200353

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

BUDAPEST-FÜRDŐVÁROS KIALAKULÁSA

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZÉKESFŐVÁROS KÖZSÉGI FÜRDŐPOLITIKÁJÁRA

ÍRTA

LIBER ENDRE

Az anyag összegyüjtésénél
és feldolgozásánál közreműködött:

DR. MEDRICZKY ANDOR

HARMADIK KÖTET

82. KÖTET 2. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

300353

Statist. C. 997
/82

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

BUDAPEST-FÜRDŐVÁROS KIALAKULÁSA

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZÉKESFŐVÁROS KÖZSÉGI FÜRDŐPOLITIKÁJÁRA

ÍRTA

LIBER ENDRE

Az anyag összegyüjtésénél
és feldolgozásánál közreműködött:

DR. MEDRICZKY ANDOR

HARMADIK KÖTET

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

360353

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1938. 63. sz.

Budapest székesfőváros házinyomdája 1934 — 11791 — Felelős nyomdavezető: Kurfürst István vezérigazgató.

ÖTÖDIK RÉSZ.

XIX. FEJEZET.

A tudatos idegenforgalmi és fürdőpolitika kialakulása a székesfővárosi autonómia szerveiben a világháború után.

A fürdőépítési elgondolások, amint az eddigiekből is láttuk, eleinte csak egyszerű építési tervekként szerepeltek a székesfőváros vezetőségénél. A városok egyesítésekor örökségként átvett *Rudasfürdő* egyszerűen házikezelésbe vett hasznothajtó üzemnek számított. A nádorszigeti artézifürdő felépítése inkább az artézi kútfúrás eredményeképen bőségesen jelentkező hévvíz hasznosítási lehetősége érdekében történt. A Sárosfürdőt a Közmunkák Tanácsa és a kormány szánta, kínálta, — sőt mondhatni: enyhe nyomással erőszakolta a fővárosra; különböző kedvezményekkel igyekezvén *belevinni* a fővárost a fürdő felépítésébe.

Dr. *Wekerle* Sándor miniszterelnök volt az, aki a Sárosfürdő és a Rudasfürdő helyén *először* kívánt határozottan világraszóló gyógyfürdőt látni.

Az 1888-ban megkezdődött *idegenforgalmi* tevékenység Budapesten egészen tapogatózva és igen szerény keretekben csetlett-botlott s ha jó propagandaeszközöket is választott abból a célból, hogy Budapestet ismertté tegye a külföld előtt, — ezekben Budapest fürdőiről egyáltalában nem volt szó, pedig akkor már a Lukács-fürdő, a Császárfürdő és a Szent Margit-szigeti fürdő is külön-külön nyomattak ízléses, idegennyelvű és magyarnyelvű prospektusokat.

A Sárosfürdő gyógyforrásainak és régi telkének a megszerzése most már elkerülhetetlenné tette, hogy a kifizetett egymillió aranykoronának legalább némi hasznát lássa a főváros.

Talán a nádorszigeti *Artézifürdő tarthatatlan primitív volta* lehetett az egyetlen kivétel ebben a tekintetben, mert hiszen *Czigler* Győző műegyetemi tanárnak a fürdő teljes felépítésére vonatkozó tervei már az 1896. évi Milleniumi kiállításon is ki voltak állítva.

Tarthatalannak találták a *Rudasfürdőt* is, de főleg azért, mert a látogatottsága csökkenni kezdett s az Erzsébet-híd felépítésével a fürdő a mélybe került.

*

Az első nagyszabású fürdőépítési programm azonban junktimba hozta mind a három fürdőnek az újjáépítését egymással. Halogatás, tologatás, tervpályázatok, kiviteli tervpályázatok, az Artézifürdő kikapcsolása, a Rudasfürdő legértékesebb hévforrásvízének teljes mellőzése, *a Rudasfürdőnek, mint egyszerű tisztasági fürdőnek szerepeltetése*, ennek és a Sárosfürdőnek, kezdetben szűkkeblűen, kicsinyeskedve megállapított építési programmja, bizottságok, albizottságok, útvesztői, — ezek jellemezték az 1900-as évek elején a székesfőváros fürdőépítési »tevékenységét«.

A kormány ismét erősen kezdte sürgetni ebben a tekintetben a fővárost. A Tabán-rendezés nagyobbstílű elgondolásának támogatása mellett az 1908. évi XLVIII. t.-c. is azzal próbálta a fővárost az évtizedes halogatás bürokratikus hínárjából kirántani, hogy a Sárosfürdőért befizetett egymillió koronát is visszatéríti, ha a Sárosfürdőt 1912-ig, a Rudasfürdőt 1915-ig felépíti.

Időközben azonban — 1906-ban — következett dr. *Bárczy* István polgármestersége, aki Budapestnek világvárosi jövőjében olyan fanatikus hittel hitt, hogy sok nagyszabású elgondolása mellett *az idegenforgalmi és a fürdőpolitikának szoros együvé tartozásában is meglátta Budapest jövőjét* már akkor, amikor Budapest még Nagymagyarország fővárosa volt és ennek megfelelően, ehhez az elgondoláshoz méltó külsővel rendelte el a *Széchenyi*-fürdő és a *Szent Gellért*-fürdő felépítését.

*

A világháború után kiderült, hogy *Bárczy* Istvánnak mennyire igaza volt. Az ő gondolatának: az idegenforgalmi és fürdőpolitika tudatos kiépítésének ezután már a székesfővárosi autonómia szerveiben is továbbépítői akadtak, mert mindenki belátta, hogy a trianoni helyzetben Budapestnek is más szerepet kell vállalnia. Lassanként kibontakozott a tudatos idegenforgalmi és fürdőpolitika a székesfővárosi autonómia szerveiben is. Nem marad többé egyes világosabban látó vezető tisztviselők, vagy bizottsági tagok »vesszőparipája«, hanem pártkülönbség nélkül maga mögé sorakoztatott mindenkit, akinek Budapest jövője a szivén feküdt. Ezért is tartom tanulságosnak, hogy bővebben ismertessem ebben a fejezetben az autonómia szerveiben elhangzott fürdőpolitikai és idegenforgalmi tárgyú beszédeket, felszólalásokat és gondolatokat, javaslatokat a világháború utáni időkből.

*

Az 1920. évi költségvetés vitája során a székesfőváros törvényhatósági bizottságának a közgyűlésén igen komoly vita indult meg a fővárosi fürdők *jövedelmezősége* tekintetében. Ebben az ügyben több beszéd hangzott el. Elsősorban a *Rudasfürdőt* tették szóvá, amelyet *elavult intézménynek neveztek*, de amely mégis 10% hasznot hoz a fővárosnak. A Széchenyi-fürdő költségveté-

sének 8,079.000 korona bevételi rovatával szemben pontosan ugyanennyi kiadásrovatot tüntetett fel a költségvetés és ugyanakkor a fürdő leltári értéke meghaladta a 120,000.000 koronát. A Szent Gellért-fürdő kimutatásából az tűnt ki, hogy az épület értéke tűzkárfelvétel szempontjából 60,000.000 koronára van becsülve, a berendezése 27,000.000 koronára, azonkívül a megvásárolt perzsaszőnyegek értéke 25,000.000 korona, a fehérnemű értéke 5,000.000 korona, egyszóval a beruházás ugyancsak 110,000.000 koronát tett ki. Ezeket az összegeket az 1920. évi koronaérték alapján kell figyelembe venni.

A bizottsági tagok körében olyan indítvány hangzott el, hogy *emeljék fel a fürdődíjakat* és így igyekezzenek a fürdők jövedelmezőségét emelni.

Dr. *Baranski* Gyula bizottsági tag a fürdőkérdéssel kapcsolatban kijelentette, hogy *Budapest* — amint ez már sokszor elhangzott — *tulajdonképen már nagy fürdőváros.* »Mindent el kellene követni, — így szólt — hogy ezeket a fürdőket világhírűekké tegyük«. Erre vonatkozólag megvalósult a Gellért-fürdőnek a megépítése és egyéb hasonló intézkedés, de nem hoztak intézkedéseket arravonatkozólag, hogy *a főváros területén levő számtalan, még fel nem derített forrás kikutatása, felderítése és hasznosítása iránt történjenek lépések.* Például itt van az Erzsébet-híd alatt egy *kitűnő lithiumtartalmú forrásunk, melyet két-három beteg látogat.* Azonban ha egy kis berendezést, valami eső ellen védett helyet csinálnánk és az orvosok figyelmét a forrásra felhívnánk azzal, hogy ez a forrás *ép olyan kitűnő hatású, mint például a karlsbadi vagy egyéb forrás,* ezt a közönség állandóan látogatná és sokkal nagyobb jövedelmet lehetne ezekből létesíteni.

Dr. Baranski Gyula beszéde során kívánta még, hogy a főváros fürdőit *már a hajnali órákban nyissák meg,* sőt azt is hangoztatta, hogy *miként külföldön a fürdők egész éjjelen át üzemben vannak, ugyanezt kellene a budapesti fürdőkkel is csinálni.*

A városgazdasági ügyosztály vezető tanácsnoka, dr. *Városy* Gyula a felszólalásokra hosszabban válaszolt. A Rudasfürdő nagyobb jövedelmezőségére vonatkozólag kijelentette, hogy a Rudasfürdő régi építkezés lévén, annak tőkéje régen ki van fizetve. A Széchenyi- és Szent Gellért-fürdők részben vagy egészben külföldi kölcsönből épültek és a kölcsönök árfolyama rendkívül magas.

A fürdők nagyobb jövedelmezőségére vonatkozólag kijelentette, hogy az indítványokat komoly tárgyalás alá veszik.

Külön foglalkozott a tanácsnok Baranski Gyula bizottsági tagnak azon indítványával, hogy *újabb forrásokat is kutasson a főváros.*

A tanácsnok válaszában csakis a forrásvíz *értékesítéséből* származó jövedelem fokozásáról szólt és nem a fürdőkkel, hanem az ásványvízüzemmel kapcsolatban bizonyos óvatosságot tanácsolt, mert »minden új forráskutatás esetleg egy meglevő idegen forrás jogát érinti és ennélfogva ezt nem mindig lehet igénybevenni«.

Az 1920. évi költségvetést a közgyűlés előtt megelőzően már a pénzügyi bizottságban is alapos részletességgel tárgyalták és ezzel kapcsolatban *Szigeti* János bizottsági tag a fürdők árának az emeléséhez hozzájárult ugyan, azonban kérte, hogy bizonyos szociális gondolkodást vigyenek bele a fürdőpolitkába és hogy ennek megfelelően különösen a tanuló ifjúság fürödhessék mérsékeltebb áron.

A Széchenyi-gyógyfürdő népszerűségére jellemző *bibithi Horváth* János bizottsági tagnak a felszólalása, aki elmondotta, hogy a Széchenyi-fürdőnél *sorjában állnak az emberek százai* és várják, hogy beeresszék őket.

Dr. *Zlinszky* János bizottsági tag kifogásolta a fürdők igazgatási költségeinek a magasságát és felvetette a gondolatot, hogy »*talán lehetséges volna ezeket a fürdőket közös igazgatás alá vonni*«.

Az 1920. évi költségvetésnek ilyen rendkívüli időben való elfogadása után a székesfőváros tanácsa 1920 november 18-án tartott ülésében választotta meg újból a Széchenyi-gyógyfürdőre, valamint a Szent Gellért-fürdőre felügyelő bizottság tagjait.

*

Ezeket az esztendőket *a koronaromlás* és az ezzel kapcsolatos egészen speciális pénzügyi politika jellemezte. Nagyobbszabású, stabilabb jellegű tervek realizálásáról tehát nem lehetett beszélni.

1921. február 28-án *Folkusházy* Lajos alpolgármester elnöklete alatt *az állandó gyógyfürdőbizottság ült össze*, amelynek hatáskörét és feladatát az elnöklő alpolgármester a következőkben foglalta össze:

»A bizottság *véleményező és előkészítő hatáskörrel bír* a székesfőváros fürdőpolitikai kérdéseiben, megvitatja az idevonatkozó szabályzatokat, a fürdők fejlesztését célzó javaslatokat, felügyeli a fürdők kezelését. A hazai fürdők nagyrészének jelenlegi hozzáférhetetlensége következtében *a budapesti fürdők jelentőségben nyertek*, ezért a bizottság feladata az eddiginél is fontosabb lett.«

*

Az állandó gyógyfürdőbizottság ebben az ülésben inkább a *szociális gondolatot kívánta alkalmazni a fürdőknél*, azonban nem feledkeztek meg a fürdők jövedelmezőségének a fokozásáról sem. A tiszti főorvos, dr. *Szabó* Sándor helyeselte azt a felfogást, hogy mindenkinek adjanak módot a fürdésre, azonban azt is kijelentette, hogy *a főváros fürdői elsősorban gyógyfürdők*, amelyeknek elsősorban *a betegek használatára* kell rendelkezésre állniok. »Ma nem így van, — mondotta a tiszti főorvos — mert például a Gellért-fürdőt *köztisztálkodási* fürdő nívójára süllyesztették le, a szállójában pedig olyanok laknak, akik nem használják a fürdőt«. Kéri, hogy a gyógyfürdők minél hamarabb adassanak vissza tulajdonképeni hivatásuknak, a

szenvedő emberiség gyógykezelésének. Ezt nemcsak *humanitárius* szempont, hanem *a főváros érdeke is kívánja*, mert így idevonzzák messze területről a közönséget. A kerületi elöljáróságok orvosainak pedig bocsássanak rendelkezésükre bizonyos számú jegyet a szegény és igazoltan rászoruló betegek között való szétosztás céljából. A Gellért-szállóba való felvétel eldöntése pedig ne az igazgató, hanem a *fürdőorvosnak a hatáskörébe utaltassék.*

A tisztiorvos észrevételeit a városgazdasági ügyosztály tanácsnoka is helyeselte és megemlítette, hogy egyes szobák a külföldi missziók, vala-

A Szent Gellért-fürdő, a hegyoldalról nézve

mint a menekültek részére vannak fenntartva, a 122 szoba közül 102-t orvosi vélemény alapján adtak ugyan ki, de *a lakók között sok az egészséges, akiket a mai viszonyok között nem lehet kilakoltatni.* A tiszti főorvos a tanácsnok válasza után is ragaszkodott ahhoz, hogy *a nem beteg szállodalakókat hatósági eszközök igénybevételével kérlelhetetlenül kellene kilakoltatni, hogy a fürdő visszanyerje gyógyfürdői jellegét.*

Ez a vita élénken jellemzi az akkori *szomorú lakásviszonyokat Budapesten*, mert még a gyógyfürdő, illetőleg a gyógyszálló szobái is egyszerűen *lakásoknak* számítottak.

A régi Artézifürdőben *állandóan katonák fürödtek*, a magánfürdőkre vonatkozólag pedig a bizottság megállapította, hogy azoknak árai arányban állnak a fővárosi fürdők áraival és *a »fürdőuzsorát« nem a fővárosnak, hanem az Árvizsgáló Bizottságnak a hivatása volna megszüntetni.*

A Hungária- és a Kazinczy-fürdők ebben az időben kénytelenek voltak becsukni, mert nem bírták a nagy költségeket és így a fővárosi fürdők még zsúfoltabbak lettek. A bizottságnak kellett intézkednie aziránt is, hogy a régi Artézifürdőben, amely tulajdonképen szintén gyógyfürdő, *legalább hetenkint három napon át fürödhessenek olyan polgári szegények is*, akiknek máshol való fürdetése lehetetlen.

*

A székesfőváros pénzügyi helyzete ezekben az időkben meglehetősen zilált volt. A közgyűlésen dr. *Éber* Antal egész komolyan felvetette a gondolatot, hogy *a főváros adja el azokat az üzemeit és vagyontárgyait, amelyek az akkori viszonyok között nem hozták meg a befektetett tőkék kamatait.* Éber beszédének ez a szakasza a következőképen szól:

»Itt mindent a világon megadóztatunk és megpótlékolunk, azonban *itt vannak a fővárosi fürdők, itt vannak a legkülönfélébb fővárosi szállodák*, amelyek a fővárosnak a mai kezelésében úgyszólván semmiféle jövedelmet nem hajtanak. Az ezen szállodák és fürdők felépítéséből származó külföldi adósságoknak a terheit most el fog kelleni viselni, azonban a főváros ezeket az üzemeket valami gavallériából a világért sem fogja a kezéből kiadni, hanem *mint improduktív és inrentábilis üzemeket tovább vezeti és azt a lyukat, amely a költségvetésben így keletkezik, ezt akarja a tanácsnok úr rendszertelen, elvi alapon nem álló, ötletszerű javaslatokkal betömni.*«

Éber Antalnak az indítványa élénk vitára adott alkalmat és különösen dr. *Lipthay* Lajos bizottsági tag szólalt fel ellene. Kifogásolta, hogy ilyen tervekkel egyáltalában elő lehessen jönni, mert hiszen a fürdőárak magassága, amit egy másik bizottsági tag kifogásolt, még nem ok arra, hogy a főváros gyógyfürdői magánvállalkozók kezébe kerüljenek. A főváros épen csak a rezsíjét akarja a fürdődíjakból beszedni, míg egy »altruista« vállalat még nagy nyereséget is akarna biztosítani.

»Ez a gazdálkodási mód — mondotta Lipthay Lajos — veszedelmesen hasonlít ahhoz, amit kényszerhelyzete folytán a lesujtott középosztály kénytelen ma folytatni és kénytelen eladni a kabátját, hogy meg tudjon élni. Nem méltóztatnak számolni azzal, hogy ha az a szegény középosztálybeli ember, amikor ma tényleg *olyan szerencsétlen helyzetben van, hogy kénytelen a kabátját, nadrágját és minden egyebét eladni*, ha egyszer megjavul a helyzet, *lerongyolódva* fog itt állni a végén és akkor hiába lesz jó valuta, jó közgazdasági helyzet, mert ő *meztelenül lesz odadobva* és képtelen lesz az így eladott tárgyait újra megszerezni, mert csak a kenyerét fogja tudni megkeresni.«

*

Az év vége felé az új (1921. évi) költségvetés tárgyalásánál ismét erős vita alakult ki a fürdők ügyében. Kifogásolták azt, hogy a Széchenyi- és Gellért-fürdő *kizárólag luxuscélokat szolgálnak*, kifogásolták, hogy a Széchenyi-fürdőben 288, a Gellért-fürdőben 319 alkalmazott van. Dr. *Bródy* Ernő felvetette a kérdést, *vajjon megtartja-e a főváros a fürdőüzemet vagy nem?* Azt is megkérdezte, vajjon *közegészségi* jellegük van-e a fürdőknek és ha igen, akkor nem szabad, hogy *csak luxus legyen és csak a gazdag emberek fürödhessenek*, hanem a népnek is kell oda utat engedni és emlékeztette a közgyűlést arra, hogy a Gellért-fürdő építésénél *épen ő javasolta az olcsó népfürdő létesítését is, a luxusfürdő mellé.* A Gellért-fürdő politikáját így állította fel: »*Csak azzal törődöm, hogy a luxusszobákat minél drágábban adják, hogy minél többet fizessenek értük nekünk és ezáltal a szegény emberek másutt olcsóbb fürdőhöz jussanak.*«

Dr. *Csilléry* András *Horváth* Károlynak abba a beszédébe kapcsolódott bele, hogy *Budapestet tulajdonképen fürdővárossá kell fejleszteni* és így a közgyűlésnek a célja csak az lehet, hogy *az összes fürdőket a főváros érdekszférájába vonják, nem pedig foglalkozni az eladásuk gondolatával.* »Épen ezért szeretném, — mondotta dr. Csilléry András — ha *egységes fürdőprogrammot, fürdőpolitikát* tudnánk a jövőben követni. Szeretném, ha a fürdők is *a közegészségügyi osztályba soroztatnának*, mert ha arra gondolunk, hogy Wiesbadenben, ahol sokkal kisebb teljesítményű források állnak rendelkezésre, körülbelül *százezer stabil fürdővendéget látnak el, miért nem volna ez lehetséges Budapesten?*«

Bízott a budapesti fürdők jövőjében, különösen hogyha azok kiheverik a forradalmak pusztításait.

Dr. Csilléry indítványa ellen dr. *Platthy* György szólalt fel, aki nem helyeselte a fürdőknek a közegészségi ügyosztályba való átcsatolását és tisztán közegészségügyi szempontok szerint való irányítását.

»A fürdőink kitűnően működnek, *azoknak fejlesztési programja a városgazdasági ügyosztályban jobb helyen van, mint a közegészségügyi ügyosztályban, mert ma egy ilyen fürdőépítkezés inkább kereskedői vállalkozás. Annak kell lennie és így is fogjuk csak megcsinálni nagy Budapest fürdőprogramját*«. Minden változás az újabb fürdőpolitika szempontjából csak káros lehet, mondotta befejezőül dr. Platthy bizottsági tag.

Dr. *Rosenák* Miksa bizottsági tag nagyon *helyeselte* Csilléry felszólalását s utalt arra, hogy valamikor dr. *Reiner* Ede kultiválta legintenzívebben a budapesti fürdők kérdését. Az ő iniciatívájának köszönhető a Szent Gellért- és a Széchenyi-fürdők felépítése. Dr. Reiner Ede évtizedekig volt bizottsági tagja a székesfőváros törvényhatósági bizottságának és az ő intenciója akkor az volt, — mondotta dr. Rosenák — hogy »*Budapest fürdőváros legyen*« és »*ezt a szót is quasi dr. Reiner Ede képezte*, hogy Budapest csődítse ide az ország lakosságát, hogy az ország lakossága ne külföldre menjen, hanem

ide, a fővárosba hozza a pénzét és ezáltal segítse elő a főváros gazdagságát és virágzását. Ehhez két dolog kellett volna. Az egyik, hogy *a középosztály is találja itt meg a maga egészségének helyreállítási lehetőségét, a másik pedig az, hogy a szegény nép is megtalálja ugyanezt,* mert a gazdagok helyzete ma is ugyanaz: elmehetnek külföldi fürdőre, mint régen. Nincs a kontinensen még egy város, amely forrásokban olyan gazdag volna, mint Budapest. *Helyes fürdőpolitikával Budapestből második Karlsbadot lehetne csinálni.*«

Felhívta még a figyelmet az Erzsébet-híd budai oldalán levő *Hungária*-forrásra, amelyet a betegek *azóta favorizálnak, amióta a lithium-tartalmú Salvator-víz megszerzése lehetetlenségekbe ütközik.*

*

Az 1922. évi költségelőirányzat tárgyalása 1922. tavaszán folyt le. Ebben a költségvetési vitában már *nagyon részletesen és komolyan foglalkozik* a közgyűlés a székesfőváros fürdőpolitikájával, annál is inkább, mert időközben megalakult a *Budapest Fürdőváros Egyesület,* amelynek alakuló ülésén gróf *Apponyi* Albert mondott igen nagyhatású beszédet.

A közgyűlésen *Joanovich* Pál szólalt fel először a fürdőfejezethez és igen élesen bírálta az akkor még meglehetősen zavaros helyzetet a székesfőváros fürdőinél. Kifogásolta, hogy a Gellért-fürdő szállodájában »*naprólnapra hajnalig tartó mulatozások, zene és dorbézolás folyik* és a betegek panaszkodnak, hogy nem tudnak nyugodni . . . Azért építették-e talán ezt a gyógyszállót, hogy ott *az entente-missziósok lakjanak,* vagy hogy évi lakók foglalják le a szobákat?« Joanovich továbbmenve, erősen bírálta a Hungária-forrásnak akkori kezdetleges állapotát is.

Utána dr. *Körmöczy* Zoltán kívánta, hogy a Széchenyi-fürdő és a Gellért-fürdő *célszerű használatáról* készítsen a főváros olyan *rövid útmutatást,* amely a különböző hőmérsékletű gyógyító tényezőknek *a helyes egymásutánját magyarázza meg,* mert sokszor előfordult, hogy a betegek *épen az ellenkező sorrendben* vették azokat igénybe és ezáltal betegségük nemhogy enyhült volna, hanem súlyosbodott.

Dr. *Baranski* Gyula még azt a gondolatot is felvetette, hogy a Hungária-forrás gyógyvízének a kihasználását talán célszerű volna *magánvállalkozás* kezébe adni. Amellett azonban erősen hangsúlyozta, hogy a Hungária-forrás gyógyító tényezőjének a kihasználása *elsősorban az orvosok feladata* és kívánta, hogy a magyar orvosok ne küldjék a betegeiket Marienbadba és Karlsbadba, hanem gyakrabban ajánlják a mi fürdőinket a betegeknek.

Dr. *Rosenák* Miksa, aki az elmult évi költségvetési tárgyalásokon egy fürdőbizottság alakítását is javasolta, örömmel állapította meg a Budapest Fürdőváros Egyesületnek a létrejöttét és azt kívánta, hogy *a székesfőváros ezt az egyesületet minden tőle telhető eszközzel támogassa.* Egyúttal a helyes

fürdőpolitika további kiépítése végett javasolta, hogy *a Széchenyi-fürdő jobb kihasználása céljából létesítsenek ott egy szállodát.*

Ugyancsak felszólalt a fürdőpolitika érdekében *Horváth* Károly bizottsági tag, aki konkrét indítványt nyujtott be a következő szöveggel:

»*Mondja ki a közgyűlés, hogy a fővárosi természeti kincsek megfelelő kihasználásának és ezzel kapcsolatban a főváros fürdővárossá való kifejlesztésének kérdését fontosnak és előkeszítendőnek tartja és évégből egy húsztagú olyan bizott-*

A Budapest Fürdőváros Egyesület alakuló közgyűlése. Gr. Apponyi Albert hallgatja az előadókat. Tőle balra ugyancsak karosszékben ül báró Korányi Sándor egyetemi tanár

ságot kíván alakítani, amely külső szakértők bevonásával ezen kérdést egész terjedelmében feldolgozza.«

Indítványának megtételével kapcsolatos beszédében hangoztatta, hogy *Budapest fürdőpolitikájában két szempont harcol egymással:* az egyik az *orvosi szempont*, amely kizárólag közegészségügyi célokat szolgál, a másik pedig a *pénzügyi szempont*, amely az ő véleménye szerint ennek épen az ellenkezőjét akarja. Tiltakozott az ellen, hogy bármely szempont egyoldalúan irányítsa a főváros fürdőpolitikáját.

Dr. *Takács* István bizottsági tag felszólalásában külön elismeréssel adózott a tiszti főorvosnak, aki mindig megállapította a székesfőváros tulajdonában levő fürdők igazgatási hibáit.

A vita során elhangzott felszólalásokra dr. *Berczel* Jenő tanácsnok nagyszabású beszédben reflektált. Kijelentette, hogy a székesfővárosnak *igenis van önálló, nagyszabású fürdőpolitikai programja.* Ha ezt megvalósítjuk, »akkor igazán fürdőváros lesz Budapest és a bel- és külföldi betegeknek igen nagy tömege elhelyezést és gyógyulást fog itt találni.« Felemlítette a tanácsnok, hogy *a Gellért-fürdő forrásainak további kihasználása céljából már a Gellérthegy déli lejtőjén levő telkeken is tervez a főváros nagyobbszabású szállót,* amely ki fogja egészíteni a Szent Gellért-gyógyszálló intézményét a hegy déli lejtőjének festői kiképzésével. Ezt az újabb szállodát körülbelül *150 szobára tervezik.* Azonkívül gondoskodni kíván a főváros a polgári gyógyfürdő és uszoda létesítése mellett *a szegényebb néposztályok és a tisztviselők részére külön szállodamelléképület felépítéséről is.* A tanácsnok felszólalását a közgyűlés egyöntetű elismeréssel fogadta. Horváth Károlynak a fürdőbizottság létesítésére vonatkozó indítványát pedig a polgármester kérésére kiadták a tanácsnak.

*

A következő, 1923. évben a székesfőváros közgyűlésének érdeklődése a fürdőügyek iránt meglehetősen megcsappant. A közgyűlésen szóvátették ugyan, hogy *a fürdők árai magasak,* de hosszabb vitába nem bocsátkoztak. Egyedül dr. *Kazay* László bizottsági tag ismételten szóvátette az egységes és szerves fürdőpolitikát és kategórikusan azt jelentette ki, mintha *ezen a téren az elmult idő alatt semmi sem történt volna.*

Ez az időszak tényleg nem volt alkalmas semmiféle nagyobbszabású fürdőpolitika keresztülvitelére, mert mindenkinek a figyelmét a valuta romlása és az ezzel kapcsolatosan szükségeseknek mutatkozó gyors intézkedések kötötték le.

*

Az 1924. év folyamán sem került szóba a fürdőügyi kérdések részletes megtárgyalása. Mindössze az *Idegenforgalmi Hivatal költségvetésének a felemelésére került sor.* A költségelőirányzat ugyanis 40,624.544 koronában állapította meg az Idegenforgalmi Hivatal 1924. évi költségvetését, azonban a tanácsi előterjesztés a következőket állapította meg:

»Ezen előirányzott összeg az Idegenforgalmi Hivatal fentartására pénzünk értékének folytonos romlása következtében nem volt elegendő, emellett az alkalmazottaknak járulékait, lakbérilletményeit, rendkívüli segélyeit, különmunkadíjait a közigazgatási alkalmazottak hasonló illetményeinek arányában fokozatosan emelni kellett, a hivatali helyiség lakbére is nagymértékben emelkedett, azonkívül *az Árumintavásár alkalmával az Idegenforgalmi Hivatal keretében működő vásárforgalmi iroda költségei,* nemkülönben a vendéglátások körül felmerülő kiadások, továbbá a hirlapok

előfizetési díjai, levél, nyomtatvány, portó- és távirati díjak tetemes mértékben drágultak. Az Idegenforgalmi Hivatal további fentartásának és zavartalan menetének biztosítása céljából az eddig megállapított költségvetési összeg *még 40,000.000 koronával póthitelképen kiegészítendő volna.*« A tanácsnak ezt a javaslatát a közgyűlés minden vita nélkül fogadta el.

*

Időközben az államháztartás is szanálódott és a romló valuta stabilizálódott, bármilyen mély ponton. De mégis szó lehetett immár a *nagyobbszabású programmok* elkészítéséről és végrehajtásáról. Az Idegenforgalmi Hivatal azonban költségvetési nehézségek miatt nem tudott volna eredményt elérni s így következett be az a helyzet, hogy — felismerve az idegenforgalomhoz fűződő érdekeket — az 1924. év folyamán a 80 millió korona helyett a valóságban *362,461.100 korona összeget költött el.* Az Idegenforgalmi Hivatal úgy indokolta, hogy a nagy különbséget az 1924. esztendő folyamán a változott értékviszonyok folytán egyrészt, másrészt pedig az alkalmazottak fizetésrendezése, a dologi és vegyes kiadások folytonos emelkedése következtében, a propagandatevékenység fokozására szolgáló kiadások, valamint vendéglátások idézték elő.

*

A főváros közgyűlése ebben az évben még mindig nem foglalkozhatott a komoly fürdőpolitikával, hanem be kellett érnie pl. a Rudasfürdő tatarozásával, az egyik gőzkazánnak a kicserélésével, dunai uszodák, Dunafürdők felállításával stb.

Ellenben már nagyszabású előterjesztés készült 1925. október 21-én a tanácsi XI. ügyosztály részéről a Városligetben, *a Széchenyi-gyógyfürdővel kapcsolatban létesítendő úszómedence ügyében.*

A pesti Vigadó épülete, amelybe a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal régi helyiségéből átköltözött

Az idegenforgalom kérdése is szóbakerült már az 1925. évi közgyűlésen, amikor ugyanis *Scheuer* Róbert a következő interpellációt intézte a polgármesterhez:

»Van-e tudomása a polgármester úrnak arról, hogy a Budapest Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal egy *belvárosi bérház eldugott félemeleti helyiségében van*, ahol hivatásának nem tud megfelelni és ha van, hajlandó-e sürgősen intézkedni, hogy a hivatal egy alkalmas, lehetőleg fővárosi épületben helyeztessék el?«

A gazdasági viszonyok örvendetes javulása lehetővé tette azt, hogy a székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1926. évi április hó 21-én megtartott közgyűlésére a székesfőváros pénzügyi ügyosztálya hatalmas *beruházóprogrammra készítsen előterjesztést*, még pedig olymódon, hogy a tervbevett munkálatokról szóló javaslatot három részre osztotta. Az első részben tájékoztató programmot adott az 1926. évben felveendő mintegy 100,000.000 aranykoronával egyenlő értékű *20,000.000 dolláros kölcsön ügyében*, a második részben a további 10—12 évre vonatkozó beruházásokra adott tájékoztató programot, a harmadik részben pedig határozati javaslatot terjesztett elő.

A gyógyfürdők fejlesztésével kapcsolatosan az előterjesztés a következőket mondotta:

»A székesfőváros világvárosias jellegének megvalósítása s ezzel szoros kapcsolatban a nemzetgazdasági szempontból oly kiválóan fontos idegenforgalom emelése érdekében *célszerűnek és szükségesnek látszik már meglevő gyógyfürdőinknek nagyarányú továbbfejlesztése.*

E részben a következő beruházásokat vettük tervbe, úgymint:

I. Szent Gellért-gyógyfürdő.

a) Termális uszoda építése (hullámfürdő)	414.000	aranykorona
b) A Szent Gellért-gyógyszálló udvari részén III. és IV. emelet ráépítése (50 szoba)	345.000	«
c) Az I. ker., Horthy Miklós-út 3. és 5. szám alatt levő fővárosi telken bérház építése (dépendence)	690.000	«
d) Az I. ker., Orlay-utca 5. szám alatt levő fővárosi teleknek villaszerű beépítése (alul szén- és salakkezelés, fönt üzemi lakások és bérlakások)	345.000	«
e) A Szent Gellért-gyógyfürdőben fűtés céljaira is alkalmas forróbb víz nyerése céljából mélyfúrás létesítése és a fűtőberendezés átalakítása	206.000	«
f) A Szent Gellérthegy déli lejtőjének rendezése	1,034.000	«
g) Összekötő-sétány létesítése a Szent Gellért-gyógyfürdő és a Rudas-gyógyfürdő között	5,173.000	«
Összesen	**8,207.000**	aranykorona

II. Rudas-gyógyfürdő.

a) A Rudas-gyógyfürdő épületére két emelet ráépítése (80 szoba), ezzel kapcsolatban a kabinfürdők átalakítása, továbbá a vendéglő- és igazgatósági épület lebontása	2,069.000	aranykorona
b) A Rudas-gyógyfürdő forrásának rendezése	138.000	«
Összesen.....	**2,207.000**	aranykorona

III. Széchenyi-gyógyfürdő.

a) Gyógyszálló építése egyszerű kivitelben, 100 szobával	3,448.000	aranykorona
b) A Széchenyi-gyógyfürdővel kapcsolatos ivócsarnok és födött sétány építése	207.000	«
c) Uszoda építése és a Népfürdő kibővítése	1,034.000	«
d) Az artézi forrás vízbőségének fokozása	207.000	«
Összesen.....	**4,896.000**	aranykorona

Rokon természetüknél fogva ide csatlakoznának még a következő beruházások, úgymint :

IV. Strandfürdők.

a) Népstrandfürdő építése Kelenföldön	690.000	aranykorona
b) Ugyanaz az V. kerületben	414.000	«
Összesen.....	**1,104.000**	aranykorona

V. Ásványvízüzem.

a) Az üzem fejlesztése	276.000	aranykorona
b) A Hungária-forrás ivócsarnokával kapcsolatosan födött sétány létesítése, dietikus kioszkkal	414.000	«
Összesen.....	**690.000**	aranykorona

VI. A fővárosnak, mint fürdővárosnak

kifejlesztésére irányuló egyéb létesítmények és intézkedések .. **4,482.000** aranykorona

Összegezvén már most a felsorolt beruházásokat, ezeken a címeken a beruházási szükségletet, vagyis :

az I. alatti	8,207.000	aranykorona
a II. «	2,207.000	«
a III. «	4,896.000	«
a IV. «	1,104.000	«
az V. «	690.000	«
a VI. «	4,482.000	«
együttvéve	**21,586.000**	aranykorona

összeget javasolt ez a beruházási programm a gyógyfürdők fejlesztésére.«

Ezenkívül itt említem meg, hogy ugyancsak ebből a beruházási kölcsönből a javaslat 5 éven keresztül évi 1,000.000 aranykoronát, összesen 5,000.000 aranykoronát kívánt biztosítani *a Tabán rendezésére.* Ebben az időben a Tabánt *még nem a fürdővárosprogrammba kívánták bekapcsolni*, hanem az előterjesztés szerint »*a megindított lakásépítési tevékenység a Tabán*

újjáépítését is« bekapcsolni kívánta olymódon, hogy »a Tabánt egyrészt az utak és közművek fokozatos kiépítésével, másrészt a még ottlevő lakosság áttelepítésével előkészítsék a magánépítkezés számára.«

*

A Széchenyi-gyógyfürdő uszodájának a létesítésén kívül a tanácsi XI. ügyosztály 1926. május 26-án előterjesztéssel fordult a Tanácshoz, amelyben a Szent Gellért-gyógyfürdővel kapcsolatos *hullámberendezéssel bíró termális uszoda létesítését javasolta* 6·5 milliárd költségelőirányzattal.

*

A pénzügyi bizottságban azt is szóvátették, még pedig dr. *Havass* Rezső bizottsági tag, hogy a Józsefvárosnak, a Ferencvárosnak és Kőbányának egyetlen közfürdője sincsen. Épen ezért *kívánta, hogy a székesfőváros szociálpolitikai, közjótékonysági és közművelődési ügyosztálya haladéktalanul tegyen előterjesztést a tervezett népfürdők megépítésére vonatkozólag.*

A Szent Gellért-fürdő termális hullámfürdőjére vonatkozó előterjesztés azonban már nem talált olyan egyhangú támogatásra és helyeslésre, mint a Széchenyi-fürdő kibővítésének terve. Ellenkezőleg olyan felszólalások is hangzottak el, hogy ez a termális hullámfürdő luxuskiadás, tehát mellőzni kell.

Dr. Baranski Gyula bizottsági tag a termális uszoda létesítése *mellett* szólalt fel és utalt arra, hogy a legutóbb megtartott köztisztasági kongresszuson a külföldi vendégek milyen meglepetéssel hallották a budapesti hőforrások kihasználatlan voltát. *Junktimot kívánt létesíteni a Széchenyi-fürdő uszodája és a Szent Gellért-fürdő termális uszodája között.*

Egyébként szóbakerült a pénzügyi bizottságban az is, hogy a Szent Gellért-szállóra új *emeletet* kell építeni, mert már nem tudja befogadni a jelentkező külföldieket. Errevonatkozólag is készült a tanácsi XI. (városgazdasági) ügyosztály részéről egy előterjesztés, amely »*az intézet jó hírnevének elterjedése folytán* a Szent Gellért-gyógyfürdő és szálló felé irányuló idegenforgalom és látogatottság állandó örvendetes fokozására való tekintettel« a szállodaszobák szaporítását kívánta szolgálni egy emelet ráépítésével.

*

Stern Sándor bizottsági tag az 1926. évi július hó 7-én tartott közgyűlésen az idegenforgalom emelése érdekében a következő indítványt nyujtotta be:

»*Az idegenforgalom emelése érdekében tárgyalás folytatandó a nemzetközi utazási irodákkal, hogy a székesfőváros fürdőváros jellegére és látványosságaira való tekintettel az utazók figyelmét, vásárok, ünnepélyek, alkalmi- és csoportutazások alkalmával felhívják és a gyógyfürdők használata céljából irányítsák.*«

*

A főváros a Gellért-szálló és Gellért-fürdő környékének a szépítésével és ezáltal vonzóerejének további kiépítésével is foglalkozott. Az 1922-ben megalakult Budapest Fürdőváros Egyesület, amelynek működéséről könyvemnek egy másik részében bővebben számolok be, megkeresést intézett a fővároshoz és kérte, hogy az 1928. évben rendezendő nemzetközi fürdőügyi és turisztikai kiállítás céljaira, valamint ennek lezajlása után később meg-

A Tabán és környéke, ennek a városrésznek lebontása előtt. Előtérben a Szent Imre-gyógyfürdő kéménye

állapítandó feltételek mellett az egyesületnek, illetve az egyesület által alakítandó kiállítási részvénytársaságnak *adja bérbe a főváros a Szent Gellért-hegyen levő Citadella-épületet és a mellette fekvő 4000 négyszögölnyi területet.*

A törvényhatósági bizottság közgyűlése 1926. július 10-én felismerte ennek a programmnak nagy jelentőségét és elvileg kimondotta, hogy hajlandó a kérelmet teljesíteni, sőt *továbbmenően is hajlandó ezt a törekvést támogatni.* Olyan feltételeket szabott azonban Budapest Fürdőváros Egyesületnek, amelyeket sem az, sem pedig az általa alakítandó részvénytársaság megvalósítani nem volt képes és így az engedély tárgytalanná vált.

Az alapfeltételeket már a közgyűlési határozat is megállapította. Érdemesnek tartom ezeket a feltételeket leközölni az alábbiakban, jóllehet azok nem valósulhattak meg:

»1. A Citadella-épületnek átalakítása csak olyképen eszközölhető, hogy *az épületnek jelenlegi architektúrája változást ne szenvedjen*;

2. a tervezett beruházásokra az 1928. évi fürdőügyi és turisztikai kiállítás megnyitásáig a székesfőváros 400.000 pengős hozzájárulásával együtt *legalább 2,400.000 pengő fordítandó;* az 1928. évtől kezdve pedig a használati idő lejártáig fejlesztési célokra *még további 2,400.000 pengő lesz befektetendő;*

3. a Budapest Fürdőváros Egyesület 1928. évig tartozik a Szent Gellért-hegyre a Citadellához elsősorban egy *személyfelvonót* építeni;

4. az összes beruházások (beleértve az építendő személyfelvonót is) *azonnal a székesfőváros tulajdonába mennek át*, a Budapest Fürdőváros Egyesületet, illetve az általa alakítandó kiállítási részvénytársaságot azokra a használati idő alatt *csupán használati jog* illeti meg;

5. a Citadella-épületnek *a katonai kincstár használatából való visszavétele iránti tárgyalásokat* a Budapest Fürdőváros Egyesületnek kell lefolytatni és eredményesen befejezésre juttatni s az épületet a főváros rendelkezésére visszabocsátani.

Ugyancsak a nevezett egyesületnek a feladata a Citadellában levő katonaságnak, valamint az ott lakó polgári egyéneknek saját költségén más elhelyezése is.«

*

A közgyűlés utasította még a főváros Tanácsát, hogy a fenti öt pontba foglalt általános feltételek figyelembevételével a részletesebb szerződési feltételeket megállapítsa. A tanácsi XI. ügyosztály a kapott utasításnak megfelelően be is mutatta a használati szerződés tervezetét.

Előterjesztésében az indokolás során az egyesület idevonatkozó beadványa alapján a Gellért-hegy kiépítésének nagyszabású programját is ismertette az ügyosztály. Ezt az elgondolást, bár nem valósulhatott meg, szintén ismertetni kívánom, annál is inkább, mert a székesfőváros teljesítőképességét egy ilyen tervnek a saját erejéből való megvalósítása ugyis meghaladta, hiszen a fővárosnak még sok egyéb beruházás fedezéséről is kellett gondoskodnia:

»A Budapest Fürdőváros Egyesület 1928. év nyarán Budapesten egy nagyarányú *nemzetközi fürdőügyi és turisztikai kiállítást fog rendezni.* Ez a kiállítás elsősorban hivatva lenne arra, hogy Budapest és Csonka-Magyarország természeti gyógyértékeit a legtökéletesebben bemutassa, ezenkívül nemzetközi jellegénél fogva a külföld gyógyfürdőinek, üdülőtelepeinek és turisztikai vonatkozású helyeinek, valamint az ezzel kapcsolatos intézményeknek és iparoknak ismertetésére is kiterjedne.

Az egyesületet ezen szándéka megvalósításában nagyban befolyásolja az a körülmény, hogy a német orvosok 1926. évi aacheni kongresszusa, nemkülönben *a nemzetközi balneológiai szövetségnek* 1926. évi április havában Karlsbadban tartott kongresszusa az 1928. évben rendezendő *nemzetközi kongresszusát fővárosunkban tartja meg*, ami gyógyfürdőink jövő fejlődése és látogatottsága szempontjából óriási jelentőséggel bír. A világ minden részéből ideérkező orvosoknak és balneológusoknak így első ízben lesz alkalmuk,

A Szent Gellérthegy tetején levő citadellaépület a szokásos nyári kivilágításkor

hogy a főváros fürdőtényezőivel hivatalosan foglalkozzanak és azok gyógyhatásairól személyesen is meggyőződjenek.

Ezt a kedvező alkalmat kívánja az egyesület a nemzetközi kiállítás rendezésére felhasználni, hogy a főváros gyógytényezőiben és gyógyforrásaiban rejlő nagy nemzeti értékeket bemutassa és ezért fordult beadvánnyal a tekintetes tanácshoz, amelyben ezirányú tervét előterjeszti.«

Az egyesület a *kiállítás céljaira* a Szent Gellért-hegyen levő Citadellát kívánta felhasználni; ez az építmény a székesfőváros tulajdonát képezi, azonban úrijog ellenében a katonaság használatában van, azonkívül a földszinten körülbelül 60 lelket számláló polgári lakosság van elhelyezve a legnyomorúságosabb és legegészségtelenebb viszonyok között.

A terv megoldása érdekében az egyesület elsősorban is a katonai hatóságokkal lépett érintkezébe, akikkel a Citadella átengedésére nézve megállapodásra jutott és a főváros kiküldötteinek részvételével megtartott helyszíni tárgyalások alapján *oly megoldási alapot talált, amely a hadvezetőség érdekeinek sérelme nélkül a Citadella átengedését lehetővé teszi.*

A megejtett helyszíni szemle alkalmával egyértelműen állapította meg a bizottság, hogy a Citadella jelenlegi állapota *a legszánalmasabb elhagyatottság képét mutatja* és az, valamint a Gellérthegy platója a közönség részére csak igen nehezen hozzáférhető.

Az egyesület a Citadella belső kiképzési tervének kidolgozására *Alpár* Ignác műépítészt nyerte meg, aki az építménynek a kiállítás céljaira való belső átalakítására, illetve beosztására és kiképzésére olyan vázlattervet készített, amely osztatlan tetszést és elismerést váltott ki.

A terv szerint a Citadella jelenlegi formájának épségbentartása mellett belülről úgy képeztetnék ki, hogy *ott állandó kiállítási csarnokok létesülnének*, amelyekben a nemzetközi fürdőügyi és turisztikai kiállítás lezajlása után az iparművészet, etnográfia, háziipar, tanszer, könyv, plakát, művészettörténeti anyag, orvosi anyag, bélyeg, fénykép, bor, virág, gyümölcs stb. időleges kiállításai mindenkor elhelyezést nyerhetnek.

Ezenkívül az egyesület a Citadellában körülbelül 500—600 személy befogadására alkalmas *előadótermet* építene, amely alkalmas volna dalversenyek, nyári hangversenyek, nemzetközi kongresszusok, előadások stb. tartására is.

A közönség kényelmére és szórakozására *terraszos kávéházakat és vendéglőket* létesítene, szem előtt tartva úgy a jobbmódú, mint a szerényebb igényű közönség érdekeit.

A bástyán *körsétány* létesülne, ahonnan a közönség a főváros festői panorámájában gyönyörködhetnék. A kiállítással és kongresszussal kapcsolatosan összegyült tudományos és technikai anyagot, amelyből egy *balneológiai múzeum alapját szándékozik az egyesület megvetni*, minden ellenszolgáltatás nélkül a fővárosnak ajánlja fel. *Ez a múzeum az egyesület szerint épen olyan specialitása lehet majdan a fővárosnak, mint a millenáris kiállítás után fennmaradt Mezőgazdasági Múzeum.*

A múzeummal kapcsolatosan balneológiai és turisztikai könyvtár volna szervezhető, amelyben a világ minden részéből való prospektusokat, fürdőket ismertetőkönyveket gyüjtenének össze, amely szintén egyik érdekessége lehetne a fővárosnak.

Végül a Citadellához az egyesület személyfelvonót építene.

Az egyesület ezen programjának végrehajtására a kereskedelmi törvénynek megfelelő jogi személyt, nevezetesen *kiállítási részvénytársaságot* alapít *tízmilliárd korona alaptőkével*, amelyet olyan közéleti tényezők jegyeznek

le, akik az egész vállalkozást nem üzleti szempontok szerint, hanem a nagy nemzetgazdasági cél szem előtt tartásával támogatják.

Hajlandónak nyilatkozik végül az egyesület arra is, hogy a megalakítandó részvénytársaságban a kellő ellenőrzés gyakorolhatása érdekében a főváros részére, úgy az igazgatóságban, mint a felügyelőbizottságban is megfelelő képviseletet biztosítson.

Megállapítja az egyesület beadványában azt is, hogy *ezen javaslataival a Szent Gellért-hegy rendezésének kérdését nem akadályozza meg, mert az a fővárosnak ezzel kapcsolatos programját semmiképen sem érinti.*

A megalakítandó kiállítási részvénytársaság kötelezettséget vállalt az iránt, hogy a bemutatott terveinek megvalósítására az *1927. évben tízmilliárdot, az 1928. év májusáig pedig, vagyis a kiállítás megnyitásáig további húszmilliárdot, összesen tehát harmincmilliárdot* (papírkoronában) ruház be, amellyel szemben *a fővárostól a Citadellának 40 évre úrijog ellenében való átengedését és az építési költségekhez ötmilliárd korona hozzájárulást kér.*

A Budapest Fürdőváros Egyesület előterjesztését a gellérthegyi Citadellának átengedése ügyében a városgazdasági ügyosztály újból tárgyalás alá vette, de azután a pénzügyi bizottság határozata alapján ezt a tárgyat a január 18-án megtartott közgyűlés napirendjéről levették és azóta nem is került többé a napirendre. Ennek az oka főleg az elkövetkező években megkezdődő gazdasági válság volt, amely alapjában megrendítette a vállalkozók bizalmát is, főképen azonban a város intézőszerveiben keltett bizalmatlanságot ilyen nagyszabású tervnek rentábilis megvalósíthatása iránt.

*

Meg kell említenem, hogy a pénzügyi ügyosztály a törvényhatósági bizottság 1927. évi március hó 9-én tartott közgyűlésének napirendjére felvétetett egy újabb előterjesztés, amely az eddigieknél jóval részletesebben foglalkozik a fürdők fejlesztésével és a fürdők környékének a rendezésével. Az előterjesztésnek idevonatkozó része, amely az előbb már közölt 1926. évi előterjesztéstől sok tekintetben eltér, a következőképen szól:

»A székesfőváros vonzóvá tétele és világvárosias jellegének megvalósítása s ezzel kapcsolatban a nemzetgazdasági vonatkozásokban oly kiválóan fontos idegenforgalom emelése érdekében *nemcsak célszerűnek, de egyenesen szükségesnek mutatkozik* a már meglévő gyógyfürdők nagyarányú továbbfejlesztése. Ebben a tekintetben az elmult év folyamán már történt némi haladás, mert a közgyűlés a fürdők kibővítése és modernizálása érdekében jelentős áldozatokat hozott. Nevezetesen megfelelő összegeket szavazott meg 797/1926. kgy. sz. a. a Szent Gellért-gyógyfürdővel kapcsolatban egy termális hullámfürdő építésére, valamint 798/1926. és 1326/1926. kgy.

szám alatt a gyógyfürdőhöz tartozó Orlay-utca 5—7. számú telken szén- és salakkezelő helyiség és lakóház építésére és 796/1926 és 1325/1926. kgy. szám alatt a Szent Gellért-gyógyszállónak emeletráépítés útján az udvari részen való kibővítésére.

A Szent Gellért-gyógyfürdőnek továbbfejlesztése érdekében szükséges volna a gyógyfürdő iszapkezeléseinek *társas iszapfürdőosztállyal* való kibővítése külön a férfiak és külön a nők számára. Az építési költség 700 köbméter átalakításért 44.800 pengőt, 1200 köbméter új építésért 96.000 pengőt és felszerelésért 19.200 pengőt számítva, 160.000 pengő összegben jelentkezik.

A fűtés céljára is alkalmas forró termálvíz nyerése céljából mélyfúrást kellene eszközölni és a fűtőberendezést átalakítani, amely munkálatok 240.000 pengőt igényelnének.

A gyógyfürdő és szálló érdekében annak idején kisajátított Horthy Miklós-út 3. és 5. számú telkek beépítendők lennének olymódon, hogy a telek, illetve új épület hátsó udvari részén az intézmény mosodája nyerne végleges elhelyezést, a létesítendő *bérlakások* pedig később a szükséghez képest, részben vagy egészben, *szállodai dependence-nak átalakíthatók legyenek*. Ennek a két fővárosi tulajdont képező teleknek modern beépítése annál indokoltabb, mert a gyönyörűen kiépített Horthy Miklós-útnak az elejét úgyszólván elékteleníti az a két lebontásra régen megérett ház, amelyek ezidőszerint ott vannak. A telek nagysága 923·20 négyszögöl, 30.000 köbméternyi terület beépítési költsége 1,200.000 pengő lenne.

Még inkább célravezetőbb volna, ha a fenti telekkel szomszédos Horthy Miklós-út 7. számú 514·90 négyszögöl nagyságú telek is megszereztetnék, amelynek kisajátítása már különben is folyamatba tétetett. Ennek a telektömbnek hozzácsatolásával ugyanis a beépítés lényegesen előnyösebben lenne megoldható és az intézményhez tartozó Horthy Miklós-út, Orlay-utca, Kemenes-utca és Kelenhegyi-út között fekvő egész — fővárosi tulajdont képező — telekkomplexum értékében emelkednék. Ez esetben szükség volna telekszerzésre (a fent jelzett Horthy Miklós-út 7. számú bontásra szintén megérett háznak megszerzésére) 192.000 pengő, 45.000 köbméter terület beépítésére pedig 1,808.000 pengő, vagyis a kettőre együtt 2,000.000 pengő.

Rendezendő volna továbbá a Szent Gellért-hegy *déli lejtője*, tekintettel a gyógyfürdő közelségére, ami 1,200.000 pengőt igényelne.

Végül nagyon kívánatos volna *a Szent Gellért- és Rudas-gyógyfürdők közötti területnek sétánnyá való kiképzése és parkozása, a közlekedési útnak és közúti forgalomnak a Duna alsó rakpartjára való áthelyezésével és a Hungária-forrás ívócsarnokához csatlakozó fedett kolonádnak a létesítése;* összesen 4,000.000 pengő költséggel.

Végeredményben a Szent Gellért-gyógyfürdő megfelelő kibővítése *7,600.000 pengő befektetést igényelne.*

Ezen befektetések tekintetében a jövedelmezőségi számítások a következő eredményt mutatják :

1. A gyógyfürdőnek társas iszaposztállyal való kibővítése esetén a forgalom átlag napi 50 fürdővel emelkedik, ami évi 30.600 pengő bevételi többletet jelent. Ebből a 18.000 fürdő önköltsége mintegy 18.000 pengő s így a felesleg 12.600 pengőt tesz ki, ami a befektetendő 160.000 pengő 8%-os kamatozásának felel meg.

A Szent Gellért-fürdő esti világításban, az ugyancsak megvilágított terrasszal

2. A szálló fűtésére és a melegvízszolgáltatásra a hat téli hónapban napi 100 q átlagot számítva 18.000 q, a hat nyári hónapban pedig napi 35 q átlagot számítva, 6300 q, vagyis egész évben 24.300 mm szénre van szükség. *Mélyfúrás eszközlése esetén a termál-víz felhasználása által elsősorban ebből a szénmennyiségből lehet megtakarítani.* Feltételezve, hogy a megtakarítás csak 60% lesz, úgy ez a szénnél évi 14.000 q mennyiségben fog jelentkezni, ami körülbelül 45.000 pengő értéknek felel meg. A befektetendő 240.000 pengő eszerint 18%-ot jövedelmezne, illetve a tőke legrosszabb esetben 6—7 év alatt amortizálódnék.

3. A Horthy Miklós-út 3—5. számú telek beépítése esetén a létesítendő lakások és üzlethelyiségek bére fejében mintegy 87.000 pengő bevételre van kilátás, ha pedig kevesebb lakás létesítése mellett 80 dependence-szoba

alakíttatnék, a bér címén várható bevétel hozzávetőleg 129.000 pengőre tehető évenkint, ami a befektetett 1,200.000 pengő tőke 7, illetve 10·5%-os kamatozásnak felel meg.

A Horthy Miklós-út 7. sz. ház megszerzése és ezáltal a megbővült 3—5—7. sz. ingatlanok beépítése esetén az üzletek és lakások bére évi 149.000 pengőre, 120 dependence-szoba alakítása mellett pedig 209.000 pengőre tehető évenkint, ami a befektetendő 2,000.000 pengő tőke ugyancsak 7, illetve 10·5%-os kamatozást jelenti.

4. A Szent Gellért-hegy déli lejtőjének rendezésére, továbbá a Szent Gellért- és Rudas-gyógyfürdők közötti területnek sétányá való kiképzésére és parkozására, valamint a fedett kolonád létesítésére tervbevett beruházások direkt jövedelmet hajtóknak nem tekinthetők, mégis olyanok, amelyek *a fürdők rendezésének, fejlesztésének és látogatottságának szinte elmaradhatatlan követelményei* és így közvetve jövedelmethozóknak is tekintendők.

Előző előterjesztésünk szerint az itt jelzett munkálatokra előirányzott összeg 9,520.120 pengő (8,207.000 aranykorona) volt.

A *Rudas-gyógyfürdő* továbbfejlesztése érdekében szükséges a fürdő épületkomplexumának *teljes átalakítása*, a régi törökfürdő stílszerű helyreállítása, a nők részére gőzfürdői osztály létesítése, a fedett uszoda kibővítése, modern kádfürdők kialakítása, az igazgatósági és melléképületek lebontásával. A körülbelül 50.000 köbméter beépített terület átalakítási költsége mintegy 1,200.000 pengőbe kerülne.

Ezenfelül a *Hungária-gyógyforrás* részére a tervezett új rendezés keretében *új ivócsarnokot és dietikus kioszkot kellene létesíteni*, összefüggésben az előző pont alatt tervezett fedett kolonáddal, összesen 800.000 pengő költséggel. Eszerint ennél a gyógyfürdőnél 2,000.000 pengő befektetésre volna szükség.

Ennél a gyógyfürdőnél a beruházás jövedelmezőségi számítása az alábbi képet mutatja:

1. Az 1926. évi költségvetés szerint a bevételi előirányzat 345.700 pengő, a kiadási előirányzat pedig 229.200 pengő. Az átalakítás és kibővítés végrehajtása után a bevételek várható 60%-os emelkedése 207.420 pengő, míg a kiadások várható emelkedése 91.680 pengő, vagyis felesleg 115.740 pengő. Ez az összeg a beruházandó 1,200.000 pengő tőke 9·5% kamatozását teszi ki.

2. A Hungária-gyógyforrás 1926. évi bevételi előirányzata 87.600 pengő, kiadási előirányzata pedig 18.500 pengő. A gyógyforrás tervezett kiépítése után a bevételek várható 75%-os emelkedése 65.700 pengő, a kiadások várható 50%-os emelkedése pedig 9250 pengő, vagyis feleslegként 56.450 pengőnyi összeg mutatkozik, ami a 800.000 pengő beruházási tőke 7%-ának felel meg.

Előzőleg az ezen célra elvégzendő munkálatokra 2,560.120 pengő (2,207.000 aranykorona) irányoztatott elő.

A közgyűlés 795/1926. kgy. szám alatt a megfelelő hitelösszeg megszavazásával annakidején elhatározta a Széchenyi-gyógyfürdővel kapcsolatban egy uszoda (strandfürdő) építését és a népfürdők kibővítését.

A továbbfejlesztés érdekében építendő lenne a gyógyfürdőhöz, amint az már eredetileg is tervezve volt, a városligeti tó partjára mintegy 100 szobás *egyszerű kivitelű*, de modern komforttal ellátott *gyógyszálló* 4,800.000 pengő költséggel, továbbá létesítendő volna az Artézi-gyógyvíz régóta népszerű ivókuráinak szolgálatában *ivócsarnok és fedett sétány* 240.000 pengő befektetéssel, ezenfelül az Artézi-forrás vízbőségének fokozása céljából *újabb fúrást* kellene eszközölni, ami további 240.000 pengő kiadást jelentene. A három címen igényelt beruházás 5,280.000 pengő.

E tekintetben a jövedelmezőséget illetőleg a következő számítás fogadható el.

1. A szállodának egész évi teljes elfoglaltsága, 12 pengő átlagos szobaárakat számítva, évenkint 438.000 pengőt jelentene, amiből a kihasználatlan maradt szobák ára fejében 20%-ot leszámítva, a szobabérekből befolyó évi jövedelem mintegy 350.000 pengőre tehető. Hozzáadva ehhez az egyéb bevételekből (vendéglő, kávéház stb.) befolyó jövedelmeket, — a szobaár 20%-át — a szálló évi bevétele hozzávetőleg 420.000 pengőben irányozható elő. Az üzemi költségek számításánál figyelembevéve azt, hogy a szükségletek egy részét (fűtés, világítás, vízszolgáltatás) a fürdőben már meglevő berendezések előnyösebben nyujthatják, mint egyéb körülmények között, e címen a szokásos 50%-ot 42%-ra redukálva, évi 180.000 pengőre tehető az üzemi összkiadás, miből folyólag évi 240.000 pengő felesleg várható, ami a befektetendő 4,800.000 pengő tőkének 5%-os kamatozásának felel meg.

2. Az ivócsarnok és fedett sétány jövedelmezőségét illetően pozitív adatokra alig lehet támaszkodni, mert azok, akik a forrásnak ingyen élvezői, mint fizető klientéla csak részben jöhetnek számításba, viszont elképzelhető, hogy ennek a gyógyerejéről régóta ismert víznek fogyasztói tetemesen felszaporodtnának, ha nem a mostani primitív, hanem a fürdőhöz méltó és modern keretben kapnák a gyógyvizet.«

Ez a nagyszabású fürdőpolitikai programm azonban csak kis részében valósulhatott meg.

*

Az 1929. évi költségvetés vitájánál már ismét részletesebben foglalkozott a közgyűlés a főváros fürdőpolitikájával. Különösen foglalkozott ezzel a kérdéssel *Stern* Sándor bizottsági tag, aki kifejtette, hogy Budapest székesfőváros új feladatok előtt áll, ezért olyan gazdaságpolitikát kell inaugurálni, amely *a polgárság külön megterhelése nélkül* segíti elő a város fejlődését. Beszédében a következőket mondta:

»Nem fogok új gondolatot felvetni, mert ebben a kérdésben már a mi elődeink, a mi érdemes biz. tagtársaink a multban is megnyilatkoztak és felvetették Budapest *fürdőváros* gondolatát és *az ezzel kapcsolatos idegenforgalom* ügyét. Budapest a fekvésénél, természeti kincseinél, szépségeinél, kultúrájánál, gyógyfürdőinél és gyógyforrásainál fogva predesztinálva van arra, hogy itt az úgynevezett *Fremden-Industrie* — idegenforgalmi ipar — megteremtessék. Ez az a gondolat, amely nem új, de minden körülmények között arra érdemes, hogy a székesfőváros mielőbb és alaposan foglalkozzék ezzel, mert így *olyan bevételi többletet fog magának teremteni, mely a székesfőváros polgárságát nem fogja terhelni.* Már a rómaiak és törökök idejében Budapestre jöttek császárok és gyógyfürdőinket látogatták, csak épen mi ne látnók meg azokat, csak mi ne tudnók és éreznők, akik a fővárosban élünk, hogy *milyen kincsekkel rendelkezünk?* Ezért lehetetlenségnek tartom, hogy akkor, amikor a mi kincseinket, vagyontárgyainkat a székesfőváros vezetői hivatva vannak gondozni, erről egy pillanatig is megfeledkezzenek.

A főváros kedvezőbb helyzetben van a külföldi fürdővárosokkal szemben, mert a külföldi fürdővárosok csak 2—3 hónapon keresztül tudják nyáron az idegeneket fogadni, amely idő alatt annyi jövedelmük van, hogy ezzel alimentálják magukat. Ez vonatkozik majdnem az összes gyógyfürdőkre. Budapest azonban abban az előnyös helyzetben van, hogy fürdői az ezerszámra idehozható betegek és üdülők által *12 hónapon keresztül* kihasználhatók. Más világvárosi fürdővel szemben, Budapestnek *tíz fürdője van*, tehát tízszer annyi, mint más fürdőhelynek, ennek következtében a székesfőváros idevágó jövedelmeit is tízszeresen tudná szaporítani. Amellett az idegenek azt az előnyt is élvezik, hogy megtalálják a fővárosban a világvárost, a kultúrát, a szórakozást, üzleteiket lebonyolíthatják, végül — ami a fürdőváros szempontjából a legfontosabb — kiváló orvosi és professzori karral rendelkezvén, elsőrangú gyógykezelésben is részesülhetnek. *Ez a gondolat az, amely Budapestet hatalmassá, naggyá, gazdaggá teheti és ezért nekünk nem lehet e kérdés fölött napirendre térni.*

Itt van a mi Gellért-hegyünk, amely szomorúan mered a Duna partján az égnek. Nem akarjuk észrevenni, hogy annak a tövében milyen óriási kincsekkel rendelkezünk és ezeknek a fürdőknek a kiaknázásával eddig intenzíven nem foglalkozott senki. *Pedig ha ennyi fürdővel és forrással rendelkezünk, legalább egy állandó hidrogeologussal kellene rendelkeznünk, aki kezelné az ügyet.* És ennek a hidrogeologusnak speciálisan ezzel a kérdéssel kell foglalkoznia, még pedig intenzíven.

Annál inkább foglalkoznak azonban ezzel a főváros adminisztrációján kívül álló igen tiszteletreméltó erkölcsi szervezetek. Itt van a többek között a Budapest Fürdőváros Egyesület, amelynek érdemes elnöke Őfensége *dr. József Ferenc* királyi herceg úr, aki már hosszú idő óta kultiválja ezt a kérdést és mondhatom, eddig is nagy szolgálatot tett úgy a fürdőügynek,

mint a fővárosnak. Élénk figyelemmel kísérem annak az egyesületnek működését, amely bebizonyította azt, hogy a fürdőváros kiépítése tekintetében koncepciója van. Rendkívül csodálkozom, hogy a székesfőváros ezzel a Fürdőváros Egyesülettel még nem tartja fenn azt a szoros összeköttetést, amelyet ez az egyesület, tevékenységére való tekintettel, megérdemelne. Hivatkozom továbbá Őfenségének a felsőházban elmondott beszédére, melyben kiemelte, hogy *a legjobb szociálpolitika az idegenforgalom*, mert az munkát ad a nép széles rétegeinek, *a legjobb gazdaságpolitika az idegenforgalom*, mert ezáltal a kereskedelmi mérlegünket tudjuk feljavítani és *a legjobb külpolitika, mert az idegeneknek idehozása által barátokat szerzünk*, ami nekünk feltétlenül előnyünkre szolgálhat.

Az egyre tömegesebben érkező idegenek a Halászbástyáról élvezik Budapest szépségeit

Nem mondok újat, ha felsorolom, hogy épen a Gellért-hegy tövénél van a Rudasfürdő, a Gellért-fürdő, a Rácfürdő, kissé balra Sósfürdő, az óbudai részen van a Király-fürdő, a Margit-sziget, a Császár-fürdő, Óbudán a Római-fürdő, a Városligetben van a Széchenyi-fürdő és több strandfürdő. Azonkívül hányféle forrásunk van: kénes, líthiumos, rádiumos, szénsavas, keserű és sós forrásunk; de ha mindezeket felsorolom, kérdezem, *van-e a világon még egy olyan város, amely ilyen óriási kincsekkel rendelkezik*, amelynek ennyiféle fürdője és forrása van, mint a székesfővárosnak, ahol enyhülést, üdülést, gyógyulást talál a szenvedő emberiség? És ha mi ennek a tudatában sem teszünk semmit, amikor meg lehetünk győződve arról, hogy mi ezáltal Budapestet naggyá, hatalmassá és gazdaggá tehetjük, akkor természetes, hogy megmozdulás nélkül további tehetetlenségre és vegetálásra vagyunk utalva.

Ez volna a perspektívája Budapest székesfőváros fejlődésének. *Az idegenforgalom többé nem lehet már jelszó nálunk, azt meg kell tölteni programmal*

és tartalommal. De ezt nem úgy képzelem, mint ahogyan azt mi csináljuk, hogy az idegenforgalom céljait szolgáló 400.000 pengő összeggel idehozzuk a saját költségünkön az idegeneket, megvendégeljük őket ugyancsak a saját költségünkön, vagy ezt az összeget elhirdetjük. *Ez nem idegenforgalmi propaganda* és annak így nem szabad történnie.

Ha mi olyan alapos programmot fogunk kidolgozni, amely *céltudatos*, következetes, úgy az esetben az idegenforgalmi statisztika nem fogja azt az arányszámot mutatni, hogy az idegenek ittartózkodásának átlagtartama két-három nap. *Ez nekünk nagyon drága propaganda.* Nem lehet az a célunk, hogy az idegenek *két-három napig* tartózkodjanak a fővárosban, hanem, hogy a betegek, üdülők *négy-hathetes kúrát* végezzenek, az alatt az idő alatt itt hagyják a pénzüket, segítik fellendíteni iparunkat, kereskedelmünket megszeretik a fővárost, a mi kultúránkat, ami által pénzügyi viszonyainkon is javítanak. *Így képzelem én el a mi idegenforgalmi propagandánkat.*

Hogy milyen bevételeink lennének ebből a propagandából és a fürdővárosból, erre vonatkozóan utalok arra, hogy itt van a Gellért-fürdő, amely par excellence luxusfürdő. Igaz, hogy ez szállodával és egyéb intézményekkel is el van látva és mint luxusintézmény igen tekintélyes hasznot tud produkálni. Ha tehát arra az álláspontra helyezkedünk, hogy nekünk *nemcsak luxusfürdő kell, hanem népgyógyfürdők is,* amelyek a nép zömének és a távoli idegeneknek, gyógyulást keresőknek és szenvedőknek is rendelkezésre állanak, *akkor a mi fürdőügyünket is biztos alapra tudjuk elhelyezni.* Azok a gyógyfürdők, amelyek most itt Budapesten rendelkezésre állanak, néhány kivételével, — és itt nem akarom egyik fürdőt sem diminuálni, mert hiszen örüljünk, hogy ezek a kitűnő hatású gyógyfürdők megvannak — *nincsenek mind az idegenek befogadására modern alapon alkalmassá téve, mert a legtöbb fürdő nem rendelkezik a vele kapcsolatos modern gyógyszállóval, ahová az idegeneket el is tudjuk* helyezni, vagy nem rendelkezik megfelelő *betegfelvételi kórházzal,* amelyben azokat kezelni tudják, miáltal, azt mondhatnám, hogy — gyógyhatásuktól eltekintve — a künnlakók szempontjából *majdnem tisztasági fürdőjellegük van.* Ennek következtében nem kell egyéb, mint alaposan megtárgyalni ezt a kérdést és programmot kidolgozni. Hangsúlyozom azonban, hogy nem képzelem a fürdővárosnak ezt a fejlesztését a polgárság adófilléreiből, vagy az üzemek jövedelmeiből. Én egy *intézményes beruházási programmal* képzelem ezt megvalósítani és *hosszúlejáratú kölcsönnel* biztosítani.

Ilyen gyógyfürdőket és szanatóriumokat kell tehát építeni és meg vagyok győződve arról, hogy mihelyt az első kezdeményező szót ki fogja mondani a székesfőváros, *úgy a magánvállalkozás örömmel fog vállalkozni ennek az eszmének a támogatására és végrehajtására.*

Méltóztassék megengedni, hogy még egy kérdést vessek fel. Itt van a mi Széchenyi-fürdőnk. Kétségkívül elsőrendű gyógyfürdő, amely ízületi

bántalmak gyógyítására szolgál. Kérdezem azonban, hogyan tudjuk az idegeneket elhelyezni, amikor *nincsen vele kapcsolatban egy gyógyszálló*, amely már tervbe volt véve, azonban a megvalósítása még mindig késik.

De nincsen a fővárosnak *rheuma-kórháza*, amely ugyancsak speciális gyógykórháza volna a Széchenyi-gyógyfürdőnek és amely *idegenforgalmi szempontból is óriási jelentőséggel birna.* Nincsen továbbá ennek a fürdőnek sem autobuszjárata, sem pedig autotaxiállomása. A fürdőben felhevült betegek, akik kénytelenek kijönni a levegőre, könnyen ki vannak téve annak, hogy újra megfáznak. Annak a reményemnek adok kifejezést, hogy amint az autotaxiszámokat ki fogjuk adni és autobuszaink lesznek, akkor ez a kérdés is napirendre kerül és meg fog valósulni.

Elismerem, hogy a régi Budapest vezetői, köztük *Bárczy* és *Bódy* polgármester urak, a tanácsnok urak között pedig *Márkus* tanácsnok úr, valamint jelenleg *Berczel* tanácsnok úr is nagy szeretettel foglalkoztak a fürdőügyi kérdésekkel és ezt annak idején *a viszonyokhoz mérten* a legnemesebb intencióktól áthatva oldották meg. Igaz ugyan, hogy *abban az időben az idegenforgalom kérdése nem volt főprogrammpontja a fővárosnak*, mert akkor még nem állottunk vesztett háború után és nem kellett foglalkoznunk olyan kérdésekkel, amelyek a főváros elszegényedésével kapcsolatban állottak. Büszkék lehetünk arra, hogy a nyugati kultúrát felülmúló fürdőinket ismerik és dícsérik.

Ma azonban ez a program már parancsolóan szükséges. Hogy mennyire szükséges, ezt ma mindenki tudja és ez nemcsak elszigetelt jelenség, mert hiszen erről *Ripka* Ferenc főpolgármester úr is többször megemlékezett már és ő maga is *mintegy programpontul tűzte ki ezt a fontos kérdést.* De tovább megyek. A kormánynak számos tagja, köztük *Vass* József népjóléti miniszter úr, *Scitovszky* Béla és *Bud* János miniszter urak *a fürdőprogramnak sürgős megvalósítását hangsúlyozták a főváros által megalapozott intézmények fejlesztésével.*

Meg vagyok győződve, hogy amint ez a kérdés napirendre kerül, *a kormány sem fog elzárkózni ama kötelezettségek elől, amelyek ebben a tekintetben ráháramlanának.*

Mielőtt azonban ez a program megvalósulna, röviden rámutatok arra, mire van szükség abban a vonatkozásban, hogy pénzügyi viszonyaink megjavuljanak és ezért a következő konkrét *indítványt* vagyok bátor beterjeszteni:

Mondja ki a közgyűlés:

1. *Budapest székesfőváros, illetve annak megfelelő területeit gyógyfürdőjelleggel kell felruházni és ezzel kapcsolatban a források körüli területek ennek megfelelően rendezendők és kezelendők.*

2. *A gyógyfürdő- és gyógyforrásbizottság, az állandó központi szerve, amelynek hatásköre olykép állapíttassék meg, hogy az kizáróan a nagy fürdőügyi elvi kérdésekkel, a fürdők fejlesztési programmjával és a fürdőváros nagy problémájával foglalkozzék, ellenben az ügyosztállyal kapcsolatban az egyes intézmények*

folyó ügyével a házbizottságok foglalkozzanak. A főváros fogadja szívesen és kellően méltányolja a kívülről jövő és fürdőügyi célokat szolgáló szervezetek részéről megnyilatkozó és a főváros elé terjesztendő gondolatokat.

3. *Készíttessék el a legközelebbi 10 évre olyan fürdőügyi programm, amely által a további gyógyintézmények létesítésével, esetleg ilyenek megszerzésével a fürdőügyi programm egységes irányítása a főváros kezében összpontosuljon.*

4. *Tegyen meg a székesfőváros minden intézkedést, hogy a fürdőüggyel kapcsolatos intézkedéseket, mint gőgyszálló, szanatóriumok, intézetek stb. a legmesszebbmenő állandó adómentességben, illetve kedvezményben részesíttessenek.*

5. *Hasson a főváros oda, hogy a Gellért-hegyre tervezett balneológiai kiállításra vonatkozó tárgyalások fonala újból felvétessék, mert ennek abból a szempontból, hogy a fővárost, mint fürdővárost, széles rétegben megismerjük, nagy jelentősége van.*

6. *Az idegenforgalom kérdése a fürdőüggyel párhuzamosan oldandó meg. Felterjesztés intézendő a kormányhoz, hogy a Budapest—Wieni autóstrada épen idegenforgalmi szempontból sürgősen megvalósítandó. A propagandamunka a meglevő és újjáalakítandó szervezetekre bízandó, nehogy alkalmi társulatok végezzék azt.*

7. *A fővárosnak, mint fürdővárosnak fejlesztésére szükséges és a nagy célnak megfelelő anyagi eszközök egy újabb beruházási programm keretén belül biztosíttassanak.*

8. *A közgyűlés utasítja a tanácsot, hogy az erre vonatkozó javaslatait mielőbb, de legkésőbb a jövő év első hónapjában terjessze a közgyűlés elé.«*

*

Weszelszky Gyula egyetemi tanár ebben az időben a székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagja volt. Az 1928. évi költségvetés tárgyalásánál a következő *indítványát* terjesztette elő:

»*Budapest székesfőváros természeti kincsei az itt fakadó gyógyforrások vize, amelyek hivatva vannak arra, hogy Budapest idegenforgalmát s ezzel fővárosunk népének jólétét emeljék s megakadályozhatják azt, hogy a nemzeti vagyon egy része idegen fürdőhelyeken költessék el, kellőleg kiaknázva nincsenek, sőt a források egy része, nevezetesen a Rudasfürdő forrásai az úttest alatt elrejtve fakadnak, ami közegészségügyi szempontból is erősen kifogásolható, tekintettel arra, hogy ez utóbb említett bajon a tek. tanács által kidolgozott beruházási programm azon részének megvalósításával, hogy a Rudasfürdő mögött fekvő úttest a Duna partjára tereltetik át, aránylag kis költséggel könnyen segíteni lehet, felkérem a tekintetes tanácsot, tegye lehetővé, hogy a programm e része legkésőbb a Budapesten tartandó balneológiai kiállítás megnyitásáig végrehajtassék. Indítványozom továbbá, hogy a tek. tanács a gyógyforrások vizének értékesítésére több évre terjedő tervszerű programmot dolgozzon ki, e célból az állandó gyógyfürdőbizottságot s ennek támogatására szakértői ankétot hívjon össze«.*

*

Az állandó gyógyfürdőbizottság 1928. szeptember 7-én ismét összejött. A bizottság tagjai egyértelműen megállapították, hogy a székesfővárosnak még nagyobb erővel kell folytatnia a céltudatos fürdőpolitikát.

Az ülésen az első szónok dr. *Bedő* Mór a következő indítványokat tette:

»*Indítványozom, hogy* a) *a középítési*, b) *a pénzügyi*, c) *a közegészségügyi bizottságok delegáltjaiból és a tanács részéről kiküldöttekből álló állandó*

A Szent Gellért-gyógyfürdő nagysikerű hullámfürdője, amelyet rövidesen a megnyitás után meg akart nagyobbíttatni dr. Bedő Mór bizottsági tag

gyógyfürdőbizottság legalább havonként tartson ezek után ülést, de a szükséghez képest többször is és ez a bizottság a többi bizottságok és orgánumok hatáskörének sérelme nélkül és esetleg azokkal együttesen Budapestnek, mint fürdővárosnak ügyét mozdítsa elő, beszélje meg és dolgozza ki az egész fürdőügyi propagandaprogrammot, vizsgálja meg a fürdőügyet és egyes fürdőintézetek ügyeit és gyakorolja, mint bizottság a fürdőügy irányítását és tegye meg mindazt, ami ezzel a kérdéssel összefüggésben van.

Különösen gondoskodjék arról, hogy a fürdők árainak megállapításánál úgy a magán-, mint a gazdasági és közszempontok kellően érvényesüljenek és

ne történhessék meg az, hogy a legnagyobb melegben, amikor a fürdőzés adja meg úgyszólván az élet egyik lehetőségét, a fürdők ára felemeltessék és állapitson meg az egyéb erre illetékes tényezőkkel egyetemben egy oly részleges fürdőáremelési tilalmat, amely legalább is minden év június hó első napjától azon év október hó első napjáig tart.

Indítványozom, hogy a Szent Gellért-szálloda úgynevezett hullámfürdője haladéktalanul jelentékenyen nagyobbittassék meg és pedig ne az állítólag tervbevett Kemenes-utca bevonásával, hanem esetleg azon térnek igénybevételével, ahol jelenleg alul a gépház van, felül pedig az amúgy is igen nagy kiterjedésű vendéglő és pedig dolgoztassék ki az erre vonatkozó programm haladéktalanul, történjék meg ezirányban a döntés úgy, hogy a publikum által méltán kedvelt és igy jelentékenyen igénybevett fürdő már az 1929-es szezónban a publikum rendelkezésére álljon.

Ugyancsak dolgozzanak ki haladéktalanul az összes erre illetékes tényezők megfelelő műszaki terveket az ugyanazon fürdő legalább egy részének esetleges el is távolitható, de mégis helytálló befödésére vonatkozóan, mert az ugyanazon hőfokú víz mellett természetesen az egészen szabad helyen a látogatottság nagyon ingadozó a temperatúrához képest és a fürdő effektiv bevétele ugyannyira ettől függ, hogy például ez évi július hó 17-én, szerdai napon a bevétel 8749 pengő volt akkor, amikor a maximális hőfok ezen a napon 38·4 fok volt, a következő csütörtöki napon, azaz július hó 18-án, amidőn ez 30·9-re szállott, csak 4057 pengő.

Indítványozom, hogy a városgazdasági ügyosztály vezetőségét épen úgy, mint a tiszti főügyész urat kérje fel a bizottság arra, hogy a Széchenyi-népfürdőnél fölmerült és épen ezek folytán a használattól jelentékeny részben elzárt fürdőkre, illetve a hibákra és a jóvátételi eljárásra vonatkozóan minden egyes részletről haladéktalanul alapos jelentés tétessék, különösen arra kiterjedően is, hogy az épitő Walla-cég minő mulasztásokat, hibákat követett el és igaz-e az, hogy a vakolathullást és az egyéb defektusokat a Walla-cég által végzett vakolati munkáknál felhasznált anyagba tiltott módon belekevert mész okozta.

Indítványozom, hogy szálljon ki a bizottság az egyéb erre illetékes tényezőkkel egyetemben a vasúti összekötőhíd budai oldalán levő lágymányosi holt Dunaághoz, közel ahhoz a területhez, ahol a Nádorkert és Budapest székesfőváros tulajdonát képező nagy komplexum fekszik, ahol egy, a természettől adott, eddig is primitiv módon annak használt strandfürdő van, állapitsa meg ennek a nagy strandnépfürdői épitkezéshez és létesitéshez alkalmas voltát, készittesse el és tárgyalja le az erre vonatkozó terveket az összes illetékes bizottságok és tényezőkkel egyetemben és terjesszen elő olyan javaslatot, hogy itt egy nagy kiterjedésű, tényleg a nép érdekeit szolgáló és Budapest székesfővároshoz méltó nagy strandfürdő létesittessék.

Indítványozom, hogy dolgoztassék ki olyan tervezet pontos műszaki leirással és pénzügyi megfelelő kidolgozással egyetemben, hogy a fővárosnak, különösen

külső részeiben a tereken és szabad helyeken megfelelő számú és nagyságú olyan betonmedencék létesíttessenek, — addig is, amíg minden kerületben megfelelő népfürdők állíttatnak fel, — hogy a szegénysorsú kisebb gyermekek ott a nyári hónapokban kellő felügyelet mellett legalább egy órán át fürödhessenek és tegyenek erről az illetékes tényezők 45 nap alatt részletes és indokolt jelentést.«

*

Az indítványok felsorolása után meg kell emlékeznem arról a körülményről, hogy ebben az időben ajánlatot tettek a székesfővárosnak a Főutcában levő *Királyfürdő* megvásárlására vonatkozólag is. Erről a kérdésről dr. *Bedő* Mór a következőket mondotta:

A Király-fürdő, amelynek megvásárlására kapott ajánlatot a székesfőváros.

A Királyfürdő ügyéről csak mint odavetett dologról hallott. Ha a főváros fürdőügyi politikát akar folytatni, a maga részéről a financiális lehetőségek keretein belül abszolúte nem zárkózik el az elől, hogy *a főváros minél több fürdőt szerezzen meg, hogy monopolisztikusan gyakorolhassa azt a bizonyos helyes fürdőpolitikát, amelyet gyakorolnia kell.* Ellenben nagyon kéri, hogy mielőtt ebben a kérdésben a főváros bármit is csinálna, a többi illetékes bizottságokkal egyetemben a fürdőügyi bizottságot is meg kell kérdezni.

Az általános elvi szemponton túl azonban ellenezte a megvásárlást azért, mert a Királyfürdő *veszteséggel dolgozik* és nem tartotta fürdőpolitikai szempontból helyesnek a vásárlást.

Azóta a Királyfürdő megvásárlásának a kérdése nem került újra a megvalósulás stádiumába.

*

Bedő Mór után *Szémann* Mihály bizottsági tag a *luxusfürdők ellen szólalt fel* és kívánta, hogy *amennyire a főváros fejleszti a luxusfürdőket, ugyanannyira gondoskodjék a népfürdőkről is.*

Weszelszky Gyula egyetemi tanár utalt a mult esztendei költségvetési vita során benyujtott indítványára, amit fentebb már közöltem és hosszú szakszerű beszédében igyekezett kimutatni, hogy Budapestet csakugyan fürdővárossá kell tenni. Kijelentette, hogy *Budapest fürdőváros nem frázis, hanem valóság.* Hivatkozott *Dalmady* Zoltán egyetemi tanárnak egy cikkére, amelyben indokolta a fürdővárossá való fejlesztést. Dalmady ugyanis cikkében a következőket mondotta:

»Budapest hévvizeit abszolút értékűvé az a körülmény teszi, hogy csodálatos fekvésűek fürdőtani szempontból és egyébként is egy hatalmas metropolisban fakadnak, ami merőben *más miliőt biztosit* a külföldi betegeknek, mint a világ bármely más hévfürdői.

Ez a kombináció: kultúrközpont, szép fekvés, hévvízfürdők, — *egyedül Budapesten van meg* és ennek a kombinációnak balneológiai szempontból is abszolút előnyei vannak.

Budapest ma még nem fürdőváros, csak olyan város, amelyben fürdők vannak. Nagy átalakulásoknak kell még bekövetkezniök, sok víznek kell a szőke Dunán lefolynia, amig majd Budapestről, mint fürdővárosról lehet szó és a fürdőváros nem epiteton ornans lesz, hanem a lényeget kifejező meghatározás.«

Dalmady megjegyzéseihez *Weszelszky* beszéde további során további gondolatokat fűzött, amiket érdemesnek találok leközölni, mert fürdőpolitikai szempontból igen kiváló szakemberünk véleményét szögezem le vele:

»Megvannak a forrásaink, megvannak a kitűnő klinikáink, kitűnő orvosaink, minden szakorvost itt megtalálunk, itt van a gyönyörű szép fekvés — és *Budapest mégsem fürdőváros.* Azért, mert a főváros publikuma tulajdonképen meg sem érti azt, hogy mit kell tenni. Aki még nem látta volna Gasteinban, nézze meg, micsoda hotelek, szállodakolosszusok vannak ott egy helyen, amilyenek itt Budapesten is lehetnének. *De itt, Budapesten apró kis féltékenységek dolgoznak.*

Ha fürdővárost akarunk, akkor elsősorban az idegeneknek, de ha az idegeneknek nem is, akkor a budapestieknek tudniok kellene, hol vannak a források.«

Ismertette a wiesbadeni fürdő idevonatkozó leirásait, amelyekben elmondják, hogy a források vize hány kilométer utat tesz meg, milyen hőfokú, mekkora mennyiségű vizet adnak és sok mindent. A legelső dolog minden ilyen helyen a forrásokról beszélni.

Csak a bizottság tagjait kérdezi meg, ki tudja például, hogy a Rudas-fürdőnek hány forrása van.

Azért veti fel e kérdést, mert *a mult évig maga is csak úgy tudta, hogy öt, pedig tíz van* s ő már 15—16 évvel ezelőtt foglalkozott először a forrásokkal. *A Gellértfürdőben egy ott ülésező társaságnak előadást tartott és a legnagyobb csodálattal hallgatták, hogy a Gellértfürdőnek hévforrása van. Azt hitték, hogy közönséges melegített vizet használ.*

Mindaddig, amíg ezeket a kérdéseket maguk nem tudják, addig hiányos lesz az egész propaganda és nem fognak igazi eredményeket elérni. *Karlsbadban minden fürdővendég legendákat tud a Sprudel-ről. Ha nem rontották volna el, a Széchenyi-fürdő forrásvize is ugrana.* Az egyetlen a Margitsziget forrása. ahol a publikum is láthatja, de úgy el van dugva, hogy nem is tudják hol van, A Rudas-fürdő forrásainak létezéséről is kevesen tudnak.

A Gellértfürdőnek meg az a baja, hogy *nincs szabad tere, ahol a beteg —különösen ha béna s nem tud hegyet mászni—a szabadban mozoghasson. Enélkül nem lehet fürdővárost csinálni.* Ott van a gyönyörű szép Dunapart. Parkot kellene ott végig csinálni *és a forrásokat ott láthatóvá tenni. Ez az első feladat.*

Nem akar a részletekbe bocsátkozni, de egy körülményre egy felszólalás kapcsán ki kell terjeszkednie. Szémann biz. tag azt mondja, ne csináljanak luxusfürdőket. Ő ellenkező véleményen van: *csináljanak luxusfürdőket. Bécs mellett is csináltak Badenben azért, hogy idegenforgalmat csináljanak.* És a luxusfürdővel elérték a célt. Ezt nekünk is meg kell csinálnunk. *Csináljunk luxusfürdőt az idegenforgalom emelésére.* Legyenek olyan luxusfürdők, amelyek a főváros publikumának, kereskedőinek, iparosainak és egyáltalán az egész fővárosnak az életét előmozdítsák, *emellett csináljanak népfürdőket és strandfürdőket minden kerületben. De a kettőt válasszuk külön egymástól.*

Kövessenek el mindent ebben az irányban. Ott van a gyönyörű szép Gellért-hegy. Azokról az utakról és parkozásokról, amit ott csináltak, a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik mindenki. *Kár, hogy nem amerikai tempóban csinálták, mindent elkészítettek, azonban a gyepezés elmaradt.* Arra is gondoljon a főváros, hogy a gyepezés is meglegyen és azt állandóan gondozzák. Magyarországnak és Budapestnek az a nagy hibája, hogy ilyen *steppe-klímája van.* Mikor a nyaralásból hazajönnek, ahol a szemek megszokták a szép zöld tájakat, itthon látják a gyönyörű szép Gellért-hegyet és rajta a leszáradt füvet. Gyönyörű természeti kincs, *azonban a tetején Mucsa van.* A kertészet ott gyönyörű sziklakertet tudna produkálni.

Ha ide magot vetnek és virágot ültetnek, úgy gyönyörű sziklaparkot lehet odavarázsolni. *Ha mindazt a szépséget érvényre juttatják, ami itt megvan és ha itt is meglesznek a megfelelő nagy szállodák, akkor Budapest mint fürdőváros is érvényre fog jutni.*

Neki is az a nézete, amit Bedő bizottsági tag mondott, hogy a Lágymányoson a főváros feküdjék neki sürgősen a strandfürdő építésének, amely mindinkább divatba jön nálunk is. *Tudomása szerint a HÉV a Római-fürdőt ötven évre kibérelte* és ott kétmillió pengővel nagy strandfürdőt akar csinálni, tehát ez a dolog önmagától is fejlődik.

De a strandokkal túlságosan ne foglalkozzanak. Minden kerületben építsenek népfürdőt, napfürdőt, strandot, amely a nép igényeinek megfelel és *ezt a két gyöngyöt, a Gellért-hullámfürdőt és a városligeti Széchenyi-fürdőt igyekezzenek fejleszteni, ide szállodát kell építeni.* Itt *Zsigmondy* ezerméteres

fúrása világcsoda volt. *A világ első ezerméteres fúrása.* Tíz esztendeig készült, Zsigmondy zseniálisan megcsinálta és amikor megcsinálta, akkor *elaludt az egész és nem csináltak tovább semmit.*

Ott van a Lukács- és a Császárfürdő. A Lukács-fürdő mellett ott van *a tó,* amelyben *a lótusz is megterem* és a Lukács-fürdő azon gondolkozik, hogy *mentül szűkebb területre szorítsa a tavat, pedig ha e tavat láthatóvá tennék, úgy az, megfelelő környezetben, vízinimfáival a székesfőváros egyik látványossága s a fürdőknek legjobb reklámja lenne.* Ehhez azonban érzék kell.

Pénz is kell. Maga is amellett van, hogy csináljanak valamit és foglalkozzanak ezzel a kérdéssel, hogy Budapestből tényleg fürdővárost csináljanak, mert akkor lesz forgalom és lesz boldogulás. *De akkor ne arra gondoljanak, hogy a budapesti publikum reggel bemenjen és estig benne üljön, mentül olcsóbban fürödjék a Széchenyi-fürdőben, amely horribilis pénzbe került.* Ne csináljanak ebben pártpolitikát, valamennyien lássanak neki és igyekezzenek ezeket a fürdőket igazán nívóra emelni és a főváros fejlesztésére felhasználni.

Gasteinban ott van az emléktábla, rajta a polgármesternek a képe, annak emlékére, hogy a forrásokat a község tulajdonába átvette.

Ami a Királyfürdőt illeti, maga is azon a nézeten van, hogy annak megvétele megfontolandó. A Királyfürdő forrása a Lukács-fürdő udvarán fakad és onnan jön át a víz a Lukács-fürdőtől a Királyfürdőbe. Egy hosszú per volt a két fürdő között abban a tekintetben, hogy a Lukács-fürdőből a Királyfürdő számára nem szabad több vizet adni, mint amennyi a bedugult csőben ma átmegy. Azt hiszi, bajos dolog volna a Királyfürdőből valamit csinálni.

*

Meg kell még említenem *Weszelszky* Gyula szakszerű és értékes beszéde után dr. *Takács* István bizottsági tagnak a felszólalását. Takács István, mint orvos, helyeselte a főváros eddigi alkotásait és állást foglalt amellett, hogy a gyógyfürdőbizottságot állandóan foglalkoztatni kell.

Utána dr. *Berkes* Jenő szólalt fel és kifogásolta azt, hogy különböző ügyosztályok foglalkoznak a fürdőügyekkel. Így például a szociálpolitikai ügyosztály szintén igényli a fürdőügyek egy részét azért, hogy azok szociálpolitikai szempontból is létrejöjjenek. Foglalkozik ezzel a közegészségügyi ügyosztály is, de nem elég intenzíven. Ilymódon — Berkes Jenő szerint — *az egész fürdőügy szétfolyik.*

Minden körülmények között szükségesnek tartja azt, hogy a fürdőügyek részére, valamely ügyosztályon belül *egy külön osztály, külön csoport, külön rész képződjék,* amelynek ez a hivatása és amelyen keresztül történhetik csak valami akkor, amikor Budapest-fürdővárosról van szó. *Nem szabad megtörténnie annak, hogy egy szociálpolitikai szempontból beállított*

fürdőkérdés kontrakarírozza, keresztezze, vagy pedig lehetetlenné tegye azt a koncepciót, amelyet Budapest-fürdőváros jelent. Akkor megszűnik az a lehetőség, hogy a fürdőügyek széjjelfolyjanak és ne lehessen itt az, aminek lennie kell. *Ez az első és legnagyobb kérdése Budapest fürdőváros ügyének.*

A felszólaló utalt továbbá a Széchenyi-fürdőben uralkodó állapotokra és a népszerű fürdőben a túlzsufoltság megszüntetését sürgette.

Dr. *Szécsi* Ernő tiszti főorvos-helyettes melegen pártolta a felvetett indítványokat, utána pedig az elnöklő *Édes* Endre tanácsnok összefoglalta a bizottsági ülésen történt felszólalásokkal kapcsolatos mondanivalóit.

A részletes válaszokat ezúttal nem tartom szükségesnek ismertetni. Ellenben ismételten utalok *Weszelszky* Gyulának ugyanebben az ülésben elhangzott *második* felszólalására is, mert *Weszelszky* Gyula állandóan elsősorban a kiváló szakember szemével nézte ezt a kérdést és felszólalásaiban olyan hasznos útbaigazításokat adott a székesfőváros vezetőségének, amelyek a fürdőváros kialakulásánál nem mellőzhetők.

»A közgyűlés elhatározta, — mondja Weszelszky Gyula — a Rudasfürdő igazgatósági épületének és gépházának lebontását. Ezt a lebontást tényleg végre is kell hajtani, noha eddig semmiféle előkészületet nem látunk ebben az irányban. *Ezt egymagában nem lehet megcsinálni, mert ennek konzekvenciái vannak, mihelyt az igazgatósági épületet lebontják és a gépházat lebontják, ott fel van töltve az út, ott mennek a villamossinek, ott közbe kerül egy lyuk, amelyet el kell tüntetni.* Ezt a kérdést rendezzék.

Ebbe a kérdésbe kívánja belekapcsolni a Gellértfürdő dolgát. A Gellértfürdőnek egy nagy baja van, hogy *nincs sétáló tere.* Azáltal, hogy megcsinálják ott fenn a Gellérthegy rendezését, kap egy sétálóhelyet, amely azonban *nem sík helyen van, nem olyan, hogy azok a betegek használni tudnák, akik a Gellért-fürdőt használják.* Erre igenis alkalmas az a Dunapart, amely ott kanyarodik felfelé. Ezáltal most ott a forrásokat gyönyörűen tudnák rendezni és láthatóvá tenni úgy, ahogy Karlsbadban vannak.

A Rudasfürdő forrásainak foglalása elavult, kezelésük ósdi. Ezt a kérdést is rendezni kell. Ez a rendezés azonban sok körültekintést kíván. Ott van az úttest és a villamos sinek. Ha a gépházat eltávolítják, akkor a fűtést vagy a Gellért-fürdőből kell ellátni, vagy magában a Rudasfürdőben kell gondoskodni, a fürdőépületben a fűtésről, oda szenet kell vinni, a salakot ki kell hordani. Ezt nagyon szépen meg lehetne oldani *alagúttal*, az uszály a szenet behozza és a salakot mindjárt el is távolítja és így a környezetet gyönyörűen át lehet alakítani úgy, hogy a Gellérthegy tövében tényleg egy gyöngy volna, ahonnan a fürdőváros kijegecesedhetnék.

Azt a kérdést intézi az elnöklő tanácsnokhoz, történtek-e ebben az irányban valaminő tervezgetések és történtek-e már a végrehajtásra vonat-

kozó intézkedések? Azonkívül kérdi, hogy hová szándékozik a tanácsnok terjeszteni *ezt a közlekedésügyi kérdést*, hogy ezeket a dolgokat egységesen rendezni lehessen, hogy ott tényleg a Gellért-fürdőtől egészen a Döbrenteitérig belevonják az egész területet a Gellért-fürdőnek egy parkjába, ahonnan, amint Bánlaky igazgatóval már egy kis koncepciót is csináltak, valóra lehetne váltani ezt az egész megoldást.

Szükségesnek tartaná, hogy ha a hullámfürdőt megnagyobbítják és ha még elvesznek a Gellért-fürdőtől egy kis helyet, itt pótolják és akkor szíves örömest hozzájárul és maga is kívánja, hogy a hullámfürdő megnagyobbíttassék. *A Gellért-fürdőnek adjanak területet a Dunánál, amely szép sík sétahelyet nyujt.*«

Az állandó gyógyfürdőbizottság ülése kétséget kizáróan igazolja, hogy a székesfőváros fürdőpolitikájával egyre többen és többen kezdtek komolyan foglalkozni az autonómia képviselői közül.

*

A székesfőváros *szociális programmjával* kapcsolatosan szaporodtak a népfürdők, az ingyenes Dunafürdők és megvalósult a Lágymányosi strandfürdő, amellett a szorosan vett gyógyfürdőpolitika keretébe tartozó többi fürdő ügye is előre haladt.

Itt említem meg, hogy a pénzügyi bizottságnak 1928 december 14-én tartott ülésén *Bródy* Ernő arra kérte az elnöklő polgármestert, hogy tájékoztassa a bizottságot a *Rácfürdő megvásárlásának tervéről.*

Sipőcz Jenő polgármester, mint elnök, azt válaszolta, hogy tényleg van egy ilyen ajánlat a Heinrich-örökösök részéről. Az ajánlatot abban az irányban vizsgálják meg, hogy van-e szükség a fürdő megvételére és annak mi az értéke. Ahogy ezek az előzetes vizsgálatok véget értek, e kérdést az autonómia elé fogja terjeszteni.

*

Egyébként az autonómia képviselői már ebben az időben is állandóan sürgették a Rudasfürdő és Szent Gellért-fürdő igazgatóságainak egyesítését.

A székesfőváros egyre intenzívebb fürdőpolitikájának tudható be az is, hogy *nemcsak a Rácfürdő, hanem az Erzsébet-sósfürdő megvásárlására is ajánlat érkezett a fővároshoz.* Az ajánlatot 1929 június 26-án tartott közgyűlésen dr. *Csécsi Nagy* Miklós bizottsági tag tette szóvá, aki beszédében a következőket mondotta :

»Az Erzsébet-sósfürdővállalat eladási ajánlata, amely 31 katasztrális holdon fekvő ingatlanának nagyon méltányos áron való átadását óhajtja, igen fontos épen azért, nehogy ez a természeti kincsekben gazdag gyógyfürdő elpusztuljon. Ennek a vállalatnak kellő pénze a gyógyfürdő fenntartására nincs. Hogy mit jelent a székesfővárosra, mint fürdővárosra nézve a csodás-

hatású gyógyforrásokban gazdag fürdőtelep megszerzése, azt felesleges bővebben fejtegetnem, de ha az ügylet perfektuáltatik s a higiénia- és a fürdőkultúra igényeinek megfelelően felszerelt modern fürdőházakkal, szállodákkal építjük ki a fürdőt s alakítjuk át a vegetációban gazdag parkot s így állítjuk rendelkezésére a gyógyulást és üdülést kereső nagyközönségnek s az ideözönlő idegeneknek, akkor ennek a nagyszabású befektetésnek a nemzeti célokat szolgáló propagandára és az oly kívánatos idegenforgalomra nézve is *messze kiható üdvös eredménye lesz*, amellett, hogy a befektetés mindig lukratív marad.

A Mattoni-féle Erzsébet-sósfürdő vendéglőépülete a XIX. század végén

Budapest székesfőváros a szerencsétlen világháború befejezése után lakosaiban megszaporodván, folytonosan azon dolgozik, hogy miként adjon kereseti lehetőséget azoknak a szegény polgártársainak, akik vagyonukat elveszítették és a megszállott területekről jöttek ide. Így érlelődött meg az eszme arra, hogy Budapestet fürdővárossá kell tenni. Most olvastam a napokban, hogy a nemzetközi balneológiai kongresszus az ősz folyamán Budapesten fogja tartani nagygyűlését. Mutassuk meg, hogy kellő érzékkel viseltetünk a fürdőügy iránt és tegyük lehetővé, hogy Budapest fürdőváros jellege csakugyan elismertessék.

A geológusok és kémikusok megállapították, hogy *az Erzsébet-sósfürdő forrásának vize ugyanolyan ásványtartalmú, mint amilyen Franzensbadé*, a kettő közt csak az a különbség, hogy ez a dúsgazdag fürdőhely a leggyűlölködőbb ellenségünk birtokában van, míg ez a sósfürdő olyan kezekben van, amelyek még propagandára sem tudnak költeni semmit sem s a fürdő teljesen el van hanyagolva. *Én közvetlen tapasztalatomból és környezetemből tudom, hogy aki ott megfordult, az annak gyógyhatását csak áldva emlegeti ma is.*

Tovább megyek a gondolatfűzésben és kívánatosnak tartom, hogy *a Sósfürdőtől Törökbálint felé húzódó forrásvidék is megvétessék*. Ez a glaubersókban gazdag forrásvidék, Karlsbadot és Marienbadot helyettesíthetné. Nem nagy fantázia kell ahhoz, hogy helyes fürdőügyi politikát követve,

egy grandiózus gyógyfürdőparkot létesítsünk, mert így Karlsbadot, Marienbadot és Franzensbadot nem kellene látogatni, sőt majd a külföldiek is ide fognak hozzánk jönni, itt hagyják a pénzüket a fővárosban s így helyezik el az egészséges idegen pénzt közgazdaságunk beteges organizmusának véredényében. Ez hiányzik nekünk a legjobban. Meg kell még jegyeznem, hogy a Sósfürdő vize olyan ritka, hogy csak Marienbadban és az egész világon még csak Ausztriában van ilyen hely, melynek forrásvize azonos a Sósfürdő vizével. Méltóztassék megengedni, hogy szerény indítványomat előterjeszthessem :

Utasítsa a közgyűlés a tanácsot, hogy az Erzsébet-sósfürdő tulajdonosainak a fürdőtelep eladására nézve már régebben tett ajánlatával sürgősen és behatóan foglalkozzék s azt a gyógyforrások bőségének, kémiai összetételének felülvizsgálása, az adásvétel előnyös voltának megállapítása után az illetékes bizottságok előtti letárgyalásával hozza a közgyűlés elé, hogy az adás-vétel ügyében a döntés mielőbb megtörténhessék.«

Csécsi Miklós bizottsági tag indítványát a közgyűlés kiadta a tanácsnak.

Mindenesetre fontosnak tartom ennek a ténynek a megemlítését is, mint élénk bizonyítékát annak, hogy a székesfőváros törvényhatósági bizottság tagjai *immár magukévá tették Budapest fürdőváros eszméjét* és a maguk részéről is igyekeztek azt elősegíteni. A helyes fürdőpolitikának azonban egyik *fontos előfeltétele az*, hogy a Budapest területén levő összes gyógyfürdők egységes szerves irányítás alá kerülhessenek, mégpedig olymódon, hogy a székesfővárosnak, mint Budapest legnagyobb fürdőtulajdonosának, ebben a kérdésben döntő szava lehessen, a székesfőváros tulajdonában levő fürdőkre való tekintettel.

*

Az 1929. évi április hó 17-én tartott rendes közgyűlésen két felszólalás is hangzott el a fürdőügyekkel kapcsolatban. Az első: dr. *Berkes* Jenő bizottsági tag beszéde volt a *fürdőkórház* létesítése ügyében. Ebben a beszédben tömören összefoglalta mindazokat a szempontokat, amelyek a fürdőkórházi, illetve rheumakórház létesítésére vonatkozólag Budapesttel kapcsolatban számbajöhetnek.

Hivatkozott a reuma ellen küzdő orvosok társaságának megalakulására, amely báró *Korányi* Sándor elnöklete alatt alakult meg és azt kívánta, hogy *a Szent Gellértfürdő 12 forrásának a felhasználásával a főváros építse meg a szenvedő reumásbeteg emberiség gyógyítására a reumakórházat.*

Édes Endre tanácsnok, a városgazdasági ügyosztály vezetője hivatkozott arra, hogy *a Gellért-fürdő mellett létesítendő fürdőkórház az ügyosztály fontos célkitűzései közé tartozik* és épen ezért közgyűlési határozattal már meg

A Szent Gellért-fürdő hullámfürdője

(Révész—Biró felvétele)

szereztek két telket, a Gellért-fürdőnek, mint fürdőintézménynek fejlesztése céljából. A fürdőkórház kellő méretű felépítésére azonban ez a 2 telek még nem elegendő és egy harmadik teleknek megszerzésére vonatkozólag is folynak tárgyalások.

Ugyanazon a közgyűlésen dr. *Körmöczi* Zoltán orvos, bizottsági tag interpellációt intézett a polgármesterhez, amelyben *szintén a fürdőkórház kérdését feszegeti és orvosi szemszögből nézve a dolgot, kívánta a közgyűlést megfelelő állásfoglalásra hangolni.*

*

Meg kell említenem azt is, hogy az 1930. évi költségvetési vitánál a pénzügyi bizottságban az Idegenforgalmi Hivatallal kapcsolatban magas színvonalú vita volt, amelynek során *Bresztovszky* Ede bizottsági tag több olyan indítványt tett, amelyeknek egy részét azóta megvalósították.

*

Az 1931. évi költségvetési vitánál már nagyon érezhető volt a gazdasági válság hatása. *A fürdőpolitika alig került szóba,* ellenben dr. *Vita* Emil volt ny. fővárosi tanácsnok, törvényhatósági bizottsági tag az idegenforgalmi hivatallal kapcsolatban hosszabb beszédet mondott, amit különböző indítványokkal fejezett be. Ezek az indítványok programmszerűen bizonyos vonatkozásban új ötleteket vetnek fel és ezért azokat idézem :

»Kérem, hogy tegyen javaslatot az Idegenforgalmi Hivatal a *belföldi idegenforgalom* fejlesztésére abban az irányban, hogy a fővárosból kiinduló weekendakciók mintájára vasárnapokon, húsvétkor, pünkösdkor, karácsonykor, Szent Istvánkor és más kettős ünnepeken stb. a vidéki városokban szervezett idegenforgalmi hivatalok, illetve egyéb, e munkakörrel foglalkozó városi, társadalmi és hivatásos idegenforgalmi vállalatok a fővárosi idegenforgalmi hivatal közreműködésével a fővárosba irányuló *társas utazásokat* szervezzenek ; ezek előmozdítására olcsó szállodai elhelyezés és egyéb kedvezmények volnának biztosítandók, ahol lehet, viszonossági alapon, azaz ennek megfelelően vegye fel a fővárosi idegenforgalmi hivatal a fővárosból a vidéki városokba és a magyar fürdőkbe irányuló weekend-kirándulások irányítását is programmjába és igyekezzék a főváros és a vidék közti rendszeres weekendforgalom kölcsönös kifejlesztésével odahatni, hogy a vidékiekkel a fővárost és a fővárosiakkal a vidéket megismertesse és *a hazai fürdőknek állandó propagandát biztosítson.*

Indítványozom, hogy tanulmányozza az Idegenforgalmi Hivatal az *utódállamok területéről* Budapestre irányuló idegenforgalom kérdését, tegyen javaslatot ezen idegenforgalom emelése érdekében szükségesnek mutatkozó

intézkedésekről és ezek sorában tétessék indítvány *a vízumkényszer mielőbbi eltörlése iránt.*

A közgyűlés a közgazdasági és közlekedési ügyosztálynak és bizottságnak azt a javaslatát, hogy *Wienben a székesfővárosi idegenforgalmi hivatal egy propagandaexpoziturát létesítsen,* mint régóta megvalósításra várt és egészséges eszmét a törvényhatósági tanácsnak mielőbbi megvalósításra ajánlja azzal, hogy ezen expoziturának nemcsak az ausztriai lakosság, hanem elsősorban a nyugati országokból Wienbe irányuló idegenforgalomnak Magyarországba is való áttelepítése kell, hogy feladatát képezze, miértis ezen expozitura azon luxusszállodák közelében állítandó fel, amelyek Wien idegenforgalmát lebonyolítják.

Miután e célra az idegenforgalmi hivatal költségvetésének »Dologi kiadások« című rovatában a »Wieni propaganda« című alrovat *mindössze 30.000 pengővel van dotálva,* mely összeggel ezen intézmény berendezése és első évi költségei *nem fedezhetők,* a közgyűéls felhívja a polgármester urat, hogy az említett költségvetési rovat többi tételeiből eszközöltessen megtakarításokat és a megtakarításokból a fenti összeget a virement jognak igénybevételével a szükséges összegre egészítse ki.

Utasíttassék amellett az idegenforgalmi ügyeket intéző ügyosztály, hogy *a létesítendő expozitura költségeihez való hozzájárulásra hívja fel a hazai fürdők és egyéb, az idegenforgalomra utalt állami és magánintézmények figyelmét* az expozitura által adandó megfelelő propagandaellenszolgáltatás kilátásba helyezésével, úgyszintén igyekezzék megszerezni a jelentékenyebb mezőgazdasági és ipari vállalatok támogatását is magyar mezőgazdasági és ipari termékeknek az expoziturában való propagálásával.

Addig is, amíg Budapesten a külföldi idegenforgalom hathatós emelése érdekében oly *túristaszállók létesíttetnek,* amelyek egyszerűségük és olcsóságuk mellett a kényesebb kultúrigényeket is kielégítik, történjék gondoskodás arról, hogy a főváros idegenforgalmi hivatala részére több megfelelő és erre vállalkozó szállóban utazócsoportok érkezésének előzetes bejelentésére 30—50 ágy álljon rendelkezésre, a kiránduló csoportoknak egyszerű, de jó és amellett olcsó elhelyezésére. A külföldi idegenforgalmi hivatalok és idegenforgalmi üzleti szervek, testületek figyelme pedig hivassék fel arra, hogy a főváros testületi jelentkezés esetén a kiránduló csoportoknak olcsó és jó ellátását és elhelyezését tudja biztosítani.

A szóbanforgó helyek *nyilvántartását* az idegenforgalmi hivatal akként végezze, hogy a jelentkező kirándulócsoportok a rendelkezésre álló helyeket lehetően az év minden részében kitöltsék és így a fővárosnak állandó idegenforgalmat biztosítsanak. Ezen testületi kiránduló csoportoknak a látványosságok megtekintésénél *rendkívüli kedvezmények,* díjtalan idegenvezetés stb. biztosítandó, adott esetben a magyar kirándulócsoportoknak biztosítandó viszonossági kedvezmények ellenében.

Végül javaslom, létesítsen az idegenforgalmi hivatal »*A magyar idegenforgalom barátai*« vagy más címen *szervezetet*, amely magában egyesítse mindazokat, akik a magyar idegenforgalom kifejlesztését szivükön viselik és akik az idegenforgalmi hivatal ezirányú munkájának előmozdítására önként vállalkoznak. Ezen szervezetnek a közreműködésre felkérendő belföldi tagjai megkapnák az idegenforgalmi hivatal *propaganda-nyomtatványait* és azokat egyrészt saját maguk terjesztenék ismeretségük körében, másrészt javaslatokkal szolgálnának a propagandairatok terjesztését illetően ; ugyancsak megkapnák »A magyar idegenforgalom barátai« szervezet jelvényét, amely jelvény lehetően tüntesse fel az azt viselőnek *nyelvismereteit* és amely jelvénynek különösen Szent István-napkor, kongresszusok alkalmából vagy egyéb nagyobb idegenforgalmat felmutató időpontkor való viselésével »*A magyar idegenforgalom barátai*« sokan lennének szolgálatrakész útmutatói, különösen a hazánk nyelvét nem beszélő idegeneknek.

Ezen tagokon kívül szólíttassanak fel »A magyar idegenforgalom barátai« szervezetbe való belépésre a nevezetesebb belföldi és külföldi kereskedelmi és ipari testületeknek, továbbá hazánk idegenforgalma körül bármi módon érdekelt alakulatoknak általuk kiküldendő megbízható tagjai, hogy ezen társadalmi szervezkedés előmozdításával a magyar idegenforgalom hivatalos intézményei mentül több értékes segítőtársat biztosíthassanak maguknak.«

Bresztovszky Ede bizottsági tag az 1931. évi költségvetési vitában ugyancsak hosszabb beszédben foglalkozott a székesfőváros közlekedési ügyeivel és idegenforgalmi kérdéseivel és sürgette idevonatkozó és még eddig meg nem valósított régi indítványainak a végrehajtását.

*

Meg kell még említenem az 1933. évi költségvetési tárgyalás során benyujtott indítványok közül *Becsey* Antal bizottsági tagnak az indítványait, aki Budapest fürdőváros fejlesztése érdekében *alapos geológiai kutatásokat tartott szükségesnek.* Ezek az indítványok a következőképen szólnak :

»*Indítványozom, hogy a polgármesteri III. ügyosztály keretében oly bányászati és geológiai alosztály szerveztessék, amelynek hatáskörébe utalandók a székesfőváros területén előforduló összes geológiai és hidrológiai kérdések és ebben a munkakörben a székesfőváros termális és ivóvíz gazdálkodásának tanulmányozásával és fejlesztésével, a földgázkutatások problémáival és mindennemű, a székesfőváros érdekének szolgálatára alkalmas természeti kincsek kutatásával, feltárásával rendszeresen foglalkozzék.*

Addig is, amig az alosztály véglegesen megszerveztetik, tegyen a polgármester úr megfelelő átmeneti megoldásra mielőbb előterjesztést.

Felhívja a törvényhatósági bizottság a polgármester urat, hogy a városligeti második artézi-fúrás létesítésének technikai és pénzügyi megoldására

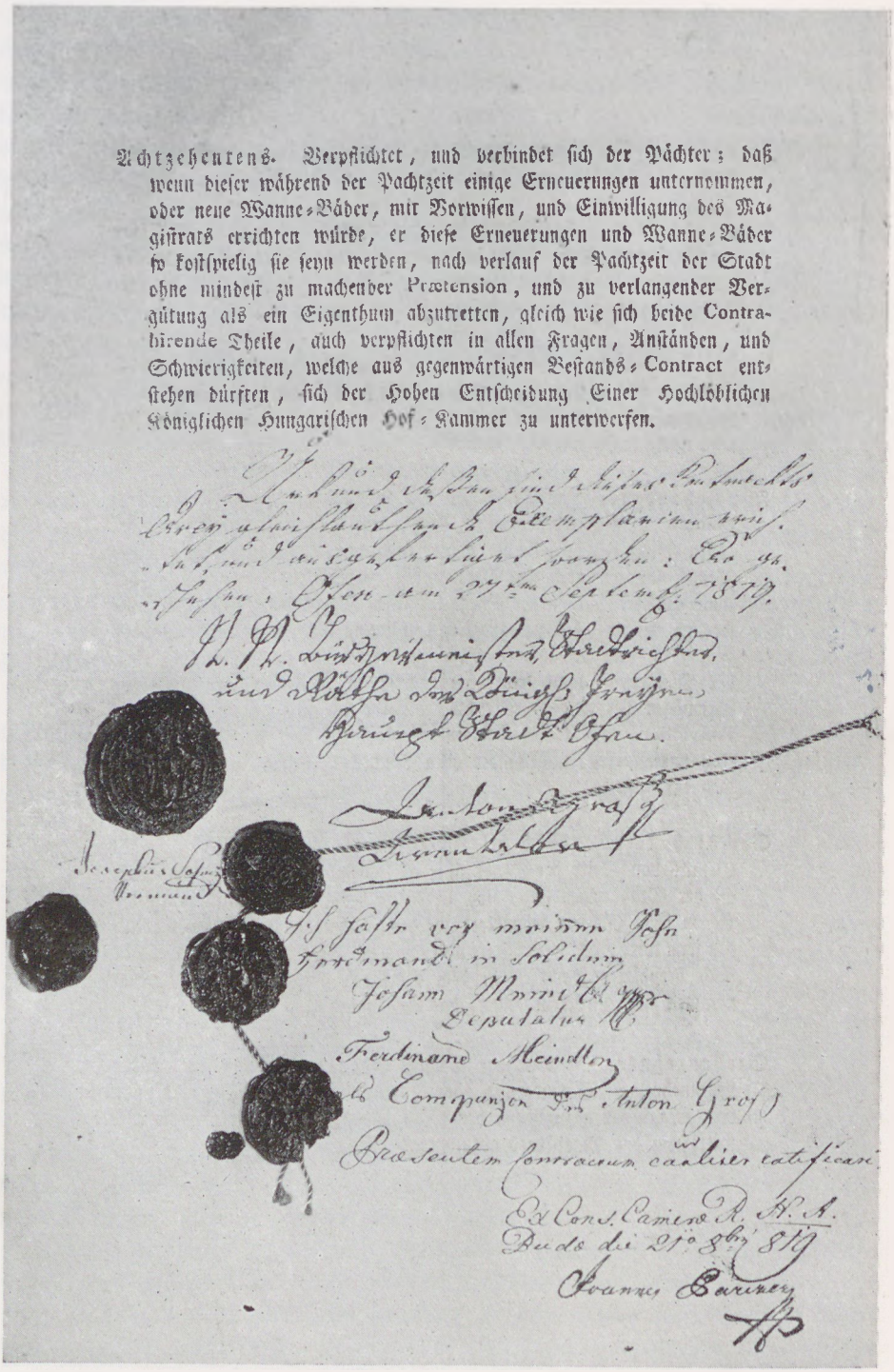
Bruck-Baad-Contract.

Zwischen der Königlichen Freyen Haupt Stadt Ofen Einer, Anderer-Seits aber den [illegible] und seiner Ehegattin [illegible] gebohrne [illegible] ist gegen vorhergehend gewöhnlichermassen geschehener Kundmachung einstimmig mit der genannten Bürgerschaft laut sub dato 27ten September a. c. gefällten Rath-Schluß, und hierüber untern 27ten Febr. 1819 erfolgten Hohen Cameral Ratification gegenwärtiger Bruck-Baad-Gefällen Pacht-Contract unter nachfolgenden Bedingnissen abgeschlossen worden.

Erstens. Wird in Gemäßheit der ddto. 17ten August 1816 Nro. 18496 ergangenen hohen Cameral-Verordnung ausdrücklich vorbehalten, daß wenn nach vollendeter Licitation jemand einen höheren Anbeth machen sollte; als der Meistbietende in der öffentlichen Licitation erstanden hat, daß solcher nicht mehr angenommen, vielmehr derley Recurse selbst durch eine Hochlöbliche Königliche Hungarische Hof-Kammer beseitiget werden.

Zweytens. Sind die Gefällen des allhiesigen sogenannten Bruck-Baades in Taban nach dem dermaligen Umfange und Ausdehnung laut sub *f* angeschlossenen Inventur sämtlicher Gebäude Bestand-Theile, Bäder-Einrichtung und Requisiten an obbemeldten [illegible] und seiner Ehegattin [illegible] als

A Rudas-fürdő 1819. évi érdekes bérleti szerződésének eredeti példánya a Székesfőváros Levéltárában

Achtzehentens. Verpflichtet, und verbindet sich der Pächter; daß wenn dieser während der Pachtzeit einige Erneuerungen unternommen, oder neue Wanne-Bäder, mit Vorwissen, und Einwilligung des Magistrats errichten würde, er diese Erneuerungen und Wanne-Bäder so kostspielig sie seyn werden, nach verlauf der Pachtzeit der Stadt ohne mindest zu machender Prætension, und zu verlangender Vergütung als ein Eigenthum abzutretten, gleich wie sich beide Contrahirende Theile, auch verpflichten in allen Fragen, Anständen, und Schwierigkeiten, welche aus gegenwärtigen Bestands-Contract entstehen dürften, sich der Hohen Entscheidung Einer Hochlöblichen Königlichen Hungarischen Hof-Kammer zu unterwerfen.

A Rudas-fürdő 1819. évi bérleti szerződésének aláírásai a Székesfőváros Levéltárában őrzött eredeti példányon

még olyan időben tegyen indokolt előterjesztést, hogy az már a jövő év folyamán végrehajtható legyen.

Felkéri a törvényhatósági közgyűlés a polgármester urat, hogy amennyiben a Budapest környékén végzett eddigi geológiai tanulmányok elegendő alapot nyujtanak konkrét fúrások megindítására, úgy haladéktalanul lépjen érintkezésbe a m. kir. pénzügyminisztériummal a kooperáció módozatainak megállapítása és a munkálatok mielőbbi megkezdése érdekében tegyen a végrehajtás technikai és pénzügyi módozataira nézve mielőbb előterjesztést.«

*

Bánó Dezső bizottsági tag viszont a következő indítványokat nyujtotta be:

»*Tisztelettel indítványozom, hogy a közgyűlés kérje fel a polgármester urat megfelelő eljárásra a vizumkényszer eltörlése érdekében. Mindenekelőtt a szomszéd államokkal szemben volna kívánatos a vízum eltörlése még abban az esetben is, ha egyik-másik szomszédállam a maga részéről nem kívánná a vízum megszüntetését. Az eltörlésig egyszerűsítési eljárás volna szükséges. Elsősorban az, hogy a határon egyszerű bélyegmegváltással is leróható legyen a vízumdíj.*

Indítványozom, hogy a jól bevált bécsi—magyar idegenforgalmi iroda mintájára kérje a törvényhatósági bizottság közgyűlése a Keleten is legalább egy hasonló iroda felállítását.

Tisztelettel javaslom a közgyűlésnek, kérje fel a polgármester urat sürgős előintézkedések megtételére a Budapesten létesítendő reuma-kórház, illetve reuma-kutató intézet ügyében.

Tisztelettel indítványozom, hogy az idegenforgalmi járulékhoz, amelyet eddig a szállodások fizettek, igazságos elosztással járuljanak hozzá, mindazok a kereskedelmi és iparágak, amelyeknek az idegenforgalomból szintén hasznuk van. Kérem egyúttal a polgármester urat, a nehéz gazdasági viszonyokra való tekintettel, az idegenforgalmi járulék fizetésének méltányos beosztására.«

A Bánó-féle indítvány első pontját a közgyűlés elfogadta, a 2., 3. és 4. pontját pedig kiadta a polgármesternek. Úgyszintén kiadta a polgármesternek Becsey Antal bizottsági tag által tett és fentebb közölt három indítványt is.

*

Az 1932. évi november hó 24-én tartott közgyűlésen, az 1933. évi költségvetés tárgyalása során, még további indítványokat nyujtottak be a fürdőkre vonatkozólag. Így Zala Zsigmond bizottsági tag a következő indítványt tette:

»*Arra való tekintettel, hogy az ivócsarnok, mint a többi forrásvíz is, a fürdőváros fejlődését van hivatva szolgálni és így a fürdők ügyvezetésével szerves kapcsolatban kell állania, indítványozom, hogy az ivócsarnok vezetése a Gellért- és Rudasfürdők egyesítendő igazgatására bízassék azzal az utasítással, hogy az ivócsarnok eredményszámláját zárlatkor a fürdőkétől teljesen elkülönítve mutassák be.*«

Bánó Dezső pedig a következő indítványt tette:

»*Gondoskodjék a polgármester úr arról, hogy a főváros hőforrásainak és általában balneológiai értékeinek rendszeres figyelése és fejlesztése intézményesen biztosíttassék. Tegyen az e célból szükséges intézkedésről mielőbb indokolt előterjesztést.*«

*

Pászty Károly bizottsági tag indítványa a következőképen szólt:

»*A közgyűlés helyteleníti a gyógy- és ásványvízforrásainknak értékükkel arányban nem álló elégtelen kihasználását. Ezért felhívja a polgármester urat, hogy saját hatáskörében intézkedjék, valamint a kormánynál való eljárás útján szorgalmazza a fürdőváros megteremtésére szükséges fedezetet.*

Felhívja végül a közgyűlés a polgármester urat, hogy ásványvíz-forrásaink értékének ismertetése tárgyában az eddiginél szélesebb körű és hatékonyabb propaganda kifejtéséről gondoskodjék.«

*

Halász Alfréd bizottsági tag több indítványt tett a fürdőkre vonatkozólag, ezek közül az alábbi kettőt ismertetem:

»*Utasítsa a közgyűlés a polgármester urat, hogy a Széchenyi-, a Szent Gellért-gyógyfürdő, Rudasfürdő és az Ásványvízüzemek egyesítése iránt sürgősen tegyen előterjesztést, hogy így ezen intézmények közös igazgatás alá kerüljenek, viszont ezen egyesítés következtében a közös igazgatás alá helyezés új állás létesítésével nem járhat.*

Indítványozom, utasítsa a közgyűlés a polgármester urat, hogy a szegény néposztály hetenkinti fürdésének lehetővé tétele érdekében a főváros fürdőiben olcsó fürdőnapokat rendeljen el,

valamint gondoskodjék arról, hogy a szegénysorsú iskolásgyermekek ingyenes fürdőztetésére hetenkint egy-egy délután adassék.«

Halász Alfréd indítványozta a Rudasfürdő részbeni átalakítását is, továbbá a Széchenyi-fürdő karbantartásánál halaszthatatlanul sürgős munkák megindítását.

*

A közgyűlésen egyébként ismételten szóbahozták a népfürdők szaporításának kérdését is.

A fent közölt indítványok közül a közgyűlés elfogadta Zala Zsigmondnak az indítványát, azonkívül elfogadta Halász Alfrédnek az első indítványát, a Széchenyi-, Szent Gellért-, a Rudasfürdők és az Ásványvízüzemnek egyesítése iránt, a többi indítványt pedig kiadta a polgármesternek további intézkedés céljából.

*

Az 1933. év folyamán a polgármester a közgyűlés idevonatkozó határozatai alapján a törvényhatósági tanácsnak előterjesztést tett a Szent Gellért-gyógyfürdő és szálló, a Rudasfürdő, a Széchenyi-gyógyfürdő és a székesfővárosi Ásványvízüzemek *egyesítése ügyében.* Az előterjesztés a következőképen indokolja meg ezt a javaslatot:

»A törvényhatósági tanács 1931. évi november hó 3. napján tartott ülésében tárgyalta többek között a Szent Gellért-gyógyfürdő és szálló, a Rudasfürdő, a Széchenyi-gyógyfürdő és az Ásványvízüzem költségvetését.

Ezen üzemek költségvetésének tárgyalása során az az óhaj nyilvánult meg, terjesszek elő minél előbb javaslatot arra nézve, hogy a fentemlített négy üzem *egységes igazgatás alá kerüljön.*

Ezen óhaj folytán a négy üzem egyesítésére vonatkozó előmunkálatokat elrendeltem.

Ezen előmunkálatok során ezen négy üzem egyesítésének kérdésével a törvényhatósági bizottsági közgyűlésnek 92/1931. és 172/1932. kgy. számok alatt kelt határozataival kiküldött üzemi bizottság is foglalkozott.

Az üzemi bizottság 1932. évi október hó 21. napján kelt jelentésében arra az álláspontra helyezkedett, hogy *a maga részéről a szóbanforgó négy üzem egyesítését kívánatosnak tartja.*

Az üzemi bizottság vonatkozó javaslatát én is magamévá tettem s 1932. évi október hó 24. napján kelt — a törvényhatósági tanácshoz intézett — jelentésemben jeleztem azt, hogy a fürdők egyesítésének a kérdése úgy a pénzügyi, mint a városgazdasági ügyosztályban máris előkészítés alatt van s ha a törvényhatósági bizottság közgyűlése a bizottság javaslatát magáévá teszi, az egész ügy a részletes megoldásokkal előterjesztésre kerülhet.

Az üzemi bizottság jelentésével 1933. évi január hó 1. napjáig sem a törvényhatósági tanács, sem a törvényhatósági bizottság közgyűlése nem foglalkozhatott. Már pedig a székesfővárosnak — különösen pedig a fentemlített négy üzemnek — érdekében áll az, hogy azok egyesítése már 1933. évi január hó 1. napjával bekövetkezzék.

Ezért figyelemmel arra is, hogy az önkormányzat felfogása ezen négy üzem egyesítése kérdésében már egybehangzóan megnyilvánult, a törvényhatósági bizottság közgyűlésének jóváhagyása reményében 199.946/1932—XI. sz. alatt kelt rendeletemmel a szóbanforgó négy üzem egyesítése tekintetében már intézkedtem.

Ez az intézkedésem azonban — figyelemmel az 1930. évi XVIII. tc. 42. §-a (1) bekezdésének *m)* pontjára és 93. §-ának (1) bekezdésére — joghatályossá csak akkor válik, ha a törvényhatósági bizottság közgyűlése a szóbanforgó négy üzem egyesítését elhatározza és ha ezt a határozatot a belügyminiszter jóváhagyja.

Ennek folytán kérem a t. törvényhatósági tanácsot, méltóztassék jelentésemet jóváhagyólag tudomásul venni, egyben alábbi javaslatomat pártolólag a törvényhatósági bizottság közgyűlése elé terjeszteni:

A közgyűlés elhatározza egyrészt azt, hogy a Szent Gellért-gyógyfürdőt és szállót, a Rudas-gyógyfürdőt, a Széchenyi-gyógyfürdőt és a Székesfővárosi Ásványvízüzemet egyesíti, másrészt pedig azt, hogy az egyesített üzem cégét »Budapest Székesfőváros Gyógyfürdői és Gyógyforrásai« szöveggel a budapesti kir. törvényszéknél az egyéni cégekről vezetett jegyzékbe Budapest székesfőváros közönsége cégbirtokosi minőségének feltüntetése mellett be kell vezetni.

A közgyűlés felhatalmazza a polgármestert, hogy ha a cégbíróság a fentemlített cégszöveg tekintetében bármely okból változtatást kívánna, ehhez a változtatáshoz Budapest székesfőváros közönsége nevében hozzájárulhasson.

A közgyűlés jóváhagyólag tudomásul veszi azt, hogy a polgármester — figyelemmel egyrészt arra, hogy a közgyűlés a fentemlített üzemek egyesítése kérdésében 1933. évi január hó 1. napjáig állást nem foglalhatott, másrészt pedig arra, hogy az egyesítésnek ezen időponttal való bekövetkezte Budapest székesfőváros közönségének érdekében áll — az egyesítés tekintetében már intézkedett.

A közgyűlés felhatalmazza a polgármestert, hogy ezen határozat végrehajtásához szükséges és az ezzel kapcsolatos intézkedéseket saját hatáskörében megtehesse.«

*

A törvényhatósági tanács az 1933. évi január hó 5-én tartott ülésében krlt 28/1933. th. tan. számú határozatával a polgármesternek ezt a bejelentését jóváhagyóan tudomásul vette, egyben előterjesztett határozati javaslatot *pártolólag* terjesztette a törvényhatósági bizottság közgyűlése elé.

*

A törvényhatósági tanács határozata alapján a polgármester újabb hozzájárulást kért ahhoz az előterjesztéshez, amelyben az említett intézmények egyesítését egyúttal a cégjegyzésbe is bevezethesse, még pedig: »Budapest Székesfőváros Gyógyfürdői és Gyógyforrásai« elnevezéssel. A törvényhatósági tanács ezt az előterjesztést, amely különben is a székesfőváros gyógyfürdőinek és gyógyforrásainak racionálisabb kihasználását teszi lehetővé, a maga részéről elfogadta. Ily módon az előterjesztés *az 1933. évi január hó 18-án tartott közgyűlés elé került*, ahol azzal kapcsolatban mindössze két felszólalás történt.

Szőke Gyula bizottsági tag azt kérte, hogy a közgyűlés alakítsa meg azonnal az új egyesített üzem igazgatóságát.

Dr. Takács István bizottsági tag pedig dícsérőleg emlékezett meg a Szent Gellért-fürdő addigi igazgatóságáról, azonban kritika alá vonta a Rudas-fürdő tarifapolitikáját.

Dr. Takács István beszédében egyúttal megállapította, hogy *a Szent Gellért-fürdőnél bizonyos konstrukciós hibák vannak, amelyeket feltétlenül ki kell küszöbölni.* Beszédének ez a része a következőképen szól:

»Nem akarok itt kitérni arra, hogy például a Gellért-fürdőnek — bármilyen remek gyógytényezők felett rendelkezik is, értem ezalatt a thermálvizeket, az iszappakolást és különösen értem az orvosi mechanikus és hőgyógymódot — ezeknek a gyógytényezőknek az elhelyezése — nem, hogy nem szolgálja a betegek érdekeit, *de egyenesen a betegek érdeke ellen van.* Mert ha a thermálfürdőt és iszappakolást elvégzi és kiáll egy beteg, amíg el kell mennie akár diatermiára, akár más kezelésre, *akkor a nyakkendőtől a cipőig fel kell öltöznie, ki kell mennie az utcára és csak úgy veheti igénybe a gyógymódokat.*

Bármilyen szép is a Gellért-fürdőben a pálmakert, kénytelen vagyok hangsúlyozni, hogy a Gellért-fürdő *elsősorban mégsem golfpálya, hanem gyógyfürdő* és bármennyire szeretem is a szép növényeket, *a pálmakertet feláldoznám a fürdőző betegek érdekében.* Mert nekem az a fontos, hogy a fürdőmet olyan közkedveltté tegyem, hogy a beteg *egy vetkőzéssel megtalálja az összes gyógymódokat, hogy a thermálból, vagy az iszapból mehessen az elektromos kezelésbe, vagy mehessen a Zanderbe anélkül,* hogy *kitenné magát meghülésnek.*

Ezeket és hasonló javaslatokat várok az új üzemigazgatóságtól, mert *a fürdőinkkel az idegenforgalom áll vagy bukik.* Ha már az idegenforgalomnál tartok, akkor szem előtt kell tartanom, hogy Budapestnek a fürdői *nem szolgálhatják egyszerűen és kizárólag csak Budapest publikumának az üdvét és gyógyulását. Ezt nemcsak országos, hanem európai jelentőségűvé kell tennünk.* És ha a székesfőváros évekkel ezelőtt a Horthy Miklós-úton levő telkeket, amelyeket reumakórháznak szánt, megvette és nyögi a súlyos kamatterheket, akkor végre egyszer gondolnunk kell arra, ha nem is tudunk nagy mértékben építkezni, de legalább a meglevőt annyira tegyük rentábilissá, hogy ezeket a kamatterheket ne ilyen nagy nehézségek árán tudjuk megszerezni.«

*

Meg kell emlékeznem *a székesfőváros fürdőinek ügyeit előkészítő bizottság* 1933. évi október 28-án tartott üléséről is.

Az elnöklő *Liber* Endre alpolgármester ismertette az újonnan alakított bizottság teendőit a főváros fürdőprogramjának irányításában is. *Különösen aktuálissá tette a bizottság működését a fürdőtörvénynek a fővárosra vonatkozó végrehajtási utasítása, illetőleg az erre vonatkozó miniszteri rendelet-tervezet.* Javasolta a bizottságnak, hogy intézzenek felterjesztést a kormánynak, a tervezet mielőbbi leküldése érdekében.

Csilléry András és *Homonnay* Tivadar bizottsági tagok a maguk részéről szintén megígérték, hogy illetékes helyen sürgetni fogják a rendelet-tervezetnek mielőbbi leküldését. Egyúttal a bizottság elhatározta, hogy felkéri a polgármestert, ebben az ügyben felterjesztés készítésére.

A Szent Gellért-gyógyfürdő *télikertjében létesítendő uszoda* ügyében tett előterjesztéshez a bizottság a maga részéről teljes mértékben hozzájárult és így a polgármesternek ezirányú előterjesztése a törvényhatósági tanács elé juthatott.

Ilovszky János bizottsági tag a Rudasfürdő kazánházának a lebontását sürgette és *Harrer* Ferenc bizottsági tag ezzel kapcsolatban azt javasolta, hogy a műszaki ügyosztályt utasítsák a terveknek 8 napon belül való bemutatására.

Foglalkozott még a bizottság a Rudasfürdő fűtésének kérdésével.

Ezzel kapcsolatban a Rudas-gyógyfürdő fejlesztési programjának megállapítására is sor került. *Homonnay* Tivadar *5 évi munkafelosztást javasolt*, hogy a főváros költsége egy-egy esztendőben ne legyen túlságosan megterhelve. Két részletmunka végrehajtását máris lehetségesnek tartotta, még pedig: a Rudasuszoda tetején levő napozó megnagyobbítását, azonkívül a Rudas-gyógyfürdő előtt levő kocsiút lezárását és parkírozását.

Harrer Ferenc elsősorban a Döbrentei-téri piac és heti kirakodóvásár áthelyezését javasolta, hogy a parkírozással a Rudasfürdőtől a Lánchídig összekötő gyógysétányt lehessen nyerni.

*

Az 1933. évi november 23-i közgyűlésen dr. *Vörösvári* Miklós felszólalásában megemlékezett az idegenforgalom kérdéséről is. Sokkal erőteljesebb munkakifejtést kívánt látni a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal részéről és *különösen fontosnak tartotta a fürdőváros-jelleg erősebb kidomborítását és propagálását.* Felszólalásában még arra kívánt rámutatni, hogy mily tarthatatlan állapotok vannak különösen a magánkézben levő Szent Lukács- és Császárfürdő közelében, ahol a Dunapart nincsen rendezve, a környező utcák és a Margit-híd forgalma pedig túl van terhelve.

Zala Zsigmond bizottsági tag az 1933. évi december hó 1-én tartott közgyűlésen ugyancsak beszélt a gyógyfürdőkről. Megállapította, hogy a gyógyfürdők üzemüket kb. 400.000 pengő deficittel zárták.

»Én annak ellenére, — úgymond — hogy ilyen nagy deficit merült fel, *mégsem mondom azt, hogy a gyógyfürdőket adjuk idegen kézbe, mert a gyógyfürdőkért, ha szem előtt tartjuk azt a gondolatot, hogy Budapest fürdővárost istápolni kell, minden áldozatot meg kell hozni. Az a véleményem, hogy Budapestből csak akkor tudnánk fürdővárost csinálni, ha minden gyógytényezőt bekapcsolnánk a gyógyfürdők ügyébe.*

Itt van a Sósfürdő, amely nagyszerű női fürdő, de itt van az aquincumi római fürdő, amely fekvése szerint Weisbadenhez hasonlít, vagy itt van az új rádiumos fürdő, ezek mind olyan tényezők, amelyek idegeneket vonzanak Budapestre.

Baad-Tax,

Welche von dem Stadt-Magistrat der königlichen Freyen Haupt-Stadt Ofen für sämtlich baadende Gäste, vermög untern 26ten Juli 1819. Nro. 2535. gefällten Rathschluß zur Wissenschaft bestimmt worden ist; als:

	fl.	kr.
1tens. Hat jeder Baadende im gemeinschaftlichen grossen Baad	—	2.
2tens. Für ein Extra-Steinbaad ohne Vorzimmer für eine oder zwey Person	—	6.
3tens. Für ein Extra-Steinbaad mit Vorzimmer für eine oder zwey Person	—	12.
4tens. Für ein einfaches Wannen- oder Nobelbaad, welches mit einer Wanne auf eine Person eingerichtet ist	—	30.
5tens. Für ein doppeltes Wannen- oder Nobelbaad, das mit einer Wanne auf zwey Personen versehen ist	—	45.
Für eine ganze Stund zu entrichten.		

Dahero laut obigen Rath-Schluß in Ansehung dieser Baad-Tax in so ferne solche durch den Pächter überschritten werden sollte, folgende Straf-Tax durch selben zu entrichten festgesetzet worden ist, als:

In 1ten Uibertrettungs-Fall . . . 50. fl. —
" 2ten " " " " 100. fl. —
" 3ten aber " " " 200. fl. —

A Rudas-fürdő árai 1819-ben, a Székesfőváros Levéltárában őrzött eredeti bérleti szerződésben megállapítva

A gyógyfürdőknél a hasznot nem abban kell keresni, hogy költségvetésük hasznot mutasson ki, hanem arra kell törekedni, hogy idegeneket vonzzanak ide, mert az idehozott pénzek azután haszonként jelentkeznek az itteni kereskedelem és ipar körében, tehát ebben akarom a fedezetet megtalálni arra a deficitre, amely most a fürdők költségvetésében jelentkezik.

A kérdéshez kapcsolódva legyen szabad a következő indítványt benyujtanom :

Indítványozom, hogy az átépítendő Rudasfürdő tervébe, illetve építési programjába egy kisméretű, de a szükségnek megfelelő női thermálfürdő létesítése (hőlégkamrával) felvétessék.«

*

Az 1935. évi költségvetés tárgyalásával kapcsolatban ugyancsak igen komoly vitát hallottunk az idegenforgalmi és fürdőpolitikai kérdésben. Dr. *Fabinyi* Tihamér akkori kereskedelemügyi miniszter az idegenforgalmat *kulcsiparnak* nevezte, amelyből különböző más ipar és kereskedelem is húzhat hasznot. Érinti amellett a tudományt és a művészetet is. A miniszternek ebbe a kijelentésébe kapcsolódott bele *Nemes Nagy* Mihály bizottsági tag a közgyűlésen, egyúttal javasolta, hogy az idegenforgalom tételénél 200.000 pengővel emeljék fel a dotációt. Megállapította, hogy a főváros — megelőzve az államot — kezdett már foglalkozni az idegenforgalommal. Az állam csak 1927-ben gondolt arra, hogy ezt a kérdést érdeklődési körébe vonja, de még ma sem tud 50.000 pengőnél nagyobb dotációval hozzájárulni az idegenforgalomhoz. Az IBUSz és a MÁV bizonyos szürtaxával igyekezett ugyan az idegenforgalmi költségekhez hozzájárulni, de még így sem tudott az állami idegenforgalmi szerv, az Országos Idegenforgalmi Tanács 300.000 pengőnél nagyobb költségvetési keretet összehozni és ebben is szerepel a főváros 35.000 pengővel.

A főváros — mondja *Nemes Nagy* Mihály — melegebb szívvel kezeli ezt a kérdést és hatásosabban is. Ez az oka annak a megdöbbenésnek, amely keletkezett akkor, amidőn az Idegenforgalmi Tanács, amely az államnak a szerve, odatörekedett, hogy a fővárosnak idegenforgalmi célokra felvett költségvetési összege ugyancsak az Idegenforgalmi Tanács rendelkezésére álljon.

Nemes Nagy Mihály határozati javaslatot is nyujtott be az idegenforgalom érdekében :

»Mondja ki a közgyűlés, hogy különleges hivatású idegenforgalmi külön bizottságot létesít tanácskozási jogkörrel akként, hogy abban a városgazdasági, közlekedési és közművelődési szakbizottságnak, valamint a fürdőügyi biottságnak négy-négy kiküldöttje mellé és ezek által évenkint választandó 17 tag hivassék be és pedig az ipar, a kereskedelem, a művészet és az idegenforgalomban hasonlóan érdekelt egyéb foglalkozási ágak nevessé vált magánképviselői közül. E külön bizottság határozatai véleménynyilvánítás végett a városgazdasági szakbizottság elé terjesztendők.«

Halasi Fischer Ödön ugyancsak foglalkozott ezekkel az idegenforgalmi kérdésekkel és különösen azzal, hogy a kereskedelemügyi miniszterium a székesfőváros idegenforgalmi szervezetét fel akarja szívni. Épúgy, mint az előtte szóló Nemes Nagy Mihály, megemlékezett a Baross-Szövetség és a Cobden-Szövetség idegenforgalmi tevékenységéről. Utalt arra az egyetlen adatra, hogy míg 1930-ban az idegenek száma 82.713 volt, az ittartózkodás összesen 256.161 éjszakára terjedt, addig 1934-ben kevesebb, mindössze 77.164 idegen érkezett, de az itt töltött éjszakák száma 258.926-ra növekedett.

Foglalkozott *a vízum eltörlésének kérdésével is*, amelyért az egész ország harcol, de úgylátszik a külügyminisztériumban *láthatatlan erők* akadályozzák meg ennek a törekvésnek az érvényesülését. Tárgyilagosan megállapította azt is, hogy Budapest, mint fürdőváros, sikert ért el, de most már a gyógyfürdők mellé szanatóriumok is kellenek és meg kell építeni a reumakórházat is, hogy a fürdőváros-jelleg meglegyen. Megemlíti a Szent István-hetet és a Nemzetközi Vásárt. Kívánta, hogy az idegenforgalmi költségvetést 200.000 pengővel emeljék, azonkívül *elismeréssel adózott a bécsi idegenforgalmi iroda működése iránt.* Javasolta egyúttal, hogy hasonló irodát állítson fel a főváros *Velencében, Bukarestben* és *Lengyelországban.*

A Budapesti Nemzetközi Vásár bejárata

A Nemzetközi Vásárt, mint Budapest idegenforgalmi életében fontos állomást említette meg. Kifejtette azt is, hogy *a budapesti tranzitó-forgalom érdekében speciális prospektusok készüljenek*, még pedig nemcsak turisztikai szempontból, hanem főleg gazdasági jellegű utasforgalom szempontjából. Célszerű lenne, ha az idegenforgalmi hivatal az érdekeltségekkel karöltve egy *gazdasági prospektust is adna ki*, amely Magyarország és főleg Budapest kereskedelmét és iparát ismerteti. Kiemelendő volna ebben a prospektusban, hogy Kelet felé Budapest az utolsó gócpont, ahol a hitelélet, szállítmányozási, biztosítási, berak-

tározási stb. organizációk nyugateurópai nívón állanak. Egyébként az idegenforgalmi kérdésekben Fischer Ödön a következő indítványt nyujtotta be:

1. »*Utasítsa a székesfőváros közgyűlése a polgármester urat arra, hogy az 1934. évben rendezendő Szent István-hetet a művészi vonatkozásban nagyszerű »Gyöngyös Bokrétán« kívül a magyar zenei kultúra bemutatásával is szélesítse ki és tegye felejthetetlenné az ideözönlő idegenek számára.*

A népünnepélyt szolgáló tüzijáték és csónakfelvonulás méltó legyen a Szent István-ünnepekhez.

2. *Utasítsa a székesfőváros közgyűlése a polgármester urat arra, hogy a Budapesti Nemzetközi Vásárnak az 1935. esztendőre minden vásárigazolványos külföldi látogatója után legalább egy pengőt fizessen szubvenció formájában, az eddig is élvezett természetbeni juttatásokon felül.*«

*

Simonyi Simon bizottsági tag ugyancsak beszélt az idegenforgalomról és ő is kívánta az idegenforgalmi költségvetésnek 200.000 pengővel való nagyobb dotálását. Megállapította, hogy *idegenforgalmat nem lehet csinálni, ha vízummal mesterséges akadályokat gördítenek eléje.* Azonkívül javasolta, hogy össze kell fogni mindazokat a foglalkozási ágakat és polgárokat, akik érdeklődni tudnak az idegenforgalom kérdései iránt, illetőleg *magát a lakosságot kell megtanítani arra, hogyan viselkedjék idegenforgalmi vonatkozásban belföldön és hogyan viselkedjék külföldön és hogyha külföldön jár, hogyan csináljon propagandát.* Javasolta továbbá azt is, hogy szaporítsák a külföldi irodák számát. Végül a kereskedelem érdekében javasolta, hogy *az idejáró idegenek idejét ne foglalják le annyira programokkal, hogy csak az estéjük maradjon szabad, mert azzal a kereskedelem károsodik.*

Simonyi Simon négy indítványát, amely idegenforgalmi feladatokat állít fel, az alábbiakban közlöm:

»*Indítványozom, hogy utasítsa a törvényhatósági bizottság a polgármester urat, hogy járjon el a kormánynál abban az irányban, hogy a vizum teljes egészében eltöröltessék.*

Indítványozom egy olyan szerv létesítését, amely hivatva volna az érdeklődő nagyközönséget formálisan kitanítani arra, hogy hogyan szolgálja az idegenforgalmat belföldi és hogyan külföldi propagandával.

Indítványozom, hogy a jól bevált bécsi idegenforgalmi iroda mintájára létesíttessék ilyen iroda Olaszországban, Franciaországban, Spanyolországban és az északi államokban.

Indítványozom, hogy kérje fel a törvényhatósági bizottság a polgármester urat, lépjen érintkezésbe a különböző idegenforgalmi szervekkel és intézkedjék ezeknél abban az irányban, hogy a programmot ne zsúfolják túl, hanem engedjenek időt az idegeneknek arra, hogy vásárolhassanak is.«

*

Szabó József bizottsági tag ugyancsak foglalkozott egy idegenforgalmi jellegű kérdéssel. Beszédének ezt a részét, amely szintén konkrét indítványt tartalmaz, az alábbiakban közlöm:

»Csupán arra szorítkozom, hogy a tanácsnok úr figyelmét felhívom olyan aktualitásra, amely különösen megérdemli, hogy most már idegenforgalmi szempontból is foglalkozzunk vele. Ez nem az én gondolatom, plagizálok csupán, amidőn ezt a kérdést idehozom. Ez *Liber* Endre alpolgármester

Szent István-napi körmenet a budai Várban, a nyári idegenforgalom egyik legszebb és legnépszerűbb eseménye

úr gondolata, aki a Pester Lloyd egyik számában cikket közölt és felhívta a közvélemény figyelmét arra, hogy Budapest, illetve Magyarország nagyfontosságú esemény előtt áll. *1938-ban lesz Szent István király halálának 900 éves évfordulója, aminek jelentősége — szerintem — sokkal nagyobb, mint amilyen jelentőségű volt a Szent Imre-év.* Épen ezért ezt a nagy eseményt Budapestnek *méltóképen kell megünnepelnie.* Ez az ünneplés azonban ne csak ünneplés legyen, hanem magához az ügyhöz is méltó formában kell, hogy kibontakozzék. Amidőn ennek hangot adok, tulajdonképen csak azt teszem, hogy az alpolgármester úr részéről felvetett gondolatnak itt, a törvényhatóságban is hangot akarok adni, hogy ezzel a törvényhatóság

figyelmét felhívjam arra, hogy annak a nagy ügynek az előkészítésére *már most tegye meg a szükséges lépéseket.* Konkrét indítványt nem terjesztek elő, mert hiszen a tanácsnok úr sokkal jobban tudja, hogy mik ennek az ügynek előzményei, milyen szerveket kell erre a célra akcióba állítani, csupán csak felhívom rá a figyelmét. *Egyúttal kérem a t. Közgyűlést, hogy ennek a nagyjelentőségű évfordulónak szenteljen időt és energiát, vagy ha kell, anyagi áldozatot is, hogy ezen nagy ügyhöz méltóan ünnepelhessük meg Szent István nemzetalapító királyunk emlékét.*«

*

Magyar Miklós ugyancsak foglalkozott az idegenforgalmi kérdésekkel, elismeréssel nyilatkozott a főváros ezirányú tevékenységével, majd *Bresztovszky* Ede állapította meg, hogy meg kell találni Budapest idegenforgalmának azokat az igazi eszközöket és módokat, melyekkel valóban komoly idegenforgalmat lehet teremteni. Épen ezért a Szent István-hét előkészítését kívánta alaposabbá tenni, azonkívül a túrisztikai érdekességeket is szaporítani kívánta. *Az idegenforgalmi propagandához szív kell, azonkívül körültekintés, ötletesség, a külföldi szükségletek ismerete és az azokhoz való legmesszebbmenő alkalmazkodás.* Bresztovszky Edének idevonatkozó indítványait az alábbiakban közlöm:

»1. *Indítványozom, hogy kérje fel a törvényhatósági bizottság közgyűlése a polgármester urat, hogy az 1935. évi Szent István-hét előkészítésére a városgazdasági bizottság tagjainak bevonásával hívjon össze értekezletet, amelyen az írók, színházi rendezők, művészek és idegenforgalmi szakférfiak mondják el véleményeiket és javaslataikat a Szent István-hét művészeti és szórakoztató programjáról. Az így megállapítandó program végrehajtására önkormányzati bizottság alakítandó.*

2. *Kérje fel a törvényhatósági bizottság közgyűlése a polgármester urat, hogy az 1935. évi Szent István-hét művészeti és szórakoztató programjának változatosabbá tétele végett hirdessen nyilvános ötletpályázatot, amely a legügyesebb ötletek és gondolatok benyujtóit pénzbeli díjakkal jutalmazza.*

3. *Indítványozom, hogy mondja ki a törvényhatósági bizottság közgyűlése, hogy az idegenforgalom előmozdítása végett fontosnak és sürgősnek tartja a főváros területén az utolsó években felfedezett szemlőhegyi és ferenchegyi csepkőbarlangok feltárását és a látogatók számára hozzáférhetővé tételét. Felkéri a közgyűlés a polgármester urat, hogy a szükséges intézkedéseket az idegenforgalmi propaganda céljaira felvett előirányzat terhére rendelje el.*«

*

Az 1935. évi költségvetés vitájában *a kifejezett fürdőpilitikával* elsősorban dr. *vitéz Csik* László foglalkozott. Megállapította, hogy egy jelszó kapott lábra az utóbbi években, amely mindinkább bemegy a köztudatba:

Budapest fürdőváros jelszava. Ez bizonyos óhajt vált ki és bizonyos meggyőződést, hogy Budapestből *lehet fürdővárost csinálni.* Az óhaj jogos, hiszen már évezredekkel ezelőtt a kelták is felismerték az ittlevő hévvizek jelentőségét. A föld gyomrában nagyszerű és értékes természeti kincsek szunnyadoznak, de mégis be kell vallanunk, hogy *Budapest fürdőváros* — abban az értelemben, ahogyan lehetne és ahogyan kellene lennie — *ténylegesen nincsen.*

A budapesti fürdőkre vonatkozólag a költségvetés alapján megállapította, hogy a Szent Gellért-gyógyfürdő személyi forgalma 1929-ben: 70.080 személy volt, 1933-ban: 73.116. A társas termálfürdőben 1929-ben fürdött: 168.474 személy, 1933-ban pedig 85.564. A termálkádfürdőben 1929-ben 41.320 személy fürdött, 1933-ban: 21.159. A tisztasági fürdők összes forgalma tehát 1929-ben: 209.794 személy, 1933-ban: 106.723.

Felsorolt még több statisztikai adatot és megállapította, hogy *a Gellért-fürdő kivételével a gyógyfürdők forgalma fokozatosan csökkent. Nagy a csökkenés a tisztasági fürdőknél és a legkevesebb a népfürdőknél, viszont valami csekéllyel fokozódott az úszócsarnokok forgalma.* Azonban ezeket a szimptomákat nemcsak a fővárosi fürdőknél lehet megállapítani, hanem a magánfürdőknél is.

Megállapította azt is, hogy *a jó gyógyfürdőben szükség van fürdőkórházra,* azonkívül szükség van *orvosi propagandára,* ezeket tehát meg kell teremteni. A Gellért-fürdőnél például *egymástól távol vannak a kezelési helyek és ez sok nehézséget támaszt az orvosoknak.* A Gellért-fürdőben tehát lényeges változásokat kellene eszközölni. Szükség volna ott még egy *szanatóriumszerű fürdőkórházra is.*

A Rudasfürdőnek rettenetes hiányai vannak, azonkívül ugyanilyen hiányok vannak a Széchenyi-fürdőnél is, ahol hiányzik a kórház, a szálló, hiányzik a hidegvízgyógyászati berendezés, hiányzik egy új forrás, kevés a víz.

Utalt arra, hogy a szakértők a Tabánban új forráslehetőségeket igérnek. Utalt továbbá a rákospalotai tömény sósvizes forrásvízre, amelyből a szakemberek véleménye szerint még sót is lehetne kitermelni, sőt *Becsey* Antal közbeszólás alakjában kijelentette, hogy *egész Budapestet el lehetne látni sóval.*

Csik László azt állapította meg, hogy Budapest fürdőváros politikájából eddig *hiányzik az orvoskérdés kellő méltánylása,* mert az orvos nincsen eléggé belevonva a fürdőfejlesztés problémájába, azonkívül hiányzik a tudományos megalapozottság.

Megállapította azt, hogy a társadalombiztosító pénztári intézetek mind megcsinálják a maguk vízgyógyászati osztályát és ilymódon a beteganyag jórészét elvonják a fővárosi gyógyfürdőktől. Nehezményezte egyúttal, hogy *a fürdőtörvény végrehajtási utasításában megállapított gyógyhelyi bizottság 28 tagja között mindössze 6 orvos van* és aggállyal látja, hogy ebben a fővárosi autonómia nincs kellő módon képviselve. Csik Lászlónak kifejezetten fürdőpolitikai indítványát az alábbiakban közlöm:

1. »*Utasítsa a közgyülés a polgármestert, sürgesse meg a belügyminiszteriumnál a Szent Imre-fürdő megvételének a jóváhagyását.*

2. *Utasítsa a közgyűlés a polgármestert, hogy sürgősen alakítson 10 tagú ad hoc gyógyfürdő- és gyógyforrás-bizottságot, amelybe a közgyűlés választ 6 tagot a saját tagjai közül, 3 tagot a polgármester nevez ki a hozzáértő fővárosi tisztviselői karból, rangkülönbség nélkül. Ez a bizottság önmagát egészíti ki, geológus, hidrológus és orvos balneológus szakemberekkel.*

Utasítsa a közgyűlés a polgármestert, hogy e bizottságot a megválasztás után azonnal hívja egybe, hogy felvegye az összeköttetést mindazokkal a hivatalos és társadalmi tényezőkkel, melyeknek módjukban áll Budapest-fürdőváros ügyét előmozdítani.

Utasítsa a közgyűlés a polgármestert, hogy a bizottságot legalább minden hónapban egyszer hívja össze és e bizottsággal dolgoztasson ki olyan gyógyfürdő és gyógyforrás- programot, mely megfelel a tudományosság, céltudatosság szempontjainak, valamint a gyakorlat követelményeinek.

3. *Utasítsa a közgyűlés a polgármestert, hogy gondoskodjék Budapest gyógyforrás és gyógyfürdőire vonatkozó tudományos és népszerű irodalomnak minél sűrűbb és minél szélesebb rétegeket felölelő kiterjesztése iránt, hogy a nagyközönség, de elsősorban az arra hivatott orvosi kar minél gyakrabban hozzájuthasson a gyógyforrások és gyógyfürdők ismertetéséhez.*

4. *Utasítsa a közgyűlés a polgármestert, hogy a Gellért-, Rudas- és Széchenyifürdőkben tervezett beruházások és átalakítások fürdőkórházi osztályok építése a legsürgősebben folyamatba tétessenek, esetleg beruházási kölcsön felvétele útján.*

5. *Utasítsa a közgyűlés a polgármestert, hogy a nem a főváros kezében levő gyógyfürdőkkel a tárgyalás fonala felvétessék és az együttműködés, illetőleg a fürdőknek a főváros tulajdonába való esetleges átvétele körül a helyzet tisztáztassék.*

6. *Hatalmazza fel a közgyűlés a polgármestert oly irányú tárgyalások megindítására, amelyeknek célja volna Budapest és Budapest környéke altalajának balneológiai és geológiai értékek szempontjából való minél tökéletesebb feltárása, újabb fúrások és az eddigi hévforrások, valamint a régi hévforrásnyomok pontos térképezésével, esetleg állandóan szerződtetett geológusszakember útján.*

Forduljon a törvényhatóság a pénzügyminiszterhez azzal a kéréssel, hogy a kormány engedélyezze a fővárosnak a Budapest környékén történő próbafúrások eszközlését.

7. *Utasítsa a közgyűlés a polgármestert, hogy a magyar királyi minisztérium 9900/1934. M. E. sz. rendelete értelmében tegyen előterjesztést a törvényhatósági bizottságnak Budapest székesfőváras gyógy- és üdülőhelyeinek határaira nézve, továbbá a Sashegy, Márton-hegy és Orbán-hegy üdülőhellyé való nyilvánítására nézve.*

8. *Utasítsa a közgyűlés a polgármestert, hogy a fürdők orvosi személyi kérdéseit vigye dülőre, alkalmazzon az összes fürdők élére híres és elismert orvos-igazgató balneológust, rendezze az összes fürdőorvosok fizetési és státusbeli viszonyait.«*

*

Becsey Antal Csik Lászlónak felszólalásába kapcsolódott bele és néhány adatot kívánt még kiegészítésül elmondani. Beszédének a Széchenyi-fürdővel foglalkozó részére már másutt hivatkoztam.

Még egy csomó egyéb problémáról is szó van. *Budapest területén összevissza történtek a fúrások, ezekre vonatkozóan nincsen rendszeres nyilvántartásunk. Már pedig mindenféle fúrás adatai geológiai szempontból feldolgozandók, hogy Budapest altalaját tektonikai szempontból is megismerjük.* A 30—40.000 emberből álló székesfővárosi adminisztrációban nem jutott hely arra, hogy *ezzel foglalkozó szervet beállítsunk.*

Becsey Antal megemlíti tehát, hogy a gyógyfürdőkkel kapcsolatos hidrológiai problémák gazdátlanul állanak. Már pedig ha fürdőváros akarunk lenni, akkor okvetlenül gondoskodjunk arról, hogy a thermális vízproblémát *alaposan kidolgozzuk.* A székesfőváros 35—40.000 alkalmazottja között azonban *nincsen egyetlen egy hidrológus sem.* A hidrológus fővárosi feladata nem »a csatornázási szivattyútelep kitorkoló csövének meghosszabbítására vonatkozó vélemény« megadása, hanem a hidrológiai feladatoknak a megvizsgálása.

Felhívta továbbá a figyelmet a karsztvizekre, amelyeket a Vízművek tudnának felhasználni. Becsey Antalnak indítványát, amelyet igen jelentősnek tartanak, a következőkben közlöm:

»*Tekintettel azokra a közegészségügyi és közgazdasági érdekekre, amelyek a főváros vízellátásának, továbbá a termális vízgazdálkodásnak — mint a fürdőüggyel és idegenforgalommal összefüggő problémák komplexumának — szakszerü előkészítéséhez és feldolgozásához fűződnek, indítványozom, hogy a polgármester úr egyelőre legalább egy állandó elsőrendű szakértőt alkalmazzon.*«

*

Meg kell említenem, hogy *a városfejlesztési különbizottság* 1935. évi október hó 22.-én tartott ülésében szintén foglalkozott a fürdővárosproblémával. *Harrer* Ferenc bizottsági tag a fürdőváros-problémáról ezeket mondotta:

»A nagy problémák közül elsőnek a fürdőváros problémáját kellett kiragadnunk. Sürgette ezt egyfelől a sok mindenféle elgondolás, amely a közönséget e kérdésben nyugtalanította, azonkívül a Tabán újjáépítésének kérdésében is állást kellett foglalnunk; mégpedig a két dolgot összefüggésben kellett elintézni. A probléma tárgyalásánál a bizottság kiegészítette magát *Vámossy* professzor úrral és a boldogult *Dalmady* egyetemi tanár úrral, akik a Balneológiai Egyesület élén álltak, azután *Csordás* tiszti főorvos úrral és a Gellért-fürdő akkori főorvosával, *Benczur* tanár úrral.

A bizottság a felsorolt egészségügyi szakértők egyhangú szakvéleménye alapján először is megállapította a fővárosnak, illetve a főváros forrásainak balneológiai jelentőségét. A szakvélemény lényege a következő volt: »*Budapest hőforrásai oly rendkívüli vízbőségűek, hogy bármily nagy elképzelt*

igénybevételt megbírnak. A velük elért gyógyeredmények hasonló jók, mint azok, amilyeneket más, részben világhírű hévvízi gyógyfürdőkben elérnek. Budapest hévvízforrásai a legnagyobb mértékben megérdemlik a legintenzívebb kihasználást. Budapestnek, mint gyógyfürdőnek, nagy jelentősége az, hogy egyedüli igazán nagyvárosi gyógyfürdő volna egy világváros kultúrájával, szórakozásaival és kereskedelmi gócpont voltával, mely télen végzett kúrákra is alkalmas és egy világszerte elismert orvosi egyetem kíváló professzoraira támaszkodhatik, mint konziliáriusokra.«

Ez volt az a bázis, amin elindultunk és ennek alapján foglalkoztunk a gyógyforrásokkal, illetve gyógyfürdőkkel. Ezeknek tudvalevőleg három csoportjuk van, illetve három csoportban vannak: úgymint a Gellérthegy-körüli gyógyforrások, azután a Császár-fürdő, Király-fürdő, és Lukács-fürdő gyógyforrásai — idetartozik a Margit-sziget gyógyforrása is — és végül a pesti Széchenyi-fürdő körüli források. A Római-fürdő ebből a szempontból nem jön figyelembe, bár ottan is hévvizek vannak, de ezek *inkább üdülési célokra szolgálnak* és a Római-fürdő sorsa a vízisportnak ezen a vidéken természetszerű elhelyezkedési problémájával függ össze. Még két idetartozó probléma van: az Erzsébet-sósfürdő és a keserűvizek problémája.

Az Erzsébet-fürdőről azért esik többször szó, mivel *időnkint ezt is felajánlják megvételre a fővárosnak.* A bizottság véleménye az volt, hogy ennek a fürdőnek ma már különösebb jelentőséget nem lehet tulajdonítani, nagymértékű körülépítettsége miatt. Városrendezési követelésekről már csak a fürdőtelep területére nézve lehet szó, amennyiben tulajdonosai a fürdőtelepet fenntartják; a főváros, mint fürdőtulajdonos számára itt nincs probléma.

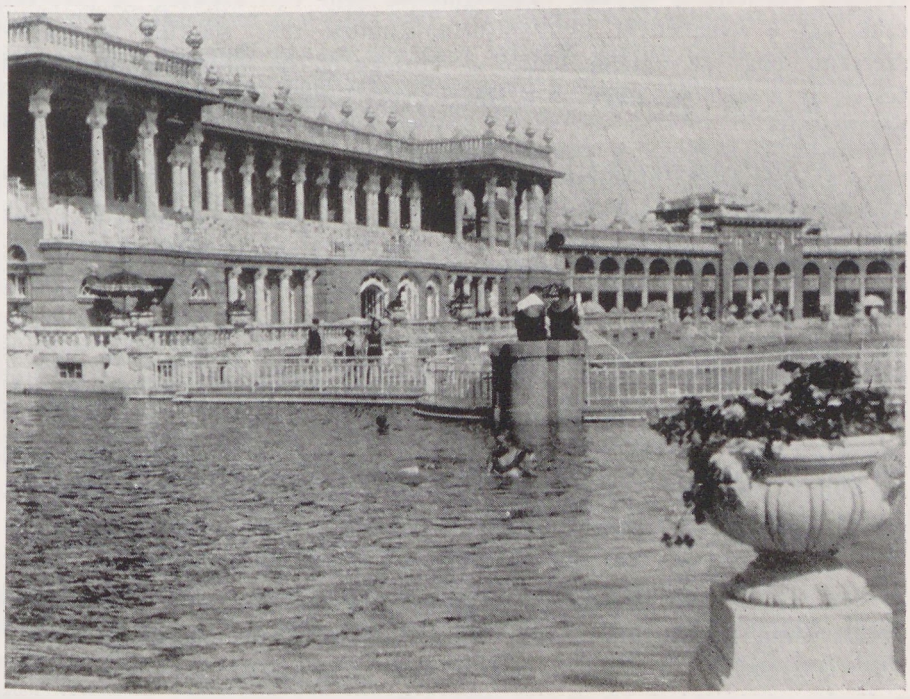
A Sashegy alján levő *keserűvizekre* vonatkozóan megállapította a bizottság azt, hogy azok fürdőintézmény létesítésére alapot nyujtanak, de erre nézve is az volt a nézet, hogy *az intézmény megteremtése a tulajdonosok dolga*; a főváros feladata csak azoknak a városrendezési támogatásoknak a megoldása, amelyek ilyen fürdő kialakítására szükségesek.

Visszatérve a fődologra, a *Gellérthegy körül lévő forráscsoportnál* elsősorban a Gellért-fürdő és szálló sorsára vonatkozóan kellett állást foglalni; e tekintetben az volt a bizottság álláspontja, hogy maradjon meg, amivé alakult: részben gyógyfürdő, részben pedig luxusfürdő és szálló. Lehetséges azonban, hogy a fürdőváros gondolatának előtérbe-lépésével a Gellért-szálló *egészében nagyszállóvá fog valamikor válni*; a terjeszkedésre is van bizonyos lehetőség, amely fürdőszanatórium jellegű dépendance-ra volna felhasználandó.

A *Rudas-fürdőre* nézve az volt a bizottság álláspontja — amely már megvalósulóban is van —, hogy az egyszerű kivitelű, de orvosi és kényelmi szempontból tökéletesen felszerelt, gyógyszállóval összekötött gyógyfürdővé alakíttassék át, amellyel kapcsolatban az ivókúraprobléma is megoldandó. E gyógyintézet a Duna-mentén megfelelő környezettel veendő körül, míg

a Gellérthegy maga, úgy a Gellért-, mint a Rudas-fürdő gyógyparkjaként volna kialakítandó.

A *Rác-, most Szent Imre-fürdőt illetőleg* a bizottság tartózkodó álláspontra helyezkedett, mert a fürdő akkor magánkézben volt. Most, hogy a Rác-fürdő és egész forrásterülete a mienk, természetesen az a fürdőpolitikai elgondolás, amely akkor javaslatunkban volt, változni fog, még pedig *aszerint, hogy a Tabánban folyamatban lévő fúrások milyen eredményt adnak majd.*

A Széchenyi-gyógyfürdő termális uszodája közvetlenül a felépítés után

A *Tabán problémájára* nézve a bizottság álláspontja egyelőre az — amelyre a polgármester úr is helyezkedett —, hogy a következő logikai egymásután tartsuk meg: először jöjjünk tisztába az ott található *források mennyiségével és jelentőségével.* Azután alakítsuk ki a *fürdőpolitikai elgondolásunkat* és végül a fürdőpolitika elgondolásának megfelelő városrendezési elgondolást. Amikor a polgármester úr a Tabánnak osztatlan örömmel üdvözölt parkozását elrendelte és elvégeztette, ennek a programmnak a szellemében járt el és biztosította, hogy *itt elhamarkodottan nem fog olyan dolog történni, amiért a későbbi generációk szemrehányást tehetnek majd nekünk.* Azt azonban kívánatosnak tartanám, ha a források kérdésének tisztázása gyorsabb tempóban menne.

A Császár-fürdő és a Lukács-fürdő csoportjára nézve az volt a bizottság véleménye, hogy ezek — bár magánkézben vannak — és a városnak nem lehet feladata, hogy e fürdőket megszerezze, hanem csak a velük való kooperálás — környékük szintén szerepüknek megfelelően rendezést nyerjen ; a konkrét megoldás főleg a Dunapart közlekedési problémájának megoldásától függ, amelyre nézve állásfoglalás még nem történt.

A Margitsziget fürdője tekintetében városfejlesztési szempontból, területi különállása folytán, állásfoglalásra nem volt szükség. A bizottság csak azt a véleményét nyilvánította, aminek már sikerült is érvényt szerezni, hogy az óbudai hídról a közlekedés ne olyan módon vezettessék át a szigeten, hogy az a Margitsziget fürdőtelepjellegét hátrányosan befolyásolja.

A Széchenyi-fürdővel kapcsolatban nincsenek különleges városfejlesztési követelések, mert ez a fürdő nagy közparkban van : kívánatos gyógyszálló számára a terület rendelkezésre áll. Szükséges azonban a Városliget további beépítésének megszüntetése és a fürdő környékének az intézményhez méltó kialakítása.

Ezekben foglaltam össze a fürdőügyi kérdésekre vonatkozó állásfoglalásaink lényegét, amihez hozzátehetem, hogy fürdőpolitikánk városrendezési tekintetben ezen a véleményen nyugszik, a Gyógy- és Üdülő-helyi Bizottság is ezen az alapon áll, ismétlem, azzal az eltéréssel, amit a Rácfürdőnek a főváros részéről időközben történt megszerzése idéz elő.«

*

Az 1936. évi költségvetési előterjesztés — mielőtt a közgyűlés elé került volna — először a pénzügyi bizottságban került tárgyalásra.

Dr. *Párkány* Ferenc bizottsági tag már az általános vitánál foglalkozott a fürdőproblémákkal. Utalt a fürdők deficites gazdálkodására és felvetette azt a gondolatot, hogy adja bérbe a főváros a fürdőket, mert akkor nem fog ráfizetni százezreket. Ugyanilyen felfogást nyilvánított az ásványvízüzemről is.

Dr. *Deményi* Aladár megkérdezte, hogy *merné-e vállalni a törvényhatósági bizottság bármelyik tagja a felelősséget azért, hogy a deficites fürdőket megszüntessék, vagy bérbeadják? Mernék-e figyelmen kívül hagyni azokat a fontos idegenforgalmi szempontokat, amelyeknek ezek a fürdők egyik alappillérét képezik?* Hivatkozott arra, hogy nem a fürdőüzem deficites, hanem az építkezések kerültek sokba. Határozottan állást foglalt az ellen, hogy csak azért, hogy 2—3 percenttel mutassanak ki a fürdők nagyobb bevételt, azt a magántőke kezére juttassák. Ha ez megtörténne, akkor a főváros hamarosan azon volna kénytelen gondolkozni, hogy miképen tudná megváltani, miképen tudná visszaszerezni azt a fürdőt, hogy a maga idegenforgalmi politikáját,

ezzel kapcsolatban a saját belátása szerint intézze. Figyelembe kell venni azt, hogy *a beruházásoknál nemcsak a közvetlen, hanem a közvetett hasznok is jelentkeznek.*

Szendy Károly polgármester az általános vita során rátért arra, hogy Párkány bizottsági tag szerint a Széchenyi-fürdő és a Gellért-fürdő deficittel zárt. Kétségtelen ez a deficit, hogyha a befektetett tőkét akarjuk kamatoztatni. Felhívta azonban a bizottság figyelmét arra, hogy tudomása és információja szerint *nincsen olyan fürdőüzem a világon, amelyik lukratív lenne, még Karlsbadban és a többi nagy fürdőkben sem.* Ezeknek az üzemeknek csak *közvetett* hasznuk van és emiatt a *közvetett* haszon miatt épültek fel. Azonban nagyon fontos, hogy a fürdő legalább a saját üzemét, a javításokat, az alkalmazottak fizetését tudja fedezni. Ez pedig a Gellért-fürdőnél feltétlenül megvan. Nem tartja kívánatosnak ugyan a közületi üzemjelleget a szállodáknál, azonban a Gellértfürdőnél a konstrukció olyan, hogy a szállodát és a fürdőüzemet egymástól elválasztani nem lehet. A Rudas-fürdőre vonatkozólag megjegyezte a polgármester, hogy a túlságos sürgetés nyomán nem akarja, hogy az intézkedések kapkodássá váljanak és ezért reális számítást kíván eszközölni. A Szent Imre fürdőnél sem lehet gyorsabb tempót diktálni, mert csak a Rudas-fürdő problémájának az elintézése után lehet szó a Szent Imre-fürdő végleges sorsáról.

Dr. *Bánóczi* László bizottsági tag már az útépítési kérdéseknél felvetett idegenforgalmi szempontokat és különösen az idegenek által gyakrabban igénybevett útvonalaknál kívánt egyes részletkérdéseket rendezni.

Nagyszabású beszédet mondott az idegenforgalmi és fürdőügyi problémákkal foglalkozva dr. *Wolff* Károly bizottsági tag, ugyancsak az útépítési fejezetnél. Hogy miért éppen az út- és csatornázási fejezetet választotta az idegenforgalmi kérdések megvitatására, azt azzal magyarázta, hogy *az útprobléma és az idegenforgalom legszorosabb kapcsolatban állanak egymással.* Beszédében a következőket mondotta:

»Én a város életében a legnagyobb realitásnak az idegenforgalmat látom. Akármit is beszéljenek, kétségtelen dolog, hogy még a mi rettenetes trianoni elesettségünkben is, országunk felfedezése most van folyamatban. Talán csak ez az egyedül jó dolog ebben a katasztrófában, ami részünkre megnyilatkozik: a felfedeztetés. És, hogy milyen gyors tempóban fedeznek fel bennünket, azt rendszerint a kisantant lapjaiból szoktam megállapítani, mert onnan veszem az adatot. Látom azt, hogy a cseh propaganda rettenetesen bosszankodik a mi idegenforgalmi eredményeink miatt. Azt is látom, hogy mennyire példaadónak mondja a budapesti városi idegenforgalmat és az ott elért eredményeket, ennélfogva kétszeresen nagy súlyt helyezek az idegenforgalomra, amely szintén szoros kapcsolatban van a fürdők ügyével, de szoros kapcsolatban van az út- és csatornázás kérdésével is. Idegenforgalmi szempontból nem is fogunk tudni pozitív bevételi emelkedést felmutatni

a költségvetésben. Ez csak természetes. Nem is ebből a szempontból kell kezelni ezt az egész kérdést, mert *itt a közvetett haszon az a jelentőségteljes dolog, amit figyelembe kell venni.* Meg vagyok győződve arról is, hogy a közvetett haszon valóban jelentkezik.«

Ezután rátért arra, hogy szükség van új szállodákra. Régebben a szállodatulajdonosok panaszkodtak, hogy üzletük rosszul megy, ma azonban már gyakran előfordul, hogy Budapesten nem lehet szállodát kapni. A közvetett haszon tehát a polgárság érdekeinek az érvényesülését jelenti.

Az útépítést elsősorban az *automobilizmus* szempontjából kívánta vizsgálat tárgyává tenni.

Kifogásolta, hogy Bécs felől Óbudán keresztül kell Budapestre jönni, és javasolta, hogy a *bécsi utat kapcsolják be Solymár felé* úgy, hogy az idegenek az első benyomást Budapestről a Hidegkúti-úton, a kertes villanegyedben szerezhessék. *A balatoni útnak* is igen nagy jelentősége van. A nyugati idegenforgalom különösen azért fontos, mert *ma már a Konstantinápolyba irányuló forgalmat is átvezetik Budapesten.* A Hidegkúti-út bekapcsolása tekintetében Pest-megyével kellene megegyezni. De ez megér minden fáradságot és áldozatot.

»Ha Bécsbe érkezem Laxenburgon keresztül, szintén az első benyomás a mérvadó. Londonba is befutottam autóval, az első benyomás a mérvadó, fontos, hogy mit látok. De nálunk az első benyomás, a téglagyár miatt, végig az egész vonalon, rettenetes. Éppen ezért javasolom ennek a gondolatnak a megvalósítását. Engem nem bánt az a sok apró ház Óbudán. Az a sok kis apró ház azt jelenti, hogy ott vannak munkások és kisiparosok, akik háztulajdonosok. Ezeket a kis házakat nem akarom onnan kipusztítani, büszke vagyok rájuk, de ez még nem involválja azt, hogy az utcákat, a tereket és egész Óbuda látképét ne emeljem.

Én Óbudát is emelni akarom, ezért sürgetem az útépítés kérdésében, hogy Óbudával foglalkozzunk behatóan, függetlenül minden pártszemponttól, mert Óbuda megérdemli, hogy szépséges hegyvidékét hozzáférhetővé tegyük.«

Szólt még a Szent Imre herceg-úti átjáró állapotáról, azonkívül felvetette a gondolatot, hogy *a gellérthegyi kőbányát, amely a legkomiszabb kőport és kavicsot adja, nem lehetne-e művészi kiépítéssel nyílttéri színpaddá átalakítani.* Bécs a Volksgartenben találta meg a nyílttéri színpad terét. A gellérthegyi kőbányának ez a felhasználása emelné az attrakciók számát és ha ma a kőbánya csunya, akkor, művészi kiképzés után, kolosszális szabadtéri színpad lehetne belőle. Ezt a gondolatot már *Kertész* K. Róbert is felvetette a Közmunkák Tanácsában. Ugyancsak szólt még a Svábhegy könnyebb megközelítéséről is.

Szendy Károly polgármester Wolff Károly beszédének az idegenforgalommal kapcsolatos részére válaszolva megemlítette, hogy a *nyugati forga-*

lomnak Óbuda helyett Solymáron át való irányítása tekintetében már megtörtént a megegyezés. A gellérthegyi kőporbánya kiképzését pedig olyan gondolatnak nyilvánította, amellyel foglalkozni kell.

A költségvetés XI. fejezeténél (Városgazdaság), ahová az idegenforgalom és a székesfővárosi gyógyfürdők kérdése tartozik, dr. *Bánóczi* László bizottsági tag mondott hosszabb beszédet, amelyben az idegenforgalom problémájával foglalkozott. Megemlítette, hogy *ez nemcsak propaganda-probléma, mert a reklámnál is fontosabb, hogy legyen mit reklámozni és hogy*

A Széchenyi-gyógyfürdő termális uszodájának bejárata

az idegenek tapasztalatai ne mondjanak ellent a reklámnak. Megdicsérte a sok ötletes és alkalmas propagandaeszközt, amelyet a székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal felhasznált, különösen a naptárakat és a személyre szóló értesítéseket. Figyelembe ajánlotta azonban, hogy az ügyosztály és az Idegenforgalmi Hivatal kísérje figyelemmel a többi országok propagandatevékenységét és vegye át azt, ami a magyar viszonyokra is alkalmazható.

Rátért a *vízum kérdésére* és utalt arra, hogy a kormány egészen feleslegesen, a főváros és az egész ország kárára *elzárkózik a vízumkérdés rendezésétől.* Annak idején ő volt az, aki felvetette az angol vízum eltörlésének a gondolatát, ami meg is történt és kedvező eredménye volt az idegenfor-

galom terén. A vízum elengedésének kölcsönösségére nincsen szükség a vízum eltörlésénél, mert hiszen tőlünk külföldi államokba úgysem mennek tömegesen és nem is az a cél, hogy a magyar ember kimenjen külföldre, hanem az a fontos, hogy minél több külföldi jöjjön Magyarországra.

A szállodák problémája is megérett arra, hogy azzal foglalkozzunk. A polgármester úr nagyon helyesen nem kívánja a városi kezelésben lévő szállodák számát szaporítani. Azonban a székesfővárosnak a maga részéről mindent el kell követnie, hogy akár penziokban, akár pedig új szállodák építése révén Budapesten az ágyak száma szaporíttassék. A Tabán talán alkalmas terület lenne egy pár fürdő és egy nagyobb szálloda felépítésére.

Megemlítette még a *valutakérdést, a borravalót és az általános olcsóságot*, azonkívül felvetette a gondolatot, hogy az idegenforgalom terén közreműködő bizonyos létesítmények, szállodák, fürdők stb. speciális adómentességet kapjanak.

Nagyobb súlyt helyez a magyar *képzőművészeti intézményekre*, idegenforgalmi propaganda szempontjából, mert csak ez tudja ellensúlyozni a betyárromantikáról alkotott téves felfogást.

»A magyar képzőművészeti intézmények — mondotta Bánóczi — ha nem is elsőosztályuak, de a világon a legjobb másodrangú intézmények közé tartoznak. A Budapesti Szépművészeti Múzeum, ha nem is vetekszik Bécscsel, Münchennel, Rómával, vagy Londonnal, *de legjobb másodrangú képzőművészeti gyüjteménye a világnak*, tehát ezeknek az intézményeknek a kiválóságát *jobban előtérbe kellene tolni*.

De nagyon helyesnek tartanám, ha a *fővárosi képtár is* a maga modern gyüjteményét, éppen idegenforgalmi szempontból, a legenergikusabban kifejlesztené. Mi nem tudunk Notre Dame-mal, Michelangeloval, vagy Giorgioneval idecsábítani idegeneket, — mert hiszen a kultúrának évszázados emlékei azok, amelyek az idegeneket legjobban vonzzák — mi nem tudunk ezekkel kiállni, ellenben *a modern magyar műalkotásokkal a magyar művészeknek minden alkalommal nagy sikerük van külföldön*, anélkül, hogy ezt megfelelő reprezentatív formában itten Budapesten is be tudnók mutatni. Ennélfogva a magyar képzőművészeti gyüjteményeknek, elsősorban a fővárosi képtárnak ilyen irányban való kifejlesztésére gondolok.«

Azonkívül utalt arra, hogy *a magyar szociálpolitika, a magyar közegészségügy és Budapestnek minden más kultúrtényezője szintén idegenforgalmi vonzóerő lehet.* Tehát a főváros életének minden területén igyekezni kell *kiválót* alkotni, mert minden nagy és jó alkotás egy-egy része, egy-egy atomja az idegenforgalmi propagandának.

Hivatkozott az idegenforgalom kérdésének időbeli elosztódására is. Azonkívül a következőket mondotta :

»Általában legyen szabad nagyon hangsúlyozottan aláhúznom *a kelet felé irányuló propagandát. Azok számára a legközelebb vagyunk és nincs az*

a keleti, vagy balkáni város, amelynek szemében Budapest ne volna egy magasnívójú és hozzájuk viszonyítva, összehasonlíthatatlanul magasabb nívójú világváros. Kelet felé tehát sokkal könnyebben tudnánk eredményt elérni, mint nyugat felé.«

Azonban az idegenforgalmi propaganda célja, hogy az idegeneket hosszabb tartózkodásra tudja csábítani, ezt pedig elsősorban *a gyógytényezők kihasználásával* lehet elérni, mert anélkül a 6—7 napi itteni tartózkodást nem lehet programmal kitölteni, miként azt Páris, Firenze, Róma, London érdekességei megteszik.

Hivatkozott arra, hogy *a rádiumkórház is érdekes idegenforgalmi tényező lesz*, azonkívül nagy szükség van a *reuma-kórház* felállítására. Felvetette a kérdést, hogy a Gyógyhelyi Bizottság megalakulása mennyiben volt eredményes. Megemlítette még az *erdősítés* kérdését is. Nem lehetne-e Pest körül szintén egy nagy, széles erdőövet létesíteni, amely a port megköti és a pornak a levegőn át való beáramlását a főváros balpartjára csökkentené.

Szendy Károly polgármester az egyes felszólalásokra megadta a választ. A vízumra vonatkozólag azt mondotta, hogy nagyon szívesen tesz eleget a kívánságnak és teljesen egyetért *Bánóczi* bizottsági tag felszólalásával. A felmerült kívánságokat általában mind elfogadta, foglalkozott a Szent István-hetével is és kijelentette, hogy Kovácsházy tanácsnok még januárban elő fogja terjeszteni a Szent István-napi bizottság megalakítását. A Rudas-fürdőről kijelentette, hogy ott kizárólag beteggyógyító jelleggel bíró szobák lesznek, ez azonban nem kapcsolatos a reuma-kórház építésével, mert *az Irgalmas-rend óhajt a közeljövőben 250 ágyas reumakórházat létesíteni a Császár-fürdő környékén.* A Gyógyhelyi Bizottság működéséről még nem lehet kritikát mondani, mert a bizottság csupán félesztendeje működik. Megemlítette a polgármester, hogy a pesti oldalon is állottak határerdők, azonban a háborúutáni időkben ezeket kivágták, mert a fűtőanyagban nélkülöző lakosság elhordta a fát. Egyébként nagy elismeréssel nyilatkozott arról, hogy a pénzügyi bizottságban is milyen nagy lelkesedéssel, hozzáértéssel foglalkoztak az idegenforgalom és a fürdőpolitika problémáival.

*

Szendy Károly polgármester az 1936. évi költségvetést *általános expozéval* terjesztette elő a közgyűlésen és abban a fürdőváros-problémát a következőkben ismertette:

»Szólanom kell a Budapest-fürdőváros gondolatról, illetőleg arról, hogy milyen módon és milyen célkitűzésekkel véljük ezt elérni. Szerintem Budapest-fürdőváros gondolata reális életrehívásának első lépése lesz *a Rudas-fürdőnek rövidesen meginduló átépítése.* Ez lesz az a modern gyógyfürdő, nem is fürdő-kórház, nem is fürdő-szálloda, de valami ehhez hasonló intézmény, amely 50—60 szobával a magyar középosztálynak, de akár

a szegényebb embereknek is gyógyulást fog hozhatni. Remélem, hogy ez másfél éven belül elkészül.

Másik fontos etapja ennek a gondolatnak *a Tabán parkozása* és azután az a reménység, hogy akad majd belföldi tőkecsoport, de szívesen veszem, ha akár *külföldi* tőkecsoport is akad, *amely 30—40 millió pengővel fel fogja építeni azokat a hatalmas fürdő-szállodákat, amelyek nélkül Budapest fürdőváros gondolata csak elgondolás.* Legyünk tisztában azzal, hogy egyedül a Gellért-fürdőre, amely csak félig gyógyfürdő és amellett szálloda, bizonyos mértékben luxusszálloda, azonkívül a Császár- és Lukács-fürdőkre, végül a Margitszigeti szállodára a fürdőváros elgondolást építeni nem lehet, mert *ezek a szállodák egyedül mégsem reprezentálhatják Budapest-fürdővárost.* Ehhez szükséges még 3—4 hatalmas, modern szálloda, amelyek 3—4000 idegent be tudnak fogadni az egész évben. Erre én hitelműveletet igénybevenni, vagy ilyen irányú előterjesztést tenni nem tudok, mert *egy ilyen nagy komplexumot adminisztrálni a köznek nem lehet, erre kellő mozgékonyságot a közületben nem látok.* Ezt a magántőkének, a magánvállalkozásnak kell megteremtenie, sőt lehetőleg éppen külföldi magánvállalkozásnak kell létesítenie ezeket a szállodákat, mert a külföldi magánvállalkozásnak módjában is van állandóan 3—4000 külföldit is idehozni.«

*

Az 1936. évi költségvetés *közgyűlési* tárgyalásán először *Halász* Alfréd bizottsági tag foglalkozott az idegenforgalmi és fürdőügyi kérdésekkel. Megállapította, hogy *az 1935. év nyarán a főváros idegenforgalma csúcsteljesítményt ért el,* amit a szállodák is megéreztek, annyira, hogy képtelenek voltak az ide érkező nagytömegű idegent elhelyezni. Azt mondotta többek között: »Valósággal félnünk kell attól, hogy az idegenforgalom tovább növekszik, mert a szállodák nem fogják tudni az idegeneket megfelelően elhelyezni, hiszen arra a célra, amelyre az idegenforgalom szempontjából szükség van, *nincsen elég szállodája a székesfővárosnak. Rosszul elhelyezni, másod-, harmadrendű szállodákban az idegeneket: ez az idegenforgalom halálát jelenti,* mert tudjuk, hogy idegen országok és városok látogatásánál igen döntő szerepe van annak, hogy valaki hogyan alszik a szállodájában és milyen vacsorát eszik. Annak ellenére tehát, hogy a fővárosnak nincsen elég megfelelő szállodája, a szállodások élénk ellenzéssel fogadták azt a gondolatot, hogy szaporítani kell a szállodák számát. Bármennyire megértjük és meg kell értenünk a szállodások szempontjait, akiknek az év nagy részében nincsen megfelelő kihasználtságuk a szállodájuk szempontjából, mégsem ez lehet a döntő momentum idegenforgalmi szempontból és azt kell mondanunk, hogy *szükség van a szállodák szaporítására és ennek meg is kell történnie, ha el akarjuk kerülni az idegenforgalom csődjét* . . . De ha sem belföldi, sem pedig külföldi tőke nem jelentkezik, akkor igenis — minden közüzemi ellenszenv dacára —

a főváros kötelessége, a főváros és az egész ország érdekei szempontjából, hogy megfelelő szállodák létesítését előmozdítsa.«

Beszéde további részében hangoztatta a Tabánnak a felhasználását és kérte, hogy rendeltetésének megfelelően fürdőket, szállodákat építsenek oda. Kifogásolta a Szent István-napi tűzijáték szegényességét, viszont igen nagy dicsérettel emlékezett meg a székesfővárosi idegenforgalmi propaganda nívós prospektusairól.

A magyar idegenforgalmi pavillon a bruxellesi világkiállításon

Dr. *Dési* Géza ugyancsak foglalkozott idegenforgalmi problémákkal és főleg *a belső idegenforgalom fejlődése érdekében emelt szót.* Igen helyeselte a vidéki városokkal való szoros együttműködés gondolatát és sokat vár a Magyar Városok Országos Szövetségének a központi városházán való elhelyezésétől, valamint a Magyar Városok Országos Szövetsége agilis elnökének munkásságától.

Szepessy Albert csak általánosságban foglalkozott az idegenforgalmi kérdésekkel. Az erdőgazdasági ügyekre mutatott rá és hivatkozott arra, hogy *ha Budapest körül megfelelő erdőövezetet létesítünk, akkor Budapestet a*

világ központjává fejleszthetjük és a fővárosból Kelet Párisát teremthetjük meg. Hivatkozott még a sporthoz fűződő nagy idegenforgalmi érdekekre.

Ilovszky János beszélt az idegenforgalomhoz fűződő nagy gazdasági érdekekről és hivatkozott arra, hogy az idegenforgalom *nagyon látható import*, mert hiszen március hónaptól kezdve egészen októberig angol, francia, német, spanyol, olasz, holland és mindenféle idegen szót hallunk a főváros utcáin. Ezért jegyezte meg Szegő Béla bizottsági tag, hogy az idegenforgalom Budapesten *»hallható import«*. Ilovszky János nagy elismeréssel szólt *Kovácsházy* Vilmos tanácsnok tevékenységéről és a közgyűlés teréből kérte fel a belügyminisztert, nemcsak mint a törvényhatósági bizottság tagja, hanem mint Budapest egyik legrégibb patinás kereskedő-cégének és mint egy nagy ipari és kereskedelmi érdekképviseletnek (a Baross Szövetségnek) elnöke, hogy *ne töröljék a székesfőváros idegenforgalmi költségvetésébe beállított összeget, henem ellenkezőleg emeljék fel további 100.000 pengővel.* Megemlékezett arról, hogy a magyar kormány Lengyelországban és Angliában idegenforgalmi expoziturát akar létesíteni. Erre való tekintettel szükségesnek találja, hogy a székesfőváros eddigi ötnyelvű propagandája kiszélesedjék hatnyelvű propagandává, *a lengyel nyelv* beiktatásával. Különösen fontosnak találta még a dunaparti villamosok kérdését. Budapesten is olyan helyzetet kell teremteni, hogy a közönség közvetlenül a víz mellett sétálhasson, és az sem helyes, hogy a hajnalban lefekvő idegeneket már reggel 5 órakor a villamosok csengője ébreszti fel. Kérte még a dunai hajóállomások kihelyezését, idegenforgalmi szempontból semleges partrészekre.

Hivatkozott *a Szent Gellért-hegyre vezető lift* eddigi elgondolásaira és általában kérte azt, hogy nagyon vigyázzanak városszépészeti szempontból minden kérdésre. Utalt a Rákóczi-út és a Múzeum-körút sarkán a gróf Vigyázó-féle telek, valamint a Nemzeti Színház telkének az elhanyagolt voltára. Javasolta, noha egyelőre még nem is konkrét elgondolásban, hogy »meg kell teremteni *Szép Budapest Baráti Körét* és itt nemcsak a törvényhatóságnak, nemcsak a polgármesternek, hanem minden magyar polgárnak keresnie kell azt a pontot, amelyen keresztül Budapestet az idegenek számára még vonzóbbá, még gyönyörűbbé és számunkra még bensőségesebbé lehet tenni.« A Szent István-napi tűzijátékokra vonatkozólag megjegyezte, hogy belföldi forgalom szempontjából *Szent Istvánkor az idejövő belföldiek és a kültelkekről a tűzijáték kedvéért bejövő emberek kapupénze is többet jelent a házmestereknek összegszerűen, mint amennyi a tűzijátékba befektetett tőke.* Hivatkozott arra, hogy *Szendy* Károly polgármester első beköszöntő beszédében részletesen tett említést arról, hogy az idegenforgalom ügyét igen melegen fogja a szívén viselni. Hivatkozott továbbá a Mátyás-földi repülőtértől a városba vezető útvonal szegényes voltára és sajnálatosnak tartotta, hogy ezen az útvonalon az érkező idegenek nem a legjobb impressziót kapják Budapestről. Konkrét indítványa a következőképen szólt:

»*Indítványozom, hogy a lengyelországi magyar idegenforgalmi expozitura felállítása után az idegenforgalmi hivatalunk idegennyelvű kiadásai lengyel nyelven is jelenjenek meg.*«

Dr. *Hencz* Lajos ugyancsak foglalkozott az idegenforgalom kérdéseivel és megállapította, hogy a székesfőváros propagandája előtt a külföldi úgy képzelte el Magyarországot, hogy itt betyárok és csikósok laknak, akik felett a bárók és a grófok uralkodnak. Úgy képzelte, hogy ez egy rakoncátlan, fékezhetetlen nemzet, amely valósággal veszedelme Európának. És ha most a közénk jövő idegenekkel beszélünk és ha azok az idegenek őszinték akarnak lenni, azt is mondják, hogy óriási csalódás érte őket, amikor Magyarországra tették a lábukat, mert ők mást képzeltek el. *Az idegenek azért utaznak, hogy idegen nemzetek kultúráját, szokásait, művészetét, viseletét tanulmányozzák és így a természeti szépségek is hatalmas vonzóerővel bírnak ugyan, de az emberben a tanulási vágy, a világlátási ösztön még nagyobb.* Éppen ezért különösen fontosnak találja, hogy a székesfőváros teremtsen egy *áruházat*, speciális magyar nemzeti ipari termékek számára. Teremtsen olyan *mulatót*, ahol magyar zene, magyar muzsika hallható és az idegenek magyar táncokat láthatnak. *A téli idegenforgalom fellendítése érdekében különösen zenei téren* lehet olyan értékes programmot összeállítani, amely idegenforgalmi szempontból vonzó lenne.

Becsey Antal az eddigi felszólalásokba kapcsolódva, az idegenforgalomnak *fürdőpolitikai vonatkozásait hangoztatta.* Kijelentette, hogy: »az idegenforgalomnak kétségkívül egyik nagyon fontos komponense a fürdőpolitika.« Kívánta a gyógyvizek *további feltárását* és megállapította, hogy *Zsigmondy* Vilmos városligeti artézi fúrása óta Budapest területén egyetlen komoly fúrás nem történt.

»Állítom, hogy a feltáró fúrások tekintetében nálunk nagyon kevés történik. *Mi fürdőváros akarunk lenni, a fürdőpolitikára építjük fel idegenforgalmunkat, de nem vesszük magunknak a fáradságot, hogy komolyan foglalkozzunk a fürdőpolitika alapvető tényezőivel.* Amikor annak idején megszavaztuk a Rácfürdő megvételét, akkor én is azok közé tartoztam, több bizottsági tagtársammal együtt, akik azt mondták, hogy azt az értéket, amit a Rácfürdő képvisel, nem lehet négyszögölben vagy légköbméterben felmérni, mert az egy olyan vagyoni érték, amit a földalatti kincsek, a források alkotnak. *Azt hitte volna az ember, hogy a vásárlás után az első teendő lesz, hogy megkeressük ezeket a thermálvizeket, hogy hol mi van.* Boldogult *Borvendég* Ferenc főpolgármester, alpolgármester korában, két-három fúrást engedélyezett a Rudasnál. Nekem sok vitám volt vele. Azt mondottam, hogy ha találunk elég forróvizet, meg lehet oldani a Rudas-fürdő melegellátását, az odiózus füstölgő kémény nélkül; tehát nem kell füstölni és ezzel rontani a város képét, mert épp úgy, mint a Lukács-fürdőt fűti már 12 esztendeje a forróvíz, ugyanúgy itt is megcsinálhatnók ugyanezt. Az alpolgármester azt kérdezte, hogy *ki garantálja ezt? Ezt bizony nem garantálhatja természetesen*

senki. Ellenben eredményeket mégis találtunk ott. Megtaláltuk a *Juventust.* Méltóztatik-e tudni, hogy a Juventus-forrás vize *Weszelszky* tanár megállapítása szerint nagymennyiségű rádiumsót tartalmaz. Ezt nem is akarták neki elhinni, hanem *Mache* bécsi professzort kérték fel az ellenőrzővizsgálat megejtésére, aki igazán nem elfogult a mi javunkra, aki igazán nem akar nekünk fürdőpropagandát csinálni, mégis megállapította, hogy *ennek a víznek a legdúsabb gasteini rádiumos thermálvíznél magasabb rádiumsó tartalma van.* Amióta ezt megállapították, azóta az élet is bebizonyította ennek igazságát, mert *azóta tódulnak a külföldiek ide, hogy azt a néhány Juventus-forrás-táplálta fürdőkádat igénybe vehessék* és a polgármester úr a megmondhatója annak, hogy *csak protekcióval lehet belföldinek és külföldinek egyaránt ehhez a fürdőhöz jutni.* A legfontosabb feladatok egyike most ennek az állapotnak a megszüntetése és a vízmennyiség szaporítása.

Itt vagyunk azután a többi fúrással. *Budapesten eddig még a legrosszabb negatív fúrás is valamily eredményt hozott, mert ha mást nem csinált, alátámasztást adott a további törekvések irányításának.* Most éppen azt akarom reklamálni, hogy ha egyszer megkezdettük ezeket a kutató fúrási tanulmányokat, *miért nem folytatjuk?* Igaz, hogy történtek lépések ebben az irányban és kezdtek új fúrásokat, de egy szép napon eltüntek a fúrógarniturák. Amikor érdeklődtem, hogy miért, hova lettek ezek a garniturák, senki sem tudott felvilágosítást adni; *szakértők megkérdezése nélkül húzták ki a fúrócsöveket és mentek el onnan minden indoklás nélkül.* Ismétlem, hogy a szakértő geológusok szerint az eredmények biztatóak voltak és azt mondották: *érdemes a forróvíz után tovább kutatni.* Nem tudom, mi volt hát az ok, elfogyott-e az előirányzat, vagy talán más okok játszottak közre, de megállapítom, hogy *ez a kapkodás nem helyes.* Ezt nem szabad így csinálni.«

Beszélt még a budapesti levegő feljavításának kérdéséről és hivatkozott a Széchenyi-gyógyfürdő második artézi-kút fúrásának a szükségességére. »*Kár, hogy nincs hozzáértő geológusunk. Fürdőváros akarunk lenni, de egyetlen szakértőnk nincs a főváros 35.000 főnyi közalkalmazottja között, aki a forrásügyeket felelősséggel intézné. Ez lehetetlen állapot. Kellene egy geológust, egy igazi szakértőt alkalmazni, mert lehetetlenség, hogy jogi, vagy bármilyen más képzettségű tisztviselők intézzék ezeket a problémákat.* Ezért húzódnak ilyen kérdések évről-évre. Nem tudom, már hányadszor reklamálom, miért nem lehet ezt a kérdést megoldani. Hiszen *egy fillért sem takarítunk meg, ha nem alkalmazunk geológust, mert a Földtani Intézetnek és más szakértőknek többszörösen fizetjük meg az ekként megtakarított szakértői költségeket.*«

Végül megemlítette még a *szállodahiányt,* különösen kifogásolta, hogy a Széchenyi-gyógyfürdőnek nincsen megfelelő gyógyszállója, azután rámutatott arra, hogy a székesfőváros megvásárolta a Horthy Miklós-út 3—5. számú épületét azért, hogy a Szent Gellért-szálló részére akar dépendence-t építeni és *ezek az épületek ma már düledező viskók, amelyek rontják a környék szépségét.*

Végül hivatkozott arra, hogy a Rudas-fürdő uszodája elhanyagolt állapotban van, amelyen átmenetileg is segíteni kell, mindaddig, amíg a Rudas-fürdő átépítése megkezdődik.

*

Az 1936. évi költségvetésnél az önálló vagyonkezelésű üzemek során a Székesfővárosi Gyógyfürdők és Gyógyforrások költségvetéséhez *Lázár* Emil, *Sárkány* Ferenc, *Boros* László, *K. Császár* Ferenc, *Horovitz* Gábor, *Homonnay* Tivadar, *Gál* Benő és dr. *Szabó* Géza bizottsági tagok szóltak hozzá.

Lázár Emil a fürdőpolitikában is elsősorban a jelenlegi közigazgatási rendszert ostorozta és kifogásolta a fürdők drága jegyárait. Szerinte nagyon helytelen, hogy az illetékes tényezők azzal okolják meg a fürdők deficitjét, hogy a fürdő nem elsőrendű szükséglet. Ezzel szemben azt vallja, hogy *rossz fürdőpolitikus az, aki hirdeti, hogy amit ő csinál, az nem elsőrendű feladat.* A fürdő igenis szükséglet, emberi szükséglet és nem luxus. Kifogásolja, hogy a magánfürdők jegyei olcsóbbak, mint a székesfőváros fürdőjegyei, sőt még meg is drágították a Gyógyhelyi Bizottság javára. A főváros lakossága eddig 40.000 pengőt fizetett ki a Gyógyhelyi Bizottságnak fürdőjegyek után, 20.000 pengőt pedig a palackozott ásványvizek után.

Kifogásolta azt is, hogy az idegenforgalmat, amely új ipar, nem dotálják olyan mértékben, mint pl. a szintén új textilipart. *Budapest kultúrájának köszönhetjük, hogy a magyar kultúrfölény ma már élő valóság.* Az idegenforgalomnál szociális bajok is jelentkeznek. Szent Istvánkor olyan vidéki tömegek lepik el Budapest utcáit, amelyek nem fogyasztanak. A belső idegenforgalmat tehát gondosan kell előkészíteni, nehogy majd egy idegen azt mondja egyszer, hogy gyönyörű Budapest, szép Budapest, *de a főváros áldásaiból Budapest népe, a magyar nép számára nem jut semmi.* Kifogásolta azt is, hogy a székesfőváros lemondott a Nemzetközi Tisztasági Kongresszus megtartásáról, azért, mert ez állítólag 80.000 pengőbe került volna. A Magyar Nemzeti Bank valutapolitikájának is hozzá kell simulnia az idegenforgalmi szempontokhoz. A szállodakérdés fontosságát a felszólaló is erősen hangsúlyozta és követelte, hogy *a Gellért-szálló ötödik emeletét építsék fel.* Indítványt jelentett be abban az irányban, hogy *a borravalórendszert el kell törölni.* Kifogásolta a Széchenyi-fürdő elhanyagolt helyzetét, valamint a Rudasfürdő állapotát. Beszédében a következőket mondotta:

»A Széchenyi-fürdőről szakemberek állapították meg, hogy kénes-rádiumos vize elsőrangú, tehát ideális reumagyógyhelyet lehetne belőle fejleszteni. De ahelyett, hogy a belső fürdőhelyiségeket hoznák rendbe, jelenleg például a fürdő tetejét fényesítik. Csináltak néhány évvel ezelőtt egy pálmaházas ivócsarnokot. És hogy miképen gazdálkodnak nálunk, erre a bizonyság: 10.000 pengőbe került a pálmaházas ivócsarnok, a napi rezsije 30 pengő, bevétele pedig naponta 3—4 pengő.«

Foglalkozott továbbá a Gellért-fürdő orvosi rendelőjével is. Beszéde további során indítványt terjesztett elő, hogy az Országos Társadalombiztosító Intézet és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete is utalják át betegeiket a főváros fürdőibe.

Még az ásványvízüzem gazdálkodásáról mondott erős kritikát, továbbá kifogásolta, hogy a Széchenyi-fürdőhöz vezető autobusznál miért nem biztosítják azokat az utazási kedvezményeket, amelyeket a rózsadombi villatulajdonosoknak biztosítanak.

Kifogásolta a székesfőváros fürdőinek munkáspolitikáját, valamint a gyermekek egészségvédelme érdekében azt indítványozta, hogy a Palota-úti, Dandár-utcai, valamint a Széchenyi-népfürdőben *egy délutánt gyermekfürdőztetés céljára biztosítsanak.*

Sárkány Ferenc bizottsági tag hivatkozott dr. vitéz *Csik* Lászlónak a mult esztendei költségvetéstárgyalás alkalmával elmondott beszédére és az ő indítványaiba kapcsolódott bele. Kijelentette, hogy *Budapest-fürdőváros létesítése ma már nem csupán Budapest kérdése, hanem gazdasági szempontból, a pénzügyi mérleg aktivitásának szempontjából országos érdekké nőtte ki magát.* Mégis kifogásolta, hogy milyen szegények vagyunk *fürdőszakorvosokban.* A reumatikus megbetegedések óriási károkat okoznak, tehát el kell érni, hogy a reumás betegek olcsó pénzért necsak fizikális, hanem thermális gyógymódot is vehessenek igénybe. *Elsősorban az orvosok részére kell tanfolyamokat rendezni* és szabadjegyet biztosítani a székesfőváros gyógyfürdőibe, hogy megismerhessék azokat. Nem tartja magnyugtatónak azt, hogy az év legforgalmasabb hónapjában a Gellért-fürdőnek a forgalma 9.000, a Széchenyi-fürdőé pedig 10.000 ember volt. Ő is pártolta a Széchenyi-fürdő második artézi-kútjának a fúrását. Javaslatait a következő indítványokba foglalta össze:

»*1. Határozza el a közgyűlés, miszerint megbízza a székesfőváros polgármesterét, hogy a fürdőélet megalapozása, valamint a magánorvosokkal való összeköttetés megteremtése és a közegészségügy tudományos előmozdítása céljából a budapesti egyetemi tanároknak, valamint az összes rendelő szakorvosoknak Budapest gyógyfürdőibe szabadjegyet bocsát rendelkezésükre.*

2. Bízza meg a közgyűlés a székesfőváros polgármesterét, miszerint lépjen érintkezésbe a MÁV vezetőségével és a kereskedelemügyi minisztériummal, hogy mindazon vidéki polgártársainknak, akik gyógykezelés céljából orvosi javaslat alapján Budapestere jönnek és bármelyik gyógyfürdőt megszakítás nélkül legalább háromheti időtartamra igénybe veszik, helyesebben állandóan használják, úgy a visszautazásnál a teljesen díjmentes utazást vehessék igénybe, vagyis ezáltal 50 százalékos vasúti kedvezményben részesüljenek.

3. Határozza el a közgyűlés, miszerint népegészségügyi szempontból, valamint a fürdő-propaganda alapos megtámogatására a Széchenyi- és Rácz-fürdőkben hetenkint két-két napos propaganda gyógyfürdőnap rendezését tartja

szükségesnek, melynek megvalósítása érdekében felhatalmazza a polgármestert, hogy 10 szelvényes jegyfüzetet bocsásson ki, melynek ára 4 pengő. A jegyfüzet csakis orvosi rendeletre és névre szolgáltatható ki, vagyis nem tisztálkodási, hanem gyógyítási célokat szolgáljon és csakis a 10, egymás után következő propagandanapokon legyen felhasználható.

4. Hatalmazza fel a közgyűlés a székesfőváros polgármesterét, miszerint a székesfőváros területén lakó hadirokkantak és hadiözvegyek, akik kerületi tiszti orvosi bizonyítvánnyal igazolják, hogy a fürdőkre gyógykezelés céljából szükségük van, a propaganda-napokon, a polgármester úr külön intézkedése alapján, a Rácz-fürdőben díjmentesen fürödhessenek. A többi fürdőt illetőleg félárú jegy magváltására legyenek jogosultak.

5. Határozza el a közgyűlés, miszerint a Széchenyi-fürdő vízellátásához szükséges fúrások sürgős megindítására kéri fel a polgármestert és ugyanakkor felkéri, hogy a megszüntetett 1-es autobuszjáratot óránként négyszeri indítással léptesse újra életbe, mivel ez a beteg fürdőzők kényelmének és egészségének helyreállításához feltétlenül szükséges.

6. Fontosnak tartja a közgyűlés leszögezni, miszerint felhívja a polgármester úr figyelmét azon körülményre, hogy a fürdőélet biztosítása és jövedelmezőbbé tétele céljából elsősorban is a meglévő értékeknek gazdasági kihasználását tartsa fontosnak, — mint például a Széchenyi-fürdő fekvőhelyeinek létesítése esetleges hozzáépítés útján is, — avagy a Gellért-fürdő emeletráépítése, melyek mindenesetre kevesebb költséggel járnak, mint esetleges újabb tervek kivitele.«

Boros László bizottsági tag megállapította, hogy a székesfőváros gyógyfürdő-üzemeinek, a Gellért-szállónak és az ásványvízüzemnek az 1932.-ben felvett vagyonmérleg szerinti értéke *22,000.000* pengő. Ez azonban évenként 200.000 pengő deficitet hoz. Hivatkozott arra, hogy *a főváros fürdőüzemeinek nem kellene nagy nyereséget kimutatniok, mert ezeknek a fürdőüzemeknek idegenforgalmi tekintetben semmi mással nem helyettesíthető jelentősége és értékük közismert.* Mégis van bizonyos határ, amelyen túl a deficit kiküszöbölésére kell törekednünk. Ő is *pártolta a Gellért-szállóra építendő ötödik emelet engedélyezését.* A Széchenyi-fürdő deficitjénél utalt, arra, hogy ki felelős azokért a hibákért, amelyek a strandfürdő építkezésénél jelentkeztek. Azután a Rudas-fürdővel foglalkozott, majd *Lázár* Emil bizottsági taggal szemben *megvédte az úgynevezett forszirozott idegenforgalmat, amelynek propagandahatásával teljesen tisztában van.*

Szerinte a székesfőváros idegenforgalmi hivatalának és városgazdasági ügyosztályának legszerencsésebb ötlete volt, amikor a régi jelszót »Budapest a Duna királynője«, felváltotta a »Budapest fürdőváros« jelszóval. Ezt azért tartja szerencsésnek, mert Finnország idegenforgalmi jelszava a »hatvanezer tó országa«, Helsinki városának idegenforgalmi jelszava »Észak fehér városa«, Riga »Észak Lidója«, Stockholm pedig »a világ legszebb városa«. A legnagyobb elismeréssel van a városgazdasági ügyosztály és az idegen-

forgalmi hivatal sikeres és eredményes munkássága iránt, de helyesnek találja, hogy ha bizonyos túlzott optimizmust elkerülnének. Különösen hangoztatta, hogy az idegenforgalom eseményeinél nagy szerepet játszott *a budapesti árak olcsósága.*

Részletesen kifogásolta még az idegenforgalmi hivatal költségvetését is és hivatkozott arra, hogy a propagandában *10.000 gyönyörű fényképpel felszerelt irat többet ér, mint egymillió rossz kiállítású, fényképnélküli röpirat.* Egyébként: »*fényképet és fényképet, semmi rossz rajzot, még jó rajzot sem, semmi stilizálást, mert nincs még a világon egy város, amelyről oly gyönyörű fényképeket lehetne csinálni, mint Budapestről. Nincs jobb propaganda a világon a fényképeknél.*« Éppen ezért megdicsérte az idegenforgalmi hivatal kiadásában megjelenő *naptárt*, amit ezerszámra küldenek külföldre.

Hivatkozott arra is, hogy milyen óriási propagandát jelentett a fővárosnak a Nemzetközi Ujságíró Szövetség budapesti kongresszusa. *Nem kell kiküldeni hirdetéseket, hanem ide kell hozni a külföldi ujságírókat*, mert ezáltal ugyanazért a pénzért nem kis hirdetéseket fognak közzétenni Budapestről, hanem tíz cikket fognak írni Budapest fürdővárosról. Előre megjósolta, hogy: »a főváros idegenforgalmi hivatalának és a többi idegenforgalmi szerv működésének következtében, annak következtében, hogy itt a nyáron egymást követték a kongresszusok, végül pedig annak következtében is, hogy másodszor is eljött Budapestre a walesi herceg, *az idegenforgalom soha nem látott méretekben fog majd a nyári hónapokban kirobbani.*« Éppen ezért fontosnak találja *a szállodakérdést, mert máskép Budapest idegenforgalmi katasztrófának néz elébe.* Egy harmadrendű szállóban eltöltött éjszaka sokkal nagyobb ellenpropagandát jelenthet, mint minden más propaganda. A székesfővárosi tisztviselői üdülőt is Budapesten kívánná megépíteni, mert *ezáltal ezt az intézményt télen, a téli sporttal kapcsolatban jelentkező idegenforgalom szolgálatába lehet állítani.*

K. Császár Ferenc beszédében polemizált *Lázár* Emil bizottsági taggal és megemlítette, hogy súlyos betegsége miatt hónapokon át volt kénytelen használni a Széchenyi-, Gellért-, valamint a Rudas-fürdőt és csak a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik ezekről. A fürdőjegyek áraira vonatkozólag pedig megjegyezte, hogy azt már a gazdasági viszonyok romlása miatt egyszer leszállították. Helyeselte azt a zárószámadási technikát, hogy a fürdők építési kölcsöneinek kamatait levették a fürdőüzemek válláról, mert *lehetetlenség fürdőpolitikát csinálni és mesterségesen kimutatni a fürdők deficites voltát.*

Hogy milyen hasznos befektetés minden célszerűen használt költség a fürdőpolitikában, annak illusztrálására megemlíti, hogy 1927-ben a Gellért-szállónak 60 szobával való bővítése 80.000 pengőbe került, de 3 év alatt amortizálódott. A 16.000 pengős orvosi beruházási költséget nagyrészben 10 hónap alatt amortizálták, mert ez alatt a 10 hónap alatt egyedül a Gellért-fürdőnél 90.000 pengő bevételi többlet jelentkezett. A Hullámfürdő létesítése 1927-ben

kb. 950.000 pengőbe került és 5 év alatt máris amortizálódott. A Pezsgőfürdő, amely 1934-ben létesült 197.000 pengő költséggel, hét hónap alatt 56.000 pengőt bevételezett, tehát legkésőbb 3 év alatt amortizálódik. A rádiumos-fürdő mindössze 18.000 pengő beruházást igényelt és 2 év alatt már háromszorosan visszatérült. Az Attila- és Juventus-forrást 1933-ben 40.000 pengő költséggel létesítették és 2 év alatt egyedül az ivókúránál 48.000 pengő jövedelemtöbbletet hozott.

Igen helyesnek találta *Szendy* Károly polgármesternek azt az erős elhatározását, hogy a Rudasfürdőt 1,3000.000 pengő költséggel feltétlenül megépíti. Ezt az építést azonban úgy kívánja keresztülvinni, hogy ne kelljen a Rudasfürdő üzemét még átmenetileg sem beszüntetni. Erre többek között az alkalmazottak érdekében sem lehet gondolni, hanem a Rudasfürdő átépítési munkáját a régi fürdőüzem minimális zavarásával vigyék keresztül, amire, mint építész állítja, minden lehetőséget meg kell találni. A Rudasfürdő kazánházának a kérdésével is foglalkozott, majd szóba hozta a Szent Gellért-szobor alatti vízesés kérdését, mert feleslegesnek tartja, hogy az uszodát Duna-vízzel hűtsék, amellett üzleti reklámként is elsőrangú, Budapest fürdőváros gyógyvizeinek legbeszédesebb reklámja. Jobb volna, ha úgy oldanák meg a vízesés kérdését, hogy *az idegenek gőzölgő vizet lássanak.* A Rudasfürdő átépítésével kapcsolatban rendezni kellene az előtte levő parkrészletet, valamint a környék szabályozásával kapcsolatban a Tabánt is. Szerinte a Tabán csak akkor lesz igazán érték, ha teljesen szabaddá teszik a Duna felé, ezt esetleg más fővárosi épületnek csere útján való feláldozásával lehetne elérni.

Hivatkozott annak a szükségére, hogy a Tabán talaját végre *próbafúrásokkal alaposan átvizsgálják. Más a helyzet, ha rádióaktív, vagy 70 fokos vizet kapnánk.* Ugyanúgy szükség van a Széchenyi-fürdő melletti fúrásokra is és hálás köszönetet mond *Szendy* Károly polgármester úrnak, *»akiben volt elég bátorság a szükséges 300.000 pengős fedezetet újból beállítani a költségvetésbe, amikor azt a pénzügyminiszter úr törölte, illetve a jóváhagyott költségvetésből törölték.* A fedezetet a polgármester úr előteremtette más alapon, a kölcsön terhére.«

»Feltétlenül szükséges ez az újabb fúrás. Méltóztatnak tudni, hogy nincs három napja, hogy a margitszigeti Spolarich mellett újabb 70 fokos vizet találtak, nem ezer méter, hanem 302 méter mélységben. Pávay-Vajna Ferenc főgeológus előre 300 métert állapított meg. Két méter tévedéssel pontosan eltalálta ez a kiváló szakértőnk a mélységet. Előtte, azt hiszem, kalapot kell emelnünk. Ilyen szakértő megérdemli ezt. Ha olyan szakértővel dolgozik a főváros, aki így bemutatja képességét, tudását és sikereit, akkor bátran elindulhatunk utána. A Széchenyi-fürdőtől 100 méternyire kijelölt helyen javasolt fúrás olyan vizet igér, mely egyezik az őrszentmiklósi vízzel, amely jódbrómos és erős konyhasó-oldatos vizet tartalmaz. A pestszentlőrinci fúrás alkalmával 13·4 gramm konyhasó volt egy liter vízben. Ha 13·4

grammnál több lenne, akkor az állam lefoglalná a sómonopolium részére, mert ezt 15 grammban állapították meg. Rákospalotán, Veresegyházán szintén ilyen vizeket találtak. A megjelölt helyeken bizton remélhetjük megtalálni a jódbrómos vizet és az erős konyhasóoldatos vizet.«

K. Császár Ferenc bizottsági tag nagyon helyesen rámutatott arra, hogy Budapest magánházaiban ma már közel 95—100.000 fürdőszoba van 200.000 lakásban. *Amikor minden második lakásban, az egyszobás lakásoknak pedig 20%-ában van fürdőszoba, akkor drága elsőosztályú tisztasági fürdőt nem lehet továbbra fenntartani. Ez a multnak volt a szükséglete, míg a jelenben oda kell törekednünk, hogy a tisztasági fürdők helyett gyógyfürdőink legyenek.*

Beszéde végén a következő indítványokat terjesztette elő:

»*Hívja fel a közgyűlés a polgármester urat arra, hogy:*

a) *a Rudasfürdő átépítésével kapcsolatban az egyes fürdők üzemszünetje a lehető legrövidebb időre szoríttassék;*

b) *a Rudasfürdő átépítése alatt netán szükségessé váló fürdőüzemi szünetelések idejére az érdekelt fürdősök és alkalmazottak állása, illetve megélhetése biztosíttassék.*

Horovitz Gábor bizottsági tag igen helyeselte *Szendy* Károly polgármesternek azt az intézkedését, hogy a Gellért- és a Széchenyi-fürdő építkezéseinek nagy költségei után felszámított annuitásokat és kamatokat a fürdők bevételeiből *nem számítja le és elrendelte, hogy a fürdők számadásait csupán a hiteles bevételek és kiadások szerint kell vezetni.* Kifogásolta újból a Rác-fürdő megvásárlását, utána pedig a fürdőmunkások sorsával foglalkozott.

Homonnay Tivadar a Gyógyhelyi Bizottság működését védelmébe vette és kérte, hogy a fürdőpropaganda ügyében ne legyen disszonáns hang, hanem harmóniában működjenek a főváros és a fürdőügyek érdekében. *A székesfőváros az országnak legnagyobb forrás- és fürdőtulajdonosa, tehát gazdasági érdeke fűződik ahhoz, hogy ezek a nagy értékek gyümölcsözők legyenek.* Ehhez csak összetartó munkával tudnak elérkezni. A Gyógyhelyi Bizottság a maga helyén igen jól teljesíti a maga kötelességét a fürdők propagálása terén. *A Gyógyhelyi Bizottság pótolja a többi idegenforgalmi szervnél a kellő anyagiak hiányában esetleg mutatkozó hiányosságokat.* Igyekszik pótolni azt az évszázados hiányt, ami a külföldi világfürdőkkel szemben eddig mutatkozott. Helyesen fogta fel a Gyógyhelyi Bizottság a propagandának leghatásosabb eszközeit, azt, hogy elsősorban az orvosokat igyekszik megnyerni. *Egy orvos sokkal több hasznot tud nekünk hajtani, akár bent az országban, akár az ország határain kívül, mint bárki más.* A Gyógyhelyi Bizottság megtalálta az összeköttetést a nagy idegenforgalmi világcégekkel is. Fürdők tekintetében világviszonylatban is nagyszerű vezetőségünk van.

Gál Benő bizottsági tag beszédében főleg arra utalt, hogy az Országos Társadalombiztosító Intézet minél több beteget utaljon a székesfőváros gyógyfürdőibe s erre vonatkozólag a következő indítványt terjesztette be:

FŐVÁROSI KÖNYVTÁR

»*A polgármester úr tegye lehetővé, hogy az OTI a főváros reumatikus gyógyforrásait beutalás céljából igénybevehesse és ezért terjesszen előterjesztést a törvényhatósági közgyűlés elé olyan irányban, hogy a régi artézi fürdő reumatikus kórházzá alakittassék át, illetőleg annak helyére ilyen építessék.*«

Dr. *Szabó* Géza orvosi szempontból foglalkozott a gyógyfürdőkkel, hivatkozott dr. vitéz *Csik* László bizottsági tag mult esztendőben elhangzott beszédére, amelyben megjelölte az utat a székesfőváros fürdőinek fejlesztése tekintetében. Elsősorban a Szent Gellért-gyógyfürdő orvosi vezetését dícsérte

Külföldi autocarok Budapesten

meg és azt állította, hogy a Gellért-fürdő éppen az új igazgatófőorvos égisze alatt nagyon sokat fejlődött, modernizálódott és nagyon helyesen felszerelték a modern fizikotherápia minden gyógytényezőjével. A gyógyszállóban szerinte úgy kell elhelyezni a betegeket, hogy azok az igényes külföldi betegek, akik egészségük helyreállítása céljából keresik fel ezt a szállót, megfelelő csendhez jussanak. Rendezni kell a fürdő környékének a forgalmát. A Széchenyi-gyógyfürdőnél lehetetlenségnek tartja, hogy a kevés vizet adó thermál-forrás helyett mesterségesen, melegítéssel kapjanak melegvizet. *Az új termál-fúrásra feltétlenül szükség van.* A Rudasfürdőnél orvosi szempontból csak arra akar rátérni, hogy a Juventus, Attila és Hungária források ivókúrái révén örvendetesen emelkedik a fürdő bevétele.

»Egyébként is nem tudom eléggé hangsúlyozni, — mondotta — hogy *a főváros fürdőpolitikájában nem szabad mindent a rheumára fektetni, mert a fővárosnak olyan gyógytényezői vannak, amelyek legalább vetekszenek a rheumagyógyítás módszereivel, tehát hangsúlyozni kell, hogy itt ivókúrákra és egyéb gyógytényezőkre is van lehetőség, nemcsak rheumakezelésre* . . . Ha Budapest fürdőváros propagandáját kellőképen meg akarjuk alapozni éspedig úgy a hazai, mint a külföldi szakközönségben, akkor *megfelelő tudományos propagandára* van szükségünk, ehhez pedig *beteganyag* kell. A Gellért- és a Rudas-fürdő luxusbeteg-anyaga erre nem alkalmas. A Szent Imre-fürdő modernizálásával és a szélesebb néprétegeknek oda való bekapcsolásával esetleg a különböző betegbiztosító intézetek révén lenne meg a szükséges beteganyag és így az alap a tudományos kutatásokra, a tudományos munka folytatására. Ez pedig többet fog érni a propaganda szempontjából, mint bármennyi ideutaztatás, ünneplés stb.«

Hangsúlyozta, hogy Budapest fürdővárost csak akkor lehet megteremteni tartós eredményekkel, hogyha a Gyógyhelyi Bizottságban elsősorban az orvosi szempontok érvényesülnek. A Gyógyhelyi Bizottság működése ugyanis eddig *nem fürdőügyi, hanem elsősorban idegenforgalmi propaganda és itt látja az akadályát annak, hogy nincsen meg a kellő összhang a székesfőváros idegenforgalmi hivatala és a Gyógyhelyi Bizottság működése között, pedig ezeknek a szerveknek ki kellene egészíteniök egymást.*

»Éppen ezért a Gyógyhelyi Bizottság propagatív tevékenységét nem tartom teljesen helyesnek. Túlságosan soknak tartom az ingyenes utaztatást, a banketteket. De túlságosan soknak tartom az ünneplést is, *viszont ezzel szemben a hazai propagandát nem látom kellő módon kihangsúlyozva.* Pedig a Gyógyhelyi Bizottság költségvetése a székesfőváros polgárainak filléreiből adódik ki. A székesfőváros törvényhatósági bizottságának tehát kötelessége ellenőrizni, hogy ez az összeg mire fordíttatik. Ennek következtében *követelem azt, hogy a Gyógyhelyi Bizottságban a székesfőváros törvényhatósági bizottságának nagyobb képviselet biztosíttassék.* A Gyógyhelyi Bizottság tevékenységében ezenkívül kifogásolom azt, hogy *a külföldet veszi tekintetbe, a belföldet pedig elhanyagolja.* Elismerem azt, hogy a Gyógyhelyi Bizottság az elmult év folyamán tényleg eredményes tevékenységet fejtett ki, ami meglátszik az idegenforgalom növekedésén, de hangsúlyozom azt, hogy *ez nem elsőrangú feladata* a Gyógyhelyi Bizottságnak, hanem *tisztán csak a gyógyfürdők propagálása* volna a célja.«

Véleménye szerint a Gyógyhelyi Bizottságnak és általában a fürdő propagandának *nagyobb súlyt kell helyeznie a hazai közönségre.* A hazai orvosokkal szemben a gyógyfürdők a legkisebb figyelmességet sem mutatják. Külföldön azt csinálják, hogy az orvos bármikor igénybe veheti az összes gyógytényezőket. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa sem támogatja az orvosokat és nem ad belépőjegyet a Szent Margit-szigetre. Itt voltak a közelmultban

külföldi orvosok, akiket a Margitszigeten helyeztek el. Ezek a külföldi orvosok egyik este bent vacsoráztak a városban, orvosi társasággal és amikor az egyik orvos, aki éppen a fürdők propagálása terén lényeges tevékenységet fejtett ki, autóján vitte őket haza a Margitszigetre, a külföldi orvosok csodálkozására neki belépődíjat kellett fizetnie. *A fürdőpropaganda csak akkor jár helyes úton, ha nem hanyagolja el a hazai közönséget.*

Kifogásolta, hogy a székesfővárosi gyógyfürdőkben *az orvosi státus szegényes.* Van egy igazgató-főorvos, minden fürdőben egy főorvos és azonkívül *három 50 pengős havifizetésű orvos-gyakornok.* Szükség van tehát arra, hogy a székesfőváros gyógyfürdőinek orvosi státusát megcsinálják.

A fürdősök sorában sincsen semmi utánpótlás. Ezen a hiányon is segíteni kell.

Nézete szerint a legelső és a legsürgősebb teendő: *»létesítenünk kell a Szent Imre-fürdővel kapcsolatban egy balneológiai kutatóintézetet, amelynek kettős célja volna. Az egyik cél az, hogy tudományosan bebizonyítsa azt, hogy a székesfőváros gyógyfürdőiben milyen gyógyhatások rejlenek. A másik célja pedig az, hogy megfelelő orvosi generációt neveljen a székesfőváros fürdői számára.*

Számítani kell arra, hogyha a székesfőváros gyógytényezőinek negy propagandát indítanak, *akkor az érdekelt külföldi fürdők ellenpropagandával fognak felelni.* Ezzel csakis tudományos eszközökkel lehet felvenni a versenyt. Újból kifogásolta, hogy túlsok a külföldi propaganda, ellenben kevés a hazai propaganda. Rá kell nevelni a közönséget arra, hogy itt *ne csak nyári, hanem téli üdülés is legyen.* A fürdők ugyanis nyaranként tele vannak, télen pedig üresek, tehát *folytonos üzemet kell biztosítani.* A polgármester rendelkezésére áll az egész Tabán, ahol meg lehetne valósítani Budapest-fürdővárost, de ennek olyannak kell lennie, hogy az odajövő külföldi és hazai közönség megtalálja mindazt a gyógytényezőt és szórakozási lehetőséget, amit egy külföldi fürdővárosban megtalálhat.

Szabó Géza beszéde végén a következő indítványokat terjesztette elő:

»1. *Mondja ki a közgyűlés, hogy felír a kormányhoz, hogy a budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottságba a főváros törvényhatóságának több tagja küldessék ki és több orvostag neveztessék ki, esetleg a különböző orvosi testületek részéről.*

2. *Mondja ki a közgyűlés, hogy sürgősen szükségesnek tartja a Szent Imre-gyógyfürdő modernizálását, olcsó átépítését szegénysorsú betegek számára s gyógycélokra való alkalmassá tételét. Szükségesnek tartja ezen gyógyfürdővel kapcsolatban a Balneológiai Kutató Intézet és Fürdőkórház létesítését. Utasítja a polgármester urat, hogy erre vonatkozólag megfelelő javaslatot terjesszen a közgyűlés elé.*

3. *Mondja ki a közgyűlés, hogy a Szent Gellért-szállóban, annak legcsendesebb helyén, szükségesnek tartja 30—40 személyre berendezett szana-*

tóriumszerű gyógyintézet felállítását és utasítja a polgármester urat, hogy erre vonatkozólag terjesszen megfelelő javaslatot a közgyűlés elé.

4. *Mondja ki a közgyűlés, hogy a székesfővárosi gyógyfürdők orvosi státusának kiegészítését és rendezését szükségesnek tartja és utasítja a polgármester urat, hogy erre vonatkozólag terjesszen megfelelő javaslatot a közgyűlés elé.*

5. *Mondja ki a közgyűlés, hogy szükségesnek tartja a Széchenyi-gyógyfürdő árainak leszállítását, a fürdővel kapcsolatban a forráskutatás sürgős megkezdését és a fürdők közlekedésének megjavítását, és utasítja a polgármester urat, hogy ez irányban megfelelő javaslatot terjesszen a közgyűlés elé.*

6. *Mondja ki a közgyűlés, hogy szükségesnek tartja a gyógyfürdőkben alkalmazott fürdősök képzettségének ellenőrzését és fejlesztését, és e célból megfelelő tanfolyam és szakvizsga letételét. Addig is, amíg ez a kérdés egyöntetűleg rendeztetik, támogatja a Magyar Fürdőalkalmazottak és Úszómesterek Egyesülete által rendezett fürdőtovábbképző tanfolyamot részben anyagilag, részben azáltal, hogy az előadásoknak a főváros gyógyfürdőiben való megtarthatását lehetővé teszi.*

7. *Utasítja a közgyűlés a polgármester urat, hogy a főváros illetékes ügyosztálya a központi fürdőigazgatóság és a fürdősök érdekképviselete bevonásával rendezze a fővárosi fördősök nyugdíjügyét, illetve dolgozzon ki fürdőstátust és ennek alapján tegyen megfelelő előterjesztést a közgyűlésnek.«*

*

Itt végét vetem a felszólalásoknak az 1936. évi költségvetési vitával.

Nagy elégtétellel állapíthatom meg, — bármily röviden és tömören igyekeztem a felszólalásokat közölni — hogy a gondolatoknak, a terveknek egész halmaza van ebben a fejezetben összetömörítve.

A székesfőváros autonómiája lassan-lassan tehát nemcsak tudatára ébredt annak, hogy Budapest-fürdőváros létesítése szempontjából az adminisztráció törekvéseit támogatni kell, hanem most már az autonómia szervei lettek a sarkalók, a kezdeményezők és az indítványozók.

A székesfőváros polgárságának *jövő kiküldötteire* tehát ezen a munkaterületen is nagy feladatok várnak: tovább kell folytatniok azt az idegenforgalmi és fürdőpolitikai elgondolást, amelyet az autonómiának előző képviselői nemcsak megértettek, hanem szívvel-lélekkel magukévá tettek és támogattak. *Budapest szebb jövőjének egyik legértékesebb záloga az, ha az autonómia az idegenforgalmi és fürdőpolitika programmja tekintetében továbbra is a már megállapított úton haladva, még több lendületet és aktivitást fog tanusítani.*

XX. FEJEZET.

A világháború utáni idegenforgalmi és fürdőpolitikai propagandatevékenység kiterjesztése a magyar társadalom minden rétegére.

Budapest Fürdőváros Egyesület. — A Szent Gellérthegy Barátainak Egyesülete. — Hollós Mátyás Társaság. — Az 1929. évi nemzetközi balneológiai kongresszus. — A bukaresti Balneológiai Egyesület 1932. évi látogatása Budapesten. — Az 1933. évi Országos Fürdőügyi Kiállítás. — Budapest-fürdőváros, mint a reumaellenes küzdelem egyik legfontosabb állomása, J. van Breemen holland orvostanár 1935. évi látogatása. — Az 1935. évi balneológiai kongresszus Budapesten.

Amint már láttuk, a budapesti fürdők sorsának újabb fejezete a világháború után következett be: egyre tudatosabbá vált a fürdőpolitikai célkitűzés, kapcsolatosan az idegenforgalmi törekvésekkel, amelyek annyi évtized mulasztása után Magyarországot és Budapestet is be akarja állítani a nagy nemzetközi utasforgalomba.

Az előző fejezetben ismertettem azt, hogy a világháború után hogyan vált általánossá az idegenforgalmi- és fürdőpolitika a székesfővárosi *autonómia* szerveiben. Ebben a fejezetben szeretnék megemlékezni arról, hogy miképen vált általánossá ez az elgondolás a társadalom legszélesebb rétegeiben: a közvetve érdekelteken kívül az érdektelenek körében is. Budapestnek a fürdőváros irányában való fejlesztése megnyerte lassan az egész polgárság rokonszenvét.

Az itt következő beszámoló a legkevésbbé tart igényt a teljességre, mert hiszen akkor külön köteteket kellene írni azokról a cikkekről, előadásokról, ankétekről, kongresszusokról, amelyek Budapest-fürdővárosnak és általában a budapesti idegenforgalomnak a propagálását tűzték ki céljokul. Sőt még fontosság szerint sem akartam az egyes adatokat megrostálni, mert sohasem lehet tudni, hogy egy-egy látszólag kisjelentőségű ténynek nem lesz-e később messzemenő fontossága....

*

Kovácsházy Vilmos, a székesfőváros városgazdasági ügyosztályának vezető tanácsnoka, akihez a fürdőügyek is tartoznak, előadást tartott »Hogyan lehet Budapest világfürdő?« címen. Ebben kifejtette, hogy a XIX. század közepén a nyilvános fürdőknél a hangsúly a gőzfürdőkre esett, mert a gőzfürdő volt a leglukratívabb fürdő. Ennek a divatja azonban a háború után csakhamar megszűnt, mert Budapest már nem a régi, éjszakázó, reggelig mulató város.

A gőz- és tisztasági fürdők válságát azonban leginkább az idézte elő — mondja *Kovácsházy* tanácsnok — hogy *a háború után Budapesten 43.000 új fürdőszobát rendeztek be.* Ha egy fürdőszobára hetenként csak két fürdőt számítunk, akkor évente majdnem 5,000.000 tisztasági fürdőt, tehát átlagosan évente *legalább 5,000.000 pengőt vesztettek el* ezáltal a budapesti tisztasági és gőzfürdők.

A gőzfürdők elnéptelenedésének oka még az is, hogy ma az ideges, kenyérgondokkal elfoglalt budapesti polgárnak nem jut ideje arra, hogy hetenként 2—3 órát töltsön a gőzfürdőben. Ezenkívül az új generáció teljesen elkerüli a gőzfürdőt, mert inkább az uszodát, strandfürdőt kedveli.

Ezek után ma az a helyzet, hogy a budapesti fürdők válságos körülmények közé kerültek. Gőzfürdőik, tisztasági fürdőik elnéptelenedtek, bevételeik elmaradtak s ezért a fürdőket a lassú tengődés, egyeseket esetleg az üzembeszüntetés veszélye is fenyegeti.

Ebből a válságos helyzetből kívánja kiemelni a budapesti fürdőket az állam, a város, a társadalom.

Kovácsházy tanácsnok értékes és érdekes előadása Karlsbadot állítja szembe Budapesttel. A hangsúlyt a fürdőkórházra helyezi és az orvosi propagandamunkát kívánja intenzívebbé tenni. Nagyon helyesen mutat rá arra, hogy a gyógyfürdők propagandáját nem szabad kizárólag a külföldre korlátozni, hanem nagy súllyal kell azt a belföldön is folytatni, »*mert külföldi vendégekre addig nem nagyon számíthatunk, amíg gyógyfürdőinkben nincs nagy hazai forgalom*«.

Amire Kovácsházy tanácsnok előadásában célzott, hogy tudniillik a város, az állam és a társadalom fürdőpropaganda tevékenysége a budapesti fürdőket a mai válságos helyzetből akarja kiemelni, — a világháború utáni időszak jellemzője.

Azonban nehogy arra gondoljon valaki, hogy ennek a hármas irányú propagandatevékenységnek a célja ténylegesen csak a válságba jutott fürdők megmentése!

Az olyan gőz- és tisztasági fürdők, amelyeknek tényleg csak ez a rendeltetésük, nem tárgyai a fürdőpolitikának, hanem a közegészségügyi, vagy szociálpolitika területére tartoznak.

A helyes megállapítás véleményem szerint az, hogy nem a válságba jutott fürdőket kell kiemelni, hanem *a gyógyfürdőket kell újra a nagyközönség*

szolgálatába állítani, vagyis a hévvizeknek azokat a gyógytényezőit, amelyeket ezek a fürdők nyujtani tudnak és amelyeket a tisztasági és gőzfürdők konjunktúrája idejében oly könnyedén elhanyagoltak.

*

A gyógyfürdők propagálása tehát a belföldön ép olyan fontos, mint a külföldön. *A belföldi viszonylatban* a gyógyfürdőknek kétféle hatására kell rámutatnom: *a)* részint, mint gyógytényezők, a sok idült, vagy akut betegséget gyógyítják, a betegeket, lábadozókat, kimerülteket regenerálják s ezáltal munkaképességüket, életfunkcióikat növelik olyan esetekben is, amikor az illető még nem is gondolt arra, hogy betegségből ki is gyógyulhat egészen egyszerű fürdőkúra, vagy ivókúra vagy inhaláló kúra alkalmazásával; *b)* nemzetgazdasági érdekből fontos körülmény, hogy pótolni képesek a külföldi fürdőhelyeket, tehát itthon marasztják a külföldi fürdőbe kívánkozó tőkét.

Külföldi viszonylatban pedig: hozzájárulnak ahhoz, hogy Budapestnek egészen különleges idegenforgalmi értéket biztosítsanak, tehát, hogy Budapestnek a nemzetközi idegenforgalomba való bekapcsolása necsak a turisztikai szépségek és ethnikai érdekességek címén és alapján váljék lehetségessé, hanem *olyan különleges idegenforgalmi értéket nyujtanak a város gyógyfürdői, amilyennel egyetlen más világváros sem rendelkezik.*

*

Ezeknek az elgondolásoknak a jegyében tartott előadást a Fővárosi Kereskedők Egyesületében dr. *Ripka* Ferenc, Budapest volt főpolgármestere is »Budapest, a Közép-Duna idegenforgalmának központja« címen. A kereskedők szerepére kívánt rámutatni az idegenforgalom és a fürdőpropaganda hatalmas területén.

Udvarhelyi *Kapcza* Imre a Budai Társaskörben »Az idegenforgalom és Budapest Fürdőváros« címen tartott előadásában a szálloda- és lakáskérdés, a közlekedési visszásságok kihangsúlyozásával igyekezett beigazolni, hogy még mennyi tennivaló van hátra! »Még nem is olyan nagyon régen, körülbelül a mult század közepéig Budapest már kelet fürdővárosa volt. Én még emlékszem arra, hogy gyermekkoromban hányszor megbámultam azokat a turbános törököket, bosnyákokat, hatalmas bugyogójú szerbeket, görögöket, akik Budára jöttek el fürdeni s betegségeikre gyógyulást keresni. A mai Gellért-fürdő helyén volt a Sárosfürdő, ezt szerették a legjobban. Amikor a Ferenc József-hidat építették, a Sárosfürdőt lebontották és több, mint 20 esztendeig — amíg a Gellért-fürdő föl nem épült — folyatták a Sárosfürdő áldásos vizét a Dunába. Ez volt legnagyobbrészt az oka annak, hogy a keletiek elmaradtak s ezt a balkáni háborúk, majd a bekövetkezett világháború teljessé tették.«

*

Dr. *Exner* Kornél államtitkár »Budapest és csodavizei« címen 1932-ben tartott előadásában Badgastein példájára hivatkozva állította be Budapest fürdőváros jövőjét. Előadása népszerű, lüktető, friss, eleven volt, méltó példája a nagyközönség számára készült propagandának.

És itt külön meg akarok emlékezni arról a megható, szívós munkáról, amelyet néhai J. *Viraág* Béla végzett már évtizedeken át a »Budai Napló« című hetilap hasábjain Budapest gyógyfürdőinek propagálása és Budapest-fürdőváros kialakítása érdekében. Különösen érdekes közleményeket olvashattunk a lapban budai helytörténeti vonatkozásban s úgyszólván minden számában szóba kerültek a budai hévforrások.

*

Nem célom azonban, hogy kiterjeszkedjem mindazokra a cikkekre, előadásokra és tanulmányokra, amelyek a világháború utáni időben a fürdőpolitikával és idegenforgalmi kérdésekkel foglalkoztak.

Egyetlen munkát kívánok még kiemelni: »Budapest fürdőváros és az idegenforgalom«, amely 1932 április havában jelent meg, mint közgazdaságtudományi *doktori disszertáció* és szerzője: dr. *Benyó* János. Magyar nyelven kevés ilyen összefoglaló munkát ismer eddig az irodalom. Könyvét itt-ott magam is igénybe vettem.

Meg kell emlékeznem azonban néhány olyan egyesületről, amelyek ezekkel a fontos kérdésekkel intenzíven foglalkoznak: a »Hollós Mátyás Társaság«, a »Szent Gellérthegy Barátainak Egyesülete« és még sok más hasonló egyesületről.

*

Müködésének eredményei alapján leginkább közismertté vált a »Budapest Fürdőváros Egyesület« amelynek tevékenységét alább szeretném ismertetni.

Néhány évvel a forradalmi zavarok után, amikor már nyilvánvalóvá lett, hogy régi idegenforgalmi értékeink a békekötés következtében mennyire megfogyatkoztak, 1922-ben báró *Skerlecz* Iván elnöklete alatt és *Szviezsényi* Zoltán igazgatása mellett megalakult a »Budapest Fürdőváros Egyesület«. Alakuló közgyűlésén gróf *Apponyi* Albert mondott nagyhatású beszédet.

Egy-két évig az egyesület működése még csöndesebb keretek között mozgott, de a mértékadó körök kezdtek felfigyelni rá. Báró *Skerlecz* Iván 1925-ben lemondott az elnöki tisztségről s ekkor *Gálos* Kálmán javaslatára megválasztották elnökké a nagy József nádor dédunokáját, vitéz dr. *József* Ferenc kir. herceget, aki ezzel teljesen bekapcsolódott a Budapest-fürdőváros gondolatba és célkitűzésbe.

Kétségtelen, hogy Budapest Fürdőváros Egyesület különösen azóta, amióta dr. József Ferenc kir. herceg állott az élére, nagy sikerekre tekinthet vissza. A kir. herceg elnöki székfoglalóját a Magyar Tudományos Akadémián

tartotta. Olyan időkben szállott sikra a Budapest fürdőváros gondolata mellett, amikor ez a jelző még beleütközött a kételkedés és közömbösség kőfalába. Nemcsak névleges elnöke lett az egyesületnek, hanem tényleges irányítója is úgy, hogy ma »Budapest-fürdőváros« gondolat szakértői között említhetjük a nevét.

Egyébként családi tradició a kir. hercegnek Budapest iránti szeretete, hiszen dédunokája a nagy Palatinus József kir. hercegnek, aki olyan nagy lelkesedéssel karolta fel Buda és Pest fejlesztésének és szépítésének gondolatát.

A Nemzeti Színház által bérelt Népszínház környéke, a Rákóczi-út és az Erzsébet-körút találkozópontja, esti megvilágításban

A Budapest Fürdőváros Egyesületben vetette fel a kir. herceg azt a gondolatot, hogy a társadalmi keretből kinövő idegenforgalmi tevékenység bizonyos méretű állami elismeréshez jusson és az Egyesület *joggal a kir. herceg érdeméül tekinti azt, hogy a Kereskedelmi Miniszterium keretében 1927-ben megalakult az Országos Idegenforgalmi Tanács*, amely egyesíti magában az idegenforgalom hatósági, valamint érdekképviseleti reprezentánsait.

De Budapest Fürdőváros Egyesület tényked̈ésének ugyancsak saját eredményei sorába sorolja azt, hogy megalakult Budapesten is a *Gyógyhelyi Bizottság*, amelynek a célja a fürdőértékek kiemelése, Budapest fürdői és más

természeti gyógytényezőinek a külföldön való propagálása. Erről a bizottságról az 1929. évi fürdőtörvénnyel kapcsolatban később lesz szó.

A *Budapest Fürdőváros Egyesület* 1927—1928. évi jelentésében beszámolt arról, hogy az egyesület agilis elnöke: Dr. *József Ferenc* királyi herceg 1927. évi június hó 20-án *elsőízben vitte a törvényhozás elé* a magyar idegenforgalom ügyét. Beszédében új programmot tűzött ki, amely azóta egyre jobban beleszövődött a magyar társadalom és a vezető hatósági tényezők tudatába.

A jelentés az egyesület tevékenységéről és célkitűzéséről a következőket mondja:

»A Budapest Fürdőváros Egyesület megalapítói előtt az a cél lebegett, hogy Budapestet megismertetve a külföldön, *népszerűsítve páratlan gyógyhatású vizeit* és egyedülálló természeti szépségeit, az idegenforgalomnak oly értékes tényezőjévé avassa fővárosunkat, hogy az csonkaországunk egyik legaktívabb értéke lehessen. *Magyarország mai helyzetében nem lokális érdek Budapest nemzeti értelemben vett propagálása, hanem valóban országos érdek lett.* A mi szépséges fővárosunk egymagában ezidőszerint több idegenforgalmi értéket reprezentál, mint az ország többi fürdő- és üdülőtelepe együttesen.

Abban van tehát a Budapest Fürdőváros Egyesület nagy hivatása, hogy *állandóan ébren tartsa a közvéleményben a figyelmet Budapest természeti kincsei iránt*, hogy serkentse a közvéleményt, hogy ezeket a gyógyértékeket és a természettől nekünk juttatott kincseket tovább kell fejleszteni, gazdaságilag ki kell azokat használni és a nagyvilággal meg kell ismertetni. Kétségtelenül a felvilágosítás munkájában nagy része volt a Budapest Fürdőváros Egyesületnek, épen azért, mert *működése területét Budapestre koncentrálta* és annak is speciálisan fürdőváros jellegére.

Csak a helyes munkamegosztás produkálhat reális eredményeket és így az idegenforgalomban szerepet vivő társadalmi szervezetek nagyon helyesen töltik be hivatásukat, amikor egymással karöltve, más-más munkaterületen, de egységes nemzeti elgondolással akarják megteremteni Csonka-Magyarország gyermekcipőben járó idegenforgalmát.

Országos viszonylatban dolgozik az *Idegenforgalmi Érdekeltségek Országos Szövetsége*, a Dunavölgyét népszerűsítette *a Dunaszövetség*.[1]) Újabban megalakult az idegenforgalmi társadalmi szervezeteknek a legfrissebb hajtása: *a Városok és Vármegyék Országos Idegenforgalmi Szövetsége*, amely szervezet arra van hivatva, hogy Budapest székesfőváros és a vidék egymás közötti csereforgalmát szolgálja és a fővárossal megismertesse a vidék szépségeit, míg a vidéket a főváros gyakori meglátogatására serkenti.

Az idegenforgalmi kérdések egyre növekvő aktualitása hívta életre az 1928. évben a francia mintára megalakult: *Touring Clubot* és ugyanebből

[1]) Ez az alakulat azóta megszűnt.

az elgondolásból született meg a *Pen Club* és a *Rotary Club* budapesti fiókszervezete is. A *Magyar Külügyi Társaság idegenforgalmi szakosztálya* a külföldi kapcsolatok kiépítésén fáradozik és értékes összeköttetéseket létesített már eddig is. Mindezek a jelenségek azt mutatják, hogy a társadalom egyre szélesebb rétegeiben tért hódít az idegenforgalom nemzetgazdasági jelentősége.«

*

Ugyancsak az Egyesület jelentéséből vesszük ki azt a két összeállítást, amely az 1927. év folyamán Budapest-fürdővárosról a külföldi sajtóban megjelent nyilatkozatokat tartalmazza:

»*Fröis Fröisland*, a hírneves norvég publicista a következőket írja az »*Aftenposten*«-ben: Budapest Páris után Európa legszebb városa, ahol a meleg forrásokon kívül meleg szivekre is talál a külföldi.

Grimm Helén német írónő a következőkép nyilatkozott: »Budapestet a Citadelláról végignézni olyan látvány, mely örökké felejthetetlen marad.«

Dietrich professzor a *Német Balneológiai Szövetség* elnöke, a következőket mondja: »Egyetlen város sem oly alkalmas fürdőkiállítás rendezésére, mint épen Budapest. Dúsgazdag hőforrásainak gyógyító ereje már a római korban híres volt. Kitűnő vízgyógyászati intézményekkel rendelkezik a gyógyforrások legalkalmasabb kihasználására. De van Budapestnek még egy nagy értéke és ez a nemzetközi kiállítás szempontjából különös jelentőségű: a természeti szépségek változatos gazdagsága úgy, hogy *Budapest a világ legszebb városai közé számítható.*«

Moreau báró, a Németbirodalmi Fürdők Szövetségének elnöke elragadtatással szól budapesti impresszióiról: »A Mindenható bőségszarújából pazarul ontotta áldását Budapest fővárosra. Itt különböző gyógyforrásokat teremtett, amelyek az emberi alkotóerő által létesített gyönyörű keretben és a tudomány embereinek vezetése alatt szolgálják a szenvedő és üdülő emberiséget. Mindezen nagy értékek különösen alkalmassá teszik Budapest városát arra, hogy nagy nemzetközi fürdőtudományi és fürdőgazdasági kiállítást rendezzen, mely már csak azért is páratlan lesz a maga nemében, mert egy festői hegy ormán természeti és építészeti szépségek közepette jön létre.«

D. *Millne* északindiai államtitkár el van ragadtatva Budapest fürdőitől és azokat a világ csodái közé számítja.

Van Breemen professzor, a Nemzetközi Reumabizottság elnöke, a Pesti Napló 1928. február 17-iki számában következőkép nyilatkozik: »Ami Budapestet illeti, nagyszerűen alkalmas ez a szép és forrásgazdag város a reumaellenes küzdelem gyakorlati megoldására. Csodálkozom rajta, hogy itt nincs még külön reumakórház és laboratórium. Budapestet a Gondviselés arra teremtette, hogy az iszonyúan terjedő reuma legfőbb gyógyhelye legyen.«

C. B. *Hull* hírneves angol városszakértő szerint: »Budapest egyenesen predesztinálva van a fürdőváros jellegre és kétségtelen, hogy ez az okos terv kitünően fog beválni.« (Magyar Hirlap 1938. II. 26.)

Theodor *Pawloff* bolgár követ Budapestről való búcsúzása alkalmából a Magyarország 1927. július 9. számában ezeket mondja: »Őszintén sajnálom, hogy el kell hagynom Budapestet, ahol olyan jól éreztem magam. Itt tartózkodásom alat saját szememmel láttam a város meglepő fejlődését, mely hatalmas léptekkel halad. Budapest egyre szépül és mindjobban kialakul fürdőváros jellege, amire predesztinálva van és amiért bizony megirigyelhetik.«

Gino Antoni a fiumei vásár elnöke Budapest fürdőváros kulturális jelentőségét világviszonylatban is elsőrendűnek és verhetetlennek tartja.

Rothermere lord, hazánk nagy barátja, igen nagy jövőt jósol a fürdőváros mozgalomnak és hogy fővárosunk iránti készségének és meleg rokonszenvének különleges kifejezést is adjon, az őt meglátogató *Nagy Emil* ny. miniszter előtt úgy nyilatkozott, hogy a *Daily Mail*-ben és a vezetése alatt álló többi sajtóorganumban minden olyan képet és cikket, vagy ismertetést, amely Budapest-fürdővárosról szól, *díjtalanul fog közölni.*

Schlossmann Artur, a hírneves düsseldorfi professzor, midőn a *Deutsche Gesellschaft für Kinderheilkunde* 800 főnyi társaságát hozta Budapestre és Budapest fürdőit is megtekintették, a Magyar Hirlap munkatársának a következő nyilatkozatot adta le: »Most érkeztünk meg. Egész délután Budapest fürdőit néztük, *Budapest tényleg fürdőváros.* Önök nem is tudják, hogy az Isten milyen különös kegyben részesítette ezt a várost és ennek lakosságát. Sehol én még a világon nem tapasztaltam, hogy ennyi gyógyhatású forrás együtt lett volna. Valaki azt mondta nekem, hogy Budapesten még mindig nincs nagy idegenforgalom. Én ezt őszintén szólva, nem értem. Ennek csak az az egy oka lehet, hogy a külföldön még mindig nem ismerik Budapestet és a város fürdőit.«

A Heroldo de Esperanto 1927. száma vezetőhelyen foglalkozik Budapesttel, mint fürdővárossal.

Susuma Aibara japán tudós az egyik legelterjedtebb tokiói lapban közölt cikkeket Budapest fürdőiről.

A Daily Mail 1927. augusztus 25-iki számában »Budapest The Queen of the Danube, — the Metropolis of Hungary, — the City of Spas« címen hoz meleghangú ismertetőt.

Az Amerikai Magyar Népszava 1927. június 23-iki számában ismerteti az elszakadt magyarok előtt a mi törekvéseinket és *Szviezsényi* Zoltán tollából: »Mikor lesz Budapestből fürdőváros?« címen közölt cikket.

A Giornale d'Italia 1927 szeptemberi számában tartalmas cikkben ismerteti Budapestet fürdővárosi minőségében.

A L'Illustré, Lyonban megjelenő képes folyóirat közölte *József Ferenc* kir. herceg arcképét és meleg szavakkal emlékezik meg Budapestről.

A Neue Freie Presse 1927. május 26-iki számában értékes cikk jelent meg: »Budapest als Bäderstadt« címen.

A Neues Wiener Journal 1927. május 13-iki számában »Weekend— Blitzzug und Kinderaustausch Wien—Budapest« címen foglalkozikBudapest idegenforgalmi és fürdőügyi problémáival.

Hans Maurer: »Donauabwärts in die Bäderstadt von Pest und Buda.« Budapest szépségeinek valóságos apotheozisát adja. (*Reichspost* 1927. június 8.)

A Széchenyi-gyógyfürdő és parkszerű háttere, légi felvétel alapján

A *Neues Wiener Tagblatt* 1927. június 10-iki számában »Ausflug nach Budapest« címen ragyogó szinekkel festi Budapest fürdővárost. Ugyanez a lap egy másik számában, *Erwin Reinalter* kíváló osztrák publicista tollából: »Das Tor zum Osten« címmel gyönyörű cikket hoz, amelyben Budapestet a jövő fürdőmetropolisának jelzi, mint amelynek nincs méltó párja Európában.

A *Leipziger Illustrierte Zeitung* 1927. augusztus 25-iki számában közli Budapest képeit és *József Ferenc* dr. kir. herceg cikkét: »Die Bäderstadt Budapest und die Ausstellung für Internatoinales Bäder- und Fremdenverkehrswesen«, továbbá *Bánlaky* Gézának: »Die Heilbäder und Heilquellen Budapests« című értékes ismertetését.

Die Medizinische Welt berlini orvosi hetilap ismételten ismertette Budapest fürdőit.

A *Jahrbuch der Sanitätspersonen Oesterreichs* című munkában *Szviezsényi* Zoltán tollából: »Die Badestadt Budapest« címen hosszabb ismertetés jelent meg.«

A Budapest-Fürdőváros Egyesületnek az 1927. évről készült ez az összeállítása mindenesetre rendkívül érdekes, noha csak egy esztendőre terjed, de fogalmat nyujthat arról, hogy Budapest-fürdőváros gondolatát lehet népszerűsíteni a külföldi sajtóban.

*

Az Egyesület jelentése egyébként bővebben említi azt is, hogy sohasem mulasztotta el az ideérkező külföldi csoportok, kongresszusok, vagy tanulmányúton levők figyelmét is felhívni Budapest fürdőire.

Jelentésében az 1927. és 1928. év folyamán megjelent idegenekről a következőket olvassuk:

1927. július 5-én egy 20 főből álló érdekesebb és említésre méltóbb *amerikai orvostársaság* érkezett Budapestre, a klinikák, egészségügyi intézmények és Budapest fürdőinek tanulmányozására.

1927. júniusában a Bécsi Magyar Egyesülettel karöltve *300 előkelő osztrák közéleti ember* tanulmányútját rendeztük. A kirándulást *Szabó* István dr. a Bécsi Magyar Egyesület agilis igazgatója szervezte.

1927. szeptemberében *82 előkelő amerikai újságíró* látogatta meg Budapestet, akiknek Budapest fürdőit ugyancsak megmutatták.

1927. szeptember 12-én *Schlossmann* Artur dr., düsseldorfi egyetemi tanár vezetésével a Deutsche Gesellschaft für Kinderheilkunde 800 tagja érkezett Budapestre, akik mind elragadtatással emlékeztek meg Budapestről.

1928. február 15-én *Van Breemen* amszterdami professzor, a Nemzetközi Reumabizottság elnöke, látogatott meg bennünket, akinek Budapest fürdőit és gyógyintézményeit mutatták be és előkészítették budapesti tárgyalásait.

1928. február 17-én az *Ostseebäderverband* vezetői tettek látogatást, akik tanulmányozták Budapest fürdőit.

1928. április 3-án *német balneológusok* látogatták Budapest fürdőit, *Dietrich Eduard* professzor, a Német Balneológiai Egyesület elnökének és *Max Hirsch* dr. főtitkárnak vezetésével, mintegy 200-an. Budapest fürdőinek megtekintésénél *Dalmady* Zoltán dr. és *Bánlaky* Géza, valamint a Fürdőváros Egyesület ügyvezető igazgatója kalauzolta őket.

1928. május 10-én meglátogatott bennünket *Rebucci*, az Olasz Fürdőszövetség elnöke, akivel az olasz fürdők és Budapest fürdőváros közötti propagandára nézve a reciprocitás elve alapján folytak tárgyalások.

»Egy igen szomorú elmaradt látogatásról is meg kell emlékeznünk és pedig: F. *Regaud*, az Office National de Tourisme párizsi ügyvezető igazgató-

jának tragikus haláláról, akit kormánya a Budapesten rendezendő nemzetközi kiállítás letárgyalására küldött ki, de *útközben szívszélhüdésben meghalt.* Fájdalmas és szomorú vesztesége volt az ő hirtelen elhúnyta nemcsak a tervezett kiállításnak, hanem a Fürdőváros Egyesületnek is, hiszen az ő nagy és értékes tapasztalataival és információival megbecsülhetetlen szolgálatokat tett a munkaprogramm megállapításában és a külföldi összeköttetések kiépítésében.«

1928. év november hó 2-án a *Magyar Külügyi Társaság* meghívására a *görög közgazdasági életnek* mintegy 50 tagú küldöttsége látogatta meg fővárosunkat, hogy tanulmányozza iparunkat, kereskedelmünket és fürdőinket. Megmutatták nekik Budapest-fürdővárost és egyízben a fürdők nevében vendégül is látták őket.

*

Volt azonban a Budapest Fürdőváros Egyesületnek nagyszabású terve az 1929. évben létre is jött *nemzetközi fürdőügyi és idegenforgalmi kongresszussal* kapcsolatban. Erről a tervről és annak propagálására megalakult részvénytársaságról már bővebben szóltam a székesfővárosi autonómia szerveinek fürdőpolitikájával foglalkozó fejezetben. Ezúttal azért említem meg, mert erről a nagyszabású tervről az említett egyesület jelentésében bővebben is olvasunk és megismerhetjük a megvalósulás elé tornyosuló akadályokat is.

»1929-ben nemzetközi fürdőügyi és idegenforgalmi kiállítás keretében a legmonumentálisabb helyről: *a Gellért-hegyről akarta bemutatni a világnak* Budapestet, az új fürdőmetropolist. Ez a kiállítás hatalmas propagandaeszköz lett volna Budapest népszerűsítésére, fürdőkulturájának és idegenforgalmi értékeinek a megismertetésére. Ez a kiállítás nem öncél, hanem eszköz, egy nagy demonstráció lett volna, hogy megmutassuk a világnak, hogy eltiporva, bénán és csonkán is vannak még olyan értékeink, amellyel méltók vagyunk az európai civilizációra.

Ennek a tervezett kiállításnak óriási kihatása lett volna Budapest jövő kialakulására — mondja az Egyesület jelentése — a Gellért-hegy és környékének rendezésére, a Tabán fejlődésére és fokozottabb mértékben irányította volna a nemzet figyelmét Budapestnek eddig elrejtett kincseire. Fel akartuk tárni azt az ezernyi szépséget, fínomságot és bájt, amit ez a főváros magában rejt és kívánatossá és divatossá akartuk tenni Budapestet Európa metropólisai között, hadd zarándokoltak volna ide hozzánk, az üdülést keresők és gyógyulni vágyakozók ezrei. *A mi célunk nem csupán az átmenő idegenforgalom kultiválása;* azt akartuk elérni, hogy ide ne csupán napokra, hanem hetekre és hónapokra jöjjenek az idegenek, akik itthagyott pénzükért cserébe visszakapják egészségüket.

A kiállítás ügyét nem ejtettük el, csupán elhalasztottuk és annak a Gellért-hegyen kell meglennie, mert ez az egyetlen oly kimagasló pontja Budapestnek, ahonnét érdemes ezt a várost az idegeneknek bemutatni.

Ez a kiállítás egyúttal a Gellért-hegy jövő sorsát is hivatva van eldönteni, mert *ennek a hegynek lábánál a három kiváló forrással és fürdővel kell a jövő fürdőcentrumnak lennie, a jövő gyógyparkjának* és a Citadellából hatalmas méretű, sokezer személy befogadóképességű *gyógyteremnek.*

Alpár Ignác pompás elgondolásában készen állanak a tervek kivitelre és reméljük, hogy megértőbb hangulat kialakulása mellett rendelkezésre fognak állani ehhez a szükséges anyagiak is. Alpár Ignácnak ezt az örökségét úgy tekintjük, mint egy becsületbeli kötelességet, amelyet nekünk teljesítenünk kell.

Bár a kiállítást elhalasztottuk, a munka mégsem volt hiábavaló, mert az a sok-sok jóakaratú energia, mely ennek az ügynek szolgálatába állíttatott, nem tűnik el nyomtalanul; mint erőtartalék megvan, együtt van, várva az alkalmas időt a tervek megvalósítására. Hisszük, hogy rövidesen újból napirendre kerül a kiállítás ügye és maguk a gazdasági tényezők kívánják, hogy a munkához újból hozzáfogjunk.

A magyar királyi kormány nagy áldozatkészséggel 1,200.000 pengőt szavazott meg a kiállítási építkezések céljaira, Budapest székesfőváros 400.000 pengőt szánt erre a célra és utak és közművek építésével szándékozott hozzájárulni a terv végrehajtásához.

A Budapest Fürdőváros Részvénytársaság, *Krausz Simon* elnökkel az élén, több mint egy éven keresztül hozott áldozatokat és 1,200.000 pengős alaptőkéjét kötötte le a fenti célra. Sajnos a közismert okok és a szerződés több pontja, melyet a Székesfőváros Közönsége a Társaságnak előírt, a koncessziótól való visszalépésre késztette és így a pénzügyi megoldásra új lehetőségeket kellett szerezni. A Társaság, visszalépése után is, nobilis készséggel bocsátotta az Egyesület rendelkezésére díjtalanul a terveket és előmunkálatokat és lemondott a kiállítással kapcsolatosan minden költség megtérítéséről az utód javára.

A budapesti nagy pénzintézetek vezetői *Scitovszky* Tibor dr., a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója, *Weiss* Fülöp, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke és *Erney* Károly, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület vezérigazgatója, intézeteik részéről egyenkint 100.000—100.000 pengős nagyszerű adománnyal kívánták sikerre vinni a kiállítás ügyét, mely összegeket erre a célra a jövőre nézve is fenntartották.

A Magyar Királyi Államvasutak, mint a Budapest Fürdőváros Részvénytársaság részvényjegyzői 160.000 pengős részvényjegyzésüket ugyancsak fenntartották a kiállítás céljaira.

A mai gazdasági viszonyok mellett olyan áldozatok ezek, melyek vetekszenek a békeévek legnagyobbszerű elhatározásaival.«

Budapest éjjeli megvilágításban, a Szent Gellérthegyről nézve

Alpár Ignác kíváló építőmester és jeles munkatársa, *Kotál* Henrik, a Citadella terveit minden ellenszolgáltatás nélkül készítették el.

A sikló terveit *Schmidt* Sándor magy. kir. bányaügyi főtanácsos, dorogi bányaigazgató készítette. *Warga* László, magy. kir. kormányfőtanácsos a Gellérthegy rendezési problémáival hónapokig foglalkozott, ő készítette el a kiállítási terveket.

Dr. *Schafarzik* Ferenc, műegyetemi tanár, geológiai szakvéleményével szolgálta ügyünket, *Bánlaky* Géza, a Szent Gellértfürdő igazgatója pedig a tervek, előmunkálatok, költségvetések összeállítását vállalta magára.«

*

A fürdőügyi kiállítás tervének meghiusulásáról az Egyesület ugyancsak beszámol az említett jelentésben:

»Az előzményekből láthatók azok az okok, amelyek a kiállításnak 1929-ben való megrendezését lehetetlenné tették. Emberfeletti munkával és fáradsággal küzdöttünk, hogy összehordjuk azt a tárgyi alapot, mely a kiállítás megrendezésére szükséges. Felmérettük a Gellérthegyet, elkészültek a szükséges városszabályozási tervek, az új utaknak a kijelölése is megtörtént, a kiállítási terület számára biztosítottunk körülbelül 14.000 m² területet, elkészítettük a Citadella átalakításának 100-as részletes terveit, költségvetését

és jövedelmezőségi számításait, letárgyaltuk a Citadella kiépítésével kapcsolatban felmerült katonai kérdéseket, a sikló terveit elkészítettük, melyeket a közigazgatási bejárás elfogadott.

A kiállításon való részvételre jelentkezett 16 állam és több mint 400 külföldi szervezet, lekötöttük egy csomó kongresszusnak a terminusát, de a kiállítás anyagi fedezetének a kérdését a legjobb indulattal sem tudtuk megoldani.

Hiábavaló volt *Bethlen* István gróf volt miniszterelnök úrnak és néhai *Vass* József miniszter úrnak, nemkülönben a Székesfőváros Tanácsának a fáradozása. Egyrészt az időből kifutottunk, másrészről az egyes tárgyalások olyan nehézkesen és sokszor oly kevés megértéssel folytak, hogy 1929 május 1-re, *még ha közben az anyagiakat elő tudtuk volna is teremteni*, a kiállítást a kitűzött időben és helyen nem tudtuk volna megrendezni, mert a műszaki létesítményekkel elkészülni a jelzett időre nem lehetett volna. Ennek a kiállításnak anyagi fedezetére az összeg túlnyomó része együtt volt. Így nevezetesen a magyar királyi kormány 1,200.000 pengőt, a bankok 300.000 pengőt, a Magyar Királyi Államvasutak 160.000 pengőt, Budapest Székesfőváros egy korábbi határozatával 400.000 pengőt szavazott meg.

A Citadella bérletétől visszalépő Budapest Fürdőváros Részvénytársaság az eddigi terveket és előmunkálatokat díjtalanul és a gellérthegyi telkek opcióját az eredeti feltételek mellett bocsátotta rendelkezésre.

Arról volt szó, hogy még 800.000 pengővel emelje fel a kiállítási építkezésekre szánt összeget Budapest Székesfőváros közönsége és akkor az egész terv megvalósítható lett volna. Ezen az összegen múlott a kiállítás tárgyi alapjainak a biztosítása. Reméljük, hogy ami késik, nem múlik és a székesfőváros újra napirendre tűzi ezt a tárgyat, hiszen a Gellérthegy rendezése amúgy sem késhetik sokáig, a siklót előbb vagy utóbb amúgy is meg kell építeni és a Citadellát is át kell alakítani, hogy hozzáférhetővé tegyük Budapest polgárságának. A Gellérthegyre tervezett kiállítás a leggazdaságosabb lett volna, mert a kiállítási építkezésekre előirányzott összegekből olyan létesítmények készültek volna, melyek a kiállítás után évtizedekre megmaradtak volna és a befektetett tőkét automatikusan törlesztették volna.«

*

Ugyancsak rendkívül nagy szolgálatokat tett Budapest fürdőinek a »*Szent Gellérthegy Barátainak Egyesülete*«, amely 1922. évi június hó 21-én tartotta alakuló közgyűlését.

A Szent Gellérthegy Barátainak Egyesülete tagjai sorába számította később mindazokat a tekintélyes közéleti férfiakat, akik a Szent Gellérthegy környékén laknak és részben érdekeltségük (mint ingatlantulajdonosok), vagy pedig szaktudásuk révén az egyesület működésében tevékeny szerepet kívántak vinni.

A gyermekek is élvezik nyáron a lubickolókban a vizet (Photo Révész—Bíró)

Az egyesület elnöke az 1934. évben bekövetkezett lemondásáig dr. *Hültl* Dezső volt, alelnökei: dr. *Kossalka* János, dr. *Szily* Kálmán, dr. *Vidéky* Emil műegyetemi tanárok.

Mellőzöm a Szent Gellérthegy Barátainak Egyesülete régebbi működésének vázolását, ezúttal csupán annak 1934. évi jelentésében foglaltakat kívánom megemlíteni.

A Szent Gellérthegy Barátainak Egyesülete az 1934. évi működéséről szóló beszámolójában megemlékezett a következőkről:

»Az elmult év kiemelkedő eseményeként a m. kir. miniszterelnök úr 9900/1934. M. E. számú rendeletével kiadta a fürdőügyi törvény végrehajtási utasítását, mely a székesfőváros területén fekvő gyógyhelyekre és üdülőhelyekre vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza.

Megállapították a székesfővárosi gyógyhely- és üdülőhelyövezeteket, — és ezek között a Szent Gellért-gyógyfürdőt, a Rudas- és Szent Imre-gyógyfürdőket, valamint az ivóforrásokat magában foglaló Szent Gellérthegyi gyógyhelyövezetet is. Megalakult a központi gyógyhelyi és üdülőhelyi bizottság és rövidesen megalakítandó lesz a Szent Gellérthegyi gyógyhelyi bizottság is. *E bizottság feladatát kétségtelenül Egyesületünk fogja betölteni*, annyival is inkább, mert annak idején tevékeny részt vettünk a fürdőügyi törvény és a végrehajtási utasítás előkészítő munkálataiban. Egyesületünknek ezen új szerepében bőséges alkalma lesz arra, hogy törekvéseit a Szent Gellérthegy jövője érdekében hatályosan érvényesíthesse.

E törekvéseink között első helyen van a Szent Gellérthegy tövében elterülő Szent Gellért-gyógyfürdő, Rudas- és Szent Imre-gyógyfürdők, valamint az ivóforrások alkotta belvárosi fürdőcsoport és az ezekkel elválaszthatatlanul összefüggésben álló Tabán rendezése kérdésének érlelése s ebben az ügyben évek óta hangoztatott elveink és elgondolásaink diadalra juttatása.

Örömmel és megelégedéssel állapítjuk meg, hogy a belvárosi fürdőcsoport és a Tabán rendezésének ügye most már a legjobb úton halad előre.«

*

A Szent Gellérthegy Barátainak Egyesülete tehát programmjába vette *a Szent Gellérthegy környéki gyógyfürdők* kiépítésének ügyét is. Ezáltal az egyesület nagy szolgálatokat tett Budapest-fürdőváros kifejlődésének is. Működésében nagy szerepet visz *Bánlaky* Géza, a Székesfővárosi Gyógyfürdők és Gyógyforrások központi igazgatója is, az egyesület összejöveteleit pedig a Szent Gellért-fürdő helyiségeiben szokta rendezni.

Itt kell megemlékeznem a budai *Hollós Mátyás Társaságról* is, amely, mint Buda különleges értékeinek kifejlesztésén működő egyesület, a budai fürdőkkel is rendkívül sokat foglalkozik.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Az említetteken kívül még több egyesület foglalkozik közvetve a fürdőügyi kérdésekkel, így például a *Rózsadombi Egyesület* is, amelynek ezidőszerint dr. *Harrer* Ferenc ny. alpolgármester az elnöke és dr. *Nádas* Béla az ügyvezető főtitkárja.

Bővebb ismertetésre szorul az 1929-ben megalakult és gróf *Széchenyi* Károly elnöklete alatt működő Országos Magyar Weekend Egyesület, amely 1935. évi december hó 12-én elnevezését Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség-re változtatta meg. Ez az egyesület, amely rövid fennállása alatt különösen a hazai nyaralás kifejlesztése terén mutat fel számottevő eredményeket, a jövőben remélhetőleg *még az eddiginél is jobban belekapcsolódik a budapesti fürdők propagálásába.*

Kallós Ede »Hamupipőke-kút« szobra a Szent Gellérthegy déli oldalán levő gyermekjátszótéren

Nagyon egyoldalú felfogás ugyanis azt hinni, hogy Budapest fürdőinek a látogatottságát csakis a külföld felé irányított propagandán létrejövő külföldi idegenforgalom útján lehet biztosítani!

Ellenkezőleg! Miként azt már más helyen is kiemeltem : a budapesti gyógyfürdők csak akkor tudják felkelteni a külföldi látogatók bizalmát, ha azok látják, hogy a fürdőket a magyarok maguk is szorgalmasan látogatják, mert hisznek azoknak gyógyító erejében és hasznosságában!

Itt nagy szerep vár tehát az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetségre! Nagysikerű kiadványával, az 1935. évben megjelent »Az utas könyve« c. munkájával nagy szolgálatot tett ennek a gondolatnak is.

*

Egyébként az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség célkitűzéseiről az 1936. évi január hó 15-én belügyminiszterileg jóváhagyott alapszabályok a következőket tartalmazzák :

»Általában a hazai nyaralás és hétvégi üdülés országos megszervezésének és az ezirányú mozgalomnak továbbfejlesztése.

E célra alkalmas helyek látogatásának fellendítéséhez kívánatos kulturális és egyéb berendezkedések fokozatos megvalósításának elősegítése.

A belföldi vendégforgalom fellendítésével kapcsolatosan a magyar vidéknek, az általános idegenforgalomba való bekapcsolásának előkészítése és előmozdítása.

A nyaralásra alkalmas városok, községek és azokban működő azonos programmal bíró kisebb társadalmi szervek és érdekeltségeknek a szövetségbe való tömörítése által ezen célkitűzés érdekében kívánatos együttműködés megvalósítása.

A szövetség kötelékébe tartozó helyek és érdekeltségek belföldi vendégforgalommal kapcsolatos önálló tényked éseinek támogatása.

A hazai nyaralás eszméjének propagatív, valamint díjtalan tájékoztatás és irányítás útján való előbbrevitel.«

A hétvégi szünet általános és intézményes rendszeresítése, a dolgozó társadalom összes foglalkozási ágazataira kiterjesztve.

A hétvégi üdülés és nyaralási lehetőségek biztosítása az e célra alkalmas összes helyek kiaknázásával és azoknak az egész ország területén való célszerű megszervezésével.

Utazás, szállás és ellátás tekintetében minél előnyösebb lehetőségek és feltételek biztosítása a tagok számára, hogy ezáltal hazánkban az olcsó és kellemes üdülést és nyaralást elősegítse és fellendítse.

Társas kirándulások rendezésével hazánk természeti szépségeinek népszerűsítése és *a belső vándorforgalom növelése.*

A hétvégi szünet problémáját az egyesület állandóan felszínen tartja és arra törekszik, hogy azt minél szélesebb körökben intézményesen elrendeljék. Ezirányú akciója már eddig is nagy sikereket hozott, mert a minisztériumok, a székesfőváros és sok egyéb állami hivatal épen az egyesület kezdeményezésére rendelte el a hétvégi szünetet. A kereskedelmi és ipari körök hétvégi szünete a különféle érdekek ütközése folytán igen nehéz probléma. Az egyesület kérdőívekkel kereste meg az egyes vállalatokat és az így összegyüjtött adatok alapján igyekszik oly konkrét javaslatot tenni, mely lehetővé fogja tenni a még ellentétes érdekek összeegyeztetését.

A hazai nyaralás népszerűsítésével és fellendítésével kapcsolatban az egyesület országos szervezkedést indított meg. Elsősorban *minden vármegye székhelyén, valamint a törvényhatósági városokban és a nagyobb városokban osztályintézőségeket állított fel,* melyeknek vezetésére a főispán urak jelölték ki a vezetőket. Az osztályintézőségek a vármegyéjük területén fekvő nyaralásra leginkább alkalmas községeket a fizetővendéglátás alapján megszervezték és

mindenütt képviselőségeket létesítettek, melyek felvilágosítással rendelkezésre állnak a nyaralni szándékozóknak.

Ilymódon körülbelül 180 nyaralásra igen alkalmas község van *a fizető-vendéglátás alapján* megszervezve, amelyek úgy berendezkedés, mint adottságuknál fogva képesek nyaralók befogadására.

Az egyesületnek a hazai nyaralás fellendítésére irányuló akciója évről-évre fokozódva, eddig is nagyon szép eredményekkel járt, amennyiben igen

A Szent Gellért-szálló előcsarnoka

sokan fordultak felvilágosításért az egyesülethez és ennek alapján a beszervezett községekben töltötték a nyarat.

A hazai nyaralás fellendítését kiadványokkal is igyekezett az egyesület előmozdítani.

Pest és Fejér vármegyéről az ottani községek áldozatkész támogatásával plakátokat készíttetett, melyek egész újszerű módon térkép formájában hirdették az ottani nyaralási lehetőségeket.

A községek nyaralásra való berendezkedésének megkönnyítése céljából a fizetővendéglátók befogadására megszervezett gazdák részére »a fizető-vendéglátás kellékei« címen ingyen füzeteket bocsájtott rendelkezésre,

amelyben praktikus útmutatásokkal szolgált, hogy a nyaralók fogadására vonatkozólag milyen irányelveket tartson szem előtt, ha nyaralókat szándékozik fogadni és hogy azokat továbbra is megtartsa.

Az 1935. évben bocsájtotta ki az egyesület, — miként említettem — »*Az Utas Könyve*« cím alatt az első magyar utazási kézikönyvet, amely egyúttal útmutató is. Ez a könnyen és értékesen használható és szép kiállítású mű 7000 oldalon, 650 illusztrációval és térképekkel ellátva, részletesen tárgyalja a Magyarországon levő összes nyaralási és üdülési lehetőségeket. A könyv kiadásának célja az volt, hogy a nagyközönséggel megismertesse a hazai nyaralás lehetőségét és bebizonyítsa, hogy *itthon ép oly jól lehet nyaralni, mint külföldön.* Egyben a nagyközönségnek lehetővé óhajtotta tenni, hogy a fizetővendéglátás alapján beszervezett községekben az ottani képviseletekkel közvetlen kapcsolatot vehessen fel és ezáltal a hazai nyaralási lehetőségeket közvetlenül is igénybe vehesse. A könyv konstrukciójánál fogva lehetővé teszi azt is, hogy az egyes vármegyékről, országrészekről külön füzetek is megjelenhessenek és az érdekeltek rendelkezésére állva, propagandisztikus célra legyenek felhasználhatók.

A belső vándorforgalom fellendítése érdekében az egyesület tagjainak utazás és ellátás tekintetében nagyarányú kedvezményeket nyujt, továbbá társas kirándulások és utazások rendezésével igyekszik elsősorban a magyar vidéket megismertetni.

*

Ugyanitt kívánom megemlíteni az Országos Balneológiai Egyesületnek is immár évről-évre megjelenő kitűnő kiadványát: »Magyarország fürdőinek, ásványvizeinek, üdülőhelyeinek ismertetése« címen, amely az 1935. évre az eddiginél sokkal használhatóbb alakban, teljesen átdolgozott anyaggal és értékes cikkekkel gazdagítva, nagy nyeresége a magyar fürdőügynek. A kiskönyv szerkesztéséért dr. *Frank* Miklós, dr. *Kunszt* János és dr. *Rausch* Zoltán, a fürdőügyekben bármilyen vonatkozásban érdekelt közönség részéről őszinte elismerést érdemelnek.

*

A budapesti fürdőügynek a világháború utáni történetével kapcsolatban még néhány fontos eseményéről kell megemlékeznem.

Ezek közül a legelső: az 1929. évi *nemzetközi balneológiai kongresszus*, amelynek legfőbb rendezője a nemrég elhúnyt és egyik legkiválóbb magyar balneológusunk: dr. *Dalmady* Zoltán volt, — karöltve *Bánlaky* Gézával, a Szent Gellért-fürdő és szálló igazgatójával.

Ez az a nemzetközi balneológiai kongresszus, amelyre egyébként céloz a Budapest Fürdőváros Egyesületnek föntebb ismertetett jelentése és amellyel kapcsolatban az egyesület nagyszabású fürdőkiállításra készült.

Dr. *Dalmady* Zoltán egyet. tanár közvetítette a meghívást a Nemzetközi Orvosi Hidrológiai Társaságnak, amelyben 35 nemzet orvosai vannak képviselve, hogy a legutóbb Angliában megtartott kongresszusok után Budapesten tartsák meg a Nemzetközi Orvosi Hidrológiai Társaság és a Nemzetközi Reumaellenes Liga együttes kongresszusát. A meghívást elfogadták és így jött létre 1929. évi október havában a *nemzetközi balneológiai kongresszus Budapesten.*

Ellenpropagandakép a Széchenyi-fürdő túlzsúfolt strandjáról. Ilyen képekkel nem lehet az idegenforgalmat elősegíteni

Dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanár, mint a vendéglátó Magyar Országos Balneológiai Egyesület elnöke, 1929. évi október hó 13-án a Dunapalotában mondott üdvözlő beszédében a következőképen illusztrálta Magyarország helyzetét a nemzetközi orvostudomány világában:

»Igyekszünk méltóknak bizonyulni arra a megtiszteltetésre, amelyben Önök részesítettek, hogy eljöttek hozzánk a Kelet küszöbén élő nemzethez, abból a célból, hogy megmutassák nekünk az Önök kultúráját és ezt összehasonlítsák a mi kultúránkkal, hogy ily módon megállapítsák, *vajjon igazán méltók vagyunk-e arra, hogy együttesen vehessünk részt az Önök tevékenységében.*

Remélem, hogy Önöket nem fogja csalódás érni és módjukban lesz megállapítani, hogy az európai kultúrának mindenkor igyekeztünk és igyekszünk a jövőben is méltó munkatársai lenni. Mindent el akarunk követni arra vonatkozólag, hogy a mi szerencsétlenségünk és szegénységünk észrevétlenül tudjon Önök előtt maradni. Mi megkíséreljük, hogy amennyire csak tőlünk telik, ezt leplezzük az Önök szeme előtt, nehogy az Önök ittartózkodása emiatt megzavartassék és mi is igyekszünk azon lenni a magunk részéről, hogy az elénk kitűzött munkának néhány napos tartama alatt még mi magunk is elfelejtsük ezt.«

Dr. *Vámossy* Zoltán üdvözlő beszédére *a francia delegáció nevében*, amely a külföldiek közül *a legtöbb taggal* képviseltette magát és amelyben résztvett a *Párizsi Hidrológiai Társaság* elnöke, dr. *Mazeran* is, dr. *Ferrey-rolles* válaszolt rendkívül barátságos beszédben. Többek között a következőket mondta :

»Mi rosszul ismerjük Magyarországot és a magyarokat, mondta az előttem szóló professzor úr, aki azt is említette, hogy Önöknek rosszul esik ez a felületes megítélés. Azonban mi eléggé tájékozódtunk mostanában és különösképen *nagyra értékeljük azt a munkát, amelyet a budapesti balneológiai egyesület végez.* Mi tisztában vagyunk azzal az orvostudományi tevékenységgel, amelyet dr. *Dalmady* Zoltán, dr. *Bókay* és báró *Korányi* egyetemi tanárok végeznek, tehát eléggé ismerjük az Önök értékeit is. Senki sem tudja letagadni azt a nagy tudományos tevékenységet sem, amelyet Őfensége, *József Ferenc* főherceg irányít, hogy *Budapest, mint fürdőváros lássa hírnevének pompás növekedését egyik napról a másikra.*

Mi csodáljuk azt a nagy erőfeszítést, amelyet Önök végeznek a háború óta, hogy újra helyreállítsák főleg *termális vizekből álló nemzeti örökségüket és nagyon szép példát mutatnak Önök nekünk arra, hogyan és milyen energiával kell dolgozni a fejlődés érdekében.* Ma este nagy nemzetközi jelentőségű orvosi kérdések kerülnek tárgyalásra. Ezeknek a megbeszéléseknek az eredménye az egész emberiség javát van hivatva szolgálni. Bizottságunk tudományos és morális szempontból fontos feladatokat tűzött ki maga elé.

Még az Istennek is szüksége van harangokra, kongassuk meg tehát erősen a mi harangjainkat is, segítsenek nekünk valamennyien abban, hogy a balneológiai kérdéseket itt, Budapesten minél eredményesebb keretek között tárgyalhassuk.«

A berlini balneológiai társaság elnöke, dr. *Dietrich* egyetemi tanár, beszédében a következőket mondta :

»Két nagyon fontos kérdés tárgyalására gyűltünk össze Budapesten. Az egyik : *a fürdőügynek a kérdése*, a fürdő és az éghajlat problémája, a másik pedig *a reuma leküzdése*, mert ez a betegség ma már sokkal jobban gyengíti a nemzetgazdaságot, mint például a tuberkulózis.

Rendkívül szívesen fogadtuk ebben a tekintetben Magyarország szívélyes meghívását, hogy ezt a nemzetközi kongresszust Budapesten tartsuk. Évezredek óta ismerjük a magyar természeti kincseknek gyógyértékét, amelyek, mint Budapesthez fűződő *igen régi fürdőtradíciók* élnek a világ köztudatában.«

Dr. Van *Breemen* beszédében hivatkozott arra, hogy »*nobless oblige*«, vagyis a nemesség kötelez és *ilymódon a jövőben Budapest is kötelezve*

Ellenpropagandakép a Szent Gellért-fürdő hullámfürdőjének zsúfoltságáról. Ilyen tömegfelvétel nem kelt jó hatást az idegenek körében

lesz arra, hogy természeti kincseit az emberiség javára használja fel olyan nagymértékben, amilyen mértékben csak lehet.

A francia csoport egyik tagja dr. *Mougeot* beszédében pedig a következőket mondta:

»Ami az orvosi hidrológiát illeti, *mi internacionálisak vagyunk, mert a betegség nem ismer politikai határokat és az orvosi tudomány sem habozik, hogy áthatoljon a határokon, amikor azt remélheti, hogy valahol olyan gyógyítóerejű hévforrást találhat, amely a betegség gyógyítását, vagy enyhítését eredményezheti,* sőt mi magunk is minden egyes országban keresünk ilyen hévforrásokat és mindaddig tanulunk mindenütt, *míg megtaláljuk a legjobb metódusokat,*

ezeknek a gyógyvizeknek *minél tökéletesebb* felhasználására, az egész szenvedő emberiség érdekében.

Dr. *Besárovits* angolnyelvű beszédében említette *Lincoln* Ábrahámnak következő mondását:

You may fool all the people some of the time,
You may fool some people all of the time,
But you cannot fool all the people all the time.«

(Önök félrevezethetik az embereket egy rövid ideig, önök félrevezethetnek egyes embereket örökké, de az összes embereket örökké még sem vezethetik félre.)

A szónok ebből a mondásból kiindulva, hivatkozott azokra *a kiváló eredményekre, amelyeket a budapesti hévforrások az egyes betegségek gyógyítása tekintetében felmutatnak* és amelyek azóta már kétségtelenül beigazolták a hévforrások rendkívüli gyógyító értékét, *noha ezt egyelőre bizonyos tekintetben még ma is csak a tapasztalatok igazolhatják, mert a tudomány még nem tud minden egyes kérdésre válaszolni.*

A japán delegátus, dr. *Matsuo* egyetemi tanár ugyancsak rendkívül meleg beszédben emlékezett meg Magyarországról és Budapestről. Beszédében a következőket mondta:

»Nem először vagyok Budapesten, már hét évvel ezelőtt is jártam itt és *Budapest minden alkalommal igen jó benyomást tett reám.* A városnak nagyon szép környéke van, sok változatossággal és modernül van berendezve. Azonkívül van neki egy *megmérhetetlen természeti kincsestára: sok kitűnő hévforrása.* Amint Önök tudják, nálunk Japánban is vannak szép természeti fekvésű helyek, sok nagy város és rendkívüli sok hévforrásunk is. Azonban *ennek a három faktornak összetalálkozása sehol sem olyan előnyös, mint Budapesten.* Igen, Budapest városa ebben a tekintetben rendkívül büszke lehet.

Azt mondják, hogy a magyar nép és a japán nép között valami rokonságnak kell lenni. Én erősen hiszek is ebben és remélem, hogy a mi ősrégi rokonságunkat ezalkalommal is újból feleleveníthetem és *hogy mi, japánok, a magyarokkal együtt, a mi keleti* eredeti kultúrideáinkkal *a nyugati kultúra számára egy ajándékot fogunk tudni adni.*«

*

A kongresszus lefolyásáról az angol nyelvű »*Archives of Medical Hydrology*« 1930. I. száma igen bő tudósítást közölt.

Mindenekelőtt megemlékezett arról a szívélyes vendéglátásról, amely már az első percben felkeltette a kongresszus résztvevőinek barátságos érzéseit Magyarország és Budapest iránt. Szeretettel emlékezett meg ez a folyóirat dr. *Techert* Gyula tapintatos munkájáról, aki a kongresszus tagjait fogadta, elszállásolásukról és programmjuk zavartalan végrehajtásáról —

a hajnali óráktól kezdve, egészen a késő éjjeli órákig — állandóan gondoskodott, mint a vendéglátó Budapest Fürdőváros Egyesület megbízottja.

1929. évi október hó 13-án, vasárnap, a kongresszus tagjai a Dunapalota szállóban ültek össze a Magyar Országos Balneológiai Egyesület által adott vacsorán. Ezen körülbelül 400 kongresszusi tag vett részt, akik között több, mint 165 külföldi résztvevő is volt. Résztvettek a többek között: Finnország, Norvégia, Kanada, Jugoszlávia, Bulgária, Lengyelország, Oroszország és Japán delegátusai is, a nyugati kultúrállamok képviselői mellett. Ezen a megnyitó estén Vámossy Zoltánegyetemi tanár üdvözölte a kongresszus tagjait.

Október 14-én, hétfőn, volt a Tudományos Akadémia nagytermében *az első érdemleges előadó-ülés*, utána pedig a kongresszusi tagok autókörutat tettek a városban. Megnézték az összes fürdőket és a Halászbástyáról gyönyörködtek a város panorámájában.

Ugyanaznap délután kimentek a budai *keserűvízforrásokhoz*, ahol megtekintették a Hunyadi János, Ferenc József és Apenta keserűvizek kútjait, valamint töltőállomásait. *Saxlehner* András teán látta vendégül a kongresszusi tagokat. Majd visszatértek Budapestre, hogy résztvegyenek azon a filmelőadáson, amelyet dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanár, dr. *bilkei Pap* Lajos és dr. *Schulhof* rendeztek. A filmelőadás bemutatta a magyar vidékeket, a magyar városi és falusi életet, továbbá a magyar fürdőhelyek és üdülőhelyek képeit, valamint a dunamenti nyári életet. A folyóirat tudósítója megjegyzi, hogy ez a város *természeti kincsei segítségével nyáron hűsíteni, télen pedig melegíteni tudja vendégeit.*

Este a Hungária szállóban *a magyar kir. kormány adott vacsorát* a vendégek tiszteletére. A vacsora alkalmával felszólaltak: dr. *Scholtz* Kornél, népjóléti államtitkár, utána a Nemzetközi Orvosi Hydrológiai Társaságnak újonnan megválasztott elnöke: dr. báró *Korányi* Sándor egyetemi tanár, azonkívül a társaságnak két tiszteletbeli tagja: dr. *Dietrich* berlini és dr. *Strasser* bécsi egyetemi tanárok, majd dr. *Fortescue Fox* londoni és dr. *Gunsburg* brüsszeli egyetemi tanárok.

Október hó 15-én reggel 9 órakor volt a *második orvosi előadóülés* a Szent Gellért-fürdő tanácstermében. A tudósítás megjegyzi, hogy egyébként is a Szent Gellért-fürdő volt a kongresszus tartama alatt a *főhadiszállása* az egész összejövetelnek. Itt végezte sokoldalú tevékenységét, fáradhatatlan energiával dr. *Frank* Miklós és dr. *Dalmady* Zoltán, a Magyar Balneológiai egyesület részéről és fősegítségükre volt dr. bilkei *Pap* Lajos.

A kongresszusi tagok hölgyhozzátartozói külön szórakoztak a város nevezetességeinek megtekintésével.

Ebéd után a *budai hegyek* közé tettek kirándulást a kongresszusi tagok, ahol megnézték *az üdülőhelyeket*, a Svábhegyi szanatóriumot, majd pedig meghallgatták *Nagy* Izabella és *Palló* Imre magyar énekszámait, valamint *Radics* Béla cigányzenekarának muzsikáját.

Ugyanaznap este az Operában meghallgatták *Poldini:* »Farsangi lakodalom« című operáját.

Október hó 16-án volt *a nagy reumagyűlés*, amelyen először dr. *Knett* bécsi orvos, egykor Ausztria-Magyarország gyógyforrásainak főfelügyelője tartott előadást *Magyarország forrásairól és Magyarországnak az orvosi hydrológiában elfoglalható szerepéről.*

Délben a kongresszus tagjai a királyi palotában gyűltek össze, ahol *vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország Kormányzója fogadta őket.* Dr. *Fortescue Fox* mondott köszönetet a szívélyes fogadtatásért, majd Magyarország Kormányzója *franciául és angolul szólt* a kongresszusi tagokhoz. Báró *Korányi* Sándor bemutatta a kormányzónak a kongresszusi résztvevők közül a 15 legnevezetesebb kiküldöttet, akikkel a kormányzó hosszabb ideig beszélgetett.

A csoport többi tagja ezalatt megnézte a királyi palota valamennyi termét és a palota terraszáról sokáig gyönyörködött Budapest szépségében.

Délután *az összes budai fürdők alaposabb megtekintése* volt a társaság programmja. Ezzel kapcsolatban a folyóirat megemlékezik arról, hogy már a római császárság idejében *fürdővárosnak ismerték Budát.* Részletesen megemlékezik a tudósítás a Császárfürdőről, a Szent Lukács-fürdőről, a Szent Margit-fürdőről, a városligeti Széchenyi artézi fürdőről, majd pedig látogatást tettek a kongresszus tagjai a városligeti Mezőgazdasági Múzeumban. Itt dr. *Paikert* Alajos államtitkár üdvözölte őket és beszédére dr. *Mougeot* franciául válaszolt.

Október hó 17-én a Szent Gellért-szálló tanácstermében ült össze a *Nemzetközi Orvosi Hydrológiai Társaság választmánya*, ahol különböző szervezeti kérdéseket tárgyaltak. A kongresszusi tagok a választmányi ülés végeztével dr. *Benczur* Gyula egyetemi tanár vezetésével megtekintették a Szent Gellért-fürdőt, annak gyógyító tényezőit, továbbá a Hullámfürdőt. Erről a tudósítás a következőket jegyzi meg: »a Szent Gellért-fürdő hullámfürdője és a számos strandfürdő elárulja, hogy *egy intelligens nemzet, amely meg van fosztva a tengertől, milyen leleményesen elégíti ki a víz, a napsugár és a szabad levegő iránt érzett vágyakozását.*«

A Szent Gellért-fürdő megtekintése után dr. vitéz *József Ferenc* királyi herceg, mint a Budapest Fürdőváros Egyesület elnöke, látta vendégül a kongresszus tagjait.

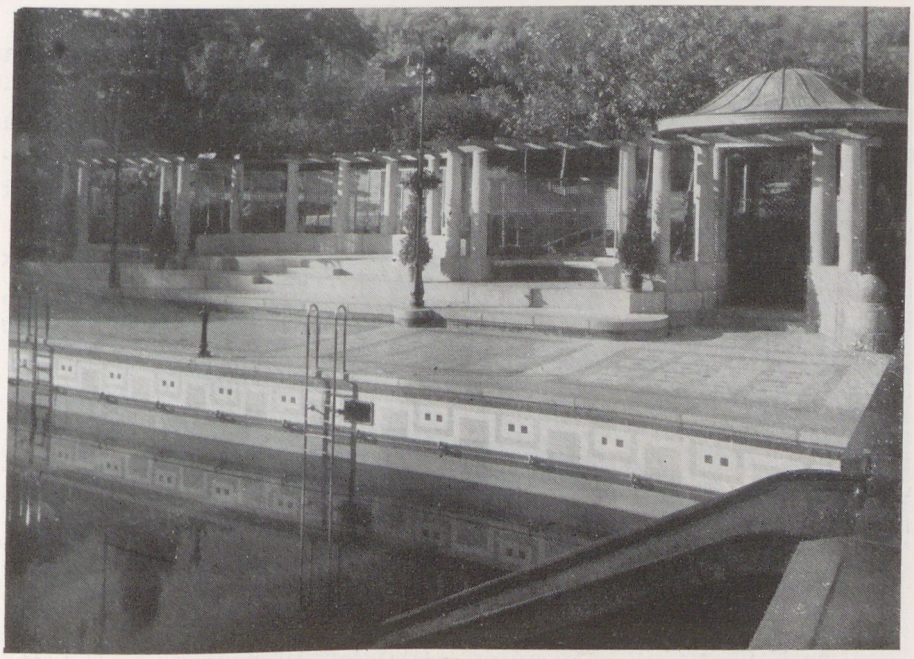
Itt dr. báró *Korányi* Sándor egyetemi tanár mondott beszédet, majd dr. *Burt* buxtoni egyetemi tanár, dr. I. van *Breemen* amsterdami, dr. *Mikula* helsinki-i és dr. *Mahgoub* kairói egyetemi tanárok válaszoltak.

Ebéd után a kongresszus tagjai különböző csoportokra oszolva megtekintették a Földtani Intézetet, a Meterológiai Intézetet, az orvosi klinikákat, a múzeumokat, a Parlamentet és a város többi nevezetességét, azonkívül egy csoport megtekintette az aquincumi forrás római fürdőjét, továbbá a Csillaghegyi strandfürdőt, valamint a 2600 m hosszú római vízvezetéket.

Ezzel befejeződött a kongresszus hivatalos programmja.

Befejezésül a Szent Gellért-fürdőben dr. *Sipőcz* Jenő, Budapest székesfőváros polgármestere adott vacsorát a kongresszus tiszteletére. A folyóirat erről ezt jegyzi meg:

»Ez volt a nagy alkalom és az utolsó lehetőség arra, hogy a kongresszusi tagok kifejezzék köszönetüket, ennélfogva senki sem tudta megakadályozni őket abban, hogy a kongresszusi tagok közül olyan sokan álljanak fel és mondjanak lelkes köszönő szavakat Budapestnek és Magyarországnak. A polgármester beszéde után dr. *Dalmady* Zoltán egyetemi tanár mondott

Ellenpropagandakép az üres, elhagyott hullámfürdőről

angol, francia, német és magyar nyelvű felköszöntőt, utána pedig *még 11 kongresszusi tag* szólalt fel: Brüsszelből, Berlinből, Japánból, Marienbadból, Karlsbadból, Belgrádból, Bulgáriából, Milanóból és Stockholmból.«

Jóllehet ez a hivatalos bankett volt a befejezője a kongresszusnak, a következő napon mégis *igen sok kongresszusi tag visszamaradt Magyarországon* és kirándulást tett a környékre, valamint megtekintették a Balatont.

*

Ennek a kongresszusnak *rendkívül nagy sikere volt*, amit az említett angol orvosi folyóiratnak tudósítása és *az előadásoknak, valamint a beszédeknek angol, francia és német nyelven való megjelentetése is igazolt.* Budapest-fürdő-

város a kongresszus segítségével, a Nemzetközi Orvosi Hydrológiai Társaság segítségével az érdekelt nemzetközi orvosi világ előtt *polgárjogot nyert.* Reánk magyarokra nézve pedig különös elégtételül és örömmel szolgál az a körülmény, hogy a Nemzetközi Orvosi Hydrológiai Társaság *elnökévé* a magyar orvosi kar büszkeségét, *dr. báró Korányi Sándort választották meg.*

*

Itt kell megemlítenem, hogy a »*Monatschrift Ungarischer Mediziner*« című németnyelvű orvosi szakfolyóirat az 1929. évi kongresszus alkalmából vaskos különszámot adott ki.

A különszám 41 önálló cikket, vagy pedig referátumot tartalmaz a nemzetközi balneológiai és a magyar orvostudomány legkiválóbb képviselőitől. Többek között dr. I. van *Breemen* amsterdami egyetemi tanár a reumatizmust, mint nemzetközi problémát tárgyalta. Ebben a tanulmányában tette közzé a *Nemzetközi Reumaellenes Liga* megszervezését és annak alapszabályait.

A Nemzetközi Reumaellenes Liga elnöke: Dr. *R. Fortescue* Fox Londonból; alelnöke: dr. *Dietrich* egyetemi tanár és miniszteri tanácsos, Berlinből; továbbá dr. H. *Forestier* Párisból, titkára: dr. I. van *Breemen* Amsterdamból; altitkára: dr. I. *Gunsburg* Antwerpenből.

*

A *Nemzetközi Reumaellenes Liga alapszabályai*, miként azokat dr. I. van *Breemen* a »Monatschrift Ungarischer Mediziner« különszámában közzétette, a következők:

»1. §. Ezennel megalakul a Nemzetközi Reumaellenes Liga.

2. §. A Nemzetközi Reumaellenes Ligának *céljai* a következők:

a) összeköttetést létesíteni az egyes nemzeti komiték, vagy pedig a reumaelleni küzdelemben résztvevő más szervezetek között a világ különböző államaiban; ezeknek a komitéknak a törekvései között az összhangot biztosítani és összeköttetést teremteni a nemzetközi egészségügyi szervezetekkel, amennyiben ezek a reumatizmussal foglalkoznak;

b) a reumatizmus kérdésével foglalkozó tudományos és szociális konferenciákat rendezni;

c) kísérleti, statisztikai és klinikai összehasonlító tanulmányokat végezni a reumatizmus kérdésében;

d) gondoskodni a reumatizmusra vonatkozó nemzetközi statisztikai adatok összegyüjtéséről;

e) a reumatizmus terén a kutatásokat elősegíteni a különböző országokban, az egyes fajokra vonatkozólag;

f) minden olyan kérdésben, amely a rheumatizmusra vonatkozik, információkkal ellátni a nemzeti komitékat, a kormányokat és a szervezeteket.«

Az alapszabályok további része (3—9. §§.) tárgyalja a tagság különböző jellegét, a Nemzetközi Reumaellenes Liga tudományos és szociális tanácsadóirodájának működéséről (amelyet a titkár: dr. I. van. *Breemen* vezet); az évi beszámoló kiadvány ügyét, a Liga és a tanácsadóiroda költségeinek fedezetéül fizetendő hozzájárulások ügyét, stb., stb.

*

Meg kell még bővebben emlékeznem a »*Société Roumaine d'Hydrologie et de Climatologie Médicales*« kiadványáról, amely »*Les journées médicales*

Külföldiek az Országház előtt

balnéaires de Budapest« címen számol be a bukaresti orvosoknak a Budapest Fürdőváros Egyesület meghívására 1932. évi május hó 29—június 5-e között Budapesten tett látogatásáról.

A beszámoló füzetet dr. *Vicol* tábornok-orvos, a bukaresti Balneológiai Egyesület elnöke állította össze. Fontosnak tartom Budapest-fürdőváros jövője szempontjából nemcsak magát a látogatást, hanem a Bukarestben francia nyelven megjelent füzetet is, mint annak a ténynek a bizonyítékát, hogy *Budapest-fürdőváros vonzóereje tényleg nem ismerhet, mint ahogy nem is ismer politikai határokat és politikai ellentéteket.*

*

A beszámolófüzet előszavában dr. *Vicol* tábornok-orvos előadja ennek a látogatásnak az előzményét.

A Nemzetközi Orvosi Hydrológiai Társaság 1927. évi lyoni kongresszusán többek között résztvett a Budapest-fürdőváros Egyesület elnöke, dr. vitéz *József Ferenc* kir. herceg is. Dr. Vicol tábornokot bemutatták ott a főhercegnek, akivel különböző balneológiai kérdésekről folytattak eszmecserét. Ezt az alkalmat használta fel a főherceg arra, hogy meghívja a bukaresti balneológusokat Budapestre.

Az események azonban csak 1932-ben engedték meg, hogy a szóbeli meghívást határozott alakban is megismételjék. Vitéz dr. *József Ferenc* kir. herceg 1932. évi április hó 17-én kelt levelében hivatalosan is meghívta a Bukaresti Orvosi Hydrológiai és Klimatológiai Egyesület tagjait a Budapest Fürdőváros Egyesület nevében erre a budapesti látogatásra. A hivatalos meghíváskor Vicol dr. tábornok-orvoshoz, a bukaresti egyesület elnökéhez még magánlevelet is csatolt, amelyben a főherceg emlékeztette őt Lyonban tett ígéretére.

Az 1932. évi május hó 21-én Bukarestben összeült a XI. román balneológiai kongresszus, amely nemcsak hogy örömmel fogadta Budapest Fürdőváros Egyesület meghívását, hanem annak elnökét, dr. vitéz *József Ferenc* kir. herceget *tiszteletbeli tagjává is választotta.*

*

A romániai orvosok budapesti látogatásán 93 személy vett részt, akik között öt romániai újságíró is volt. 1932. évi május hó 29-én érkeztek meg Budapestre. A Budapest Fürdőváros Egyesület nevében *Szviezsényi* Zoltán ügyvezető igazgató a határra utazott a delegáció elébe, a pályaudvaron pedig a polgármester nevében *Kovácsházy* Vilmos tanácsnok és *Bánlaky* Géza, a székesfővárosi fürdők központi igazgatója fogadta a vendégeket, a budapesti román követség is kiküldötte a fogadásra dr. *Micu* főkonzult és *Balta* Mózes sajtóattasét.

Másnap, május 30-án, hétfőn, a Szent Gellért-fürdőben volt a megnyitó ünnepélyes ülés, a Magyar Országos Balneológiai Egyesület és a Budapest Fürdőváros Egyesület rendezésében.

Az ünnepi ülésen dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanár elnökölt.

Magyar részről többek között megjelentek: *Kovácsházy* Vilmos tanácsnok, dr. *Győry* Tibor és *Tasnády Szücs* András államtitkárok, dr. *Dalmady*, *Lichtenberg*, *Pekanovich*, *Wenhard* és *Gerlóczy* egyetemi tanárok, gróf *Apponyi* Antal stb.

Az ünnepi ülést dr. *Vámossy* Zoltán, mint az Országos Balneológiai Egyesület elnöke nyitotta meg. Beszédében többek között a következőket mondta:

»Ebben a sötétségben és szomorúságban, amely bennünket körülvesz a népek véres csatája óta s amely vakká teszi a győzőket és legyőzötteket

egyaránt és amely elborítja a nyomorúsággal az emberi teremtményeket, akik ugyanazt az Istent imádják különböző nyelveken, ebben a szomorúságban a szenvedő lelkek támolyogva, tétovázva keresik egymást, hogy a földön uralomra segítsék a Jóságot, melyet a földi törvények megkötöztek.

Mi, orvosok, akik a fizikai szenvedések poklában gyógyító kézzel járunk-kelünk és akik orvosi gyakorlatunk közben megtanuljuk közelről ismerni a lélek szenvedéseit és az embert; — mi vagyunk hivatva arra, hogy megfogjuk ezt a tétovázó kezet és elvezessük az egyedüli helyes útra: az egyetértés, az emberi szeretet, a felebaráti szeretet útjára.

Mi látjuk, hogy a politika nem tudja begyógyítani a népek sebeit. De nekünk megvan a bizalmunk arra, hogy az emberiesség és az emberszeretet fogják meggyógyítani a politikát.

Az az emberi érzés, amelyben mi felnevelkedtünk és amely a mi hitünk is, nem ismer nemzeteket, sem ellenségeket; nem ismer mást, csak szenvedő és beteg emberi lényeket, akiket gyógyítani kell.

Ez a nemes érzés, amely nem ismer határokat, ez vezette közénk a mi román kartársainkat, hogy megtegyék az első lépést, — amikor meglátogatják fővárosunkat, amelyet a természet kincsekkel, therapiai csodákkal ajándékozott meg, — hogy személyes megfigyeléseket gyüjtsenek és ezeket érvényesítsék is hazájuk és betegeik érdekében.«

Dr. *Vicol* tábornok-orvos lelkes beszédben válaszolt az elnöklő dr. Vámossy Zoltán egyetemi tanár szavaira:

»Olyan esemény történt most, amelyet egyesek lehetetlennek nyilvánítottak: a magyar és romániai balneológusok találkozása. És ez mégsem csoda: ez a józan ész következménye, amelyre a balneológia tudománya vezette őket. A tudomány az egyetlen igazság a világon; előtte térdet kell hajtaniok az úgynevezett egyéni érdekeknek . . .

A balneotherápia, amelyet sokáig tévedésekre, még pedig mitológiai, vallási és empirikus tévedésekre épitettek, egy aránylag rövid idő óta igazi tudomány lett, noha alkalmazása tekintetében már eléggé régi.

Boldogok az olyan nemzetek, — mint az önöké, — boldogok az olyan helységek, —mint Budapest, — amelyek a balneológia egyre jobban fejlődő tudományának a színvonalán maradhattak, mert a tudomány létrehozta a balneológia szervezeteit is.

Az egyik nem lehet meg a másik nélkül. Ezzel magyarázható meg az a szeretetteljes törekvés, hogy ebből a városból, Budapestből fényes fürdővárost fejlesszenek ki, amely a különlegességnek »non plus ultra«-ja . . .«

Ezután beszélt a magyar és román balneológiai szervezetek közös munkálkodási lehetőségeiről és beszédét így fejezte be:

»*Crescat, floreat la balnéologie hongroise et ses sociétés!*«

*

Dr. Vicol beszéde után dr. *Győry* Tibor és *Kovácsházy* Vilmos tanácsnok üdvözölte a megjelenteket.

Majd dr. *Campeanu* Livius brassói kórházi főorvos és egyetemi magántanár a délkeleti Kárpátok klimatikus helyeiről tartott *magyarnyelvű* előadást, vetített képekkel illusztrálva.

Dr. *Benczur* Gyula a rheumatikus megbetegedések különböző módszereiről értekezett, megemlékezve dr. J. van. *Breemen* hollandi tanár érdemeiről ezen a téren.

Dr. *Michailesco* egyetemi tanár és dr. *Slobozeanu* egyetemi tanár tartottak még balneotherápiai előadásokat.

Dr. *Vámossy* Zoltán elnöki zárószavaiban megköszönte a felszólalásokat és előadásokat, majd dr. Vicol tábornok-orvos a Román Balneológiai Egyesület nevében táviratilag üdvözölte vitéz nagybányai *Horthy* Miklóst, Magyarország kormányzóját.

Az előadóülés után megtekintették a Szent Gellért-fürdőt és sétahajózásra mentek a Dunán.

*

Május 31-én megtekintették a magyar parlamentet, majd díszes babérkoszorút helyeztek el az Ismeretlen Katona emlékkövénél.

Innen a Széchenyi-fürdőbe mentek s azt tekintették meg.

Ugyanazon a napon este Budapest székesfőváros látta vendégül a romániai delegációt a Szent Gellért-fürdőben.

Dr. *Ripka* Ferenc főpolgármester mondotta a bankett ünnepi beszédét, amelynek egyik mondatát dr. Vicol a beszámolófüzet több helyén is idézi:

»Jóllehet minden tudós valamely nemzethez tartozik és annak a nemzetnek a dicsősége, — mégis: tudományos munkálkodásának eredménye az egész emberiségé. Ezért az igazi orvos lehet kitűnő hazafi, de ugyanakkor a nemzetközi megértés embere is . . .«

Dr. *Vámossy* Zoltán üdvözlő szavai után dr. *Vicol* tábornok a következőket mondotta beszédében:

»A jó Isten a földet gazdagon ajándékozta meg minden kinccsel, amely az emberiség javát szolgálhatja. Az embernek pedig a következőket mondta: adtam neked intelligenciát, hogy élni tudj vele; adtam neked kezeket és izmokat, hogy dolgozni tudj és ne pusztulj el; adtam neked csodás földet, amely a te szolgálatodra lesz, ha megtanulod, hogyan kell őt szolgálatodba hajtani.

És íme, ezen a csodás területen, ahol az Isten összezsúfolt nagy hajózható vizet, gazdag forrásokat, elbűvölő tájékot az egészség számára, — ezen a területen egy intelligens nemzetet is teremtett, amely felépítette a legszebb fővárost és ellátta azt nagyszabású egészségügyi intézményekkel . . .

A Széchenyi-gyógyfürdő bejárata

(Revész—Bíró felvétele)

Szeretném, ha mindazok a helyek, amelyek szintén rendelkeznek gyógyító erejű forrásokkal, legalább századrészben hoznák meg ugyanazt a megértést, amellyel a főváros vezetősége viseltetik a balneotherápia iránt. Emelem poharam az önök csodálatos alkotóerejére!«

Dr. *Szabó* József egyetemi tanár *magyar* beszédet mondott, amelyre a romániai orvosok részéről dr. *Buja* és dr. *Campeanu magyarul* válaszoltak.

Dr. *Michailesco* a két nemzet balneológusainak közös munkálkodási lehetőségeiről beszélt.

Dr. *Anastasiu* összehasonlította a római Aquincumot a modern Budapest-fürdővárossal, — majd dr. *Harm* orvosnő a romániai orvosnők nevében köszönte meg a vendéglátást.

*

Június 1-én meglátogatták Budapest környékét, a királyi palotát, majd pedig a Svábhegyi szanatóriumot.

Este 10 órakor gróf *Károlyi* Gyula miniszterelnök adott estélyt a tiszteletükre, amelyen a magyar részről megjelent előkelőségek *teljes névsorát* közli dr. *Vicol* beszámolója. A főváros vezetősége részéről dr. *Ripka* Ferenc főpolgármester, *Liber* Endre alpolgármester, *Kovácsházy* Vilmos tanácsnok és *Zilahy* Dezső, az Idegenforgalmi Hivatal igazgatója vettek részt, a főváros törvényhatósági bizottságának tagjai közül: dr. *Homonnay* Tivadar, dr. *Lázár* Ferenc, dr. *Szőke* Gyula, dr. *Láng* Lajos, dr. *Joanovits* Pál, dr. *Wolff* Károly, dr. *Kozma* Jenő, dr. *Friedrich* István, dr. *Rassay* Károly, dr. *Bródy* Ernő és *Kállay* Tamás.

Résztvett továbbá a Magyar Országos Balneológiai Egyesület részéről: dr. *Vámossy* Zoltán, dr. *Dalmady* Zoltán, *Bánlaky* Géza, dr. bilkei *Pap* Lajos, dr. *Frank* Miklós, dr. *Benczúr* Gyula, dr. *Györky* Béla, dr. *Moll* Károly, dr. *Schmidt* Ferenc, dr. *Rausch* Zoltán.

Az Orvosszövetség részéről: dr. *Csordás* Elemér, dr. *Hültl* Hümér, dr. *Gerlóczy* Zsigmond, dr. *Bakay* Lajos, dr. *Ország* Oszkár, dr. *Tóth* István, dr. *Horvát* Mihály, dr. *Verebély* Tibor, dr. *Horvát* Boldizsár, dr. *Weszelszky* Gyula, dr. báró *Kéthly* László, dr. *Herczog* Ferenc, dr. *Pekanovich* István és dr. *Nékám* Lajos.

*

Június 2-án megtekintették a Szent Lukács-fürdőt, ahol dr. bilkei *Pap* Lajos előadásában ismertette kutatásainak eredményeit.

Június 3-án a Szent Margitszigeti fürdőt tekintették meg, ahol dr. *Dalmady* Zoltán tartott előadást Budapest balneológiai értékeiről.

Aznap volt a fogadás a román követségen, majd este 9 órakor a Hungária-szállóban dr. vitéz *József Ferenc* kir. herceg látta vendégül a delegációt a Budapest Fürdőváros Egyesület nevében.

A főherceg meleghangú üdvözlőbeszédére ismét dr. Vicol tábornok válaszolt.

Június 4-én a delegáció tagjai a kórházakat, klinikákat és az egészségügyi intézményeket tekintették meg.

Egy szűkebb bizottság pedig felkereste dr. vitéz *József Ferenc* kir. herceget, akinek átadta a Román Balneológiai Egyesület tiszteletbeli tagságáról szóló okmányt és az ez alkalommal készített díszérmet.

Másnap, június hó 5-én a delegáció tagjai visszautaztak.

*

Dr. Vicol tábornok közli még a beszámolófüzetében, hogy az egész magyar sajtó egyértelműleg barátságosan írt erről a látogatásról. Felsorolja az ujságok címeit is.

Közli továbbá azoknak a táviratoknak a szövegeit, amelyekkel dr. *József Ferenc* kir. hercegnek, gróf *Károlyi* Gyula miniszterelnöknek, dr. *Ripka* Ferenc főpolgármesternek és dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanárnak mondott köszönetet a delegáció.

*

Meg kell emlékeznem továbbá az *Országos Balneológiai Egyesület által — a Budapesti Királyi Orvosegyesület segítségével — 1933. évi április havában rendezett országos fürdőügyi kiállításról is.*

Az eredeti tervezet szerint, a kiállítás két részre tagozódott:

1. *tudományos* (balneológiai rész),
2. *fürdőismertető* (balneográfiai rész).

A tervezet értelmében a tudományos részt a következőképen kívánta a rendezőség csoportosítani: 1. *éghajlattani* (klimatológiai) rész, vagyis a levegő, a levegő tisztasága, a légnyomás, a szél, a hőmérséklet, a levegő nedvessége, a napfény, a levegő elektromos tulajdonságai. Az éghajlati tényezők kúraszerű használata: légfürdők, napfürdők, fekvőkúrák s ezek élettani hatásai stb.

2. *Ásványvíztani* (hydrológiai) rész: *a)* a víz, tenger, a folyók, a tavak, a talajvíz, a források, *b)* az *ásványvizek* (az ásványvizek keletkezése, elemzése, felosztása), *c)* a fürdők és az ivókúrák hatásai, *d)* az iszap-, a láp-, a homok- stb. fürdők, *e)* ásványvíz-technika (ásványvizek feltárása, foglalása, palackozása stb.).

3. Fürdőhelyeken alkalmazott *gyógyeljárások* eszközeinek és hatásmódjainak ismertetése, (vízgyógykezelés, massage, gyógytorna, villamozások, fénykezelések stb. Dieta.).

4. *Történelmi* rész: a magyar fürdők története, a magyar fürdőtani irodalom, prospektusgyüjtemény stb.

5. *A fürdők és nyaralók életének élettani és gyógyító hatásai.* Lelki tényezők és hatásaik. A sportok eszközei, hatásai és gyógyító alkalmazása.

6. Fürdők és nyaralóhelyek *építkezése, berendezése, egészségtana.*

7. A fürdők *ügykezelése.*

8. A magyar fürdők és nyaralóhelyek *a szociális egészségápolás* szolgálatában.

9. *Az utazás*, az utazás egészségtana.

*

A balneológiai rész feladata, a tervezet szerint, a magyar fürdők és ásványvizek bemutatása, tehát elsősorban *propaganda céljait szolgálja*, ennélfogva a kiállításra az egyesület összegyüjtött egyes magyar fürdőket ábrázoló modelleket, rajzokat, térképet. A kiállításon való részvétel *teljesen díjtalan volt*. A nagysikerű fürdőügyi kiállítás célja volt:

a fürdőügyi tudományokat népszerűsíteni, Magyarország fürdőit és ásványvizeit a közönséggel megismertetni.

Egyáltalában *nem volt haszonkereső vállalkozás*, tehát nem is szolgálta az ipari vagy kereskedelmi verseny céljait.

A VI. ker., Eötvös-utca 3. sz. alatti *Népegészségügyi Múzeum épületében volt megrendezve a kiállítás.*

Az előcsarnoktól balra az Országos Magyar Balneológiai Egyesület felállította *az összes magyar fürdők és nyaralóhelyek központi irodáját.* Ebben az irodában a közönség díjtalanul kapott felvilágosítást minden fürdőügyi vonatkozású kérdésben, továbbá kaphatott prospektusokat, fürdő- és ásványvíz ismertető nyomtatványokat, itt lehetett szobákat lefoglalni és ásványvizeket megrendelni. Ugyanitt volt a fürdőügyi kiállítás igazgatósága is. A kiállítás rendezőbizottságának elnöke dr. *Dalmady* Zoltán egyetemi tanár volt.

A kiállítás anyagát a lépcsőházban, továbbá a múzeum III. és IV. emeleti termeiben helyezték el. A III. emelet tartalmazta inkább *az általános fürdőtani vonatkozású kiállítási anyagot*, míg a IV. emelet *az egyes* fürdők és ásványvizek bemutatására szolgált. Itt volt elhelyezve az *ásványvízkóstoló* is, ahol a közönség díjtalanul ízlelhette meg Magyarország minden forgalomban levő ásványvizét.

Az előcsarnok oszlopain a Magyar Kir. Államvasutak, a Budapest Fürdőváros Egyesület és az Ibusz művészi plakátjait lehetett látni. A lépcsőházban a csarnok egész légterét négyemelet magasságban szelte át egy érdekes festmény, amely *a budapesti Széchenyi-fürdőnek csaknem 1000 m mély artézi kútja földtani szelvényét ábrázolta.* A látogató tehát azt képzelhette, mintha 1000 m mélységben volna a föld alatt és felfelé haladva áthatolna mindazokon a rétegeken, amelyek Budapest alatt terülnek el. Ez a szellemes ábrázolás Budapest székesfőváros vezetősége részéről is nagy méltánylásra talált.

A Kir. Magyar Állami Térképészet *különböző térképeket állított ki*, amelyek a magyarországi fürdővendéget, turistát, evezőst és nyaralót

érdeklik. Egyik hatalmas (1 : 200.000 léptékű térképen) fel voltak tüntetve Csonkamagyarország összes ásványvízforrásai, fürdő- és üdülőhelyei, továbbá azok a községek, amelyeket a közönség előszeretettel használ nyaralásra.

Az I. emeleten képekkel ábrázolta a rendezőség hogy az 1929. évi XVI. t.-c., a fürdőtörvény értelmében gyógyfürdő- és ásványvíz engedélyezése céljából *mi mindent kell a hatóságok előtt igazolni*. Nagyon érdekes rajzok ábrázolták a fürdőügyi statisztika egyes érdekes kérdéseit, a falon pedig

A megvilágított Tabán lebontás alatt. Elől a tabáni szerb gör. keleti templom

Magyarország *összes mélyfúrású kútjainak* képes térképet voltak láthatók. Ezt a térképet a Magyar Kir. Földtani Intézet állította össze.

A következő falon a MÁV betegségi biztosítóintézetének statisztikai adatai voltak feltüntetve.

A II. és III. emelet közötti falakat a magyar fürdők környékeinek *jellegzetes növényei* díszítették, a Magyar Nemzetközi múzeum növénytárából. Egymás után lehetett látni az erdők, a mocsarak, a tavak, az alföld, a szikes területek, a hegyvidék érdekes növényzetét, köztük néhány világraszóló növényzetet.

A III. és IV. emelet között a Magyar Kir. Automobil Club jelvénygyüjteménye és érdekes felvételei, valamint a balatoni intézőbizottság nagyszabású képei voltak láthatók.

*

A fürdőkiállításnak egyik legérdekesebb része volt az, amely a magyar fürdők multját vonultatta el szemünk előtt. Erről a rendezőbizottság beszámolója így ír:

»Régi metszeteket, képeket, könyveket, írásokat, rajzokat gyüjtöttünk össze, melyeket részint a múzeumok és könyvtárak (Szépművészeti Múzeum, Székesfővárosi Múzeum, Nemzeti Múzeum, Egyetemi Könyvtár, Székesfővárosi Könyvtár, a Nemzeti Múzeum könyvtára, stb.), részint magánosok (*Bánó* Dezső, *Hollós* Oszkár, *Tábori* Kornél) gyüjteményéből sikerült megszereznünk. Így például igen érdekes az a *római feliratos kő, mely a Feredő-sziget* (Fürdő-sziget — a Margitsziget északi csúcsának vonalában volt) *kikotrásakor került elő s amelyen egy beteg visszanyert egészségéért mond hálát a sziget fürdőinek.*

A középső nagy vitrin a régi Buda-Pest térképeit tartalmazza, amelyeket dr. *Engländer* Fülöpné állít ki, továbbá a Rudasfürdő érdekes *első tűzbiztosítási kötvényét* 1844-ből, a fürdőző katonák ellátására vonatkozó rendeleteket 1742-ből, a soproni sebészcéh néhány eredeti írásának másolatát, ezeken kívül pedig a régi fürdők és a régi vízvezeték néhány érdekességét, így a ma lebontásra kerülő Tabán *régi vízvezetési, csatornázási rendszerét* és a margitszigeti artézi fúrást a víz kitörésének percében.

Az egyik jobboldali vitrin a világ első fürdőtörvényén kívül a pécsi sebész- és fürdőscéh eredeti céhlevelét (1701.) és a Rudasfürdőnek néhány XVIII. századbeli tervezetét tartalmazza. Igen érdekes az az útleírásgyüjtemény, mely egyrészt a régi híres külföldi utazók útleírásait tartalmazza a magyar fürdőkről, másrészt pedig modern többnyelvű idegenforgalmi gyüjteményt képvisel. *Sikerült úgyszólván hiánytalanul összeállítani a régi Pest-Budára és Csonka-Magyarországra vonatkozó fürdőirodalmi munkákat,* melyek latin, német, magyar nyelven foglalkoznak a régi fürdőkkel és ásványvizekkel. A Balatonra vonatkozó könyv- és képgyüjtemény (az utóbbi különösen gazdag) a teremnek a bejárattal szemben levő nagy fülkéjét foglalja el. Két nagy vitrint töltenek meg az Országos Balneológiai Egyesület kiadványai és a régi prospektusok, útmutatók és kisebb orvosi leírásai a régi magyar fürdőknek.«

*

Egy másik teremben kiállították azt az anyagot, amely *az ásványvizek keletkezését és természetét ismerteti.* Ezt a *Magyar Királyi Földtani Intézet* adta és rendezte. Esőmarta mészkő- és kősó-sziklák szeszélyes körvonalú alakjai szembeötlően mutatták, miként oldja föl a víz a sziklák és a föld

A Szent Gellért gyógyfürdő és gyógyszálló ízléses kiállítási fülkéje

oldható anyagait, hogy velük megrakodva folytassa földalatti útját. »*Az ásványvizek olyanok, mint aminők a kőzetek, amelyeken át útjukat vették.*« Természetes, hogy a föld titokzatos méhében keletkező, sok száz fokú melegvizek *egész különös oldóképességgel* és különleges ásványvíztani jelentőséggel bírnak.

Az ásványvizekből, mikor kihűlnek, gázaikat vesztik, vagy elpárolognak, ezek az oldott alkatrészeik kiválnak s a keletkező ásványok kitöltik a

kőzetek repedéseit, a vezetékek csöveit, vagy cseppköveket képeznek, vagy bevonják a beléjük került tárgyakat. Ennek gyönyörű példáit láttuk összegyüjtve *csőkitöltések, mészkő-, konyhasó- és vascseppkövek* ritkaszép példáiban.

Az ilyen sókiválások a forrás kiapadása után is *évmilliókon át jelölik az egykori ásványvízforrás helyét.* Az egyik szekrény tárgyai mutatták, hogy *Budapest területén már évmilliók előtt is ásványvízforrások működtek.* A rajzok és táblázatok a források keletkezéséről, foglalási módjáról, az ásványvizekben és gázaikban eddig talált alkatrészekről stb. tájékoztattak.

Külön asztalon voltak láthatók *azok az ásványok, amelyeknek az ásványvizek keletkezésében a legnagyobb jelentőségük van.*

*

Az ásványvizek vegyi elemzésének legmodernebb eszközeit is kiállították. Érdekesek voltak *Winkler* Alajos budapesti egyetemi professzor világszerte elismert analytikai eljárásának műszerei, valamint az ásványvizek, a források és a levegő *radioaktivitása mérésének* eszközei és eredményei az *Egyetemi Radium Intézet* anyagának csoportjában.

A vizek és a levegő *bakteriológiai vizsgálásának eljárásai és eredményei* kézzelfoghatóan mutatták e vizsgálatok fontosságát, pontosságát és gyakorlati jelentőségét. A gyászfátyolos kép, amely a kiállítás e csoportjának különleges színt adott, dr. *Aujeszky* Aladár, az Állatorvosi Főiskola tanárjának és az Állami Bakteriológiai Intézet igazgatójának a képe volt, aki néhány nappal a kiállítás megnyitása előtt halt meg, s életének utolsó műve éppen e csoport rendezése volt.

*

A kiállítás következő csoportja *az időjárás és az éghajlat vizsgálatát* mutatta be. A csoport központjában a műszerek elhelyezésére szolgáló úgynevezett »*angol-házikó*« állott, mintaszerű berendezéssel a hőmérséklet és a levegőnedvesség mérésére. Megfelelő föliratok magyarázták meg a műszer nevét, működésének és használatának elveit. Ugyanitt voltak láthatók az *Országos Meteorológiai Intézet* legújabb napijelentései és legfrissebb idő prognózisai.

Üveges szekrényekben a meteorológiai elemek meghatározására szolgáló műszereknek (légsúlymérő, levegőnedvesség mérő, szélrózsák, szélerősség mérő, napfénytartam mérő, napfényerősség mérő, talajhőmérők stb.) egész sora, azonkívül számos táblázat, grafikon, kép, modell, fénykép, diapozitív stb. mutatta éghajlattani és időjárástani ismereteink mai állását, részben a legmagasabb tudományos vizsgálódás színvonalán, részben az elemi oktatás céljait szolgálva.

Táblázatok és szemléltető grafikonok mutatták a *levegő szennyezettségét a nagyvárosokban* és a portartalom és kormosság mérési módjait a *Székesfővárosi Bakteriológiai és Egészségügyi Intézet* gyüjteményéből.

Az egyik szobában a modern kútfúrás eszközeit állították ki. Egyrészt a mélyfúró berendezést, melyel ezerméteres mélységekig hatolnak, másrészt a próbafúrásokhoz való, valamint a lápföldek kitermelésére szolgáló eszközöket.

*

A Magyar Mérnök- és Építészegylet gyüjteménye arra a kérdésre segített választ adni: »*Hogyan építsünk?*«

Hatalmas asztalon szebbnél szebb nyaralók és villák modelljeit láttuk, melyek mindegyikéről tervrajz és költségvetés szolgált közelebbi adatokkal. A falakon nagy szanatóriumok, gyógyszállók, gyermeknyaraltatók, *fürdőkórházak, egész fürdőtelepek* tervei és műszaki rajzai. Az egyik falon a strandfürdők szükségleteit és tervezésének alapelveit mutatták be. Polcokon és asztalokon a fürdőépítkezéseknél oly fontos keramit, csempe- és üvegfalak anyagainak mintáját láttuk. Ugyanitt nyert elhelyezést *a modern gázhasználatot* mutató mintagyüjtemény is.

Távolabb csinos *modellek* egész sorát láttuk, amelyek *légkúrázók számára való ablakot, sátorházat, fekvőcsarnokot, napos erkélyeket mutattak be.*

*

A Magyar Orvosok Reuma Egyesületének kiállítása jól megmagyarázott bonctani készítményeken *(Budapesti Tud. Egyetemi I. sz. Kórbonctani Int. gyüjteményéből)* és nagyított röntgenképeken *(az Irgalmasrend kórházának röntgenintézetéből)* tette érthetővé e rettenetes népbetegség súlyosságát.

A Vármegyék és Városok Országos Mentőegyesületének kiállítása egyrészt a fürdőhelyeken leginkább bevált mentőszekrényeket, másrészt a vízből mentés eszközeit és eljárásait mutatta be.

A fürdőhelyeken használatos *villamozások* készülékeit, a legmodernebb lámpákkal dolgozó készülékeket, diathermia, magasfeszültségű áramokat termelő készülékeket stb. sorakoztatták egymás mellé s láthattuk a legmodernebb hősugárzó és ultraibolya fényt sugárzó készülékeket is.

A masszázs-fogásokat faliábrák mutatták.

Egy hordozható és az egész test villamozására szolgáló villamos fényfürdőt, valamint a villamos fűtésű téli napfürdőző szekrényt modellekben állították ki.

A *Magyar Kir. Gyógynövény Kísérleti Állomás* hatalmas üveges szekrényben mutatta be azokat a növényeket, amelyeket az orvostudomány *gyógyfürdők* készítésére használ. Láttuk az eredeti színében és alakjában megőrzött növényt, a belőle készült drógot és ismert hatóanyagait.

*

A falakon levő ábrák az uszodák és strandfürdők egy gyakori kellemetlenségét magyarázták: *a színes vizet és csúszós padlót.* E jelenségek okai alacsonyrendű növények, moszatok, melyek erős nagyításban csodálatosan szépek. Tudni kell, hogy az egészséget egyáltalán nem veszélyeztetik. A vizekben számlálhatatlan milliókban jelennek meg s alig lehet ellenük eredményesen küzdeni.

*

Az ablakok közötti falakon a különböző hőmérsékletű *fürdőknek a vérnyomásra és a pulzusszámra és a vérelosztásra gyakorolt hatásait* láttuk. Gyönyörű fényképek egész sora (dr. *Kunszt* János orvos felvételei a Szent Gellért-gyógyfürdőből) a különböző *vízgyógyászati beavatkozásokat* (tussok, félfürdők, iszapborítások, habfürdők, ledörzsölések, borogatások stb.) alkalmazásai módjait mutatta be.

Bemutatták *a szőlőkúrákra legalkalmasabb szőlőfajták* készítményeit *(M. K. Népegészségügyi Múzeum), a gyümölcskúrákhoz leginkább alkalmas* s így fürdőhelyek környékén való termesztésre ajánlható *gyümölcsfélék* mintáit *(M. K. Mezőgazdasági Múzeum)*, a fürdőhelyeken használatos *étrendi kúrák* előírásait könnyen megérthetően képekben demonstrálva. A képek egyik sora a fürdőhelyeken használható különböző étrendeket tárta elő, az egészséges ember normális étrendjétől kezdve a hízlaló és fogyasztó kúrákig. A képek másik sora a különböző jellegű ásványvizekkel végzett kúrákkal legközönségesebben használt étrendeket mutatta. Végül: a harmadik csoport *a diétás élelmezés megszervezésének módját*, a »diétás nővér« szerepét mutatja, fürdőhelyeken, szálloda és szanatórium üzemben. A szoba közepén álló modellek nagy kórházak, klinikák, szanatórium-csoportok egységes diétás ellátásának szervezetéről nyujtottak képet. Tervezte és összeállította a *Budapesti Tud. Egyetem Diaetetikai Intézete*, dr. *Soós* Aladár egyetemi tanár rendezésében.

A nagyterem melletti, a lépcsőházi III. emeleti folyosón Magyarország *turisztikailag érdekes tájait láttuk* sikerült fényképekben a *Magyar Turista Szövetség* gyüjteményéből. Egy üvegszekrényben a magyar fürdők környékének *jellegzetes madarait* tanultuk megismerni, a *Magyar kir. Madártani Intézet* gyüjteményéből, csoportosítva látva a vízpartok, az Alföld és a szikes tavak és a parkok jellegzetes, a nyaralóközönségnek is feltűnő madárfajtáit.

*

Külön termet kaptak az *egészségtani és ásványvíz-technikai készülékek.* Így például az ásványvizeknek szénsavval telítésére szolgáló készülékek, palackozó, szénsavasfürdő készítő, üvegkipróbáló (nyomáspróba), stb. készülékek, műszaki rajzok ismertették a nagyszabású töltőüzemek beosztását, gépeit, berendezését.

Az *Oelhofer—Walser*-féle készüléket, amely szénsavas vizeknek szénsavveszteség nélkül a mélységből a fölszínre hozását teszi lehetővé, műszaki rajzok útján mutatták be.

Egy folyosón az ország fürdőinek *vendégforgalmát* s az *ásványvizek kereskedelmi forgalmát* mutató részletes *statisztikai táblázatok* mellett a különböző fürdők és ásványvizek művészi szempontból is értékes plakátgyüjteménye volt kiállítva.

Az *ivócsarnok* lehetőséget nyujtott arra, hogy a közönség *a forgalomban lévő magyar ásványvizeket díjtalanul megízlelhesse.*

Az ivócsarnok mellett virágos különteremben a *Margitsziget gyógyfürdőt* ismertették. A vízesés hatalmas modelljén állandóan csobogva folyt a víz, táblák és grafikonok a víz geológiai származását, vegyi összetételét, gyógyhatását stb. magyarázták. Képek és nyomtatványok gyüjteményei a Margitsziget érdekes történetét mutatták be.

A *Nemzeti Sportuszoda* hatalmas gipszmodellje és falon függő képei, a *Póló Club* képsorozata egészítették ki a Szent Margitsziget szerepét.

Egy szomszédos teremrészben a *Császárfürdő* anyagát láttuk kiállítva értékes régi képekben, melyek a fürdő nagy multjáról szólanak, érdekes forrástermékekben és végül a híres versenyuszoda sikerült modelljét.

Mint a valóságban, úgy a kiállításon is, a szomszédságban a *Lukácsfürdő* helyezkedett el, nagyszabású modellekben mutatva be világhírű iszaptavát, modern iszapkezelő berendezését és az egész fürdő látképét. A falakon a betegek elismerését hirdető kőtáblák, a vitrinekben iszapminták, forráskövek, régi nyomtatványok voltak láthatók.

Az akkor még magánkézben levő *Szent Imre-gyógyfürdő* csatlakozott a sorhoz, berendezéseit mutató képekkel és nagy rádiumtartalmát igazoló kimutatásokkal.

A terem másik oldalán a *Saxlehner András-féle Hunyadi János keserűvízforrás* gazdag kiállítását találtuk. A telep elhelyezését s a kutak geológiai szelvényét mutató modelleken kívül elismerő levelek és kiállítási kitüntetések ritka szép gyüjteményét, 50—60 évvel ezelőtt töltött, de még ma is használható palackok mintáit, hazai és külföldön használt plakátokat stb.

*

A nagyterembe érve hatalmas modellben a *Svábhegyi Szanatóriumot* láttuk ragyogóan kivilágított ablakokkal, majd pedig hatalmas felirat hirdette, hogy *Budapest székesfőváros fürdőihez* értünk. Az önálló csarnok bejáratánál a *kolopi iszap* mintái és a *Székesfővárosi Ásványvízüzem* termékei voltak láthatók. A bejárat felett egy érdekes képsorozat mutatta a Szent Gellért-fürdő fejlődését 1809-től napjainkig. Bent a pavillonban ragyogó diórámákban vonultak fel előttünk a *Széchenyi-fürdő*, a *Rudasfürdő* és a

Szent Gellért-fürdő képei. Különös érdeklődésre tartott számot a Szent Gellért-gyógyfürdő hullámfürdője.

A következő csoport a *Székesfővárosi Segítő Alap Balatonkenesei Gyógyintézetét* mutatta be modellek diapozitívek és fényképek felhasználásával.

*

Az Országos Balneológiai Egyesület tudományterjesztő előadássorozatot is rendezett a kiállítással kapcsolatosan a *fürdőtani ismeretek népszerűsítésére és a magyar fürdők ismertetésére* jórészt *bemutatások* kíséretében.

Az előadások sorozata a következő volt:

Április 3., hétfőn megnyitó előadás. Dr. *Vámossy* Zoltán: Magyarország balneológiai értékei. — Dr. *Frank* Miklós: A magyar tudományos balneológia története.

Április 4., kedd. Dr. *Réthy* Antal: A fürdőhelyeken hivatalosan végzendő meteorológiai vizsgálatok. — Dr. *Dalmady* Zoltán: A nyaralás és a klimatikus kúrák.

Április 6., csütörtök. Dr. *Kunszt* János: Az ásványvízkúrák hatásmódjáról. — Filmbemutató.

Április 7., péntek. Dr. *Tausz* Béla: Buda fürdői a török hódoltság idején. — *Tábori* Kornél: Az idegenforgalom nemzetközi szervei.

Április 8., szombat. Dr. *Pöltzl* Jenő: A fürdőhelyekről és üdülőhelyekről. — *Becsey* Antal: A vízellátás problémája fürdőhelyeken.

Április 10., hétfő. *Bánó* Dezső: Gyógyfürdők és üdülőhelyek adói, illetékei és hivatalos elszámolásai. — Dr. *Emszt* Kálmán: Az ásványvizek vegyi és fizikai vizsgálata.

Április 11., kedd. Dr. *Schmidt* Ferenc: A vérkeringés betegségeinek fürdőkúrái. — Ifj. *Jancsó* Vilmos: A parkírozás és kertészet a fürdőhelyeken.

Április 12., szerda. *Becsey* Antal: A csatornázás és szemeteltávolítás problémái fürdőhelyeken.

Április 18., kedd. Dr. *Szukováthy* Imre: A sportolás az egészségápolás szolgálatában. — *Torday:* A nyaralás jelentősége a gyermek életében.

Április 20., csütörtök. bilkei *Pap* Lajos dr.: A reumás betegségek fürdőkúrái. — Filmbemutatás.

Április 21., péntek. Dr. *Aujeszky* László: Az éghajlat vizsgálata és az időprognózis. — *Pávai-Vajna* Ferenc: Ásványvízkutatás és mélyfúrás.

Április 22., szombat. *Angyal* Márton: Az ásványvízüzemek berendezésének és üzemének kalkulációja. — Filmbemutatás.

Április 24., hétfő. Dr. *Benczur* Gyula: A gyógyfürdők hatásmódja. — Filmbemutatás.

Április 25., kedd. *Bánlaky* Géza: Budapest fürdőváros problémái. — Dr. *Országh* Oszkár: A tüdőbetegségek klimatikus kúrái.

A Rudas-gyógyfürdőt tápláló Beatrix-forrás

Április 26., szerda. Dr. *Andriska* Viktor: Az utazás egészségtana. — Dr. *Soós* Aladár: Diétás ellátás fürdőhelyeken.

Április 28., pénteken és 29-én, szombaton pedig délután 6 óra: az Országos Balneológiai Egyesület kongresszusa.

*

Amint a fenti bő ismertetésből is látjuk, ez a fürdőügyi kiállítás *igazán széles alapokra helyezve igyekezett szolgálni a »fürdőtan« népszerűsítését* és az egyes gyógyfürdők, valamint ásványvizek propagandáját.

Azért ismertettem ilyen részletesen a kiállított anyagot és az előadások sorozatát, hogy ezzel esetleg *impulzust adhassak hasonló kiállítások és előadássorozatok megrendezésére*, mert azoknak a hasznossága Budapest-fürdőváros érdekében a belföldi forgalom növelése szempontjából minden kétségen felül áll.

*

Meg kell emlékeznem még egy előadásról is, amelyet *Szviezsényi* Zoltán, ny. min. tanácsos, a Budapesti Központi Gyógyhelyi Bizottság ügyvezető igazgatója 1935. évi március hó 13-án a *Baross-Szövetségben* tartott *»Budapest fürdőinek gazdasági jelentősége, főleg ipari és kereskedelmi szempontból«* címen, mert ez az előadás a kereskedelmi és ipari körök érdeklődését kívánta felkelteni Budapest-fürdőváros kérdése iránt.

Az előadó megállapította, hogy csonkaországunk célkitűzései között az idegenforgalom, mint gazdasági tényező *az első helyre került*, mert ez olyan export, hogy saját elhatározásunktól függ, hogy a külföldről idegeneket *olyan mennyiségben hozzunk ide, amilyen mértékben keresztül tudjuk vinni akaratunkat*. Ma már a külföldi államok is rájöttek arra, hogy az idegenforgalom nagy nemzetgazdasági jelentőséggel bír és minden kényszereszközzel azt akarják elérni, hogy *az utas is a nemzetközi árucsereforgalom kompenzációs listájára kerüljön*.

Az idegenforgalom eddigi tevékenysége odairányult, hogy *minél több idegent hozzunk be*, tekintet nélkül az ittartózkodás időtartamára és arra, hogy mennyi pénzt hol fog elkölteni külföldi valutában. Erre azért volt szükség, mert az az idegen, aki nálunk már egyszer megfordult, jó propagandát jelent, hiszen elviszi az ország jó hírét külföldre.

A gazdasági viszonyok leromlása következtében *erősen csökkennek az egyéni utazások* és egyre jobban a turistákra, az olcsó típusú cserevonatok utasaira korlátozódik az idegenforgalom.

Az idegenforgalom további célkitűzése az, *minél tovább lekötni* egy idegent egy helyre, ameddig csak lehet. *Ha Budapest kizárólag csak mint turisztikai érdekesség szerepel, az még nem elég.* Budapest azonban szerencsére különböző szempontokból tekinthető idegenforgalmi centrumnak: metro-

polisa az országnak, nagy ipari központ, a mezőgazdaságnak centrális piaca és kulturális életével például zenei téren rengeteget tud nyujtani, sport-attrakciói elsőrendűek. És van egy további érték : az, *ami Budapest fürdőiben és gyógyvizeiben rejlik.*

Ezt a szempontot azonban a háború előtt meglehetősen elhanyagolták és inkább csak ipari centrummá igyekeztek ezt a várost kifejleszteni. *Ipari centrum és fürdőváros azonban nehezen tudnak egymás mellett megférni.*

A fürdőtörvény azonban megadta a módot és a lehetőséget a fürdők racionális kifejlesztésére. Nem akar ugyan az egész Budapestből fürdővárost csinálni, hanem a törvényben Budapest három fürdőcentruma kifejlesztésének a lehetőségei vannak megadva.

Külföldi látogatók a Várban, a Mátyás-templom környékén

Az első ilyen centrum: a *Gellérthegyi fürdőcentrum.*

A második centrum: *a Lukács-, Császárfürdő és a Margitsziget által határolt terület.*

A harmadik fürdőcentrum: a *Széchenyi-fürdő és környéke.* Ez a gyógyfürdő, bár gyógytényezői elsőrendűek, ma még csak bejáró betegek részére alkalmas, mert *nincsen szállodája.* Az egyetlen melegvízforrás nem elégíti ki a fürdővízszükségletet, de fekvése, környéke ideális.

Budapest területén a fürdőcentrumokon kívül *üdülőhelyek* is vannak és e tekintetben a Svábhegy az a bázis, amelyből kiindulva az üdülőkultúrát és propagandát meg lehet indítani.

A háború utáni idők gazdasági életében az idegenforgalom elsőrendű tényező, mert hiszen vele kapcsolatban a kereskedelem és ipar számára is *egészen új lehetőségek adódnak.* Aki nyitott szemmel jár Budapesten és nézi az idegeneket, azt látja, hogy egymás után nyílnak *a magyar specialitások boltjai.* Művészeknek és iparművészeknek új lehetőségek adódnak, az ötvösipar is szép eredményeket ért el.

A diplomás fiatalság *külföldi nyelveket beszélő részének is új elhelyezkedési lehetőségeket nyujt az idegenforgalom.* Csak 1934-ben rendszeresítette a kereskedelemügyi miniszter úr az *idegenvezetők tanfolyamát és máris 160 olyan diplomás fiatalember nyert elhelyezkedést, akik azelőtt talán nem is gondoltak arra, hogy a nyelvtehetséget és a jó modort az idegenforgalomban is megfelelő módon lehet kamatoztatni.*

Aki az idegenforgalommal foglalkozik és belelát az intéző embereknek a törekvéseibe, azt látja, hogy Budapest Nagymagyarország erejéből lett virágzó nagyvárossá és így *a háború utáni leszegényedett állammal szemben kötelezettségei vannak. Nem a vidék csinálja meg a propagandát Magyarországnak, hanem 95%-ban az országos idegenforgalmi szervezet és főleg Budapest székesfőváros.*

Az idegenforgalomnak *nem tisztán turisztikai és politikai jelentősége van,* hanem igen nagy szerepet játszik gazdasági jelentősége is, mert az idegenek a magyar iparcikkek és magyar mezőgazdasági termények szószólói lesznek külföldön.

Mivel az az idegen, aki csak 2—3 napra jön ide, természetesen nem jelent olyan vásárló erőt és gazdasági értéket, mint az, aki 2—3, sőt négy hetet tölt itt, épen ezért a Gyógyhelyi Bizottság feladata elérni azt, hogy a turista utasok szerzése mellett igyekezzék *olyan fürdővendégeket akvirálni, akik hosszabb ittartózkodásuk által friss lendületet fognak hozni a fővárosi kereskedelem és ipar vérkeringésébe.* Vérmes reményeket azonban nem kell táplálni, mert az állandóbb jellegű fürdővendégek megszerzése *sokkal nehezebb, mint például a csereutasoké.* Ezen a téren *az orvosi propagandára vár* nagy feladat.

Épen ezért a Gyógyhelyi Bizottság 1935-ben 1500 orvost hívott meg Budapestre, hogy azok meggyőződést szerezzenek Budapest gyógy- és fürdőértékéről. Teljesen ingyenes, három napra szóló jegyfüzetet adott nekik, amely a háromnapos ingyenes ellátás szelvényeit tartalmazza, a három legnagyobb gyógyszálló valamelyikében (Gellért, Lukács, Margit-sziget.). Azonkívül vízummentességet és az Államvasutak 50%-os kedvezményét.

Ezzel az akcióval reméli a Gyógyhelyi Bizottság a külföldi orvosok megnyerését Budapest fürdői számára, hogy azok minél több állandó fürdővendéget küldjenek ide, ami Budapest gazdasági életében, az ipari és kereskedelmi életben egyaránt *igen fontos érdek.*

*

Meg kell említenem azt is, hogy 1935. évi április havában egyheti tartózkodásra Budapestre érkezett dr. J. Van *Breemen*, a Nemzetközi Reumaellenes Liga főtitkára és az Amsterdami Reumakutató Intézet igazgatója, a reumatherápia terén világhírnévnek örvendő holland tudós, akiről könyvem többi részében már többször tettem említést.

Dr. J. Van Breemen professzor vitéz dr. József Ferenc kir. herceg, a Budapest Fürdőváros Egyesület elnökének meghívására érkezett Budapestre. A holland tudós itt a Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság vendége volt, amely részletes programmot dolgozott ki ittartózkodása alkalmával.

Dr. J. Van Breemen első előadását *április 15-én* tartotta meg a kormány, hatóságok és a székesfőváros képviselői, valamint a gyógyfürdők vezetői és igen nagyszámú, előkelő közönség jelenlétében. Előadásában kifejtette a Nemzetközi Reumaellenes Liga munkaprogrammját és az Amsterdami Reumakutató Intézet eddig elért eredményeit. *Április hó 16-án* az Egyetem megbízásából a Mária-utcai szemészeti klinika tantermében, orvosok részére tartott előadást a reumabetegségről. *Április 17-én Sipőcz* Jenő főpolgármester a Gyógyhelyi Bizottság elnöke adott ebédet a holland professzor tiszteletére a Dunapalotában, amelyen megjelentek: dr. vitéz *József Ferenc* kir. herceg, dr. *Scholtz* Kornél és dr. *Tormay* Géza államtitkárok, dr. *Johann* Béla, dr. *Grósz* Emil és dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanárok, dr. *Kolosváry* Sándor miniszteri tanácsos, a Gyógyhelyi Bizottság másodelnöke, dr. *Pöltzel* Jenő miniszteri osztálytanácsos, dr. *Válkay* Bertalan miniszteri tanácsos, dr. *Bogsch* Aladár MÁV. igazgató, *Szviezsényi* Zoltán miniszteri tanácsos, a Gyógyhelyi Bizottság ügyvezető igazgatója és többen mások.

Az ebéd alkalmával *Sipőcz* Jenő főpolgármester nagyhatású beszéd keretében üdvözölte dr. Van Breemen professzort. A beszéd a következőképen hangzott:

»A Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottságnak kedves vendégei vannak dr. J. van Breemen és neje személyében, akiket meleg szeretettel köszöntünk a gyógyfürdők városában. Dr. Van Breemen a reumakutatásnak világszerte elismert tudósa és mint a Nemzetközi Reumaellenes Liga főtitkára, mindenütt értékes és hasznos munkát végez, hogy hadat üzenjen a legelterjedtebb népbetegségnek, a reumának. Nem ma van először közöttünk, mindannyian emlékezünk az 1929. évi Nemzetközi Balneológiai Kongresszusra, amikor épen az ő javaslatára ült össze az első Nemzetközi Reumaellenes Kongresszus Budapesten, melynek munkássága úttörő volt a reumakutatás terén.

Őszinte örömmel tölt el mindannyiunkat, hogy évek mulva is szeretettel gondolt a mi fővárosunkra és hogy nagy elfoglaltsága mellett módot talált arra, hogy ez alkalommal hosszabb ideig időzhet körünkben és tanulmányozhatja Budapest földalatti kincseit, a mi gyógyvizeinket. Meg vagyok győződve arról, hogy tudományos munkásságához értékes adatokkal gazdagodva térhet vissza és hogy el fogja vinni hírét Budapest gyógyvizeinek, amelyekkel a Gondviselés pazar bőkezűséggel látta el a mi fővárosunkat. Viszont ittartózkodása nekünk is hasznos útmutatásokkal fog szolgálni a tekintetben, hogy mik a teendők fürdőinknek kifejlesztése, az újabb orvosi gyógymódok bevezetése, a reumakutatás intézményes biztosítása terén.

Legutóbbi látogatása óta is már sokat haladtunk ezen a téren, de reméljük, hogy az ő megállapításai újabb impulzusokat fognak adni minekünk gyógyfürdőink jövő fejlesztése, népszerűsítése és az orvosi közvéleményben való elismertetés terén. Az ő tekintélyétől bízvást remélhetjük, hogy Budapest fürdői a világfürdők között meg fogják találni a maguk helyét és én még egyszer nagyon köszönöm Van Breemen professzornak azt a sok kedvességet és készséget, amelyet velünk szemben eddig is tanusított. Érezze magát jól közöttünk és legyen meggyőződve arról, hogy Budapest közönsége meleg szeretetébe fogadta őt, amit abból is érezhet, hogy a magyar sajtó milyen osztatlan örömmel és rokonszenvvel ír az ő személyéről és mennyire nagyrabecsüli az ő munkásságát. Merem állítani, hogy az ő működésének Budapesten, a gyógyfürdők városában van a leghálásabb talaja. Emelem poharamat Van Breemen és felesége egészségére, Isten áldását kívánom reá és áldásos munkásságára.«

Van Breemen válaszában hangsúlyozta, hogy Budapestet fekvésénél és gyógyforrásainál fogva *a reumaellenes küzdelem nemzetközi központjává kell tenni.* Párhuzamot vont a »holt« és »élő« vizek között és kifejtette, hogy Hollandiában a reumának gyógyvízzel való kezelése teljesen ismeretlen dolog, mert *Hollandia nem rendelkezik egyetlen gyógyforrással sem.* A magyar főváros területén pedig olyan bőségesen fakadnak az »élő« vizek, hogy *a kormánynak és a főváros vezetőségének általános emberi szempontból is mindent el kellene követnie, hogy a gyógyvizek áldását necsak a magyarok, hanem a külföldiek is élvezhessék.* A reumagyógykezelés rendkívül nagyjelentőségű, mert sok esetben valóságos népbetegség. A gyógyítás sok fáradsággal és kutatással történik és a legjelentősebb gyógytényezők közé a gyógyfürdők tartoznak. A reumabetegség kialakulására igen sok körülmény van befolyással, így a hivatás és a lakás is.

*

Breemen professzor budapesti tartózkodása alkalmával fogadta a magyar sajtó képviselőit is, akik előtt hangoztatta, hogy a Nemzetközi Reumaellenes Liga *európai kampányt akar indítani a reuma leküzdésére és a reumaellenes hadjárat alapos előkészítésére Budapestet szemelte ki a Liga.* Reumakutató Intézetet kell a fővárosban létesíteni és a Tabánt tartja megfelelő helynek ennek az intézetnek a felállítására. Az itt létesítendő kórházban *a világ minden részéről dolgoznának orvosok.* Budapest forrásaiban, — mondotta — megvannak mindazok a gyógytényezők, — így a kén, továbbá a rádium és a különböző sók — amelyek a modern orvostudomány ismeretei szerint *a reuma legfontosabb gyógyító eszközei.* Egyébként hangsúlyozta, hogy mindent el fog követni, hogy *Hollandiából nagyobb csoport beteget irányítson Budapestre, hogy bebizonyítsa a magyar gyógyforrások gyógyítóerejét.*

Április 18-án dr. J. Van Breemen a magyar rádió meghívására előadást tartott, majd április 20-án elutazott Budapestről.

*

Befejezésül meg kell emlékeznem az Országos Balneológiai Egyesületnek az 1935. évben Budapesten megrendezett *kongresszusáról.*

Ugyanis igen nagy érdeklődés előzte meg az Országos Balneológiai Egyesületnek ezt a kongresszusát. A kongresszus, amelynek résztvevői eddig túlnyomóan a budapesti orvosok sorából kerültek ki, úgyszólván internacionálissá vált, mert *a vidéki orvosokon kívül Romániából is több mint 40 orvos érkezett hozzátartozóikkal együtt.* Nem kis mértékben járult hozzá a sikerhez a kereskedelemügyi minisztérium előzékenysége kedvezményes vasútijegy váltására jogosító igazolványok engedélyezésével.

A kongresszus április 26-án délelőtt a Szent Gellért-gyógyfürdő dísztermében a gazdasági osztály nagygyűlésével kezdődött. *Bánlaky* Géza elnöki megnyitójában üdvözölte a kongresszuson megjelent előkelőségeket és szakembereket. Meleg érzéstől áthatott szavakkal emlékezett meg arról a nagy veszteségről, amely a magyar fürdőügyet dr. *Dalmady* Zoltán elhúnytával érte. Méltatta Budapest-fürdőváros propagálása és kialakítása terén kifejtett érdemeit, hivatkozott nagy irodalmi munkásságára, különösen a balneoterápiával kapcsolatosan. Majd a kegyeletes megemlékezés után behatóan foglalkozott a fürdőváros fejlődésének lehetőségeivel, építészeti szempontból világítva meg ezt a rendkívül érdekes problémát. Részletesen ismertette a magyar fürdők vendégforgalmi adatait, nyomatékosan hangsúlyozva, hogy a magyar fürdőügy fejlődése *az orvosok hathatós közreműködése nélkül nem valósítható meg.*

*

Bánlaky Géza elnöki megnyitója után *Szendy* Károly, Budapest székesfőváros polgármestere tartotta meg előadását »*Budapest fürdőváros jövője*« címen.

Előadásában hangoztatta, hogy Budapest fürdőváros gondolata *ma már nem álomkép.* Budapest fekvése, klímája, természeti adottságai és gyógyvizeinek értéke biztos bázisát alkotják nagyarányú fürdőfejlesztési programm megvalósításának. Budapest a földkerekség egyik legszebb fekvésű városa ; időjárási viszonyai rendkívül kedvezőek, mert a fővárost övező hegyvidék és a Duna a klíma szélsőségeit kedvezően befolyásolják. A gyógyfürdők elhelyezkedése oly szerencsés, hogy egy milliós nagyvárosban megvan a lehetősége annak, hogy teljesen elkülönítve, *fürdővárosrészek kialakulhassanak.* A Gellérthegy lejtői, a Dunapart, a tabáni területek a Szent Gellért-gyógyfürdővel, a Rudas-gyógyfürdővel és a Szent Imre-gyógyfürdővel *zárt egységet alkotnak.* A fejlődésnek hasonló lehetőségeit biztosítja az északon elterülő Szent Lukács-, Császár- és a Szent Margitsziget-gyógyfürdő, továbbá a Városligetben elterülő Széchenyi-gyógyfürdő.

A székesfőváros gyógyforrásainak balneológiai értéke *nem marad el a külföld hasonló thermálvizei mögött.* Ezeknek a jelentőségét számos kül-

földi kutató állapította meg; Budapest kiváltságos helyzetét 300 éves egyeteme, kiváló orvosi kara, elsőrendű közegészségügyi intézményei is biztosítják. Van *Breemen*, a Nemzetközi Reumaellenes Liga főtitkárának véleménye szerint *Budapest arra hivatott, hogy a nemzetközi reumakutató intézet és fürdőkórház felállításával a reumakutatás és gyógyítás nemzetközi gócpontjává legyen.*

A fürdővendég, aki hosszabb ideig tartózkodik Budapesten, gazdasági szempontból is igen nagy értéket jelent. A fürdővendég megszerzésére irányuló széleskörű propaganda anyagi előfeltételeit biztosítva látja a Budapesti központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottságnak rendelkezésére álló bevételek révén.

Beruházásokat eszközöl a magánvállalkozás is, a Szent Lukács-gyógyfürdő betegosztályt létesített, a Szent Margitsziget-gyógyfürdő a szálló és a szanatórium átalakításával 300 elsőrangúan berendezett szobával bővült. Újabb létesítményei vannak a Császár-gyógyfürdőnek is.

A főváros a 21 milliós beruházási programm keretében *csaknem négy milliót fordít részben közvetlenül a gyógyfürdők, részben a vele kapcsolatos létesítmények fejlesztésére.* A Rudas-gyógyfürdő fűtőberendezését átalakítják gázfűtésre, lebontják a régi kazánházat és a kéményt. Kisebb betegosztály létesül a Szent Gellért- és Széchenyi-gyógyfürdőkben. Teljesen átépül a Rudas-gyógyfürdő és modern ivócsarnokot létesítenek mellette. Az építéssel kapcsolatban megszűnik a fürdő előtt a Dunaparton a kocsiforgalom és a Döbrentei-téren a parkkal egységes gyógysétány alakul ki.

Tervbe van véve a Tabán hydrogeológiai viszonyainak felkutatása és újabb artézi kút fúrása a Széchenyi-gyógyfürdőben. Ezen fúrás révén megoldást nyerhet a fűtés és a strandfürdő vízellátásának kérdése, sőt kilátás van arra a geológiai viszonyok alapján, hogy a meleg vízen kívül jódos-sós ásványvizet is sikerül izolálni. Közvetve a fürdőváros céljait szolgálják a Tabán parkrendezési munkálatai, valamint a balatoni országút budapesti szakaszának kiépítése.

*

A nagy tetszéssel fogadott előadáshoz dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanár szólt hozzá, aki a rheumakórház létesítésének sürgősségét hangoztatta a tudományos munka és az orvosok bekapcsolódása érdekében.

Szendy Károly polgármester válaszában kiemelte, hogy *a reumakórház létesítésének gondolatával foglalkozik a főváros vezetősége, de elsősorban a reumakórház helyét kell kijelölni.* Nincs kizárva, hogy a főváros a reumakórházat az Országos Társadalombiztosító Intézettel együtt a Császár-fürdő környékén fogja megépíteni.

*

Dr. *Tausz* Béla, a Központi Fürdőiroda vezetője az 1934. évi fürdővendég forgalmáról tartott előadást. 1934-ben több mint 200.000 fürdővendégünk volt, akik közül 22.000 külföldi. Rámutatott azokra a propaganda eljárásokra, amelyek a gyógyfürdők forgalmának emelését szolgálják.

Felber Lipót, a Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság gazdasági osztályának vezetője *ásványvizeink 1934. évi statisztikai adatait ismertette.* 1934-ben 250 vagón keserűvizet szállí[ottunk külföldre — több mint egy millió pengő értékben. Az ásványvízbehozatal 206.000 pengőt tett

Szendy Károly polgármester előadása az Országos Balneológiai Egyesület 1935. évi kongresszusán

ki. Ásványvízkereskedelmi mérlegünk *erősen aktív.* Kimutatta, hogy a szénsavval telített ásványvizek fogyasztása 9%-os emelkedést mutat. *Ásványvízkereskedelmünk révén 6,500.000 pengő kerül közgazdasági életünk vérkeringésébe.*

*

Este hat órakor kezdődött a Budapesti Királyi Orvosegyesület Semmelweis-termében dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanár elnöklete alatt a kongresszus *első tudományos ülése.* Dr. *Vámossy* Zoltán a kongresszust dr. *Tauffer* Vilmosról, az Egyesület alapítójáról és első elnökéről tartott emlékbeszéddel nyitotta meg. Megható bensőséggel jellemezte Tauffer Vilmos

markáns alakját, *akinek a 45 éves Egyesület megalapitását, a magyar fürdőügy országos elismertetését és törvényes rendezését köszönheti.* A nemzet életösztöne adja a magyarázatát annak, hogy a legértékesebb gyógytényezőktől megfosztott országban új gyógyhelyek és üdülőhelyek létesültek és a meglevő gyógyértékek kialakulásukban a tökéletesedés felé haladnak.

Dr. *bilkei Pap* Lajos, a székesfővárosi gyógyfürdők igazgató-főorvosa, költői melegségtől áthatott szavakkal emlékezett meg Dalmady Zoltán egyetemi tanárról, az Egyesület tudományos osztályának elhúnyt elnökéről. Elmélyedéssel ismertette a melegszívű ember életét, a ragyogó elméjű tudós alkotó tevékenységét és az európai gondolkodású, tisztult felfogású ember világnézetét.

Az ülést befejezte dr. *Szabó* Imre a Gyógykúrák psychikus tényezőiről szóló előadása. Kiemelte, hogy az ember egyénisége oszthatatlan egész. A szervezet és a szervek funkciói *lelki úton is befolyásolhatók.* A test és a psyche egymásra a vegetatív idegrendszer útján hatnak. A psychikus tényezők minden gyógykezelésnél, de különösen a fürdőhelyeken végzett gyógykezelésnél bírnak különös jelentőséggel. Befolyással van a klímaváltozás, a gyógyulás élménye a psychére. Nem hagyható figyelmen kívül a beteg individuális konstituciója és karaktere sem.

*

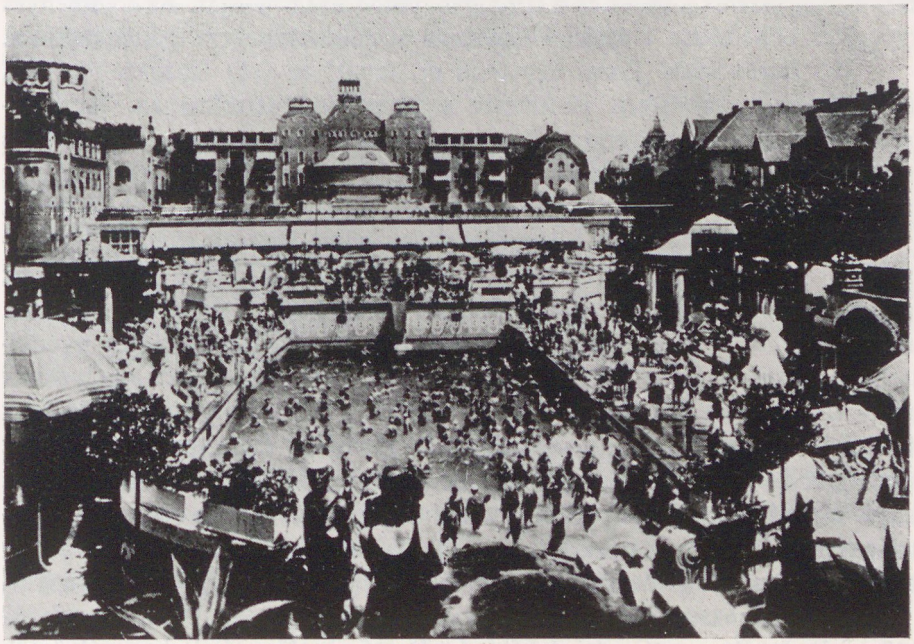
1935 április 27-én reggel 9 órakor a kongresszus körülbelül 60 vidéki és román résztvevője a Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság által rendelkezésére bocsátott autocarokon megtekintette orvosi vezetés mellett a Széchenyi-gyógyfürdőt, a Szent Margitsziget-gyógyfürdőt, Szt. Lukács-gyógyfürdőt, a Rudas-gyógyfürdő forráscsoportját és a Szent Gellért-gyógyfürdőt.

*

Délután egy órakor a Szent Gellért-gyógyfürdő dísztermében tartotta meg az Egyesület *40. rendes tisztújító közgyűlését* Dr. *Vámossy* Zoltán elnök üdvözölte a megjelenteket, a minisztériumok, a főváros, az érdekeltségek, a romániai országos orvosszövetség elnökét és a kongresszuson részvevő román orvosokat. A megjelent román orvosok nevében dr. *Buia* János, Kolozsvár tiszti főorvosa köszönte meg *magyar nyelven* az üdvözlő szavakat és egyúttal részvétét fejezte ki dr. *Dalmady* Zoltán elhúnyta alkalmával.

Dr. *Frank* Miklós főtitkár jelentésében megállapította, hogy az Egyesület kitartó, szívós munkájának az eredményeképen nemcsak a közvélemény érdeklődését sikerült a fürdőügyek iránt felkelteni, hanem *megjelentek a fürdőtörvénynek Budapestre vonatkozó végrehajtási utasításai és a Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság anyagi fedezetét biztosító törvény is.* Az Egyesület akciót indított a *fürdőorvosi* cím használatának rendezése ügyében. Sajtó alá rendezte negyedízben a »Magyarország Fürdőinek, Üdülő-

helyeinek és Ásványvizeinek ismertetése« című kiadványát. Közbenjárására a m. kir. kereskedelemügyi minisztérium *módosította* a gyógyfürdőket az elő- és utóidényben látogató vendégek részére nyujtott menetdíjkedvezmény időpontját. Az Egyesület gazdasági osztálya közvetlen megbeszélésekkel és körlevelekkel tartotta fenn a kapcsolatokat az érdekeltekkel. Clubszerű összejövetelek szolgálták a baráti kapcsolatok kimélyítését. Tanulmányi kirándulást rendezett az OTI-orvosok részére a Balaton melletti gyógy- és üdülőhelyek megismerésére.

A Szent Gellért-gyógyfürdő strandfürdője, a Szent Gellérthegy felől nézve

Angyal Márton pénztáros ezután bemutatta az Egyesület zárszámadását és költségelőirányzatát. Majd sor került az új tisztikar megválasztására.

A megejtett tisztújításon *egyhangúan két évre* újból elnökké választották dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanárt, főtitkárrá dr. *Frank* Miklós főorvost. A tudományos osztály elnöke dr. *Frigyesi* József egyetemi tanár, társelnöke dr. *Benczur* Gyula egyetemi tanár lett. A gazdasági osztály elnökévé *Bánlaky* Gézát választották.

A közgyűlés elfogadta a Balatoni Intéző Bizottság indítványát és elhatározta, hogy 1936. évi kongresszusát a Balaton valamely gyógy- vagy üdülőhelyén tartja meg. Dr. *Rausch* Zoltán javaslatára átirattal fordul az Egyesület a m. kir. Pázmány Péter tudományegyetem orvosi karához,

hogy a tanrendbe vegye fel az ötödévesek részére az ajánlott, nem kötelező tárgyak közé a balneológiai tárgyú kollégiumokat és hívja fel a figyelmet az egyetemi balneo- és fizikotherapiai tanszék felállításának szükségességére.

*

Délután 6 órakor folyt le az Egyesület *második tudományos nagygyűlése*, amelyen dr. *Simicska* Gábor ismertette »Reumatizmus és gyógyítása, különös tekintettel a fürdőkezelésre« című előadásában a reuma kórbonctani, kórszövettani képét, a keletkezésére vonatkozó felfogásokat, a gyógyszeres kezelés és a fürdőgyógymód hatásmódját. Az eredményes gyógyítás előfeltétele a helyi kezelésnek fürdőkezeléssel való kombinálása.

Dr. *Barla-Szabó* József egyetemi m. tanár, az OTI igazgató-főorvosa *a fürdőterapia lehetőségeit* ismertette a társadalombiztosításban. Megemlítette, hogy úgy Magyarországon, mint a külföldön a betegségi, baleseti és rokkantsági biztosítás egyaránt igénybe veszi a biztosítottak egészségének javítására a fürdőtherapiát. Magyarországon a betegségi biztosítás terhére a gyógyintézetekben történik a keresőképtelen fekvő betegek ellátása. A járóbetegek gyógyfürdőjegyeket vagy ellátásos vidéki gyógyfürdőkezelést kapnak. Rámutatott a baleseti sérültek fürdőtherapiájának fontosságára, megemlékezett arról a német rendeletről, amely a baleseti sérültek gyógyításában kötelező helyet biztosít azoknak az intézményeknek, amelyeknek balneotherapiás és fizikális gyógymódok alkalmazására szolgáló berendezésük van. Felhívta a figyelmet a rokkantsági biztosításról szóló törvényben előírt *egészségvédő alapra*, amelynek kapcsán a népbetegségek és a reuma elleni küzdelem is tervszerűvé fog válni. Rendkívül fontosnak tartja végső következtetéseiben a fürdőkórházon kívül *reumakutató laboratórium felállítását*, amely tisztázza a megbetegedés természetét és megszabja a gyógykezelés irányát.

Számos hozzászólás hangzott el az előadással kapcsolatban, amelyeknek során dr. *Benczur* Gyula, dr. *Vándor* Dezső, dr. *Nagy* Béla hangsúlyozták az OTI-betegek kezelésénél alkalmazott fürdőtherapiának a fürdők és a balneológia szempontjából való nagy jelentőségét.

Dr. *Belák* Sándor egyetemi tanár előadásában »*a klímatényezők adagolásáról*« szólott. A klímatényezők helyes adagolásának első feltétele azok pontos fizikai ismerete úgy a makro- mint a mikroklímát illetőleg. Támogatni kell a napsugárzás és levegőelektromossági mérések keresztülvitelében a Meteorológiai Intézetet. A klímatényezők alkalmazásánál tekintettel kell lenni az egyes tényezők között fennálló kölcsönhatásokra, továbbá a szervezet még kevéssé ismert érzékenységére. Eredményes és teljesen megbízható klímatherápiát csak a klímatényezők pontos adagolása esetén lehet végezni. Az előadáshoz dr. *Vámossy* Zoltán, dr. *Rausch* Zoltán, dr. *Sümegi* József szólaltak hozzá. Hangsúlyozták a bőrnek, mint önálló szervnek különös fontosságát a klimatikus tényezőknek a szervezetre gyakorolt behatásánál.

Dr. *Schulhof* Ödön kísérleteiről számolt be, amelyek »gyulladásos szövetanyagok keletkezését igazolják fizikotherapiás behatások kapcsán«. Hőlég, iszap, diathermia stb. alkalmazása után a beteg vérsavójában gyulladásos szövetanyagok jelennek meg, amelyek szabályos lefolyást mutatnak. Az első behatások után gyulladást fokozó, a továbbiak kapcsán gyuulladást csökkentő anyagok mutathatók ki. Az idült gyulladások thermalis kezelésénél hasonlóképpen követi a kezdeti rosszabbodást a javulás. Az előadással kapcsolatos tudományos vitában dr. *Rajka* Ödön, dr. *Illényi* András, dr. *Benczur* Gyula vettek értékes hozzászólásaikkal részt.

Dr. *Nemes* Jenő készüléket demonstrált, amely a budai hévizeknek keserűvizekkel való automatikus keverését célozza.

*

Este a kongresszuson résztvevők társasvacsorára gyűltek össze, amelyen számos felköszöntő hangzott el.

Április 28-án az Egyesület *tanulmányi kirándulást rendezett* Esztergomba. A kiránduláson körülbelül hetvenen vettek részt, akiket a város vezetősége élén dr. *Glatz* Gyula polgármesterrel és dr. *Etter* Ödön vezérigazgatóval fogadott. A város vezetősége és a fürdőtulajdonos Takarékpénztár ebéden látták vendégül a kirándulókat.

*

»A kormányzati tényezők megértő támogatása, a fürdőtörvény és végrehajtási utasításai indították meg fürdőügyünk rég óhajtott fejlődését. *A fürdőüggyel kapcsolatos kérdésekre mind többen figyelnek fel; élénken foglalkoztatják a szakembereket a balneológiával kapcsolatos közegészségügyi és nemzetgazdasági lehetőségek.* A mind jobban terjedő érdeklődés egyik jele és egyúttal a jövő biztos záloga is a lezajlott balneológiai kongresszus sikere.«

Ezzel a megjegyzéssel záródik az Országos Balneológiai Egyesület 1935. évi kongresszusáról szóló jelentés.

A magam részéről is ezekkel a szavakkal kívánom befejezni munkámnak ezt a fejezetét, amelynek anyaga tulajdonképen napról-napra növekednék, hiszen annyira terjed ma már — miként azt a fenti beszámoló is megállapítja — a fürdőügyek iránt *az egész magyar közvélemény, az egész magyar társadalom érdeklődése.* Nem is lehet ez a beszámolóm még csak nagy vonatkozásokban sem teljes, mert hiszen ma már a magyar s különösen a budapesti társadalomnak minden rétege; sőt minden egyes tagja érzi, tudja, hogy Budapest jövő virágzásának egyik legfontosabb záloga a földalatti kimeríthetetlen és még jórészt feltáratlan — *hévforráskincs,* amelynek fokozottabb feltárása, a szerencsés véletlen folytán, *összeesik a balneoterápia új reneszánszával.*

XXI. FEJEZET.

Az 1929. évi fürdőtörvény, annak végrehajtási utasításai. — A Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság (Kurkommisszió) megalakulása, programmja és első ténykedései.

Fordulópontot jelent Budapest-fürdőváros kifejlődése szempontjából is a már többízben említett *1929. évi XVI. tc., amely »a gyógyfürdőkről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről, az üdülőhelyekről és az ásvány- és gyógyforrásokról«* szól.

I.

A fürdőtörvény előzményei.

Amint már munkámban többízben említettem, a gyógyfürdőket és ásványvizeket eleinte főként *közegészségügyi* és *gazdasági* szempontból a *közegészségügy rendezéséről* szóló 1876. évi XIV. tc. 14. fejezete szabályozta, amely még a *vízjogi törvény* meghozatala előtt keletkezett s így ezt a kérdést csupán az akkori viszonyoknak és igényeknek megfelelően tudta rendezni.

Azonban ugyanaz az áramlat, amely az 1880-as években létrehozta az Országos Magyar Balneológiai Egyesületet, már kezdetben is szükségét érezte annak, hogy ezt a már akkor is elavultnak ismert törvényfejezetet *a korszerű követelményeknek megfelelően módosítsák és kiegészítsék.*

Az 1893. évi Országos Magyar Balneológiai Kongresszus alkalmából dr. *Smialovszky* Valér országgyűlési képviselő már bemutatta törvénytervezetét, amelyet dr. *Ladik* Gusztávval együtt szerkesztett meg és ezt a kongresszus pontról-pontra érdemleges tárgyalás alá vette, megjegyzéseivel kiegészítette és később a m. kir. miniszterelnökhöz is előterjesztette.

A Smialovszky—Ladik-féle és az 1893. évi balneológiai kongresszus elé terjesztett törvénytervezetnek 1—10. §§-ait, mint az akkori felfogás hű kifejezőjét, *érdekesség* szempontjából azért közlöm le, hogy alkalmat szolgáltassak ezzel az 1929. évi XVI. tc. megfelelő szakaszaival való összehasonlításra:

1. §.

»Gyógyhelyeknek tekintetnek :

a) ásványfürdők, melyeknek egyes ásványforrásaikra nézve előzetesen teljesített pontos vegyelemzés alapján szakértői vélemény által kimutattatik, mikép ásványvizük gyógycélokból használható ;

b) vízfürdők, melyek kellő mennyiségű tiszta és üde forrásvízzel bírnak;

c) éghajlati gyógyhelyek.

Minden gyógyhelynek

a) az egészség és kényelem igényeinek megfelelő épületekkel,

b) fürdőszabályzattal,

c) a fürdőévad alatt állandó fürdőorvossal és

d) önálló, fiók-, házi-, vagy legalább kézi gyógyszertárral kell ellátva lennie ;

e) szükséges továbbá, hogy a források a légköri kártékony befolyásoktól és mindennemű tisztátlanítástól megvédve legyenek ;

f) végül gondoskodva legyen a betegeknek egészséges eledellel való ellátásáról, valamint nyugalmuk és kényelmük megóvásáról.

A fürdőorvos kinevezése a főispánnak bejelentendő, ki csak a törvényszerű képesítés hiánya, vagy erkölcsi indokok alapján tehet ez ellen kifogást, melyre végérvényesen a belügyminiszter dönt.

2. §.

A gyógyhely elnevezésre az engedélyt, ha okmányilag kimutattatik, mikép az előbbi §-ban említett kellékeknek meg van felelve, a törvényhatóság meghallgatásával a belügyminiszter adja meg.

Éghajlati gyógyhelyeken a hőmérséki és lebészeti[1]) viszonyok a fürdőévad alatt pontosan feljegyzendők és az országos központi meteorológiai intézetnek bemutatandók.

3. §.

A gyógyhelyek azon törvényhatóság felügyelete alá tartoznak, melynek területén vannak.

A törvényhatóság gondoskodik arról is, hogy a vagyontalanok a fürdők és gyógyforrások díjtalan használatában a lehetőség szerint részesíttessenek.

4. §.

Mindennemű gyógyhelyen a fürdőházak, úgyszintén a lak- és mellékhelyiségek, úgy az ilyen telepek egész környezete a közegészségi feltételeknek megfelelő karban tartandók.

[1]) Lebészetnek nevezték akkoriban magyarosan a meteorológiát.

E célból a hatóságnak különös gondoskodás tárgyát képezi, hogy a közegészség előmozdítására és megőrzésére minden törvényes kívánalomnak kényszer útján is érvény szereztessék.

Amennyiben mindezek ellenében bármely gyógyhelyvállalat ismételt figyelmenkívülhagyással vétene, az illetőnek gyógyintézete bezáratását — a törvényhatóság meghallgatásával — a belügyminiszter elrendelheti.

5. §.

Az ásványvizek töltése, tartása és szállítási kedvezményeinek megállapítása rendeleti úton szabályoztatik.

Mesterséges ásványvizek készítése és árusítása tilos.

6. §.

Gyógydíjak beszedése s gyógyalapok létesítése — a törvényhatóság meghallgatásával — a belügyminiszter által engedélyezendő.

Az e címen begyűlt összeg a fürdő emelésére szolgáló célokra használandó fel.

7. §.

A fürdőtelep — amennyiben ennek szükségessége bebizonyíttatik és ez a helyi viszonyok szerint lehetséges — esetleg a községi törvénytől eltérőleg, a legcsekélyebb követelmények mellett is közigazgatási és közadózási külön körzetkép kihasítható.

8. §.

A gyógyhelyek emelése tekintetéből a kereskedelmi miniszter az azokban megkívántató posta és távirda állomások lehető felállításáról gondoskodik.

A hatóság különös gondoskodását képezi továbbá, hogy a gyógyhelyekbe vezető utak lehetőleg jó karban tartassanak.

Végül gondoskodik a hatóság, miszerint a gyógyhelyek fontosságához képest a rend és közbiztonság fenntartása céljából megfelelő, esetleg kivételes intézmények és intézkedések fennlétezzenek.

9. §.

Gyógyhelyeken új építkezések ép úgy, mint teljes átalakítások, melyek gyógycélokra, gyógyvendégek befogadására, nevezetesen ezek bármi irányú ellátására és kényelmére épültek, — úgy mint eddig — húsz évi adómentességet élveznek.

10. §.

Bármely iparengedély kiadása előtt, mely a gyógyhely területére vonatkozik, vagy annak közelébe települni óhajt, a gyógyhely-vállalat meghallgatandó.

Főkép a pék-, mészáros- és kocsmáros-, illetve szállodaiparok dolgában a gyógyvendégek jutányos és jó ellátása és kényelme a hatóság különös figyelmét képezi.«

*

A további paragrafusok — 11—14-ig — a kedvezményekről, adómentességekről, vasúti szállítási visszatérítésekről, továbbá a kisajátításokról szólnak, — a 15. §. kiterjeszti a kedvezményeket azokra a pénzügyi válla-

A budai Császárfürdő 1884-ben

(Alt Rudolf vízfestménye után)

latokra is, amelyek ilyen helyeknek a finanszírozását vállalják, — a 16. §. elsőbbségi részvények kibocsátására ad jogot ilyen vállalatoknál (hasonlóan a helyi érdekű vasutakról szóló 1888. évi IV. tc. idevonatkozó rendelkezéseihez), — a 17. §. a záloglevelekhez hasonló egyöntetű járadék-címletek kibocsátása iránt intézkedik.

Dr. *Smialovszky* Valér a tervezet tárgyalása alkalmával megjegyezte, hogy a törvényjavaslattervezetből még hiányzott a fürdőorvosok és a fürdőtulajdonosok közötti viszony körülírása és a gyógybizottságokra vonatkozó rendelkezés.

Dr. *Szontagh* Miklós már az 1893. évi megbeszélések alkalmával kívánta, hogy a gyógybizottságok megalakításának irányelveit is szeretné a törvénybe foglaltatni, mert véleménye szerint fürdővendég nem lehet tagja a gyógybizottságnak.

*

Ezt a törvényjavaslattervezetet többszörös letárgyalás és átdolgozás után az Országos Balneológiai Egyesület 1894. március 15-én felterjesztette a kormányhoz.

Erre a felterjesztésre a következő leirat érkezett a belügyminisztertől a Balneológiai Egyesület elnökségéhez:

»Nagyságos Úr!

Mult évi március hó 15-én kelt felterjesztése kapcsán van szerencsém értesíteni Nagyságodat, hogy a gyógyfürdőkre és ásványvizekre vonatkozó törvényjavaslat tárgyalására *bizottságot szándékozom egybehívni*, melybe a magam részéről a vezetésem alatt álló minisztérium közegészségügyi osztályának főnökét dr. *Chyzer* Kornél min. tanácsost és dr. *Preysz* Kornél segédfogalmazót küldöttem ki s egyúttal elrendeltem, hogy nevezett miniszteri tanácsosom az előtanulmányok befejezte után a bizottság egybehívása iránt intézkedjék.

Van szerencsém ennélfogva tisztelettel felkérni Nagyságodat, hogy a vezetése alatt álló orsz. balneológiai egyesületnek ezen bizottságban való képviseltetése iránt intézkedni és kiküldötteinek névsorát velem közölni szíveskedjék.

Budapesten, 1895. március 11-én. *Perczel.*«

Jóllehet nem célom ennek az érdekes fürdőtörvény-javaslatnak a további sorsát részletesen ismertetni, csupán megemlítem, hogy erre a belügyminiszteri leiratra a Balneológiai Egyesület igazgatótanácsa a maga részéről a következő tagokat küldötte ki a tervezett bizottságba: dr. *Boleman* István kir. tanácsos, fördőorvos, dr. *Ladik* Gusztáv ügyvéd, dr. *Smialovszky* Valér országgyűlési képviselő.

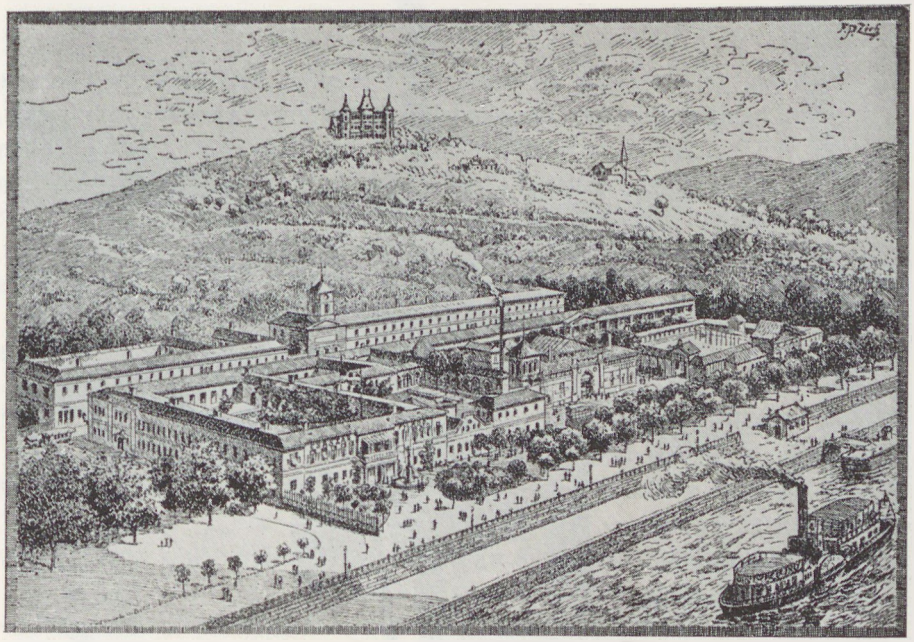
*

Széll Kálmán miniszterelnök rendelkezésére az 1899-ben megalakított Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság a tervezetet teljes egészében átdolgozta. Az 1900-as évek elején a belpolitikai helyzet foglalt le minden érdeklődést, így tehát a kormány sokáig nem állott elő a törvényjavaslattal.

1911-ben a belügyminisztérium újra átdolgozta az akkor már terjedelmes javaslattervezetet és annak 86. §-ból álló módosított szövegét

1911. évi március hó 24-én *Jakabffy* belügyi államtitkár a »Magyarországi Balneológiai Egyesület« elnökségének is megküldötte az alábbi megjegyzéssel:

»A gyógyhelyekről, a gyógyvizekről és az üdülőhelyekről készített és már ismételten átdolgozott törvényjavaslattervezetet újra gyökeresen átdolgoztattam és idezárva megküldöm azzal a megjegyzéssel, hogy azt a magam részéről egyelőre csak előadói tervezetnek kívánom tekinteni és a

A Szent Lukács- és Császár-gyógyfürdők a XIX. század végén

részletekre vonatkozólag csak az észrevételek mérlegelése alapján fogok véglegesen állást foglalni.

A korábbi javaslaton egyrészt a rendszert, másrészt az egyes rendelkezéseket illetőleg néhány lényeges változtatást tettem, amelyeket röviden a következőkbe foglalok össze.

A javaslat rendszere megváltozott, amennyiben:

1. a korábbi javaslat a »gyógyhely«, »gyógyvíz« és »üdülőhely« elnevezés használatára jogosult, tehát a magasabb követelményeknek megfelelő vállalatokat tartotta szem előtt és csak elvétve, mintegy mellékesen terjesztett ki némely rendelkezést az ily elnevezések használatára nem jogosult, tehát az alacsonyabb minősítésű vállalatokra, *holott a természetes fejlődésben ezek a rendesek, míg a magasabb minősítésű vállalatok a kivételesek.*

Az újabb javaslatban tehát a normális vállalatokra állapíttatnak meg a szabályok, amelyek — természetszerűleg — irányadók a magasabb igényeknek megfelelő vállalatokra is és az utóbbiaktól az általános követelményeken felül még különös kellékek is megkívántatnak. viszont ezek amazoktól részben eltérő elbánásban is részesülnek.

2. Egy külön fejezet alá foglaltattam össze a valamennyi vállalatra vonatkozó jogokat és kedvezményeket, ami által az áttekinthetőséget véltem fokozni.«

*

1913-ban az Országos Belneológiai Egyesület küldöttségileg kereste föl az akkori belügyminisztert, kereskedelmi minisztert és a pénzügyminisztert, hogy a fürdőtörvényt végre megalkossák. A közbelépés ismét eredménytelen maradt. Ezért az Egyesület *Winter* Lajos indítványára 1914 tavaszán »agitációs stílusban tartott kiáltványt« bocsátott ki, amelyet megküldött az összes országgyűlési képviselőkhöz, a nagyobb fővárosi és vidéki lapokhoz, a vármegyék és városok törvényhatóságaihoz, az alispánokhoz, a megyei és kórházi főorvosokhoz, a kereskedelmi és iparkamarához.

A kiáltványhoz facsimilében mellékelte az egyesület annak a száznál is több *képviselőnek az aláírását*, akik több mint 20 év előtt aláírásukkal kijelentették, hogy a fürdőügyi törvényjavaslattal foglalkozni óhajtanak, mert azt országos érdeknek tekintik.

Mellékelte továbbá a Budapesti Orvosegyesület 1913. évi felterjesztését ugyanebben az ügyben.

Ezzel a kiáltvánnyal eléggé sikerült is az egyesületnek a közvélemény figyelmét erre a nagy horderejű kérdésre terelni.

A kiáltvány többek között elmondja a magyar fürdőtörvény kálváriáját. :

»Az Országos Balneológiai Egyesület 25 éve küzködik, hogy ezt a beteg állapotot megváltoztassa ; 25 év előtt rámutatott arra, hogy igenis van mód reá, hogy azt a gazdag kincset, ami a magyar gyógyforrásokban rejlik, kiaknázhassuk és hogy nem a vállalkozók élhetetlenségén múlik, ha ez eddig meg nem történt.

Rámutatott arra, hogy a magyar fürdők a legmostohább elbánásban részesülnek úgy a kormányzat, mint a nagytőke részéről.

Rámutatott arra, hogy csakis egy egészséges magyar fürdőtörvény megalkotásával lehetne ezen a bajon segíteni és *25 éve könyörög egyik kormánytól a másikig: alkossák meg a magyar fürdőtörvényt!*

Az utolsó két évtized minden kormánya belátta a kérelem jogos voltát és foglalkozott az üggyel.

Foglalkozott vele 1893-ban *Wekerle* Sándor kormánya és elkészítette az első törvényjavaslat tervezetét, 1901-ben *Széll* Kálmán a másodikat, 1908-

Romantikus utcarészlet a világháború utáni időben lebontott Tabánból. A Rácfürdő közelében levő környék

ban újra *Wekerle* Sándor a harmadikat, 1911-ben gróf *Khuen-Héderváry* kormánya a negyediket.

És íme ma, 25 év munkája után ott állunk, hogy nincsen fürdőtörvény, hogy a magyar fürdők alig egy tapodtat haladtak előre, — és hogy az a néhány fürdő, amely nagy áldozatokkal, saját erejéből előretörtetett, *keserű csalódások hatása alatt* megállott az út közepén. Ijesztő példája ez annak, hogyan senyved el minden gazdasági törekvés e hazában és hogyan riad el mindenki: tőke és vállalkozó attól, hogy a fürdőügyhöz csak közeledjék is . . .

. . . Csakugyan olyan élhetetlen-e a magyar vállalkozás, hogy ne tudná megteremteni azt, amit külföldön a naiv tiroli és svájci paraszt is eltalál? Csakugyan nem tudná értékesíteni a források erejét, a vidék szépségét a nagyközönség kedvére és kényelmére?

Hiszen azt látjuk, hogy *a külföldi fürdők hemzsegnek a magyar származású vállalkozóktól!*

Hát miért nem maradtak ezek itthon és miért értékesítik tudásukat épen külföldön?

Egészen bizonyos, hogy nem igaz az, mikép a nemzet fiai élhetetlenek volnának! És nem igaz az, hogy nem tudnók itthon is megteremteni azt az idegenforgalmat, amelyből milliókat lehet kovácsolni! . . . Ahhoz elsősorban az szükséges, hogy megalkottassék az a magyar fürdőtörvény, amely egyrészt:

gondoskodik a fürdők rendjéről és csendjéről,

rendezett viszonyokat teremt a fürdővállalkozás és a szűklátókörű, nehézkes, sőt sokszor kapzsi községek és hatóságok között,

másrészt:

szerető kézzel támogatja azokat ott, ahol támogatásra szorulnak.

Az az áldozat, amelyet az ország összes gyógyfürdőinek intenzív fejlesztése az államtól megkíván, nem nagyobb, mint amennyit az állam egy-két vármegye állattenyésztésének fejlesztése érdekében — nézetünk szerint igen helyesen — évi költségvetésébe felvesz.«

*

A *kiáltvány* polemizál azokkal az ellenérvekkel is, hogy hát miért is fejlődnek a külföldi fürdők állami támogatás nélkül?

»Legyen szabad rámutatnunk a felfogásnak gyökerében téves voltára. Eltekintve attól, miszerint a külföldi fürdők sokkal régebbi multra és kultúrára tekinthetnek vissza és e tekintetben ugyanúgy állnak a magyar fürdőinkkel szemben, mint a külföldi ipar a magyar iparral szemben, — külföldön az állam és egyéb közületek a legmesszebbmenően támogatják még anyagilag is a fürdőket.

Így például az osztrák belügyi tárca költségvetésében 1914-re 4,000.000 korona volt felvéve, »Unterstützung sanitärer Unternehmungen« címen, amiből a keletkező fürdővállalatok, új beruházások, hosszúlejáratú kamatmentes kölcsönökben részesülnek . . .«

*

A kiáltvánnyal előidézni sikerült közhangulat hatására a belügyminiszter, dr. *Kampiss* János miniszteri osztálytanácsos, a közegészségügyi ügyosztály egyik osztályfőnöke útján azt üzente a Balneológiai Egyesületnek, hogy »amennyiben a törvénnyel nem tudna oly hamar elkészülni«, kérte az Egyesületet, nevezze meg azokat a legsürgősebbnek talált intézkedéseket, amelyeket a belügyminiszter esetleg átmenetileg *rendeleti úton* is életbeléptethetne.

Az Országos Balneológiai Egyesület azonban azt válaszolta a belügyminiszter érdeklődésére, hogy változatlanul kérte: fordítsa teljes erejét és egész rendelkezésre álló idejét a fürdőtörvény megalkotására. Az egyesület ezt a választ — 1914. évi beszámolójában — azzal indokolja, hogy »a mi szükségleteink részletekben kikeresése és rendezése szabályrendeleti úton egyrészt távolról sem tudná kielégíteni a 20 esztendő óta egyre türelmetlenebb várakozást, mert minden jóakarat mellett is csak félmunka volna; másrészt a kérdések legtöbb része a szakminisztériumok beleszólását is kívánja s így a tárgyalások *épen annyi munkát és időt kötnének le, mint amennyivel maga a törvényjavaslat is letárgyalható . . .*«

II.

Az 1929. évi fürdőtörvény ismertetése.

A világháborús és az utána következő esztendők sokáig nem látszottak alkalmasaknak arra, hogy a törvényjavaslatból — törvény legyen. A fürdőtörvényjavaslat összes ügyei átkerültek a népjóléti minisztériumba.

Dr. *Vass* József, m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter végre 1929. évi január havában beterjesztette a magyar országgyűlés elé törvényjavaslatát »a *gyógyfürdőkről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről, az üdülőhelyekről és az ásvány- és gyógyvizekről*«.

A miniszter ugyanis felismerte azt a nagy nemzetgazdasági és közegészségügyi jelentőséget, amelyet a fürdőtörvény jelent. Ezért erős akarattal igyekezett megszabadítani azt az immár közel négy évtizedes bürokratikus »pókhálótömegtől« — miként azt az egyik újságcikk a törvényjavaslat benyujtásakor megírta.

A törvényjavaslat 1929. évi április hó 30. napján, mint az 1929. évi XVI. tc., törvényerőre emelkedett.

A törvény végrehajtására a népjóléti és munkaügyi, a belügyi, a pénzügyi, a földmívelésügyi, a kereskedelemügyi és az igazságügyi miniszterek kaptak felhatalmazást a törvényhozástól. A hatálybalépés idejének megállapítása pedig a népjóléti és munkaügyi miniszter hatáskörében maradt. Az 500/1931. N. M. M. (népjóléti és munkaügyi miniszteri) eln. szám alatt kiadott végrehajtási utasítás a *fürdőtörvény életbeléptetésének időpontjául 1931. évi április hó 1-ét állapította meg.*

*

Az 1929. évi XVI. tc., vagyis a fürdőtörvény általános jellemzését dr. *Benyó* János »Budapest Fürdőváros és az idegenforgalom« c. munkájában a következőképen foglalja össze:

»A törvény célja: új egészségügyi intézmények létesítése, ásványkincseink feltárásának előmozdítása, gyógyfürdők létesítése. Tartalmát illetőleg *kerettörvénynek* mondható és a szabályokat csak főbb vonásokban állapítja meg, az apróbb és különleges részletek szabályozását pedig a később kibocsátandó rendeletekre hagyta. *Megállapítja a gyógyfürdők, éghajlati gyógyintézetek, gyógyhelyek (gyógyfürdőhelyek), üdülőhelyek fogalmát, engedélyezésének, felügyeletének, megszűnésének általános feltételeit.* Szabályozza a gyógyhelyek gyógyjellegének a megállapítását és ennek következményeképen a következő fontos rendelkezéseket lépteti életbe:

1. Külön közigazgatási szervet létesít *a hatósági biztos* személyében, kinek feladata a közegészségügy, közrend, közerkölcsiség és közbiztonság feletti őrködés.

2. Gyógyhelyi *hivatalos orvos* jelölését rendeli el.

3. Önkormányzati szervként *gyógyhelyi bizottság* alakítását teszi kötelezővé, melynek feladata egyrészt a gyógyhely érdekeinek a védelme, másrészt jövedelmeinek beszedése és felhasználása.

4. A gyógyhely közérdekű munkálatainak elvégzésére a gyógyhelyen levő *ingatlanok tulajdonosai érdekeltségi kört alakíthatnak*, sőt egyes közérdekű esetekben kötelesek megalakulni.

5. Mérsékelt *gyógyhelyi díjak* szedését engedélyezi, melyek közadók módjára hajthatók be.

6. A gyógyhely céljaira *a községi pótadó 30—50%-nak igénylését és felhasználását engedélyezi* és ezzel a gyógyhelyek területének rendezését, egészségügyi és kulturális igények kielégítésének biztosítását lehetővé teszi, sőt nagyobb beruházások esetén *a községi pótadórészesedés több évre szóló lekötésével nagyobb tőkék beszerzését is megkönnyíti.* Ennek a rendelkezésnek a gazdasági jelentőségét nem lehet eléggé méltányolni, ugyanis eddig fürdőhelyeink fejlődésének legfőbb akadálya a tőkehiány volt.

7. A gyógyhelyek érdekében *belső és külső védőövet* lehet megállapítani. A belső védőöv célja a gyógyintézet zavartalan működésének a biztosítása,

melynek határain belül gazdasági, ipari vagy kereskedelmi üzem a gyógyhelylátogatók gyógyulási feltételeit, nyugalmát nem zavarhatja, biztonságukat pedig nem veszélyeztetheti. Ilyen üzemek kisajátítása is lehetővé van téve. A külső védőöv határain belül a gyógyintézet egészségügyi szempontjából elkerülhetetlenül szükséges gazdasági módokat változatlanul fenn kell tartani, vagy ellenkező esetben megváltoztatni. Ez a rendelkezés főleg

A Szent Margitsziget gyógyfürdőépülete

a környező erdőségek állagának a biztosítása és a szükséges *sétautak* létesítésére irányul.

8. Megengedi nemcsak a gyógyhelyek, gyógyintézetek és ásványvízüzemek folytatásához és bővítéséhez, hanem újak létesítéséhez szükséges ingatlanok *kisajátítását is.*

A törvény II. fejezetében *az ásványvíz és gyógyvíz fogalmait*, valamint ezek töltésére, forgalomba hozatalára és megnevezésére vonatkozó általános feltételeket határozza meg. Mesterséges ásványvíz készítése és forgalomba hozatala tilos (a meglevők legfeljebb öt évig tarthatják fenn üzemüket).

Az ásvány- és gyógyvízforrások védelmére *forrásvédterületet* lehet megállapítani, melyen belül ásást és furást *csak a bányahatóság engedélyével* szabad kezdeni és ezt az engedélyezés dacára is be kell szüntetni, ha az ásvány- vagy gyógyvízforrás vízbőségét veszélyeztetné.

A vállalkozási kedv felébresztésére *új gyógyintézmények és ásványvízüzemek létesítésénél*, vagy jelentékeny beruházásaiknál *a törvény legfeljebb húsz évre terjedő ideiglenes adómentességet biztosít.*

A felmerült kérdések szakszerű tárgyalása céljából *Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság* néven véleményező és indítványozó testület szervezését rendeli el, továbbá a gyógyfürdőkről, az ásványvizekről és gyógyvizekről, végül a forrástermékekről a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter által törzskönyv vezetését írja elő.

A törvény a fenti általános rendelkezéseknek részletes szabályozására az illető szakminisztereknek a 46—50. §-okban felhatalmazást ad.

Külön említjük meg, hogy a 46. §. második bekezdése szerint »felhatalmazást kap továbbá a m. kir. minisztérium, hogy e törvénynek a gyógyhelyekre és az üdülőhelyekre vonatkozó 10—25. §-ait *Budapest székesfőváros területén* és a Balaton partja mentén *módosításokkal* léptesse életbe.«

*

Dr. *Benyó* Jánosnak rövid általános megjegyzései után a fürdőtörvényt — főleg Budapest-fürdőváros szempontjából fontos részeiben — az alábbiakban ismertetem. Meg kell azonban jegyeznem, hogy mivel időközben a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztérium megszűnt és a fürdőtörvénnyel kapcsolatos jogköre átszállott a m. kir. belügyminisztériumra, a törvény ismertetésénél mindenütt mellőzöm a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszterre vonatkozó eredeti szöveget és mindenütt a »m. kir. belügyminiszter« szót helyettesítettem be, a mai tényleges jogi helyezetnek megfelelően.

*

Az 1929. évi XVI. tc. *hat fejezetből és 59 §-ból áll.* Hatályon kívül helyezi a közegészségügyről szóló 1876. évi XIV. tc. 100—108. §-ait, továbbá néhány más §-nak is egyes pontjait, »valamint a törvényeknek a jelen törvény rendelkezéseivel ellenkező rendelkezéseit«.

Az *első fejezet* általános rendelkezéseket tartalmaz a gyógyfürdőkről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről és az üdülőhelyekről.

Mindenekelőtt meghatározza az egyes fogalmakat.

Gyógyfürdő »az az intézmény, amely akár gyógyvíznek, vagy forrástermésnek, akár folyó, vagy tóvíznek természetes lelőhelyén való felhasználásával egymagában, vagy más gyógymódokkal kapcsolatban gyógyít«.

Eszerint *nem tartoznak* a törvény illetékessége alá azok az egyszerű tisztasági, vagy üdülési fürdők, amelyek folyó, tó, vagy kútvizet használnak fel.

Éghajlati gyógyintézet »az az intézmény, amely az éghajlati tényezőknek és megfelelő gyógyító berendezéseknek igénybevételével és esetleg gyógymódokkal kapcsolatban gyógyít«.

Gyógyhely (gyógyfürdőhely) »egy, vagy több gyógyfürdő, vagy éghajlati intézet, a körülötte keletkezett azzal a *településsel*, vagy azzal a *területtel*, amely közvetlenül a gyógyfürdő, illetőleg az éghajlati gyógyintézet céljait szolgálja és erre a közegészségügy és a gyógyítás követelményeit fokozott mértékben kielégítő berendezése alapján különösen alkalmas«.

Üdülőhely »az a település, amely anélkül, hogy a gyógyhely kellékeinek mindenben megfelelnek, folyó, vagy tóparti, vagy egyébként kedvező természetű fekvése következtében üdülés céljaira kiválóan alkalmas«.

Amíg a Magyar Szent Korona Országainak Balneológiai Egyesülete az 1893. évi első törvénytervezetében még nem foglalkozott a fenti fogalmaknak a meghatározásával, az 1929. évi XVI. t.-c. *szabatosan* fogalmazta meg az egyes kategóriákat.

*

A gyógyfürdőkről és éghajlati gyógyintézetekről a törvény az 5—9. §§-okban a következőképen intézkedik:

5. §. »Gyógyfürdőt és éghajlati gyógyintézetet a *m. kir. belügyminiszter engedélyével* szabad a közönség használatára (közhasználatra) megnyitni.

Ez a rendelkezés nem érinti az 1884: XVII. tc.-ben foglalt ipartörvény 25. §-ának az iparhatósági telepengedélyre vonatkozó rendelkezését.«

6. §. »A gyógyfürdő és az éghajlati gyógyintézet közhasználatba vételének engedélyezését az intézet céljaira szolgáló ingatlan tulajdonosa kérheti.

A kérelem előterjesztése alkalmával *igazolni kell*, hogy a fürdőnek gyógyforrása vagy forrásterméke, vagy a folyó- vagy tóvíznek a fürdő berendezése útján igénybe vett használati módja, vagy a hely éghajlata *betegségek gyógyítására alkalmas*, hogy az intézet *megfelelően képesített orvost* (1883: I. tc. 9. §-a) alkalmaz, továbbá, hogy az intézet a gyógyítás céljából szükséges *korszerű felszereléssel rendelkezik* és a betegek elhelyezéséhez és ellátásához szükséges összes feltételek (lakás, egészségügy, rendészet, élelmezés, forgalom, kiszolgálás stb.) megvannak. Egyszersmind a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) házirendjének tervezetét is be kell mutatni«.

7. §. »A m. kir. belügyminiszter a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) közhasználatba vételének engedélyezéséről az Országos Közegészségügyi Tanács és az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság (41. §.) meghallgatása után a kérvény beadásától számítva *legkésőbb hat hónapon belül határoz és a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) nevét és jellegét is megállapítja.*«

8. §. »A gyógyfürdő és az éghajlati gyógyintézet fölött a közvetlen *egészségügyi felügyeletet a törvényhatóság, az egészségügyi felügyeletet a m. kir. belügyminiszter gyakorolja.*«

9. §. »Ha a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) engedélyezésének feltételei egészen vagy részben megszünnek és a felügyeletet gyakorló törvényhatóságnak vagy a m. kir. belügyminiszternek a hiánypótlásra vonatkozó felhívása a kitűzött határidőben eredménytelen maradt, vagy ha a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) tulajdonosa (bérlője) a törvény, a rendeletek és a szabályzatok rendelkezéseit súlyosan és a figyelmeztetés ellenére ismételten megszegi vagy e rendelkezések megtartásáról nem gondoskodik, a m. kir. belügyminiszter a törvényhatóság (8. §.), az Országos Közegészségügyi Tanács, és az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság meghallgatása után *az engedélyt visszavonhatja és a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) bezárását elrendelheti.*

Sürgős szükség esetében a m. kir. belügyminiszter a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) működését legfeljebb *hat hónapi időtartamra ideiglenesen felfüggesztheti.*«

*

A gyógyhely megnevezést tehát *nem a* belügyminiszter, hanem az összkormány, *a m. kir. minisztérium* engedélyezi — ha a törvényes előfeltételek megvannak — valamely községnek vagy egész területére, vagy területének meghatározott részére, avagy több szomszédos községnek egész területére, vagy területeinek összefüggő részére.

»A gyógyhely elnevezés engedélyezését kérheti (11. §.): az érdekeltek egyesülete (fürdőegyesület stb.), az érdekelt gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) tulajdonosa (bérlője), az érdekelt község (10. §.) képviselőtestülete, a törvényhatósági bizottság, az Országos Közegészségügyi Tanács és az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottsága.

A kérvény felől a minisztérium a beadástól számított legkésőbb hat hónapon belül határoz. Az engedélyezéskor *a gyógyhely területének határait* is meg kell állapítani. A megállapított terület módosítására az előbbi bekezdés rendelkezéseit kell alkalmazni.«

A kérelmet a minisztérium csak akkor teljesítheti, ha előzőleg meghallgatta az illetékes törvényhatósági bizottság, az Országos Közegészségügyi Tanács és az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság véleményét is.

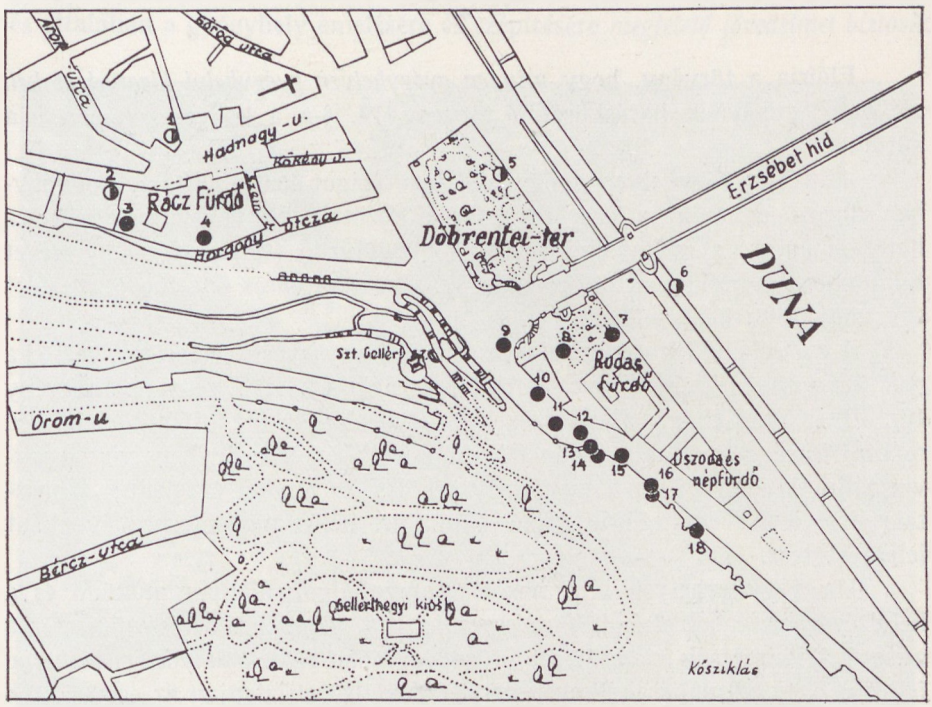
*

A törvény a *gyógyhelyekre* vonatkozólag egészen *különleges* rendelkezéseket is tartalmaz, amelyeket a 12. §. a következőképen állapít meg:

»A gyógyhelyen a közegészség, a közrend, a közcsend, a közerkölcsiség és a közbiztonság fenntartása felett a *hatósági biztos* őrködik. A hatósági biztos feladata továbbá állandóan felügyelni, hogy a gyógyhelyen *a lakás, az élelmezés és egyéb szükségletek árai az indokolt mértéket nem haladják-e meg,* hogy a gyógyhelylátogatókkal (15. §.) való *bánásmód* minden tekintetben a

jog és a méltányosság követelményeinek megfelel-e, végül a hatósági biztos, mint elsőfokú hatóság, határoz — a bírói hatáskör érintetlenül hagyásával — *a gyógyhelylátogatók lakásügyeiben.*

A hatósági biztos hatáskörét *rendszerint az illetékes elsőfokú rendőrhatóság gyakorolja*, szükség esetében a törvényhatóság a fürdőévad tartamára

● = forrás, ◑ = próbafúrás

A Rudas-gyógyfürdő és a Szent Imre- (Rácz-) gyógyfürdő forrásainak ábrázolása. Dr. Weszelszky Gyula adatai és útbaigazítása nyomán rajzolta Barsy Béla mérnök

A források elnevezése: 1., 2. Tabáni próbafúrások 1935-ben. — 3. A Szt. Imre gyógyfürdő kis forrása. — 4. A Szt. Imre gyógyfürdő nagy forrása. — 5., 6. Próbafúrások a Rudasfürdő előtt 1932-ben és 1935-ben. — 7. A Juventus rádiumos gyógyforrás. — 8. Az Attila gyógy-ivóforrás. — 9. Hungária ivóforrás. — 10. Névtelen forrás. — 11. Rákóczi forrás. — 12. Kara Musztafa forrás. — 13., 14. Török forrás. — 15. Kinizsi forrás. — 16. Beatrix forrás. — 17. Mátyás forrás. — 18. Árpád forrás.

a törvényhatóság tisztviselői közül *külön hatósági biztost* rendelhet ki, aki kirendeltetésének tartama alatt a gyógyhely területén az elsőfokú rendőrhatóság hatáskörében jár el. A m. kir. állami rendőrség működési területén lévő gyógyhelyen a hatósági biztost a m. kir. állami rendőrség kerületi főkapitánya rendeli ki.

Hatósági biztos csak az lehet, akinek a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883: I. tc. 3. §-ában megszabott képzettsége van.«

A fürdőtörvénynek ezt a rendelkezését módosította az 1929. évi XXX. tc., amennyiben a közigazgatás körében a *fogalmazási szakon* való alkalmazáshoz megkívánt képesítést az 1929 : XXX. tc. 65. és 66. §§-ai állapítják meg.

Tehát : hatósági biztos csak az lehet, akinek a közigazgatás körében a fogalmazási szakhoz megkívánt és az 1929. évi XXX. tc. 65. és 66. §-aiban előírt képesítése megvan.

*

Előírja a törvény, hogy *minden gyógyhelyen gyógyhelyi bizottságot kell alakítani*, amelynek hatáskörét a törvény 14. §-a a következőképen írja körül :

»Minden gyógyhelyen gyógyhelyi bizottságot kell alakítani. A gyógyhelyi bizottság elnöke a *fürdőbiztos*, tagjai között pedig helyet foglalnak : a hatósági orvos, a gyógyhelyi orvos, a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet tulajdonosa és bérlője, a törvényhatóság, a község) város és a fürdőegyesület egy vagy több képviselője.

A gyógyhelyi bizottság szedi be és kezeli a *gyógyhely jövedelmét*, veti ki a *gyógyhelyi díjakat* és határoz ezeknek felhasználása felett ; végzi az e törvény 16., 19. és 38. §-ában, valamint az e törvény alapján kiadott rendeletekben reábízott teendőket ; állandóan figyelemmel kíséri a gyógyhely viszonyait, vizsgálja és előmozdítja a gyógyhely erkölcsi és anyagi érdekeit ; tapasztalatairól a törvényhatóság útján a m. kir. belügyminiszterhez évenként jelentést tesz.

Ha a gyógyhelyen láttamozott alapszabályok alapján működő és a helyi érdekeltségből alakult *fürdőegyesület van*, a m. kir. belügyminiszter a gyógyhelyi bizottság feladatkörét a fürdőegyesület *választmányára ruházhatja*, feltéve, hogy az alapszabályok a helyi érdekeltségek alapján az egyesületbe való belépést nemzetiségre, vallásfelekezetre, foglalkozásra vonatkozó szempontokból nem korlátozzák. Ebben az esetben *a fürdőegyesület választmányának hivatalból elnöke a hatósági biztos*. Ezenfelül legalább egy tagot a törvényhatóság első tisztviselője küld ki. A választmánynak hivatalból tagja továbbá a hatósági orvos, a gyógyhelyi orvos, végül a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) tulajdonosa, bérlője és vezető orvosa, valamint az érdekelt községek (városok) egy-egy képviselője. Ha a gyógyhelyi bizottság hatáskörét a fürdőegyesület választmánya gyakorolja, az évi jelentést a hatósági biztos teszi.

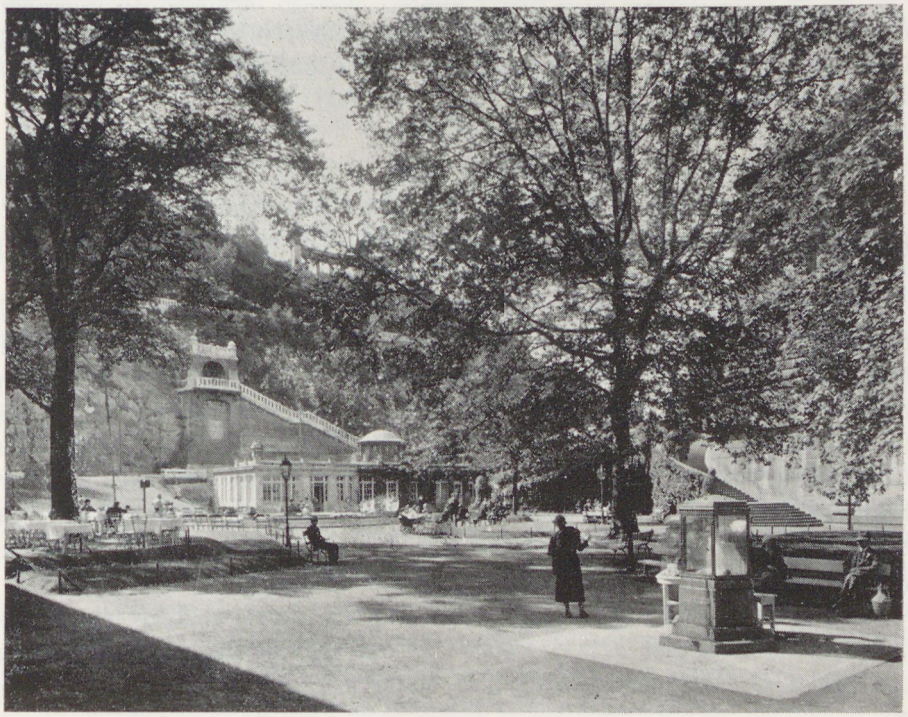
Ha a fürdőegyesület a gyógyhely érdekeinek gondozását elhanyagolja, vagy a közérdeket egyébként sérti, a m. kir. belügyminiszter a törvényhatóság első tisztviselőjének megokolt előterjesztésére *gyógyhelyi bizottság szervezését rendelheti el.*

A gyógyhelyi bizottság, vagy a hatáskörében eljáró fürdőegyesületi választmány határozata és intézkedése ellen *nyolc nap alatt előterjesztéssel lehet élni a törvényhatóság első tisztviselőjéhez*, akinek határozata ellen a m. kir.

belügyminiszterhez lehet fellebbezni. Azt a határozatot vagy intézkedést, amely ellen a hatósági biztos előterjesztéssel él, ennek jogerős elintézéséig nem lehet végrehajtani.«

*

A törvény a gyógyhely fenntartására, valamint közcélú, továbbá a gyógyhelylátogatók kényelmét és szórakozását célzó intézmények létesítésére és általában a gyógyhely emelésére és szépítésére *megfelelő jövedelmet biztosít.*

A Rudas-gyógyfürdő előtti ivópark, jobbról a Juventus rádiumos gyógyforrás régi foglalatával

Ez a jövedelem abból áll, hogy a m. kir. belügyminiszter a gyógyhelyi bizottságnak indokolt előterjesztésére *elrendelheti*, hogy a közönség meghatározott részére korlátozott *gyógyhelyen levő épületek házadója után befolyó községi pótadónak 30—50%-át a községi költségvetésben a gyógyhely közcélú intézményei javára kiadásként tüntessék fel és az így befolyt összegeket negyedévenkint utólagos részletekben fizessék ki a gyógyhelyi bizottságnak.* A községi pótadórészesedésből befolyó összeget viszont a gyógyhelyi bizottság együtt kezeli és együttesen használja fel az »egyéb jövedelmekkel«.

Az »egyéb jövedelmek« közé tartozik: a gyógyhelyi díj, amelyről a törvény 15. §-a a következőket mondja:

»A gyógyhelyen *mérsékelt gyógyhelyi díjat lehet szedni* azoktól, akik a fürdőévad tartama alatt a gyógyhelyen nem kereseti foglalkozás gyakorlása végett *három napot meghaladó időt töltenek* (gyógyhelylátogatók). A gyógyhelyi díj mértékét a törvényhatóság első tisztviselője a gyógyhelyi bizottság (fürdőegyesület választmánya) javaslatára évről-évre állapítja meg.

A gyógyhelyi díjat a gyógyhelyi bizottság (fürdőegyesület választmánya) írja elő és szedi be. A bérbeadók a gyógyhelyi díjakért a fizetésre köteles gyógyhelylátogatókkal egyetemleg felelősek.

A be nem fizetett gyógyhelyi díjakat *közadók módjára kell behajtani.* A gyógyhelyi bizottságnak (fürdőegyesület választmányának) a hatósági biztos láttamozásával ellátott gyógyhelyi díjtartozási kimutatása *végrehajtható közokirat.*«

*

Meghatározza a törvény azt is, hogy a gyógyhelyen lévő ingatlanok tulajdonosai bizonyos, a gyógyhely érdekében szükséges közérdekű költségeihez való hozzájárulás céljára *érdekeltségi kört alakíthatnak.* Erről a törvény 18. §-a a következőképen rendelkezik :

»A gyógyhely érdekében szükséges közérdekű (egészségügyi, vízvezetéki, csatornázási, talajvízlevezetési, világítási, partrendező, parkozási, fürdőházépítés stb.) munkálatok elvégzésére, ha azoknak költsége a gyógyhely bevételeiből (15. és 16. §.) nem fedezhető, a gyógyhelyen lévő ingatlanok tulajdonosai *érdekeltségi kört alkothatnak.* Az érdekeltségi kör megalakítása tárgyában *a törvényhatóság első tisztviselője határoz.* Határozata ellen a m. kir. belügyminiszterhez lehet fellebbezni, aki a m. kir. pénzügyminiszterrel, a m. kir. földmívelésügyi miniszterrel és a m. kir. kereskedelemügyi miniszterrel egyetértve határoz.

Az érdekeltségi kört *meg kell alakítani,* ha a gyógyhelyen lévő ingatlanok tulajdonosainak *ház- és földadó szerinti többsége kívánja.* Ily többség hiányában is a törvényhatóság első tisztviselője a gyógyhelyi bizottság meghallgatása után megalakítja az érdekeltségi kört, *ha ez a gyógyhely javára szolgáló közérdekű munkálatok elvégzésére szükséges.*

Az érdekeltségi hozzájárulás arányát az érdekeltség állapítja meg. Megegyezés hiányában a törvényhatóság első tisztviselője határoz. Határozata ellen az első bekezdésben említett fellebbezésnek van helye. A fellebbezés alapján hozott határozat ellen a m. kir. Közigazgatási Bíróságnál panaszt lehet emelni.

A be nem fizetett hozzájárulási költséget *közadók módjára* kell behajtani.«

*

A törvény intézkedik a gyógyhely, illetőleg a gyógyhelyen működő gyógyfürdőnek, vagy éghajlati gyógyintézetnek érdekében megállapítandó *védőövek létesítéséről.* A védőövek azt jelentik, hogy például az úgynevezett

belső védőöv határain belül nem lehet létesíteni olyan gazdasági, ipari, vagy kereskedelmi üzemeket, amelyek az érdekelt gyógyhely, illetőleg gyógyfürdő egészségügyi követelményeit sértik, vagy zavarják a gyógyhelylátogatók gyógyulási feltételeit, vagy azok nyugalmát, vagy pedig biztonságukat veszélyeztetik.

Ezt a *belső övet* a m. kir. belügyminiszter, a m. kir. földmívelésügyi és a m. kir. kereskedelemügyi miniszter, vagy pedig ha az bányaüzemmel kapcsolatos, akkor a m. kir. pénzügyminiszter, *együttesen állapítják meg* a gyógyhelyi bizottság, vagy a gyógyhelyen működő gyógyfürdő, illetve éghajlati gyógyintézet tulajdonosának, vagy bérlőjének *kérésére*. Ugyanezt azonban *kérheti* előterjesztés útján *a törvényhatóság első tisztviselője is*.

Ha valaki a belső védőövön belül valamilyen üzemet akar létesíteni, akkor a törvény 19. §-ának a következő bekezdéseit kell rávonatkoztatni:

»Aki a belső védőövön belül gazdasági, ipari, vagy kereskedelmi üzemet akar létesíteni, vagy a már meglévő üzemét változtatni, vagy szünetelő üzemét folytatni, vagy használaton kívül levő épületét a fenti célokra használatba venni kívánja, erre irányuló szándékát köteles az elsőfokú iparhatóságnak, illetőleg amennyiben gazdasági üzemről van szó, az elsőfokú közigazgatási hatóságnak bejelenteni. A gyógyhelyi bizottság (fürdőegyesület választmánya) és a gyógyhelyen működő gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) tulajdonosa (bérlője) az üzem létesítése ellen az e §. második bekezdésében említett indokokból kifogást tehet.

A kifogásolt ipari vagy kereskedelmi üzemet csak abban az esetben szabad létesíteni, ha az iparhatóság az 1884 : XVII. tc.-ben foglalt ipartörvény 26—34. §-ainak megfelelő alkalmazásával megállapította, hogy a létesíteni szándékolt üzem az említett szempontokból nem kifogásolható. Végső fokon a m. kir. kereskedelemügyi miniszter, gazdasági üzem, vagy gazdasági üzemhez tartozó létesítmények kérdésében a m. kir. földmívelésügyi miniszter, a m. kir. belügyminiszterrel egyetértve határoz.

Háziállatok tartásáról a szabályrendelet intézkedik.

Ha a belső védőövön belül szabályszerűen keletkezett, illetőleg engedélyezett gazdasági, ipari vagy kereskedelmi üzem működésével a gyógyhely, illetőleg a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) egészségügyi követelményeit sérti, a gyógyhelylátogatók gyógyulási feltételeit, vagy nyugalmát zavarja, vagy biztonságukat veszélyezteti és a káros befolyás másképen nem hárítható el, *az üzem az érdekeltek teljes kárpótlása mellett kisajátítható* 34. §.).«

*

A külső védőövre vonatkozóan a törvény 20. §-a a következőképen intézkedik:

»A gyógyhely, illetőleg gyógyhelyen működő gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) érdekében külső védőövet lehet megállapítani.

A külső védőöv határain belül a gyógyhely, illetőleg a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) *érdekeinek megfelelően egyes gazdasági művelési módok megtartását vagy megváltoztatását is el lehet rendelni.*

A külső védőöv megállapításának kérésére és az erre vonatkozó határozatra a 19. §. harmadik bekezdésének rendelkezését kell alkalmazni.

Külső védőöv megállapításának csak akkor van helye, ha az a gyógyhely, illetőleg a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) egészségügyi követelményei szempontjából *elkerülhetetlenül szükséges.*

Épületek, díszkertek, bekerített vadaskertek használatára a külső védőövi korlátozás nem terjed ki.«

Előírja a törvény azt is, hogy a belső és külső védőöv területén a *sílány legelőket,* vagy egyéb olyan területeket és vízmosásokat, amelyek *gyenge termőerejűek,* a lehetőség szerint *fokozatosan be kell erdősíteni,* még pedig az erdőtörvényt magábanfoglaló 1879. évi XXXI. tc. és az alföldi erdők telepítéséről és fásításáról szóló 1923. évi XIX. tc. megfelelő rendelkezéseinek a figyelembevételével. A belső és a külső védőövbe bevont erdőket pedig az erdőtörvény értelmében rendszeres gazdasági üzemterv alapján kell kezelni.

A törvény intézkedik aziránt is, hogy a gyógyhelylátogatók részére a külső védőöv területén *gyalogutakat is lehet kihasítani.* Erre vonatkozóan a törvény 22. §-a a következőket mondja:

»A gyógyhelyi bizottságnak (fürdőegyesület választmányának), illetőleg a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) tulajdonosának (bérlőjének) kívánságára a külső védőöv területén a gyógyhelylátogatók használatára gyalogutakat lehet kihasítani. A kihasítást *a szolgalommal terhelt ingatlanok művelési módjának lehető kímélésével és a tulajdonos kártalanításával kell foganatosítani.*

A gyalogutak kihasítása tárgyában a törvényhatóság első tisztviselője határoz. Határozata ellen a m. kir. belügyminiszterhez lehet fellebbezni, aki az m. kir. földmívelésügyi és m. kir. kereskedelemügyi miniszterrel egyetértve határoz.«

A védőöv megállapításával járó tulajdonjogi korlátozásokat telekkönyvileg kell bejegyezni a törvény 24. §-a értelmében. Amennyiben a gyógyhely elveszítené a gyógyhely megnevezésre való jogosultságát, vagy pedig megváltoznak, vagy megszünnek azok a körülmények, amelyek a szolgalmi jog létesítésének alapjául szolgáltak, akkor ezeket a bejegyzéseket természetesen a *telekkönyvből is törölni kell.*

*

Az *üdülőhelyekre* vonatkozóan a törvény hasonlóképen rendelkezik és kimondja, hogy a 10—19. §-ig, tehát a gyógyhelyekre vonatkozó intézkedéseket megfelelően kell alkalmazni az üdülőhelyekre is.

*

A törvény *második fejezete: az ásvány- és gyógyvízforrásokról szól.* Mindenekelőtt a 26. és 27. §§-okban megállapítja a következő alapfogalmakat :

26. §. «*Ásványvíz* az a víz, amelynek a rendes víztől eltérő vegyi összetétele, fizikai tulajdonsága és geológiai eredete van és amely ennek következtében fokozottan üdítő vagy az emberi szervezet életműködését előmozdító hatású.«

A Rudas-gyógyfürdő parkjában lévő népszerű Attila gyógy-ivóforrás

27. §. »*Gyógyvíz* az az ásványvíz, amelynek vegyi összetételénél, vagy fizikai tulajdonságánál fogva gyógyhatása van.«

A víznek ásványvízként, vagy gyógyvízként való megnevezését a m. kir. belügyminiszter engedélyezi. Az elnevezésen kívül, amennyiben a vizet kereskedelmi forgalomba is kívánják hozni, külön engedély szükséges, amire vonatkozólag a törvény 28. és 30. §-a a következőkép rendelkezik :

28. §. »Forgalomba hozni csak olyan ásványvizet és ásványvízforrásnak csak olyan termékét szabad, amelynek forgalombahozatalát a m. kir. belügyminiszter megengedte.

Nem kell engedély az ásványvíznek a forrásból a természetes lelőhelyén való töltéséhez, valamint az ásványvíznek a forrástól tíz kilométeren belül való árusításához, ha a fogyasztás is ugyanott történik (helyi forgalom).

A töltésnek minden esetben úgy kell történnie, hogy a forrást meg ne fertőzze. Az egészségügyi rendelkezések a helyi forgalomra is kiterjednek.«

30. §. »A m. kir. belügyminiszter az ásványvíznek megnevezését és az ásványvíznek vagy forrástermékének forgalombahozatalát, úgyszintén az ásványvíznek gyógyvízként való megnevezését az Országos Közegészségügyi Tanács és az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság meghallgatása után engedélyezi.

Az Országos Közegészségügyi Tanács és az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság a víz, illetőleg a forrástermék *vegyelemzésének* figyelembevételével állapítja meg véleményét, amelyet legkésőbb hat hónapon belül köteles nyilvánítani.«

A vízjogi törvény, vagyis az 1885. évi XXIII. tc. 16. §-a és 157. §-a helyett az 1929. évi XVI. tc., vagyis a fürdőtörvény a következőképen intézkedik *a forrásvizek védőterületéről* a 31. §-ában :

31. §. »A vízjogról szóló 1885 : XXIII. tc. 16. §-a, úgyszintén 157. §-ának utolsó bekezdése hatályukat vesztik és helyükbe a következő rendelkezések lépnek :

Az ásvány- és gyógyvíz, valamint a gyógyfürdő céljait szolgáló *forrásnak védelmére* bármelyik érdekelt kérelme alapján *forrásvédő területet* lehet megállapítani.

A forrásvédőterületet az illetékes elsőfokú *bányahatóság* javaslata alapján a m. kir. belügyminiszter a m. kir. földmívelésügyi miniszterrel és a m. kir. pénzügyminiszterrel egyetértve állapítja meg.

A megállapított forrásvédő területen *ásások vagy fúrások csak hatósági engedéllyel végezhetők.* Az engedélyt *az elsőfokú bányahatóság adja meg*, még pedig az 1885 : XXIII. tc. 158. és köv. §-aiban foglalt eljárás alkalmazásával. Az elsőfokú bányahatóság határozata ellen a m. kir. földművelésügyi miniszterhez lehet fellebbezni, aki a m. kir. belügyminiszterrel és a m. kir. pénzügyminiszterrel egyetértve határoz.

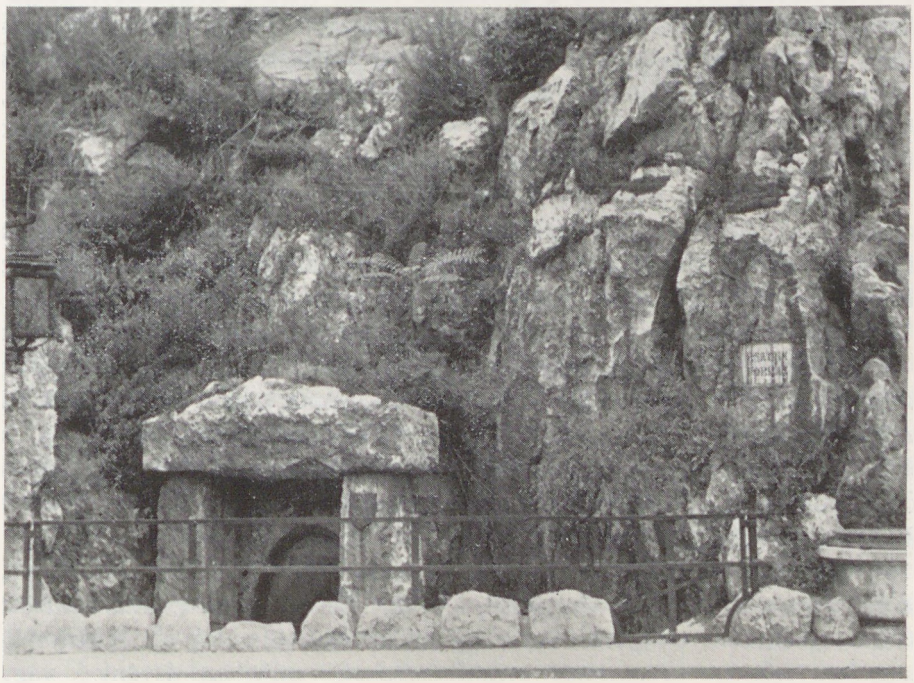
A forrásvédő területen belül harmadik személy ásást vagy fúrást bányahatósági engedéllyel is *csak azzal a feltétellel végezhet, hogy ezáltal a védőterületen lévő ásvány-, vagy gyógyvízforrás se minőségében, se mennyiségében veszélyeztetve ne legyen.* Ha a munkálatok az ásvány, vagy gyógyvízforrást veszélyeztetnék, a munkálatokat az érdekelt fél kérelmére még abban az esetben is meg kell szüntetni, ha azokat a bányahatóság engedélyezte. A munkálatok folytatását tiltó határozat ellen *csak birtokon kívül* lehet fellebbezni.

A forrásvédő területnek megállapításával kapcsolatos tulajdonjogi korlátozások megszünnek, ha az ásvány-, illetőleg gyógyvíz megszűnik vagy e jellegét elveszti.

A forrásvédő területi korlátozások megszűnését a m. kir. földmívelésügyi miniszter a m. kir. belügyminiszterrel és a m. kir. pénzügyminiszterrel egyetértve állapítja meg.

A forrásvédő terület megállapításával járó tulajdonjogi korlátozásoknak, valamint ezek megszűnésének *telekkönyvi bejegyzésére* a 24. §. rendelkezéseit kell alkalmazni.«

Kimondja a törvény azt is, hogy »*mesterséges ásványvíz készítése, forgalombahozatala, behozatala és árusítása általában véve tilos.* (33. §.) Kivételt

A Rudas-gyógyfürdőt tápláló források a Szent Gellérthegy tövében

képez az, hogy ha valaki a közegészségügyi törvény (1876. évi XIV. tc.) 108. §-a alapján a jelen törvény hatálybalépése idejében már *legalább két esztendő óta* előállít és forgalomba hoz mesterséges ásványvizet és három hónapon belül kérte jogának megújítását. A megújításra vonatkozó engedély *legfeljebb öt esztendő* tartamára szólhat. De ennek a fürdőtörvénynek életbelépése után *csakis vizsgázott vegyész, vagy gyógyszerész felügyelete és vezetése alatt lehet* készíteni mesterséges ásványvizet. (58. §.)

A törvény 33. §-a foglalkozik *a mesterséges ásványvíz* meghatározásával is. Ezen rendelkezés szerint: »az ásványvizet nem lehet mesterséges ásványvíznek minősíteni azon az alapon, hogy szénsavval telítették, vagy szénsav-

tartalmát mesterségesen fokozták vagy összetételét más megengedhető módon változtatták. Az ásványvíznek szénsavval telítéséhez vagy más változtatásához, úgyszintén az így változtatott ásványvíznek behozatalához és forgalomba bocsátásához a m. kir. belügyminiszter engedélye szükséges.

Az ásványvíznek csak olyan változtatását lehet megengedni, amely az ásványvíz eredeti jellegét nem érinti.«

*

A törvény III. fejezete a következő címet viseli: »*Ingatlanok kisajátítása gyógyhelyek és üdülőhelyek fejlesztése, ásvány- és gyógyvízüzemek folytatása, valamint új gyógyfürdők, ásvány- és gyógyvízüzemek létesítése céljából.*«

Ez a fejezet kimondja, hogy gyógyhely és üdülőhely fejlesztéséhez, valamint ásvány- és gyógyvízüzem folytatásához szükséges ingatlanok *közegészségügyi érdekből kisajátíthatók.* (34. §.)

»Ásvány- vagy gyógyvíz felkutatása, vagy feltárása végett szükséges ingatlant *ideiglenesen lehet kisajátítani*« és ha az idevonatkozó kutatások eredménytelenek, akkor az okozott kárt köteles megtéríteni az, aki az ideiglenes kisajátítási jogot megszerezte. (36. §.)

A 37. §. azonban a kisajátítási jogot a következőképen állapítja meg:

Lakott épületek, díszkertek és bekerített vadaskertek azonban még *ideiglenes kutatás céljaira sem sajátíthatók ki*, éppúgy nem sajátíthatók ki *végleges célokra* a közforgalmú vasút üzemi céljaira rendelt ingatlanok, a bányászat céljaira szükséges földterületek, valamint az a földterület, amelyen kihasználás alatt álló ásvány-, vagy gyógyvíz fakad, vagy kihasználás alatt álló forrástermék található.

Csak akkor van helye ezeknek a §§-oknak értelmében a kisajátításnak, *ha az ingatlan tulajdonosa nem teljesíti* a m. kir. belügyminiszter által kitűzött határidőn belül a gyógyfürdők, vagy az ásvány, illetőleg gyógyvízforrás üzembehelyezésére vonatkozó rendelkezéseket, vagy az ásvány-, vagy gyógyvíz felkutatása, illetőleg feltárása iránt nem intézkedik. Természetes, hogy a kisajátítást az ingatlannak csak arra a részére lehet elrendelni, amely mulhatatlanul szükséges a kisajátítás által védett érdek megvalósítása céljából.

A kisajátítási jogot kérheti akár a gyógyfürdő, éghajlati gyógyintézet, ásvány- vagy gyógyvíz üzem *tulajdonosa*, akár a gyógyhelyi bizottság.

Azonban *hivatalból is megindítható* a kisajátítási eljárás olyan ingatlanokkal szemben, amelyek *új gyógyfürdő létesítésében, vagy új ásvány-, illetőleg gyógyvízforrás* üzembehelyezéséhez szükséges, *még fel nem tárt*, vagy *pedig feltárt*, de *ki nem használt* és közegészségügyi szempontból közérdekű ásvány-, vagy gyógyforrás van. Ugyancsak hivatalból indítható kisajátítási eljárás az olyan ingatlanokkal szemben, amelyeket az ásvány- vagy gyógyvíz felkutatása, vagy feltárás végett *egyelőre csak ideiglenesen kell igénybevenni.*

A kisajátításra vonatkozólag a törvény a 38. §-ában kifejezetten megállapítja, hogy

»*a kisajátítás minden esetben csak annak javára rendelhető el, aki a meghatározott beruházások végrehajtására magát kötelezi és ezt biztosítja.*«

A kisajátítási eljárásnál *a kisajátításról* szóló 1881. évi XLI. tc. rendelkezései értelmében kell ugyan eljárni, a fürdőtörvény azonban ezt annyiban *módosítja*, hogy *a kisajátítási jogot a m. kir. belügyminiszternek tartja fenn*, aki azt a m. kir. kereskedelemügyi, a m. kir. földmívelésügyi és — bányaügyekkel kapcsolatosan — a m. kir. pénzügyminiszterrel egyetértve állapítja meg. Előbb azonban köteles meghallgatni a törvényhatóság első tisztviselőjét, az Országos Közegészségügyi Tanácsot és az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottságot is. A kisajátított ingatlan a fürdőtörvény értelmében haszonbérlet tárgya lesz. Az ingatlantulajdonos és a haszonbérlő között keletkező igények érvényesítésénél *a magánügyi rendelkezések maradnak az irányadók.*

*

A fürdőtörvény többször hivatkozik *az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottságra*, amely, miként más helyütt említettem, már az *1899. év óta létező hivatalos szerve a minisztériumnak* és amely 1901-ben az Országos Balneológiai Egyesület által benyujtott fürdőtörvénytervezetet is tárgyalta, de törvényesen mégis csak ezúttal, a fürdőtörvényben nyert szervezetet.

A fürdőtörvénynek »vegyes rendelkezései« közé sorolt 41. §-a ezt a bizottságot, amelynek végeredményben az egész fürdőtörvény végrehajtására vonatkozólag döntő szava van, a következőképen határozza meg:

»A gyógyfürdőkre, az éghajlati gyógyintézetekre, a gyógyhelyekre, az üdülőhelyekre, továbbá az ásvány- és gyógyvízforrásokra vonatkozó kérdések szakszerű tárgyalása céljából a m. kir. belügyminszter Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság néven *véleményező és indítványozó* testületet szervez.

A bizottság elnöke a m. kir. belügyminiszter, másodelnökét és tagjait a szakférfiak és az érdekeltek köréből a m. kir. belügyminiszter nevezi ki. Ezeken felül helyet nyer a bizottságban a m. kir. földmívelésügyi, a m. kir. kereskedelemügyi, a m. kir. igazságügyi és a m. kir. pénzügyminiszternek egy-egy képviselője, továbbá helyet nyernek Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának, az Országos Társadalombiztosító Intézet és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete igazgatóságának, végül az Országos Közegészségügyi Tanácsnak kiküldöttei. E kiküldöttek számát az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság szervezetére vonatkozó rendelet állapítja meg.«

Ugyancsak a fürdőtörvény vegyes rendelkezései között szerepel a 42. §. is, amely elrendeli, hogy a m. kir. belügyminiszter a gyógyfürdőkről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről, az üdülőhelyekről, az ásványvizekről és gyógyvizekről, végül a forrástermékekről *törzskönyvet* vezettessen.

*

A fürdőtörvény *legfeljebb húsz évre terjedő ideiglenes adómentességet biztosít* a 43. §. értelmében azoknak a vállalatoknak, »amelyek e törvény életbelépése után a gyógyfürdő-, vagy éghajlati gyógyintézet a gyógyhely vagy üdülőhely, az ásvány- vagy gyógyvíz forgalmának emelése céljából jelentékeny beruházásokat létesítenek.«

Ez az ideiglenes adómentesség kiterjed a vállalat üzeme után járó általános kereseti adóra, a társulati adóra, a községi pótadóra, valamint a kereskedelmi és iparkamarai illetékre.

Épúgy *adómentesnek nyilvánítja* a fürdőtörvény a belső és a külső védőöv területén beerdősített területet az erdő »főhasználatának« időpontjáig a földadó alól is.

A gyógyhely, illetőleg üdülőhely területén levő épületek adómentességéről külön törvényes intézkedést jelent be az 1929. évi XVI. tc.

*

A fürdőtörvény IV. fejezetében foglalt rendelkezések igen nagy hatalmat és befolyást biztosítanak a *törvényhatóság számára* is. A 39. §. ugyanis a következőket mondja :

»Ha valamely ásvány- vagy gyógyvízforrást az állagát vagy a gyógyhatását veszélyeztető módon kezelnek, vagy ha a forrás kezelése, különösen pedig a forrás foglalása és kihasználása *a közegészségügy érdekeinek* nem felel meg és a forrás megfelelő kihasználásához *közegészségügyi érdek* fűződik, a törvényhatóság a tulajdonost a hiányok pótlására és megfelelő beruházások megtételére *záros határidő kitűzésével felhívja*. A záros határidő két évnél hosszabb nem lehet.

Ha a felhívás eredménytelen marad, a m. kir. minisztérium elrendelheti, hogy az ásvány-, vagy gyógyvízforrás, illetőleg az ahhoz tartozó ingatlan és üzemi berendezés az üzem terhére hatósági kezelésbe vétessék.«

Ez a szakasz tehát közérdekből kilátásba helyezi még az ilyen balneológiai értékeknek a *községesítését is*, hogyha azok a magántulajdonban nem felelnek meg az általános közegészségügyi érdekeknek!

Érdekes a törvény 40. §-ának a rendelkezése is, amely ismét ugyancsak érinti a balneológiai érdekek védelmében a betűszerint vett magántulajdonjogot :

»Ha a hatóság a gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) vagy az ásvány-(gyógy)-vízforrás tulajdonosát, vagy bérlőjét jelentékenyebb költséggel járó *beruházásra kötelezi*, illetőleg a tulajdonos a bérlő által eszközölt beruházásokat *megváltani köteles* és e kötelezettség teljesítése következtében az egyik fél a jóhiszeműséggel és méltányossággal ellentétben *nem várt aránytalan nyereségre tenne szert*, a másik fél pedig ugyanilyen *veszteséget* szenvedne, — a bíróság — amennyiben a tulajdonos és a bérlő között kötött szerződés az esetre vonat-

kozó rendelkezést nem tartalmaz — *a felek kölcsönös kötelezettségeit a méltányosságnak megfelelően módosíthatja vagy az egyik felet — esetleg az elállásból származó kár méltányos megosztásával is — elállásra jogosíthatja fel.*«

*

A fürdőtörvény vegyes rendelkezései szerint a kereskedelemügyi miniszter gondoskodik arról, hogy a gyógyhelyeken és üdülőhelyeken legalább az évad tartama alatt posta-, táviró- és távbeszélőállomás működjék.

Kilátás a hármashatárhegyi turistaház terraszáról. A főváros egyik legszebb kilátópontja

Felhatalmazást ad a törvény az összminisztériumnak és az egyes miniszteriumnak arra, hogy *a fürdőtörvénnyel kapcsolatban felmerülő egyes kérdéseket rendelettel szabályozzanak.*

Egyúttal kimondja a 46. §. 2-ik bekezdése ezt is:

»Felhatalmazást kap továbbá a m. kir. minisztérium, hogy e törvénynek a gyógyhelyekre és az üdülőhelyekre vonatkozó 10—25. §-ait *Budapest székesfőváros területén* és a Balaton partja mentén *módosításokkal léptesse életbe.*«

»Végül felhatalmazást kap a m. kir. minisztérium arra is, hogy egyes községeket (városokat) a pénzügyi lehetőségek szerint *népfürdő létesítésére és fenntartására kötelezzen.*«

Fontos rendelkezése a törvénynek az 51. §. is, amely kimondja a következőket :

»*A törvényhatóság köteles a területén fekvő minden gyógyhely és üdülőhely részére együtt, vagy külön-külön, az engedélyezéstől számított egy éven belül szabályrendeletet alkotni, amely a törvény és a rendeletek korlátai között a gyógyhely és az üdülőhely viszonyait rendezi.* A szabályrendeletet a m. kir. belügyminiszter a m. kir. pénzügyminiszterrel egyetértve hagyja jóvá.«

*

A fürdőtörvény rendelkezéseinek szankciói a *büntetőrendelkezések*, a törvény V. fejezetében.

A fürdőtörvény utolsó, VI. fejezete az *átmeneti rendelkezést* és az életbeléptetésre vonatkozó rendelkezést tartalmazza. Ebben a fejezetben az 57. §. előírja :

»Az e törvény hatálybalépése előtt a gyógyfürdő, illetőleg a gyógyforrás megnevezésére engedélyt nyert fürdők, illetőleg források kezelői kötelesek a megfelelő megnevezés engedélyezéséért a törvény hatálybalépésétől számított *egy év alatt* folyamodni. A kellő időben beadott folyamodás elintézéséig a korábban engedélyezett megnevezés használható.

A hatályban lévő szabályrendeleteket szintén e törvény hatálybalépését követő egy éven belül e törvény rendelkezéseinek *megfelelően kell módosítani* és jóváhagyásra bemutatni.

Végül kötelesek a gyógy-, illetőleg üdülőhely céljainak előmozdítására alakult és láttamozott alapszabályok szerint működő egyesületek alapszabályaikat láttamozás végett e törvény hatálybalépésétől számított *hat hónapon* belül láttamozás végett újból bemutatni a m. kir. belügyminiszternek.«

III.

A fürdőtörvény 1931. évi, ú. n. első végrehajtási utasítása.

A fördőtörvény életbeléptetéséről és végrehajtásáról 1931. évi március hó 27-én dr. *Ernszt* Sándor, m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter kiadta az 500/1931. sz. rendeletét.

A rendelet szerint az 1929. évi XVI. tc. 1931. évi április hó 1-től kezdve lépett életbe.

Ez a rendelet, amely tulajdonképen részletes és nagyszabású *végrehajtási utasítás*, nyolc fejezetből és 72. §-ból áll.

A fürdőtorvényt azonban ez a végrehajtási utasítás Budapestre vonatkozólag még nem lépteti életbe, csupán általános rendelkezéseiben érinti a székesfőváros fürdőit.

*

A végrehajtási utasítás *sok tekintetben kiegészíti a törvény fogalom-meghatározásait.*

Így például az éghajlati tényezőket a következőképen magyarázza: 4. §. (2) »Az éghajlati tényezők azok a meteorológiai elemek, amelyek a szervezet működésére különleges hatásúak, vagy amelyek összessége az életrend jellegzetes megváltoztatását teszi lehetővé. Ily elemek: magasság a tengerszín felett, a légnyomás, a levegő tisztasága, a napfény tartama, valamint a napsugárzás erőssége és minősége, a csapadékviszonyok stb. Mint az éghajlati viszonyokra ható tényezők, figyelembe jönnek a vidék jellege (hegy, domb, síkság); az éghajlati gyógyintézet ortográfiai helyzete; erdőségek, parkok, víztükrök szomszédsága stb.«

Épígy megmagyarázza a végrehajtási utasítás azt, hogy az éghajlati gyógyintézetek orvosi (gyógyító) berendezésének nem tekinthető, ha csak egyszerű napozó, vagy fekvőcsarnok áll a betegek rendelkezésére.

*

A végrehajtási utasítás a *gyógyfürdőkre* vonatkozólag nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a minisztertől nyert megnyitási engedély »nem érinti az 1884: XVII. tc.-ben foglalt ipartörvény 25. §-ának az iparhatósági telepengedélyre vonatkozó rendelkezését.

Így például ha valamely gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) uszodát, kazánházat stb. akar létesíteni, vagy olyan intézményt üzembe helyezni, amely a szomszéd birtokosokat, lakókat, vagy a közönséget háborgathatja, vagy veszélyeztetheti, iparhatósági telepengedély szükséges.«

*

Szabályozza a végrehajtási utasítás a gyógyfürdő és az éghajlati gyógyintézet engedélyezése iránt — a törvényhatóság első tisztviselőjénél — benyujtandó kérvény kellékeit. Ezeket a gyógyfürdőkre vonatkozólag 1—15. pontban sorolja fel. Az éghajlati gyógyintézetekre vonatkozólag pedig csupán a forrásra és a balneológus orvosi szakvéleményre vonatkozó kellék maradhat el, azonban ezek helyett még három más okmány mellék-lését kívánja.

A törvényhatóság első tisztviselője a szabályszerűen felszerelt kérelmet 15 nap alatt köteles felterjeszteni a miniszterhez.

*

A minisztérium engedélye kétféle lehet: *végleges és feltételes;* ez utóbbi esetben a végleges engedély megadását bizonyos átalakításoktól és beruházásoktól teszi függővé.

Az engedélyező rendelet állapítja meg a gyógyfürdő, vagy az éghajlati gyógyintézet nevét és jellegét, amelyet csak a miniszternek van joga indokolt esetben megváltoztatni a tulajdonos, illetve engedélyes indokolt kérelmére.

A gyógyfürdőt és éghajlati gyógyintézetet a törvényhatóság első tisztviselője »vagy közvetlenül, vagy utasítására az elsőfokú egészségügyi hatóság félévente legalább egyszer a hatósági orvossal a helyszínén« köteles megvizsgálni.

Ugyanis a gyógyfürdők és éghajlati gyógyintézetek felett a közvetlen egészségügyi felügyeletet a törvényhatóság — első tisztviselője útján — gyakorolja, míg a főfelügyeletet a belügyminiszter (a végrehajtási utasítás megjelenésekor még: a népjóléti és munkaügyi miniszter) gyakorolja. A rendelet ismertetésekor azonban már mindenütt — a tényleges helyzetnek megfelelően — a belügyminiszterről szólok.

*

A gyógyfürdő, illetve éghajlati gyógyintézet működésére vonatkozó szabályzat 17. §.-a a következőket tartalmazza:

17. §. »A gyógyfürdő és az éghajlati gyógyintézet működésére a következő szabályok irányadók. (T. 47. §.)

1. a tulajdonos (bérlő) köteles gondoskodni az épületek jókarban tartásáról;

2. az ivásra elegendő és kifogástalan mennyiségű ivóvíz biztosításáról;

3. lakószobául csak teljesen tiszta, száraz, féregmentes és világos helyiség használható; gondoskodni kell egyúttal a megfelelő bútorzatról, világításról és fűtésről; a szobáknak, valamint a mellékhelyiségeknek állandó tisztántartásáról;

4. az intézet csendjéről és felesleges lárma elkerüléséről; zajos, vagy a fürdővendégek nyugalmát egyébként zavaró mulatságok és egyéb szórakozások a gyógyfürdő, illetőleg az éghajlati gyógyintézet épületében meg nem engedhetők; a zenélés este 10 óra után általában tilos; kivételesen is csak zárt helyiségben, vagy olyan helyen engedhető meg, ahol a vendégek éjjeli nyugalmát nem háborítja;

5. gondoskodni kell, hogy a gyógyfürdő, vagy az éghajlati gyógyintézet a különleges gyógykezeléshez szükséges megfelelő orvosi felszereléssel el legyen látva;

6. a betegek részére megfelelő orvosi ellátást kell biztosítani és gondoskodni arról, hogy szükség esetén az orvos rendelkezésre álljon;

7. a vendégek egészséges és megfelelő ellátását, élelmezését és előzékeny kiszolgálását biztosítani kell; gondoskodni kell arról is, hogy orvosi rendeletre megfelelő diétás ellátás kiszolgáltatható legyen;

8. a gyógyfürdők, valamint a kezelések kiszolgáltatása a betegek felesleges várakozásának elkerülésével történjék;

9. a közönség tájékoztatása céljából alkalmas módon és helyeken hirdetményt kell kifüggeszteni, mely magában foglalja:

a) a fürdők, valamint testi ápolással kapcsolatos egyéb kiszolgálások árszabását ;

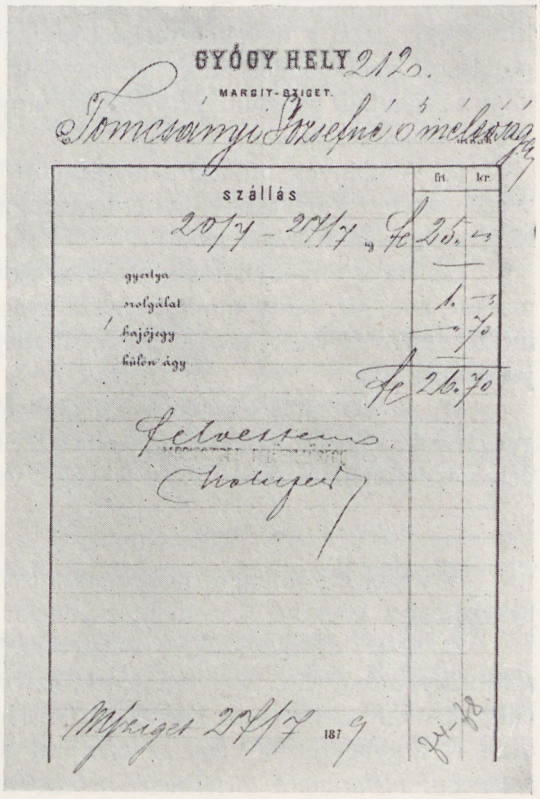
b) az egyes szobáknak a főidényre, valamint az elő- és utóidényre megállapított árát a mellékdíjakkal együtt ;

c) azt a fuvardíjszabást, amelynek fejében közlekedési eszközök a legközelebb eső vasútállomásig, valamint az intézet környékén fekvő községekig, kirándulóhelyekig stb. és onnan vissza a közönség rendelkezésére állnak ;

10. gondoskodni kell arról, hogy a betegek részére könyvtár és társalgó álljon rendelkezésre ;

11. az éghajlati gyógyintézet köteles az Országos Meteorológiai Intézet által előírt műszerekkel rendszeres időjárási feljegyzéseket végeztetni ; a szükséges megfigyeléseket és méréseket az Országos Meteorológiai Intézet az éghajlati gyógyintézet tulajdonosával (bérlőjével) együttesen állapítja meg; az ott létesített állomás az Országos Meteorológiai Intézet felügyelete alatt áll és jelentéseit annak küldi be ;

12. ha az éghajlati gyógyhelyen rendszeres időjárási megfigyelések még nincsenek, köteles a megnyitástól számított fél éven belül saját költségére meteorológiai állomást berendezni és e célból az Országos Meteorológiai Intézettel érintkezésbe lépni, továbbá a meteorológiai állomás fenntartásáról gondoskodni ;

GYÓGY HELY 212.
MARGIT-SZIGET.
Tomcsányi József úr méltóz.
szállás
ft. kr.
20/7 - 27/7 a fo 35.—
gyertya
szolgálat 1.—
fajójegy —.70
külön ágy —
fo 26.70
Pelvenyes
Margitsziget 27/7 187 9 24-48

A Szent Margitsziget 1879. évi számlája, amely azért érdekes, mert a szigetet már akkor gyógyhelynek nevezték

13. a jelen §. rendelkezéseit biztosító szabályokat a házirendbe (9. §. 14. pontja) kell foglalni ;

14. a házirendet az elsőfokú közegészségügyi hatóság hagyja jóvá, amelynek határozata ellen az érdekelt 15 nap alatt a törvényhatóság első tisztviselőjéhez fellebbezéssel élhet.«

*

A már egyszer kiadott gyógyfürdő, illetve éghajlati gyógyhely-engedélyt azonban ideiglenesen fel lehet függeszteni, vagy végleg vissza is lehet vonni. A végleges visszavonásra vonatkozálag a 18. §. (1)—(4) bekezdései a következőket írják elő :

18. §. (1) »Ha a gyógyfürdő, vagy az éghajlati gyógyintézet tulajdonosa (bérlője) a törvény, a rendeletek és a szabályzatok (házirend) rendelkezéseit megszegi, a törvényhatóság első tisztviselője a rendelkezések megtartására figyelmezteti és a hiányok pótlására megfelelő záros határidő kitűzésével azzal a figyelmeztetéssel hívja fel, hogy amennyiben a hiányok pótlásáról nem gondoskodik, az engedély visszavonása és a gyógyfürdő, vagy az éghajlati gyógyintézet bezárása tárgyában a m. kir. belügyminiszterhez előterjesztést tesz. (T. 9. §.)

(2) A hiányok pótlására megszabott határidő kitűzésekor egyrészt a veszélyeztetett közegészségügyi érdekekre, másrészt a szükséges munkálatok idejére figyelemmel kell lenni.

(3) Ha a törvényhatóság első tisztviselőjének felhívása eredménytelen maradt, a m. kir. belügyminiszterhez a gyógyfürdő, vagy az éghajlati gyógyintézet engedélyének visszavonása, illetőleg az intézet bezárása végett javaslatot tesz.

(4) Az előbbi bekezdésekben foglalt eljárás szerint *vissza kell vonni* a gyógyfürdő vagy az éghajlati gyógyintézet engedélyét akkor is, ha az engedélyezés feltételei egészen, vagy lényeges vonatkozásban megszüntek.«

*

Az ideiglenes felfüggesztésre vonatkozólag a rendelet 21. §-ának (1)—(4) bekezdései a következőképen intézkednek :

21. §. (1) »Sürgős szükség esetén a m. kir. belügyminiszter — lehetőleg a törvényhatóság első tisztviselőjének, az Országos Közegészségügyi Tanácsnak, valamint az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottságnak meghallgatása után — a gyógyfürdő, vagy az éghajlati gyógyintézet működését *legfeljebb hathónapi időtartamra ideiglenesen felfüggesztheti*. (T. 9. §.)

(2) Sürgős szükség akkor áll elő, ha a gyógyfürdő, vagy az éghajlati gyógyintézet állapota a benntartózkodók egészségét és testi épségét súlyosan veszélyezteti (például az ivóvíz fertőzött, az épület szilárdsága kétes stb.).

(3) A m. kir. belügyminiszter annak a gyógyfürdőnek, vagy éghajlati gyógyintézetnek, amelyből az engedélyt megvonta és amelynek bezárását elrendelte, működésétől való felfüggesztését sürgős szükség esetében a m. kir. Közigazgatási Bíróság döntése előtt is elrendelheti.

(4) Az ideiglenes felfüggesztést elrendelő miniszteri rendeletben meg kell határozni azt az időt, amelyre a felfüggesztés szól. Ez az idő megrövidíthető akkor, ha a felfüggesztést megokoló körülmény megváltozott, illetőleg a felfüggesztést meg kell szüntetni, ha a hiányokat pótolták. A felfüggesztés

alapjául szolgáló körülmény megszüntét, vagy a hiányok pótlását a törvényhatóság első tisztviselője állapítja meg, akinek határozata ellen a m. kir. belügyminiszterhez lehet fellebbezni.«

*

A végrehajtási utasítás III. fejezete vonatkozik *az ásvány- és gyógyvíz-forrásokra.*

Az általános részben kiegészíti a törvény fogalommeghatározásait. Például megállapítja (22. §. (2) bekezdés), hogy : »mély kutak és artézi ivóvízkutak vizei, amennyiben vegyi összetételükben különleges alkatrészeket nem tartalmaznak, *ásványvizeknek nem tekinthetők.*«

A *forrástermékekre* vonatkozólag a 24. §. felsorolja : »a rádiumtartalmú vagy egyébként gyógyhatású gyógyiszap, a különleges kémiai, vagy fizikai összetételű gyógyláp (moór), a különleges vegyületű gyógysó, még pedig tekintet nélkül arra, hogy forrásnak, vagy más víznek lerakodásából keletkezett.«

Az ásványvíz, gyógyvíz, vagy forrástermék forgalombahozatalának és megnevezésének engedélyezése végett kiállított kérvényt a telephelyre illetékes elsőfokú közegészségügyi hatósághoz kell benyujtani.

Ennek a kérvénynek a mellékleteit is előírja a végrehajtási utasítás, még pedig 1—11 pontból álló felsorolásban, amihez hozzájárulnak bizonyos műszaki leírások stb.

Intézkedik még a rendelet a forgalombahozás módja iránt, valamint külföldi ásványvizek forgalombahozatalának engedélyezésének feltételei iránt is.

A hatósági felügyeletre vonatkozólag a végrehajtási utasítás 37. §-a intézkedik ; a hatósági felügyelet tárgyát azonban abban állapítja meg, hogy azt »a gyógyvízforrás és ásványvízforrás állagának, valamint azok gyógyhatásának megőrzése« céljából elrendeli el s ezzel kapcsolatban meggyőződést kell szerezni arról, hogy :

»*a)* valamely ásvány- vagy gyógyvízforrás kezelése nem veszélyezteti-e annak állagát, vagy gyógyhatását ;

b) a forrás kezelése, különösen pedig a forrás foglalása és kihasználása, valamint az ásványvíz és gyógyvíz forgalombahozatala a közegészségügy érdekeinek megfelel-e és a szennyezés lehetősége ki van-e zárva.«

Bizonyos esetekben a fürdőtörvény 39. §-a értelmében az összkormány elrendelheti az ásvány- és gyógyvízforrás és az ahhoz tartozó ingatlan és üzemi berendezés hatósági kezelésbe vételét is.

A rendelet az ásvány- és gyógyvizek forgalombahozatalára vonatkozólag megállapítja, hogy »rendszerint csak természetes állapotban szabad forgalomba hozni.«

Miniszteri engedély alapján azonban lehet *szénsavval telíteni*, avagy a víz természetes szénsavtartalmát *mesterségesen fokozni*, vagy pedig az ásványvizet *vastalanítani*. Mindezeket a műveleteket azonban a forgalombahozott ásvány- és gyógyvíz címkéin feltűnően fel kell tüntetni.

*

A mesterséges ásványvíz meghatározása a végrehajtási utasítás 42. §-a értelmében a következő : »a közönséges vízből más ásványos, vagy gáznemű anyagnak mesterséges hozzáadása által a természetes ásvány- vagy gyógyvíz gyógyhatásának pótlására készített víz.«

Mesterséges ásványvizet saját használatára bárki készíthet, azonban közforgalom céljára készíteni, behozni, forgalomba hozni és árusítani csak abban az esetben szabad, ha valaki a közegészségügyi törvény alapján hatósági engedéllyel már legalább két év óta ilyet előállít és forgalombahoz és erre vonatkozólag három hónapon belül kérte a jogának megújítását.

»A mesterséges ásványvíz tartályain és címkéjén feltűnő betűkkel fel kell tüntetni, hogy mesterséges ásványvizet tartalmaz. Ezenfelül a gyártó nevét és a gyártás helyét is ki kell tenni. A mesterséges ásványvizet nem szabad olyan elnevezéssel forgalomba hozni, vagy hirdetni, amely alkalmas lehet arra, hogy az ily készítményt valamely természetes ásványvízzel összetévesszék.«

*

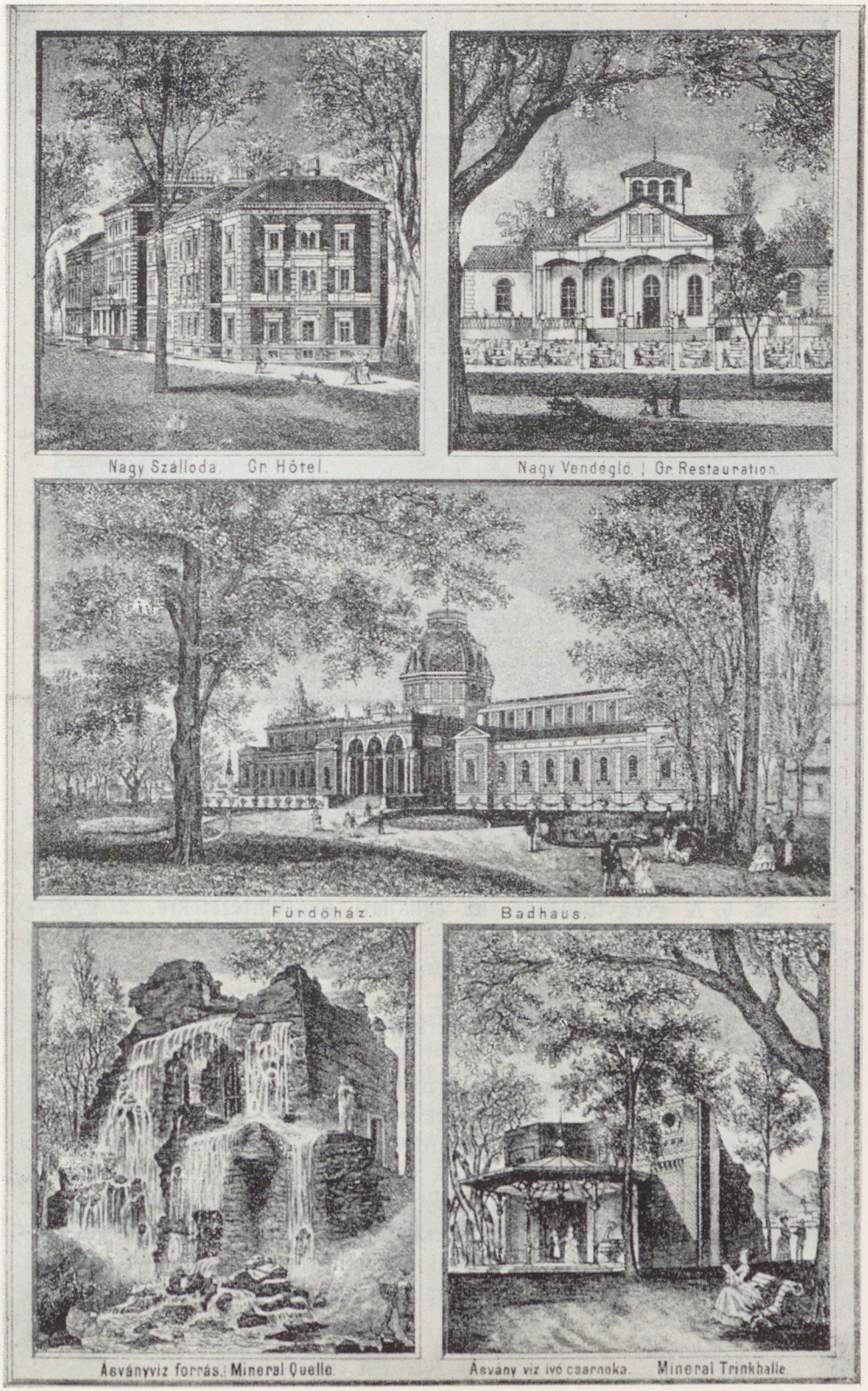
A végrehajtási utasítás IV. fejezete a gyógyhely és üdülőhely fejlesztésében, valamint ásvány- és gyógyvízüzem folytatásához szükséges ingatlanoknak *közegészségügyi érdekből való kisajátításáról szól.*

Megállapítja a rendelet a 46., 47. és 48. §§-aiban a következőket :

46. §. (1) »Kisajátíthatók olyan ingatlanok, amelyek a gyógyhely vagy üdülőhely fejlesztéséhez szükségesek, így utcák, vízvezeték létesítése, általában vízellátás, csatornázás, a gyógyhely vagy az üdülőhely céljait előmozdító épületek, fürdőházak, partrendezési munkálatok, parkozások céljaira szolgálnak, vagy a fürdés lehetőségét biztosítják.

(2) Ásvány- vagy gyógyvízüzem folytatásához pedig azok az ingatlanok sajátíthatók ki, amelyek az ásvány- vagy gyógyvízforrás foglalásához, kezeléséhez, a víz merítéséhez, töltéséhez és elszállításához, valamint fertőzéstől való megóvásához szükségesek.

47. §. Új gyógyfürdő létesítéséhez, vagy új ásvány- vagy gyógyvízforrás üzembehelyezéséhez kisajátítható az az ingatlan, amelyen még fel nem tárt, vagy feltárt, de ki nem használt, közegészségügyi szempontból közérdekű ásvány- vagy gyógyvízforrás van. (T. 35. §.)

Szent Margitsziget 1879. évi számlájának propagandaképekkel ellátott hátlapja

48. §. Ásvány- vagy gyógyvíz felkutatása vagy feltárása végett szükséges ingatlant *ideiglenesen lehet kisajátítani.*

(2) A kutatás vagy a feltárás eredménytelensége esetében az, akinek javára az ideiglenes kisajátítást elrendelték, az okozott kárt megtéríteni tartozik.« (T. 36. §.)

A kisajátítás részletes szabályozására vonatkozó rendelkezések ismertetését mellőzöm.

IV.

Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság.

Sokkal fontosabb azonban a végrehajtási utasítást tartalmazó rendelet V. fejezete *az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottságról,* amellyel itt foglalkozom.

A rendelet VI. fejezete a törzskönyv és adatszolgáltatásra vonatkozó rendelkezéseket, a VII. fejezete az adó és egyéb kedvezményekre vonatkozó előírásokat, a VIII. fejezete pedig az átmeneti rendelkezéseket tartalmazza.

Annak a fontos szervnek, amelyre a fürdőtörvény és a végrehajtási utasítás oly sokszor hivatkozik: *az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottságnak,* a tulajdonképeni megszervezése ugyancsak az 500/1931. N. M. M. eln. sz. rendelet alapján történt.

A belügyminisztériumban már 1899-ben is működött hasonló bizottság, amely az Országos Balneológiai Egyesület fürdőtörvényjavaslat-tervezetét tárgyalta és átdolgozta, — miként azt a fürdőtörvény előzményével kapcsolatban meg is jegyeztem. Az 1929. évi XVI. tc. alapján létesített Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság azonban *törvényes alapon* működő szerv, amelynek *szervezetéről és hatásköréről* az 500/1931. N. M. M. sz. rendelet VI. fejezete a következőképen intézkedik:

58. §. A gyógyfürdőkre, az éghajlati gyógyintézetekre, a gyógyhelyekre, az üdülőhelyekre, továbbá az ásvány- és gyógyvízforrásokra vonatkozó szakszerű kérdésekben *véleményező és indítványozó testület* az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság.

59. §. A bizottság elnöke a m. kir. belügyminiszter, akit az általa kinevezett másodelnök helyettesít.

A bizottság ügyviteli teendőit a m. kir. belügyminisztérium tisztviselői közül a miniszter által kirendelt titkár látja el.

60. §. Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottságnak hivatalból tagjai:

a) a m. kir. belügyminiszternek három, a m. kir. földmívelésügyi, a m. kir. kereskedelemügyi, a m. kir. igazságügy és a m. kir. pénzügyminiszternek, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának, a m. kir. Országos Közegészségügyi Intézetnek, az Országos Földtani Intézetnek, az Országos Meteorológiai Intézetnek, az Országos Idegenforgalmi Tanácsnak, a M. kir. Balatoni

Intéző Bizottságnak, az Országos Társadalombiztosító Intézet és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete igazgatóságainak és az Országos Közegészségi Tanácsnak egy-egy, a magyarországi közlekedési vállalatoknak, a m. kir. kereskedelemügyi miniszter által kijelölt két, végül Budapest székesfővárosának három kiküldötte ;

b) Az Országos Balneológiai Egyesület, a Balatoni Szövetség, a Balatoni Társaság, az Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége, a Magyar Turista Szövetség, végül Budapest Fürdőváros Egyesület kijelölése alapján a m. kir. belügyminiszter által kijelölt egy-egy tag ;

A szubalpin-jellegű és üdülőhelynek nyilvánított Svábhegy golfpályája, légi felvételben

c) végül a m. kir. belügyminiszter által a szakemberek sorából kinevezett tíz tag.

6. §. (1) Hivatali kiküldetés alapján (60. §. *a)* pontja) a tagság a hivatalos minőség megszűnéséig, illetőleg a kiküldetés visszavonásáig tart.

(2) A kinevezett tagok (60. §. *b)* és *c)* pontja) megbízása első alkalommal 1933. évi december hó 31-ig, azontúl pedig mindenkor a megbízás napját követő naptári év január hónapjának 1. napjától számított három év tartamára terjed.

(3) Ha időközben új tagok kinevezése válik szükségessé, a kinevezett új tag megbízása az előbbi bekezdésben említett három év hátralévő időszakára terjed.«

*

62. §. »Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság *tennivalói különösen a következők:*

I. Indítványokat tesz a gyógyfürdők, az éghajlati gyógyintézetek, a gyógyhelyek, az üdülőhelyek és az ásvány- és gyógyvízforrások tekintetében szükséges intézkedések, úgyszintén ezek forgalmának javítása érdekében;

2. Véleményt nyilvánít a fürdőtörvény 7., 9., 10., 11., 25., 30., 38., 39. és 58. §-ában, valamint a jelen rendeletben meghatározott esetekben;

3. szakvéleményt ad a gyógyfürdőket, az éghajlati gyógyintézeteket, a gyógyhelyeket, az üdülőhelyeket és az ásvány- és gyógyvízforrásokat tárgyaló törvény- és rendelettervezetek tekintetében, végül

4. véleményt ad a hozzáforduló bíróságoknak és más hatóságoknak.«

*

63. §. (1) »Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság vagy *teljes ülésben*, vagy *albizottságban* tárgyal és dönt. Albizottságai:

1. az egészségügyi;
2. a gazdasági;
3. a forgalmi és
4. a propaganda bizottság.

(2) A tagokat az albizottságokba az elnök javaslata alapján a teljes ülés osztja be. A teljes ülést az elnök, az albizottság ülését pedig az albizottság elnöke vezeti.

(3) Az albizottság elnökét saját tagjai közül maga választja.

(64. §. 1) Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság tagjainak állása tiszteletbeli és díjazással nem jár.

(2) Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottságnak nemtisztviselő tagjai, ha Budapesten kívül hivatalos megbízásokban eljárnak, a VI. fizetési osztálynak megfelelő kiküldetési illetményeket, tisztviselő tagjai pedig a hivatali állásuknak megfelelő kiküldetési illetményeket igényelhetik. Az útiszámlákat az elnök záradékolja és a m. kir. belügyminisztérium érvényesíti.

65. §. Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság működésével felmerülő személyi és dologi kiadások fedezéséről a m. kir. belügyminiszter gondoskodik.«

*

Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság ügyrendjét 1932. évi július 22-én adta ki *Keresztes-Fischer* Ferenc m. kir. belügyminiszter s abban a fenti rendeletet *kiegészítő* következő rendelkezések vannak:

5. §. Afelett, hogy valamely ügy a Bizottság teljes ülése, vagy az albizottság döntése alá bocsáttassék, a Bizottság elnöke, vagy másodelnöke határoz. Valamely ügy több albizottság döntése alá is bocsátható.

7. §. A teljes ülés napirendjét, valamint a tárgyalásra kerülő javaslatokat a Bizottság tagjaival a teljes ülés határnapját nyolc nappal megelőzően közölni kell.

8. §. A teljes ülés jegyzőkönyvét a Bizottság titkára vezeti és a Bizottság elnöke vagy másodelnöke által kijelölt két bizottsági tag hitelesíti.

9. §. A teljes ülés határozatképes, ha azon az elnökön, vagy a másodelnökön kívül legalább 10 tag van jelen.

10. §. A teljes ülés határozatait szótöbbséggel hozza, szavazategyenlőség esetén az elnök vagy másodelnök dönt. A szavazás nyilvános, személyi ügyekben titkos.

11. §. A teljes ülés csak napirendre tűzött ügyeket és az azokra nézve írásban benyujtott javaslatokat tárgyalja.

13. §. A Bizottság albizottságai:

1. az egészségügyi,
2. a gazdasági,
3. a forgalmi és
4. a propaganda albizottság.

A gazdasági albizottság az eléje utalt ügyek felett

a) *ásvány- és gyógyvíz* és

b) *fürdőügyi osztályban*

tárgyal és dönt. Az osztályok ülését a gazdasági albizottság elnöke hívja össze és vezeti. Az osztályok *együttes ülést* is tarthatnak. Az osztályokra a jelen ügyrendben az albizottságokra megállapított szabályok az irányadók azzal az eltéréssel, hogy a gazdasági albizottság két osztályának együttes ülése akkor határozatképes, ha az elnökön kívül az osztályok legalább 4—4 tagja van jelen.

14. §. Az albizottság elnökét saját tagjai közül maga választja.

Az albizottság üléseit az albizottság elnöke hívja össze és azokon elnököl. Az albizottság határozatképes, ha ülésén az elnökön kívül legalább négy tag van jelen. A szavazás nyilvános, személyes ügyekben titkos.

15. §. Az albizottságok *előadói tervezet* alapján tárgyalnak. Az előadói tervezet elkészítésére az albizottság tagját az albizottság elnöke kéri fel, aki egyúttal megállapítja az előadói tervezet elkészítésének határidejét.

Az albizottságnak olyan tagja, aki valamely ügyet az Országos Közegészségügyi Tanácsban, mint előadó tárgyalt, ugyanezen ügy előadói tervezetének elkészítésére nem kérhető fel.

Az elkészült előadói tervezet felett az albizottság összehívott ülése *szótöbbséggel* határoz. Szavazategyenlőség esetében az albizottság elnöke dönt. A határozatról az előadó jegyzőkönyvet vesz fel és azt az esetleges egyéb iratokkal együtt az ülést követő 48 óra alatt a Bizottság titkárához juttatja.

A jegyzőkönyvhöz mellékelni kell az előadói tervezet eredeti szövegét és az albizottság határozatát. A jegyzőkönyvet és az albizottság határozatát az előadó és az albizottság elnöke aláírásával hitelesíti.

16. §. *Az albizottság ülései zártak, azok lefolyásáról és határozatairól magánközleményeknek helye nincs.*

17. §. A Bizottság kiadmányait az elnök vagy a másodelnök és a titkár írja alá.

18. §. A Bizottság ügyviteli teendőit a m. kir. belügyminisztérium tisztviselői közül a Miniszter által kirendelt titkár látja el. Ez gondoskodik az ülések összehívásáról. Nyilvántartja az érkezett ügyeket, azoknak az albizottságok elnökéhez való továbbítását eszközli. Az albizottságok határozatai alapján elkészíti a Bizottság kiadványait és előterjesztéseit, összeállítja a Bizottság évi jelentését. Bármely albizottság ülésén résztvehet.«

*

Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság a szervezéséről szóló rendelet és az ügyrend alapján véleményt nyilvánít a fürdőtörvény alábbi eseteiben:

a) gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) közhasználatba vételének engedélyezése ügyében (7. §.);

b) gyógyfürdő (éghajlati gyógyintézet) engedélyezésének visszavonása és bezárása ügyében (9. §.);

c) gyógyhely megnevezés engedélyezésének ügyében (10. §.);

d) gyógyhely megnevezés kérelmezésének kezdeményezése (11. §.);

e) üdülőhelyek engedélyezése, illetve ilyen engedély visszavonása, esetleg ilyen elnevezés kérelmezésének kezdeményezése ügyében (25. §.);

f) ásványvíz megnevezésének, forgalombahozatalának, vagy ásványvíznek gyógyvízzé való átminősítése ügyében (30. §.);

g) kisajátítások ügyében (38. §.);

h) ásvány-, vagy gyógyvízforrás ki nem elégítő kezelése esetén teendő intézkedések — esetleg hatósági kézbe való átvétel — ügyében (39. §.);

i) mesterséges ásványvíz készítésének, illetve forgalombahozatalának engedélyezése ügyében (58. §.).

*

A fürdőtörvénnyel és az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottsággal foglalkozó számos tanulmány és cikk között figyelemreméltó *Antal* Dezső építész »Gyógyhelyek és üdülőhelyek« címen megjelent tanulmánya, amely főleg a törvénnyel és a végrehajtási utasítással kapcsolatosan felmerülő korszerű műszaki követelményekkel foglalkozik.

*

Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság a fürdőtörvény, illetőleg a végrehajtási utasítást tartalmazó rendelet keretein belül működik. Legelsősorban foglalkozik a gyógyhelyek, üdülőhelyek, éghajlati gyógyhelyek és gyógyforrások megnevezésével, meghatározásával, valamint a gyógyvizek, ásványvizek és forrástermékek forgalombahozatalának engedélyezésével és szabályozásával.

Az 1929. évi XVI. tc., a fürdőtörvény alapján ugyanis, miként már fent kimutattam, mindenki, aki a fürdőtörvény által meghatározott csoportba

A Széchenyi-gyógyfürdő termális strandfürdője

tartozó vállalkozással bír, köteles volt bizonyos határidőn belül új engedélyt szerezni. *A jogszabályokban meghatározott esetekben, miként láttuk, az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság a legfontosabb véleményező szerv.* A bizottság előadója mindenkor a helyszínen, teljesen egyéni elbírálás alapján szerzi be a szükséges adatokat, amelyeknek eredményeképen a bizottság plénuma elé terjeszti javaslatát.

Foglalkozik a bizottság a fürdőtörvény rendelkezései alá tartozó *kihágások* kérdésével, valamint a *fürdőfejlesztési* problémákkal, a *propaganda* kérdésével, részint saját kezdeményezéséből, részint pedig megkeresések alapján.

A bizottság összetétele a belügyminisztériumban és más hivatalos helyeken időközben történt változások következtében ezidőszerint még nem teljes. Az alább közölt névsor tehát bizonyos kiegészítésre szorulna, de a jelenlegi helyzetnek híven megfelel.

Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság *elnöke* a törvény értelmében: vitéz leveldi *Kozma* Miklós m. kir. belügyminiszter. *Másodelnöke:* Dr. *Johan* Béla belügyi államtitkár. A bizottság *ügyvezető titkára*: Dr. *Pöltzel* Jenő miniszteri osztálytanácsos.

Hivatalból tagjai a bizottságnak: a magyar kir. belügyminisztérium részéről:

Dr. *Kolosváry* Sándor, miniszteri tanácsos,
Dr. *Kádár* L. Levente, miniszteri osztályfőnök,
Dr. *Tomcsányi* Kálmán belügyminiszteri államtitkár.

A magyar kir. földmívelésügyi minisztérium részéről:
Bartmann Miklós miniszteri tanácsos.

A magyar kir. kereskedelemügyi minisztérium részéről:
Válkay Bertalan miniszteri tanácsos.

A magyar kir. igazságügyminisztérium részéről:
Dr. *Ghyczy* Dénes miniszteri osztályfőnök.

A magyar kir. pénzügyminisztérium részéről:
Dr. *Kölbig* Ferenc miniszteri osztályfőnök.

A Fővárosi Közmunkák Tanácsa részéről:
Dr. *Czabalay* Kálmán alelnök.

A magyar kir. Országos Közegészségügyi Intézet egy kiküldöttje.

A magyar kir. Földtani Intézet részéről:
Rozslozsnik Pál m. kir. főgeológus.

A magyar kir. Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet részéről:
Dr. *Réthly* Antal igazgató.

Az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács egy kiküldöttje.

A magyar kir. Balatoni Intézőbizottság részéről:
Dr. *Tormay* Géza államtitkár, a Balatoni Intézőbizottság elnöke.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet igazgatóságának egy kiküldöttje.

A Magánalkalmazottak Biztosító Intézete részéről:
Baján Gyula igazgatósági tag.

Az Országos Közegészségügyi Tanács részéről:
Dr. báró *Korányi* Sándor felsőházi tag, egyetemi tanár.

A Magyarországi Közlekedési Vállalatoknak a magyar kir. kereskedelemügyi miniszter által kijelölt két kiküldöttje.

Budapest székesfőváros három kiküldöttje:
Dr. *Homonnay* Tivadar, országgyűlési képviselő,
Kovácsházy Vilmos tanácsnok,
Bánlaky Géza, a Székesfőváros Gyógyfürdőinek és Gyógyforrásainak központi igazgatója.

Kijelölés alapján kinevezett tagjai a bizottságnak:
Az Országos Magyar Balneológiai Egyesület részéről:
Dr. *Frank* Miklós főorvos.

A Balatoni Szövetség részéről:
Malatinszky Ferenc felsőházi tag.

A Balatoni Társaság részéről:
Izeri Izsák Gyula ügyv. alelnök.

A Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége részéről:
Bánó Dezső m. kir. kormányfőtanácsos.

A Magyar Turista Szövetség részéről:
Dr. *Zsitvay* Tibor nyug. igazságügyminiszter.

A Budapesti Fürdőváros Egyesület részéről:
Szviezsényi Zoltán, nyug. min. tanácsos.

A szakemberek sorából kinevezett tagjai a bizottságnak:
Bársony Oszkár, az IBUSz vezérigazgatója,
Becsey Antal m. kir. kormányfőtanácsos, mérnök,
Dr. *Benczur* Gyula, egyetemi tanár, egészségügyi főtanácsos,
Dr. *Czakó* Adolf ny. műegyetemi tanár,
Dr. *Emszt* Kálmán m. kir. kísérletügyi főigazgató,
Felber Lipót igazgató,
Márkus Miksa udvari tanácsos,
Dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanár,
Dr. *Weszelszky* Gyula egyetemi tanár, az egyetemi Rádiumintézet igazgatója.

V.

A fürdőtörvény életbeléptetése Budapest székesfőváros területére.

A fürdőtörvény hatályát a Balaton-környékre vonatkozólag a 2810. és 2820/1931. N. M. M. rendeletek terjesztették ki.

Budapestre vonatkozólag azonban a fürdőtörvény teljes egészében csak 1934-ben került végrehajtásra, még pedig részben az 1934. évi XVII. tc. megszavazása által, — amely a Budapesti Központi Gyógyhelyi Bizottság jövedelmének fokozására az ásványvizek és fürdőügyek megpótlékolását engedi meg, — továbbá a 9800/1934. M. E. eln. számú és a 9900/1934. M. E. eln. számú rendeletek által.

Minthogy ezek a rendelkezések Budapest székesfőváros fürdőpolitikájára, illetőleg Budapestnek a gyógyfürdők városává, fürdővárossá való kialakulására döntő befolyással bírnak, az alábbiakban közlöm a két nagyfontosságú kormányrendeletet :

A m. kir. minisztérium 1934. évi 9.800 M. E. számú rendelete Budapest székesfőváros területén fogyasztásra kerülő gyógy- és ásványvíz, valamint szénsavval telített víz (szikvíz), úgyszintén az itt eladott fürdőjegyek után fizetendő gyógyhelyi és üdülőhelyi díjakról.

A m. kir. minisztérium az 1934 : XVII. t.-c. 1. §-ában kapott felhatalmazás alapján a következőket rendeli.

I. Rész.

1. §. (1) Budapest székesfőváros területén csak olyan

a) bel- vagy külföldi gyógyvizet (keserűvizet), természetes vagy mesterséges ásványvizet,

b) kengyelzáros üvegben árusításra kerülő szénsavval telített vizet (szikvizet), illetőleg szörppel ízesített üdítővizet, továbbá

c) házilag előállítható szikvíz telítésére oly szénsavas töltényt szabad forgalomba hozni, amely a Budapesti Központi Gyógyhelyi és Üdülőhelyi Bizottság (alábbiakban: Központi Bizottság) által kibocsátott egy fillér értéket képviselő gyógyhelyi zárjeggyel el van látva.

A Saxlehner-féle Hunyadi János keserűvízforrás a XIX. század végén

(2) A sorszámmal ellátott gyógyhelyi zárjegyet a Központi Bizottság százas és ezres csomagolásban, ellenértékének előzetes lefizetése mellett bocsátja a forrástulajdonosok, bérlők, a forgalombahozók rendelkezésére.

(3) Minden gyógyvíz (keserűvíz), ásványvíz után a forrás tulajdonosa (bérlője) külföldi gyógyvíz, ásványvíz után pedig annak belföldi forgalombahozója, kengyelzáros üvegben árusításra kerülő szénsavval telített víznél (szikvíznél), illetőleg szörppel ízesített üdítővíznél, továbbá a szénsavas töltények eladásánál a forgalombahozó cég felelős vezetője a Budapestre menő és közvetlenül a fogyasztóközönség részére eladásra kerülő minden

tételről az eredeti számlával, illetőleg átvételi bárcával teljesen egyező (indigópapírral készített) számlamásolatokat, átvételi bárcákat köteles kiállítani és azokat összesítő kimutatás kíséretében havonta a Központi Bizottsághoz benyujtani.

(4) A számlákon (átvételi bárcákon) minden egyes alkalommal fel kell tüntetni, hogy a kiszolgáltatott palackok szénsavas töltényei mily sorszámú zárjeggyel láttattak el.

2. §. (1) Budapest területén készített és itt nem kengyelzáros üvegekben forgalomba kerülő szikvizeknél a díj lerovása a szénsavat szállító gyárak, illetőleg kereskedők útján történik, még pedig a következő módon:

a) Ha a szénsav szifonfejes üvegben árusított szikvíz telítésére szolgál, úgy a szénsavat szállító gyár, illetőleg kereskedő minden 10 kg szénsavat tartalmazó tartály után 7 pengőt köteles a Központi Bizottság postatakarékpénztári csekkszámlájára befizetni.

Ligeti Miklós »Rákászfiú« szobra a Rudas-fürdő mellett levő Döbrentei-téri parkban. Ezen a helyen 1932-ben próbafúrást eszközöltek, de vizét ma nem használják

b) Ha a szénsav ú. n. tankokban, illetőleg ehhez hasonló készülékekben, vagy rendes szikvízgyártó készülékkel, de saját üzemben fogyasztásra kerülő üdítővíz vagy szikvíz telítésére szolgál, úgy az üzem felelős vezetője (tulajdonos, bérlő stb.) minden egyes készülék után havi 20 pengőt köteles a Központi Bizottság pénztárába befizetni.

(2) Szénsavat előállító gyár, illetőleg kereskedő köteles az előbbi bekezdés *a)* pontjában megjelölt célra kiszolgáltatott szénsav tartályát 10 cm széles piros olajfestékes sávval ellátni. A gyár, illetőleg a kereskedő a szénsavtartályok eladásáról az 1. §. (3) bekezdésében megjelölt számlamásolatokat, valamint az előbbi bekezdés *a)* pontjában megjelölt díjakat havonta köteles a Központi Bizottsághoz benyujtani, illetőleg befizetni.

(3) Az a szikvízkészítő iparos, aki szikvizet Budapesten szifonfejes üvegben állít elő és hoz forgalomba, csak olyan szénsavtartályt szerezhet be, amely megfelel a (2) bekezdésben foglalt rendelkezésnek.

3. §. Budapest területén kívül eső helyen készített és Budapesten forgalombakerülő szifonfejes vagy kengyelzáros üvegben árusított szikvizet csak akkor szabad árusítani, ha minden palack el van látva az 1. §. (1) bekezdésében meghatározott gyógyhelyi zárjeggyel. Egyebekben az 1. §. rendelkezéseit kell alkalmazni.

II. Rész.

4. §. (1) Budapest székesfőváros területén üzemben lévő minden gyógy-, gőz-, kád-, part-, fövényfürdő és uszoda tulajdonosa, illetőleg felelős vezetője köteles fürdőjegyenkint az alábbi kulcs szerint megállapított és Budapest székesfőváros gyógy- és üdülőhelyi céljaira szolgáló díjat (lepedő, törülköző, vetkőzőszekrény, kabin díját a fürdőjegy árához minden esetben hozzászámítva) a Központi Bizottság pénztárába befizetni:

ha a fürdőjegy ára

1. 80 fillért meg nem haladja 2 fillért,
2. 81 fillértől 150 fillérig 4 fillért,
3. 151 fillértől 2 pengőig 6 fillért,
4. 2 pengőn felüli jegynél 8 fillért,
5. évi szabadjegy és bérletjegy után 2 pengőt, nem egész évre szóló szabadjegyek és bérlet után az érvényességi tartamnak megfelelő arányos összeget.

(2) Kedvezményes jegyek után az eredeti ár után megállapított díjat kell fizetni.

(3) Ingyenes, nép- és Dunafürdő, továbbá a szegényebb néposztály által használt és 50 fillért meg nem haladó fürdőjegyek után díjat fizetni nem kell.

5. §. A 4. §-ban jelzett fürdők (uszodák) csak olyan számozott szelvényes jegyeket hozhatnak forgalomba, amelyeket a Központi Bizottság felülbélyegzett.

6. §. A szabályszerűen be nem fizetett és a rendelet 1—4. §-ában megállapított díjakat közadók módjára kell behajtani.

III. Rész.

7. §. A Központi Bizottság megbízottai útján bármikor meggyőződést szerezhet a fenti rendelkezések pontos betartásáról és megfigyeléséről minden év végén a m. kir. belügyminiszternek jelentést tenni tartozik. Abban az esetben, ha a Központi Bizottság ellenőrzése során szabálytalanságot észlel, a megtorló eljárás folyamatbatétele iránt haladéktalanul intézkedni köteles.

8. §. Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntetőrendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és pénzbüntetéssel büntetendő az,

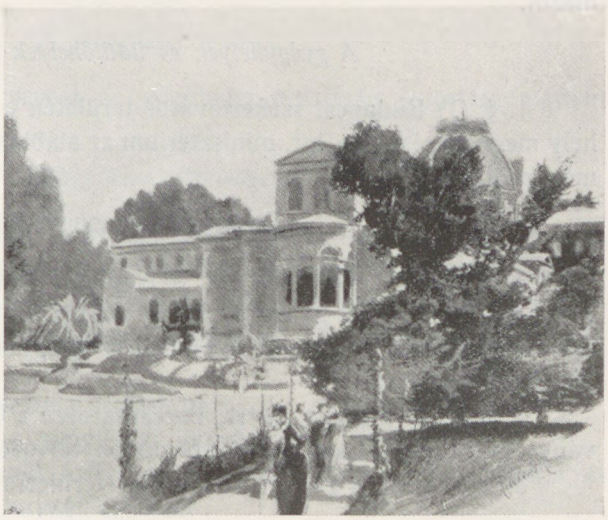
1. aki Budapest székesfőváros területén gyógyvizet (keserűvizet), természetes vagy mesterséges ásványvizet, kengyelzáros üvegben árusításra kerülő szénsavval telített vizet (szikvizet), illetőleg szörppel ízesített üdítővizet, házilag előállítható szikvíz telítésére szolgáló szénsavas töltényt, vagy Budapest területén kívül előállított szikvizet gyógyhelyi zárjegy nélkül hoz forgalomba (1. §. (1) bekezdés és 3. §.),

2. aki az 1. §. (3), a 2. §. (2) bekezdésében és a 3. §-ban előírt számlamásolatot és kimutatást havonta a Központi Bizottsághoz fel nem terjeszti,

3. aki Budapest székesfőváros területén szénsavas tartályt a 2. §. (1) *a)* pontjában meghatározott célból a (2. §. (2) bekezdésében leírt jelzés nélkül hoz forgalomba,

4. aki a szénsav felhasználása tekintetében akár a gyártót (kereskedőt), akár a Központi Bizottságot megtéveszti (2. §. (1) bekezdés),

5. az a szikvízkészítő iparos, aki Budapesten szikvizet szifonfejes üvegben állít elő és hoz forgalomba, ha a 2. §. (2) bekezdésében meghatározott és a gyógyhelyi illeték lerovását tanusító olajfestékes sávval el nem látott szénsavtartályt szerez be,

A Szent Margitsziget fürdőépületének hátsó része, Reinhard Károlynak a XIX. század végén készült rajza nyomán

6. az a fürdő (uszoda)-tulajdonos, aki a 4. §. (1) bekezdésében jelzett fürdőjegyet a Központi Bizottság felülbélyegzése nélkül, vagy nem a 4. §. rendelkezései szerint hoz forgalomba,

7. aki a Központi Bizottságnak ellenőrzését bármi tekintetben is gátolja, vagy meghiusítja (7. §.).

A pénzbüntetés tekintetében az 1928 : X. törvénycikk rendelkezéseit kell alkalmazni.

E kihágás miatt az eljárás a közigazgatási hatóságnak, mint rendőri büntetőbíróságnak hatáskörébe tartozik.

Harmadfokon a m. kir. belügyminiszter bíráskodik.

9. §. Ez a rendelet 1934. évi december hó 1. napján lép életbe.

Budapesten, 1934. évi november hó 8-án.

A m. kir. minisztérium 1934. évi 9.900. M. E. számú rendelete, a Budapest székesfőváros területén levő gyógyhelyekről és üdülőhelyekről.

A m. kir. minisztérium az 1929 : XVI. t.-c. 46. §-a (2) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján a következőket rendeli :

A Budapest székesfőváros területén fekvő gyógyhelyekre és üdülőhelyekre az 1929 : XVI. törvénycikk (alábbiakban T.), valamint a gyógyhelyekről és üdülőhelyekről szóló 2810/1931. M. E. számú rendelet (alábbiakban R.) (Rt. 1931. 430. o.) rendelkezéseit az alábbi eltérésekkel kell alkalmazni.

A gyógyhelyek és üdülőhelyek területe.

1. §. (1) Budapest székesfőváros területén a gyógyhely, illetőleg üdülőhely megnevezést a m. kir. minisztérium az alábbi területrészekre engedélyezi, még pedig

a gyógyhely megnevezést :

1. a Szent Gellérthegy és a Naphegy területére együttesen akként, hogy a Szent Gellért-gyógyfürdőt és szállót, továbbá a Rudas- és a Szent Imre-gyógyfürdőt, valamint a Hungária gyógyforrást környékükkel együtt magában foglalja :

2. a Szent Margitszigetre, hozzácsatolva a Császárfürdő kegyes alapítványi és a Szent Lukács-gyógyfürdőhöz tartozó területeket ;

3. a Széchenyi-gyógyfürdő körüli területre ;

az üdülőhely megnevezést :

1. a Svábhegy és vidékére ;
2. a Zugligetre és vidékére ;
3. a Hűvösvölgy és vidékére ;
4. a Rózsadombra a Szemlőheggyel és a Szépvölggyel ;
5. a Római-fürdőre és vidékére.

(2) Az előbbi bekezdésben meghatározott gyógyhelyek és üdülőhelyek határait a m. kir. belügyminiszter állapítja meg.

Amennyiben a fejlődés során a székesfőváros területén új gyógy- vagy üdülőhely alakítása válnék szükségessé, a gyógyhely vagy üdülőhely megnevezés engedélyezéséről és határainak megállapításáról — Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának előterjesztésére — a m. kir. belügyminiszter rendelkezik. A törvényhatósági bizottság a gyógyhely vagy üdülőhely megnevezés iránti kérelem előterjesztése előtt a budapesti központi gyógy- és üdülőhelyi bizottság véleményét meghallgatni köteles.

A hatósági biztos (gyógyhelyi biztos).

2. §. (1) Minden gyógyhely területén hatósági (gyógyhelyi) biztost kell kijelölni.

(2) Hatósági (gyógyhelyi) biztosként a polgármester a kerületi elöljárót, vagy pedig a kerületi elöljárósághoz beosztott, erre alkalmas tisztviselőt (l. T. 12. §. (3) bekezdését) jelöli ki.

(3) A hatósági (gyógyhelyi) biztos hatáskörére a T. 12. §-ának rendelkezései az irányadók azzal az eltéréssel, hogy ez az elsőfokú rendőrhatóság hatáskörét nem érinti.

A gyógyhelyi orvos.

3. §. A gyógyhelyi orvost a gyógyhelyi bizottság javaslata alapján a polgármester jelöli ki.

Gyógyhelyi bizottság.

4. §. (1) A gyógyhelyi bizottság összetételére nézve a T. 11. §-ában foglalt rendelkezések irányadók. A gyógyhelyi bizottságban Budapest székesfővárosnak a polgármester által kijelölt két képviselője foglal helyet. A gyógyhelyi bizottság tagjai e tisztségükből kifolyólag díjazásban nem részesülhetnek.

(2) A gyógyhelyi bizottság hatásköre:

a) beszedi és kezeli a gyógyhely jövedelmét;

b) állandó figyelemmel kíséri a gyógyhely viszonyait, vizsgálja és előmozdítja a gyógyhely anyagi érdekeit;

c) előterjesztést tesz a külső és belső védőöv megállapítása iránt (T. 19. és 20. §.);

d) előterjesztést tesz gyalogutak kihasítása iránt (T. 22. §.);

e) előterjesztést tesz a kisajátítás engedélyezése iránt (T. 38. §.);

f) tapasztalatairól évente december hó 31-ig a budapesti központi gyógy- és üdülőhelyi bizottságnak jelentést tesz;

g) javaslatot tesz a gyógyhelyet érdeklő közérdekű ügyekben a budapesti központi gyógy- és üdülőhelyi bizottságnak.

(3) Ügyvitelére egyebekben a R. 10. §-ában foglaltakat kell alkalmazni.

A gyógyhely jövedelme.

5. §. A nyilvántartólapokból származó bevétel.

Üdülőhelyek.

6. §. Az üdülőhelyekre a 2—5. §-okban foglalt rendelkezéseket megfelelően kell alkalmazni.

A budapesti központi gyógy- és üdülőhelyi bizottság.

7. §. (1) A székesfőváros területén levő gyógyhelyek és üdülőhelyek közérdekű ügyeinek egységes irányítására és a 9. §-ban meghatározott munkakör teljesítésére, továbbá ásvány- és gyógyvizekre, valamint a forrástermékekre vonatkozó intézkedésekben és szakszerű kérdésekben véleményező és indítványozó testületként a budapesti központi gyógy- és üdülőhelyi bizottságot kell megszervezni (alábbiakban: központi bizottság). A bizottság tagjai e tisztségükből kifolyólag díjazásban nem részesülhetnek.

(2) A központi bizottság elnöke a főpolgármester, másodelnökét a m. kir. belügyminisztérium tisztviselői közül a m. kir. belügyminiszter nevezi ki.

(3) A központi bizottság tagjai:

a) a m. kir. belügyminiszter, a m. kir. kereskedelemügyi miniszter, és a m. kir. pénzügyminiszter 1—1 kiküldötte;

b) a székesfőváros részéről a polgármester vagy helyettese, továbbá az a tanácsnok, akinek ügykörébe a székesfővárosi gyógyfürdők ügyeinek intézése tartozik, a tiszti főorvos, a törvényhatósági közgyűlés által választott 3 tag és a székesfővárosi fürdők központi igazgatója;

c) a m. kir. belügyminiszter által — a m. kir. kereskedelemügyi miniszter meghallgatása után — a szakemberek sorából kinevezett 6 tag;

d) az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottságnak.

e) az Országos Közegészségügyi Tanácsnak,

f) az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanácsnak,

g) a Fővárosi Közmunkák Tanácsának,

h) az Orvosi Kamarának, illetőleg annak megalakulásáig az Országos Orvos Szövetségnek,

i) az Országos Balneológiai Egyesületnek,

j) a Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetségének és

k) a Budapest Fürdőváros Egyesületnek egy-egy kiküldöttje;

l) a székesfőváros területén működő valamennyi gyógyhelyi bizottság által együttesen és ugyancsak valamennyi üdülőhelyi bizottság által együttesen választott 1—1 kiküldött.

8. §. (1) Hivatali kiküldetés alapján a tagság a hivatalos minőség megszűnése, illetőleg a kiküldetés visszavonásáig, a kinevezett vagy választott tagoknak megbízatása pedig a kinevezés vagy választás napját követő naptári év január havának első napjától számított 3 év tartamára terjed.

(2) Ha időközben új tagok kinevezése vagy választása válik szükségessé, a kinevezett vagy választott új tag megbízatása az előbbi bekezdésben említett 3 évi határidő hátralévő időszakára terjed ki.

9. §. *A központi bizottság tennivalói* különösen a következők:

1. a székesfőváros területén lévő gyógyhelyek és üdülőhelyek közérdekű ügyeinek egységes irányítása, azok fejlődésének és anyagi érdekeinek lehető előmozdítása;

2. indítványozás és véleményadás a székesfőváros területén levő gyógyhelyek, üdülőhelyek, gyógyfürdők, éghajlati gyógyintézetek, a feltárt ásvány- és gyógyvizek, valamint forrástermékek tekintetében szükséges intézkedésekre úgyszintén ezek forgalmának javítása érdekében;

3. szakvéleményt ad a hozzáforduló hatóságoknak;

4. irányítja és végzi a m. kir. kereskedelemügyi minisztérium és Budapest székesfőváros idegenforgalmi szerveinek bevonása és igénybevétele mellett a székesfőváros területén levő gyógyhelyek és üdülőhelyek, a gyógyfürdők és éghajlati gyógyintézetek, a gyógy- és ásványvizek, valamint a forrástermékek ismertetését és propagandáját;

5. a tudományos fürdőkutatás és gyógykísérletek elősegítése;

6. a székesfőváros fürdőügyi értékeit érdeklő kiállítások és kongreszszusok rendezése;

A Szent Margitsziget gyógyforrása, mesterséges vízeséssé kiképezve

7. javaslatot tesz a m. kir. belügyminiszternek a nyilvántartólapok rendszeresítésének engedélyezése tárgyában (16. §.);

8. megállapítja költségvetését és zárszámadását (l. 14. §.), olykép azonban, hogy ügyviteli költsége jövedelmeinek 10%-át meg nem haladhatja;

9. rendelkezik jövedelmeinek felhasználásáról.

10. §. A központi bizottság ügyviteli teendőit a m. kir. belügyminiszter által a m. kir. kereskedelemügyi miniszter meghallgatásával hat évi időtartamra kinevezett igazgató látja el, akinek, valamint a központi bizott-

ságnál alkalmazottak díjazását a központi bizottság évi költségvetésében kell előirányozni.

11. §. (1) A központi bizottság az eléje kerülő ügyek előkészítésére és tárgyalására

1. gazdasági,
2. orvosi,
3. műszaki és
4. propaganda szakosztályt állít fel.

(2) A központi bizottság a szakosztályok vezetésével egy-egy előadót bíz meg a szakemberek sorából, akiknek díjazását a központi bizottság költségvetésében kell előirányozni (l. 10. §. 5.).

(3) A szakosztályok vezetőit az első három év tartamára a m. kir. belügyminiszter jelöli ki.

12. §. (1) A központi bizottság tárgyalási rendjét, az elnök és az igazgató működési körét, a szakosztályok és albizottságok szervezetét, a vagyonkezelés módját, az ügyintézést, végül az alkalmazottak számát és szolgálati viszonyát az ügyrend állapítja meg. Az ügyrendet a m. kir. belügyminiszter hagyja jóvá.

(2) A központi bizottság határozatai ellen a m. kir. belügyminiszterhez lehet fellebbezni.

13. §. *A központi bizottság üléseinek számát a szükséghez képest állapítja meg, havonkint azonban legalább egy ülést kell tartania.*

14. §. (1) A központi bizottság összes bevételeiről és kiadásairól évente szeptember hó végéig költségvetést készít. A költségvetést a m. kir. belügyminiszter vizsgálja felül és hagyja jóvá. A jóváhagyott költségvetés kézhezvételéig a kiadások csak az előző évi jóváhagyott költségvetés keretei között foganatosíthatók.

(2) A központi bizottság pénzkészletét postatakarékpénztári csekkszámlán kell kezelni. A számviteli teendőket Budapest székesfőváros számvevősége végzi.

(3) A központi bizottság évente március hó végéig a költségvetés tételeinek megfelelően zárszámadást készít. A zárszámadást a m. kir. belügyminiszter vizsgálja fölül és azt vagy jóváhagyja, amely esetben a felelős számadóknak a felmentést megadja, vagy pedig a jóváhagyást megtagadja és a számadói felelősséget megállapítja.

15. §. A központi bizottság jövedelmét az 1934 : XVII. törvénycikkben meghatározott és Budapest székesfőváros területén fogyasztásra kerülő gyógy- és ásványvizekre, valamint a szénsavval telített víz (szikvíz), úgyszintén a Budapest székesfőváros területén eladott fürdőjegyek után szedhető díjak képezik. E díjak mértékéről, valamint beszedési módjáról külön rendelet intézkedik.

Nyilvántartólapok.

16. §. (1) A központi bizottság javaslatára a m. kir. belügyminiszter a székesfőváros területén lévő egyes gyógyhelyeken (üdülőhelyeken) nyilvántartólapok rendszeresítését engedélyezheti.

(2) A nyilvántartólapok rendszeresítése esetében:

a) a gyógyhelyen (üdülőhelyen) csak olyan lakást (szobát) szabad a gyógyhelylátogatóknak (üdülőhelylátogatóknak) bérbeadni, amelyeket a hatósági biztos a hatósági vagy gyógyhelyi (üdülőhelyi) orvos véleménye alapján az egészségre kifogástalannak nyilvánított;

b) a kiadó lakás (szoba) adatait két példányban kiállított és a központi bizottság által mérsékelt díj ellenében rendelkezésre bocsátott nyilvántartólapon kell évente a hatósági biztosnak bejelenteni, aki az egyik példányt a központi bizottsághoz továbbítja.

17. §. (1) Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntetőrendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és pénzbüntetéssel büntetendő, aki

a) a gyógyhelyen (üdülőhelyen) a 16. §. (2) bekezdés 1. pontjában foglalt feltételeknek meg nem felelő lakást (szobát) bérbead;

b) a gyógyhelyen (üdülőhelyen) a kiadó lakásnak (szobának) a 16. § (2) bekezdése 2. pontjában foglaltak értelmében bejelentését elmulasztja.

(2) A pénzbüntetés tekintetében az 1928 : X. törvénycikk rendelkezéseit kell alkalmazni.

(3) E kihágások miatt az eljárás a közigazgatási hatóságnak, mint rendőri büntetőbíróságnak ügykörébe tartozik. Harmadfokon a m. kir. belügyminiszter bíráskodik.

18. §. Ez a rendelet kihirdetése napján (1934. nov. 9.) lép életbe.

Budapesten, 1934. évi november hó 8-án.

VI.

A Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság (Kurkommisszió) megalakítása és első ténykedései.

A fent említett kormányrendelet alapján megalakított Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság tagjainak ezidőszerinti névsora a következő:

Elnök: dr. *Sipőcz* Jenő, Budapest székesfőváros főpolgármestere.

Ügyvezető igazgató: Szviezsényi Zoltán, ny. miniszteri tanácsos.

Tagjai: a belügyminiszter kiküldötte: dr. *Pöltzel* Jenő, miniszteri osztálytanácsos;

a kereskedelemügyi miniszter kiküldötte: dr. *Tormay* Géza, államtitkár;

a pénzügyminiszter kiküldötte: *Kölbig* Ferenc, miniszteri osztályfőnök;

a székesfőváros kiküldöttei: *Szendy* Károly polgármester, illetőleg helyettese; *Kovácsházy* Vilmos tanácsnok, a polgármesteri XI. (városgazdasági) ügyosztály vezetője; dr. *Csordás* Elemér, tiszti főorvos, *Bánlaky* Géza, a Székesfővárosi Gyógyfürdők központi igazgatója, azonkívül a székesfőváros törvényhatósági bizottságának három tagja: 1. dr. vitéz *Csik* László törvényhatósági bizottsági tag, 2. dr. *Egerváry* Tibor törvényhatósági bizottsági tag, 3. *Halász* Alfréd törvényhatósági bizottsági tag.

a belügyminiszter által a szakemberek sorából kinevezett hat tag: dr. *Atzél* Elemér miniszteri osztálytanácsos, *Bársony* Oszkár az IBUSz vezérigazgatója, *Marenchich* Ottó, a Dunapalota és Hungária szállók vezérigazgatója, *Porzsolt* Béla a Szent Lukács-fürdő alelnök-vezérigazgatója, *Saxlehner* Kálmán kormányfőtanácsos, dr. *Bogsch* Aladár MÁV igazgató, kormányfőtanácsos.

az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság kiküldötte: dr. *Homonnay* Tivadar, kormányfőtanácsos, országgyűlési képviselő,

az Országos Közegészségügyi Tanács kiküldötte: dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanár,

az Országos Idegenforgalmi Tanács kiküldötte,

a Fővárosi Közmunkák Tanácsa kiküldötte: dr. *Czabalay* Kálmán, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának alelnöke,

az Országos Orvosszövetség kiküldötte: dr. *Sarbó* Artur, egyetemi tanár,

a Budapest-Fürdőváros Egyesület kiküldötte: dr. *Lobmayer* Jenő, kormányfőtanácsos, ny. székesfővárosi tanácsnok.

az Országos Balneológiai Egyesület kiküldötte: dr. *Frank* Miklós, főorvos, az Országos Balneológiai Egyesület főtitkára;

a Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetségének kiküldötte: dr. *Némethy* Károly, v. b. t. t., ny. államtitkár.

A székesfőváros területén működő valamennyi gyógyhelyi bizottság által együttesen, ugyancsak valamennyi üdülőhelyi bizottság által együttesen választandó egy-egy kiküldött ezideig még nincs megnevezve.

*

A Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság szervezetéről szóló és fent közölt kormányrendelet 1934. évi november hó 9-én lépett életbe (9900/1934. M. E.), míg a gyógyhelyi és üdülőhelyi díjakról szóló kormányrendelet (9800/1934. M. E.) csupán 1934. évi december hó 1-én.

Ténylegesen a Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság 1934. évi november hó 29-én, a m. kir. belügyminisztériumban megtartott első plenáris ülésen alakult meg, amelyen dr. *Sipőcz* Jenő főpolgármester elnökölt. A főpolgármester, mint a Bizottság elnöke, megnyitó beszédében különös örömének adott kifejezést, hogy a főváros fürdőproblémái végre a gyakorlati

megoldások szinterére érkezhettek. Hálás köszönetét fejezte ki elsősorban dr. *József Ferenc* kir. hercegnek, aki, mint a Budapest Fürdőváros Egyesület elnöke, rendkívül sokat tett a Bizottság létrejötte érdekében. Hálás köszönetét fejezte ki továbbá vitéz jákfai *Gömbös* Gyula miniszterelnöknek, dr. vitéz *Keresztes Fischer* Ferenc belügyminiszternek, dr. *Fabinyi* Tihamér kereskedelemügyi miniszternek, dr. *Kolosváry* Sándor miniszteri tanácsosnak, dr. *Pöltzel* Jenő min. osztálytanácsosnak, a fürdőügyi osztály vezetőjének,

A Gyógyhelyi Bizottság helyisége a Vigadó-téren levő Phőnix bérpalotában

dr. *Kádár* Levente miniszteri tanácsosnak és dr. *Atzél* Elemér min. osztálytanácsosnak, — akik közül az utóbbiak a törvényelőkészítés munkáját végezték.

A Bizottság célkitűzéseiről az ügyvezető igazgatónak *Szviezsényi* Zoltán, ny. miniszteri tanácsosnak nyilatkozatait közlöm:

»Budapest fürdőügye a fürdőtörvény végrehajtásával jelentős fordulóponthoz érkezett. A fürdőügyeket *országos viszonylatban* az 1929. évi XVI. tc. szabályozza. Ez a törvény *kerettörvény*, amely kivonta az általános rendel-

kezésekből a Balatont és Budapestet és egy későbbi végrehajtási utasítás keretében kívánta szabályozni az említett két nagy fürdőkomplexum balneológiai kérdéseit. Hosszas tárgyalások és mindenre kiterjeszkedő előkészítés után az 1934. évi november hó 9-én kiadott végrehajtási utasítás szabályozza Budapest székesfőváros területén a fürdőügyeket, kijelöli a fürdőzónákat és a fürdőpropaganda és fürdőfejlesztés intézményes biztosítására felállítja az úgynevezett Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottságot.

A Gyógyhelyi Bizottság bevételeinek biztosítására az 1934. évi XVII. t.-c. az ásványvizekre, szikvizekre, mesterséges szénsavval telített üdítővizekre és fürdőjegyekre filléres mérsékelt illeték szedését rendelte el és ezzel biztosította a Bizottság működésének anyagi alapfeltételeit.

A Bizottság konstrukciója olyan, hogy abban a hivatalos tényezőkön, a fürdőügy képviselőin kívül szakemberek is helyet foglalnak, részben hivatali állás, részben pedig miniszteri kijelölés alapján. A belügyminiszter nevez ki hat szakértő tagot és pedig: egyet a fürdők részéről, egyet a szállodások köréből, a forrástulajdonosok közül, az utazási irodák képviselői közül, egy közlekedési szakértőt és egy jogi szakértőt. Kiegészíti még a Bizottságot a székesfőváros törvényhatósági bizottsága által kiküldött három tag.

Amint az összeállításból is látszik, a Bizottság egyesíti magában úgy a szakszerűséget, mint a hivatali tekintélyt és mivel törvénnyel biztosított jövedelmek fölött is rendelkezik, megvan a lehetősége arra, hogy állandó, egyenletes és évekre kiterjedő szerves munkaprogramm alapján végezhesse el feladatait.

Budapest idegenforgalmi értékei között jelentőség dolgában *első helyre került a fürdőügy*, mindeddig azonban a törvényes intézkedések és az anyagi eszközök hiánya lehetetlenné tette a rendszeres munka megindítását.

A Gyógyhelyi Bizottság feladata, hogy *a fürdőfejlesztés kérdéseit* napirenden tartsa, a Budapest területén törvénnyel megállapított gyógyhelyek és üdülőhelyek fürdő- és városfejlesztési kérdéseit figyelemmel kísérje, fejlődésüket előmozdítsa és a fejlődést gátló intézkedéseket elhárítsa. A gyógyhelyek és üdülőhelyek területén *a fürdőkkel kapcsolatos javaslatokat előkészítse*, a hatóságoknak szakvéleményt adjon, a kisajátítási kérdésekben, adó- és illetékkedvezményekben eljárjon és a gyógyhelyek és üdülőhelyek erkölcsi és anyagi védelmét képviselje. A Gyógyhelyi Bizottság feladatai közé tartozik továbbá *az orvosokkal való szerves kapcsolat megteremtése, a tudományos fürdőkutatás előmozdítása, Budapest földalatti kincseinek orvosi körökben való népszerűsítése és propagálása, külföldi orvosok meghívása, a hazai orvosoknak Budapest fürdőértékei iránt való érdeklődésnek felkeltése, orvoslátogatások rendszeresítése* stb.

A Gyógyhelyi Bizottság céljait *a sajtó, reklám és propagandatevékenység minden eszközével* igyekszik elérni, *hirdetéseket* ad fel külföldi és hazai lapokban, résztvesz *kiállításokon, prospektusokat*, propaganda-nyomtatványokat,

plakátokat ad ki, *fürdőügynökségeket* állít fel a külföldi jelentősebb metropolisokban és *Budapestnek eddig elhanyagolt fürdőit és gyógyértékeit* igyekszik úgy külföldön, mint belföldön népszerűsíteni és a fürdőkben, valamint gyógyvizekben rejlő gazdasági értékeket propagálni és ezeknek értékét megfelelő módon növelni és fejleszteni.

Budapest gyógyfürdőiben nagy gazdasági értékek rejlenek, minden igaz magyar embernek kötelessége ma Csonkamagyarország kevés megmaradt értékét minél jobban és minél racionálisabban kihasználni. Így vagyunk Budapest fürdőértékeivel is, amelyek nemcsak a székesfőváros iparának és kereskedelmének a fejlődése szempontjából, de nemzetgazdasági értelemben is elsőrendű tényezők. A fürdővendég az idegenforgalom szempontjából a legértékesebb, mert hosszú időt tölt egyhelyben és az idehozott pénzzel a gazdasági élet vérkeringését alimentálja.

Meg vagyunk győződve róla, hogy a fürdőtörvény végrehajtásával a m. kir. kormányzat igen jó szolgálatot tett Budapest fürdőügyének és a székesfőváros jövő fejlődése és gyarapodása érdekében. A Gyógyhelyi Bizottság működése elé a legnagyobb bizalommal tekinthet a hazai közvélemény.«

(Megjelent az »Egészség« c. folyóirat 1935. évi március havi számában.)

*

Egy másik nyilatkozatában az ügyvezető igazgató tárgyilagosan megállapítja a budapesti fürdőknél az utolsó évtizedekben tapasztalható nagyarányú fejlődést:

»Kétségtelen dolog, hogy *Budapest a háború után óriási fejlődést tett a fürdők kiépítése és racionális kihasználása terén.* A székesfőváros *nagy anyagi áldozatkészséggel* megépítette a Gellért-fürdőt, kifejlesztette Európa eddig legújszerűbb gyógypalotájává, a Széchenyi-fürdő mellé *látványosságszámba* menő strandfürdőt emelt, a Rudasfürdő átépítését nemcsak tervbe vette, hanem azt az egész komoly *megvalósulás stádiumába hozta* és a közel jövőben meg is fogja építeni. A Rudasfürdőt szervesen kiegészíti egy új, nagyszabású *ivócsarnok*, s ugyancsak a székesfőváros vezetősége megszerezte a Szent Imre-gyógyfürdőt úgy, hogy *az egész gellérthegyi fürdőcsoport birtokába jutott.* Így lehetővé vált a székesfőváros számára az is, hogy a Tabánban *új források* után kutathasson és feltárhatja ennek a területrésznek eddig még ismeretlen forráskincseit. Valamennyien tudjuk, hogy a Rudasfürdővel kapcsolatban *két igen érdekes forrást* is feltárt a székesfőváros, amelyek idővel jelentékenyen fokozni fogják Budapest gyógyértékeit. Igen sok gondot fordított a székesfőváros új parkok építésére, a Gellérthegynek mintaszerű kiépítésére úgy, hogy bízvást mondhatjuk, hogy a fürdőfejlesztés terén a székesfőváros igen jelentékeny eredményeket könyvelhet el.

Ezzel parallel munkásság volt észlelhető a többi fürdőnél is, így különösen ki kell emelni *a Szent Lukács-fürdőt*, amely a háború utáni években

teljesen újjá formálódott. Átépítette az iszaptavat, egy rheumaosztályt létesített a fürdővel kapcsolatban. Újjá fejlesztette a gyógyszállót és sok más hasznos beruházással fokozta ennek az intézménynek a jó hírnevét.

A szentmargitszigeti gyógyfürdő új bérlőt kapott, aki nagy áldozatkészséggel teljesen átformálta a gyógyszállodát ; minden szobájába bevezette a thermális vizet, két új szálloda-dependance-ot nyitott meg (a Dáhlia- és Margaréta-szállók), a központi fürdőépületet regenerációs gyógyintézetté alakította át és különböző új gyógymódok bevezetésével is szándékszik a sziget gyógytényezőit kibővíteni.«

(Megjelent az »Egészség« c. folyóirat 1935. évi március havi számában).

*

A Bizottság érdemleges működését 1934. évi december hó 1-én kezdte meg, eleinte a Dunapalota-szálló vezetősége által rendelkezésére bocsátott ideiglenes helyiségeiben.

Csakhamar azonban átköltözött jelenlegi helyiségébe (V., Vigadó-tér 3.), amelyet 1935. évi április hó 27-én ünnepélyes keretek között adott át rendeltetésének az új belügyminiszter : vitéz leveldi *Kozma* Miklós. Avatóbeszédében többek között a következőket mondotta :

»*Csonkaországunk megfogyatkozott idegenforgalmi értékei között fokozottabb jelentőségük van Budapest gyógyfürdőinek, mert ezek a földalatti kincsek fogják majdan megalapozni Budapest székesfőváros jövőjét és fejlődésének útjait.*«

*

A Bizottság ügyvezető igazgatója : *Szviezsényi* Zoltán ny. min. tanácsos, az orvosi szakosztály vezetője : dr. bilkei *Pap* Lajos egy. tanár, a székesfővárosi gyógyfürdők központi igazgató-főorvosa; a műszaki szakosztály vezetője : *Bánlaky* Géza, a székesfővárosi gyógyfürdők központi igazgatója ; a gazdasági szakosztály vezetője : *Felber* Lipót ; a propaganda szakosztály vezetője : dr. *Somogyi* Gyula ; az orvosi információs szolgálat vezetője: dr. *Frank* Miklós főorvos; — a számvevőségi ellenőrzést *Bánfalvy* Béla számtanácsos látja el.

*

A további munkaprogrammról az »*Utazás és Weekend*« c. lap munkatársa, *Gálos* György hírlapíró előtt az 1935. évi május hó 26-án megjelent számában az ügyvezető igazgató a következőket mondotta :

»Igaz, hogy még csak három hónapja működünk, még alig egy hónapja, hogy beköltöztünk helyiségünkbe és máris tudunk eredményeket felmutatni. *Angliából, Hollandiából, Dániából és Svédországból igen nagy érdeklődés mutatkozik a budapesti gyógyfürdők iránt.*

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Maga a munka három részre oszlik. Az első az orvosok körében kifejtett propaganda-munkásság. A második az általános propaganda. A harmadik a fürdővendégekkel való közvetlen érintkezés. No meg a fürdőszervezés és adminisztráció.

Minden évben meghívunk 1500 orvost, akik három napig ingyen ellátást és lakást kapnak a Gellértben, Lukács-fürdőben vagy a Margitszigeten, ingyen kereshetik fel a gyógyfürdőket, 50 százalék kedvezményt kapnak a vasutakon és nem kell vizumot váltaniok.

A Gyógyhelyi Bizottság meghívására 1935-ben Budapestre érkezett 75 külföldi ujságíró tiszteleg vitéz jákfai Gömbös Gyula, m. kir. miniszterelnöknél, a miniszterelnökségi palotában

Rheuma-tanfolyamokat tartunk angol, francia és német nyelven, amelyekre 40—50 orvos kap meghívást.

Egyénileg meghívunk egyes kiválóbb belgyógyászokat, mint a legutóbb ittjárt van *Breement* és közeljövőben idelátogató *Sauerbruchot*, a világhírű Nobel-díjas orvostanárt, aki először alkalmazta a gyógyvizeket a sebészetben.

Eddig már itt járt tanulmányúton az olasz orvosok csoportja és még az idén idelátogat a svéd, holland, lengyel, amerikai és angol orvosok egy-egy csoportja.

A balesetbiztosító-orvosok nemzetközi konferenciájának programmjába egy fürdőnapot iktattattunk be. Ugyanezt tesszük a »*Vörös Kereszt*« konferenciája, a dermatológusok és homeopata-orvosok konferenciája alkalmával is.

Az egyetem fennállásának 300 éves jubileuma alkalmával ideutazó 80 kiváló külföldi orvos számára propaganda-előadásokat tartunk.

Minden évben 10 fiatal orvos nyer kiképzést a reuma-gyógymódokban, hidroterápiában és az ivókúra helyes alkalmazásából. Ezeken a kurzusokon csak azok az orvosok vehetnek részt, akik legalább két világnyelvet beszélnek.

A »Gyógyhelyi Bizottság« havonta külön orvosi közleményeket ad ki, amelyekben az elért gyógyeredményeket és a fürdők, források új híreit ismerteti.

Kilenc fürdő-vezérügynökséget állítottunk fel. Londonban *Deanen—Dawson-* és a *Coock*-iroda képviselik Budapestet, míg az orvosi rendelést dr. *Went* Ferenc kiküldött tanársegéd látja el. Amszterdami főügynökségünkön van *Breemen* konzultál. A többi vezérügynökségeink Párizsban, Varsóban, Kairóban, Rigában, Stockholmban, Brüsszelben és Temesvárott székelnek.

Harminchat külföldi világlapban hirdetünk.

Eddig 250.000 prospektust küldtünk szét, nyolc nyelven.

Résztvettünk a »*Daily Mail*«, »*Ideal home exhibition*«-ján, a zürichi »*Das Bad von Gestern und Heute*« retrospektiv kiállításon és speciális anyaggal szerepelünk a brüsszeli hat hónapig tartó világkiállításon is.

Minden Budapesten üdülő számára díjmentesen nyujtunk bármilyen ügyben felvilágosítást és segédkezet.

És ezenkívül idehaza is működünk. Tudvalevőleg Budapesten három gyógyhelyi kerület van: a *Szent Gellért- (Sashegy és Tabán)*, az északi *(Lukács-, Császár- és Szent Margitsziget-fürdők* és a *Széchenyi-fürdő*. Még négy üdülőtelep: *Hüvösvölgy, Zugliget, Rózsadomb* és a *Svábhegy*. Ezeknek a határait meg kell pontosan jelölni és térképezni, mert ezek mindegyike adó-, illeték-, városépítészeti és még egyéb szempontokból is más-más rendelkezések alá esnek.

Munkánk egyik igen fontos része új gyógyforrások felkutatása, a gyógyvizek analizise, a tudományos balneológiai kutatás művelése, egy új geológiai térkép készítése és az elért gyógyeredmények regisztrálása is.

Mi készítjük elő a fürdővállalkozások gazdasági ügyeit, akár beruházásról, hitelről vagy adóról van szó.

Ezzel az átfogó, koncentrikus munkával indulunk harcba Budapest-fürdővárosért. Eddig több, mint 10.000 levél érkezett, ezeknek egyrésze nyomtatvánnyal válaszoltunk, de 6900 levelet küldtünk ki.«

*

Amint a fenti nyilatkozatokból és az első időszak munkálkodásai eredményeiről szóló beszámolóból is kitűnik, a Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság működése bizonyára igen rövid idő alatt szép eredményeket ért el.

Kétségtelen, hogy a Bizottság összeállítása a kívánalmaknak megfelelő, mert abban képviseletet kaptak az összes hivatalos tényezők és a szakemberek.

Az 1935-ben a Gyógyhelyi Bizottság meghívására Budapestre érkezett 75 külföldi ujságiró a Szent Margitszigeti gyógyfürdő előtt

A Bizottságnak a Vigadó-téren, a város központjában s a nagy szállók közelében levő központi helyisége, amelyet *Rimanóczy* Gyula építész kiváló ízléssel készített el, *Dallos* Hanna és *Mallász* Gitta grafikusok művei díszítenek, csakhamar népszerű lett a belföldi és külföldi érdeklődők előtt.

Az új helyiség modern beosztása célszerűnek bizonyult. Az ott alkalmazott tisztviselők bizonyára a fürge és áldozatkész szellemet viszik munkájukba, bizonyára nem »hivatalnak«, hanem kereskedelmi munkahelynek tekintik a Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság helyiségeit, ahol minden-

kivel a külföldi és a hazai látogatók részéről egyaránt jogosan megkívánt előzékenységgel foglalkoznak.

A Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság pedig nagyarányú külföldi propagandatevékenysége mellett bizonyára nem fogja elmulasztani az ország határain, sőt a Budapest székesfőváros határain belül elvégzendő propagandát. *Kétségtelen, hogy még Budapest orvosai sem ismerik valamennyien a gyógyfürdőket*, úgy, hogy még az ő körükben is szükség van nagyarányú propaganda-tevékenységre.

És végül: bizonyosra veszem, hogy a Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság tevékenysége nem fogja elnyomni, hanem ellenkezőleg: inkább serkenteni az egyes hatóságoknak, a társadalomnak, a szakköröknek, különösen a magyar orvosi karnak a gyógyfürdők propagandája, orvosi közleményei tekintetében eddig végzett munkásságát, mert ezeknek az erőknek a Bizottsággal való teljes együttműködése, a szakszerűségnek és az érdekeltségnek az összefogása teremti meg azt az új korszakot, amely Budapest gyógyfürdőire és gyógyforrásaira az új fürdőtörvény értelmében vár.

*

Egyébként a Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság *első esztendei, illetve 13 hónapi működéséről* tájékoztató jelentést is adott ki, amelynek adataiból kiemelem a következőket:

A Bizottság tevékenységére eredetileg évi *550.000 pengő bevételt* irányzott elő. Azonban ez a számítás nem vált be, mert az első 13 hónap alatt mindössze 450.000 pengő bevétele volt. Ennek az eredménynek megfelelően, 1936. évi költségvetési előirányzatát már csupán 400.000 pengőben állapította meg. A beszámoló jelentés az összegszerű elszámolást nem közli ugyan a nyilvánossággal, de kétségtelenül megállapítható, hogy a kiadásoknak legjelentékenyebb részét teszi az a 140.000 pengő, amelyet a Bizottság a nagyon helyes irányban kifejtett *külföldi sajtópropagandára* fordított. Szinte hihetetlen, hogy ebből az aránylag csekély összegből — világviszonylatban nézve — 75 külföldi sajtótermékben tudott közleményeket elhelyezni és hirdetni, köztük igen tekintélyes világlapokban is. Ezt csak azzal az ügyes ötlettel vihette keresztül, hogy azokat az utazási világirodákat, amelyekkel megállapodást kötött, felhatalmazta a hirdetések, propagandaközlemények közzétételére s ilymódon a hirdetés *sokkal előnyösebb tarifákkal, sokkal nagyobb arányokban vált lehetővé*. Egy év alatt 5000-nél több közlemény foglalkozott a Bizottság munkájával.

Felhasználta a Bizottság a modern propagandának úgyszólván minden eszközét: a rádiót, fényreklámot, a filmet, a mozgó diorámákat, a szemléltető fotomontázsokat stb., úgy hogy ennek a nagyarányú reklámpropagandának az igazi hatása hosszabb idő mulva lesz még inkább érezhető.

Nagyon helyesen állapítja meg a Bizottság jelentése, hogy az eredményes munkának három tényezőt kell megnyerni: *a közvéleményt, az orvost és az utazási irodákat.* A közvélemény megnyerésére főleg a sajtót használta fel, mert az »ösztönösen megérezte, hogy a fürdőkultúra lesz Budapest idegenforgalmának és Budapest fejlődésének egyik legbiztosabb pillére.«

A jelentés megállapítja, hogy a bizottság főképen az *orvosoknak* a közreműködésére helyezte a súlyt. Azt várta és kérte az orvosoktól, hogy Budapestet, mint gyógytényezőt ismerjék el és betegeiknek a budapesti gyógyfürdőket ajánlják. Azonban az orvos csak azt tudja nyugodt szívvel ajánlani, amelyek hasznosságáról és hatékony voltáról meg van győződve. Tehát fokozni kell a magyar orvostársadalom lelkesedését és érdeklődését, mert az a nemzet szempontjából is fontos.

A bizottság az egyetem *orvosi karával* és az *orvosi továbbképző tanfolyam* vezetőségével megkereste a kapcsolatot és az itt rendezett orvoskongresszusok munkájából is kivette a részét.

Dr. Benczur Gyula egyetemi rendkívüli tanár megbízást kapott az egyetem orvosi karától, hogy előadásaiban foglalkozzék Budapest gyógyfürdőivel. *Dr. Kunszt* János szerkesztésében a bizottság kiadott külön ismertető füzetet a belgyógyász orvosok részére. Tanfolyamot is rendezett a bizottság, amelyen 280 vidéki és 160 budapesti orvos vett részt.

A hazai orvosok körében felfektetett egy *idegennyelvi katasztert*, amelyben a hazai orvosok nyelvtudás szerint vannak csoportosítva.

A külföldi orvosok köréből pedig ugyancsak bevezetett *modern kartotékrendszert*, amelyben nyilvántartja mindazokat a külföldi orvosokat, akik a balneotherápiával foglalkoznak. A bizottság 1500 külföldi orvosnak küldött szét *meghívót*, amely mellé a budapesti fürdők és gyógytényezők szabad használatára, a budapesti gyógyszállókban három napos teljes ellátásra, a határ vízum-nélküli átlépésére és a magyar vasutakon féláru jegy váltására jogosító igazolványokat csatolt. Az 1500 meghívott külföldi orvos közül 650 orvos tett eleget a meghívásnak, a többiek megígérték, hogy alkalmas időben felkeresik majd Budapestet.

A külföldi orvosok csoportosan is felkeresték Budapest fürdőit, így 20 főnyi osztrák, 280 főnyi német, 32 főnyi eszt, 16 főnyi svéd és 10 főnyi finn orvoscsoport. Külön csoportban érkezett az Orvosnők Világszövetségének 22 tagja.

A nemzetközi dermatológiai kongresszuson 1800 belgyógyász jelent meg a világ minden részéről, akik elvitték Budapest gyógyfürdőinek hírét. A bizottság anyagilag hozzájárult dr. *Nékám* Lajos egyetemi tanár »Magyarország kultúrtörekvései« című munkájának a kiadásához.

A Nemzetközi Homeopata Társaság kongresszusán is erősen foglalkoztak Budapest gyógyfürdőivel és igen érdekes, hogy *az angol sebészorvosok* Budapesten tartották kongresszusukat, továbbá 30 főnyi szemész-orvos társaság és laringológusok is.

Megemlíti a jelentés, hogy orvosi körökben egyre nagyobb bizalommal viseltetnek a budapesti gyógyfürdők iránt, mert sok orvos van, aki mint páciens vette igénybe a gyógyfürdőket ; 3900-ra becsüli a bizottság a gyógyfürdők iránt érdeklődő külföldi orvosok számát. Ezek között néhány kiváló tudós nevét a jelentés külön is feltünteti. A Gyógyhelyi Bizottság vendégei voltak például: *Van Breemen*, a jeles amsterdami reumakutató, *Tomescu* egy. tanár, a Román Orvosszövetség elnöke, *Grigoire* dr., párisi egy. tanár, *Wewe* utrechti egy. tanár, *Halil* bey, Cairó egészségügyi orvosfőnöke, Armando *Bussi* egy. tanár, az Olasz Balneológiai Szövetség elnöke, *Sauerbruch* berlini egy. tanár, *Stefanovits* Svetislav dr., a Jugoszláv Orvosszövetség elnöke, *Strasser*, *Wenkebach* és *Eppinger* bécsi professzorok. Dr. *Lübek*, az Észt Orvosszövetség elnöke, *Hubel*, *Saaraste*, észt egy. tanárok, *Czubalski* egy. tanár, a Lengyel Orvosszövetség elnöke, *Mihalowitz* prof., a Lengyel Orvosi Kamara elnöke, *Venulet*, a Varsói Egyetem orvosi fakultásának dékánja, *Modrakowski* tanár, a Krakói Egyetem világhírű farmakológusa, dr. *Radkoff* Roussi, a Bolgár Orvosszövetség elnöke, *Meuermann*, *Kiwimaeki* finn egy. tanárok, *Mustakallio*, a Finn Orvosszövetség főtitkára, *Guindy* bey, Faud egyiptomi király udvari orvosa, Thorold *Hedborg*, a svéd király udvari orvosa, Hjalmar *Fries*, stockholmi egy. tanár, *Rothmann* prof. göteborgi tanár, *Lernnoyaer* és *Benjamins*, párisi egy. tanárok, *Gray* londoni orvosprofesszor, *Popovic* belgrádi, dr. *Jackson* híres amerikai (New Castle) reuma-specialista, *Lipsitz* párisi egy. tanár, *Livin* milánói egy. rektor, Gunner *Willners*, a Svéd Orvosszövetség főtitkára, és sokan mások.

Megteremtette a Bizottság a külföldi orvosi tanácsadói intézményt. Neves orvosok vállalkoztak arra, hogy tárgyilagos információkat adjanak Budapest gyógytényezőiről. Ezeket az orvosi tiszteletbeli megbizatásokat a Bizottság még szaporitani fogja. Egyelőre a következő tanácsadók működnek külföldön : Amsterdamban *J. Van Breemen*, Helsinkiben dr. *Mustakallio*, Stockholmban dr. Gunno *Willners*, Bruxellesben dr. *Győrffy* Sándor, New-Yorkban dr. *Kovács* Richárd hazánkfia, Londonban a Bizottság által kiküldött dr. *Went* Ferenc tanársegéd látják el a gyógyfürdőinkre vonatkozó információs szolgálatot.

A bizottság hivatalos lapjává tette *a Népegészségügy* című lapot, azonkívül összegyüjtötte 10 évre visszamenőleg mindazokat a tudományos közleményeket, amelyek valamilyen vonatkozásban vannak Budapest gyógyfürdőivel. Pályadíjakat is ajánlott fel a tudomány-egyetem orvosi karának a gyógyfürdőkkel foglalkozó orvosi publikációk megjelentetése érdekében és egyúttal elhatározta, hogy *jutalmazni fog minden olyan tudományos publikációt, amely Budapest gyógyvizeire vonatkozik és mindenféle tekintetben elősegíteni kívánja a tudományos kutatást.*

A Gyógyhelyi Bizottság kérte fel dr. *Benczur* Gyula egyetemi tanárt arra is, hogy szervezze meg az első fürdős- és masszőr-képző tanfolyamot.

*

Rendkívül nagyarányú tevékenysége a Bizottságnak a *külföldi sajtó* érdeklődésének a felkeltése. Már föntebb említettem, hogy milyen nagyarányú hirdetési eredményt ért el. Mindenesetre jelentős tevékenységet mutat fel a bizottság abban a tekintetben, hogy a külföldi ujságírókat rendszeresen igyekszik meghívni Budapestre. Ezek a külföldi ujságírók, akik a Bizottság vendégszeretetét élvezték, mindenkor hálásaknak mutatkoztak és *sokkal több viszontszolgáltatást adtak, mint amennyiben részesültek.*

Nagyon fontos eredménye még a Bizottságnak *a külföldi utazási irodákkal való kapcsolata* és az a helyes intézkedése, hogy az utazási irodák tisztviselőivel ugyancsak meg akarja ismertetni Budapestet és különösen annak gyógyfürdőit.

A Szent Gellértfürdő épületének baloldali belső frontja; előtérben a népszerű hullámfürdővel

Ehhez még megemlítem azt, hogy Londonban, a »Daily Mail« által rendezett »Ideal Home Exhibition« kiállításon, valamint a Zürichben rendezett »Das Bad gestern und heute«, valamint Bruxellesben a világkiállításon is résztvett a Bizottság, valamint a Magyarországi Őszi Lakberendezési kiállításon és az Egészségügyi Kiállításon is. A propaganda eszközei közé besorozta a rádióelőadásokat, továbbá résztvett a British Broadcasting Company által Budapestről rendezett helyszíni közvetítésében. Szemünk előtt áll ezekből a felsorolásokból az a széleskörű propaganda-tevékenység, amelyet a Bizottság a budapesti adófizető polgároknak adófilléreiből befolyó bevételeiből oly okos előrelátással folytatott.

Meg kell említenem még, hogy a Bizottság 12.000 darab plakátot, 460.000 darab 32 oldalas fürdőprospektust, 12.000 darab kisebb terjedelmű prospektust, 55.000 darab orvosi prospektust adott ki, valamint 48.000 példányban jelentette meg dr. *Nékám* Lajos egyetemi tanár »Magyar kultúrtörekvések« című 320 oldalas munkáját.

Egyébként mindezekről az adatokról bővebb felvilágosítást nyujt a Bizottságnak hatalmas munkával összeállított 32 oldalas jelentése, amely élvezetes olvasmány mindazok számára, akik a Gyógyhelyi Bizottság széleskörű tevékenységéről fogalmat szeretnének maguknak alkotni.

*

A Bizottság ezen az idegenforgalmi jelentőségű tevékenységén kívül foglalkozott azzal a munkakörrel is, amelyet számára a fürdőtörvény és annak végrehajtási utasításai szintén előírnak. Így például foglalkozott a gyógyhelyek és üdülőhelyek határainak a megállapításával ; erre vonatkozó előterjesztését a Bizottság már eljuttatta a székesfőváros polgármesteréhez. A javaslatban az alábbi gyógy-, illetve üdülőhelyi határok megállapítását kérte :

Tervezett gyógyhelyi határok:

Északi körzet.

Ehhez tartoznak : a Szt. Lukács-, Császár-, továbbá a margitszigeti Szt. Margit-gyógyfürdők.

E körzet két részre oszlik és pedig: a teljes Margitsziget és a budai részt a következő útvonalakkal körülhatárolva (a határmegállapításoknál az utcák felsorolását a legdélebben fekvő jobboldali sarokponttól kiindulva, balra, nyugatnak indulva soroljuk fel) : Margithídfő budai oldala, Margitkörút, báró Lipthay-utca, Vidra-utca, Zsigmond-utca, Gülbaba-utca, Mecsetutca jövendő meghosszabbítása, Kavics-lépcső, Zsigmond-utca, Zsigmondtér, Dara-utca, a Dunáig és az Újlaki rakpart által körülhatárolt terület.

Déli körzet:

Ehhez tartoznak a Szent Gellért-fürdő, Rudasfürdő, Hungária ivócsarnok, Szt. Imre-fürdő. Ezen körzet határait a következő útvonalak határolják :

A Szt. Gellért-fürdőtől kiindulva Kemenes-utca, a Kelenhegyi-út és a Mányoki-út mentén vonuló harmadik építési övezethez tartozó terület, Nagyboldogasszony-útja, Serleg-utca, Somlói-út, Mihály-utca, Szirtes-út, Tigris-utca, Fenyő-utca, Lisznyai-utca, Orvos-utca meghosszabbítva a Szt. János-térig, Attila-körút, Szebeny Antal-tér, Apród-utca, Ybl Miklós-tér, Lánchíd-utca, Lánchíd-köz, Zita királyné-út a Lánchíd budai hídfőig és a budai Dunapart, tehát Zita királyné-út és Szt. Gellért-rakpart, Szt. Gellért-tér, Kemenes-utca sarokpontig, — által körülhatárolt terület.

Keleti körzet:

Ehhez tartoznak : Széchenyi-fürdő, valamint az Aréna-út és Vilma királynő-, illetve Benczur-utca közötti területen elhelyezkedő szanatóriumok.

Legdélibb sarokpontból kiindulva: Aréna-út, Vilma királynő-út mentén vonuló harmadik építési övezethez tartozó terület, Bajza-utca, Andrássy-út, Aréna-út, Állatkerti-út, Hermina-út és Ajtósi Dürer-sor által körülhatárolt terület.

Tervezett üdülőhelyi határok.

1. Svábhegy és vidéke.

Az Új Szt. János-kórháztól kiindulva Diósárok, Mária-kápolna, Galgóczi-utca, annak egyenes meghosszabbítása a Csillagvölgyi-útig, Mátyás király-út, Alkony-utca, Normafa-út egészen a Jánoshegy-útig, onnan Makkos Máriához levezető gyalogösvény, Budapest határa, a Csillebérctől kiinduló gyalogösvény a Kakukhegy mentén a Torbágyi-útig, Torbágyi-út egészen a Sóskúti-utca meghosszabbításáig, Deres-út, Mártonhegyi-út, Tamás-utca, Fodor-utca, Istenhegyi-út, Pethényi-út és Hieronymi-út által körülhatárolt terület.

2. Zugliget és vidéke.

Új Szt. János-kórháztól kiindulva: Diósárok meghosszabbítása az Új Szt. János-kórház körül a Budakeszi-útig, Budakeszi-út, Hidegkúti-út, Budenz-út, Széher-út, Mária-út, Schüllet-út meghosszabbítása a Budakeszi-útig (Szép Juhásznéig), Budakeszi-út egészen Pest határáig, Budapest határa egészen Makkos Máriáig és onnan csatlakozva az előbb felsorolt Svábhegy és vidéke üdülőhelyi északi határvonalaihoz.

3. Hűvösvölgy és vidéke:

Kiindulva a Hidegkúti-út és a Budenz-út sarkától, jönne: Hidegkúti-út, Versec-utca a Zuhatag-útig, onnan az Ördög-árok vonala, Batai-lépcső, Csalán-lépcső, a Csalán-út végét és Nagybányai-út felső kanyarát összekötő egyenes vonal, Nagybányai-út egészen a Görgényi-útig, ezen találkozóponttól kiindulva az Árpád-kilátóhoz vezető gyalogösvény, onnan az Oroszlánszikla felé vezető gyalogösvény, Glück Frigyes-útja egészen Pest határáig, Pest határa, a térkép szerint nyugatnak kiindulva és délen a Pozsonyi-hegynél csatlakozva az előbb említett Zugliget és vidéke üdülőhelyi északi határvonalhoz.

4. Rózsadomb, Szemlőhegy és Széphegy vidéke:

Bimbó-utca és Boris-utca saroktól kiindulva: Eszter-utca, Törökvész-út egészen a Nagybányai-úti csatlakozásig, onnan az előbbi említett Árpád-kilátóhoz vezető gyalogösvény, onnan az Oroszlánszikla felé vezető gyalogösvény elágazása a Glück Frigyes-útig, Glück Frigyes-útja egészen Pest határáig, Pest határvonala a Homokhegytől a Viharhegyig vezetve a Virányos-nyeregig, onnan Guckler Károly-útnak nevezett gyalogösvény fel a hármashatárhegyi menedékházig, onnan továbbvezetve egészen a Szépvölgyi-útig, Szépvölgyi-út egészen a Pusztaszeri-útig, Pusztaszeri-út, Csejtey-utca és Szemlőhegyi-utca által lezárt terület.

5. Római fürdő és vidéke.

Legdélibb ponttól kiindulva: vasútvonal, a Dunapart vonala a Kalászi-utcáig, Csalma-utca, Emőd-utca, Római-út, Monostori-út és a Zaránd-utca felé való meghosszabbítása a vasútvonalig, — által körülhatárolt terület.

*

Ezekben ismertettem a Gyógyhelyi Bizottság első évi működését. Mindenesetre *igen sok biztató jel mutatja azt, hogy a következő években még fokozottabb mértékben fogja szolgálni a kitűnő vezetés alatt álló Gyógyhelyi Bizottság a székesfőváros gyógyfürdőinek érdekét.*

Csupán érdekesség kedvéért megemlítem még, hogy a bizottság első működési esztendejében 13.000-nél több ügydarabot intézett el, 14 szakosztályi, 6 albizottsági és két külön szakbizottsági ülést tartott.

HATODIK RÉSZ.

XXII. FEJEZET.

Budapest székesfőváros helye az idegenforgalomban.

I.

Általános bevezetés ; Budapest megismerése.

Gustave *Flaubert*, a híres francia regényíró, aki maga is nagy előszeretettel utazgatott, a következőket írta : »*L'Univers est grand et le voyageur en est le vrai roi !*« »*Nagy a világmindenség és az utazó ember annak igazi királya !*«

*

Mikor sodródott bele Budapest a nemzetközi idegenforgalom útjába?

Nehéz erre a kérdésre preciz választ adni, mert hiszen évezredes történelmünk során sokszor előfordult, hogy az idegenek nagyobb számban kerestek fel bennünket. Hogyha azonban a nemzetközi idegenforgalmat *a mai értelemben* vesszük figyelembe, akkor kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy az utolsó évszázadban erősen háttérbe szorultunk főleg Ausztria mellett és csak a világháború után fellendült nemzetközi idegenforgalomnak a figyelme terelődött rá Magyarországra, valamint annak fővárosára, Budapestre, amely ma már túlnyomó többségben veszi föl az egész magyarországi idegenforgalmat.

Hogy megértsük Budapest mai helyét az idegenforgalomban, vissza kell lapoznunk a székesfőváros történetében, rá kell mutatnunk fejlődésére, rá kell mutatnunk Budapestre, mint magyar értékre, és rá kell mutatnunk Budapestre, mint a nemzetközi idegenforgalom értékére.

*

Mindnyájan jól tudjuk azt, hogy ha egy budapesti ember külföldre megy, első dolga gazdag programmot készíteni magának, hogy azt a várost, ahová eljutott, minél alaposabban, minél jobban megismerje, végignézi

művészi és kulturális intézményeit, megnézi minden természeti szépségét és ha programmját jó fáradtan befejezte, gazdag tapasztalatokkal megrakodva tér vissza a maga hazájába. *Addig, amig külföldi látogatásaink alatt iparkodunk sokat tapasztalni, sokat megnézni, nem igy áll a dolog a saját városunkkal.* Itt, ahol a mi mindennapi életünket folytatjuk, ahol annyi bajjal, annyi gonddal küzdünk, *talán kevesebb idő jut arra, hogy a magunk városát is megismerjük, annak szépségeiben gyönyörködjünk és intézményeit tanulmányozzuk.* Az, aki a saját otthonában él és mindennapi foglalkozását űzi, *észre sem veszi azt, hogy mi van körülötte;* a maga elfoglaltsága mellett nem tud, vagy nem akar időt szakítani arra, hogy legközelebbi környezetét jobban megismerje és mindazt, ami közvetlen szeme előtt van, tanulmány tárgyává tegye.

Ezért helyes az ilyen dolgokra elsősorban a magyar ember figyelmét felhívni és ezért helyes az, hogy *Budapest szépségeit és idegenforgalmi értékét a budapestiek előtt is külön ismertessük, mert annak megvan az a következménye, hogy a budapesti ember ezek után a maga idejét jobban tudja kihasználni saját városa megismerésére és közvetlen közelében is olyan élvezetekhez tud hozzájutni, amelyeket talán észre sem venne, ha azokra külön nem figyelmeztetnék.*

De vannak saját városunkban, Budapesten olyan hasznos *természeti kincsek, olyan gazdasági, kulturális és szociális berendezések is, amelyeknek az ismerete még külön haszonnal is járhat az egyénre,* de természetesen csak akkor, ha azokat alaposan megismeri. Ha szabad csak egyre rámutatnom, *hányan vannak Budapesten, akik nem ismerik például fővárosunk termális forrásait, nem ismerik Budapest kiváló fürdőit, amelyeknek ismerete sokszor annyi előnnyel járna és talán sok megtakarítással is, mert ahelyett, hogy egyesek küljöldön keresnének gyógyulást, azt itthon sokszor sokkal nagyobb mértékben és sokkal kényelmesebben megtalálnák, nem is számolva azzal, hogy pénzük is itthon maradna az országban.*

Valahogyan hiányzik nálunk az a meggyőződés, hogy *a budapesti hévforrások vize,* bárha legtöbben csakis tisztasági, vagy szórakozási célból használják, *épolyan gyógyvíz, mint amilyenért drága pénzért messze utazunk;* mintha maga az a tény, hogy szinte közvetlen a lábunk előtt fakad, levonna valamit értékéből . . . Merem hirdetni, hogy például *reumatikus bántalmak,* esetén a budapesti gyógyvíz teljesen egyértékű bármely más gyógyfürdő vizével, mégis a budapesti polgár a reumáról panaszkodónak azonnal tanácsol valamilyen külföldi fürdőt, ahelyett, hogy a helyi sovinizmus magától értetődésével azt tanácsolnák: *járj a budapesti gyógyfürdőkbe, járj a Széchenyibe vagy a Gellértbe.* De így vannak sokszor maguk az *orvosaink* is, akik nem egyszer talán nincsenek tudatában annak, hogy milyen gyógyító kincsekkel rendelkezünk itt Budapesten.

Eszembe jut egy *svéd múzeumigazgató,* aki egy kiállítás rendezése végett jött Budapestre és hivatalos utazása során a Gellért-szállóban kapott szobát. Itt azután egészen *véletlenül bevetődött a szálloda fürdőjébe is, amiről nem tudta,*

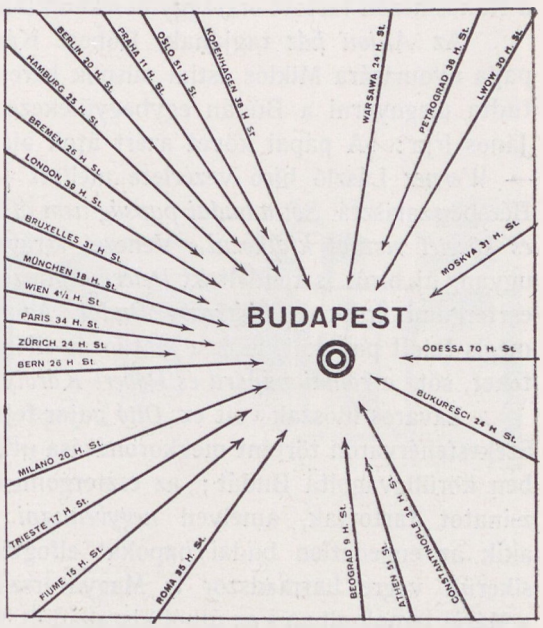
hogy gyógyvíz; megszerette s napok alatt egyszerre olyan csodálatos javulást érzett beteg lábában, hogy *pár napra tervezett tartózkodását három hétnél hosszabb időre meghosszabbította.*

És amint nem volt ismeretes eléggé egészen a legutóbbi évtizedig a nemzetközi idegenforgalomban Magyarország, épen úgy nem ismerték a mi fővárosunkat sem.

*

Pedig Budapest kifejlődésének története azt mutatja, hogy híre, nemzetközi népszerűsége állandóan, hullámvonalszerűen növekedett, vagy csökkent, nemcsak az országhatárokon belül, hanem azokon kívül, messze földön is.

Kezdjük a *római korral,* — mert az illir-kelta korszak történetét ma még nem ismerjük annyira — amikor Aquincum városa katonai, kulturális jelentősége, sőt minden valószínűség szerint gyógyító erejű hévforrásai révén is ismert provinciális székhely volt a római világbirodalomban. Az a tény, hogy a Duna balpartján a pesti oldalon, a római világbirodalmat állandóan fenyegető külellenségek, az akkori »barbárok« laktak, akik gyakran betörtek a római világbirodalom területére, — közvetve Aquincumnak, mint a római határvonal *(limes)* egyik fontos katonai csomópontjának, messzemenő jelentőséget és hírnevet biztosított, — amit öregbítettek az itteni hévforrások.

Budapest helye a nemzetközi idegenforgalomban

A hun-avar korszakban a mai Budapest területe, illetve az óbudai rész, mint Attila székvárosa, *Etzelburg* vált híressé és a legújabb ásatások tanusága szerint, legalább a mai Óbuda, megmaradt, ha nem is híres városnak, a hun-avar korszak után is.

A magyar honfoglalás korából Magyar-Rév, Felhévvíz és Alhévvíz bizonyítják ennek a városnak ismert voltát. A Duna balpartján elhúzódó Pestet, amely a dunai átkelés miatt fontos hely volt mindig, *a mohamedán vallású izmaeliták* építették ki a rómaiak castelluma, fellegvára körül s itt bonyolíthatták le Kelet és Nyugat kereskedelmi életének elég jelentős részét.

Az Árpádházi királyok idejében Buda és Pest is jelentős szerephez jutott, — II. Endre király korában — de később, különösen a tatárjárás után, amikor IV. Béla felépítette a »pestújhelyi« várat és megkezdődött a budaiak letelepülése a mai Várhegyen. Különösen jelentős lett a Szent Margitsziget idegenjárása. *Fülöp* formianoi püspök 1279-ben *zsinatot* tartott a budai várban. Hat évvel később, 1285-ben a második mongol betörés végcélja volt Pest, azonban ezúttal vereséget szenvedtek. Egy évvel később, 1286-ban volt *az első rákosi országgyűlés*, amelyen résztvett Magyarország egész nemessége.

Az Árpádház kihalása után bekövetkezett zavarokban újra Pesten, illetve a Rákosmezőn tartott országgyűléseken kísérelték meg a rend helyreállítását.

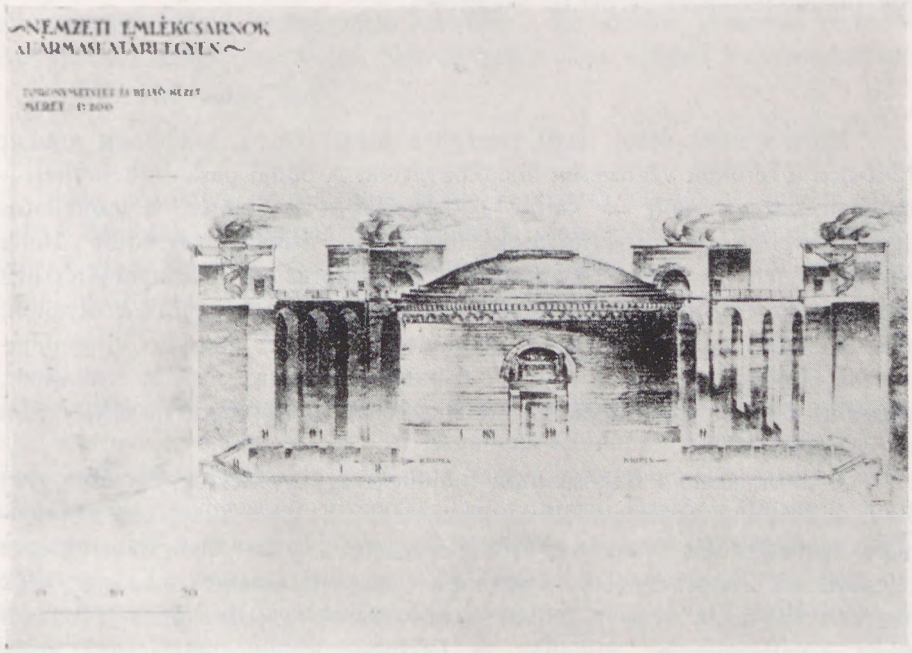
Az *Anjou ház* tagjának, Róbert Károlynak a megkoronáztatását a pápa nyomására Miklós ostiai püspök keresztül tudta vinni ugyan, de nem tudta megnyerni a Budán egybegyülekezett püspököket. Ahogy *Hunfalvy* János írja: »A pápai követ azért átok alá fogta Budát, mire a polgárság — *Werner* László bíró vezérlete mellett — fölzendült s a pápai követet Bécsbe szalasztá. *Sőt a budai papság nem átallá az összehívott nép előtt a pápát és követét viszont kiátkozni.*« Venczel király a zendülés fejeit megbüntette ugyan, új bírót is rendelt ki *Petermann* személyében, de nem volt elég. Az esztergomi érsek is *kiátkozta Budát.* Azonban Petermann »polgármester« mégis talált papokat, akik a kiátkozás ellenére is elvégezték az istentiszteleteket, sőt *a római pápára és Róbert Károly híveire egyházi átkot is mondtak.*

Zavaros időszak volt ez. *Ottó* bajor fejedelem, IV. Béla király unokája, Székesfehérváron történt megkoronázása után 1305. végén teljes királyi díszben körüllovagolta Budát; az esztergomi és a kalocsai érsekek Udvardon zsinatot tartottak, amelyen *negyvennapi búcsút* engedélyeztek azoknak, akik az engedetlen budai papokat elfogták.. Róbert Károlyt 1309-ben sikerült végre harmadszor is Magyarország királyává koronázni *Budán*, a Mária templomban s az újból kiszabadult Werner László bíró, aki bosszúból az új király híve lett s a rend helyreállításában is fontos szerepet vitt, megkapta a »Buda grófja« (»Comes Budensis«) címet. Róbert Károly megjutalmazta a most már engedelmes várost, megerősítette régi kiváltságait és 1331-ben vásárjogot is adományozott neki.

Nagy Lajos király 1352-ben Visegrádról az új-budai várba helyezte át székhelyét s ezzel kezdődött a város felvirágzása, valamint az új idegenjárás is, amit elősegített az 1367-ben az *árumegállítási* jog.

De Nagy Lajos királynak 1382-ben bekövetkezett halála után újabb viszályok támadtak. Budán követték el 1386-ban Durazzói Kis Károly király ellen a gyalázatos merényletet. 1396-ban *Zsigmond* király rendeletére sok német katona és egy dandárnyi francia lovag gyült össze Budán. Több országgyűlés is következett. A leghíresebb az 1405. évi budai országgyűlés volt, amelyre a városok követeit hívták egybe s azon megalkották a városok

szerkezetét szabályozó törvénykönyvet. Majd amikor *Zsigmondot* 1411-ben római császárrá választották, 1412-ben nagy és fényes összejövetelt tartott, amelyen »Zsigmondon és Vladiszlávon s hitveseiken kívül jelen voltak *Tvartko* Sura nejével, *Vitold* litván nagyherceg, *Lázárevics* István szerb fejedelem, *Albert* és *Erneszt* ausztriai és több más német herceg ; egy szemtanu szerint, a királyokon kívül, 13 herceg, 21 gróf, 26 főúr, a magyarokat ide nem tudva, 1500 lovag 3000 apróddal ; a lovak száma 40.000-re tétetik« (Hunfalvy). Zsigmond Párisból 200 művészt és kézmívest hozott Budára s rájuk bízta a királyi vár építését.

Dr. Hültl Dezső műegyetemi tanár terve a Hármashatárhegyen létesíthető Nemzeti Emlékcsarnokról

Pest városa ebben az időben kereskedőváros volt s *Bertrandon de la Brocquière* szerint olyan híres lókereskedők laktak benne, hogy akár 2000 lovat is össze lehetett volna vásárolni. Pest kereskedői különben is megnyerték Zsigmond kegyeit, mert olyankor is adtak neki kölcsön pénzt, amikor Buda pénzemberei megtagadták. Zsigmond nem maradt hálátlan, nemcsak a kiváltságok osztogatásában, hanem abban is, hogy a város fejlesztésén fáradozott, sőt *Bonfini* III. Decasának III. könyvében azt is megírja, hogy Zsigmond a pesti oldalon várjellegű hídfőt épített, mert az volt a szándéka, hogy mindkét várat állandó jellegű híddal, »pons perpetua« kösse össze, de ebben halála meggátolta.

Zsigmond városfejlesztési terveit *Hunyadi Mátyás* király fejlesztette és valósította meg. Uralkodása alatt Buda megkapta a »regia« melléknevet és *nagy idegenforgalmi központ lett*, különösen Olaszország felől tódultak oda. *Brassicanus* leírása szerint, »annyi régi görög és héber könyv volt ott, miket Mátyás király Konstantinápoly megvétele s sok egyéb görög város lerontatása után Görögországon megbecsülhetetlen költséggel összevásárolt — s annyi régibb és újabb latin könyv is, amennyi tudtommal sehol másutt . . .« Mátyás még az 1465-ben Pozsonyban alapított »főtanodát« is Budára helyezte, sőt nagy egyetemi várost akart itt fejleszteni. Mátyás, aki a hídépítést kedvelő renaissance-kor fejedelme volt, ugyancsak tervbe vette Buda és Pest között egy állandó híd »pons perpetua« felépítését.

*

Mohács után újból nagy szerephez jutott Buda, különösen amikor 1541-ben a törökök véglegesen birtokbavették. A budai pasa — bejlerbej — rangban azonos volt a kairói bejlerbejjel s különösen a csodálatos gyógyítóerejű budai hévforrások hírére is, ismét megindult Buda és Pest felé a nagy nemzetközi idegenforgalom, túlnyomórészben Keletről, az Oszmán világbirodalomból, de Nyugatról is jöttek olyanok, akik a keleti szokásokat és a mohamedán vallást akarták kitanulmányozni Budán, amely a keleti szokásoknak s az Iszlám vallásnak, valamint a keleti kultúrának *másfél évszázadon át legjobban előretolt pontja volt Nyugat felé.*

A török uralom bukása után majdnem egy évszázadig tartott, amíg Buda és Pest kiheverhette a török uralom, de főként a hosszú ostrom, a háromnapos szabad rablás nyomait és újra felépülhetett — túlnyomórészben idegen telepeseknek a segítségével — azokból a romokból, amelyeket az ostromlók hagytak hátra az egykor fényes két városból. *Lipót* császár 1703-ban adott kiváltságlevelet Budának és Pestnek, *Kolonics* esztergomi érsek 1702-ben a jezsuiták vezetése alatt álló akadémiát alapított Budán, 1751-ben pedig *Mária Terézia* a férjével, I Ferenc császárral meglátogatta Budát és Pestet s a Rákos-mezőn ütött tábort. A királynő uralma alatt kezdődött az új felvirágzás. Nagy mértékben elősegítette ezt az 1769-ben létesült új *hajóhíd*, mert 1736 óta csak repülőhíd kötötte össze a két várost.

Még többet köszönhet Buda *II. Józsefnek*, aki az egyetemet, a királyi helytartótanácsot és a kincstárt Budára helyezte át. Ezért a budai tanács neki szobrot akart állítani, de ezt József császár a leghatározottabban elutasította. A királyi levél szövegét érdekesség szempontjából tartom érdemesnek közölni, mert ebben világos előrelátással állapítja meg Buda jövő jelentőségét (Hunfalvy):

»*Buda sz. kir. város tanácsának Magyarországon!*

Köszönöm a nékem szánt tiszteletet, mely szerint a tanács és a polgárság a város egyik főterén képszobromat szándékozik felállítani. Ámde az, hogy az ügykezelés előmozdítása s az országos hivatalok jobb áttekinthetése végett ezeket Budán egyesítettem s ezáltal a városnak történetesen némi előnyöket szereztem : az valóban nem érdemel illy kitüntetést.

De ha egykor annyira viendem a dolgot, hogy a magyarok a király és alattvalók közötti viszonyukat közönségesen elismerik; ha minden papi és világi visszaéléseket eltörlendek ; ha munkásságot és ipart ébresztendek, a kereskedést virágzásba hozandottam, az országot egyik végétől másikáig utakkal és hajózható csatornákkal fogtam ellátni, mint reméllem : ha azután a nemzet énnékem emléket akar állítani, akkor tán megérdemlem s akkor hálával is fogom fogadni.

Bécs, 1784 júniusban.

József.«

Ha még hozzávesszük, hogy Mária Terézia és fia, József milyen sokat tettek balneológiai szempontból a budai hévforrásokért is, bátran elmondhatjuk, hogy Buda és Pest idegenforgalmi jelentősége — a török hódoltság utáni időkben — először az ő uralkodásuk alatt kezdett kiemelkedni.

*

Érdekes, hogy ebben a korban kezd szerepelni Pest és Buda a magyar költészetben is, miként azt dr. *Pál* Istvánnak »Budapest a magyar költészetben« című világos, áttekinthető és a tárgyszeretettől fűtött értekezésében olvashatjuk. Addig csak a Mátyás király megválasztását ünneplő pesti utcagyerekek énekét, »*Vásárheli András énekét*«, az »*Ének Pannonia megvételéről*« című költeményt ismerjük, no meg *Tinódi Lantos* Sebestyén műveiben is többször szerepel »Küncsös« Buda és *Ilosvai Selymes* Péter »Toldi«-jának is egyes részei Budán játszódnak le.

Ányos Pál költeményeiben szentimentális történeti visszapillantásokkal találkozunk, *Révai* Miklós azonban már a jövendő Pest-Budáról ír bizakodó, erősen optimista strófát :

»*Ujra majd Zsigmond hida is felépül,*
Majd siet Rómát vetekedve feljebb
Múlni hét dombon kikerült falakkal
A Buda-vár is.«

II. József császár uralma alatt kezdett hatni a felvilágosodás szelleme és ekkor kezdett kialakulni a tudatos nemzetfogalom is az addig jobbára idegenajkú városi polgárság körében. Az olasz származású *Gvadányi* József »Peleskei nótárius«-át 1787-ben írta. Dr. *Pál* István szerint »őneki fájt először

városaink idegen volta, — ebben talán szerepet játszott az, hogy Olaszországból származott, ahol a városi életnek (— s én bátran hozzáteszem : az *olasz érzéstől áthatott* városi életnek —) a legnagyobb és legszebb tradiciói voltak. Pest-Budára pedig azért kellett jönnie a nótáriusnak, mert Budavárának a hagyománya volt a legerősebb, ez jelentette leginkább a *várost* a magyar multban. Debrecen ebben az időben népesebb volt ugyan Pest-Budánál, de egyrészt — magyar város lévén — nem volt alkalmas a probléma kifejtésére, másrészt nem voltak igazi városi hagyományai. Pozsonyt pedig talán azért nem választotta, mert — Bécsnek a tőszomszédságában — reménytelenül idegen volt. A polgárság magyar nyelvéért való kulturális harc legtürelmetlenebb bajnoka a szegedi *Dugonics* András : Szegeden ebben az időben a magyar polgárság fölött még német és szerb »intelligencia« rétegeződik.«

Ugyancsak dr. Pál írja : »Pest-Buda bevonulása az irodalmi tudatba nagyon hasonlatos ahhoz a jelenséghez, ahogyan testrészeinkről, szerveinkről csak akkor veszünk tudomást, amikor fájnak, amikor valami nincs rendben velük. Pest-Budáról a magyar költő akkor vett tudomást, amikor nemzeti kötelességének érezte tiltakozni, ostorozni, javítani rajta. Az idegennel szemben való elégedetlenség, a felújulás egyik leghatározottabb jellemvonása, az a determináló mozzanat, ami Pest-Buda bevonulását az irodalomba 1790-re helyezi.«

*

Gvadányi nótáriusa világos szemmel nézi Pestet és Budát, annyira, hogy nem feledkezik meg a Dunán úszó hajókról és a Duna kereskedelmi fontosságáról. Ebben az időben Pest valóban jelentős *nemzetközi gócpont* volt már, ami természetesen magával hozza a valódi nemzetközi idegenforgalmat is, hiszen ugyanebben az időben erősödik meg például a pesti görög kolónia is és épül fel a görögkeleti görög templom s az egyháznak a Dunaparton még ma is álló hatalmas székháza.

Ugyanebben az évben *Decsy* Sámuel írja kedves mosolyra késztető nagyzolással »*Pannóniai Fénikszé*«-ében : a magyar nagy világkereskedelmi szerephez fog jutni annyira, hogy *a világ kereskedői magyarul fognak beszélni, ha meg akarják egymást érteni.* A Duna a szimbóluma ennek az eljövendő nagy világforgalomnak, amely a Keletet Nyugattal összekapcsolja.

*

Virág Benedek a Tabánba húzódott vissza akkor, mikor II. József császár feloszlatta a Pálos-rendet, nagyobb lirikusaink közül ő az első budai lakos. Az ő versében jutnak először szóhoz — igaz, hogy csak deskriptive, leíró módon, — Buda hévforrásai :

»Látod, mint fehérlik s domborodik magas
Hótól Kelenhegy? Terhe alatt heves
Gőzt izzad és mégis Dunánknak
Hasztalanul melegíti hátát.«

Ő énekli meg először — nemcsak a mult korok szépségeit, — hanem a természeti szépségeket: a Dunát, a Gellérthegyet, a budai hegyvidéket is. Sőt még az egészséges *budai klimát* is:

»Hogyhogy hagyhatnám kis időig is el Buda várát?
Most főkép, mikoron szent bércei gyenge tavasszal
A legegészségesebb levegőt kényemnek ajánlják?
Lelkemet ébresztő tárgyakról szóljak-e? Hányszor
Óh hányszor Gellért szirtos tetejére felállván
Nézem Rákosnak térségét s látom atyáink
Nagy seregét . . .«

*

Kazinczy Ferenc közismert útleírásában elragadtatással beszélt mindarról, ami Pesten csak egy parányi fejlődést jelentett, viszont gróf *Széchenyi* István a »Világ« című munkájában megdöbbentő képet fest a város akkori állapotáról. Keserű és kutató szemével »a Dunának dísztelen és undorodást okozó partjairól« beszél, ahol minden szemetet leraknak; »Pestre igyekszik az ember, de nincsen híd«, »sártengereket kell átúszni.« Pesten lel néhány szép épületet, »de kár, hogy sárban, vagy porban állanak«, keresi az ország kincseinek a tárházát és egyéb látnivalókat, keresi sokáig, — de hogy mit talál, »azt az olvasó ítéletére bízom«, keresi az »olvasó társaságokat«, stb., — de hiába keresi, — színházba készül, de magyar nincs. »Érkezik a tavasz: a természet csodáiba merülve, tiszta levegőt szíhatna, — de kívül-belül nincsen fa, a nevető zöld szín számkivetve, minden hamuszínű.« Ez a főváros — Széchenyi korában.

*

Pedig ez a kettős város már akkor is nagy fejlődésen ment át úgy, hogy akik a régi állapotot látták, lelkesedve állapítják meg a haladást, mint Kazinczy, aki élete alkonyán, 1828-ban tett pesti útján elragadtatva néz mindent, ami új és szépnek találja úgy, hogy naplóját az akkori, de még Széchenyi kritikája előtti Pest dícséretének foghatjuk fel. Rajongó szeme királyi műveket lát, utcákat, melyek Párizsba is beillenének, palotát, amely a »Gyönyör lakja«, utazása végén pedig látnoki szóval kiált fel: *és mi lesz egy század alatt!*« Kazinczy elfogult rajongása érthető, hiszen ő a magyar vidékkel összehasonlítva látta Pest értékeit.

De az ostorozó dorgálása jó talajra talált, a látnok jól látott.

*

Az elmaradottságot ostorozó Széchenyinek legkedvesebb költője: *Berzsenyi* Dániel minden ízében tipikus falusi ember volt s mint ilyen látogatott el Pestre, amely akkor még jobbára dísztelen házakból állott s a Dunán

nagyhasú, lomha vontatóhajók úsztak, — a városban alig egy-két barokk templom emelkedett ki. A »nagy ostorozó« költőt azonban mégis extázisba hozta a látvány, miként *Vitkovics* Mihályhoz intézett költői levelében olvassuk:

»... engedd meg nekem,
Hogy én Budáról s Pestről énekeljek.
Midőn Budának roppant bércfokáról
Szédülve Pestnek tornyait tekintem,
S a száz hajókat rengető Dunát,
A nagy Dunának tündér kertjeit
És a habokkal küzdő szép hidat,
Melyen zsibongva egy világ tolong :
Midőn körültem minden él s örül
S újabb, meg újabb érzelemre gyujt ;
Itt a tanult kéz nagy remekjei,
Ott a dicső ész alkotásai
Az élet édes bájait mutatják
S mindazt előttem testesülve látom,
Amit magamban csak képzelhetek :
Kívánhat-e még többfélét szemem?«

»Berzsenyi számára tehát Buda vára a magyarság történelmi erejének szimbóluma volt (»Nyolc századoknak vérzivatarjai közt — Rongált Budának tornyai állanak «) — a nagy mesevár, melynek ledönthetetlen tornyai alatt évszázadokon át biztos menedéket talált a sokat hányatott magyar nép« — írja dr. Pál.

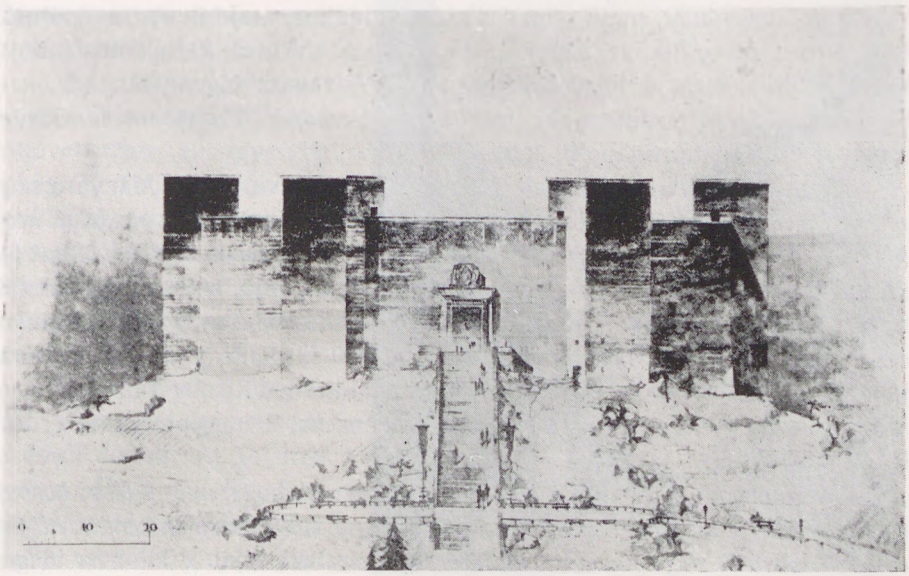
*

Ebben az időben már az egész magyar nemzet felfigyelt a fejlődő Pestre és Budára s a kettős város jelentősége szinte évről-évre mindjobban kialakult. De ahhoz, akár a belső, akár a külső idegenforgalom újra szerephez jusson, *modern várossá kellett fejlődnie.*

De büszke önérzettel állapítjuk meg azt, hogy amíg régebben nagy királyaink : IV. Béla, Zsigmond és Mátyás királyok annyi szeretettel és olyan bőkezűséggel fáradoztak Pest és Buda városának naggyá és gazdaggá tételén, addig később ezeknek a városoknak a fejlődését császárok és királyok csak kevéssé mozdították elő, bőkezű mecénások sem fejlesztették azt ; *kizárólag lakosságának küzdelemteljes munkája vitte előre ezt a fővárost a maga fejlődésében és vitte előre abban, hogy a polgárság javára irányuló nemes törekvések megvalósulhassanak.*

Sokszor hallunk panaszokat különösen a mai Budapest nagyvonalú fejlődésének hibái, messzeterjedő elgondolások hiánya miatt. Ezek a panaszkodók elfelejtik azt, hogy Budapestet kétszer döntötte egészen romokba az ellenséges hordák áradata és valljuk meg őszintén, az idegen felmentő seregek

kíméletlensége is; de elfelejtik azt is, hogy nem volt olyan középponti akarat, mely ilyen elgondolásokat a város adottságainál fogva irányítani, kipattantani, elővarázsolni tudott volna. *Aki a bécsi Ring Európát ritkító méreteiben gyönyörködik és a budapesti nagykörút szegényességét kifogásolja, ne felejtse el, hogy a Ring helyén elterült mintegy 200 méteres üres, beépítetlen erődítménysávot a város uralkodója adományozta Bécs városának. A város a két oldalt elterülő telkek eladásából olyan alapot tudott teremteni, hogy telt ebből egy, a velencei Szent Márk térnél szélesebb útvonalra. Ugyanakkor pedig Pesten a legfelsőbb akarat megépítteti ugyan a városnak mai napig legdrágább épületét, ez azonban a Gellérthegyi citadella, mely a lázadó város megfékezésére szolgált.* Nincsenek

Dr. Hültl Dezső műegyetemi tanár terve a Hármashatárhegyen létesíthető Nemzeti Emlékcsarnokról

még ma sem hatalmas sugárútaink, a városcentrumot a szélekkel összekötő, tudatos rendszerbe fonódó úthálózatunk, de *nem is volt olyan nagyhercegünk, mint Karlsruhenak*, aki a maga fejedelmi palotájára tudta volna a város összes utcáinak tengelyét ráirányítani. *Münchenként nem szórta tele a várost egy uralkodó játékos kedvű, romantikus alkotásaival*, sőt még egy *Würzburg* hatalmas hangsúlya, páratlan barokk palotája is hiányzik, hiszen Budapestnek az idők folyamán *még csak saját püspöke sem volt*, aki udvartartásával életet és életakaratot varázsolt volna falaink közé. *A főváros első nagyszabású fellendülése a XIX. század elején összeesik az első főherceg állandó megtelepedésével és az ő lelkes igyekezete, buzdító jóakarata szinte évek alatt hívott elő szépséget és céltudatosságot a városépítésben.*

*

Az 1810-ben *József* nádor vezetése mellett megalakult királyi Szépítőbizottság és a XIX. század első három évtizedének erőteljes reformtörekvései rövid idő alatt rengeteg sokat értek el Pest és Buda kifejlesztésében. Ebbe a korba számíthatjuk Széchenyi törekvéseit a két város egyesítése és a Lánchídnak, mint Buda és Pest közötti első állandó összeköttetésnek a felépítése terén. Ennek nem is maradhatott el a hatása.

Mintegy 100 évvel ezelőtt, 1833-ban Londonban megjelent névtelenül egy idegenforgalmi irat, amelyiknek a szerzője azt akarta a magyar közvélemény előtt érthetővé tenni, hogy fordítson nagyobb gondot az idegenforgalomra. »Magyarország nem fekszik az utazások vándormadarainak útvonalában. Az aranyfácánok Angliában fészkelnek, előbb Párizsba szállnak és június végéig ott maradnak, majd onnan a szép Rajnához, majd Svájcba repülnek. Októberben átrepülik az Alpokat, Velencében töltik a karnevált, a böjti heteket Firenzében, a húsvétot Rómában. A tavasz Nápolyban éri őket. Legtöbben innen hazautaznak, míg a merészebbek Egyiptomot, Görögországot és Konstantinápolyt keresik fel.«

Ennek a névtelen iratnak a szerzője utal arra, hogy Magyarország a keleti országok és Bécs között fekszik. *Kézenfekvő tehát az a gondolat, hogy Magyarországot is be kellene illeszteni ezeknek a vándor-aranyfácánoknak az útvonalába.* Még ha nincsenek is művészeti csodáink, írja, azért mégis vannak történelmi nevezetességű helyeink, vannak érdekes bányavárosaink, vannak szép hegyeink, van Balatonunk, Aldunánk, 300 fürdőnk, vadászterületeink, jó boraink és lóversenyeink. Ezzel a röpirattal kezdődött meg tulajdonképen Magyarország és annak fővárosa iránt a nemzetközi idegenforgalmi érdeklődés felkeltése.

Megmondja azonban a névtelen szerző azt is, hogy »*míg a többi kormányok tárt kapukkal várják az idegeneket, addig nálunk kimondott rendészeti elv: a külföldieknek lehető távoltartása.* Bécs egy szabad kikötő, ahol az idegen ott hagyhatja a pénzét. Mi úgy őrizzük határainkat, mintha azok kínai falak volnának. Hogy mit akarnak tulajdonképen, azt nem könnyű kitalálni, hanem félnek a demagóg elveknek az elterjedésétől. Felesleges aggodalom! *Egyetlen országban sem tudnak a demagógok olyan kevés eredményt végezni, mint nálunk.* Ennélfogva felette kívánatos volna, hogy *az útlevelek megadásánál ne legyünk olyan tartózkodóak.*«

Íme, már száz évvel ezelőtt is akadt olyan idegenforgalmi szakírónk, aki kifogásolta a Magyarországba való utazás »*kínai falait*«. Sorai, kritikai megjegyzései éppen úgy vonatkozhatnának, sajnos, a mai időkre is . . .

*

A szabadságharc és az abszolutizmus korszaka idegenforgalmi szempontból sokat nem jelentett. Igaz, hogy a szabadságtörekvések és a fegyveres küzdelemnek tragikus kimenetele — az utána bekövetkezett emigráció

propagandája segítségével — talán újra előtérbe tolta a XIX. század romantikus közvéleménye szemében Magyarországot, de az idő nem volt alkalmas arra, hogy ez a »propaganda« idegenforgalmi szempontból is éreztesse hatását.

Buda és Pest azonban az ország szíve lett és fejlődését az egész nemzet dédelgető szeretete kísérte. Pest csakhamar nemcsak az ország gazdasági, hanem egyúttal kulturális életének lett a központja. *Kossuth* Lajos kormánya 1849-ben belügyminiszteri rendelettel egyesítette a két várost, azonban az abszolutizmus korában ezt a rendelkezést hatálytalanították.

Dr. Hültl Dezső által a Hármashatárhegyre tervezett Nemzeti Emlékcsarnok belső folyosójának terve

De az alkotmányos élet helyreállítása után 1873-ban bekövetkezett az *egyesítés*, amely Pestből, Budából és Óbudából kialakította az egységes Budapestet s ezzel megvetette az alapját a legnagyobb lendületű fejlődésnek.

A 63 év előtti egyesítés után a régi három városból alakult új főváros egészen új lendületet vett minden téren és fejlődésének szinte csodálatos arányait látjuk. *A három testvér-város egyesítése nem mechanikai kapcsolat volt*, amelyben az összeillesztett részek tovább folytathatták külön életüket, hanem teljes áthasonulás: a három város teljesen eggyé olvadt össze. Ez a tökéletes összeforradás adta meg nagy lendítő erejét. Valószínű, hogy a három város az egyesítés nélkül is fejlődött volna, az ország általános haladása és polgárainak munkaszeretete előbbre vitte volna a gazdasági és kulturális fejlődés útján, de azt az országos átlagot messze felülmúló, szinte szédítő haladást, amelyet a főváros az egyesítés után felmutat, csak ezzel a teljes eggyéolvadással, minden erőnek egy célra való egybefogásával lehet magyarázni.

Ez a fejlődés sem mehetett végbe máról-holnapra, de biztosan haladt a nagy világvárosok arányai felé. Mi, akik itt születtünk ebben a városban és akik ma már deresedő fejjel emlékezünk vissza a mult század nyolcvanas éveire, még mindig szemünk elé tudjuk festeni azokból az időkből ennek a fejlődésnek mozaikszerű képeit, amikre ma már lassankint csak nagyon kevesen és alig emlékeznek vissza. Nem kívánok itt foglalkozni a fővárosnak mind jobban és jobban kialakuló gazdasági, kulturális és szociális intézményeivel, amelyeket esztendők alatt egymásután hívtak életre és amelyekre büszkén hivatkozhatunk a nyugati nagyvárosokkal való összehasonlításnál is. Ennek a fővárosnak a vezetősége sohasem kérdezte azt, hogy mik azok a teendők, amelyeknek a végrehajtását a törvény kötelező ereje írja elő számára, mert hiszen ha ezt kérdezte volna, akkor még nagyon messze volnánk a mai állapotoktól ; ennek a fővárosnak a vezetőségét mindenkor az a kettős irányú közigazgatási elgondolás vezette, hogy lakossága érdekében megtegyen minden olyan intézkedést, amely a megélhetését minél jobban biztosítja és hogy városunkat igazán világvárossá fejlessze és ezáltal is mindjobban bekapcsolja *a nemzetközi idegenforgalomba.*

Ezen a téren a székesfőváros vezetősége csakhamar *tudatos* intézkedéseket is foganatosított, amelyekről ugyancsak a fejezetnek másik részében szólok.

*

Közvetlenül a háború előtti évben, 1913-ban, ünnepelték Budapest székesfőváros egyesítésének 40 éves jubileumát. Ebben az időben Budapest élén dr. *Bárczy* István polgármester állott, az a Bárczy István, akinek köszönhetjük azt, hogy a mi fővárosunk, a maga modern haladásával és fejlődésével, valóban a világvárosok sorába emelkedett. Bárczy István a főváros egyesítésének *ezt az évfordulóját a többi között azzal kívánta megünnepelni, hogy megalapította a »Budapest Barátainak Társaságá«-t, összegyüjtötte Budapest rajongóit és barátait, írókat, művészeket, tudósokat, városszabályozókat, esztétikusokat, várospolitikusokat és hírlapírókat,* akik kultuszt akartak csinálni a város szeretetéből. Ennek a szövetségnek egyik célja volt az is, hogy felolvasásokat rendezzen, amelyeken *kitűnő tudósok és írók ismertessék meg az érdeklődőkkel Budapest történetét,* mert hiszen már akkor is megállapították azt, amit én ma is megállapítok, hogy *Budapest lakosainak nagy része közömbös a város dolgai iránt,* amely kenyeret ad neki és amelynek az életéhez a maga adófilléreivel sokszor bizony nagy keservesen járul hozzá. Akkor is az volt a felfogás, hogy a budapesti emberrel meg kell ismertetni a saját városának multját és jelenét, mert ha megismeri, meg is szereti ezt a mi nagy városunkat.

De Bárczy István mozgalmának a megindítása után nemsokára bekövetkezett a világháború és amint ez a háború megakadályozta annyi nemes és szép gondolatnak a megvalósulását, épen úgy a »Budapest Barátainak Társasága« célkitűzéseit is keresztülhúzta. A társaság megszűnt és a fő-

város lakossága — ahelyett, hogy Budapest szeretetét tanulta volna meg, — fegyverrel a kezében elment a harctérre, hogy megvédje az ország határait az újabb orosz invázió ellen. Azután szomorú idők jöttek, egy hosszú véres világháború, összeomlás, forradalom, kommunizmus, a trianoni béke és a gazdasági válságok egész sorozata, de a magyar élniakarás és a magyar őserő nem csüggedt; — még a trianoni lesujtottságában is összeszedte minden erejét, hogy megmutassa az egész világ előtt ősi erényeit, akaraterejét és ime, annak ellenére,hogy ez a főváros ma talán a legjobban sinyli az összes világvárosok között a világgazdaság válságát, bátran és derekasan állja meg a helyét a világ nemzeteinek a versenyében.

II.

Az idegenforgalom kifejlődése.

Az idegenforgalom a háború utáni időknek egyik legjellemzőbb tünete és kulturális, valamint gazdasági tényezője lett.

Érthető, hogy a szakirodalom is egyre inkább foglalkozik az idegenforgalommal tudományos — elméleti és gyakorlati — szempontból.

Sajnálattal kell azonban megállapítanunk, hogy a magyar idegenforgalmi szakirodalom — a külföldivel összehasonlítva — még mennyire szegényes. Kisebbfajta röpiratokban, egyéni hozzászólásokban, gyakorlati tanácsokban, jó, vagy kevésbbé jó szétszórt ötletekben nem igen van hiány. Komoly elméleti idegenforgalmi munkákban azonban még szegény a magyar könyvpiac.

Épen azért különös érdeklődéssel fogadta mindenki, aki az idegenforgalommal bármilyen kapcsolatban van, dr. *Czenner* Jenőnek »Idegenforgalmi politika« c. munkáját, amelynek eddig csupán első része, az »Idegenforgalmi gazdaságpolitika« jelent meg. Nagy felkészültséggel tárgyalja ezt az igen fontos kérdést és megállapításai rendkívül érdekesek. Az ő fogalmazásában az idegenforgalom meghatározása gazdaságelméleti alapon a következő:

»*Az idegenforgalom a vagyoni erőknek az egyik gazdasági organizmusból a másikba való átültetésének, helyesebben az egyik organizmusban szerzett jövedelmeknek, a másikban való elköltésének az a módja, mely a jövedelemszerzés, illetőleg annak elköltésének alanyától a gazdagodó gazdasági területegységre való utazását, illetőleg hosszabb-rövidebb ideig ott tartózkodását kívánja meg.*«

*

Dr. Gyömrei Sándor, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának titkára s a Kamara idegenforgalmi bizottságának előadója, »Az utazási kedv története« című munkájában rendkívül érdekesen, történet-alapon kiindulva, vezeti le a mai utazási kedvnek, a mai idegenforgalomnak belső motívumait.

Gyömrei nagyon helyesen utal arra, hogy a régi korok embereinek sok tekintetben mozgalmasabb életük volt, mint ma, az automobil és a repülőgép korában. A mezőgazdálkodással foglalkozó népek nomád módon éltek és változtatták helyüket; a jobbágyok, a zsoldoskatonák ugyancsak költözködtek. Az ipari céhek külföldi vándorútra kényszerítették a mesterlegényeket, azonkívül szerteszét bolyongtak a munkakeresők. Míg a modern nagykereskedő íróasztala mellől intéz országrészekre kiterjedő üzleteket, addig elődjeinek vásárról-vásárra végig kellett kísérniök az árut.

A királyi udvarok is változtatták székhelyüket, a királyi hivatalnokok pedig szinte állandóan úton voltak. A párizsi Sorbonne egyetem, azonkívül az olasz, holland és német egyetemek diáksága erősen nemzetközi volt. Így például a leideni egyetemen a XVII. században a diákság 42%-a volt külföldi.

Erős idegenforgalmi motívum a vallásosság is. 1478-ban a müncheni Frauenkirche felépítési költségeinek fedezésére búcsút, bűnbocsánatot hirdettek az oda zarándoklóknak, aminek következtében nem kevesebb, mint 60.000 idegen kereste fel München városát. Rómában az 1600. jubileumi évben állítólag 46.500 zarándok fordult meg.

A szellemi proletáriátust is figyelembe kell vennünk, sőt meg kell említenünk azokat a nagy vándormozgalmakat, amelyek az egykori háborúskodások, járványok és vallásos üldöztetések nyomában jártak.

De mindezek a motívumok, amelyekből kisarjadt a mai modern idegenforgalom, nem azonosak a mai motívumokkal. *Sem az utazás célját nézve, sem pedig gazdasági hatását tekintve, nem nevezhetjük ezeket még a mai értelemben vett idegenforgalomnak.*

*

Eltekintve a vallásos zarándoklatoktól, *a régi emberek utazásainak alapmotívuma rendszerint vagy a gazdasági szükség, vagy a kalandvágy, vagy a mesterségbeli készség és tanultság gyarapítása volt.*

Gyömrei megemlíti, hogy »az utasok táborának megnövekedése a XIX. század második felében csak részben tudható be a polgári vagyonok és a modern közlekedési technika kialakulásának, mert *az igazi nagy lökést az adja meg, hogy a klasszicizmus uralmát követő korszaknak az embere már másként látja a természetet és annak felfedezett szépségei új nagy tömegeket mozgósítanak meg.*«

Már az Odisszeia is abban foglalja össze Odisszeusz bolyongásának eredményét, hogy »sok embernek városát és eszejárását ismerte meg.« Akkoriban azonban még inkább *a hasznos természetet tartották szépnek.*

Szent Ágoston a Vallomásaiban megemlíti, hogy az emberek nézik és megcsodálják a magas hegycsúcsokat, a tenger hullámait, a széles folyók zuhatagjait, pedig már megtanulhatták volna, hogy egyedül a szellemi nagyság alkalmas a csodálatra.

1465-ben Stuttgartban megjelent egy igen érdekes útleírás, egy névtelenül maradt szerzőtől. Az utazás hőse különböző országokon át utazott és útleírásában 54 csodatettet, 54 vallásos relikviát, továbbá népszokásokat, lovagjátékokat és kivégzési módokat tanulmányozott; természetesen »útleírásaiban« is ezekkel foglalkozott.

A *renaissance* idejében egészen más irányú volt az idegenforgalom. A neoklasszicizmus hatása alatt a század végén már olyan útleírások jelennek meg, amelyek főleg az egyes országok különböző intézményeivel foglalkoznak.

Dr. Gyömrei Sándor *a festészeti meglátás* fejlődésének mértékével is magyarázza az idegenforgalom egyik motívumának: a gyönyörködtetésnek a kifejlődését.

Lord Byron írta meg Childe Harold-jában:

»Hol bérc meredt, ott rokonra lelt,
Hol tenger zúgott, oda vonta őt,
Az ég hol kék lett s fenn a nap tüzelt,
Bolyong; kedvet ott talált s erőt.«

Byron szelleme nagyon sokáig erősen uralkodott és útleírásai igen kedvelt olvasmányok lettek.

A természetet azonban az emberek egyre közelebb érezték magukhoz és a naturalizmusnak addigi hideg, tárgyilagos irányát csakhamar követte az erősen szubjektív naturalista irány: *az impresszionizmus és a plein air festészet.*

*

A régebbi festészet központja *az ember* volt, míg az impresszionistáknál az ember már csak egy színfolttá olvadt széjjel. *A hegység* azonban még sokáig mostohagyermek volt. *Petőfi* szépnek nevezte az Alföld minden zugát, *de a zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes táját csak csodálta, ámde nem szerette.*

*

1415-ben Badenből *Poggio* fürdőlevelet intézett Nicolo nevű barátjához és ezzel megalapította a *fürdőlevél-irodalmat.* 1850-ban *Montaigne* felkereste Svájcban a Zürich melletti Badent, hogy veseköveit gyógyíttassa és útjáról leírást hagyott hátra. Ez a napló megfigyelésekben és mélységekben gazdag írás volt és »úgy szemlélhetjük benne a renaissance alkonyatának egész világát, mint egy hatalmas körképben«. Szerepelnek benne a pápai udvar bíbornokai, a luccai fürdőélet, a kurtizánok élete, az ostiai korcsma halaskofáinak és matrózainak világa. De nem veszi észre a lotharingiai városok gótikus épületeit, a chalonsi székesegyházat. A Rajna vizeséséről azt írja: »*à Schaffouse nous ne vismes rien de rare*«, Róma sem érdekli jobban, mint más város, sem Michaelangelót, sem Rafaelt nem említi meg.

*

A renaissance idején az írók, tudósok általában nagyon hányatott életet éltek. Gyömrei ezt írja: »Háború és kalandkeresés, diplomáciai küldetés és a rokonlelkekkel való érintkezés vágya hajtotta őket szerteszét a világba. Emlékirataik tele vannak utazásaikkal. Mégis, a mai olvasó nem talál meg bennük mindent. A váltakozó környezetben az állandót keresik és látják meg. Nem az embereket, hanem az embert, legtöbbször saját magukat.«

*

Az angol társadalom felső osztályaiban 1600 körül kezdett kialakulni az a szokás, hogy fiaikat külföldre küldik.

Ez később a kontinensen is szokássá vált és a tanulmányokat rendszerint *tanulmányi utazással* fejezték be. A költő *Zrinyi* Miklós grófnak római, valamint *Bethlen* Miklósnak angliai utazásait a magyar irodalomtörténet ismerői ugyancsak tanulmányozták.

Az a régiesen írott és gyakran idézett angol mondás, hogy »*he is nobody that hath not travelled*« eléggé pregnánsan fejezi ki, hogy az angolok kéjutazásainak a célja ebben az időben, a minél szélesebb ismeretszerzés volt. Épen ezért nagyon érdekesen mondja Gyömrei, hogy a régi útikönyvek nem tartalmaztak annyi adatot, mint a mai Bedeckerek, hanem ellenkezőleg: azokat a kérdéseket tartalmazták, amelyeket az utazónak kell feltennie a külföldi városokban szerzett ismerőseihez. »Még a legelhagyatottabb országok beutazásából is lehet valami hasznot húzni«, — mondja *Baudelot* 1686-ban Párizsban megjelent munkájában, amely az utazás hasznosságával foglalkozik.

*

Igaz, hogy a XVII. század közlekedése nem nagyon kedvezett a kéjutazásoknak, mert hiszen ennek a századnak a kezdetén *még a kocsi is ritkább.*[1]) Ennélfogva szívesebben *lovagoltak*, mintsem, hogy rázassák magukat más járműveken. Gyömrei adatai szerint 1550-ben egész Párizsban még mindössze csak 3 kocsi van, közülök az egyik a királyé. 1599-ben bukkan fel az első üveges hintó a francia fővárosban és ezt olyan luxusnak kezdték számítani, hogy *IV. Henrik a kocsikázást csak az asszonyoknak engedte meg.* Mme de *Sévigné* Párizsból elutazott leányának provencei kastélyába és ez az útja egy hónapig tartott. A folyókon sokkal nagyobb volt a forgalom, mint a rossz országutakon és így a hidak is sokszor olyan állapotban voltak, hogy az utas inkább gázlókon kelt át, mintsem, hogy életét a hidakon kockáztassa. Az utak fáradságos volta mellett még kényelemről sem lehetett szó, mert hiszen Rómában a XVII. században kizárólag csak a *Monte d'Oro* nevű szálloda jött számításba; amellett nem szabad elfelejtenünk az időveszteség mellett az utazás rendkívül költséges voltát. Egy bécs—római oda- és visszautazás költsége 1200—1500 forint között mozgott.

[1]) Durazzói Kis Károlyt 1385-ben aranyos kocsival várták. *Cornides* »Ungarische Magazin«-jának adatai szerint a XVI. század előtt kizárólag Magyarországon ismerték ezt a közlekedési eszközt.

S ha ennyi nehézség ellenére is volt némi idegenforgalom, ennek az alapvető motivuma *elsősorban az ismeretszerzés volt.* A tájszépségeket az első túristák egyáltalában nem ismerték fel. Mademoiselle *Montpensier* Provenceról megjegyezte, hogy »elég csunya vidék, de kitünő fokhagymája van«.

Különösen mostoha elbánásban részesültek az utazók részéről ebben a korban a hegyek is. Még *Milton*, aki 1639-ben átkelt az Alpokon, sem tartotta érdemesnek, hogy megemlékezzék róluk.

Hétvégi pihenés a Duna partjain

*

Az első útleíró honfitársunk, *Szepsi Csombor* Márton, aki 1616-ban leírta nyugateurópai útját, de ebben az egyébként tanulságos munkában például egyáltalában nem emlékezett meg a tájszépségekről.

Egy 1700 körül megjelent *Närrinbuch*-ban külön fejezetet szentelnek az utazási mániában szenvedő nők számára: »Reise-Närrin« címen és ebben megírják, hogy »*Von den gewanderten Jungfrauen ist nichts zu halten.*«

*

A postakocsi-korszakban az egyetemről kikerült angol fiatalemberek utazásai dominálnak. Nincs az az angol életrajz, vagy emlékirat a XVIII. századból, amely ne említené fel az úgynevezett *Grand Tourt.* Ennek az iránya volt: Párizs, Turin, Firenze, Róma, Nápoly, Velence, Bécs, Rajnavidék, Hollandia. Ezt az útvonalat nagyjából mindig betartották, legfeljebb néha-néha tértek le róla. Az angol nevelés számított is arra, hogy minden művelt angol bejárja ezt a Grand Tourt, mert, miként egy ebből a korból származó »Gentleman's Guide« mondja: »az utazásból hazatért emberek jobb állampolgárokká válnak, miután külföldön látták a zsarnoki kormányzatok siralmas következményeit, tehát jobban megbecsülik a humánus törvényeket, a szabad angol alkotmányt.«

Tény az, hogy Anglia történetét ez a Grand Tour nagyon befolyásolta, mert az angolok lépésről-lépésre elvesztették szűk határok között mozgó gondolkozásukat és széles látókört szereztek.

Természtes, hogy a Grand Tour utastömege arisztokratikus; mindazoknak, akik résztvettek benne, javarészt társasági ambicióik voltak. Az idegenforgalomnak mai nemzetközi központját, az Alpokat, a Grand Tour utasai lehetőleg messze még elkerülték. Akkoriban, a földművelést bálványozó XVIII. század idején, *egyenesen borzalmasnak nevezték a természetet.* Sokkal jobban érdeklődtek — a fiziokratikus gondolkozásnak megfelelően — a mezőgazdálkodás számára hasznos síkságok és szántóföldek iránt.

Az építőművészeti remekművek sem nyerték meg a külföldiek tetszését. A forradalomelőtti évek Párizsának legalaposabb leírója, *Mercier*, mentegetődzve írja »hogy *Párizsnak csak szegényes gótikus műemlékei vannak, az igazi kincsek a házakon belül rejtőznek.*« Nem csoda, hogy ilyen gondolkodás mellett a pompás Notre Dame-templom sem keltett valami nagy hatást. Még az 1775-ben kiadott egyik francianyelvű útleírás sem említi meg...

*

A XVIII. századbeli nagyváros csak mint *szellemi központ* vonzotta az idegent. Ahogy Széchenyi megmondotta a korabeli Pestnek hibáit, épúgy a franciák is megállapították, hogy Párizs utcái piszkosak. *Babeau* megírta, hogy »Párizs a legocsmányabb és a legmérgezettebb város a világon. A párizsi fekete bűzös sár tűrhetetlen az idegeneknek.« Az első járdát is csak 1782-ben építették. *Mercier* megírja, hogy ha a párizsi gazdag ember beteg volt, *a háza előtti kövezetet trágyával szóratta tele, hogy azáltal tompítsa a kocsizajt.* A párizsi templomok az alattuk levő kriptáktól hullaszagúak voltak. Egyedül *London* volt ebben az időben tűrhető. Az olasz városok még bűzösebbek és piszkosabbak voltak, az utcák tele voltak emberi hulladékokkal, sőt még a templomok előcsarnokai, valamint a velencei Doge palota is. *Goethe* Veronában és Velencében ugyancsak ezt tapasztalta.

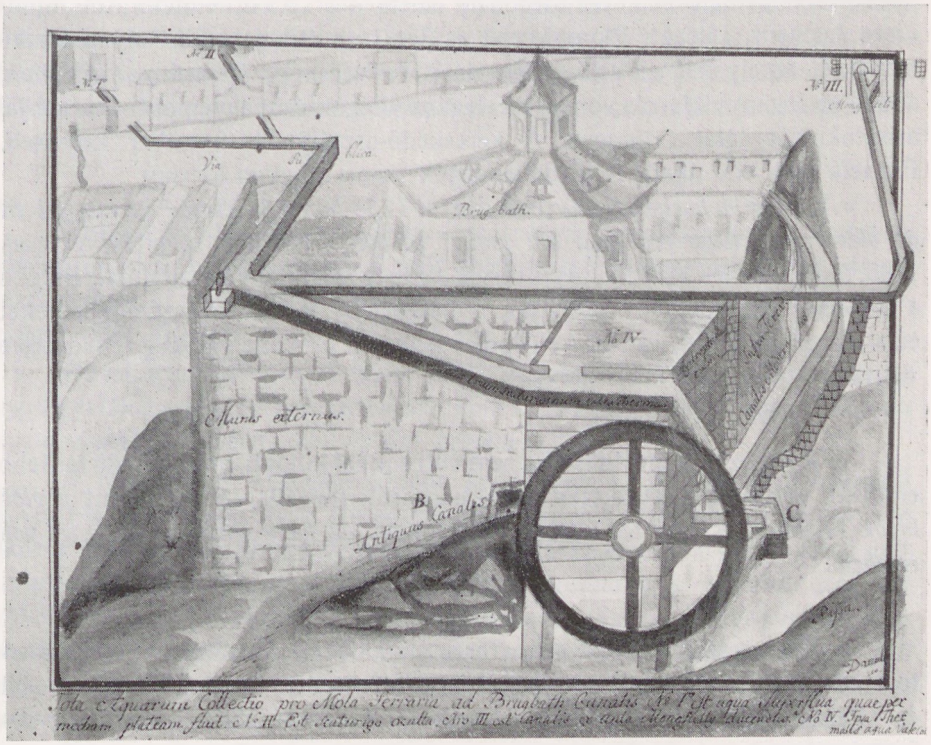
*

Meg kell még említenünk azt, hogy a XVII. és XVIII. században az utasok sokszor még *vallási türelmetlenséggel* is találkoztak: a protestánsokat inzultálták a katolikus vidékeken, a katolikusokat pedig a protestáns vidékeken.

A XVIII. századbeli útleírások javarésze nem is annyira az utazások eredményeinek, élvezeteinek, az egyéni impressziónak a leírásait, hanem kalandos stílusban inkább az utazás akadályai, kockázatai és veszedelmei legyőzését tartalmazták. A vendégfogadók Európa-szerte nyomorúságosak voltak úgy, hogy még 1775-ben *a postakocsi-menetrend is azt ajánlotta az utasoknak, hogy Bécsben igyekezzenek magánházakban megszállni*, mert még a

császárváros vendégfogadói is annyira rosszak voltak. Különösen Olaszországban és Németországban, még az ágyukat is magukkal vitték az utasok.

»Kényelmetlen utazás, rossz vendégfogadók, és amellett lassú és drága közlekedés« állapítja meg *Gyömrei* a XVIII. század idegenforgalmáról. A vízumnehézségek mellett nagy nehézségeket okozott a különböző pénzrendszerekkel való bírkózás. Olaszország területén például *külön-külön pénzrendszer* volt: Rómában, Nápolyban, Milanóban, Velencében, Firenzében, Turinban,

A XIX. század 30-as éveiben még a Rudasfürdő forrásvizeit is malom hajtására kívánta egy tervező igénybevenni

(A Székesfőváros Levéltárában levő eredeti rajz)

Genuában, Bolognában, Parmában és Modenában, *tehát tízszer kellett* pénzt váltania minden utasnak.

A klimatikus helyek sem voltak látogatottak. *1788-ban télen Nizzában mindössze 57 angol és 9 francia tartózkodott.*

Az utasok száma általában egészen kicsi volt, amit bizonyít a postakocsi-közlekedés menetrendje: *Ausztria és Franciaország között egyetlen egy postakocsi járt minden héten, míg a legsűrűbb forgalom London és Párizs között volt: háromszor hetenkint indult egy postakocsi.*

*

Bennünket elsősorban ebből az időből is *a fürdőhelyek idegenforgalmának az alakulása érdekel.* Erről Gyömrei a következőket írja :

»A fürdőhelyek alig játszanak szerepet a XVII. század nemzetközi utazási forgalmában. Bár az akkori gyógyászat még csak a természet erőit (ivó- és fürdőkúrát) ajánlhatta sok olyan betegség ellen, amelyek ma racionális módon bárhol gyógyíthatók, a fürdővendégek ennek ellenére még távolról sem teszik az utasok olyan hányadát, mint a XIX. században. Nemzetközi jelentőségre pedig csak kevés fürdőhely emelkedett. Az úti emlékiratok mindössze Aachent, Luccát, Plombiéres-t és Spa-t említik fel, mint olyan fürdőhelyeket, amelyeket előkelő idegenek is felkeresnek. A »csúnya« Aix-ban, ahová az ásványvízforrás vonzza az elegáns világot, csupa piemonti és szavojai arisztokratát talál *Casanova.* A kereskedő-osztályt 2—3 ember képviseli. Francia csak egy akad. A fürdővendégek száma nagyon kicsiny.

»*A legrégibb karlsbadi kúrlista szerint 1758-ban 138 család kereste fel ezt az akkor már négy évszázad óta ismert fürdőt,* amelynek szépítésével csak 1793. óta kezdenek törődni. Az utazásnak még igen nagy fáradalmai, inkább a közelség fürdőhelyeire szorítják a betegeket. Klimatikus gyógyhelyeket ez a század még nem ismer. Az Alpok magaslati üdülőhelyei még felfedezésre várnak.«

*

A XIX. század elején Berlin sem volt sokkal különb, mint a már fentebb említett városok, mert hiszen az akkori írók megállapításai szerint *döglött lovak és macskák hevertek a forgalmas utcákon, úgyhogy »pestisszerű szag« volt érezhető.*

*

A XIX. század azonban már erősen átalakította az utazásokat. A waterlooi csata után az *angol utasok* áradata elözönlötte a Genfi-tó környékét és Olaszországot. Az angolok vezettek általában a XIX. század idegenforgalmában.

Heine például megírja olaszországi utazásairól : »Alig lehet elképzelni itáliai citromfát egy angol hölgy nélkül és egyetlen képtárat egy csomó angol nélkül, akik guidejükkel kezükben vizsgálják, *vajjon megvan-e minden nevezetesség, ami a könyvben fel van említve.*« Lamartine : »Le premier voyage en Orient« című munkájában viszont azt írja : »Csak az az ember mondhatja magát tökéletesnek, aki sokat utazott, aki legalább hússzor megváltoztatta gondolatainak és életének módját ... állandóan meglep engem az a szűk látókör, amelyben a dolgokat, tényezőket és népeket szemléljük. Ha látszögem kitágult, ha megtanultam, hogy mindent eltűrjek a dolgok összességének megértése céljából, ezt egyedül csak annak köszönhetem, hogy gyakran változtatom a színhelyet és szempontjaimat ... *nagy könyv a világ, minden lépés eggyel tovább lapoz abban.*«

Mme de *Staël* így ír : »Utazni az élet legszomorúbb gyönyöreinek egyike, ismeretlen országokon átmenni, alig érthető beszédeket hallani, olyan arcokat látni, amelyek sem a multunkkal, sem pedig a jövőnkkel nincsenek kapcsolatban : egyedüllét és elszigeteltség — nyugalom és méltóság nélkül.«

Gyömrei Sándor a XIX. század első felének az utazási korszakáról azt mondja, hogy abban az *érzelem* dominált. Mme de Staël szavaiból a honvágy keserűségét olvassuk ki. Talán pszichológiailag teljesen igazat kell adni megállapításainak, amelyek az ő korában még egészen mást jelentettek. *Néhány évtizeddel később már épp az egyedüllét és az elszigeteltség a célja a munka lázas lüktetéséből, a fárasztó, megszokott és megúnt mindennapi élet lármájából menekülni kívánó emberiségnek és ennek a menekülésnek az egyik eszközét látja az utazásban.*

*

Ebből a korszakból való egy *fürdőprospektus*, amiről ugyancsak Gyömrei kitűnő munkájában olvastunk s amit azért tartok érdemesnek külön idézni, mert *egészen az érzelem világára utal akkor, amikor tulajdonképen fürdőpropagandát akar kifejteni :*

»Miért utazom? Azért, mert költő vagyok, mert nem akarom, hogy megfigyelőképességem berozsdásodjék, mert *eltávozásommal jobban akarom érezni annak az értékét, amit otthon hagytam.*«

A romantikus utazások körébe kell iktatnom a *Kelet felé* irányuló utazást is, vagy pedig olyan átmenetileg divatba jött uticélokat, mint amilyen Skócia volt Walter *Scott* regényeinek a hatására. Ebben a korszakban már *az arisztokrácia mellett ott találjuk a gazdag középosztályt is.* Jellemző, hogy az ebből a korból való és méltán híres, úgynevezett *Murray* útikönyvek nagyon részletesen foglalkoznak arra vonatkozó utasításokkal, hogy *miképen kell megszerezni a fejedelmi udvarok báljaira és ünnepélyeire szóló meghívásokat és milyen eltérések vannak az egyes fejedelmi udvarok etikett-szokásai között . . .*

Max von *Boehn* adatai szerint a nagy német fürdőhelyek : Baden-Baden, Homburg stb. a nemzetközi elegáns társaság szórakozóhelyei voltak, ahol a kis polgárságot szinte nem is látták szívesen. A porosz junkerekről és nyárspolgárokról több alkalommal sértő modorban is nyilatkoztak. Erre vonatkozólag Max von *Boehn*, »Biedermeier« című könyvében találhatunk különböző adatokat.

Karlsbadban az 1829. évi kúrlista adatai szerint 2302 vendég közül 50 fejedelmi, 162 grófi, 155 bárói és 502 nemes páciens volt, tehát az összes fürdővendégeknek közel 40%-a kiváltságos osztályból került ki. Érdekes a karlsbadi kúrlista adatszolgáltatása abban a tekintetben is, hogy *Pestről* 1827-ben csak 7, 1828-ban 16, 1829-ben pedig 9 vendég fordult meg.

Egyébként a XIX. század nagy forradalmat jelentett például a *fürdés* terén is, hiszen *Berry* hercegnő volt az első, aki a francia restauráció idején

normand lakosság nagy megütközésére *először fürdött Dieppeben a szabad tengerben.* A folyókban való fürdésnél is a főnemesség szállt szembe a polgári álszemérmetességgel.

A XIX. század elejéről Széchenyi és Kazinczy pesti utazásait már említettem is. Mind a két nagy magyar a kor romantikus gondolkozásmódjának engedve utazgatott. De ebben az időben *tömegutazásokról* még nem nagyon lehetett beszélni, csak ilyen egyéni utazásokról.

*

A XIX. század második felét, egészen a világháborúig, már a *polgári utazások* korának tekinthetjük. A postakocsik tarifája egyre olcsóbbodott, a vasút pedig még inkább demokratizálta az utazást. Az európai nagyvárosok kifejlődése a városi lakosságot pihenésre és a szabad levegő, a szabad természet élvezetére szoktatta. A polgárság is immár kezdett megváltozni: szívesen utazott, hogy szabad idejét olyan környezetben tölthesse, ahol leoldhatja magáról a mindennapi kötelékeket.

A francia kispolgár egyáltalában nem utazott, de annál inkább utaztak az angol kispolgárok és nagyon nagy számban kezdtek utazni a német kispolgárok is, — de a XIX. század második felében nagy arányokban érkeztek Európába *az amerikaiak.* Ezeknek különösen jól esett az, hogy Európában milyen szívélyességgel találkoztak, amit Gyömrei egy akkori forrásmunka alapján azzal indokolt, hogy »Európa nem kutatja, melyik hajóval vándoroltak be az illető utas ősei Amerikába, amint azt az amerikaiak »Felső Négyszázak« klubja teszi. Európa azonnal befogadja a luxushotelekbe az arany hitellevéllel érkező amerikaiakat. A 60-as években Párizst járt amerikaiakra nézve egyenesen megszégyenítő volt, ha nem sikerült meghívást kapniok III. Napoleon császár udvarába . . .«

*

Azonban *a nyaralás, a tengeri fürdők, a hegyi túrák és a téli sportok a XIX. század második felében még távolról sem voltak olyan divatban.*

»A *gyógyfürdő-kultusz* a század közepén még mindig csak szűk körre szorítkozik. Karlsbad tornyáról harsonaszó fogadta az érkező fürdővendégeket és ezt a szokást csak 1851-ben hagyták el. Még 1860-ban is csak alig érte el Karlsbad látogatottsága a XVI. és a XVII. századbelinek valamivel több, mint kétszeresét. Társadalmi tekintetben pedig még egy propagandairat is kénytelen volt bevallani, hogy ez a világfürdő nem bírja ki az összehasonlítást a középnémetországi fürdőkkel.« (Gyömrei.)

Az előbb említett német fürdők az ebben az időben divatos Wiesbaden, Homburg és Baden-Baden voltak. Ezt az utóbbit vállalkozó szórakozásaival és játékkaszinójával Nyári Kis Párizsnak nevezték. 1858-ban pedig, mint idegenforgalmi vonzóerőt, megalapították a *montecarlói* kaszinót is.

Romantikus utcarészlet a világháború utáni időben lebontott Tabánból

Nem érdektelen pedig megemlíteni azt, hogy ebben az időben Budapest és Pest fürdői *már meglehetősen jó nemzetközi hírnévnek is örvendtek.* Legalább is erre következtethetünk a népszerű Baden-Baden Friedrichsbad-jának 1902-ben közzétett huszonötéves jubileumi iratának abból a közléséből, amelyet a mi fürdőinkről ír.

Baden-Baden fürdőinek modern átalakítását 1868 január 21-én határozták el. Hogy azonban ezt megvalósíthassák, a kerületi építési felügyelő (Bezirks-Bauinspektor) *Dernfeld* és a fürdőorvos, dr. *Frech* elutaztak Buda-Pestre (Ofen-Pest), hogy ott megtekintsék és tanulmányozzák a *keleti fürdőket.* Ennek az utazásnak az eredményeképen készült el augusztus 18-ra Dernfeldnek az a vázlata, amely egyhangú tetszést aratott az egybehívott konferencián. Megállapították, hogy az utazás során igen értékes balneológiai és művészeti gondolatokat szereztek, amelyek nagyon termékenyen hatottak az újjáépítéssel megbízott két szakemberre. Annyira meg voltak elégedve ezekkel a tapasztalatokkal, hogy még ugyanabban az esztendőben szintén Buda-Pestre utazott *Gerwig*, építészeti főtanácsos. Ő is külön tanulmányokat végzett s ennek a három szakembernek közös tapasztalatai alapján született meg 1868. november havában Baden-Baden fürdőjének alapos újjáépítési tervezete. Megvalósítására — terület megszerzésén kívül — 480.000 forintot irányoztak elő, ami abban az időben igen nagy összeg volt.

*

Ebben az időben Magyarországon kezdték már észrevenni a *Balatont*, de 1880. körül még csak egyetlen egy helyet látogattak: Balatonfüredet, ahol *Tissot* tanusága szerint, élénk és elegáns fürdőélet zajlott. *Polgár* Lajos 1892-ben megjelent »Klimatológia« c. munkájában már 66 oldalt szentel Balaton-Füred klimájának, ahol a m. kir. meteorológiai intézet is külön észlelő állomást létesített.

Azt, hogy ebben az időben még csak egy balatoni fürdőhely volt ismeretes, nem kell különösebben röstelni, hiszen ötven évvel előbb még a velencei Lidóról azt írja *Taine* 1846-ban: »egy lélek sincs ezen a hosszú homokszalagon, semmi emberzaj ... járunk a csendben és lassanként körülvesz bennünket a természet monotóniája.«

A magyar fürdővendéget, mint érdekes idegenforgalmi elemet, a külföldi útleírók is külön megemlítették. A tátrai fürdőhelyeken tartózkodó magyarokról például megírták, hogy szeretnek a kávéházakban üldögélni, szenvedélyesen politizálni, cigányzene mellett mulatni, ellenben *annál inkább tartózkodtak a hegyi túráktól.*

*

A XIX. századot azonban igen erősen jellemzi a rohamosan fejlődő *vasútpolitika* úgy, hogy az utazás kezdett kommerciálódni. De a vasútnak egyébként sokáig mindenütt nagy ellenségei voltak. Az első vasutakat,

még a gőzmozdony felállítása előtt, mindenütt kizárólag a helyi érdekek, főleg kőszénszállítás céljából létesítették. Franciaországban 1823-ban engedélyezték az első lóvonati vasutat St. Étienne és Andréziaux között, 18 km hosszúságban. A sinek öntöttvasból készültek s a pályát öt év mulva, 1828-ban nyitották meg. Gőzmozdonyt és kovácsolt vasból készült sineket a Lyon—St. Étienne közötti 57 km. hosszú vasútvonalon használták először, amely véglegesen 1833-ban készült el. Páris és St. Germain között 1835-ben engedélyezték az első vasutat, de két vágánnyal s a feltételfüzet tanusága szerint csak a községi utakat metszheti pályaszintben, míg az állami és megyei utakat köteles *áthidalni*. Ennél a vasútnál állapították meg először a személyszállítás díjszabását is, addig csak az áruk tarifájára gondoltak. 1836-ban a Páris—Versailles közötti vasutat engedélyezték a Szajna bal- és jobbpartján, már szintén személyszállításra is gondolva. A jobbparti vasutat *Rotschild*, a balpartit *Fould* építtették. 1837-ben *Legrand*, a francia közmunkák igazgatója javasolta, hogy a fővasútvonalakat az állam építse meg. A törvényjavaslat előadója: *Arago*, a francia akadémia örökös titkára, a javaslat elutasítását kívánta, mert szerinte a vasutak körül még sok kérdés megoldatlan és jelentésében egyenesen *kigúnyolta azokat, akik »a világ külszinének megváltozását két vaspánttól várják.«*

1842-ben mégis meghozták Franciaországban az első vasúttörvényt, amelyben újból kifejezetten előírták, többek között, hogy »minden állami és megyei út áthidalandó, vagy aluljáróval keresztezendő; pályaszintben csak a községi utakat lehet keresztezni.« Erre érdemes visszagondolni, hogyha a budapesti »halálsorompók« közlekedési nehézségeit látjuk.

Amikor 1841-ben Friedrich *List* a német vasúti rendszerről megírta hatalmas munkáját és fejtegette annak gazdasági, hadászati, nemzeti és kulturális jelentőségét, egyéb érvei mellett megemlítette, hogy »mint közegészségügyi intézmény megsemmisíti a távolságot a beteg és a gyógyeszköz között; mint a kedélyes élet közvetítője összeköti a barátot a baráttal, a rokont a rokonnal . . «

A vasút propagálói azonban sokáig nem gondoltak a kéjutazásokra, ámbár a gyors és aránylag olcsó közlekedési lehetőség egyre szaporította az ilyen *l'art pour l'art* utasok számát is[1]) úgy, hogy komoly szemrehányások érték a vasutat, mert az efféle utazások megkönnyítésével fokozza a könnyelműséget, a luxust. Van der *Borght* »Das Verkehrwesen« című munkájában még 1894-ben is azzal védekezik, hogy a tulajdonképeni kéjutazások száma úgyis nagyon csekély. Ha az új utazási eszköz fokozta is egyes esetekben az élvezetvágyat, ez mégsem tekinthető általános jelenségnek. . . .

*

[1]) Egy francia statisztika szerint 1847-ben az összesen 1824 km hosszú vasúthálózaton 12,770.000 utast szállíttotak.

Az idősebb Thomas *Cook* és az *American Express* utazási vállalkozásai a XIX. század közepén alakultak ki, különösen az 1855. és az 1867. évi párizsi világkiállítással kapcsolatban. Amikor 1871-ben a fiatal Cook vezetésével megérkezett Párizsba az első olyan amerikai utascsoport, amely már a Cook utazási iroda gondoskodása mellett kelt útra, ez *nagy esemény volt Amerika és Európa társadalmi köreiben egyaránt.* A francia-német háborúnak egyik következménye volt az, hogy a franciák szigorú vízumkényszert léptettek életbe. Gyömrei könyvében olvasom, hogy Cook erre a váratlan kellemetlenségre elutazott Jules *Ferry* francia miniszterhez és elmondotta, hogy a francia útlevélpolitika *pénzügyileg árt a francia vasutaknak és a francia veszteség német nyereséggé válik, mert hiszen a vízumkényszer miatt nagyon sok utas inkább elkerüli Franciaországot és Németországon át fog utazni.* Cook érvelésére a franciák a vízumkényszert enyhítették és rövidesen el is törölték.

Dr. Gyömrei Sándor, aki a vízumok eltörlése érdekében már számtalan előterjesztést tevő Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara titkára s ebben a minőségben a Kamara idegenforgalmi szakosztályának az előadója is, utalva a mai vízumnehézségekre, megállapítja, hogy »bizony a fiatal Cook fenti érvelésének hatvan évvel később már kevesebb sikere lett volna . . .«

*

A XIX. század embere erősen individuális gondolkodású volt és így a tömeges utazások előnyét csak olymódon lehetett népszerűsíteni, hogy a társasutazások különböző *kedvezményeket* biztosítottak. Így hozták be Cook-ék a *couponrendszert*, majd az American-Express, amely eredetileg csomagszállító vállalat volt, az utazócsekkek rendszerét. 1876-ban megalakult a Nemzetközi Hálókocsi Társaság, 58 kocsival. Az első luxusvonat az 1883-ban megindított Orient-Express volt. 1884-ben pedig, az egykori Grand Tour vonalán megindult a *Calais—Nice—Rome* közötti express és 1906-ban, a Simplon-alagút megépítése után, indult az első express Svájc érintésével.

III.

Budapest székesfőváros első tevékenysége az idegenforgalom érdekében.

Tudvalevő, hogy *Budapest székesfőváros törvényhatósága már 1888-ban kezdett foglalkozni az idegenforgalom intenzívebb megszervezésével.* Az ebben az évben kiküldött idegenforgalmi bizottság működéséről *Halmos* János polgármester 1900-ban »Budapest idegenforgalmának emelése érdekében tett intézkedések ismertetése« címen tette közzé jelentését.

A polgármester ebben a jelentésben az idegenforgalmi bizottság kiküldetésének a történelmi előzményeit a következőkben foglalta össze:

A keleti Balkán-félszigeti vasutaknak 1888-ban történt megnyitása előtt 1877. júniusában a *Fővárosi Egylet* egy terjedelmes emlékiratot ter-

jesztett a törvényhatóság elé, melynek első részében ismerteti a Balkán csatlakozási vasutak vonalait, azok megnyitásával várható személy- és áruforgalmat és ezen vasutak hatását Budapest fejlődésére, második részében pedig foglalkozik azon utakkal és módokkal, melyekkel a város idegenforgalmát emelni lehetne.

Az emlékirat második részében különösen kiemeli, hogy két mozzanaton nyugszik az, hogy egy város vonzerőt gyakoroljon az idegenekre, még pedig

A nagyvárosi fényben úszó Váci-utca

először *a város nemzetközi jellegén*, másodszor azon, hogy *sokféle mulatóhely, szórakozási lehetőség és képzőintézet legyen* és az üzletekben az áruknak dús különfélesége legyen fellelhető. Azután a fősúlyt arra helyezve, hogy Budapest a Balkán-félsziget lakóival a legintenzívebb módon megismertettessék, azt mondja, hogy e célból két tényezőnek kell közreműködni: a városi hatóságnak s egyeseknek, illetőleg e célból egyesült magánosoknak. A cél elérésére a következőket ajánlja a főváros hatóságának: *a)* a Balkán-félszigeti kiváló *lapokban* Budapest ismertetésére szolgáló

cikkek közlését, *b)* a jelentékenyebb és fontosabb nevezetességeket röviden felölelő *útmutatók* szerb, bolgár, görög és török nyelven való kiadását, *c)* a vasút mentén fekvő városokban a főváros szebb részeit feltüntető *fényképeknek* alkalmas helyen való elhelyezését, *d)* a vasútvonalakon minden héten a balkán népek nyelvein megjelenő *hirdetőknek* kiosztását, amely hirdetőkben *fősúly volna helyezendő a főváros gyógyforrásaira és ásványvizeire;* — magánosoknak, illetőleg egyesületeknek ajánlja: *a)* a fogadó- és mulatóhelyek tulajdonosainak a vasútvonal több helyén közös hirdető *plakátok* kifüggesztését, *b)* nagykereskedőknek és nagyiparosoknak *ügynökök* kiküldését, *c)* időközönkint nagyobb *mulatságok* rendezését s ezeknek a külföldi városokban való hirdetését.

Az emlékirat főcélja tehát az volt, hogy azokat, akik *a Balkánról Nyugatra utazva fővárosunkat érintik, alkalmas eszközökkel itt Budapesten megállítsuk* és reá bírjuk, hogy néhány napot fővárosunkban töltsenek.

*

A törvényhatóság 1887. június 15-én tartott közgyűlésében foglalkozva a Fővárosi Egyletnek 1877-ben előterjesztett emlékiratával, annak tárgyalására és javaslattételre *Kammermayer* Károly polgármester, akadályoztatása esetén *Gerlóczy* Károly alpolgármester elnöklete alatt bizottságot küldött ki, amelynek tagjai voltak: *Viola* Imre és *Kun* Gyula tanácsnok, *Lechner* Lajos középítési igazgató, *Kőrösy* József a statisztikai hivatal igazgatója, továbbá gróf *Andrássy* Gyula, *Bernardt* Győző, *Csáry* Lajos, dr. *Darányi* Ignác, *Emich* Gusztáv, dr. *Falk* Miksa, *Fenyvessy* Adolf, *Herczog* Péter, *Hieronymi* Károly, dr. *Hunfalvy* János, *Ivánka* Imre, *Jálics* Kálmán, *Jekelfalussy* Lajos, báró *Kaas* Ivor, *Keleti* Károly, *Királyi* Pál, báró *Kochmeister* Frigyes, báró *Lipthay* Béla, id. *Luczenbacher* Pál, dr. *Matlekovics* Sándor, *Neumann* Frigyes, dr. *Országh* Sándor, *Radány* Dezső, *Scheich* Károly, *Strasser* Alajos, *Steiger* Gyula, *Schweiger* Márton, *Tolnay* Lajos, *Verdeber* István, *Visy* Imre, *Weisz* B. Ferenc bizottsági tagok, végül a törvényhatóság külön felkérésére gróf *Károlyi* István, báró *Atzél* Béla és *Vámbéry* Ármin.

A kiküldött ad hoc bizottság 1887. június 25-én alakuló ülést tartott, amelyen báró *Atzél* Béla beterjesztette »Magyarország idegenforgalmának, kereskedelmének és iparának emelése tárgyában« írt és nyomtatásban is megjelent terjedelmes javaslatát, melynek végrehajtását egy alakítandó és a főváros által anyagilag támogatandó *egyletre* kívánta bízni.

A bizottság *Steiger* Gyula indítványára az ügy tanulmányozására előkészítésére és javaslattételére *Kamermayer* Károly polgármester, akadályoztatása esetén *Gerlóczy* Károly alpolgármester elnöklete alatt báró *Atzél* Béla, *Keleti* Károly, *Neumann* Frigyes, *Kőrösy* József, *Emich* Gusztáv és *Lechner* Lajos urakból álló albizottságot küldötte ki.

Az albizottság több ülésben úgy a Fővárosi Egylet emlékiratát, mint a báró Atzél-féle javaslatot részletesen tárgyalta és a programmtervezetet kidolgozta.

E programmtervezet két részből áll. Az első felöleli a főváros által teendő intézkedéseket, amelyek az alább teljes szövegében közölt közgyűlési határozatban vannak felsorolva, a második részben pedig a társadalmi úton foganatosítandó következő intézkedések vannak felsorolva: 1. a magyar iparnak és kereskedelemnek úgy társadalmi összeköttetések és befolyások útján, mint irodalmi téren *a keleti országok kereskedelmi piaczait megnyerni;* 2. évenkint alkalmas időben (május, június) *nyilvános ünnepélyeket*, lóversenyeket, kiállításokat, látványosságokat rendezni s ezeket a külföldi hirlapokban érdekfeszítően eleve közölni, hirdetni; 3. intézkedni az iránt, hogy a hazai vendéglőkben, fürdőkben s nyilvános helyeken a külföldiek *a legnagyobb renddel, csinnal, tisztasággal és kényelemmel* találkozzanak; 4. odahatni, hogy a magyar nagykereskedők és nagyiparosok a keleti országokba *ügynököket* küldjenek; 5. kieszközölni a kereskedelmi múzeum igazgatóságánál, hogy a keleti nagyobb városokban *fióktelepeket* létesítsen; 6. a főváros és az ország ismertetésére vonatkozó *leírásoknak*, képeskönyveknek a külföldi könyvpiacokon való terjesztése s a külföldi vendéglőkben, klubbokban való elhelyezése.

A közgyűlésileg kiküldött ad hoc bizottság az albizottságnak fent ismertetett programmját tárgyalva, mindenekelőtt kijelentette; 1. hogy *a megindult mozgalomnak nemcsak a fővárosra, hanem az egész országra ki kell terjednie;* 2. hogy a mozgalomnak célját *ne csak az idegenek forgalmának emelése*, hanem a hazai kereskedelem, ipar és nemzetgazdaság fejlesztése, előmozdítása, tehát *az egész ország anyagi érdekeinek tervszerű megóvása* és alkalmas intézmények és eszközök segélyével való öregbítése képezze; 3. hogy a kitűzött cél elérésében *három tényező* van hivatva közreműködni, úgymint: *a kormány, a főváros mint hatóság és a társadalom*, illetőleg a társadalom egy a bürokratizmus nehézségeitől ment nagy egyesület alakjában, amely egyesület intézkedései a hatóság hatáskörén kívül esőknek tekintendők s azokhoz a főváros csakis erkölcsi, illetve anyagi támogatásával járulhat.

Ezután foglalkozott az ad-hoc bizottság az albizottság által kidolgozott és a cél érdekében foganatosítandó intézkedések és munkálatok programmtervezésével s azt a közgyűlésnek elfogadásra ajánlotta.

Végül javasolta, hogy a főváros által teendő intézkedések végrehajtására önálló működési körrel egy *végrehajtó bizottság* küldessék ki és a munkálatok megindítása céljából egyelőre 5000 forintnyi összeg bocsáttassék a bizottság rendelkezésére.

*

A törvényhatóság a kiküldött ad hoc bizottság előterjesztését 1888. március 14-én tartott közgyűlésében elfogadta és 265/1888. kgy. szám alatt a következőleg határozott:

»A közgyűlés a »Keleti vasutak és a főváros érdekei« című emlékiratnak tüzetes tárgyalására és javaslattételre az 1887. június 15-én kelt 502. számú közgyűlési határozattal kiküldött bizottságnak a tanács útján előterjesztett s ez által egész terjedelmében pártolt javaslatait tárgyalás alá vevén, annak kijelentése mellett, hogy a keleti vasúti vonalak kiépülése és forgalomba helyezése folytán *a keletről nyugatra hazánkon s a fővároson át irányuló áru- és személyforgalomból* az egész országra, de különösen a fővárosra háramló gazdasági előnyöket és kulturális hasznot a rendelkezésre álló eszközök, utak és módok segítségével a főváros javára biztosítani óhajtja; továbbá annak kijelentése mellett, hogy az ekként megindult mozgalomnak célját *nem egyedül az idegenek forgalmának emelése*, hanem az ország kereskedelmi, ipari és gazdasági érdekeinek előmozdítása és tervszerű intézkedések által való gyarapítása kell, hogy képezze; az egyes javaslatok értelmében következőleg határoz:

I. A kitűzött cél sikerének előmozdítására alkalmasaknak látszó, a fővárosi hatóság által foganatosítandó intézkedések és munkálatok programmtervezetéhez, mint kiindulási alaphoz, a közgyűlés hozzájárul; e programmtervezet a következő intézkedéseket foglalja magában:

1. Budapest *leírása tetszetős alakban*, fényképekben való bemutatása egy önálló műben, mely különféle nyelvekre lefordíttatnék s minél szélesebb körben terjesztetnék.

2. Budapest ismertetése *hirlapok útján* a külföld előtt, mi végből Belgrád, Szófia, Filippopolisz, Szaloniki és Konstantinápoly kiválóbb napilapjaival és folyóirataival összeköttetésbe kellene lépni, hogy ezek bizonyos időközökben Budapestről komoly vagy mulattató alakban (tárcában) leírásokat és ismertetéseket közöljenek.

3. Budapest és környékének felvétele az európai *Baedeckerbe*, mint érdekes utazási cél.

4. Budapest egyes *szebb pontjainak*, középületeinek, tereinek stb. *fényképezése* s ezen fényképeknek a kelet kiválóbb városaiban, vendégfogadókban, hotelekben, vasúti indulóházak várótermeiben való *kitétele*.

5. A Keletet a Nyugattal összekötő vasúti és hajózási vonalakon a fővárosra nézve ár és időtartam tekintetében *előnyös menetjegyeknek* kieszközlése.

6. Ily előnyös menetjegyek forgalomba tételének minél szélesebb körben — hirlapok útján — való *közzététele*.

7. Rövid — a jelentékenyebb és fontosabb nevezetességeket felölelő — *útmutatóknak német, francia, szerb, bolgár, görög és török* nyelven való szerkesztése és kiadása, figyelemmel az egyes nemzeteket érdeklő mozzanatokra, minden tudományos adat mellőzésével.

8. A helybeli *közlekedési eszközök* (társas-, közúti és bérkocsik) használatára vonatkozó szabályokat, a helybeli vendéglőket és higienikus intézeteket röviden ismertető s különösen a használati árakra s a lak- és életszükséglettel járó kiadásokra kiterjedő *értesítőknek* megfelelő alakban s különböző nyelveken való kiadása s ily értesítőknek utazás közben az idegenek közt való szétosztása.

9. Az értesítő kapcsán egy, a közlekedési intézeteket, fürdőket, színházakat, szállodákat, kiválóbb középületeket s a fontosabb útvonalakat tartalmazó *helyszínrajznak* kézbesítése.

10. A helybeli vendéglői *szobaárak* általános szabályozása.

11. A helybeli múzeumok, társulatok, nagyobb közintézetek megtekintéséhez az idegenek részére különböző nyelvet ismerő *kalauzoknak kirendelése.*

12. Az előbbi pontban felsorolt intézetek műkincseiről különböző nyelveken szerkesztett *katalógusok* használása.

13. *Mulató-, kiránduló-, üdülőhelyek* létesítése, emelése, gondozása, a szórakozások számtalan nemének megteremtése és fenntartása, mulató- és kirándulóhelyeken való étkezések, illetve ezek árainak szabályozása.

14. Nagyobb *közünnepélyek* rendezésének erkölcsi és anyagi támogatása, végre

15. egy *fővárosi múzeum* létesítése s annak kellő alakban való bemutatása.

II. A programmban felsorolt intézkedések és munkálatok végleges megoldási módjának előkészítésére és foganatosítására a közgyűlés *Kamermayer* Károly polgármester, akadályoztatása esetén *Gerlóczy* Károly alpolgármester elnöklete alatt: gróf *Andrássy* Gyula, gróf *Szapáry* Gyula, báró *Lipthay* Béla, dr. *Darányi* Ignácz, *Neumann* Frigyes, *Tolnay* Lajos, *Jálics* Kálmán, *Pucher* József, dr. *Matlekovics* Sándor, *Jókai* Mór, *Fenyvessy* Adolf, dr. *Falk* Miksa, *Királyi* Pál, *Strasser* Alajos, *Emich* Gusztáv és *Sigray* Pál bizottsági tagokból álló *végrehajtó bizottságot* küld ki.

Egyúttal felkéri a közgyűlés gróf *Károlyi* István, báró *Atzél* Béla, *Vámbéry* Ármin és *Weisz* Bertold urakat, miszerint a fentebb kiküldött végrehajtóbizottság ülésein ezentúl is résztvenni s azt működésében támogatni szíveskedjenek.

III. A kiküldött végrehajtóbizottság működési és hatáskörét illetőleg a közgyűlés a pénzügyi és gazdasági bizottmány idevonatkozó javaslatának mellőzésével a tanács javaslatát a felhozott indoknál fogva elfogadja s határozatilag kijelenti, hogy *a végrehajtóbizottság a képzőművészeti bizottság mintájára szervezendő s mint ilyen, önálló működési körrel bírand.*

IV. Felhatalmazza a közgyűlés a kiküldött végrehajtóbizottságot, hogy magát megalakulása után részint a cél iránt kiválólag érdeklődő, valamint oly egyénekkel, kiknek érdekében a mozgalom megindult, részint

akár a főváros, akár az ország területén hasonló czél előmozdítására alakulandó egyletek és társulatok képviselőivel — később meghatározandó arányban — *kiegészíthesse.*

V. Végre a végrehajtóbizottság működésének megkezdése s illetve a munkálatok megindítása céljából a közgyűlés a végrehajtóbizottság részére *5000 forint összeget szavaz meg* s ezen összeg fedezetét illetőleg elfogadja a pénzügyi és a gazdasági bizottmánynak a tanács által is pártolt azon javaslatát, hogy ezen összeg rendes fedezet hiányában hitel útján az 1887. évi zárszámadáskor mutatkozó bevételi többletek terhére számoltassék el.«

*

Ezt a közgyűlési határozatot dr. *Rácz* Károly bizottsági tag *megfellebbezte* azért, mert a közgyűlés mellőzte a pénzügyi bizottság által javasolt ama kikötést, hogy a végrehajtóbizottság mikénti megalakítása, tagjainak működési időtartama, kilépési sorrendjök, egyszóval szervezése, továbbá ennek a bizottságnak a törvényhatósághoz való viszonya, jogai és kötelességei, felelőssége és ellenőrzése, nemkülönben hatásköre *szabályrendeletileg megállapittassék.*

A belügyminiszter a közgyűlés fent közlött határozatát a fellebbezésnek figyelmen kívül hagyása mellett *jóváhagyta* ugyan, de egyúttal figyelmeztette a főváros közönségét, hogy ha a végrehajtóbizottság az 5000 forinton felül *újabb összeget* kívánna, e részbeni határozatát érdemleges megfontolás tárgyává csak az esetben teszi, *ha a végrehajtóbizottság viszonya az alakítandó országos bizottsághoz és magához a törvényhatósághoz, valamint szervezete, megállapítva lesz.*

*

A tanács 1888. április 19-én 6879. számú határozatával felhívta a bizottságot, hogy a fent közölt közgyűlési határozat értelmében működését kezdje meg, a miniszteri leirat értelmében ügyrendet készítsen és azt jóváhagyás végett terjessze be.

A bizottság működéséről azonban eléggé sivár képet kapunk *Halmos* János polgármesteri jelentéséből. A már akkor is az élet minden megnyilvánulásával szemben kiváló érzékkel bíró Fővárosi Statisztikai Hivatal kebelében felállítottak ugyan egy *végrehajtó* irodát és egy *sajtóirodát* is »a külföldi hirlapokban a főváros érdekében való zsurnalisztikai tevékenység kifejlesztése« céljából, azonban a statisztikai hivatal akkori igazgatója, *Kőrösy* József, nagymérvű hivatalos elfoglaltsága miatt csak igen kevés időt tudott az idegenforgalom céljaira szakítani.

A bizottság 1888. április 23-án tartotta meg alakuló ülését és azon báró *Lipthay* Béla elnöklete alatt kis bizottságot küldött ki, amelynek tagjai *Vámbéry* Ármin és *Kőrösy* József voltak.

A sajtóiroda szellemi vezetését és felügyeletét a bizottság *Kőrösy* Józsefre bízta, egyben pedig *Sasváry* Ármint a »Revue de l'Orient« című hetilap szerkesztőjét alkalmazták, évi 300 forint tiszteletdíj és »nagyobb hirlapi cikkek után fizetendő aránylagos munkadíj« mellett.

A már idézett polgármesteri jelentés szerint a sajtóiroda közleményei különösen a következő lapokban jelentek meg:

Konstantinápolyban a »Levant Herald«, a »Phare du Bosphore«, »Moniteur Oriental«, »Journal de la Chambre de Commerce de Constantinople« és az

Az 1881—1902 között gótikus stílusban épült új Országháza ma is Budapest legimpozánsabb épülete
(Építette Steindl Imre)

»Epoch« című lapokban, Athénben az »Akropolis«-ban és Bécsben a »Vienna Weekly News«, a párisi lapokban Raoul *Chélard* párisi hirlapíró ismertette Budapestet, azonkívül a Génuában megjelent »L' Annuaire d' Italie« című könyvben képpel illusztrált ismertető hirdetés jelent meg Budapestről, továbbá New-Yorkban a »World Travels Gazetta« és a Cook-féle »Weltreise-zeitung«-ban, valamint az »Oestr. Centralblatt« című lapokban.

A bizottság *Kőrösy* Józsefet megbízta, hogy írjon Budapestet ismertető rövid illusztrált könyvecskét, amelyet azután német, angol, francia, szerb, görög, román, bolgár és török nyelvekre fordítottak le. Ezeken az idegen nyelveken az ismertető könyvecskét összesen 30.000 példányban nyomtatták,

ebből szétküldöttek 24.000-et, úgyhogy 6000 megmaradt. A 4 és fél ív terjedelmű szövegből 2 ívet tett ki a főváros ismertetése, 2 és fél ívet pedig a hirdetési rész. Összesen 17 képet közöltek benne.

*

A polgármesteri jelentés nem is foglalkozik részletesebben azzal, hogy a bizottság rövid fennállása alatt tárgyalásokat folytatott a Thomas *Cook* londoni és *Stangen* berlini cégekkel, amelyeket arra kért fel, hogy túráikba vegyék fel Budapestet is. Ezt a cégek meg is tették és társaskirándulásokat is rendeztek Budapestre.

Támogatta továbbá a bizottság a »Budapesti Látogatók Lapja« című, magyar, francia és német nyelven megjelent lapot.

Feladatául tekintette egy országos idegenforgalmi egyesület megalakítását is, tárgyalásokat és mozgalmat indított ebben az ügyben. Megállapította az alapszabályokat, a felhívás szövegét, sőt mozgalmat indított tagok gyűjtésére is, de eredmény nélkül. Az egyesület neve »*Országos Széchenyi Egyesület*« lett volna.

Megkereste a múzeumok igazgatóságait, hogy adjanak ki idegennyelvű katalógusokat s alkalmazzanak idegen nyelveket beszélő vezetőket.

Előterjesztést tett a tanácshoz, hogy gondoskodjék a Margitszigetnek a Margit-híddal való összeköttetéséről. (A szárnyhíd akkor még nem volt meg.)

Szép és lényegében elég eredményesnek kell tehát tekintenünk a bizottság rövid három év alatti működése alatt az akkori anyagi viszonyok között és az akkori fölfogásnak megfelelően végzett tevékenységét.

A mi szempontunkból azonban rá kell mutatnunk egy hiányosságra.

Jóllehet, a Fővárosi Egylet 1877. évi javaslatában megemlíti azt, hogy »a fősúly volna helyezendő a főváros *gyógyforrásaira és ásványvizeire*« az idegenforgalmi bizottság, hivatalos tevékenysége során, *egyáltalában mellőzte* a budapesti fürdők propagálását — ha csak nem vehetjük annak azt, hogy a székesfővárosi ismertető könyvben a Császár-, a Rác- és a Lukács-fürdő igazgatóságával hirdetési díjakat fizettettek és így ez a budapesti ismertető mégsem nélkülözi teljesen a fürdőket. Azonban már a propaganda-bizottság által kiválasztott 17 kép között *egyetlen egy fürdő látképe sem szerepel*, épúgy nincs semmi szó *Halmos* János polgármester további jelentésében arról, mint hogyha felismerték volna a budapesti fürdők idegenforgalmi jelentőségét.

Ez a bizottság, *Halmos* János jelentése szerint, »formálisan nem oszlott ugyan fel, de midőn az említett programmban felsorolt és foganatosítható feladatokat — néhánynak kivételével — megoldotta, 1891-ben megszűnt tovább működni, illetőleg az 1891. március 16-án tartott ülése után többé össze sem hivatott.« Azontúl az idegenforgalmi ügyeket *a polgármester közvetlen felügyelete alatt álló* és kizárólag a tanácsnokfőjegyző által vezetett *tanácsi elnöki ügyosztály intézte.*

Meg kell említenünk, hogy az egykorú napilapok értesítése szerint a székesfővárosi statisztikai hivatal igazgatója, *Kőrösy* József, 1897. nyarán *szabályrendelet-tervezetet* készített, hogy meg lehessen állapítani a Budapesten megforduló idegenek számát. Kötelezni akarta a szállodákat, hogy a statisztikai hivatal által készített minta alapján írják össze a vendégek nevét és tartózkodási idejét. Az összeírás helyességét a statisztikai hivatal ellenőrizné s az ellene vétőket 100 forint bírsággal sujtaná. Ez a javaslat azonban nem lépett életbe, sőt annak tárgyalására sem került sor.

*

Ezekben az évtizedekben Budapest székesfővárosra vonatkozólag legfőképen az 1885., 1895. és az 1896. esztendők idegenforgalmának összehasonlítása lehet jelentős, mert 1885-ben volt az *Országos Kiállítás*, 1896-ban pedig a *Millenniumi Kiállítás*. 1885-ben 23.153 ausztriai, 12.324 egyéb külföldi, 1895-ben 26.470 ausztriai és 15.002 egyéb külföldi, 1896-ban 34.385 ausztriai és 24.774 egyéb külföldi idegen volt Budapesten.

A Millenniumi Kiállítás idegenforgalmi adatainak részletezése — a rendezőbizottság jelentése alapján, — 1898. augusztus havában került nyilvánosságra a napisajtóban. Megállapította az erről készült jelentés, hogy a kiállítás idegenforgalmi eredményeit nagyon károsan befolyásolta »*Bécs agitációja*« és az a körülmény, hogy a szerbek nem jöttek el Pestre.

A millenniumi évben az idegenforgalom *legnagyobb havi átlaga* szeptember hónapban volt, amikor naponta átlag 681 ember érkezett Budapestre. Július hónapban, amikor a hódoló felvonulást tartották, a napi átlag csak 517 volt. Legtöbben augusztus 15-én érkeztek: 1256, míg a legkevesebben május 5-én: 294.

Az egész 1896. évben:

Szállodákban megszállt idegenek száma	152.567
Kiállítási barakkokban elszállásoltak száma	86.926
Városi iskolákban elszállásoltak száma körülbelül	27.000
A fővárosi lakásiroda útján szálláshoz jutottak száma	2.000
Állami iskolákban és magánlakásokban elszállásoltak száma	30.000
Összes idegenek száma	**298.493**

A fenti — természetesen nem egészen pontos, mert részben becslés útján megállapított — számból *a magyar vidék* (a belső idegenforgalom) 239.000 fővel volt képviselve, A millenniumi évben az egész idegenforgalmi szaporulat — szembeállítva az 1895. év adataival — 152.745 volt.

Tanulságos összehasonlítást kapunk, ha figyelembe vesszük a napisajtó cikkeiben közölt adatok alapján a Budapestre érkezett *külföldi idegenek* számának alakulását az 1896. évben:

Ausztria: 34.385, — ami az 1895. évi adattal szemben 7.915 főnyi többletet jelent.
Németország: 9.182, — ezzel szemben 1885-ben: 4.081 és 1895-ben: 6.019.
Romániából: 2.762, — ezzel szemben 1885-ben: 1.378 és 1895-ben: 1.326.
Franciaországból: 2.164, — ezzel szemben 1885-ben: 1.614 és 1895-ben: 1.325.
Angliából: 1.865, — ezzel szemben 1885-ben: 1.100 és 1895-ben: 834.
Bulgáriából: 621, — ezzel szemben: 1885-ben 170 és 1895-ben: 839.
Szerbiából: 927, — ezzel szemben 1885-ben: 1.045 és 1895-ben: 971.
Amerikából: 1.117, — ezzel szemben 1895-ben: 474, és 1895-ben: 590.
Ázsiából: 116, — ezzel szemben 1885-ben: 38 és 1895-ben: 79.
Ausztráliából: 8, — ezzel szemben 1885-ben: 17 és 1895-ben: 6.

Halmos János polgármesternek a megállapítása szerint »a Millenniumi Kiállítás, ünnepélyek és kongresszusok következtében Budapestre 14.882 külföldi idegennel több jött, mint rendes viszonyok között jött volna. Ez *vajmi csekély eredmény* ahhoz képest, amennyi költséget és fáradtságot az Ezredéves Országos Kiállítás a kiállításnak külföldön való reklamozására fordított és amennyire iparkodott a főváros kiállítási bizottsága az idegenek elszállásolását Budapesten megkönnyíteni, nemkülönben másrészt azon rendkívüli tényezőkhöz (kiállítás, Milleniumi ünnepély, nemzetközi kongresszusok, stb.) képest, amelyek 1896-ban az idegenforgalom emelésére befolyást gyakoroltak.«

IV.

Az idegenforgalom kérdése a világháború előtt külföldön és Magyarországon.

A világháború előtti korszakban *rendszeres idegenforgalmi statisztikai adatszolgáltatásról* nemcsak Magyarországon, illetve Budapesten, hanem még a nyugati országokban is alig lehetett még szó. Mégis vannak olyan adatok, hogy például *1911-ben Itália egész idegenforgalma nem tesz ki többet, mint 61.606 személyt.* A világháború kitörése előtti esztendőkben Svájc idegenforgalmi bevételeit 265,000.000 frankra, Franciaországét 2½ milliárd frankra, Olaszországét pedig 750 millió lírára becsülték.

Az egyre növekvő idegenforgalomnak a közgazdasági irodalomban eleinte ellenzői is voltak. Így például 1911-ben Hermann *v. Schullern zu Schrattenhofen* »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik« c. munkájában a külföldiek beáramlásának egyik hátrányos következményét látja abban, hogy *a fizetési eszközök megszaporodnak és ezzel csökken a pénz vásárló ereje;* az idegenforgalom egyes helyeket internacionalizál és ezzel elősegíthetik a nemzeti sajátosságuknak, valamint az ebben rejlő nívójuknak elvesztését; a lakosság a könnyű pénzkereset következtében elveszti a komoly munkához való kedvét; az eddiginél is nagyobb mértékben belesodorja a parasztságot a pénzgazdálkodásba és ezzel növeli a mezőgazdasági munkáshiányt; téves vágányokra irányítja a tőkét, különösen akkor, ha az idegenforgalom nem állandó, hanem csak átmeneti jellegű. Az egyszerű nép közé

fényűző szokásokat plántál át, a gabonatermeléstől és állattenyésztéstől elvonja a munkáskezet, a jobb élelmiszereknek a nyaralók (idegenek) részére való eladásával leszállítja a lakosság élelmezési színvonalát; terjeszti az alkoholizmust; a lakosság nyereségvágyát erősen felcsigázza; végül pedig kedvező talajt teremt a borravaló-rendszer felburjánzásának.

Ezek az ellenérvek szinte megdöbbenésre késztetik azokat, akik az idegenforgalom kérdésével komolyan foglalkoznak. Ha az érveléseket megvizsgáljuk és beleképzeljük magunkat a békeidőknek kényelmes, nyugodt gazdaságpolitikájába, valamint az akkor még be nem következett és ismeretlen gazdasági élet-halál harcba, valamint a túlzásba vitt nacionalizmus gondolkodásmódjába, Schullern-nek néhány érve gondolkodóba ejthetne. Azonban a tárgyilagos bírálatot Gyömrei is csupán a »téves invesztíciók lehetőségének« ellenérvére korlátozza.

*

Az idegenforgalom azonban már a háború előtt is komoly tanulmányok és szervezési munkálatok tárgyát képezte. Az említett üzleti jellegű utazási irodák és vállalatok mellett *a helyihatóságok is* egyre inkább kezdtek belekapcsolódni az idegenforgalom megszervezésébe és irányításába. Sőt már az egyes államok sem maradtak tétlenül.

A társadalom pedig, különösen az idegenforgalomban közvetlenül, vagy közvetve érdekelt iparágak a szervezkedés útjára lépett.

Németországban 1913-ban városi *idegenforgalmi hivatala*, vagy irodája volt: Aachennek, Casselnek, Kölnnek, Frankfurtnak, Neustadtnak, Stettinnek, Wiesbadennek és még több kisebb városnak.

Idegenforgalmi egyesületeket szubvencionáltak:

A város neve	1913. évi szubvenció márkában	A város neve	1913. évi szubvenció márkában
Altona	1.000	Lüneburg	1.000
Bingen	200	Magdeburg	3.000
Bredeney	500	Mannheim	5.000
Danzig	2.000	Mörs	400
Düsseldorf	4.000	Mülhhausen	2.000
Erfurt	3.000	Oberhausen	2.000
Gelnhausen	100	Rheydt	200
Hildesheim	2.700	Saarbrücken	2.000
Karlsruhe	6.000	Wald	500
Kiel	1.000		

Idegenforgalmi ügyosztálya van Barmen város tanácsának és Crefeldben idegenforgalmi bizottság intézi az ügyeket.

A »Kommunales Jahrbuch« adatai szerint 1913-ban, Németországban teljesen kiépített idegenforgalmi hivatala van 30 városnak, — a tanács

vagy polgármester mellesleg intézik az idegenforgalmat 150 városban, — városi támogatással idegenforgalmi egyesület működik 300 városban és községben.

Düsseldorfban 1912-ben a nyugatnémetországi idegenforgalmi szövetségek *kongresszusra* gyültek össze, amelyen Köln város idegenforgalmi hivatalának vezetője dr. *Wagner* tárgyalta azt a kérdést, hogy milyen legyen a *munkamegosztás* a város és az egyesületek között. Az akkori felfogásnak megfelelően, a kongresszus arra az álláspontra helyezkedett, hogy az *egyesületek* inkább az átmeneti forgalommal törődjenek, míg *a városigazgatás a tartós, állandó idegenjárás érdekeit mozdítsa elő olyan lehetőségek megteremtése útján, amelyek a várost nemcsak szezónszerűen, hanem mindig kívánatos tartózkodási hellyé teszik.*

*

Berlinben megalakult a »Zentralstelle für den Fremdenverkehr Gross-Berlins«. Sokan kifogásolták és szükségtelennek tartották ezt, azzal az indokolással, hogy részint Berlinnek már »*elég nagy idegenforgalma van*, a várost eléggé ismerik és nem elég nagystílű ahhoz, hogy Páris idegenforgalmával vetekedjék.« Az intézmény hívei pedig azzal érveltek, hogy 1913. júniusában Berlinben 6000 amerikai járt, de ugyanabban a hónapban Párisban — 35.000.

A leipzigi idegenforgalmi egyesület példája mutatja, hogy a társadalom és a hatóság idegenforgalmi teendői között a határok mennyire elmosódhatnak. Igaz ugyan, hogy teendők tekintetében nem is lehet a két szervezet munkáját teljesen elkülöníteni, mert — dr. *Bolgár* Elek megállapítása szerint a Városi Szemle 1916. évi 5—6. számában »Az idegenforgalom kérdése« c. tanulmányában olvashatjuk bővebben — a társadalmi idegenforgalmi szervezet »éppúgy lehet altruisztikus, mint a hatósági és éppoly gyakran fordul elő az, hogy a társadalmi szervezet minden üzleti szempont mellőzésével végzi feladatait, mint az, hogy *a hatósági szervezet kiadásainak egy részét prospektusok, kalauzok, brosürák árusításával, vagy hirdetések felvételével igyekszik megtéríteni.*«

*

Svájc is szükségét érezte már a békeidőben az idegenforgalom céltudatos megszervezésének. *Seiler* svájci képviselőnek érdekes összeállítását ismerjük a svájci szállodaiparba fektetett értékek jövedelmezőségéről.

A svájci szállóipar ugyanis 1872-ben 35.000 ágyat tartott fenn, 150,000.000 frankos befektetéssel és ez a tőke 6%-ot kamatozott, később ezek a számok változtak.

Év	Ágyak száma	Befektetett tőke	Évi kamatozás
1872	35.000	150,000.000 fr.	6%
1882	58.000	200,000.000 «	5·5%
1912	?	1.000,000.000 «	4—4·5%

Más svájci közgazdászok szerint 1912-ben az idegenforgalomban érdekelt iparokban közel 4.000,000.000 franknyi tőkebefektetés feküdt s ennek a jobb kamatozása érdekében volt szükség az idegenforgalom országos jellegű megszervezése.

*

Németországban 1907-ben az egyes idegenforgalmi egyesületek országos szövetséget alakítottak »Bund Deutscher Verkehrs-Vereine« néven. Az alakuláskor 24 tagja volt, egy év után a taglétszám 99-re, tíz év után pedig

A lebontott Tabán egyik romantikus utcarészlete, amelyet a külföldiek szívesen kerestek föl
(Klemm Árpád felvétele)

300-ra szökött fel. A szövetség tagjai között voltak: tartományi és országos idegenforgalmi egyesületek, helyi városszépítő és hasonló jellegű idegenforgalmi intézmények, városok és községek, fürdő és üdülőhelyek, turisztikai egyesületek, közlekedési társaságok, sportegyesületek, kereskedelmi és ipari szövetségek, társulatok, üzemek stb. Kéthetenkint rendkívül érdekes, értékes és művészi kiállításban megjelenő lapjuk is volt »Deutschland« címen.

A Szövetség célját a következőkben foglalhatjuk össze:

1. a külföldről Németországba irányuló idegenforgalom fejlesztése,
2. a birodalom határain belül a forgalmi érdekek képviselete,

3. tagjainak idegenforgalmi tevékenységét tapasztalataik, megfigyeléseik kölcsönös kicserélése által támogatni,

4. tagjainak közös érdekeit és feladatait idegenforgalmi tekintetben minden lehető eszközzel, erejéhez mérten előmozdítani.

A Szövetség a külföldön is igen erős propagandatevékenységet folytatott s e tekintetben legjelentősebb alkotásai a különböző országokban nagy számban állandóan kiépített információs irodái voltak. Azonban nagy áldozatot hozott azért a célkitűzésért is, hogy a németek maguk is többet utazzanak hazájukban.

*

Ausztriában már az 1908-ban létesített közmunkaügyi minisztériumban külön *idegenforgalmi ügyosztályt* állítottak fel, amelynek nemcsak a külföldi idegenforgalmi propaganda irányítása a feladata, hanem programmjába tartozik: szállók építése, bankok, vasutak létesítése stb.

Amellett az egyes tartományok külön-külön is folytattak idegenforgalmi propagandát. Különösen *Tirol* eredményes propagandája nyugtalanította és kényszerítette megfelelő ellenakcióra Svájc idegenforgalmának vezetőit.

Rendkívül jelentős szerv volt a háború előtt Ausztriában a »*Landesverband für Fremdenverkehr in Wien und Niederösterreich*«. A Szövetség 1903-ban alakult meg, tagjai: egyesületek, intézetek, községek és más testületek, valamint az idegenforgalomban érdekelt magánosok is, minden poltikai tendencia nélkül. Érdekes és említésreméltó a Szövetség alapszabályszerű céljának kettős tagozata:

részint *az idegenforgalom jelentőségének és előnyeinek ismeretét felébreszteni és fokozni a tartomány lakosságának összes rétegeiben;*

részint megtenni mindazokat az intézkedéseket, amelyek alkalmasaknak látszanak arra, hogy *az idegeneket Bécsbe és Ausztriába vonzzák és ottmarasszák.*

*

Mielőtt a székesfőváros törvényhatósága által intézményesebben irányított idegenforgalmi politika további fejlődésével foglalkoznék, szükségesnek tartom, hogy visszapillantást vessek Budapest idegenforgalmára, illetve idegenforgalmi statisztikai adataira a mult század vége felé.

1885-ből való statisztikai adatok szerint az összes budapesti idegenforgalom ekkor: 102.252 volt. Ugyanakkor a főváros lakossága 400.000 körül volt.

1890-ben az idegenforgalom 121.646 főt tett ki, ugyanakkor a főváros lakossága 506.384 volt.

A Budapestre érkező idegenek közül 1890-ben a Magyarország területéről érkezők száma, vagyis a belső idegenforgalom 82.878 főt tett ki, míg a fenti számban Ausztria 24.391, az egyéb külföld 14.377 fővel szerepel.

A Millenniumi Kiállítás évében, 1896-ban az összes idegenforgalom 152.567 főt tett ki. Ebben a számban Magyarország lakosai 93.808 fővel, Ausztria 34.385 fővel, míg az egyéb külföld 24.774 fővel szerepelnek.

Az 1890-es évek idegenforgalmának alakulását az alábbi táblázat mutatja:

A budapesti idegenforgalom alakulása az 1885—1896. közötti években.

1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896
102.252[1])	—	89.456	85.296	107.841	121.646	126.824	114.154	124.642	127.245	128.061	152.567

1910-ben az összes budapesti idegenforgalom már 226.844 főnyi volt, ebben Nagymagyarország lakossága: 173.547 főt tett ki, Ausztria 25.164, az úgynevezett egyéb külföld 28.133-at. Ebben az évben már statisztikai számításba vették *a Budapesten eltöltött éjjelek számát*, amely: 632.037 volt, tehát az egy-egy idegenre eső átlagos éjjelezési időtartam 2·8 ami jóval kevesebb még, mint a jelenlegi átlagos éjjelezési időtartam (3·71).

A háborúelőtti idegenforgalomnak ezeket az adatait részletesen vizsgálva azt találjuk, hogy *Bécsből Budapestre*

1885-ben	15.382
1890-ben	17.172
1896-ban	23.372
1910-ben	20.545

idegen érkezett.

Ausztria egyéb területeiről Budapestre pedig

1885-ben	7.771
1890-ben	8.219
1896-ban	11.013
1910-ben	8.831

Ausztria és Bécs idegenforgalma tehát a Millenniumi Kiállítás idején kulminált, amikor a sok tarka látnivaló vonzotta az idegeneket Budapestre.

Németország 1910-ig állandóan *emelkedő* idegenforgalmat juttatott Magyarországnak:

1885-ben	4.081
1890-ben	5.358
1896-ban	9.182
1910-ben	9.511

[1]) Az adatszolgáltatás hiányzott.

Svájc a háború előtt egészen kis létszámmal szerepelt:

1885-ben	312
1890-ben	348
1896-ban	428
1910-ben	567

Olaszország, Franciaország, Anglia, Hollandia, Oroszország és Románia területéről érkező idegenforgalmunk ugyancsak *kulminált* a millennium évében, amit az alábbi összefoglaló táblázat mutat:

Az 1896. évi Millenniumi Kiállítás idején kulmináló idegenforgalom.

Megnevezés	1885	1890	1896	1910
Bécs	15.382	17.172	**23.372**	20.545
Egyéb Ausztria	7.771	7.219	**11.013**	8.831
Olaszország	593	413	**1.613**	947
Franciaország	1.614	1.430	**2.164**	1.745
Anglia	1.100	843	**1.865**	1.457
Hollandia	151	101	**299**	266
Oroszország	420	511	**1.566**	10.89
Románia	1.378	1.686	**2.762**	2.363
Görögország	59	67	**73**	39
Dánia, Svédország, Norvégia együtt	143	146	**369**	309

Érdekes politikai következtetésekre adhat alkalmat az a tény, hogy a békebeli Szerbia: 1885-ben 1045, öt évvel később: 1890-ben 1344 idegent adott Budapestnek, azonban *a magyar nemzet évezredes ünnepe idején ez a szám hirtelen lecsökkent* 927-re, míg 1910 ben ismét elérte az 1075-öt.

A Millenniumi Kiállítás tehát nagy általánosságban idegenforgalmi szempontból *vonzóerővel* bírt és meghozta az eredményt: Budapest székesfőváros idegenforgalma megnövekedett. Azonban a kiállítás utáni években *még az idegenforgalmi statisztikára szükséges 12 forint 50 krajcár készkiadást is sajnálta a Fővárosi Statisztikai Hivataltól a főváros akkori vezetősége* úgy, hogy az idegenforgalmi statisztikai adatszolgáltatás az azutáni esztendőkben csonka. Egyébként a kiállítás idegenforgalmi eredményeivel az akkori mértékadó körök, miként azt *Halmos* János polgármesteri jelentéséből is láthattuk, nem voltak megelégedve.

*

Itt kell bővebben foglalkoznunk az 1902-ben megalakult *Idegenforgalmi és Utazási Vállalattal*, amely a MÁV menetjegyirodája tevékenységét is átvette. Ez az *első magyar utazási vállalat* már korán felismerte azt a tényt, hogy működési terét főképen *a magyar fürdőkre* kell kiterjesztenie, mert különösen Nagymagyarország területén *elsősorban a fürdő- és üdülőhelyek*

bírtak azzal a vonzóerővel, amellyel az ilyen vállalat tevékenységét eredményes üzletpolitikával folytathatja.

Épen ezért 1902. szeptember 10-én az Utazási Vállalat ügyvezető igazgatója az Országos Balneológiai Egyesület elnökségéhez *átiratot* intézett, amelyben a vállalkozást úgy állította be, hogy az »Magyarország idegenforgalmának emelésében *új korszakot* jelent«. A vállalat magába olvasztotta Cook Tamás és Fia cég, valamint a Nemzetközi Vasuti Hálókocsi Társaság budapesti menetjegyirodáit, azoktól átvette az állammal kötött szerződéseiket és az egész vállalkozás *félhivatalos jelleggel* kezdett működni. Ez a vállalat a későbbi IBUSz őse. Ebben a körlevélben az Országos Balneológiai Egyesülethez a következőket írta:

A Koronázó Mátyástemplom festői szépségű épületét a külföldiek sűrűn fényképezik

»Intézetünk nem kímélve semmi áldozatot, központi helyiségeit, melyek a szállók központjában vannak elhelyezve, a legtökéletesebben szerelte fel és az idejövő idegeneknek *valóságos otthont nyujt*, midőn a kiszolgáló személyzettel saját nyelvükön érintkezhetnek és így *mindent megtalálnak, amellyel budapesti tartózkodásukat élvezhetővé, kellemessé, sőt tanulságossá tehetik.*

Külföldi képviseleteink *már otthonunkban tájékoztatják az utazni szándékozókat*, úgy a szórakozást, mint az üdülést, gyógyulást keresőket. Felkeltik az érdeklődést hazánk iránt, felénk irányítják figyelmüket, ahol megtalálják azt, amit keresnek.

A Vállalat ép ezért az Országos Balneológiai Egyesület útján megkereséssel fordult *a fürdő- és üdülőhelyekhez*, amelyben részletes leírást kívánt a *Cursalon berendezéséről*, az esetleges *gyógyforrásokról*, a szállodák és magánlakások csoportulásáról a Cursalon körül, a szállodák beosztásáról, a lakosztályok arányáról és árairól, stb. Azonkívül a magyar fürdőhelyeknek aján-

latot tett a külföldön bevált *couponrendszer* bevezetésére és a napi penzió árát átlagosan 12 koronában állapította meg.

Értesítette a Vállalat a Balneológiai Egyesületet arról is, hogy a külföldi képviseletek, hotelek, olvasótermek, sőt az utazó publikum részére *idegen nyelven olyan folyóiratot fog kiadni, amellyel az utazási kedvet Magyarország felé hathatósan emelni fogja.*

Ugyanez alkalommal óhajtjuk a continens nagyobb városaiban egy-egy nagyobb hírlapban a magyar fürdő- és üdülőhelyeket *azon betegségenkint csoportosítva* közölni, amelyekre azok leginkább bírnak gyógyhatállyal,« írták a körlevélben.

Hivatkozik a Vállalat arra, hogy az egyes fürdőhelyek külön-külön hathatós reklámot nem fejthetnek ki, ezért ajánlja fel a vállalat az *együttes, kollektív reklamirozást*, amelyben az egyes fürdők aránylagosan, saját anyagi erejük, valamint az igénybe venni szándékolt külföldi reklám terjedelme szerint vennének részt. Továbbá bejelentette a Vállalat, hogy már megállapodott az Északi Tengeri Fürdők Szövetségével is, azonkívül a szövegezendő hirdetést a következő lapokban tervezi állandóan közzétenni: a berlini »Börsencourir«, a párizsi »Figaro«, a londoni »Times«, a szentpétervári »Nowoje Wremja«, valamint az előbb említett saját folyóiratában.

A Vállalat szükségesnek tartotta még kihangsúlyozni azt is, hogy »*intézetünk mindennemű nyereségtől eltekint és egyes-egyedül hazafias célok által vezéreltetve kívánja a magyar fürdőkérdést egy hatalmas lépéssel előbbre vinni.*«

A Vállalat egy újabb, 1902. évi körlevélben megírta azt is, hogy »miután a tapasztalás igazolta, hogy *az idegenforgalmat, ezt az új gazdasági ágat*, társadalmi úton megoldani nem lehet, az idegenforgalmi tevékenységet olymódon helyeztük kereskedelmi alapra, hogy *a magyarországi utazási irodákat, mint amely intézményeknek a külföldi forgalom irányítására döntő szerepük van, a külföldi társaságoktól megváltottuk és az idegenforgalommal foglalkozó magyar érdekeltségnek rendeltük alá.*«

*

Egyébként a vállalat elhatározta már 1902-ben egy központi *fürdőiroda* megszervezését is, amely »nemcsak a fürdőhelyeket propagálná, hanem a magyar ásványvizek terjesztése érdekében is működnék.« A központi iroda fenntartására az összes hazai fürdőktől és üdülőtelepektől közösen fizetendő évi 14.000 koronát kért a vállalkozás, azonban ezt az összeget — a Vállalat közlése szerint — a Cook Tamás és Fia cégnek, valamint a Nemzetköti Hálókocsitársaságnak szándekozott kifizetni a külföldi képviseletek fenntartásáért. Az összeg előteremtésére pedig az Országos Balneológiai Egyesületet kérte fel.

Az új idegenforgalmi vállalat fürdőirodájának alakuló értekezletén *Halmos* János polgármester személyesen képviselte a fővárost, mert súlyt

helyezett arra, hogy *Budapest székesfőváros, mint több fürdőnek a tulajdonosa* és amely város területén a legtöbb fürdő- és üdülőtelep van, a Vállalat által kezdeményezett fürdőértekezleten hathatós szerephez és befolyáshoz jusson.

*

A Balneológiai Egyesület a vállalat által létesíteni szándékolt fürdőiroda céljaira az államtól, mint a legnagyobb fürdőtulajdonostól[1]) évi 4000 korona hozzájárulást kért, azonkívül a székesfővárostól 2000 koronát. A székesfőváros tanácsa 1903. évi február hó 23-án tartott ülésében tárgyalta az Országos Balneológiai Egyesület ezirányú előterjesztését és a következő határozatot hozta:

»A tanács az Egyesület azon kérelmét, hogy a létesítendő központi fürdőiroda fenntartási költségeihez a székesfőváros évi segéllyel járuljon hozzá, ezidőszerint egyrészt, mert a székesfőváros évi költségvetése keretén kívül csak az esetleg jelentkező feltétlen szükségességekre áldozhat, másrészt, *mivel a főváros fürdői jelenlegi állapotukban a hirdetésre* (reklamírozásra) *nem alkalmas objektumok*, nem találta teljesíthetőnek. Miről a »Magyar Szent Korona Országainak Balneológiai Egyesülete« (elnöke dr. *Tauffer* Vilmos m. kir. udvari tanácsos, egyetemi tanár úr kezéhez), továbbá ez ügyben beadott kérvénye elintézéseül *Melczer* Géza cs. és kir. kamarás úr, mint az »Országos fürdőforgalmi egyesület« előkészítő-bizottságának elnöke, felzeten értesíttetnek.

Kelt Budapesten, a székesfőváros tanácsának 1903. évi február hó 26-án tartott üléséből.«

*

Az Országos Balneológiai Egyesület részéről kiküldött szakértő, dr. *Papp* Sámuel 1903. április 19-én számolt be az Idegenforgalmi és Utazási Vállalat Rt. első évi működéséről. Ebben a beszámolóban közölte, hogy az alapvető értekezleteket 1902. november 16., továbbá 1903. január 10. és 11-én tartották meg.

A Vállalat legfőbb programmpontja a központi fürdőiroda létesítése. A főváros először megtagadta a hozzájárulást, az állam azonban az évi 4000 korona hozzájárulást elvileg engedélyezte, azonban olyan feltétel alatt, hogy ezt az összeget csak akkor fogja kiutalványozni, ha a Balneológiai Egyesület elnöksége kellően igazolja, hogy *a központi fürdőiroda megalakult és működését tényleg meg is kezdte.* A miniszteri leirat még ezeket is mondja: »Elvárom a létesítendő irodától, hogy az *a kincstári gyógyfürdők és nyaralótelepek* érdekeit minden tekintetben szolgálni fogja, amely működése módoza-

[1]) Országunk megcsonkítása előtt a legtöbb gyógyfürdő, — az elszakított területeken — *kincstári* tulajdon volt.

tainak megállapítása iránt a megalakult iroda a vezetésem alatt álló minisztériummal lépjen érintkezésbe.«

A Balneológiai Egyesület 1903. október 29-én újabb beadványt intézett a székesfőváros tanácsához. Ebben hivatkozott arra, hogy jóllehet a főváros fürdőinek a helyzete változatlanul fennáll, azonban megjegyezni kívánta, hogy *a létesítendő fürdőiroda sikeres munkálkodásának a székesfőváros nemcsak mint fürdőtulajdonos venné hasznát, hanem az idegenforgalmat is lényegesen emelni fogja és állandósítani is, ami a fővárosra nézve — egészen eltekintve attól, hogy fürdői is vannak — nem lehet közömbös.*

Erre az előterjesztésre a főváros 1903. évi november hó 26-án a következő tanácsi határozatot hozta:

»Bár a tanács a maga részéről is elismeréssel van ama törekvés iránt, hogy a hazai fürdők és az idegenforgalom emelése érdekében valamely központi szervezet létesüljön, *ámde addig, amíg ilyen szervezet létre jött, amíg az törvényesen meg nem alakult és amíg annak eredményes működését nem látja, nem érzi magát indíttatva arra, hogy a székesfőváros jelenlegi pénzügyi helyzetében, a még csak létesítendő központi fürdőiroda fenntartásához való hozzájárulásra nézve már előzetesen is kötelezettséget vállaljon*, illetőleg aziránt a törvényhatósági bizottság közgyűléséhez előterjesztést tegyen.

Kelt Budapest székesfőváros tanácsának 1903. évi november hó 26-án tartott üléséből.«

Az Országos Balneológiai Egyesület azonban *harmadszor* is visszatért erre a tárgyra és 1904. évi január hó 11-én kelt felterjesztésében arra a tényre mutatott rá, hogy *Bécsben újabban egy nagyszabású idegenforgalmi egyesület létesült, amelyet úgy Bécs városa, mint Alsóausztria hathatósan pártol és támogat. Magyarországon ilyen egyesület létesítésére irányított törekvések azonban ezideig, sajnos, mindig meghiusultak.*

Hivatkozott továbbá az Egyesület igazgatótanácsa arra is, hogy a földművelésügyi miniszter megtalálta azt a módot, hogy az általa engedélyezett állami hozzájárulás csakis a tényleg működő fürdőiroda költségeire legyen fordítva és az Országos Balneológiai Egyesület hangoztatta, hogy semmi akadályát nem látja annak, hogy a székesfőváros *ugyanezt a módot válassza.*

Erre a beadványra a székesfőváros tanácsa 1904. évi március hó 9-én már előterjesztéssel fordult a közgyűlés elé, amelynek alapján a közgyűlés a következő határozatot hozta:

»A tanács indokolt javaslata alapján elhatározta a közgyűlés, hogy az Országos Balneológiai Egyesület központi fürdőirodájának fenntartására 1904. és 1905. évre *évenként 2000 korona hozzájárulást engedélyez* s az 1904. évre esedékes 2000 korona fedezetéül a községi alap rendkívüli kiadásai között nyitandó *önálló fejezetben* való elszámolás mellett, a kiadási CXVII. fejezet alatt előre nem látott különféle kiadásokra felvett 200.000 korona

átalányösszegből még rendelkezésre álló 189.291 koronát jelöli ki, az 1905. évre esedékes 2000 koronának pedig az 1905. évi költségvetésbe *a községi alap rendkívüli kiadásai között önálló fejezeten* való felvételét rendeli el.

Kiköti azonban a közgyűlés, hogy a hozzájárulási összeg csak abban az esetben utalványozható ki, ha a fürdőiroda megalakult és működését tényleg meg is kezdte s a megszavazott segélyösszeg fejében köteles lesz a fürdőiroda a székesfőváros fürdőinek érdekeit minden tekintetben szolgálni, amely működés módozatainak megállapítása végett tartozik a megalakult iroda vezetősége a székesfőváros tanácsával érintkezésbe lépni.

Ez a határozat felsőbb jóváhagyás végett a m. kir. Belügyminiszter úrhoz felterjesztendő.

Kelt Budapesten, a székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1904. évi március hó 9-én tartott rendes közgyűléséből. *Halmos* s. k., polgármester.«

A pesti oldal az 1897—1903. év között épült Halászbástya egyik fülkéjéből nézve

*

A világháború előtt, a már említett Millenniumi Kiállítás óta az 1910. esztendő volt talán a legjelentősebb és legeredményesebb az idegenforgalom szempontjából. Ebben az esztendőben a főváros idegenforgalmi statisztikája *232.930 belföldi látogatót tüntet fel, ami olyan nagy szám, hogy azóta sem sikerült ezt az eredményt elérni.* Talán a *nemzetközi orvoskongresszus és az aviatika* iránt felkeltett érdeklődés magyarázza meg ezt a forgalmat, mert ebben az esztendőben tartották meg Budapesten az akkori viszonyok között óriási jelentőségű és felejthetetlen *első nagy repülőversenyt.*

Ezt megelőzően 1905-ben 192.130 belföldi és 41.711 külföldi látogatója volt a fővárosnak. Az utolsó teljes békeévben, 1913-ban 189.094 belföldi és 55.116 külföldi idegent mutat ki a statisztika.

V.

A Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal megalakítása és annak előzményei.

Halmos János polgármesternek Budapest székesfőváros idegenforgalmáról az 1900. évben kiadott jelentése — amelyet föntebb már méltattam — volt sokáig az egyetlen forrásmunka ebben a kérdésben. De a rezignáció, amely benne végigvonul, nem vette el a polgármester kedvét az idegenforgalom további propagálásától.

A székesfőváros vezetősége már belátta abban az időben is, hogy *az idegenforgalom kérdését egészen gyökeres megszervezés alá kell venni* és ezért az 1901. évben több értekezlet is volt ebben a tárgyban. Halmos János polgármester 1902. évi január hó 31-én előterjesztést is tett a tanácsnak és felterjesztést intézett a kereskedelemügyi miniszterhez. Ebben a felterjesztésben kifejtette, hogy a székesfőváros véleménye szerint legcélravezetőbb volna Budapesten *a kormány és a főváros törvényhatósága támogatásával társadalmi úton egy idegenforgalmi egyesületet megalkotni*, amely a kereskedelmi kormányzat és a fővárosi hatóság állandó felügyelete alatt állna és minden bürokratizmustól menten, kizárólag üzleti szellemben működnék. Az egyesület célja volna: egyelőre Budapesten és megerősödése után egyúttal Magyarország egyéb vidékein is emelni az idegenforgalmat. A polgármester még a megalakítandó egyesület alapszabálytervezetét is csatolta és kérte a tanács elvi hozzájárulását, hogy az egyesület megalakulása esetén a főváros is küldjön ki egy tagot az egyesület felügyelőbizottságába.

Hogy milyen részletesen dolgozta ki *Halmos* János akkori polgármester ennek az egyesületnek a programmját, azt igazolja az egyesület célja, valamint az egyesület céljának elérésére szolgáló eszközök felsorolása:

»Az alapszabálytervezet szerint az egyesület célja: közgazdasági érdekből egyelőre Budapesten és megerősödve később Magyarország egyes vidékein is az idegenforgalmat emelni. Feladata mindazon eszközöket megteremteni, mindama törekvéseket előmozdítani és egyáltalában mindent megtenni, ami alkalmas arra, hogy a külföldit Budapestre, Magyarországba való utazásra bírja és ami által igényeit kielégíthetjük, tartózkodását nálunk kellemessé, hasznossá tehetjük és úgy fővárosunkat, mint az ország egyes vidékeit vele megkedveltethetjük. Az egyesület feladatát képezi különösen a főváros és az ország egyes vidékei természeti szépségeinek, *fürdői gyógyhatásának* és kulturális viszonyainak ismertetése külföldön a sajtó, tájékoztatófüzetek, tájképek, hirdetések, plakátok s egyéb eszközök által; továbbá gondoskodni arról, hogy:

a) az utazóközönségnek megfelelő jó *útikönyvek, kalauzok* (Baedeckerek) álljanak rendelkezésére;

b) *az utazás* a világ minden részéből hazánkba gyors, kényelmes, jó és olcsó legyen ;

c) mindenki igényeinek megfelelő *elszállásolást* és ellátást nyerhessen ;

d) helyi térképek, vezetők, katalógusok, menetrendek, helyi közlekedési és egyéb árjegyzékek álljanak rendelkezésre ;

e) az utazóközönség tartózkodási helyén minden tekintetben kimerítő s előzékeny felvilágosítást nyerhessen ;

f) *a helyi közlekedés* minden irányban jó és olcsó legyen ;

g) az idegen túlkövetelésekkel szemben megvédessék és megkárosítása megakadályoztassék ;

h) a külföldi nálunk kellemesen szórakozhassék és mulathasson ;

i) a múzeumok, műtárlatok, templomok, nevezetes középületek, az egyes érdekes intézmények, klubbok, paloták és parkok környékei hozzáférhetők legyenek ;

végül feladatát képezi *az idegenforgalmi statisztikát vezetve* az idegeneket számon tartani.

Az egyesület céljának elérésére szolgáló eszközök :

a) forgalmi iroda ;

b) vidéki idegenforgalmi egyesületek ;

c) szakirodalmi művek, mint kalauzok, ismertető füzetek, monografiák stb. ;

d) tájképek, panorámás képek, térképek, látképes levelezőlapok ;

e) a külföldi sajtó ;

f) a belföldi sajtó ;

g) hirdetések, plakátok és egyéb reklámeszközök ;

h) múzeumok, tárlatok, színházak, mulatóhelyek, lóversenyek, ünnepélyességek, látványosságok, stb. ;

i) kényelmes, jól berendezett és olcsó gyógyfürdők ;

j) műiparcikkek gazdag tárházai ;

k) vasúti összeköttetés ;

l) kényelmes és olcsó szállodák és vendéglők ;

m) jó és olcsó helyi közlekedés ;

n) megbízható kalauzok ;

o) anyagi eszközök, illetőleg alaptőke és megfelelő jövedelem.

Az egyesület a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium, nemkülönben Budapest székesfőváros törvényhatósága kiküldöttjeinek közvetlen felügyelete alatt áll és ezen kiküldöttek az egyesület közgyűlése által kiküldött egyesületi taggal együtt alkotják a felügyelőbizottságot.«

Ez az egyesület azonban — sajnos — nem alakult meg, ami kétszeresen nagy kárát jelenti az idegenforgalom ügyének. Elsősorban azért, mert a fent vázolt részletes munkaterv alapján kétségtelenül igen szép eredményeket tudott volna elérni, de másodsorban s kiváltkép azért, mert ezáltal gyakor-

latilag tisztázódott volna nálunk is az idegenforgalom fokozására irányuló munka egyik alapvető problémája, hogy a hatóság, avagy egy a hatóság támogatását élvező és ellenőrzése alatt álló társadalmi egyesület hivatott-e inkább az idegenforgalom nehéz kérdését megoldani.

1902. évi november hó 19-én az akkor nemrég alakult »Idegenforgalmi és Utazási Vállalat« *Halmos* János polgármesterhez részletes beadvánnyal fordult, melyben az intézet működési körének, terveinek s egész szervezetének részletes ismertetése után azt ajánlotta a polgármesternek, hogy *a székesfőváros idegenforgalma érdekében kifejtendő összes intézkedések foganatosításával az intézetet bízza meg*, az összes ily irányú törekvések és munkálatok középpontjául a vállalatot jelölje ki, az idegenforgalmi irodát, a székesfőváros szervezetébe beleillesztve, *tekintse végrehajtó közegének* és ehhez képest részesítse a vállalatot mindabban az anyagi és erkölcsi támogatásban, amely az ilyen nagyarányú szervezkedésnél a cél érdekében szükséges. Kérte továbbá a polgármestert, hogy a főváros és a vállalat viszonyát, az anyagi és erkölcsi támogatás formáját és mértékét illető tárgyalásokat *saját személyében* vezesse.

Ennek a memorandumnak tárgyalását 1903. év januárjában ismételten kérte a vállalat, mire *Halmos* János polgármester a két beadványt illetékességből átengedte a tanácsnak (tanácsi I. ügyosztály) s egyben felhívta a tanácsot, hogy *az idegenforgalom érdekében a tárgyalásokat mielőbb indítsa meg s azok eredményéről annakidején tegyen jelentést.* A tanácsi I. ügyosztály a két beadványt azzal adta vissza a polgármesternek, »miszerint tekintettel arra, hogy a szóbanlevő két beadvány a legszorosabb összefüggésben áll és együttes megoldást igényel az idegenforgalom emelése érdekében megalakítandó társadalmi egyesület kérdésével, mely a tanács VIII. ügyosztálya ügykörébe tartozik, fenti beadvány ugyancsak a tanácsi VIII. ügyosztálynak volna kiadandó.« Az ügy elintézését ekkor a polgármester utasítására *függőben* tartották s e memorandumra később nem tértek vissza.

*

Az idegenforgalom érdekében a kiállítási év után *a fővárosi hatóság egységesen szervezett munkát többé nem végzett;* egyes lapoknak, kiadványoknak hirdetés útján való támogatását s esetről-esetre való sporadikus intézkedéseit, amelyek közül említésre érdemes a »Magyarország képes albuma« című és 5000 példányban a világ minden táján terjesztett többnyelvű képes díszmű kiadásának támogatása, az elnöki ügyosztály útján foganatosította.

Történtek azonban kísérletek *idegenforgalmi alkalmak* rendezésére.[1]) Az idegenforgalom emelését célzó látványosságok között a nevezetesebbek:

[1]) Különösen meg kell itt emlékeznünk a nagy lelkesedésű gróf *Szapáry* Antalról is, akinek nevéhez több idegenforgalmi attrakció megrendezésének gondolata fűződik.

az 1903. évi *Dunaünnepély* és az 1904. évben volt *bikaviadal* voltak, amelyek azonban a főváros részéről anyagi támogatásban nem részesültek. Méreteire s a főváros anyagi érdekeltségét illetőleg legemlékezetesebb volt az 1910. évi június havában a Magyar Aero Club által a Nemzetközi Léghajós Szövetség megbízásából rendezett *nemzetközi repülőverseny*, melynek esetleges veszteségeért a székesfőváros törvényhatósága az 1910. évi 705. sz. közgyűlési határozattal *250.000 korona erejéig szavatosságot vállalt.*

Az idegenforgalom emelése szempontjából azonban a meghozott nagy áldozat nem járt különösebb erdeménnyel. Az 1910. év június havának idegenforgalmi főbb adatai ugyanis, szembeállítva az 1911. év hasonló adataival, a következő képet nyujtják:

	1910. év június hó	1911. év június hó
Magyarország	15.718	15.384
Ausztria	2.472	2.675
Németbirodalom	800	866
Franciaország	177	177
Nagy-Brittania	134	141
Oroszország	122	104
Románia	120	151
Szerbia	73	111
Egyesült-Államok	163	144
Összes idegenforgalom	**20.231**	**20.137**

»Ezen táblázat kétséget kizáróan igazolja, — mondja egy, a törvényhatósági bizottság határozata alapján akkoriban készült ügyosztályi előterjesztés — hogy még az ily nagy apparátussal és költséggel rendezett s a világ akkori érdeklődésének középpontjában álló repülőverseny sem vonzotta hozzánk említésre méltó számban a külföldi idegeneket, de még a magyar közönség sem kereste fel a rendes mértéket meghaladó számban a fővárost, noha ez az első ily fajta esemény volt hazánkban.«

A kongresszusok közül *az 1910. évi orvoskongresszus* volt a legnagyobb jelentőségű. Ezen a kongresszuson körülbelül 5000 külföldi vett részt.

Olyan beadvány, amely az idegenforgalom érdekében tanácsokat és közreműködést ajánl, több van, de közülük említésre méltó csak egy, az 1911. évben dr. *Bossányi* Bélának, a Sáros gyógyfürdő igazgató-főorvosának a tanácshoz intézett részletes előterjesztése, amelyben *egy városi idegenforgalmi iroda létesítését ajánlotta.*

*

A közgyűlésen ismételten szóvá tették az idegenforgalom ügyét. Az 1909. évi költségvetés megállapítása tárgyában 1908. évi december hó 4-én tartott közgyűlésen *Telkes* Aladár biz. tag azt indítványozta, hogy az idegen-

forgalom emelése érdekében szükséges tennivalók ügyében tegyen a tanács a közgyűlésnek javaslatot. Az 1909. évi november hó 29-én az 1910. évi költségvetést tárgyaló közgyűlésen dr. *Reichfeld* Izor biz. tag terjesztett elő indítványt, mely szerint a közgyűlés utasítsa a tanácsot, hogy az idegenforgalom emelését tegye tanulmány tárgyává, ezzel kapcsolatban lépjen érintkezésbe a MÁV igazgatóságával és a hajózási társaságokkal, a bel- és külföldi idegenforgalmi vállalatokkal, továbbá a helybeli szállodásokkal a társas utazásoknak fővárosunk felé való terelésének megkönnyítése és olcsóbbá tétele végett, tegye tanulmány tárgyává, nem célszerű-e oly *forgalmi iroda* felállítása, melyben a feleknek érdeknélküli módon értesítés adassék a látványosságokról, kiállításokról, képzőintézetekről, közlekedési eszközökről, szállodákról, lakásokról, mulatságokról stb., egyúttal gondoskodjék, hogy az idegenek az esetleges kiaknázások ellen megvédessenek,

hogy *a jövőben az évi költségvetésbe az idegenforgalom emelése végett szükséges összeget a rendes kiadások közé állítsa be,*

végül kíséreljen a tanács odahatni, hogy az idegenforgalom emelése érdekében *magánegyesületek* alakuljanak.

A közgyűlés dr. *Reichfeld* Izor biz. tag indítványát javaslattétel végett kiadta a tanácsnak s a *Székács* Antal biz. tag által felvetett azt az eszmét, hogy *az innen eltávozott »Cook and Son« cég telepíttessék vissza*, a polgármester figyelmébe ajánlotta.

Az indítványok elintézéseként *az 1910. évi költségelőirányzat a rendkívüli kiadások közt 10.000 koronát vett fel az idegenforgalom emelésének címe alatt.*

Az 1910. évi július hó 6-iki közgyűlésen dr. *Havass* Rezső biz. tag tett indítványt, hogy a főváros az idegenforgalom emelése érdekében állandóan és rendszeresen működő *hatósági szervezetet létesítsen* és ennek minél sikeresebb működése és ellenőrzése céljából a főváros törvényhatósági bizottsága kebelében egy *külön idegenforgalmi bizottságot* szervezzen.

*

Dicsérettel kell megemlékeznünk arról a tényről, hogy *Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága idejében felismerte az idegenforgalom nagy jelentőségét.* Az 1900-as évben ellanyhult érdeklődés nem kedvetlenítette el azokat, akiket a polgárság bizalma a törvényhatósági bizottságba képviselőkül küldött ki. Ezek között a kezdeményezés érdemét *Gálos* Kálmánnak kell tulajdonítani, aki, mint törvényhatósági bizottsági tag és kíváló idegenforgalmi szakember, egyébként már az 1911. évi február hó 8-án tartott rendes közgyűlésen a következő indítványt tette:

»Az idegenforgalom és pedig úgy a külföldi, mint a vidéki forgalom gyarapításának érdekében alakíttassék egy *székesfővárosi idegenforgalmi bizottság*, amely nem társadalmi úton, hanem ezen hivatalos jellegénél fogva intézze,

illetve kezdeményezze és javasolja mindazokat a tennivalókat, amelyek a székesfőváros idegenforgalmának gyarapítására kívánatosak és szükségesek.

Az idegenforgalmi bizottság, hogy nehézkessé ne váljék, minél kevesebb tagból, magának a polgármesternek elnöklete alatt elsősorban a közgyűlés tagjaiból alakíttassék.

Ha szükségesnek látszik, ezen bizottság tanácskozásába a főváros törvényhatóságán kívülálló és e kérdésben kiváló egyéniségek is bevonhatók legyenek.

Ez az intézkedés alkalmas lesz arra is, hogy azon törvényhatósági bizottsági tagok, akik ezen bizottságban már működtek és megszűnnének a törvényhatósági bizottság tagjai lenni, a bizottságban szerzett gyakorlatukat és tapasztalataikat továbbra is érvényesíthessék.

A bizottság teendői:

1. A tanácsnak, vagy törvényhatóságnak javaslatokat tenni az idegenforgalom ügyében,

2. tanácskozással elbírálni mindazon ügyeket, amelyek az idegenforgalom kérdését érintve, a tanács, vagy törvényhatóság által intéztetnek el,

3. kezdeményező lépéseket tenni bármely más hatóságnál, vagy társulatnál, minden, a székesfőváros idegenforgalmát célzó kérdésben, vagy ilyen kezdeményező lépések megtételét kérni a tanácstól, vagy közgyűléstől,

4. állandó figyelemmel kísérve az idegenforgalom, noha kezdetleges, de folyton fejlődő ügyét, átirat vagy küldöttség útján eljárni mindenütt és mindenhol, ahol és amikor ezen kérdés előbbrevitele azt kívánatossá, szükségessé, vagy méltóvá teszi.«

A közgyűlés az indítványt kiadta a tanácsnak azzal, hogy ezt az illetékes szakbizottmányok által tárgyaltassa le és terjessze elő a vonatkozó javaslatot.

*

Az 1912. évi május hó 15-én tartott közgyűlésen *Gelléri* Mór bizottsági tag a következő indítványt tette:

A pesti oldal dunaparti sétakorzója, amelynek kiszélesítése már régi terve a székesfővárosnak

»Tekintetes Közgyűlés! Tekintettel arra, hogy az idegenforgalmi mozgalmak nálunk *igen szórványosan* jelentkeznek és megindulásuk alkalmával sem tudnak kellőképen érvényesülni ; tekintettel arra, hogy a főváros köztörvényhatósági bizottsága által annakidején megindított kezdeményezések bizonyos tanulságokat és útmutatásokat rejtenek magukban, mély tisztelettel kérem, *méltóztassék a régebbi határozatok és intézkedések pragmatikus összefoglalását* és azoknak a Fővárosi Közlönyben való közzétételét elrendelni.«

A közgyűlés ezt az indítványt is kiadta tárgyalás és javaslattétel végett a tanácsnak, amely a tanácsi XV. (közgazdasági) ügyosztály útján gondoskodott arról, hogy az idegenforgalmi statisztika eredményeinek figyelembevételével elkészüljön az az összefoglaló leirás a budapesti idegenforgalom ügyében, amelyről föntebb már szóltam.

*

Meg kell állapítanunk, hogy sem a Gálos Kálmán-féle javaslat, sem a többi intézkedés még nem volt elegendő ahhoz, hogy kialakuljon az az egységes idegenforgalmi programm, amely alkalmas Budapest idegenforgalmának az emelésére. (A *Gálos*-féle javaslat, nemkülönben *Gelléri* Mór indítványa azonban már eredményként könyvelheti el, hogy a tanács illetékes ügyosztálya elkészítette a fenti történeti visszapillantást.)

*

Az 1912. évben alakult meg az »Országos Magyar Idegenforgalmi és Fürdőszövetség«, amely az idegenforgalom ügyét a bürokratizmus nehézségeitől mentesen akarta előbbre vinni nagy társadalmi egyesület útján.

Addig, amíg a székesfőváros hivatalos támogatásával megalkotott idegenforgalmi programmokban ekkor még hiányzik a fürdők propagálása, amely pedig igen fontos tényezője volna az idegenforgalom politikájának, az 1912-ben megalakult Idegenforgalmi és Fürdőszövetség már az alapszabályokban lefektetett elvek szerint *országos testülete és érdekképviselete* kívánt lenni mindazoknak az intézményeknek, egyesületeknek, községeknek, egyéneknek és cégeknek, amelyek a hazai idegenforgalom fejlesztése körül érdekelve vannak, vagy pedig a magyar *fürdőügy* fejlesztése körül vannak érdekelve, illetve csupán érdeklődnek iránta. A Szövetség célja ennek megfelelőleg két fejezetre oszlik, még pedig I. és II. fejezetre :

I. Az idegenforgalom fejlesztése terén :

a) az idegenforgalom érdekeinek megvédése és minden téren való előmozdítása a szövetség sarkalatos feladata. Nemcsak az a hivatása, hogy a szövetség tagjainak az idegenforgalom fejlesztésére irányuló igyekvéseit minden téren támogassa, hanem kötelessége minden ily lépést kezdeményezni és megvalósítására törekedni;

b) ide tartoznak: a közlekedési eszközök (vasút, hajózás, automobilutak, posta, távirda és távbeszélő stb.) forgalom tökéletesítésére irányuló törekvések támogatása. Az utazási és elszállásolási viszonyok minden vonalon való javítása és megkönnyítése iránt való törekvés. Az utazó közönség és a szállodatulajdonosok között való közvetítő állásfoglalás;

c) pontos idegenforgalmi statisztikáról való gondoskodás;

d) az idegenforgalom fejlődését *hátráltató akadályok elhárítására* irányuló törekvés;

e) Magyarország idegenforgalmát szolgáló propaganda- és reklámügyek szervezése, javítása és fejlesztése;

II. A fürdők fejlesztésére vonatkozólag a szövetség célja:

a) a magyar fürdők és rokontermészetű vállalatok érdekeinek képviselete;

b) a magyar fürdőügy rendszeres előbbrevitelére szükséges törvényhozási, közigazgatási és társadalmi intézkedések kezdeményezése és a más oldalról kezdeményezettek pártfogása és előmozdítása;

c) állásfoglalás és szakvéleménynyilvánítás a fürdő és más hasonló törvények megalkotása dolgában, valamint minden idevágó közlekedési, kereskedelmi, közszállítási, utazási stb. kérdésben;

d) a fürdők korszerű berendezésére, a fürdőéletre vonatkozó tapasztalatok szerzése és alkalmas módon való értékesítése;

e) a fürdők hirdetésügyeinek szervezése, javítása és fejlesztése. Tanácsadás mindennemű erre vonatkozó reklám és propaganda ügyében;

f) a lehetőség szerint való gondoskodás megfelelő hazai, esetleg külföldi pénzcsoportok szervezéséről, amelyeknek segítségével a tőkehiány miatt kellően nem fejlődhető, de fejlesztésre érdemes fürdők és rokontermészetű vállalatok felvirágoztathatók;

g) a magyar fürdő- és forrásügyi tudományos törekvések támogatása;

h) általában a fürdőügyi kérdések figyelemmel való kísérése, megvitatása és tanulmányozása, továbbá a külföldi fürdőktől szerzett tapasztalatok értékesítése.

*

Ezeknek az előzményeknek és adatoknak ismertetése után a közgyűlési határozatra készült és fönt részletesebben említett *tanácsi előterjesztés* retrospektíve foglalkozik még az idegenforgalmi statisztika számadataival is, amelyeket ezúttal már nem tartok szükségesnek részletesebben is ismertetni. Az előterjesztés konkluziója azonban — figyelembe véve a keltezés időpontját, amikor az idegenforgalom kérdésében gyakorlatilag és elméletileg egyaránt hiányoztak a tapasztalatok és forrásmunkák — a következő volt:

»Kétségtelen, hogy ezen kísérletek sikertelensége egyrészt *a felhasznált anyagi eszközöknek a kitűzött célhoz képest aránytalanul csekély voltában,*

másrészt azonban azon körülményben leli magyarázatát, hogy *nálunk* az idegenforgalom kulturális és természeti feltételei, *utazási célok*, amelyek maguktól hoznák ide az idegeneket nagyobb számban, illetőleg *ritkaságok*, látványosságok, amelyek az érdeklődőket ide vonzanák, *nincsenek meg oly mértékben, mint a nagy világforgalmi vonalak nyugati gócpontjaiban.*

Bár tudjuk, hogy Budapest idegenforgalma *mindig sokkal kisebb határok között fog mozoghatni*, mint a nyugateurópai nagyvárosoké, mindazonáltal fővárosunk iránti kötelességnek tartjuk mi is, hogy ez a kérdés állandóan napirenden tartassék, hogy újból intézkedések tétessenek idegenforgalmunk fokozására és azért *az idegenforgalom ügyének újabb rendszeres megmunkálását ezennel javaslatba is hozzuk.* Hozzájárulásával megfelelne a tek. tanács a *Telkes* Aladár, dr. *Reichfeld* Izor, dr. *Havass* Rezső és *Gálos* Kálmán biz. tagok indítványaiban foglalt intenciónak is.

A kérdés előzményeinek tanulságai folytán azonban nem kívánunk addig konkrét és részletes javaslattal előlépni, amíg az az elvi kérdés, amely az eddigi tapasztalatok mérlegelése után elsősorban s magától tolul előtérbe, el nem dől, tudniillik, hogy *társadalmi úton* vagy *hatósági, hivatali* szervezettel, avagy *a kettőnek egyesített munkája* útján oldható-e meg a kérdés és közelíthető-e meg jobban az idegenforgalom ügyében oly rég óhajtott eredmény.

Másodsorban: az előzmények ismertetésével megvilágítódik az is, hogy azok az intézkedések, amelyeket az indítványozók kívántak, bizonyos mértékig teljesedtek már is. Az újabb munka azonban, de egyáltalában maga az egész kérdés *a gyakorlati élet kérdése* s mert tisztában vagyunk azzal is, hogy a rendszeres programmszerű munka nagyobb áldozatokat igényel, mielőtt az indítványok szerint felállíttatni javasolt idegenforgalmi intézmények létesítése iránt javaslatot tennénk, a kérdésnek s különösen az eddig felhasznált eszközöknek s azok által szerzett eredményeknek és tapasztalatoknak ismertetésével az ekkép felvilágosított közvéleménytől is útmutatást várunk a programalkotó munkára.

Gelléri Mór biz. tag indítványán kívül, tehát a fent ismertetett szempontok is arra indítottak bennünket, hogy mielőtt e kérdésben elfoglalt és a többi indítványokra is kiterjedő javaslatunkat előterjesztenők, közrebocsátani javasoljuk a kérdésre vonatkozó határozatoknak és intézkedéseknek a mai napig terjedő történeti ismertetését s az idegenforgalom alakulásának statisztikai eredményét s egy alkalommal kérjük, méltóztassék a közgyűlésnek előterjesztést tenni, aziránt, hogy méltóztassék az idegenforgalom fokozására megindítandó akció *elvi kérdéseinek megoldására* s részletes programmjának megállapítására *külön bizottságot* kiküldeni, mely az ügyosztályi javaslat s a felmerülő egyéb indítványok és véleményezések alapján részletes javaslattal szolgáljon. Budapest, 1912. június 3-án. A tanácsi XV. ügyosztály.«

*

A tanács előterjesztése 1912. július 12-én került a közgyűlés elé. Dr. *Havass* Rezső, *Gálos* Kálmán és *Szekula* Gyula mondottak beszédet ebben az ügyben, amelyeket az akkori viszonyok illusztrálása céljából kivonatosan szükségesnek és érdemesnek tartok ismertetni. Ezek a beszédek tulajdonképen *előrevetik a székesfőváros idegenforgalmi politikájának a jövő kereteit* és különös érdemük az, hogy olyan időben hangzottak el, amikor az idegenforgalommal Magyarországon az összes hatóságok közül még csak *egyedül* a székesfőváros foglalkozott.

Dr. *Havass* Rezső utalt arra, hogy az idegenforgalom kérdése nálunk nemcsak közgazdasági tekintetben, hanem magyar nemzeti szempontból is egyike a legfontosabb kérdéseknek és valóban köszönettel tartozhatnak dr. *Vita* Emil tanácsnoknak, aki ebben a fontos kérdésben egy valóságos tanulmányt írt, mely minden irányban tájékoztat, de különös köszönettel tartoznak neki azért, mert alighogy átvette az ügyosztály vezetését, eréllyel és lelkes ambicióval fogott hozzá az idegenforgalom fontos és régóta húzódó kérdésének a megoldásához.

A budai Szent Lukács- és Császár-fürdők, valamint a Szent Margitszigetre vezető Margithid a kiszélesítés előtt

Az előterjesztés adatai szomorú szemrehányással illetik a közgyűlés tagjait, mert ezekből azt láthatják, hogy ezt a kérdést a multban teljesen elhanyagolták. Tudják azt, hogy az idegenforgalmat csak nagy eszközökkel lehet láthatóan emelni. Még Svájc is, melynek érdekességeit minden iskolásgyermek ismeri, *százezreket költ évente reklámra*, mi pedig 1888-tól 1896-ig összesen 38.000 koronát szavaztunk meg az idegenforgalom emelésére és ebből is csak 31.000 koronát használtunk fel erre a célra, 1910-től kezdve pedig évenkint 10.000 koronát veszünk fel a költségvetésbe.

Ilyen szerény eszközökkel természetesen csak szerény eredményeket lehet elérni és ennek tulajdonítható az, hogy még a szomszédos Balkán

államok közönsége is csak gyéren látogat Budapestre, inkább Bécsbe megy és Budapesten csak átutazik. Felette szomorú jelenség az, hogy *a magyarság maga sem becsüli meg Budapestet* s a magyar ember úgy üzleti szempontból, mint szórakozási szempontból valóságos Mekkának tekinti Bécset. A statisztikai adatok szerint *Bécset ötszörannyi magyar látogatja meg, mint amennyi magyar Budapestre kerül* és Bécset a mult évben 46.000-rel több magyar kereste fel, mint 22 évvel ezelőtt. Az érthető volt, hogy egy negyedszázad előtt, mikor Budapest még nem tartozott a világvárosok sorába, ha valaki világvárosi életben akart részesülni, felment Bécsbe, ma azonban ez már nem menthető, mert Budapest mai berendezkedésével és életével a világvárosok sorába emelkedett, ma már Wagner-operát Budapesten éppúgy hallgathatunk, mint Bayreuthban, ma már nincs szükség arra, hogy a magyar ember Bécsbe vigye pénzét elkölteni.

Ami már most az idegenforgalom kérdésének a rendezését illeti, tökéletesen igaza van a tanácsnak abban, hogy mindaddig rendszeres munkát nem végezhetnek, míg nem jönnek tisztába azzal, hogy társadalmi úton vagy hatósági szervezettel, vagy a kettőnek egyesített működésével akarják-e a kérdést megoldani? Nézete szerint, amint ezt az 1910. évi július 6-iki közgyűlésen benyujtott indítványában kifejtette, alapos munkát csak úgy végezhetnek, ha a főváros az idegenforgalom emelése érdekében *állandóan és rendszeresen működő hatósági szervezetet* létesít és ennek ellenőrzésére és támogatására a törvényhatósági bizottság kebeléből külön *idegenforgalmi bizottságot* szervez.

A tapasztalat azt mutatja, hogy *társadalmi akcióval ezt a kérdést megoldani nem lehet.* Boldogult *Halmos* polgármester próbált egy idegenforgalmi egyesületet alakítani, de nem jutott célhoz. Különben is ilyen egyesülettel, amelynek 3—400 tagja van és egy pár korona a tagdíj, semmit sem lehet elérni. Ennek az évnek az elején alakult meg az Országos Magyar Idegenforgalmi és Fürdőszövetség, amely ezideig, *egy félév óta még egy krajcárt sem tudott összehozni.* Nem marad tehát más hátra, mint az, hogy *a főváros adja a szükséges összeget, de ha adja, akkor ő diszponáljon a pénz felett* és ne bízza azt másokra. Különben is az Országos Magyar Idegenforgalmi és Fürdőszövetség országos célokat szolgál, ezért a szóló nem mondja, hogy ezt a szövetséget ne támogassák, hiszen maga is tagja ennek és lesznek olyan kérdések is, amelyeket együttesen oldhatnak meg, de meggyőződése az, hogy *az idegenforgalom kérdését csakis egy fővárosi szervezettel tudják megoldani.*

Dr. *Havass* Rezső elmondta még, hogy egy negyedszázad óta foglalkozik ezzél a kérdéssel és nagyon kéri a közgyűlést, hogy érveléseit és szerény tanácsait vegye figyelembe. A maga részéről ma konkrét indítványt nem tesz, hanem hozzájárul a tanács azon előterjesztéséhez, hogy *a közgyűlés küldjön ki egy bizottságot,* amely az idegenforgalom körül felmerülő kérdéseket megvitatja és a részletes programm megállapítására nézve a közgyűlésnek előterjesztést fog tenni.

Ezzel elfogadta a tanács előterjesztését.

*

Gálos Kálmán szerint egyik kiváló elméjű barátja és biz. tagtársa azt mondotta, hogy a szakértők, azok dolgozzanak, de ne szólaljanak fel, Isten mentsen a szakértők felszólalásától, mert azok mindig hosszúak és terjedelmesek. Nem akar ebbe a hibába esni, de azért mégsem térhet ki azelől, hogy az idegenforgalom egyik-másik intézményére vonatkozólag, amelyek ezt az idegenforgalmat előmozdítani képesek, a közgyűlésnek ismertető információt ne adjon.

Havass bizottsági tag azt mondotta, hogy alkossanak meg egy hatósági szervet. Ilyen hatósági szerv, amely tehát hivatalból foglalkozik az idegenforgalom kérdésével, minden országban van és különösen erősek ezek a szervek azokban az országokban, ahol az idegenforgalom máris fellendült. Ausztria és Bécs város idegenforgalma is erős az utóbbi időben, különösen az utóbbi 20 esztendőben és itt is felállítottak egy ilyen hatósági szervet, de ezt nem Bécs városa állította fel, hanem *maga az osztrák kormány*, amely a közmunkák minisztériumában szervezett egy idegenforgalmi ügyosztályt és amelyet a legutolsó esztendőben *680.000 koronával dotált.* Ebből is látható, hogy mekkora fontosságot tulajdonít — és pedig joggal — az idegenforgalom fejlődésének.

Gálos nem tartotta olyan kietlennek és sivárnak azt a képet, amelyet Havass bizottsági tag az idegenforgalomról és különösen annak legutóbbi időben való állásáról festett, sőt egyenesen *károsnak tarja azt a kishitűséget* és viccelődést, amely ebben a kérdésben rendkívül elterjedt ebben az országban és a székesfővárosban is, mert éppen az eléjük terjesztett statisztika bizonyítja, hogy az utolsó 10 év alatt Budapest külföldi forgalma több, mint 100%-al növekedett, ami eleven bizonyítéka annak, hogy ez a forgalom fejlődésképes anélkül, hogy eddig bármi hatósági, vagy társadalmi intézmény ezt a forgalmat bármikép is előmozdította volna. Hisz volt kilenc olyan esztendő, amikor erre a kérdésre összesen 15.500 forintot szántak, amiből egy évre alig egy pár ezer korona esik. Beláthatják azt, hogy *amikor egy jóravaló kereskedő évi reklámja meghaladja a 40—50.000 koronát, ilyen kis összeggel ezt az ügyet előrevinni nem lehet.*

Ami a bécsi idegenforgalmat illeti Budapesttel szemben, az nem kétségbeejtő, ha a lakosság arányát veszik tekintetbe, továbbá, ha tekintetbe veszik azt, hogy Bécs városnak van udvartartása, ami Budapestnek nincs, ott vannak nagykövetségek, vannak ünnepségek. Bécsnek ezen a téren óriási multja van, Bécs már sok száz évvel ezelőtt Európa mulatóhelye volt, amikor még Budapest egyáltalában nem volt és mint két város külön is alig egzisztált. Ha figyelembe veszik továbbá, hogy Bécs városnak van egy egyesülete: *Verein für Fremden*, nem tartja annyira kétségbeejtőnek azt, hogy alig néhány %-al több ott az idegenforgalom, mint Budapesten.

Az idegenforgalom emelésére nézve bizonyos hatalmas garanciákat lát szóló Budapest székesfőváros polgármesterének, tanácsának és közgyűlésnek az alkotásaiban és itt *nemcsak az állatkertet érti és a fürdőket, hanem a szociális intézményeket.* Azok, akik ezeket az intézményeket meglátogatják itt, magukban véve is bizonyos kis idegenforgalmat tesznek ki és ennek a nagy értékét abban látja, hogy ezek *nem annyira szórakozás, mint inkább tanulmányozás céljából* jönnek ide, a látottakról brosürákban és tanulmányokban számolnak be és mint *kultúrvárost* tüntetik fel Budapestet, ezt a Budapestet, amelyet eddig alig ismertek máskép, mint a Balkánnak más városait.

Azért nem korlátozná ezt a hatalmas kérdést, amellyel, ha nem is egy negyed század, de legalább is 15 év óta foglalkozik teoretice és praktice. Örömmel látja, hogy milyen hatalmas érdeklődéssel figyelik ennek a kérdésnek a fejlődését, de keveselli azt, hogy egy szervezetre korlátozzák mindazt, amit az idegenforgalom kérdésében tenni lehet. *Három szerv van ebben a tekintetben.* Az egyik az, amelyika legkülönösebb érdekből működik, ez az *üzleti* szerv, amely a hatóságoktól semmiféle segélyben nem részesül, ilyenek pl. az utazási irodák, a vasutak stb., amelyeknek *üzleti érdekből* hivatásuk, hogy az idegenforgalom ügyével foglalkozzanak.

A másik szerv *a társadalmi szerv,* erről ebben a teremben nem kell beszélni. Mindnyájan sokat utazott emberek, a magyar utasok száma örvendetesen szaporodik, tudják, hogy a nyugati világvárosok tele vannak társadalmi egyesületekkel, amelyek ezen kérdés előbbrevitelére vannak hivatva. Azt hiszi, hogy ha másért nem is, *csak kísérletképen,* próbaképen nem szabad azt a ma született egyesületet, amely azt a régi kívánságot, hogy társadalmi intézmény is legyen, megvalósítja, a születés percében megfojtani, vagy attól az anyagi támogatástól elvonni, mert *az az egyesület, amelynek az élére sikerült megnyerni dr. Bárczy István polgármestert,* mindenesetre elég garanciát nyujt arra, hogy legalább társadalmi úton komoly kísérletet fog tenni ebben a kérdésben. Igen sokan vannak, akik ezen törvényhatósági bizottság keretein kívül állanak, de lelkesednek ezért az ügyért, bizonyos érdeklődéssel akarnak ezzel foglalkozni, vannak érdekeltségek is ebben a kérdésben, ezek mind szeretnének egy társadalmi egyesületben tömörülni, ezt nemcsak hogy nem szabad megakadályozni, hanem igen is indítványozza, hogy ezt az egész új egyesületet, amely egy fél évvel ezelőtt tartotta az alakuló ülését, azután bevárta, míg az alapszabályai jóváhagyattak és első ülését csak néhány nappal ezelőtt tartotta meg, ezt az egyesületet *a székesfőváros anyagi támogatásban is részesítse.* Ennek az egyesületnek az igazgatósági tagjai majdnem csupa szakember, akik elegendő garanciát nyujtanak arra nézve, hogy bizonyos komoly kísérlet történik az egyesület részéről ezen kérdés megoldása tekintetében.

A harmadik szerv volna, amint azt Havass bizottsági tag helyesen mondotta, *a hivatalos szerv*, nevezetesen a székesfőváros közgyűlésének a kebeléből kiküldendő *bizottság*. Ezt ugyanazzal a hatáskörrel kellene felruházni, mint akármelyik más bizottságot, mert *ha ennek is csak javasló hatásköre lenne*, csak oly módon, mint egy társadalmi intézménynek, akkor nem volna semmi szankciójuk azoknak a határozatoknak, amelyek ott hozatnak. Azzal nem állhatnak a közgyűlés elé, hogy a közgyűlés tagjai javasoljanak különböző módokat, hogy hogyan kellene az idegenforgalmat megcsinálni.

A lebontott Tabán egyik régi háza

(Klemm Árpád felvétele)

Ankét már elég volt és azt sem lehet kívánni, hogy mindenkor, amikor ezekről a kérdésekről van szó, ezek egy ankétben laposodjanak el, ahol különböző urak indítványa tárgyaltatik.

Hogy milyenféle módon foglalkozhatik egy társadalmi egyesület az idegenforgalom kérdésével, ha a hivatását betölti, erre nézve megemlíti, hogy például *a bécsi idegenforgalmi egyesület képes volt egy második sínpárt létesíttetni Bécs számára, Varsó felől.* Nagyon jól tudják azt, hogy a keleti forgalom miért kerüli el Budapestet, hogy Oroszország utasai azért mennek Bécsbe nagyobb számban, mert oda közvetlen kapcsolatuk van és ott jobb vasutak vannak. Ha egy idegenforgalmi egyesület kitartó akciót

folytat, még egy fontos vasút építésére is rá tudja bírni az érdekelteket, az ilyen egyesület figyelemmel kíséri a menetrendet, a szállók ügyét és sok hasonló száz és száz működést fejt ki, amilyent egy hivatalos szerv bizonyos tekintetben mellőzni volna kénytelen.

Ezért az a propozíciója, hogy ezeket a szervezeteket hagyják életben és a társadalmi szervezeteket megfelelő anyagi támogatásban is részesítsék. A társadalmi és a hivatalos szerveket egymással sokféle szál fűzi össze és azért összekapcsolva, együttes erővel próbálják ezt a kérdést előbbre vinni.

Ezzel körülbelül be is fejezte volna a mondanivalóit, még csak arra kívánja felhívni a közgyűlés figyelmét, hogy bár a statisztikai hivatal igen szép munkát végzett, véleménye szerint ez a statisztika nem teljes, nem kielégítő, mert *az nem lehet kielégítő, hogy csak a szállodákban és újabban a penziókban kísérik figyelemmel az idegenforgalom arányait, hanem módot kell találni arra is, hogy az átutazókról, a vasúton megérkező idegenekről is lehessen kimutatást csinálni.* Nem szabad mindig csak a *külföldieket* érteni idegenforgalom alatt. Financiális, de kulturális és nemzeti szempontból is érdekük az, hogy *Budapestet a vidékiek is felkeressék.* Azt sohasem fogják kívánhatni és az nem is volna jogos kívánság, hogy a budapesti ember, aki annyi bajjal és gonddal küzd, a nyaralását, akármilyen szép nyaralóhely is Budapest, itt töltse, a levegőváltoztatás már egészségi okokból is kívánatos. *De azt igazán el lehetne érni, hogy a Budapest vidékén lakók külföldi fürdők helyett ebben a gyönyörű szép fővárosban töltsék el a nyarat.*

Kérte indítványának az elfogadását.

*

Szekula Gyula bizottsági tag beszédében mindenekelőtt hivatkozott arra, hogy hivatásszerűen sok éven át foglalkozott az idegenforgalom kérdésével, maga is szakértő és az előtte szólók nézeteitől némileg eltérő nézetét kívánja előadni.

Nem tartja helyesnek Gálos bizottsági tagnak azt az állásfoglalását, hogy másfelé kooperálva, együttesen dolgozzanak az idegenforgalom kérdésében, *itt az egyedüli szempont az egészséges önzés, amely Budapest székesfővárosát vezérelheti.* A külföld legtöbb városában, eltekintve Berlintől, Párizstól és Londontól, ahol az idegenforgalom az utolsó 30 év alatt nagyra nőtt, mindezek a városok maguk vették a kezükbe az idegenforgalom emelésének a kérdését.

Maga is nagy élvezettel olvasta a tanács előterjesztését, amely szerint a közgyűlés már 20 évvel ezelőtt megpróbált az idegenforgalom emelése érdekében egy hosszú programmot létesíteni. Ebben a programban van egypár pont, amely jó lett volna, ha jól csinálták volna meg, de sajnos ezek

nem sikerültek. Így *sokat költöttek irodalmilag* arra a munkára, amely Budapestet ismertette: »Budapest in Wort und Bild.« Régi biz. tagok emlékeznek, hogy *ebben megjelentek a biz. tagoknak az életrajzai és arcképei*, kiadták egy igen derék biz. tagtársunknak útmutató lapját, ezzel nem értek el semmit, dacára annak, hogy sok pénzbe kerültek. *A leghelyesebb az, ha a közgyűlés elhatározza, hogy minden bizottságtól eltekintve, az ügyosztályt bízza meg azzal, hogy tegyen javaslatokat a közgyűlésnek* és úgy, mint minden nagyvárosban, itt is bizonyos *fix összeget* vegyenek be évenkint a költségvetésbe erre a célra. Azt sem bánja, *ha a tanács mellett egy szakbizottság* is működik, de ezt a tanácsra kell bízni és akkor ennek a munkának eredményét fogják látni, mert tárcák írásával és a biz. tagok arcképeinek a közlésével az idegenforgalmat nem fogják emelni.

Utal Svájcra, ott a nagyvárosok *évről-évre százezreket költenek* arra, hogy az összes külföldi lapokban állandóan megemlékezzenek róluk, itt vannak oly világfürdők, mint pl. Gastein, Davos, Marienbad, Teplitz stb., melyeknek *már világnevük van és mégis állandóan hirdetnek* a külföldi nagy lapokban, közlik a fürdők látképét és a szükséges tudnivalókat. Ha Budapest is 50, vagy 100.000 koronát áldoz ilyen célokra és nagy német, francia és angol lapokban *állandó reklámot csinál*, ennek meg lesz az az eredménye, mert azt igazán elmondhatják, hogy Budapest nyujt eleget, amit az idegen megkíván.

A mult évben itt volt Budapesten a német vasút-egyleti, helyesebben *középeurópai vasutak kongresszusa*, 300 külföldi volt itt ez alkalommal, nagyobbrészt családostul és pedig sok olyan, aki először volt itt, ezek *mind elragadtatással nyilatkoztak Budapestről* és otthon bizonyára elmondották azt, amit itt láttak. A külföldi sajtó informálását kell rendszeresíteni, de nem egyes emberek útján, hanem hatósági közreműködéssel.

Elismeri Gálos bizottsági tagnak az érdemeit, látja, hogy az az intézet, amelynek élén áll, igen nagy szolgálatokat tesz az idegenforgalom ügyének, de az csak privát intézet, a támogatása csekély és nem tehet annyit, mint a főváros. Bécs város példáját kellene követni és fel kellene kérni a kereskedelmi és földmüvelésügyi minisztereket, mint a Tátra-fürdők és Herkulesfürdő tulajdonosait, hogy a fővárosnak ezt az akcióját támogassák, mert *a fővárosba jövő idegenek bizonyára felmennek a Tátrába is, tehát az idegenforgalom a kereskedelmi budgetnek is hasznára lenne.*

Emlékezteti a közgyűlést arra, hogy *a magyar államvasút* igen nagy összeget fordított egy angol, francia és német nyelven kiadott szép munkának az *ingyenes terjesztésére.* Ezt a munkát körül belül *félmillió példányban terjesztették* Európában és külföldön valamennyi nagy szálloda olvasótermében megkapható. A *kassa-oderbergi vasút* két évtized óta rendszeresen hirdeti a magas Tátra szépségeit az összes külföldi lapokban és menetrend-könyvekben. *Pulszky* Garibaldi vezérigazgató újabban

egy gyönyörű aquarellekkel ellátott *Tátra-albumot* terjeszt ingyen — francia, angol, német, olasz szöveggel — egész Európában.

Ennek folytán *most már a Magas-Tátrával úgy vannak, hogy ott sem elég szálloda, sem kocsi nincsen*, annyi a Tátrában az idegen. Magyarországban talán ez az egyetlen hely, ahol igazán külföldiek, idegenek vannak és Budapesten is főleg az idegenekre kell fektetni a súlyt. A tapasztalat azt mutatja, hogy a magyar ember mindig kimegy külföldre, ehelyett azután a külföldieket kellene behozni és ez sikerült is Észak-Magyarországban, ahova különösen a németek jönnek.

Budapest idegenforgalma tekintetében utal arra, hogy ez bizony nem emelkedett, ebben Gálos bizottsági tag tévedésben van. Ezt mindenki konstatálhatja, csak nézzék meg a szállodákat, *az utolsó 10 év alatt összesen 3—4 szálloda épült Budapesten.*

Ahol nincs elég szálloda, ott nem is lehet idegenforgalom. A penziók szűkek és nagyobbrészt másodrendűek. *Másutt a szállodatulajdonosok maguk külön szövetkeznek és ők csinálnak reklámot maguknak.*

Külön indítványt nem tesz, csak azt kívánja a polgármester figyelmébe ajánlani, hogy tegyen a közgyűlésnek javaslatot arra nézve, hogy már a jövő évtől kezdve évenkint *állandóan egy bizonyos fix összeg* vétessék fel a budgetbe az idegenforgalom emelése céljára és bízza meg az ügyosztályt, hogy ezt az ügyet tovább is tanulmányozza.

Ez olyan dolog, amelyért érdemes tanulmányokat folytatni, külföldre utazni és azután konkrét javaslatokat tenni, mert ez milliókat fog behozni.

*

A tanács azután előterjesztést tett a közgyűlésnek, hogy *20 tagú bizottságot küldjön ki*, amelyben az egyes közigazgatási kerületek egyenlő számú taggal legyenek képviselve, a bizottság elnöke a megfelelő külön csoportvezető alpolgármester, a bizottságban vegyenek részt a közgazdasági és városgazdasági ügyosztályok vezetői, a statisztikai hivatal igazgatója, valamint hatalmazzák fel a bizottságot arra, hogy *kiegészíthesse magát* a megalakulás után a cél iránt kiválóan érdeklődő egyénekkel.

Az 1912. év július 3-án megtartott közgyűlésen került ez az előterjesztés tárgyalásra. *Gálos* Kálmán, mint a javaslat eredeti indítványozója, már nagy örömmel fogadta azt el, azonban kérte, hogy a bizottság maradjon meg az eredeti keretében és *ne egészíthesse ki magát* igen »érdeklődő egyénekkel«, mert ez a bizottság munkájának *devalvációját* jelentené. A közgyűlés Gálos Kálmán ezirányú javaslatát magáévá is tette.

*

Az idegenforgalom emelése céljából a törvényhatósági bizottság közgyűlése az 1914. évi május hó 13-án tartott közgyűlésen a Szent István-napi országos ünnep idegenforgalmának fokozása céljából 50.000 példányban készítendő *művészi kivitelű plakát*, valamint a propaganda költségeire *8000 koronát engedélyezett*. A főváros 1000 korona *pályadíjat* tűzött ki az idegenforgalmi plakátra, aminek a kinyomatása 5000 koronába került, azonkívül a főváros Szent István-napi *reklámbélyegeket* is csináltatott.

Szent István-napi csónakfelvonulás a Dunán

Az 1914. évi augusztus hó 20-ára egyúttal 15.000 koronát fordított a főváros *»léghajós versenyre.«*

A kapcsolatos kiadások természetesen túlhaladták az engedélyezett 8000 koronát úgy, hogy még további fedezetről kellett a fővárosnak gondoskodnia.

*

Az időközben kitört *világháború* megakadályozta pillanatnyilag az idegenforgalom emelése érdekében tervbevett első konkrét intézkedéseket. A világháború idejében, az 1916-ik évben állította fel a székesfőváros az idegenforgalmi hivatalt.

Az idegenforgalmi bizottság tulajdonképen már 1912-ben kimondotta, hogy kívánatosnak tartja egy városi idegenforgalmi iroda létesítését. A háborús események következtében az idegenforgalmi bizottság ülése elé terjesztette dr. *Déri* Ferenc alpolgármester azt a *tervezetet*, amely a Németbirodalom, Ausztria és Magyarország között való idegenforgalmi kapcsolatra nézve került tárgyalásra egy *bécsi összejövetelen* és amely továbbmenően Berlin, Wien, Budapest, Szófia és Konstantinápoly között való idegenforgalmi kapcsolatra vonatkozóan is kívánt kiterjeszkedni.

A már említett német »Bund« 1915. évi közgyűlésén számoltak azzal, hogy az ellenséges országokból jóideig szünetelni fog az idegenforgalom. Ezt úgy kívánták pótolni, hogy a szövetséges háborús hatalmak: Németország, Ausztria, Magyarország, Bulgária és Törökország lakosságát buzdítják intenzívebb utazásra, a kölcsönösség jegyében. Az előmunkálatokon Magyarország idegenforgalmi érdekeit Budapest kiküldöttje képviselte. A vonatkozó döntő értekezlet 1916. januárjában volt. Ezen határozták el a közös munkaprogrammot, amelynek főbb pontjai: a különböző prospektusok kicserélése, a meglevő idegenforgalmi és utazási irodák közös használata, »*új közös érdekű ilyen intézmények létesítése Berlinben, Bécsben, Budapesten, a vasúti és hajózási, valamint egyéb idegenforgalmi vállalkozások bevonásával,*« az egyes országokon belül a belső forgalom intenzivebbé tétele stb.

Közös idegenforgalmi bizottságot is alakítottak és kisebb munkabizottságot is. Ez utóbbiban 8 német, 5 osztrák és 3 magyar tag vett részt. A szervezés az 1916. április havában Bécsben tartott értekezleten történt meg, amelyen magyar részről már a kormány és a MÁV képviselője is megjelent.

A székesfőváros idegenforgalmi hivatala létesítésének szükségességét tehát, ezek a tárgyalások lendítették elő. *Ezeknek a tárgyalásoknak a hatására, illetve határozatai alapján határozta el a főváros az iroda létesítését.*

*

Amikor a tanács idevonatkozó előterjesztését elkészítette, az idegenforgalmi bizottság egyhangú örömmel fogadta azt.

Szigeti János bizottsági tag felszólalása szerint az iroda feladata volna elsősorban Budapest látnivalóinak a *propagálása*, további célja pedig általában ismertekké tenni Magyarország természeti szépségeit és ezekre felhívni az érdeklődők, különösen a külföldi utazók figyelmét. Éppen ezért az irodának arra kell törekednie, hogy *gyarapítsa, szaporítsa* Budapestnek olyan látnivalóit, amelyekért az idegenek rendszerint felkeresnek egy várost. Az irodának kellene *nyilvántartani* az ilyen terveket, indítványokat és szorgalmazni azoknak megvalósítását. *Központosítani* kell az irodában *az egész Magyarországra nézve idegenforgalmi szempontból fontos adatokat*, összeműködést létesíteni turisztikai, balneológiai és hasonló

irányú intézményekkel, azonkívül decentralizáló munkát is kell kifejteni, hogy a fővárosra vonatkozó ismertetések minél szélesebb körben kerüljenek nyilvánosságra.

Szekula Gyula az idegenforgalmi propagandába a *sajtót* és pedig különösen a *külföldi sajtót* kívánta fokozottabb mértékben belevonni, mert hiszen a külföldi fürdők és egyéb propagált helyek gyakorlatában is ezt az eszközt alkalmazzák a leggyakrabban.

Székács Antal felszólalása után *Gálos* Kálmán mondott hosszabb beszédet, amelyben kifejtette, hogy a külföldi idegenforgalomnak hatósági, társadalmi és üzleti szervek egyaránt rendelkezésére állnak. Ezzel szemben Magyarországban a *hatóságok* eddig ugyancsak *minimálisan* foglalkoztak ezzel a kérdéssel, abból a principiumból kiindulva, hogy »*itt úgy sem lehet idegenforgalmat csinálni*«. A hatósági iroda létesítése mellett azonban sokkal többet vár *a társadalmi megmozdulástól is*, amelyek már önként jönnek létre egy hatósági iroda létesítése mellett. Gálos véleménye szerint *csak a hivatalos intézményként működő szilárd, biztos alapon nyugvó iroda alkalmas erre* és éppen ezért javasolta, hogy a székesfőváros idegenforgalmi irodáját nevezzék *idegenforgalmi hivatalnak*, mert ezzel bizonyos hatósági jelleget és tekintélyt biztosítanak neki.

Gálos Kálmán beszéde után dr. *Nigrinyi* György szólalt fel, aki kijelentette, hogy mindaddig, *amíg a kormány nem látja be* az idegenforgalom kérdésének nagy horderejét és nem vesz részt az idegenforgalom emelése érdekében indított akcióban, egyedül a székesfőváros tevékenységének *nem lesz meg az az eredménye*, amit az ügy megérdemelne.

Az államvasutak képviseletében *Gál* Hermann államvasúti főtitkár szólalt fel és örömmel üdvözölte a hatósági idegenforgalmi iroda tervét. Szerinte az idegenforgalmi iroda nemcsak azt a célt volna hivatva szolgálni, hogy kívülről vonzza az idegeneket, hanem az első és fő célja az, hogy az országok polgárai *elsősorban saját hazájukat ismerjék meg* és így az irodának is fontos szerepköre lesz az, hogy a magyarokkal ismertesse meg a magyar hazát. Ezért hívta fel a figyelmet arra, hogy a főváros égisze alatt működő irodának *a vidéki egyesületekkel* kell felvenni a kapcsolatot.

*

A főváros kezdeményezését egyes bizottsági tagok olyan örömmel fogadták, hogy *még az országos idegenforgalmi ügyek irányítását is erre a hivatalra kívánták bízni*. A kormány képviselője az idegenforgalmi iroda első kötelességévé tette *az idegenvezetőknek* a rendszeresítését és azoknak a feltétlenül szükséges ismereteknek a megállapítását, amelyeket az idegenvezetőknek feltétlenül el kell sajátítaniok. A vezetőknek intelligenciával és

nyelvismeretekkel kell rendelkezniök, hogy az akár művészi, akár tudományos, akár szórakozási célokból ittjáró idegenek kalauzolását elláthassák. »*Az idegenvezetés nem maradhat hordárjaink hivatása.*«

*

A bizottságban egyedüli vitás pont az idegenforgalmi szerv elnevezése maradt, amennyiben a hivatalos előterjesztés és annak képviseletében felszólaló dr. *Vita* Emil tanácsnok idegenforgalmi *iroda* elnevezés mellett szállott síkra, míg *Gálos* Kálmán a nagyobb tekintély és súly okából kérte a *hivatal* elnevezést, hogy ezzel megkülönböztesse a székesfőváros hivatalos szervét a társadalmi szervektől. Általában azonban megállapították azt, hogy a tanácsi előterjesztést mindenki egyaránt örömmel fogadta.

*

Az idegenforgalmi bizottság ülése után a tanács elkészítette az előterjesztését az idegenforgalmi iroda létesítéséről. Az iroda *programmját* az előterjesztés a következőkben foglalta össze:

Az iroda célja:

a) felkutatni és hozzáférhetővé tenni mindazt, ami az utazóközönség figyelmére *a fővárosban és az országban számot tarthat;*

b) gondoskodni a főváros kezelésében levő *fürdők* és idegenforgalmi szempontból szóbajöhető *intézmények* propagandájáról;

c) előkészületeket tenni arra nézve, hogy *úgy a hazai belső forgalomban, mint a külföldről jövő idegenforgalom tekintetében is* az utazóközönség érdeklődésének minden irányban megfelelhessen;

d) megismertetni úgy a belföldivel, mint a külföldivel mindazokat a természeti, néprajzi, kulturális és egyéb értékeinket, amelyek az utazók mentől nagyobb számát tudják idevonzani;

e) minden rendelkezésre álló eszközzel odahatni, hogy az itt megforduló, vagy huzamosabb időn át itt tartózkodó vendég *előnyösen* ismerje meg viszonyainkat;

f) figyelemmel őrködni afölött, hogy az idegenforgalmat bármilyen vonatkozásban károsan befolyásoló jelenségek gyors és gyökeres javításon menjenek keresztül.

Ezek a célok irányítják az idegenforgalmi iroda munkaprogrammját, melynek főpontjai tehát:

1. az, hogy minden érdeklődő számára írásban és szóban adandó felvilágosítással *megkönnyítse* gazdasági és kultúrintézményeink megismerését;

2. a legtágabb értelemben vett *propaganda* (csereviszony a külföldi hasonló célú s ez intézmény felállítását óhajtó intézményekkel a propagandairatokat illetőleg);

3. a Budapesten tartózkodó idegeneknek a külföldi Auskunftsbürók módjára való *kiszolgálása;*

4. mindazon intézkedéseknek megtétele és rendszabályok meghozatala, melyek organizált idegenforgalmi akcióból természetszerűleg és a nyert tapasztalatok alapján folynak.

*

A tanács javaslata 1916. május 12-én a *pénzügyi bizottság* elé került. A pénzügyi bizottságban a javaslatot igen élénk vita kísérte, amelyben résztvettek dr. *Havass* Rezső, dr. *Hajós* Zsigmond, dr. *Leitner* Adolf és dr. *Feleki* Béla. A javaslatnak kifejezetten ellenzője nem volt, a szükséges

Evezős sportélet a Dunán

felvilágosításokat dr. *Déri* Ferenc alpolgármester megadta, aki kijelentette, hogy *legfeljebb 2—3 alkalmazott lesz egyelőre* az irodában, ha nagyobb lesz a forgalom, akkor majd nagyobb személyzet alkalmazása iránt tesznek előterjesztést.

A pénzügyi bizottság által is letárgyalt és minden tekintetben egyhangúan pártolt tanácsi előterjesztés 1916. évi május hó 24-én került *a közgyűlés* elé.

A közgyűlésen lefolyt érdemleges vitában is több felszólaló vett részt, így dr. *Eulenberg* Salamon, dr. *Németh* Imre és dr. *Szalai* Mihály bizottsági tagok. A felszólalók elfogadták a tanács javaslatát és elfogadta a közgyűlés

is, módosítva mégis Gálos Kálmán felfogását magáévá tevő dr. *Eulenberg bizottsági tagnak azzal az indítványával, hogy az új intézmény ne idegenforgalmi irodának, hanem idegenforgalmi hivatalnak neveztessék.*

*

Budapest székesfőváros törvényhatóságának a határozata értelmében *megalakult ugyan a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal*, de ha a *fürdőügy* szempontjából figyeljük a különböző helyeken elhangzott vitákat, azt kell tapasztalnunk, hogy *a fürdők propagandája ezekben a vitákban is háttérbe szorult.* Minthogy azonban egyidejűleg a székesfőváros a háborús nehézségek ellenére is folytatta a Gellért-fürdő felépítését, tehát effektíve áldozatot hozott a budapesti fürdőkért, ebből a hiányosságból nem szükséges arra következtetni, mintha a székesfőváros vezetői a fürdők idegenforgalmi jelentőségét nem ismerték volna fel. Csupán azt jegyezhetjük meg, hogy mivel elsősorban a háborús szövetséges államok polgárságának egymás közötti idegenforgalmára kellett a tevékenységet helyezni, a főváros ezekhez a szempontokhoz kívánt ragaszkodni s nem óhajtotta a háborús szempontból mellékvágánynak tekinthető — fürdőpolitikára helyezni a tevékenység súlypontját.

*

Ha tehát az idegenforgalmi hivatal létesítése körüli vitákban a fürdőkről mégsem esett szó, annak oka túlnyomóan az, hogy az idegenforgalmi hivatal létesítését elsősorban a háborús érdekekkel kellett indokolni, mert hiszen a központi hatalmaknak fontos érdekeik fűződtek ahhoz, hogy a szövetséges országok egymást megismerjék és így az idegenforgalmi hivatalnak is elsősorban ezt a mentalitást kellett képviselnie.

Az idegenforgalmi hivatal eredetileg a tanácsi XV. ügyosztály hatáskörébe tartozott, azonban 1917. április 22-én a polgármester úgy intézkedett, hogy a székesfőváros idegenforgalmi hivatal ügyei *a tanácsi I. (elnöki) ügyosztály hatáskörébe kerüljenek*, ahol az idegenforgalmi ügyeknek intézésével dr. *Miklós* Elemér tanácsjegyzőt bízta meg, aki később az Országos Idegenforgalmi Tanács főtitkára lett.

*

Természetes, hogy a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatalnak a világháború idején tulajdonképen csak igen kevés alkalma nyílott komoly és önálló idegenforgalmi propaganda végzésére, azonban igen érdekesnek és az 1917. évi állapotokra rendkívül jellemzőnek találjuk az idegenforgalmi hivatal felügyelőbizottságának a székesfőváros tanácsához intézett alábbi előterjesztését, amely *a szállodaüzemek megszüntetésének a megakadályozására* kérte fel

a tanácsot. Ennek az előterjesztésnek a leközlése *kortörténeti* szempontból fontos és érdekes, mert hiszen a háborús Budapest idegenforgalmának vázlatos képét tudjuk belőle megállapítani. Egyúttal arra is rámutat az előterjesztés, hogy Budapest egy nagyobbszabású idegenforgalom lebonyolítására már a háborús viszonyok között is csak igen kevés szállodaszobával rendelkezett. Az előterjesztés szövege a következő:

»Tekintetes Tanács! Az Idegenforgalmi Hivatalra felügyelő bizottság 1917. november 10-én tartott ülésén elhatározta, hogy előterjesztést tesz a tekintetes tanácshoz, melyben sürgős intézkedést kér az újabb időben ismételten előfordult *szállodai eladások*, illetve nagyobb szállodák üzemének megszüntetése ellen.

Csak közismert tényt említünk, amidőn a fővárosban *a háború kitörése óta állandóan észlelt szállodahiányra mutatunk reá.* Ez a hiány már a háború kitörése előtt is érezhető volt, de a főváros egész közgazdasági életére bénító hatása főleg a háború óta jelentkezik teljes egészében. Még ha nem is tekintjük a szorosabb értelemben vett idegenforgalmi érdekeket, *hiszen a mai viszonyok nem kedvezőek ily szórakozás jellegével bíró tömegesebb utazásokra*, de az állandóan jelentkező nagymérvű szobahiány miatt számosan maradnak vissza a fővárosba való utazástól olyanok is, akiknek idejövetele és itt tartózkodása fontos érdeke volna a magyar közgazdasági életnek. Kereskedők, gyárosok, iparosok *hetekkel előbb nem tudnak legtöbbször szállodai szobákhoz jutni* s inkább lemondanak az ideutazásról, semhogy kénytelenek legyenek — aminthogy az nem egy esetben megtörtént — egészen szállás nélkül maradni. Nincs elegendő szoba az átutazó, szabadságra menő, vagy onnan visszatérő magyar és szövetséges tisztek részére sem, akik nap-nap mellett kénytelenek igen számos esetben a pályaudvarokon tölteni az éjszakát.

Nem terjeszkedünk ki annak bővebb magyarázatára, hogy miért emelkedett épen az utóbbi esztendőkben oly nagy mértékben főleg a belföldi idegenforgalom. Azt sem tartjuk szükségesnek részletesen magyarázni, csak rámutatunk a tényekre, hogy a mai viszonyok között *nem lehet a megnövekedett forgalom számára új szállodákat létesíteni.* Azt azonban feltétlenül kívánatosnak, sőt a főváros gazdasági élete szempontjából vitális érdekű dolognak tartjuk, hogy a már meglevő szállodák eredeti rendeltetésükben megmaradjanak s így legalább némi részben szolgáljanak a hozzánk utazó, vagy itt átutazó idegenek befogadására. Ehelyett azonban az a sajnálatos tény következett be, hogy a háború negyedik esztendejében régi, jóhírű fővárosi szállodái közül *három, az Angol Királyné, a Magyar Király* és a *Continentál* szállodák összesen 312 szobával, *hivatalok részére* megvásároltatott s így ennyivel kevesebb hely áll a Budapestre érkező utasok rendelkezésére.

Budapesten 34 szálloda, 43 pensió és 57 beszálló vendégfogadó bonyolítja le összesen 6111 szobával fővárosunk nagymértékben megnövekedett idegen-

forgalmát. 18, úgynevezett nagyobb fővárosi szállodából is csak 9—10 áll európai nívón. E szállók nagy részében igen sok éves, állandó lakó tartózkodik a háború kitörése óta, a katonatisztek részére is sok szoba van lefoglalva úgy, hogy *vajmi csekély szám jut a több, mint hatezer szobából, az úgynevezett közgazdasági, vagy idegenforgalmi utas elszállásolására.* A fentemlített három megszűnt nagyszállodán kívül tárgyalások folynak a *Fiume szálloda megvételére* úgy, hogy esetleg annak vagyunk kitéve, hogy ez a szálloda is megszűnik s így csaknem 400 szobával kevesebbet tudunk a szükséglet rendelkezésére bocsátani.

Elérkezett a 12-ik órája annak, hogy a tekintetes Tanács a t. közgyűlés útján *teljes nyomatékkal* hívja fel a m. kir. kormány figyelmét arra, hogy gyors- és hatályos intézkedéssel megakadályozza a szállodák feladásának, illetve üzemükből való elvonásának lehetőségét. A m. kir. kormány legutóbb életbeléptetett rendelete az ország bizonyos részein igen hatásosan védi meg a földbirtok eladását. Ehhez a 4000/1917. M. E. számú rendelethez hasonlóan kellene a székesfővárosban a polgárság magánjogi érdekeinek szem előtt tartásával s azokkal harmóniában *a szállodák eladását* a háború tartamára rendeletileg *szabályozni.*

E rendelet kimondaná, hogy Budapest területén *szálló-ingatlant csak a lakáshivatal előterjesztésére, a polgármester hozzájárulásával lehet elidegeníteni.* Az e tárgyban kiadandó kormányrendeletnek csak általános célját kívántuk itt érinteni, annak részletes kidolgozása a cél szemelőtt tartásával sürgősen volna eszközlendő.

A fent elmondottak alapján kérjük a tekintetes tanácsot, hogy jelen javaslatunkat a m. kir. kormányhoz való sürgős felterjesztés céljából pártolólag terjessze a t. törvényhatósági bizottság legközelebbi közgyűlése elé.«

*

Az egyik idegenforgalmi szakírónak és a legnagyobb idegenforgalmi tevékenységet lebonyolító IBUSz vezérigazgatójának, *Bársony* Oszkárnak »Idegenforgalom és itthoni nyaralás« című értekezésében a háború előtti idegenforgalomra vonatkozóan a következőket olvassuk:

»Nincs mit csodálkoznunk e sovány eredményeken, ha tudjuk, hogy nálunk akkor senki sem vette komolyan az idegenforgalmat, ennek néhány rajongóját leszámítva. Nem látták jelentőségét s talán azért, mert hazánkban — mint *Rákosi* Jenő megállapította — annyi minden nyujtott megélhetési lehetőséget, hogy az idegenforgalomnak, mint gazdasági tényezőnek felismerése nem is volt szükségszerű, csak igen kevesek fantáziáját foglalkoztatta.«

A világháború éveiből idegenforgalmi statisztikai szempontból használható adatunk úgyszólván nincs, mert a háborút viselő központi hatalmakra és legfeljebb a semleges országokra korlátozódó idegenforgalom motívumai elsősorban magában a háborúban keresendők.

VI.

A nemzetközi idegenforgalmi fellendülés és a székesfővárosi idegenforgalmi politika irányítása a világháború után.

Amikor napjainkban az idegenforgalom fejlesztésének ügye az erre illetékes helyek megértése folytán úgyszólván kormányprogrammá lett, nyugodtan szögezhetjük le azt a tényt, hogy a magyar idegenforgalom kiépítése tekintetében épen Budapest vitte a legfontosabb kezdeményező szerepet.

Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1888. március havában az idegenforgalom fejlesztése ügyében hozott közgyűlési határozatától kezdve az idegenforgalmi tevékenység fejlesztése évről-évre egyenletes arányban következett be.

A Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal tevékenysége, miként azt láttuk, a világháború súlyos napjaiban kezdődött, még pedig a Hivatalt igazgatói minőségben azóta is vezető *Zilahy* Dezsőnek szakavatott irányítása mellett, páratlan lelkiismeretességgel és az idegenforgalom irányításának minden bürokratikus nehézségektől mentes ellátásával.

Az Idegenforgalmi Hivatal megalapításával kapcsolatban közölt bővebb ismertetésem igazolja, hogy Budapest székesfőváros nem csupán saját idegenforgalmának az emelésére hozta ezt az áldozatot. Ha a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal a háború befejezése után, trianoni lesujtottságunk pillanatában, még nem működött volna, a háború utáni években talán nagyon hosszú idő kellett volna ahhoz, hogy a főváros ismét idegenforgalmi tevékenységre gondolhasson és egészen bizonyos, hogy a háború-utáni időkben *legalább másfél évtizedet* nem használhattunk volna ki idegenforgalmi propagandánk javára.

A háború után derült ki az is, hogy Budapest székesfőváros rendszeres idegenforgalmi tevékenysége *mennyire az egész ország érdekében való volt.* Magyarországon a világháború előtt igen sok fürdő- és üdülőhely volt a Felvidéken és Erdélyben, azonkívül igen sok olyan természeti szépség is adódott, ami a világháború után megindult divatos idegenforgalomban az egész ország idegenforgalmi mérlege szempontjából különös vonzóerőt jelenthetett volna. Ezeket az értékeket a trianoni béke után elveszítettük, mert ez a béke az országot idegenforgalmi értékeitől is alaposan megfosztotta. Óriási erőfeszítés kellett ahhoz, hogy a természet szépségeitől is megcsonkított *Magyarország, megmaradt idegenforgalmi értékeivel, különösképen Budapesttel, bevonuljon a nagy nemzetközi idegenforgalmi áramlatok programmjaiba.* És bár ezidőszerint Budapest még majdnem egyetlen számbajöhető idegenforgalmi tényezőnk maradt, hála Istennek egymagában *van olyan érték, amely világviszonylatban is egyedülálló.*

*

Gyömrei sokszor idézett könyvének adatai szerint Olaszországnak, Svájcnak és Franciaországnak a háború *előtti* időkben az idegenforgalomból származó bevételei egészen közel járnak az 1926—1930. évi idegenforgalmi bevételi összegekhez, jóllehet az idegenforgalmi statisztika az utasforgalom igen nagyarányú szaporodását igazolja. Ez azonban az idegenforgalom szakértői előtt nem ujság, hanem magátólértetődő jelenség és arra mutat, hogy *a háború előtt kevesebb utas ugyanannyival gazdagította az idegenforgalmi centrumokat, mint a jelenlegi nagyobbszámú utastömeg.* Az idegenforgalom statisztikája főképen azt a változást mutatja, hogy az utazás vagyoni cenzusa a világháború után alábbszállt.

*

A világháború után óriási arányokban robbant ki az idegenforgalom. *Gyömrei* Sándor megállapítja, hogy a háború és az utazási vágy közötti kapcsolat nemcsak *időben* egymásután áll, hanem *lelki és gazdasági összefüggés is van köztük.* Nagy háborúk úgyszólván teljesen megbénítják az utasforgalmat és amikor az országutak felszabadulnak, a hosszú éveken át erőszakkal visszatartott utazási vágy robbanásszerűen tör ki a háborús szenvedéseken átment emberekből.

Gyömrei a pszichológiai részben elsősorban erre a lelki és fizikai felszabadulásra kíván utalni, azonkívül megemliti, hogy »a békekötéseket követő években az emberek soha nem látott tömegekben igyekeztek megszabadulni attól a környezettől, amely annyira emlékezteti őket a háborús lemondásokra.«

*

A háború után erősen fellendülő idegenforgalom másik okát Gyömrei a *gazdasági körülményekben* látja. Utal arra, hogy a napoleoni háborúk alatt a gabona drágasága hatalmas összeghez juttatta az angol földbirtokos osztályt és a Grand Tour szokásainak egyre többen tudtak áldozni, sőt nemcsak egyszer egy életben, hanem ezt az utat többízben megismételték. Amerikában a háborús nyereségek és az azt követő *prosperity* emelte az élet színvonalát úgy, hogy az 1920—1930. közötti nagy nemzetközi idegenforgalomnak mindenütt épen az amerikai utasok adnak egészen sajátos szinezetet.

Amíg a világháború előtti évben 125.000-re becsülték az Európába utazó amerikaiak számát, 1931-ben ez a szám már 461.245-re növekedett. Amerikának idegenforgalma 1928-ban 661 millió dollár passzivumot mutatott fel; 1929-ben 685 millió, 1932-ben 375 millió, 1933-ban 250 millió dollár volt az amerikai idegenforgalom passzivuma.

Azonban Gyömrei igen érdekesen szembeállítja, hogy ez a passzivum *szinte csodálatosan egyezik az amerikai tőke külföldi kihelyezésének kamatszol-*

gáltatásaival. Ebből arra következtet, hogy »az amerikai kölcsönök kamatszolgálatát Európa az amerikai turisták ellátásával és luxuscélokra szolgáló bevásárlásai egy részének fedezésével teljesíti.«

Az amerikaiaknak tömeges európai utazásánál Gyömrei pszichológiai motívumokat is megemlít és ezek között különösen azt hozta fel, hogy a tradiciók, emlékek és történelem nélküli nép keresi ezeket a hiányzó dolgokat Európában. A természet élvezése az amerikai inváziónak aránylag a leggyengébb motívuma, mert hiszen az amerikai civilizáció nem más, mint *harc a természet ellen.*

Érdekes megemlíteni, hogy a new-yorki egyetem professzora, Charles *Hodges* 1930. július 8-án a »New-York Times«-ben egy tanulmányt tett közzé »Uncle Sam's Tourist. Why they go oversea?« címen és ebben megállapítja, hogy *az amerikai utastömegeknek aránylag nagy százalékát (12%) teszik a férjeik vagy szüleik nélkül utazó nők.* Ezek után 10%-ban jönnek a kereskedők és gyárosok, ezek után pedig következnek 8%-kal *a munkások.* Ez a jelenség is az idegenforgalomnak évszázadok óta állandóan jobban kifejlődő *demokratizálódására* vall.

A Szent István-napi tűzijáték, amelyet a székesfőváros minden évben megrendez

*

A legrégibb utasok az idegenforgalomban, mint azt már láttuk, az *angol utazók.* Ezeknek a száma a háború után nem növekedett olyan arányban, mint az amerikai utasoké. 1913-ban 761.000 angol jött át a kontinensre, míg 1930-ban ez a szám mindössze 1,100.000-re emelkedett. *Ogilvie* »The tourist movement« c. Londonban 1933-ban megjelent munkájában az angol utasok átlagos utikiadásait 30 angol fontra becsüli. Ez ugyan aránylag nem is olyan nagy összeg, azonban nem szabad elfelejteni, hogy az angol utasoknak közel 80%-a csak egész rövid tartózkodásra megy át Franciaországba (weekend).

Ezzel szemben az utazó *németek* száma 1931-ben 2,100.000-re becsülhető és valószínű, hogy a konjunkturális időkben számuk elérte a 2,500.000-et. »Az igazi német tanulmányi utasok javarésze: a vakációzó emberek, III. osztályú utasok, tudósok, hivatalnokok, diákok, diáknők, tanítók, tanítónők,« — mondja *Burghardt* egyik munkájában. A német »Archiv für Fremdenverkehr« 1932—33. évi füzetének adatai szerint a németek átlagos utikiadása 1931-ben 121 márka volt, ami az angoloknak 30 font átlagkiadásával szemben *mindössze 6 angol fontot tesz ki.*

Gyömrei nagyon érdekes adat kíséretében utal arra a mások által már szinte el-elfelejtett idegenforgalmi tényre is, hogy a háború utáni utasforgalomból hiányzanak teljesen az *oroszok*, pedig 1909-ben a karlsbadi és marienbadi fürdővendégek között 26.000 orosz fordult meg; *számuk több volt, mint az angoloké, franciáké és amerikaiaké együttvéve.*

*

Gyömrei gondos és pontos munkájában a háború utáni utasforgalom fellendülését elsősorban a már említett okokkal magyarázza. Az én véleményem szerint azonban a háború után fellendült nemzetközi idegenforgalom motívumai között kétségtelenül egyáltalában nem elhanyagolható indítóok *maga a világháború*, amely a ma ismert világ legnagyobb részét két táborra osztva, egymással szembeállította. Ezáltal igen nagy érdeklődést ébresztett a polgárság lelkében a különböző népeknek a mentalitása, a háborúban való részvétele iránt. És bármennyire is igyekszünk az idegenforgalmat politikamentes tényezőnek elismerni, talán sokkal többet játszik közre ezen a téren a politika, mint amennyire azt gondolnók.

A politikai szimpátia és antipátia feltétlenül erősen befolyásolja az idegenforgalmat. Erre néhány év előtti időből konkrét példát is tudok mondani. A francia arisztokrácia egyik legjelentősebb napilapja, az »Excelsior« hálókocsival luxus-különvonatot akart Budapestre szervezni. *Már az első hirdetésére a jegyek 75%-át lefoglalták.* Közben egy egészen jelentéktelen külpolitikai nyilatkozatot a francia sajtó barátságtalan színben tüntetett fel, aminek következtében a jelentkezőknek túlnyomó többsége azonnal visszavonta a jelentkezését.

De meg kell említenem, hogy a népek megismerése iránt való vágy egyik alapmotivuma *a barátságos érzések* által táplált békés összeköttetések kiépítésének a vágya és a népek egymáshoz való közeledésének őszinte óhajtása. Közvetlen-közelről, szemtől-szembe kívánják megismerni azokat a népeket, amelyekről eddig csak a barátságos, vagy ellenséges propaganda útján szereztek tudomást. Közvetlen-közelről akarják látni azokat az országokat, amelyeket a négy éves háború idejében szövetségeseknek, vagy pedig ellenségeknek, bocheoknak írt le a háborús propaganda.

Tagadhatatlan a polgárság körében egyre erősbödő *békevágy* is és szeretném, ha nem csalódnék annak a megállapításában, hogy a népek közötti barátságos jóviszonynak az emberi szolidaritás és ezáltal az emberiség jövőjének a szolgálata az okosan felépített idegenforgalomban *még a gazdasági értékeknél is nagyobb értéket jelent.* A népek megismerik egymást, megismerik egymás kultúráját, megismerik egymás lelkületét. Épen mi magyarok vagyunk ebben a tekintetben a legjobban érdekelve, mert hiszen bennünket a háború előtt a világon alig ismertek, vagy pedig teljesen félreismertek.

Nemzetközi jéghokkimérkőzés a városligeti tó műjégpályáján

Igaz, hogy ennek egyik oka az is, hogy a magyar középosztály sűrűn látogatta ugyan az osztrák fürdőhelyeket, de már a távoli nyugatra kiterjedő utazások csak szórványosak voltak.

Gyömrei meg is állapítja, hogy a magyarok utazásai a legtöbbször *célutazások* voltak, tehát vagy kifejezetten tanulmányutak, vagy üzleti utak, vagy pedig az egészség helyreállítására szolgáló utak.

*

Az utolsó 20 év alatt *két és félszeresére lehet becsülni a magyarok utazásainak a megnövekedését.* 1930-ban kerek 380.000-re teszik ezt a számot a külföldi államok statisztikáinak idevonatkozó adatai, viszont hiányzanak

abból Franciaország, Hollandia, Belgium, Románia és Törökország adatai úgy, hogy ma több, mint 400.000 magyar utast vehetünk számításba a nemzetközi idegenforgalomban.

*

Gyömrei megemlíti azt, hogy a világháború után *a természetkultusz is egyre inkább kidomborodik*, amit különösen Olaszországban lehet a legjobban érzékeltetni. A világháború előtti időkben ugyanis elsősorban a műemlékszámba menő városok, tehát Róma, Velence, Nápoly és Firenze vonzották az utasokat, míg ma az olasz idegenforgalmi statisztika adatai sorában az első helyen áll (1925-ben) Déltirol 234.000 utassal, Velence és a Lidó 230.000 utassal és jóllehet ugyanabban az évben Rómában Szentév is volt, mégis mindössze csak 164.000 volt Róma idegenforgalma. Gyömrei megemlít még egy másik kimutatást is, amelyből azt az érdekes jelenséget lehet tapasztalni, *hogy a művészi szempontból érdekes helyekre csupán az utasok 5%-a jut el, szemben a kizárólag kirándulási központoknak a túlnyomó többséget juttató utasforgalmával.*

*

Gyömrei szerint a háború után a természetkultusz fokozódása *a gyógyfürdők terén is változást idéz elő.* A világfürdők radikális átalakulása abban áll, hogy ezeket a helyeket mind kevésbé tekintik speciális gyógyhelyeknek, hanem mindinkább mint levegős, erdős és szórakoztató tartózkodási nyári állomások jönnek tekintetbe. Ebben a változásban nagy része van a modern orvostudomány fejlődésének, amely racionális gyógymódokkal (insulin, diathermia, reuma elleni injekciók, stb.) bárhol tud kezelni olyan betegeket, akiket azelőtt gyógyulás céljából még kizárólag vízkúrákra, fürdőhelyekre küldöttek. »A kies fekvésű fürdőhelyeken ma nagyrészt egészséges emberek töltik szabadságidejüket,« — mondja Gyömrei. Legyen szabad azonban ezzel szemben megállapítanom, hogy a modern élet túlfokozott idegmunkáját végző embert, ha talán fizikai értelemben nem is nevezhetjük betegnek — de egészségesnek sem. Az ilyeneknek a gyógyfürdőkben való üdülése és elgyengült, elhasznált életerejüknek a visszaszerzése, elgyengült idegeiknek a megerősítése van annyira általános egészségügyi érdek és fontos szempont, mint a fizikailag is beteg egyének gyógyulása.

Ugyancsak Gyömrei említi meg, hogy »a természet iránti érzék kifinomodásával kell kapcsolatba hozni *Budapestnek az utóbbi időben észlelhető divatbajutását.* Nagy architektúrai értékekben nem épen gazdag fővárosunk, amelynek műkincseiről olyan keveset tud a külföld, ahol a történelmi emlékeknek idegenforgalmat vonzó ereje összehasonlíthatatlanul csekélyebb, mint a nyugati városokban, ahol nyelvünk elszigeteltsége a szórakozások nagyrészét hozzáférhetetlenné teszi az idegenek számára (színház stb.),

átlagosan kétszerannyi nyugati vendéget vonz, mint a háború előtt. Ez az új vonzóerő abban áll, hogy a modern ember szeme Budapest városképét mint természeti szépséget élvezi. Budapest fekvése, mint tájkép: — ehhez a meglátáshoz az elmult évtizedben érkezett el az ember.«

Emellett meg kell említenünk azt is, hogy a természet iránti érzék fokozódásán kívül az *exotikumok* iránt is fokozódik a nemzetközi érdeklődés. Ebben az exotikum-keresésben tulajdonképen mi magyarok is bizonyos tekintetben szóhoz juthatunk, noha az »exotikumoknak« túlzott kihangsúlyozása talán nem túlságosan szükséges. (Gyöngyös Bokréta, magyar népviselet, népies zene, népszokások, háziipar stb.).

*

Ami a közlekedés terén az utolsó $1^1/_2$ évtizedben bekövetkezett fejlődést illeti, meg kell említenünk *az automobilizmus fejlődését*, amely a vasút elzáró, rideg kötöttségével szemben, ismét szorosabb kapcsolatba hozta az embert a természettel. Érdekes adat például Svájc autóforgalma: 1913-ban mindössze 10.542 idegen autó lépte át a svájci határt, 20 évvel később 1933-ban pedig már 227.000 külföldi autó futott be Svájc területére, a »Neue Züricher Zeitung« 1934. február 12. számának adatai szerint.

A tengeri utak is erősen demokratizálódtak. Így például a Cosulich-társaság 1926-ban rendezte a *Stella d'Italia* hajófedélzetén az első Földközi-tengeri utat, amikor mindössze 70 utasa volt és egy kéthetes út 1500 pengőbe került. Az azóta eltelt rövid idő alatt a Cosulich-féle Földközi-tengeri utazásoknak átlagos utas-létszáma 1500—1800-ra emelkedett és ma már az 50.000 tonnás *Conte di Savoia* hajón is viszi az utasokat. A hajók szinte tengeri úszó hotellé, nomadizáló szállodává változtak és egy kéthetes út ma már mindössze csak 400 pengőbe kerül.

A vízumkényszer és a különböző valuta- és deviza-politikai rendszabályok rendkívül elősegítették az idegenforgalom, illetőleg az utazás *kommercializálódását.* Ezeknek a rendszabályoknak köszönhetjük a szaporodó utazási vállalatokat és az olyan új tömegutazási lehetőségeket, mint például *a nemzetközi cserevonatok.* A Magyarországba érkező angoloknak 35%-át, a franciáknak pedig 40%-át cserevonatok hozták.

Még három tényezőt kívánok megemlíteni a háború utáni idegenforgalom motívumai között: a Nemzetközi Vásárok elterjedését, a sport-összejöveteleket, továbbá a nemzetközi szervezkedések fokozódó elterjedésének eredményeképen jelentkező nemzetközi kongresszusokat.

*

A világháború utáni időszak idegenforgalma immár igen fontos nemzetgazdasági tényező lett. A tudományos irodalom egyre jobban belemélyedt ennek a kérdésnek a tanulmányozásába, amely különösen a vámhatárok

autarchikus törekvéseinek és az egyes államok független valutapolitikájának idején a meglehetősen nagyértékű *rejtett export és rejtett import szerepét tölti be.*

Ma már tudományosan tárgyalják *az idegenforgalmi propaganda-politikát,* amelynek akviráló erejét is eléggé felismerték. Tudományosan tárgyalják az *idegenforgalmi üzletpolitikát* is. Ez utóbbit *dr. Czenner* Jenő a következő két fejezetre bontja :

a) közvetlen hasznot hozó üzletpolitikára és

b) közvetett hasznot hozó üzletpolitikára.

Az előbbi csoportba tartoznak : 1. a közlekedési vállalatok, 2. a menetjegyirodák és utazási ügynökségek, 3. a szállodás- és vendéglősipar, 4. a szórakozási intézmények, 5. a gyógyfürdők, 6. a sportintézmények, 7. a kiskereskedelemnek az idegenforgalommal szorosabb kapcsolatban álló része (útikönyvek, emléktárgyak stb.).

A közvetve hasznothajtó üzletpolitika ágai a következők : 1. közlekedési politika, 2. menetjegyirodai közüzemek, 3. idegenforgalmi szakoktatás, 4. idegenforgalmi rendészet (vizumpoilitika), 5. idegenforgalmi beruházások, 6. társadalmi és ad hoc intézkedések.

Ezúttal nem lehet célom, hogy részletesebben is foglalkozzam ezzel a szisztematikus felosztással, csupán azt kívántam igazolni, hogy ma már az idegenforgalom irányítására hivatott egyénektől nemcsak üzleti, gyakorlati érzéket, hanem alapos elméleti, tudatos működésre képesítő tájékozottságot is kell követelnünk, ha lépést akarunk tartani a nemzetközi idegenforgalmi propagandatevékenységgel és az erős alapokra helyezett idegenforgalmi versenyben meg akarjuk állni a helyünket.

*

»Természetesen az idegenforgalmi gazdaságpolitika irányítására és végrehajtására szervekre van szükség — írja Czenner dr. — és az organizáció kérdéseinek egyik *legnehezebb része annak eldöntése, hogy milyen módon kapcsolódjék bele szervezetileg az idegenforgalmi politika a kormányzati tényekedésekbe.* Ennél a pontnál nemzetgazasági, célszerűségi és közjogi szempontok egyformán érvényesülnek és a gyakorlatban feltalálható próbálkozások a megoldásoknak meglepően széles skáláját tárják elénk.«

Ezzel a kérdéssel már föntebb is foglalkoztam. Ezúttal még ismertetni kívánom a világháború utáni idegenforgalmi organizációt *Franciaországban, Olaszországban* és *Németországban.*

*

Franciaországban ma már az idegenforgalmi politika irányítása teljesen egységes. Az »*Office National du Tourisme*« teljesen állami hivatal, amelynek élén miniszteri ranggal felruházott államtitkár áll. Ő dolgozza ki és hajtja végre idegenforgalmi munkatervét, egységes elgondolás és egységes idegen-

forgalmi szempontok szerint. A municipiális és az egyes érdekelt szakmák idegenforgalmi működésének is tért enged. A régi francia idegenforgalmi szerv, a municipiális jellegű, *Syndicat d'Initiatives*«, bár önállóan, de az Office National épületében és annak égisze alatt működik. Az Office National költségvetése egyik tétele az állami költségvetésnek is.

Olaszországban eredetileg egy nemzeti utazási iroda irányította az idegenforgalmat: az »*Ente Nazionale Industrie Turistiche*«. Azonban később

A Budapesti Nemzetközi Vásár 1930-ban

felállították ennek propagandaosztályát is, 1928-ban pedig »végre rájöttek, hogy egy utazási iroda által kifejtett propaganda az idegenforgalmi propagandapolitikával inkompatibilis, mert minden utazási iroda eo ipso üzleti vállalkozás, — míg viszont az idegenforgalmi politikának vigyáznia kell arra, nehogy abba a gyanúba kerüljön, hogy egy bizonyos utazási irodát, vagy utazási irodákat favorizál. Ekkor érkeztek el az egyedüli helyes megoldáshoz, tudniillik, hogy az ENIT-et kizárólag, mint az idegenforgalmi politika hivatalos szervét tartották meg, míg a menetjegyirodai részt »*Compagnia Italiana per Turisme*« (CIT) néven különválasztották ugyan, de részben az ENIT ellenőrzése alá helyezték.« (V. ö. dr. Czenner Jenő id. művét.)

Németországban hasonló folyamat játszódott le. Az idegenforgalmi politika irányítása a »*Mittel-Europäisches Reisebüro*« (MER) hatáskörébe tartozott. Ez a helyzet azonban csakhamar anarchiával fenyegetett s ezért megalapították a »*Reichszentrale für Deutsche Verkehrswerbung*« nevű intézményt. Ez a tanácsszerű intézmény azonban túlságosan lazának bizonyult és ezért 1928-ban átszervezték a német idegenforgalmi politikát. Az általános jellegű idegenforgalmi politika irányítására megtartották a »Reichsarbeitgemeinschaft für Deutsche Verkehrsförderung« nevű intézményt, míg a gyorsabb, közvetlen intézkedést megkövetelő propagandapolitika céljaira megszervezték a »Reichsbahnzentrale für den Deutschen Reiseverkehr«-t, amely részvénytársasági alapon működik ugyan, de a részvények 100%-ig a német vasút kezében van.

Ausztria és *Svájc* idegenforgalmi politikájának irányítása ugyancsak átszervezés alatt áll. (V. ö. dr. Czenner idézett munkáját.)

*

Ezek a példák igazolják, hogy a világháború utáni idegenforgalom irányítása bizonyos rendezést igényel főleg abból a szempontból, hogy az idegenforgalmi politikát irányító szervek csak akkor működhetnek eredményesen, ha — érdektelenek s nem vezeti őket önző, egyéni üzleti elgondolás.

A jövőbeni fejlődés kétféle lehetőséget mutat: vagy teljes centralizálást állami vezetés alatt, vagy pedig egy másik elgondolás, amelyik az érdekképviseleten épül fel. (Czenner.)

»Ennek lényege az, — írja dr. Czenner — hogy a különféle érdekeltségek olyan arányban vegyenek részt az idegenforgalmi politika intézésében, amilyen arányban egyéb működésüket az érinti. Itt az idegenforgalmi politika irányítását az érdekképviseleteknek valóságos közgyűlése látja el. A gyakorlatban ez az idegenforgalmi szövetségek, tanácsok stb. intézményének felel meg. A politika végrehajtása azután akár centrális, akár municipiális megoldások szerint, sőt az elvégzendő teendőknek az érdekképviseletek között való kiosztásának módszerével is történhetik.«

Dr. Czenner Jenőnek ez utóbbi megállapítására vonatkozólag, csak azt kívánom megjegyezni, hogy Magyarországon egyedül Budapest székesfőváros ismerte fel legelsőnek az idegenforgalmi politika irányításának egyedül helyes módját, amikor azt egy *teljesen érdektelen*, üzleti politikától mentes szervre: Budapest Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatalára bízta. A székesfőváros óriási összegeket költött a hivatal révén idegenforgalmi célokra, ami kötelessége volt még a trianoni béke előtt is, de fokozottan kötelessége most, amikor *az egész magyarországi idegenforgalomnak legalább 80—85%-a Budapestre korlátozódik s így Budapestet, nemcsak az áldozatosságban, hanem az idegenforgalmi politika irányításában is döntő szerep illeti meg.*

VII.

Budapest idegenforgalmának alakulása a világháború után.

Már bizonyos büszkeséggel állapítottam meg, hogy a háború után az idegenforgalom évről-évre növeli Budapest barátainak a számát. Ebben a tekintetben nemcsak a vámkülföld idegenjeire gondolok, hanem gondolok a belső idegenforgalomra is. Nyugodtan mondhatjuk, hogy mindazok, kik fővárosunknak mai természeti és kulturális szépségeit megismerik, még aránylag rövid ittartózkodásuk után is mindig mint jóbarátaink távoznak tőlünk.

Budapest idegenforgalmát különböző okok motiválják. Beszélhetünk *turisztikai* motívumról is, hiszen Budapest kétségtelenül Európa egyik legszebb fekvésű városa és a fokozódó természetkultusz ebben a tekintetben is érezteti hatását, különösen a külföldi nyugati idegen számára. Viszont Magyarország és Budapest, de különösen néhány pittoreszk vidéki város, a magyaros viselet, a magyaros népszokások (Gyöngyös Bokréta), a magyaros kézimunkák és általában a magyar népies művészet termékeinek bemutatásával, miként említettem, már némileg az *exotikum* ízével is bír.

Budapest és Magyarország *az ezeréves történelmi tradiciónak* sokszor olyan pompás megnyilvánulását tudja az idegen számára nyujtani (Szent István-ünnep), hogy ez maga is egyik erős motívuma az idegenforgalomnak.

Budapest, mint egy *tanulmányozásra érdemes* országnak a fővárosa, ebben a tekintetben is erősen számításba jöhet mindazok számára, akik ennek a népnek kultúrtevékenységét és jelentőségét felismerve, azt jobban megismerni, tanulmányozni akarják. Azonkívül a nemzetközi fontosságú tudományágakban a magyarok mindenkor annyira kitüntetni magukat, hogy az általuk elért sikerek az arányszámoknál sokkal, de sokkal kedvezőbbek (irodalom, művészet, zene, természettudományok, orientális tudományok, orvostudomány, technika stb.).

Budapest és Magyarország a *sport* tekintetében is erősen számításba jön, részint az egyéni sportok terén, részint pedig tömegsport, különösen turisztikai és vadászati sportlehetőségeket tud nyujtani.

Megemlítem még azokat a *hasznossági szempontokat*, amelyek Magyarország és Budapest különleges adottságaiból következnek. Így például: közgazdasági téren Budapest nemcsak a mai Magyarország közgazdasági központja, hanem, messzebbmenően, hivatva van arra, hogy Nyugat és Kelet kereskedelmének közvetítő városa is legyen, különösen, ha a Dunán a vizi-összeköttetés útján közvetlen kapcsolatba kerül a Fekete-tengeri hajózással.

*

Utoljára hagytam azt a motívumot, amelynek a kiépítése jelenleg egyik legfontosabb feladatunk: *Budapest páratlan gyógyvizeinek használata a betegek számára gyógyulást és üdülést jelent. Budapest-fürdőváros minél erősebb kidomborítása talán az összes felsorolt motívumok között egyike a legreálisabb programmoknak.* Többízben hangoztattam könyvem eddigi részeiben, hogy jóllehet, hasonló vegyi összetételű hőforrások másutt is akadnak, azonban csak a legkevesebb helyen, de talán sehol sem találhatjuk meg a lehetőségét annak, hogy a legkülönbözőbb hőfokú, vegyi összetételű és gyógyhatású természetes gyógyvizek teljesen egyénesíthető használata kapcsolatban állhat egy olyan nagyváros minden előnyével, amely a legszélesebb skálájú üdülési és szórakozási lehetőségeket nyujtja a betegeknek, azonkívül az időszaktól is teljesen függetleníthetik magukat, továbbá nyugati nívójú, fejlett orvostudományi intézmények, orvosegyetem, klinikák, laboratóriumok állanak a legszorosabb kapcsolatban a természetes gyógytényezőkkel.

Erre vonatkozólag idézem dr. *Czenner* Jenő többször említett munkájának *a közvetlenül hasznothajtó üzletpolitika* fejezetében közölt »Gyógyfürdők« című részét:

»A gyógyfürdőknek azért van különös fontosságuk az idegenforgalmi politikában, mert amellett, hogy mint a vagyoni erőket átvezető csatornák, az idegenforgalmi iparok közt is szerepük van, az idegenforgalom motivumaként is erősen számottevők. Megfelelő kihasználás és propagandapolitika mellett képesek *idényhez nem kötött állandó motivumot szolgáltatni az aktív idegenforgalom számára* és bőséges idegenforgalmat eredményezni.

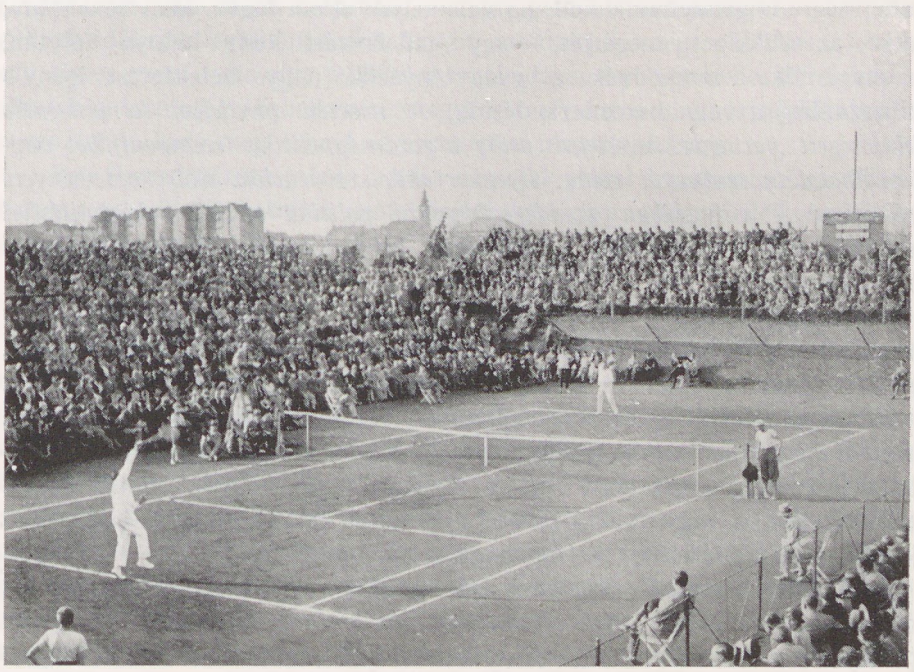
A megfelelő kihasználásról, a velük kapcsolatos minden lehető jó propozíció megtételéről kell tehát az idegenforgalmi üzletpolitikának gondoskodnia. Ez a feladat megvalósításában három feladatcsoportra szakad: *a tudományos, a technikai és az adminisztrációs feladatok csoportjára.* Az első a természeti adottságoknak szinte leltárszerű megállapítását, a második a szükséges technikai beruházásokat, a harmadik pedig a helyes üzletszerű kihasználásról való gondoskodást foglalja magában.

1. *Tudományos feladatok.* Hogy megfelelő gyógyfürdőpolitikát folytathassunk, először is tisztában kell lennünk természeti adottságainkkal. Meg kell állapítanunk, hogy hány és milyen jellegű gyógyforrás áll rendelkezésünkre. E célból először is gondoskodnia kell a központi idegenforgalmi szervnek *egy teljesen megbízható és pontos gyógyforrás-kataszterről. Ennek ki kell terjeszkednie nemcsak a források felsorolására, de vízbőségükre és vizüknek vegyi összetételére is.*

Ez utóbbi szempontból célszerű egy hivatalos gyógyforrás-vizsgáló vegyészről, illetőleg vegyészi karról való gondoskodás is. Ennek feladatát képezné a kataszterben szereplő minden forrás vizének hiteles megvizsgálása és vegyi összetételének hivatalos formában és hitelességgel való kimutatása.

A hivatalos vegyészi adatokat azután ki kell adnia, hasonlóan megbízható orvosi tanulmányozás céljaira, hogy a forrásvizek gyógyértéke és felhasználási módja is tisztázást nyerjen.

Az így hitelesen megállapított adatok egyik fontossága az, hogy *biztos alapot szolgáltatnak* a fürdőpolitika másik két feladatcsoportjának : a technikai adminisztratív feladatok elvégzésére. De tekintettel arra, hogy a gyógytényezőknek a közvetlen üzletpolitikájukat meghaladó motiváló fontosságuk is van, ezeknek a megállapításoknak még egy hivatásuk támad. Ez pedig abban

A Szent Margitszigeten rendezett teniszversenyek is idegenforgalmi vonzócrők

áll, hogy *felvilágosítással és ujjmutatással szolgálnak a többi idegenforgalmi iparoknak helyes fejlődési irányukra vonatkozólag.*

Bizonyos fajtájú gyógytényezőknek jelenléte ugyanis sok idegenforgalmi iparnak speciális fejlődési utakat nyit meg. Épen ezért fontos, hogy *a gyógyfürdőpolitika tudományos részének eredményei áttekinthető formában rendezve, a nyilvánosságnak rendelkezésére álljanak, sőt, hogy azok minél szélesebb körben publikáltassanak.*

2. *Technikai feladatok.* Ha már a természet által nyujtotta lehetőségek dolgában tisztán látunk és tudjuk, hogy bizonyos területeken gyógyértékű tényezők állanak üzletpolitikánk rendelkezésére, arról is gondoskodnunk kell,

hogy a kiaknázásukhoz szükséges technikai berendezkedések is megalkottassanak. A kapitalista gazdasági berendezkedés keretei között a technikai felkészültségről való gondoskodás és a kiaknázás üzletszerű megszervezése a magánvállalkozókra váró feladat. A magánvállalkozásokat a természeti adottságoknak és konjunkturális lehetőségeknek megfelelő legracionálisabb tevékenységre rávezetni azonban az idegenforgalmi üzletpolitika feladata. Ellenőrzés és irányítás szempontjából tehát az idegenforgalmi üzletpolitikának is foglalkoznia kell a különféle természeti adottságok kihasználására virtuálisan legalkalmasabb technikai berendezkedések kivizsgálásával is. De arra az eshetőségre is gondolnunk kell, ha valamelyik oknál fogva, akár tőkehiány, akár a szükséges megértés, vagy vállalkozási kedv hiánya folytán, a magántőke vonakodnék a gyógytényezők nagy befektetést igénylő kihasználására való berendezkedéstől. *A nemzeti jövedelem természetadta lehetőségeit parlagon hevertetni pedig a gazdaságpolitika szempontjából megbocsáthatatlan mulasztás volna. Ilyenkor akár szubvenciók, akár kezdeményező vállalkozások formájában az idegenforgalmi politika szervének közvetítésével a köznek kell gondoskodnia a szükséges befektetésekről, illetőleg technikai berendezkedésekről.*

A gyógyfürdőpolitika technikai része tehát egyrészt megállapítja, hogy a gyógytényezők legracionálisabb kihasználására milyen fürdőépítkezésekre, esetleg városrendezési és középítkezésekre van szükség, kiterjeszkedve a szükséges létesítmények részletes mineműségére is, másrészt vagy odahat, hogy a magántőke ezeket létrehozza és üzemben tartsa, vagy azoknak létrehozásáról maga gondoskodik és a magántőkének később üzembentartás céljából átadja, vagy esetleg rövidebb-hosszabb ideig példaadás céljából az ideális gazdálkodási terv szerint maga tartja üzemben.

3. *Adminisztrációs feladatok.* Bár az első meggondolásra úgy látszik, mintha a gyógyfürdő-vállalkozások esetében *a konjunktura-kutatásnak* nem juthatna jelentős szerep, mégis jelentős feladatok várnak e réven is az idegenforgalmi politika szervére. A statisztikák ki fogják mutatni ugyanis, hogy *milyen közönségnek és milyen rétege az, amely egy bizonyos fajta gyógyfürdőt keres.* Ennek figyelembevételével az üzem kell, hogy bizonyos nemzetiségek és néprétegek igényeire és kívánalmaira különösebb tekintettel legyen. Az ezzel kapcsolatos kutatások és megállapítások már a gyógyfürdőpolitika adminisztrációs részéhez tartoznak. Másrészt, *ha valahol helye van a verseny kiküszöbölésének, — megfelelő osztályozó és összhangoló politika segítségével — az a gyógyfürdők esetében van.*

A verseny kiküszöbölését mind az üzletpolitikai szempont, mind az etikai egyaránt parancsolja. A gyógyfürdők, gyógytényezők használatának esetében tudniillik csak egy szempont szabad, hogy érvényesüljön : *hogy minden vendég azt a fürdőt használja, mely a számára orvosi szempontból a legkívánatosabb.* Hogyan biztosíthatja ezt az idegenforgalmi politika?

Elsősorban is *szigorúan ellenőríznie kell* a gyógyfürdők reklámtevékenységét, nehogy azok akár *félrevezető* szándékkal, akár szándékosság nélkül is, csupán a kifejezésnek *nem elég szabatos volta által* olyan gyógyhatásokat hirdessenek, melyek a valóságnak meg nem felelnek. E célból a leghelyesebb, ha a gyógyfürdők reklámját az idegenforgalmi politikai szerv kollektív alapon maga látja el.

De a leghelyesebb a közönség tájékoztatását nem csupán a reklámra hagyni, hanem egy olyan hivatalos jellegű és tökéletesen megbízható intézményről gondoskodni, mely a gyógyfürdők használatára vonatkozó szaktanácsokkal mindenkinek rendelkezésére áll. Olyan helyeken, — mint például Budapesten is — ahol a gyógyfürdőknek legkülönbözőbb fajtáit találhatjuk meg, különösen fontos egy olyan *orvosi intézmény felállítása*, ahol idegen nyelvet is beszélő orvosok állanak a közönség rendelkezésére egyrészt a pontos diagnózis, másrészt a használandó kura megbízható és érdektelen megállapítására.

Egy ilyen intézmény fenntartása nemcsak etikai szempontból rendkívül fontos, de nélkülözhetetlen előfeltételét képezi a gyógyfürdők racionális üzletpoiltikájának is.«

*

Amint már említettem, a világháború utáni esztendőkben fokozott mértékben megindult a főváros idegenforgalmi munkája az egész ország érdekében: megalapozni az idegenforgalom lehetőségeit, kellemessé tenni az ideérkező külföldiek tartózkodását, összeköttetéseket szerezni a külföldön, hogy propagandaeszközeinkkel évről-évre mind eredményesebben hívjuk fel a külföld figyelmét hazánkra és fővárosunkra. Ugyanakkor megindult a propaganda befelé az országban is, nemcsak abból a célból, hogy Budapestnek az úgynevezett »*belső idegenforgalmát*« is emeljék, hanem küzdeni kellett a magyar társadalomnak az idegenforgalommal kapcsolatban megnyilvánuló meg nem értése és közönye ellen, barátokat kellett szerezni az idegenforgalom eszméjének és megértetni velük, hogy *az idegenforgalom fejlesztése elsőrendű országos érdek.*

Kezdetben a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal ezen a területen egészen magára hagyatva, egyedül dolgozott. Esztendőknek kellett elmulniok, hogy munkájára a társadalom is felfigyeljen és évtizedeknek, hogy bekövetkezzék az a mai örvendetes állapot, amikor már a nagyközönség és a hivatalos körök *egyesült erővel, vállvetve dolgoznak az idegenforgalom fellendítése érdekében.*

*

A székesfőváros az 1916-ban létesített Idegenforgalmi Hivatalával megmutatta az idegenforgalmi tevékenységnek jövő útját. Bebizonyosodott, hogy az idegenforgalom intézését, ha azt rendszeresíteni kívánjuk és cél-

tudatos propagandatevékenységet óhajtunk, nem lehet kizárólag az idegenforgalmi érdekeltségek, valamint a társadalmi szervezetek tevékenységére bízni, hanem kell, hogy irányítószerepet vállaljon magára ebben a tekintetben is a hatóság.

A világháború utáni esztendők fokozott tevékenységet hoztak az idegenforgalmi propaganda terén. Amikor az idegenforgalmi gondolat már izmosodni kezdett, a magyar királyi minisztérium a 2580/1928. M. E. és 6720/1931. M. E. számú kormányrendeletekkel felállította az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanácsot.

Ennek az intézkedésnek az előzményei között meg kell említenünk, hogy 1928. évi szeptember 21—29. között Budapesten volt a *Hivatalos Idegenforgalmi Szervezetek Nemzetközi Szövetségének* IV. kongresszusa. Ezen a kongresszuson a legtekintélyesebb európai államok idegenforgalmi alakulatainak képviselői vettek részt. A kongresszuson megállapodtak a kölcsönös idegenforgalmi propagandának és a közös idegenforgalmi munkálkodásnak olyan új rendszerében, amely a magyar idegenforgalom szempontjából is fontos kihatással volt.

A magyar kir. kormány részéről rendeletileg a kereskedelemügyi minisztérium kebelében felállított Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács céljául azt tűzte ki, hogy *egységesen szervezze és irányítsa a magyar idegenforgalom ügyeit, felügyeljen a magyar idegenforgalomra; valamint az idegenforgalom fejlesztésével foglalkozó szervezetek és alakulatok együttes összhangzó munkáját a Tanács, illetve a Tanácsnak állandó intézőbizottsága biztosítsa.*

Az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanácsban, annak megalakulásakor a székesfővárost képviselték: dr. *Ripka* Ferenc főpolgármester, dr. *Sipőcz* Jenő polgármester, *Folkusházy* Lajos alpolgármester, dr. *Lobmayer* Jenő tanácsnok, *Glück* Frigyes és *Szigeti* János törtvényhatósági bizottsági tagok, valamint *Zilahy* Dezső, a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal Igazgatója. Az a körülmény, hogy a székesfőváros képviselői az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanácsban már a megalakuláskor ilyen szép számmal vettek részt, bizonyítja a megértést, amellyel a kereskedelemügyi kormányzat a székesfőváros által kezdeményezett és addig is vezetett idegenforgalmi politikát kísérte.

A magyar kir. kereskedelemügyi minisztériumban 1934. I. 1. óta már egészen külön *idegenforgalmi (turisztikai) szakosztály* létesült. A szakosztály működésének legfontosabb mozzanatait az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanácsban és ennek állandó intézőbizottságában időnkint ismertetik.

A kereskedelemügyi minisztérium hivatása az idegenforgalom központi irányítása, ennélfogva a minisztérium olyan *egységes munkatervre és költségvetésszerű tevékenységre törekszik, amely kiküszöbölheti az egyes idegenforgalmi szervek által külön-külön végzett tevékenységben megmutatkozó párhuzamosságot.*

Ennek következtében a kereskedelemügyi kir. minisztériumnak már sikerült elérnie, hogy ma már a minisztérium, illetve az Országos Magyar

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Idegenforgalmi Tanács olyan költségvetés felett rendelkezik, amely csak kis részben áll a kereskedelemügyi minisztérium saját idegenforgalmi költségvetéséből, ellenben a többi összegek részint az IBUSZ, részint a MÁV egész idegenforgalmi költségvetéséből, valamint a székesfőváros által befizetett összegből adódnak össze. Ugyancsak idegenforgalmi célokra fordítja a minisztérium az útlevélilletékek felemelése folytán nyert bevételi többleteket is.

A kereskedelemügyi minisztérium idegenforgalmi (turisztikai) szakosztálya, amely a minisztériumban a VIII. szakosztály néven ismeretes

Lovaspólómérkőzés a Szent Margitszigeten, mint nemzetközi idegenforgalmi jelentőségű sportesemény

és az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács közös munkaterve elsősorban *országos jellegű* tevékenységre törekszik. Fő célkitűzése egyrészt a belföldi idegenforgalmi gócpontok fejlesztése és az ezekkel kapcsolatosan szükséges közigazgatási kérdések elintézése, másrészt a belföldi és külföldi idegenforgalmi propagandáról való gondoskodás. A közigazgatási ügyek közül megemlítem főként a szállodák és penziók tisztántartásának ügyét, a menetjegyirodák helyzetének rendezését, az idegenvezetői kérdés szabályozását, a vízumkérdést, a Magyar Nemzeti Bankkal való tárgyalásokat, stb.

A propagandatevékenység szempontjából fontosak a külföldön létesített különböző propagandairodák, valamint az a munka, amelyet a tiszteletbeli külföldi levelezők végeznek. Ilyen propagandairodák vannak: New York,

Párizs, Berlin, München, Róma, Graz városokban; továbbá résztvesz a Tanács az északi (skandináv, balti, angol és hollandi) államokban végzett idegenforgalmi propagandában is. A propagandatevékenység a külföldi sajtóban közzétett közlemények és fényképek, továbbá a külföldön tartott előadások, rádióelőadások, valamint filmek, plakátok és prospektusok révén történik. Ezeknek változatos alakban és megfelelő példányszámban való kiadására a kereskedelemügyi minisztérium idegenforgalmi és turisztikai szakosztálya, valamint az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács állandó gondot fordít.

Megemlítésre érdemes a minisztérium és a Tanács tevékenysége a *külföldi kiállításokon* való részvétel terén (így pl. az 1935. évi brüsszeli világkiállításon), továbbá az a tevékenység, amelyet a hazai fontos idegenforgalmi eseményeknek (kongresszusok, ünnepségek) helyes sorrendbe foglalása és rendezése körül kifejt.

Ugyancsak meg kell említenem, hogy a fürdőügy népszerűsítése körül a kereskedelemügyi minisztérium a Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság tevékenységével kapcsolatban gondoskodik. A Bizottság ügyvezetőségével történt megállapodás értelmében *a külföldi propagandában a turisztikai és balneológiai érdekek úgy érvényesülnek, hogy a turisztikai irodák a balneológiát és viszont a balneológiai külön propagandairodák a turisztikát is propagálják.* Néhai dr. *Dalmady* Zoltán egyetemi tanár is a kereskedelemügyi minisztérium kezdeményezésére írta meg *az első komoly balneológiai prospektust* Budapest székesfőváros gyógyfürdőiről és gyógyforrásairól.

*

Közben a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal mintaszerűvé fejlesztette Budapestről és az egész Magyarországról a külföld számára minden jelentősebb idegen nyelven felvilágosítást adó *információs szolgálatát.* A főváros propaganda-tevékenysége úgyszóván az egész világot behálózta már a modern reklámtechnika minden eszközével. A Székesfővárosi Házinyomda esztendőről-esztendőre szebb és tökéletesebb kivitelben készíti a propagandanyomtatványokat, amelyek ma már elérik az évi 2,500.000 példányszámot.

A Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal csaknem két évtizedes munkássága alatt minden lehetőséget kihasznált Budapest és Magyarország javára. Ennek a tevékenységnek természetesen *az anyagi lehetőségek szabtak mindenkor határt és újabban sajnálatosan kell érezni a nemzetközi valutaforgalom nehézségeinek visszahatását is.* Addig, amíg valutanehézségek nem voltak, a külföldi ujsághirdetések és külföldi *plakátpropaganda* költségeit a főváros idegen valutában ki tudta fizetni. Újabban ez a két tevékenység ellanyhult *a prospektus-tevékenység* mellett, mert hiszen a prospektusok ilyen előállítási költségeit és expediciós kiadásait már belföldi pengőben lehet kifizetni.

Eddigi tapasztalatai alapján két prospektustípus használhatóságáról győződött meg az Idegenforgalmi Hivatal. Az egyik: néhány oldalnyi, képekkel díszített *röplap*, amely csak a legszükségesebb tudnivalókat tartalmazza röviden. *Ezeket küldi a külföldre első figyelmeztetőül nagy példányszámban.* A másik: egy terjedelmesebb, térképes kiadvány, részletes tudnivalókkal, amelyet már az a külföldi kap meg, aki közölte Budapestre való utazásának szándékát, vagy aki már megérkezett Budapestre.

Ettől az évről-évre visszatérő két nyomtatványtípustól eltekintve, még sok más propaganda-nyomtatványtípust is forgalomba hoz az Idegenforgalmi Hivatal. Így például a Bécsből Budapest felé mutató, nyilas számolócédulákat, a díszes idegenforgalmi naptárt, valamint az állandó és alkalmi nyomtatványok számtalan típusát.

A propaganda eljuttatására két eszközt vesz igénybe az Idegenforgalmi Hivatal: egyrészt a külföldi utazási irodákat látja el velük, másrészt pedig a nyomtatványokat időről-időre gondosan megválogatott egyéni külföldi címekre küldi. Ez a terv tulajdonképen dr. *Stein* Sándortól származik és megfelel annak a »propaganda ad hominem« gondolatnak, amelyet már annak idején dr. *Medriczky* Andor a Magyar Nemzetpolitikai Társaságban »Idegenforgalmunk új célkitűzései« címen tartott és a Városok Lapjában, valamint különlenyomatban is megjelent előadásában is felvetett.

*

Az *automobilizmus* fejlődése ugyancsak nem kerülhette el a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal propaganda-tevékenységének a figyelmét. Kisebb-nagyobb plakátokkal igyekezett Budapestre terelni a világ nemzetközi autóstársadalmát. Ezeket a plakátokat az Amerika és Európa között közlekedő tengerihajók, az olasz és osztrák vasutak legfontosabb vonalain közlekedő vasúti kocsik belsejében, valamint az osztrák szállodákban és postahivatalokban helyezték el.

*

Külön érdekessége a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal propagandatevékenységének az a sok, átvilágított diapozitívekkel díszített vitrin, amelyeket Bécs különböző pontjain, valamint Passauban, Münchenben, Prágában és Milanóban állítottak fel. Azonkívül ilyen vitrinekkel vett részt a Hivatal a bécsi és milanói vásárokban, a csikágói világkiállításon. Meg kell továbbá említeni a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal *bécsi* propaganda-irodájának a létesítését, amely annyira mintaszerű idegenforgalmi intézménnyé lett, hogy már külső megjelenésével is iskolát csinált Bécs Belvárosában és munkásságával arra mutat példát, *hogyan lehet szerény eszközökkel, tervszerűen irányított munkával komoly eredményeket elérni.*

A bécsi irodának a felállítása abból az elgondolásból keletkezett, hogy Budapesthez legközelebb fekvő idegenforgalmi centrumnak Bécset kell tekinteni. Bécs nemcsak egyik legkeletibb állomása volt az egykori Grand Tournak, hanem az Osztrák-Magyar Monarchia idejében erősen elnyomta Budapest jelentőségét idegenforgalmi vonatkozásban is. Bécs világviszonylatban is ismert idegenforgalmi nevezetesség. Ha tehát Budapest idegenforgalmi téren érvényesülni akar, akkor a legkézenfekvőbb segítséget tud nyujtani ezen a téren Bécsnek állandóbb jellegű idegenforgalma. *Bécs és Budapest közös munkálkodása ezen a téren csak eredményes lehet és ezért terelődött már régebben is Budapest székesfőváros idegenforgalma intézőinek figyelme a Béccsel való kooperációra.*

*

A bécsi iroda felállításának eszméje a háború előtt is felmerült az idegenforgalmi szakemberek körében. Még 1912-ben jelent meg *Polakovics* Zsigmond röpirata az idegenforgalomról s ebben a következőket tanácsolta:

»A nyugati nagyvárosokban időző idegenek figyelmét Budapestre és Magyarországra feltétlenül fel kellene hívni. Azokon a pontokon ugyanis, ahol az idegenforgalom a legnagyobb, mint Párizsban például a nagy opera táján, Velencében a Szent Márk-tér környékén stb. földszinti irodákat kellene nyitni ilyen vagy hasonló cégtáblákkal: Renseignements sur la Hongrie et sa capitale Budapest (ugyanezt német és angol nyelven is). Az irodákban egy-egy hivatalnok felvilágosításokat adna Magyarországról és Budapestről. Óriási azok száma, akik Bécsbe még elmennek, de Budapestre már nem jönnek el. Ilyen tájékoztató iroda igen nagy szolgálatot tenne Bécsben a Grabenon, vagy Kärtnerringen. Úgy Bécsben, mint Berlinben, mint a többi nyugati város tájékoztató irodáiban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy Budapest Bécstől négy órányira van csupán és Berlinből kényelmes gyorsvonaton átszállás nélkül 15 óra alatt érhető el. A berlini és bécsi idegenforgalom morzsáiból igen tekintélyes idegenjárást tudnánk ekképen Budapest részére biztosítani.«

A székesfőváros hivatalos idegenforgalmi tevékenységének irányítója, *Kovácsházy* Vilmos tanácsnok azonban »Budapest székesfőváros idegenforgalmi propagandája Bécsben« cím alatt a Városi Szemle 1933. évi 1. számában megjelent tanulmányában megemlíti, hogy a székesfőváros bécsi irodája már régen működött, amikor Polakovicsnak kiváló röpirata az ő kezébe került. A bécsi iroda felállításának gondolata ugyanis 1928-ban merült fel, amikor a Bécsben megtartott Sängerfest alkalmából 200.000 birodalmi német kereste fel a régi »császárvárost«. Kovácsházy tanácsnok tanulmányaiban és cikkeiben állandó előkészítő propagandát fejtett ki a bécsi iroda érdekében s ő állította fel az alábbi tanulságos statisztikát is:

Év	Bécsbe érkezett külföldi (az ausztriaiak és magyarországiak nélkül)	Budapestre érkezett külföldi (az ausztriaiak és magyarországiak nélkül)	Bécsi többlet (az ausztriaiak és magyarországiak nélkül)
1920.	171.305	5.660	165.645
1921.	248.419	20.605	227.814
1922.	283.159	58.259	224.900
1923.	233.199	54.814	178.385
1924.	261.428	43.238	218.190
1925.	290.350	51.944	238.406
1926.	286.040	60.363	225.677
1927.	315.144	75.094	240.050
1928.	475.744	89.535	386.209
1929.	361.421	92.567	268.854
Összesen ...	**2,926.209**	**552.079**	**2,374.130**

Az elmult tíz év alatt tehát a budapesti külső idegenforgalom a bécsi külső idegenforgalomnak egyötödénél is kevesebb. Azonban örvendetes jelenség, hogy míg voltak esztendők ebben a tíz évben, amikor egyharmincad, meg egytized résznyi volt az összehasonlítás Budapest hátrányára, ez az arány már 1929-ben az egyharmadra is feljavult, az adatok szerint. A Bécsben megforduló s »Budapestet elkerülő, évente 250.000 főnyi külföldi idegent Bécs, mint egy elzáró gát tartotta vissza, részben térítette el másfelé«, — írja Kovácsházy tanácsnok.

Bécs egyik legforgalmasabb helyén, a Kärtnerstrasse 51. sz. házban, az Operával szemközt, a Ring előtt kiszélesedő részen, tehát az egyik legforgalmasabb helyen világító neon-betűk hirdetik a bécsieknek és a Bécsbe jövő idegeneknek: »Budapest«. Ez a felirata a hivatalosan »Budapesti Idegenforgalmi Iroda Bécsben« nevezett szervnek. Külső leírását mellőzöm, csupán annyit említek meg itt, hogy 1931. október 26-án este 6 órakor volt az ünnepélyes megnyitása. A neoncsöves felirat és a kiállított szebbnél-szebb átvilágított diapozitívek, az iroda elhelyezése és magyar stílusú belső berendezése egy csapásra megnyerte a közönséget. Vezetője 1932. január hó 1-ig dr. *Markos* Béla, a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal h. igazgatója volt, ettől az időponttól kezdve pedig *Dérföldy-Lux* Vilmos vezeti, aki mellett *Takách* Guidó teljesít szolgálatot.

*

Egyébként Bécs és Budapest között a jelen, 1935-ik évben sokkal szorosabb kapocs is létesült idegenforgalmi szempontból. Fritz *Lahr* dr., Bécs városának első alpolgármestere és tartományi főnökhelyettese, valamint dr. Hermann *Reuther*, Bécs városának múzeumi és gyüjteményi igazgatója, látogatást tettek Budapesten dr. *Sipőcz* Jenő főpolgármesternél és *Szendy* Károly polgármesternél. Beszámolóikban megemlékeznek arról, hogy a két vezető főtisztviselőnél »egyelőre csak nagy vonalakban beszélték meg azokat

a lehetőségeket, amelyek idegenforgalmi szempontokból a két főváros érdekeit eredményesen szolgálni hivatottak és ezt a kölcsönösség érvényesítésével mindkét város javára a lehetőség határain belül elő akarják mozdítani«.

Fritz *Lahr* dr. a sajtónak a következő nyilatkozatot tette, — anélkül azonban, hogy belemélyedhetett volna a konkrétumokba:

»*Sipőcz* Jenő főpolgármester és *Szendy* Károly polgármester uraknál már a délelőtt folyamán dr. *Reuther* úrral együtt tisztelgő látogatást tettünk. Megbeszéléseink folyamán mindkét helyen azt a benyomást szereztük, hogy nagy megértéssel karolják fel az általunk felvetett eszméket, amellyel *egyrészt kulturális kapcsolatainkat kiépíteni szándékozunk, másrészt a két város idegenforgalmi érdekeit harmónikus együttműködéssel fokozzuk.* Nem szenved kétséget, hogy az egymásrautaltság kihasználása mindkét városnak csak a javára fog szolgálni. A témát csak általános elvi szempontok érintésével tettük szóvá, a részletekre vonatkozólag további beható tanácskozások válnak még szükségessé és erre vonatkozólag *megbeszéltük a közeljövőben tervbevett kölcsönös látogatásokat.*

Budapest székesfőváros két legfőbb vezetője szeretetreméltó előzékenységgel fogadta propozíciónkat és nagy hálával tartozunk nekik azért a feltétlen megértésért, amellyel kiküldetésünk célját honorálták és azt a maguk részéről minden rendelkezésükre álló eszközzel előmozdítani iparkodnak. Azzal a benyomással távoztunk, hogy *becsületes szándékaink nagy hasznára válnak városainknak.* Látogatásunk során átadtuk a jelenleg Svájcban időző *Schmitz* főpolgármester üdvözletét, akinek részére megbízásunk van a hasonló melegviszonzás kifejezésére. Valóságos élmény volt számunkra az a közvetlen, baráti érintkezés, amelyet mindkét helyen tapasztaltunk. A közeli időben megint eljövünk, de látogatásunkat akkor hosszabb időre tervezzük, hogy *alaposan tanulmányozhassuk ennek a magas kultúrájú városnak az intézményeit.*«

Kedves bókként könyvelhetjük el Fritz Lahr további sajtónyilatkozatának azt a mondatát, amelyben Budapestet »a legszebb dunai városnak« nevezi s mosolyogva tette hozzá, hogy »*Bécs ugyanis nem dunai város . . .*«

Dr. *Friedmann* Ernő a *Magyar Hirlap* főszerkesztője lapjában 1935-ben hosszabb időn át ugyancsak cikksorozatot közölt, amelyben *Budapest és Bécs gazdasági és kulturális kapcsolatai kiépítésének szükségességét hangoztatta.*

A felvetett gondolat gyakorlati megoldásának kérdéseihez a Magyar Hirlap annakidején megjelent számaiban dr. *Sipőcz* Jenő főpolgármester, *Szendy* Károly polgármester, továbbá a Budapesti Kereskedelmi Kamara elnöke és több szakférfiú is hozzászólott és az elgondolás megvalósítását a magyar és különösen a székesfőváros gazdasági és kulturális érdekei szempontjából fontosnak s mielőbb végrehajtandónak minősítették.

Szendy Károly polgármester Lahr bécsi alpolgármesterrel, ennek említett budapesti tartózkodása alkalmából tárgyalt is e kérdésekről s a tárgyalások során létesített megállapodások alapján Bécs város polgármestere,

Schmitz Richárd, 1935. évi március hó 8-án megalakította már azt a bizottságot, mely a felvetett gondolatot a gyakorlati megoldás útjára fogja vezetni.

A bécsi városházán megtartott ülésről a következő kommünikét adták ki:

»Budapest és Bécs városa között kulturális és gazdasági vonatkozásokon kívül már régóta élénk utazási forgalom is kifejlődött, amely fölött azonban az utóbbi években a gazdasági válság magától értetődően nem mult el nyomtalanul. Budapesten *Szendy* Károly polgármester elnöklete alatt bizottság alakul, amely *célul tűzi ki maga elé Budapest és Bécs között a gazdasági forgalom emelését.* Épen úgy, mint Budapesten, a mai napon *Schmitz* Richárd polgármester meghívására *Bécsben bizottság alakult*, amelynek feladata a két főváros gazdasági kapcsolatainak elmélyítése és Budapest és Bécs között az utazási forgalom fejlesztése. Ennek a bizottságnak elnöke: *Schmitz* Richárd polgármester, helyettesei: *Lahr* őrnagy, alpolgármester és *Kresse* alpolgármester. A bizottság többi tagja: *Streeruwitz* volt szövetségi kancellár, a kereskedelmi és iparkamara elnöke, *Heinl* volt kereskedelemügyi miniszter, dr. *Hiessmanseder* városi főjegyző, dr. *Neumayer* tanácstag, dr. *Strafella*, az Idegenforgalmi Bizottság és az utazási iroda elnöke, *Lehnhardt* szövetségi gazdasági tanácsi tag, továbbá Bécs város tanácsosai közül *Engelbrecht*, *Geissler*, *Gerstner*, *Hess*, *Knaur*, *Langer*, *Petravic*, *Uebelhör*, *Waldsam* és *Wanczura*, a bécsi tőzsde elnöke.«

Miként a leadott kommüniké is kifejezi, a bécsi és a Budapesten megalakítandó bizottságnak az lesz a kimondott célja, hogy »*a két város gazdasági kapcsolatait elmélyítse és Budapest és Bécs között az utazási forgalmat fejlessze.*« Szükséges ebből a célból, hogy a két bizottság mielőbb közös tárgyalásra üljön össze és megbeszélje mindazokat a teendőket, amelyek az együttműködés sikere érdekében szükségesek.

Szendy Károly polgármester a *budapesti bizottságot* a következőkép alakította meg:

Elnök: dr. *Sipőcz* Jenő főpolgármester.

Társelnök: Szendy Károly polgármester.

Elnökhelyettesek: Liber Endre és dr. *Lamotte* Károly alpolgármesterek,

Tagok: Tormay Géza államtitkár, az Idegenforgalmi Tanács h. elnöke, dr. *Wolff* Károly főudvarnagyi bírósági elnök, orsz.-gyűl. képviselő, dr. *Zsitvay* Tibor ny. igazságügyi miniszter, orsz.-gyűl. képviselő, *Éber* Antal orsz.-gyűl. képviselő, a budapesti Kereskedelmi Kamara elnöke, *Fellner* Pál rt. igazgató, dr. *Friedmann* Ernő lapszerkesztő, *Bánóczy* László tisztviselő, gróf *Hoyos* Miksa orsz.-gyűl. képviselő, *Ilovszky* János, a Baross Szövetség elnöke, dr. *Koós* Mihály ny. államtitkár, *Mecsér* András orsz.-gyűl. képviselő, *Mutschenbacher* Emil gazd. főtanácsos, igazgató, dr. *Rassay* Károly orsz.-gyűl. képviselő, *Reményi-Schneller* Lajos orsz.-gyűl. képviselő, *Senn* Ottó, a MÁV elnöke, *Simanek* Emil műegyetemi tanár, gróf *Somsich* László földbirtokos, *Szviezsényi* Zoltán, a Gyógy-

helyi Bizottság igazgatója, dr. *Ugron* Gábor volt miniszter, továbbá az érdekelt polgármesteri ügyosztályok tanácsnokai: báró dr. *Babarczy* István, dr. doroghi *Farkas* Ákos, dr. *Felkay* Ferenc, *Kovácsházy* Vilmos, dr. *Némethy* Károly.

*

Szendy Károly polgármester, *Kovácsházy* Vilmos tanácsnok kíséretében 1935. évi március hó 14-én tett eleget annak az ígéretének, amellyel Fritz *Lahr* meghívására felelt: visszaadta a látogatást Bécs városának.

Bécsben Richard *Schmitz* polgármester kitüntető szivélyességgel fogadta Budapest székesfőváros képviselőit és hosszasabban megtárgyalta velük a két város közötti idegenforgalom aktuális kérdéseit. Budapest polgármestere megtekintette azt az új *transzverzális* utat, amelyet az osztrákok a bécskörnyéki hegyvidéken építettek, valamint a *bécsi nemzetközi vásárt* stb.

Utazásáról és impresszióiról Szendy Károly polgármester a következőket mondotta a fővárosi sajtó számára:

»A magyar és az osztrák népet, tehát fővárosaikat is, egymásra utalta a sors, ilymódon a gazdasági és a kulturális kapcsolatok olyan erősek, hogy azoknak megszilárdítása egyformán érdeke mind a két nemzetnek. Kölcsönös függőségben vagyunk politikai és gazdasági vonatkozásban is, tehát minden ok megvan arra, hogy hasznosítsuk ezeket a benső együvétartozásokat.

Azért mentem Bécsbe, hogy megbeszéléseket folytassunk e kölcsönös függőségből adódó kérdésekről, különösen azért, hogy *a két nép és a két város évszázados hű barátságát ápoljuk és megőrizzük.* Meggyőződésem — és ugyanezt a felfogást vallja az osztrák főváros vezetősége is, — hogy a meleg barátság kölcsönös érzése mindkét város lakossága számára haszonnal fog járni.

Bécsben szivélyes fogadtatásra találtam és örömmel közölhetem, hogy *Schmitz polgármester rövidesen Budapestre érkezik* látogatásunk viszonzására. A tárgyalások egyik legfőbb pontja az idegenforgalom növelése, mert az a célunk, hogy minél több osztrák jöjjön ide, ők viszont a magyarokat várják nagy szeretettel. Örömmel állapítottam meg, hogy *Budapest divatban van és a bécsiek szívesen tesznek hétvégi kirándulásokat hozzánk, ahonnan visszaviszik jó hírünket és elismerésüket.* Érdeklődtem a gazdasági viszonyok felől és úgy látom, hogy a helyzet ott is teljesen a mienkével azonos. A gazdasági helyzet lassú javulása tartósan halad, a városi bevételek folyamatos, de szerény emelkedése minden téren mutatkozik. A tárgyalásokkal nagyon meg vagyok elégedve és hiszem, hogy már a közeljövőben mindkét főváros komoly hasznát látja a szorosabb együttműködésnek.

Mindenekelőtt hangsúlyozni óhajtom, hogy *a magyar-osztrák kölcsönös idegenforgalom kiépítése elsősorban a kormány feladata.* Bécsben tett látogatásomnak célja nem az volt, hogy e téren mindjárt konkrét eredményeket érjek el, hanem az, hogy a két kormány között meginduló ezirányú tárgyalások számára kedvező hangulatot teremtsek. Jogom van remélni, hogy ezt a

kedvező légkört sikerült megteremtenem és a két baráti nemzet ezen a téren is segíteni fogják egymást.

Az idegenforgalom a mai viszonyok között az egyes országok leghasznothajtóbb, legproduktívabb jövedelmi forrása és érthető, ha minden ország törekszik idegenforgalmának növelésére. Magyarországnak és elsősorban Budapestnek a legtöbb jogcíme van arra, hogy az idegen érdeklődését magára vonja, természeti és kulturális kincseinek meglátogatására ösztökélje a külföldet.

A külföld fel is ismerte ezeket az értékeinket és eredményes propagandánk hatása alatt idegenforgalmunk állandóan nő. *Bízom abban, hogy az osztrákok támogatásával hatványozottabb mértékben irányul majd felénk a külföld figyelme.* Ezt magunk is igyekszünk újabb és újabb idegenforgalmi vonzóerőkkel, létesítményekkel kiérdemelni.

Meglátogattam bécsi tartózkodásom alatt a főváros idegenforgalmi irodáját is, melynek működésével meg vagyok elégedve. Magam is tapasztaltam, hogy a Bécsben tartózkodó idegenek milyen nagy érdeklődést tanusítanak az irodán keresztül Budapest iránt. A kapubejárat alatt elhelyezett képeknek mindig nagyszámú nézőjük van és ott tartózkodásom alatt is sok külföldi fordult meg az irodában.

Ami tárgyalásainkat illeti, beható megbeszéléseket folytattam Schmitz polgármesterrel a programmon szereplő kérdésekről. Bécs város vezetői kitüntető figyelmességgel halmoztak el. Bemutatták az utóbbi idők nagyobb létesítményeit, a folyamatban levő új középítkezéseket, megtekintettem a városháza termeit és az új nagyszabású útépítkezéseket. Programmunk keretében még a bécsi vásárt, a stadiont és a Bécsben rendezett magyar népművészeti kiállítást tekintettem meg és a főváros nevében koszorút helyeztem el az Ismeretlen Katona síremlékén.«

*

Ugyanabban az időben, amikor Velencében Róma, Bécs és Budapest külpolitikai helyzetének a megerősítésén fáradoztak és »a Dunai Belgium« helyzetét kívánták a vezető államférfiak rendezni, — ugyanakkor, amikor a Budapesti Nemzetközi Vásár is megnyitotta kapuit:

1935. évi május hó 4-én, szombaton délelőtt repülőgépen Budapestre érkezett kiséretével együtt Richard *Schmitz* bécsi polgármester, hogy viszonozza Szendy Károly polgármester bécsi látogatását.

A bécsi polgármesterrel együtt érkezett a felesége, Bécs két alpolgármestere: Josef *Kresse* a feleségével és Fritz *Lahr*, valamint *Appel* tanácsos és még több előkelő bécsi úr. A bécsi polgármester azt a repülőgépet használta, amelyet az osztrák állam annak idején még a tragikus végű magyarbarát *Dollfuss* kancellár számára rendelt.

A repülőtéren *Szendy* Károly polgármester fogadta a bécsi vendégeket, akik a Szent Gellért-szállóban kaptak elszállásolást.

Délben a budapesti városháza zászlódíszben várta a bécsi polgármester látogatását. A tíz percig tartó tisztelgő látogatás után *sajtófogadás* volt. A bécsi polgármester mindenekelőtt rámutatott a két főváros közös érdekeire és a közös támogatás módozataira. Erre szerinte egyik leghatásosabb és legcélravezetőbb eszköz *a nemzetközi vásár*, mert a háború előtti jólétet csak úgy érhetjük el ismét, ha kölcsönösen megkönnyítjük az áruforgalmat is. Budapest polgármestere is a bécsi nemzetközi vásár idején járt az osztrák fővárosban és ők is örömmel ragadják meg az alkalmat, hogy épen most, a budapesti nemzetközi vásár idején tegyenek eleget a meghívásnak.

Hogy milyen nagy súlyt helyeznek a két főváros közötti kapcsolatok kimélyítésére, igazolja az a körülmény, hogy a budapesti nemzetközi vásárra nemcsak a szövetségi fővárosnak majdnem teljes vezetősége, hanem *az osztrák állam kereskedelmi minisztere* is eljött, mert mindenki érzi, hogy a kedvező atmoszféra megteremtése milyen nagy érdeke mindkét államnak és mindkét fővárosnak.

Végül *Schmitz* polgármester a következőképen fejezte be nyilatkozatát:

»Ennek a kedvező atmoszférának megteremtésére garancia az a kölcsönös megértés és régi, őszinte barátság, amely mélyen gyökerezik a közös sorsban. A mai generációnak igen könnyű ezeknek a régi kapcsolatoknak a kimélyítése, mert hiszen a világháborúban az osztrákok a magyarokkal egymás mellett véreztek egymás hazájáért a Kárpátokban épúgy, mint a Tirolban. Ezek a régi emlékek kitörülhetetlenül élnek a frontharcos generáció lelkében.«

*

Schmitz polgármester ezután meglátogatta *Liber* Endre és dr. *Lamotte* Károly alpolgármestereket, majd bemutatkozó látogatást tett dr. Sipőcz Jenő főpolgármesternél.

A megérkezés napján d. u. 2 órakor díszebéd volt a Szent Gellért-szálló éttermében az osztrák vendégek tiszteletére. Ezen az ebéden a pohárköszöntőt dr. *Sipőcz* Jenő főpolgármester mondta.

Hangoztatta, hogy a jószomszédi viszony legutóbb még melegebbé vált Bécs és Budapest között, miután a két város világnézleti alapon is ugyanazokért a közös célokért dolgozik.

Schmitz polgármester válaszában újból visszaemlékezett a háborús időkre. Elmondta, hogy sok bajtársával együtt ő is ott verekedett az *uzsoki szorosban* a magyar határok megvédéséért. Budapesti honvédek, bécsi és más osztrák regimentek véreztek ott. Poharát mindkét állam boldogulására ürítette. »*Újra fel akarjuk építeni* — mondta — *a régi kapcsolatokat, mert ezzel mind a két fővárosnak, Budapestnek és Bécsnek is javát szolgáljuk.*«

*

A bécsi polgármester és kísérete vasárnap, május hó 5-én emlékkoszorút helyezett el a Hősök Emlékművén, majd misehallgatás után kirándult a budai hegyekbe. Délben a Szent Margitszigeten ebédelt. Délután a várost tekintette meg, majd résztvett *Hennet* Lipót osztrák követ fogadódélutánján, ahol a magyar közélet vezetőtagjai is megjelentek, élükön vitéz leveldi *Kozma* Miklós m. kir. belügyminiszterrel és *Szendy* Károly polgármesterrel.

Este a volt cs. és kir. 12. sz. hegyi tüzérezred — amelynek kötelékében szolgált a világháborúban a bécsi polgármester is — bajtársi tiszti összejövetelt rendezett.

Hétfőn, május hó 6-án délelőtt vitéz jákfai *Gömbös* Gyula miniszterelnök fogadta kihallgatáson a bécsi polgármestert, aki *Szendy* Károly polgármester társaságában jelent meg nála.

Délután alaposan megtekintette még a Budapesti Nemzetközi Vásárt, majd repülőgépen kíséretével együtt visszaszállt Bécsbe.

Ez a látogatás a maga közvetlenségével szimbolikusan is azt jelenti, hogy Bécs és Budapest között idegenforgalmilag teljesen harmónikus összeműködés épül ki a közel jövőben.

*

Az ilyen tudatosan kiépített külföldi kapcsolatok hatása és eredménye az idegenforgalom terén szinte kiszámíthatatlan. Bécs és Budapest barátságos kapcsolata nagyon érezhető és számokkal is igazolható nyomot hagyott Budapestnek idegenforgalmi statisztikájában.

VIII.

Az 1935. év idegenforgalmi eseményei Budapesten.

A jövő tanulsága céljából kiragadok Budapest idegenforgalmi fellendülésének éveiből egyet, hogy annak *eseményeit*, a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatalának jelentése alapján, figyelemmel kísérjük. Éppen az 1935. évre esett a választásom, mert ezt az évet *Anglia királyának, VIII. Edwardnak*, — még walesi herceg korában — két budapesti látogatása teszi *örökre emlékezetessé* Budapest idegenforgalmának történetében.

Január—február—március.

Az 1934. év karácsonya táján először tapasztalhattuk azt, hogy a nyári kettős ünnepekhez hasonlóan a karácsony is nagyobb arányú weekendmozgalmat eredményezett a közelebbi és távolabbi külföldről Budapestre. Budapest téli nagyvárosi életének kellemessége, társadalmi, művészi és sporteseményeinek érdekessége és magas színvonala vonzotta ezt a forgalmat, amely az 1935. évi január hó első hetére is átterjedt. Hasonlóképen ezekre a vonzóerőkre, valamint a budapesti gyógyfürdőkben való téli kúrázások

lehetőségére vezethető vissza az a — bár kisebb mértékű — idegenforgalom, amely január hó második felében és február hónapban mutatkozott meg. *Februári idegenforgalmunk kimagasló eseménye volt Edward akkori walesi herceg, a jelenlegi angol király őfelsége első budapesti látogatása*, amely arra való tekintettel, hogy magas vendégünk budapesti tartózkodását, programmon kívül, *többszörösen meghosszabbította*, nemcsak Budapest idegenforgalmi vonzóereje mellett tanuskodott, hanem *propaganda szempontjából is megbecsülhetetlen értékű volt.*

Hasonlóképen jelentős eseménye volt a februári idegenforgalomnak Fritz *Lahr* bécsi első alpolgármester budapesti látogatása, amellyel a két testvérváros közigazgatási hatóságainak szorosabb baráti együttműködése indult meg, előkészítőjéül *Schmitz* bécsi főpolgármester későbbi budapesti látogatásának.

Március hónappal a budapesti idegenforgalmi évad első mozgalmasabb napjai érkeztek el. A hónap első felében egy *német diákcsoport* tartózkodott Budapesten, majd március hó 19-én *kilenc állam vasútigazgatóságának* kiküldöttei kezdték meg budapesti tanácskozásaikat. Ezenközben az egyéni utazások is megindultak s különösen az *angol* utasforgalomban volt érezhető annak a rendelkezésnek hatása, amely 1935. évi március hó 1-ével *az angolokra, írekre és canadaiakra vonatkozólag a magyar vizum-kötelezettséget a székesfőváros polgármesterének ismételt szorgalmazására, időlegesen szeptember 30-áig megszüntette.* Március hónap második felének jelentős eseménye az *Országos Mezőgazdasági Kiállítás és Vásár* volt, amelyre — az OMGE közlése szerint — mintegy 5000 külföldi és 30.000 vidéki látogató érkezett. A vásárt a március hó 21-től 26-ig terjedő időben, a budapesti érdeklődőket is beleszámítva, mintegy 100.000 ember tekintette meg. A külföldi vendégek között meg kell emlékeznünk a *berlini Magyar Idegenforgalmi Iroda* 120 tagú gazda-csoportjáról, amelyben a német mezőgazdasági élet legkiválóbb reprezentánsai vettek részt. Március végén a *lengyel legionisták* emlékművének leleplezésekor népes *lengyel küldöttség* tartózkodott a fővárosban.

Április.

Április elején a *nemzetközi menetrendügyi konferencia* 150 tagja tanácskozott Budapesten, majd a nagy husvéti idegenforgalom első hírnökének megérkezett a *müncheni Magyar Idegenforgalmi Iroda* rendezésében a *zürichi Lehrergesangverein* 502 személyes csoportja, amit a *párizsi Choeur Philharmonique*, valamint *a német tanítók 80 tagú csoportja* követett. A Magyar Nemzeti Diákszövetség vendégeként egy 41 tagból álló *lett diákcsoport* érkezése következett ezután és sorra érkeztek *a müncheni Hausbesitzer Verein* tagjai, *a Hapag-Lloyd* Breslau, Dresden, Leipzig, Chemnitz, Berlin, Halle és Stettin székhelyű utazási irodáinak csoportjai, amelyekkel *összesen 1000*

A Szent Gellért-fürdő tószomszédságában levő Sziklabarlang-kápolna

német látogatta meg Budapestet a berlini Magyar Idegenforgalmi Iroda rendezésében. E csoportok budapesti időzése már a Nagyhétre és *a húsvéti* ünnepekre esett. Ugyanez alkalommal 40 autobusz és egy hajó összesen körülbelül 1500 személyt hozott *Bécsből és Ausztriából* Budapestre s a forgalmat két *svájci* utascsoport és az *angol* képviselők egy csoportja egészítette ki. Az áprilisi idegenforgalmat egy *francia* diákcsoport és a *velencei* vasutasok 70 tagú csoportja zárta le, hogy helyet adjon a Budapesti Nemzetközi Vásár idegenforgalmának, amely április hó utolsó napjaiban, a Vásár nyujtotta utazási és vízumkedvezmények életbeléptetésével már meg is indult.

Május.

Május havával megkezdődött *a budapesti idegenforgalom tavasz-nyári főszezónja.* A hónap első napjaiban még Budapesten tartózkodtak a francia és belga utazási irodák tisztviselői. Nyomukban következett *Starzynski*, Varsó polgármestere, *Schmitz* bécsi főpolgármester, *Lahr* és *Kresse* bécsi alpolgármesterek, dr. *Gratzhoffer* klagenfurti polgármester és *Goerdeler* lipcsei főpolgármester látogatása. Május hó 3—13 között, *a Budapesti Nemzetközi Vásár* ideje alatt egymást követték a nagyobb külföldi csoportok és igen sok egyéni utas is érkezett Európa minden részéből. A Vásár vezető-

ségének kimutatása szerint a vásári idegenforgalom *65.000* látogatóra volt tehető, ami az előző évi adatokhoz képest *8 és ½%-os emelkedést jelent.* A Vásár területén működött ideiglenes útlevél-kirendeltség ez évben 9953 utólagos vízumot adott ki a tavalyi 9021 vízummal szemben s a Vásárt megtekintő *összes érdeklődők* száma, a budapesti vásárlátogatók beszámításával 683.113 volt, a tavalyi 595.614 látogatóval szemben. Május 12-én mozgalmas idegenforgalmat hozott — különösen *Bécsből és Ausztriából — az osztrák-magyar labdarúgó-mérkőzés.* Ezután *a bécsi villamosvasutak* személyzetének egy csoportja, az *angol nőgyógyászok* egy tanulmányi csoportja, majd az *angol szemorvosok* tartózkodtak Budapesten s *Göring* porosz miniszterelnök és *Mackensen* tábornagy budapesti látogatása jelentett fontos idegenforgalmi eseményt. Május hó második felében *több nagyjelentőségű nemzetközi kongresszus* tartotta Budapesten üléseit, így a *Társadalombiztosítási Tisztviselők Kongresszusa, a Szent Vince Szeretetegyesületek Világkongresszusa* és a *Nemzetközi Balesetvédelmi Értekezlet.* A hó végén érkeztek a *holland* és *olasz* banktisztviselők, egy nagyobb *grázi* csoport, *a kisgazda távlovaglás külföldi résztvevői* és a *belluoni* utasok 30 kocsiból álló csoportja.

Június.

Június hónapban folytatódott az előző havi nagyarányú és változatos idegenforgalom. A hónap első napjaiban az *ausztriai írók és hírlapírók* tanulmányi csoportja és az *Osztrák-Magyar Társaság* ezekhez csatlakozott nagyobb csoportja időzött Budapesten. Ezután sorra jöttek a *helsinki-i finn egyetemi énekkar* tagjai, a *svéd ujságírók* egy 25 tagú csoportja, *a vasutas és villamosvasutas egyesületek nemzetközi szövetsége* elnöki tanácsának tagjai stb. Június hó 7-ével nagy arányokban bontakozott ki a *pünkösdi idegenforgalom.* Mint a legtöbb kettős ünnep alkalmából, ezúttal is Ausztriából és Németországból jöttek a legnagyobb tömegek Budapestre. Most mintegy *40 osztrák autobusz 1400 kirándulót* hozott Bécsből, ezekhez járult *188 magánautó és 98 motorkerékpár, mintegy 950 osztrák utassal,* köztük a *steyer Auto Club* tagjainak kirándulócsoportjával, valamint *a bécsi női automobil club* tagjainak kocsijaival, az *Első Dunagőzhajózási Társaság népes különhajója* stb. *Németországból a müncheni Magyar Idegenforgalmi Iroda* 500 személyt, *a berlini Magyar Idegenforgalmi Iroda Breslauból* 250 személyt, *Drezdából* 250 személyt hozott. Kiegészítette ezt a forgalmat a *MFTR pünkösdhétfői különhajója,* amelyen *svájciak* érkeztek. Svájci vendégeink között meg kell emlékeznünk *a svájci egyetemi tanárok és állatorvosok* tanulmányi csoportjáról. Érdekes külföldi vendégeket hozott az *osztrák pünkösdi körrepülés* résztvevőinek látogatása, majd a *Pesti Hirlap XIII. angol cserevonatja,* amely a *Dean and Dawson* és IBUSZ irodák rendezésében 300 előkelő *angol* vendég érkezését jelentette.

A pünkösdi nagy idegenforgalom egybeesett a *Júniusi Hetek* megindulásával. A Júniusi Hetek megrendezése ezévi idegenforgalmunknak *olyan jelentős*

eseménye, amelynek fontosságát a jövendő esztendők júniusi idegenforgalmának fokozatos emelkedése kell, hogy megmutassa. Már ez évben is nagyszámú, igen előkelő külföldi vendéget vonzottak az ünnepi hetek keretében megtartott,magas színvonalú hangversenyek, operaelőadások és színházi események, ezek között elsősorban a tatatóvárosi szabadtéri operaelőadás, valamint a Gyöngyös Bokréta két előadása, amelyeket Paulini Béla rendezésében, Budapest Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatala készített elő. Kiegészítette az ünnepi hetek művészi műsorát *a honvéd lovas olimpiai bizottság nemzetközi lovasmérkőzéseinek* érdekes sport-programmja s ez a jelentős sportesemény úgy a versenyzőkben és azok kisérőiben, mint külföldi érdeklődőkben, igen jelentős idegenforgalmat vonzott. A hónap második felében egy *észt* orvoscsoport, *a londoni All Peoples Association* 100 tagú csoportja, 400 *német vasutas*, ugyanannyi előkelő *német jogász* és a *berlini napilapok tudósítóinak egy válogatott előkelő csoportja* tartózkodott Budapesten. A hó utolsó két napján, a kettős ünnep alkalmával, az *Ostmärkischer Sängerbund* 2400 főnyi osztrák daloscsoportja s az osztrák-magyar diákcsereakció keretében érkező *350 osztrák diák* adták idegenforgalmunk fő tömegeit. E két jelentős csoport mellett számos kisebb társasutazás és igen sok egyéni utas érkezett.

Edward walesi hercegnek Budapesten tett első látogatása alkalmával készült felvétel

(A Pesti Hirlap engedélyével)

Július.

Júliusi idegenforgalmunk első eseménye a *Bécs-Budapesti iskolás-cserevonat volt.* Bécs város és Budapest tanügyi ügyosztályai szervezték meg ezt az akciót, amelynek során az első cserevonat 380 bécsi középiskolás fiút

és leányt hozott Budapestre. Ugyanez időben *Ferdinánd volt bolgár cár és Jolanda olasz királyi hercegnő* időztek a fővárosban. Július 6-án a Ferencváros —Zidenice mérkőzés alkalmából *brünni különvonat* érkezett 1100 személlyel. Ezt követőleg *a francia frontharcos szövetség* társelnöke, majd az *angol frontharcosok* vezetői időztek körünkben, majd az *Új Magyarság* utazási irodájának rendezésében 180 *német vendéglős* többnapos budapesti tartózkodása következett. Július első felében *az amerikai magyarok két csoportját* is fogadhattuk. Július 13-tól 17-ig tartott a II. *Magyar Pilóta Picnic*. A Pilóta Picnic különösen *a magánrepülőgépek* világszerte fejlődésben lévő idegenforgalmának szempontjából bírt fontossággal, tekintettel arra, hogy annak keretében Anglia legismertebb magánrepülői immár *másodszor* látogattak el Budapestre. Július hó 18-án a *cambridgei evezősök* érkezése következett, majd a MFTR *svájci különhajója*, a *müncheni Magyar Idegenforgalmi Iroda* 100 tagú utazótársasága s a *German Motorways* csoportja, akiket egy 350 tagú *bolgár tanárokból* és tanítókból álló utascsoport követett. Ugyanez időben *a francia kézművesipar* vezetői is Budapesten tartózkodtak s be kell számolnunk *Az Est* és az *Al Ahram* című lap 116 tagú *egyiptomi* csoportjáról, a *finn* tanítók 70 tagú és a *lengyel* egyetemi hallgatók 38 tagú csoportjáról is.

Augusztus.

Különös lendülettel indult meg az augusztus hónap idegenforgalma, amely még sokszorosan meghatványozódott a Szent István-heti ünnepségek tartama alatt. A hónap első napjaiban *egyiptomi* orvosok 30 tagú társasága mellett *finn* csere-diákok tartózkodtak nálunk, akik egy hónapra jöttek magyar családokhoz. Ugyanakkor a *German Motorways kirándulótársasága*, egy *amerikai* orvoscsoport s egy *holland* különvonat utasai tartózkodtak Budapesten. Augusztus hó 2-től 7-ig ülésezett Budapesten a *Keresztyén Világszövetség IX. Világkonferenciája*, amelyen a világ minden tájáról jött kongresszusi tagok vettek részt. Augusztus hó 3-án 270 *angol* érkezett a *Pesti Hirlap* cserevonatával Budapestre, majd *angol cserkészek és olasz orvosok* érkeztek, közöttük a milánói egyetem rektora s több egyetemi tanár. Augusztus 13-án *a Pesti Hirlap* és a *Tribuna* című olasz lap nagy *olasz* különvonata érkezett meg, 600 résztvevővel. Ezután *a francia* fogorvosok budapesti látogatásáról számolhatunk be, majd *a Homeopatha Liga budapesti nemzetközi kongresszusáról* s a *müncheni Magyar Idegenforgalmi iroda* egy különvonatáról. Ezenközben kezdetét vette az augusztus hó 10-től 18-ig tartott *VI. Főiskolai Világbajnoki küzdelem*, amelyre a világ minden országából érkezett résztvevő s amelyről számtalan cikk jelent meg különböző külföldi lapokban, nagy propaganda-szolgálatot téve ezzel Budapest idegenforgalmának. Augusztus hó 14-től 22-ig a Szent István-Hét ünnepségei következtek.

Az 1935. évi Szent István-Hét a *tizedik* volt azok között, amelyeket Budapest székesfőváros már idegenforgalmi célzattal rendezett meg. Az egyre

emelkedő külföldi látogatottság mutatja, hogy a külföld körében ez az ünnepi hét egyre nagyobb népszerűségnek örvend. Az ünnepségek fénypontja ezúttal is a Várban megtartott egyházi körmenet volt. Az Idegenforgalmi Hivatal ez alkalommal külön helyről gondoskodott az érdeklődő külföldiek számára s a körmenet tartamára tolmácsokat küldött ki a Vár legforgalmasabb pontjaira. Az ünnepi hetek világi eseményei között nagy sikere volt a virágos csónakfelvonulásnak és ugyancsak nagy érdeklődés mutatkozott meg a Szent István-napi szokásos tüzijáték iránt is. A Szent István-Hét

Őrségváltás a királyi palotában, amit a külföldiek tömegesen szoktak végignézni

legnépszerűbb és a külföldiek által is leglátogatottabb eseménye azonban a Gyöngyös Bokréta volt. A Gyöngyös Bokréta csoportjai ezúttal ötödször látogattak fel Budapest székesfőváros vendégeként a magyar fővárosba, hogy a Városi Színházban bemutassák ősi viseletüket, dalaikat. Az öt év előtti 11 csoportból közel 50 lett, amely négy turnusban, összesen 900 szereplővel jelent meg a Városi Színház színpadán. Augusztus hó 14-től 22-ig, kilenc nap alatt tíz előadás volt, egyre fokozódó érdeklődés mellett. A Városi Színházat zsúfolásig megtöltő közönség között legalább 75%-ban külföldiek foglaltak helyet. A Szent István-heti látnivalókat a Bokrétás-csoportok népművészeti kiállítása s a városligeti jubiláris virágkiállítás egészítette ki.

Augusztus hó 19-én azután a *Pesti Hirlap — IBUSZ — Dean and Dawson* újabb *angol* cserevonata érkezett Budapestre, majd az *osztrák* frontharcosok, *a debreceni nyári egyetem* külföldi hallgatói s a *Holland Királyi Automobil Club* tagjai időztek még a fővárosban.

Szeptember.

Az augusztus havában mutatkozó nagymérvű idegenforgalom szeptember havában is folytatódott. A kongresszusok, társasutazások, kirándulások keretében érkezett nagyszámú külföldi vendégen kívül igen sok egyéni utas is Budapesten tartózkodott. A hónap első napjaiban érkezett a *román* ügyvédek és ügyészek 75 tagú társasága s ugyancsak a hónap első felének nagy vonzóerejű eseménye volt az *Őszi Lakberendezési Vásár.* Szeptember elején tartotta Budapesten kongresszusát a *Collegium Oto-Rino-Laryngologicum,* az orr-, fül- és gégespecialisták előkelő nemzetközi gyülekezete, valamint akkor voltak itt az *osztrák* pszichotechnikusok is, majd a *svéd* orvosok társas tanulmányútjának tagjai. Szeptember 8-án érkezett a *Pesti Hirlap és IBUSZ angol* cserevonatának 220 résztvevője Budapestre.

Idegenforgalmi propaganda szempontjából hazánk és fővárosunk megbecsülhetetlen értékét jelentette a walesi hercegnek, a jelenlegi VIII. Edward angol király őfelségének és kíséretének második budapesti látogatása. Az a megtisztelő érdeklődés, amelyben ő egy éven belül már másodízben részesítette fővárosunkat azáltal, hogy ismételten több napot töltött szeptember 11—16 között Budapesten, úgyszólván az egész világ, de legfőképen az angol előkelő közönség figyelmét irányította fővárosunkra.

Szeptember hó közepétől kezdve nagy és népes kongresszusok tartották üléseiket Budapesten. Szeptember hó 10—14 között az *útügyi* kongresszus, szeptember 13—21 között a *Dermatológiai* kongresszus, szeptember 16—20 között az *Alliance Internationale de Tourisme* kongresszusa. Mindezekre a kongresszusokra tömegesen érkeztek a fővárosba előkelő külföldi résztvevők, akiknek látogatása, valamint a kongresszusokkal foglalkozó külföldi sajtótudósítások felbecsülhetetlen értéket jelentettek idegenforgalmunk propagandája számára. Fenti, nagy külföldi tömegeket megmozgató kongresszusokon kívül, szintén nagy jelentőséggel bírtak, a hónap második felében, a *francia* építészek konferenciája, a *Nemzetközi Kertészeti Kongresszus* budapesti tanácskozásai s a *Középeurópai Történetírók Kongresszusa.*

Szeptember hó 26-án kezdődött meg *a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem 300 éves jubileumi ünnepségeinek sorozata.* A világ minden részéből érkeztek előkelő egyetemi küldöttségek ezekre az ünnepségekre, amelyek igen nagymértékben járultak ahhoz, hogy hazánknak külföldi kapcsolatai tudományos vonatkozásban is megerősödjenek.

Szeptember hó folyamán látogattak még Budapestre a *müncheni Magyar Idegenforgalmi Iroda* rendezésében a *bajor* sörgyárosok, a *berlini Magyar*

Idegenforgalmi Iroda rendezésében a *német* lovasok, ekkor tartózkodtak Magyarországon a *német* diákvezérek, továbbá a *Pesti Hirlap — IBUSZ —* második Duna-vonatának 330 *olasz* utasa. A hónap végén kiemelkedő esemény volt *Giuseppe Noto Sardegna* palermói polgármesternek és kíséretének látogatása, akik mint a főváros vendégei tartózkodtak több napon át Budapesten.

Nagyszámú külföldi résztvevőt és a belföldi látogatók nagy tömegeit vonzotta a fővárosba az *Actio Catholica* országos elnöksége által szeptember hó utolsó napjaiban rendezett *Országos Katolikus Nagygyűlés*, amelynek ünnepségei és tanácskozásai még október havában is folytatódtak.

Október—november—december.

Október első hetében az *angol* délivasút *(Southern Railway)* vezetősége látogatott el fővárosunkba, majd az *európai világlapok idegenforgalmi szerkesztői*, akik egyhetes tartózkodásuk alatt behatóan tanulmányozták a magyar fővárost. Utánuk a *bécsi* rendőrtisztekből álló küldöttség viszonozta a magyar rendőrtiszteknek tavasszal Bécsben történt látogatását. A hónap közepén az *orvosnők világszövetségének amerikai, lengyel, belga és svéd* orvosnőkből álló, mintegy 30 tagú csoportja tanulmányozta a főváros közegészségügyi intézményeit. Ezt követőleg a *német* gyógyszerész-szövetség birodalmi elnökének vezetése mellett 300 gyógyszerész látogatott el egyheti tartózkodásra hazánkba és fővárosunkba.

Október hó első felében kiemelkedő eseményt jelentett a *Schleischer Sängerbund* 240 énekesének és mintegy 100 kísérőjének budapesti látogatása, akiket dr. Hans *Friedrich*, Breslau város főpolgármestere vezetett a magyar fővárosba.

A hónap második felében a *bécsi idegenvezetőknek* 20 tagú csoportja töltött több napot a fővárosban, majd az *indiai* törvényhozó testület tagjai érkeztek meg európai tanulmányútjuk során. Nagyszámú *német*, *angol*, *lengyel*, *francia* és

Edward walesi herceg első budapesti látogatása alkalmával készült felvétel

(A Pesti Hirlap engedélyével)

osztrák orvos érkezett a Turul Szövetség népegészségügyi mozgalma keretében rendezett »*Magyar Egészség Hetét*«-re. Kiemelkedő esemény volt a *lengyel* sajtó képviselőinek budapesti látogatása.

Itt kell megemlíteni, hogy október 21-én kezdődött a világhírű nagy zeneköltőnk, Liszt Ferenc emlékezetének szentelt »*Liszt Ferenc jubileumi évé*«, amelynek a magyar géniusz külföldön való megismertetése szempontjából van rendkívüli jelentősége.

November hónap általában nem szokott nagyobb eseményeket jelenteni a főváros idegenforgalma számára. Ezt a hónapot idegenforgalmi vonatkozásban nem az érkezők nagy száma, hanem az olyan egyéni látogatások jellemzik, amelyek a főváros kezdődő téli szezónjának irodalmi, zenei és egyéb kulturális eseményeivel vannak kapcsolatban.

November hónap kiemelkedő eseményei voltak *Dollfuss Engelbert emléktáblájának* ünnepélyes keretek között történt leleplezése és ezzel egyidejűleg a Nemzeti Szalón helyiségében az *osztrák reprezentatív képzőművészeti kiállítás* megnyitása, valamint az *amerikai* bajnokok részvételével rendezett *nemzetközi úszóverseny, a magyar—svájc labdarúgómérkőzés és a magyar—német válogatott kézilabda-mérkőzés.*

December hónap második felében a *karácsonyi* ünnepek és a *szilveszteri* szórakozások hoztak jelentősebb idegenforgalmat.

Ez alkalommal egyedül a Bécsi-úti vámnál Wien felől közel 150 magánautó, Csehszlovákia felől 60 magánautó, azonkívül Wien felől a különböző utazási irodák rendezésében 15 autobusz érkezett közel 500 utassal. A szilveszteri szórakozások megtekintésére a *Pesti Hirlap* utazási irodájának rendezésében két különvonattal közel 800 *olasz* vendég érkezett a fővárosba, akiknek többnapi budapesti tartózkodása fejezte be az 1935. év idegenforgalmi eseményeit.

Már az 1935. évi idegenforgalom eredményének figyelembevételével tartotta meg *Szendy* Károly, Budapest székesfőváros polgármestere előadását »*Az idegenforgalom jelentősége a székesfőváros életében*« címen, a Budapesti Piarista Diákszövetségben, 1936. április havában. Ebben az előadásban a következőket mondotta:

»Mindnyájan, akik ennek a városnak szülöttei vagyunk és akik szeretjük fővárosunkat, minden erényével és hibájával együtt, szívünk mélyén éreztük, hogy *el kell jönni annak az időnek, amikor a külföld értékéhez méltóan észreveszi Budapestet* és mi is egész erővel belekapcsolódhatunk az idegenforgalom áradatába. Mégis, az utóbbi évek idegenforgalma csak biztató, reményekkel kecsegtető kezdetnek tűnt fel előttünk. Budapest új, idegenforgalmi szerepkörében hiányzott az állandóság, a biztonság érzete. Úgy éreztük, hogy meglevő idegenforgalmunk ügyesen folytatott *propaganda eredménye és függvénye;* nem voltunk biztosak abban, hogy ha ez a propaganda lankad, vagy akadozik, vagy ha bármiféle olyan esemény jön közbe, ami propagandánk

hatását ellensúlyozza, nem fejlődik-e idegenforgalmunk végzetesen vissza? Nem voltunk biztosak abban, hogy a külföld megítélése, benső meggyőződése szerint érdemes-e tényleg Budapestet meglátogatni, talál-e a külföldi nálunk annyi és olyan látnivalót, amit az idegenforgalom bevált és ismert középpontjai nyujtanak? Idegenforgalmunkról hiányzott a *fémjelzés*, az igazi

Edward walesi herceg első budapesti látogatása alkalmával készült felvétel

(A Pesti Hirlap engedélyével)

érték ismertetőjele. *Ezt a fémjelzést kaptuk meg az angol trón várományosától akkor, amikor első látogatását Budapesten meghosszabbította, amikor nehezen és a viszontlátás reményében vált meg Budapesttől és amikor egy fél esztendő mulva újra felkeresett bennünket.*«

Nagyon helyesen állapította meg ezt a polgármester előadásában, amikor a székesfőváros 1935. évi idegenforgalmában minden más eseményt messze túlhaladó jelentőséget tulajdonított *a walesi herceg két látogatásának.*

Tudvalévő, hogy az angol trón ura, VIII. Edward király, walesi herceg korában előszeretettel utazgatott a világban, hogy megismerje úgyszólván a föld minden részét, közvetlen érintkezésbe kerüljön minden nemzettel és így készüljön elő uralkodására. Ha utazásai során egyízben keresi fel Budapestet, akkor már ezt az örvendetes tényt is méltán beírhattuk a magyar idegenforgalom történetének lapjaira. Hiszen nagyapja, VII. Edward király, walesi herceg korában szintén több ízben jött el Magyarországra. Azonban VIII. Edward király, még mint walesi herceg, e szavakkal búcsúzott első ittléte alkalmából Budapesttől:

»*Soha, sehol nem éreztem magamat még olyan jól, mint Budapesten.*«

Ennek a búcsúzásnak a szavait is könnyen az udvariasság számlájára írhatnók. De amidőn ugyanabban az évben *másodszor is* Budapesten üdvözölhettük őt, mindenki érezte, hogy ez a második látogatás már messze túlhaladta az udvarias látogatás kereteit és már a Budapest iránt érzett őszinte rokonszenv jelének foghatjuk fel.

Szendy Károly polgármester megállapította előadásában, hogy *Budapest a nemzetközi idegenforgalom egyik állomása lett: a város úgy, mint van, fekvésével, fürdőivel, Dunapartjával, múzeumaival, művészetével, sportjával, minden más várostól elütő életével, idegenforgalmi érték; meglátogatása, megismerése megéri a pénzt és fáradságot a külföldi számára.*«

Egy ilyen elmélkedő előadás során kialakuló gondolatok azután könnyen arra vezetik rá az embert a számadatok segítségével, (amelyeket egyébként a következő alfejezetben részletesebben ismertetek) amit a polgármester most már jogos büszke öntudattal állapított meg: »*Propagandánk nem oka, hanem csak eszköze idegenforgalmunknak!*«

IX.

Statisztikai adatok Budapest idegenforgalmáról a világháború után.

Ebben a szakaszban *statisztikai adatokkal* igyekszem megvilágítani Budapest idegenforgalmát, a világháború utáni időben. Természetesen elsősorban azokra a *megbízható* adatokra kell támaszkodnunk, amiket a budapesti *szállodák és penziók* adatszolgáltatása nyujt, mert a többi adatok megszerzésénél a becslésnek is nagy szerep jut.

*

Közvetlenül *a világháború után* következő esztendőkben Budapest idegenforgalma szempontjából már egészen más a helyzet, mint volt a háború előtt, mert tulajdonképen csak ekkor beszélhetünk *céltudatosan megszervezett és irányított idegenforgalomról.* Budapesten a szállodákban és penziókban lebonyolított idegenforgalom 1922. óta a következőképen alakult:

A budapesti szállodákban és penziókban megszállott bel- és külföldi idegenek számának alakulása 1922—1935.

Év	Érkezők száma	Eltöltött éjjelek száma
1922	213.481	667.220
1923	218.158	651.359
1924	179.720	504.727
1925	240.153	602.551
1926	247.606	609.030
1927	260.870	651.088
1928	269.606	712.397
1929	250.055	656.274
1930	241.456	640.728
1931	202.891	540.791
1932	190.593	528.082
1933	192.688	554.934
1934	202.113	604.271
1935	220.265	741.512

Ez a táblázat mutatja, hogy 1922-től 1928-ig a szállodákban és penziókban megszálló idegenek száma állandóan emelkedett, kivéve a leggyöngébb, 1924-ik esztendőt. Az itt töltött éjjelek száma 1922-től 1924-ig csökkent, 1925-től 1928-ig emelkedett, azután újból csökkent 1932-ig. 1933-ban azonban ismét kezdett emelkedni a vendégek száma és kezdett emelkedni az itt töltött éjszakák száma is. Ez az emelkedés jelentősen folytatódott 1934-ben is.

A háború utáni években *a budapesti idegenforgalom tehát az 1928. évben kulminált 269.606 érkezővel és 712.397 éjszakával.* Felülmúlta még a békeidőknek idegenforgalmilag legjobb esztendejét is. Azonban 1928. után a gazdasági helyzet rosszabbodásával a forgalom egészen az 1932. év nyaráig csökkenőben volt, az itt töltött éjjelek száma pedig 1928-tól 1932-ig 184.315-el csökkent. 1932-től 1933-ra vonatkoztatva azonban már emelkedett, még pedig 26.852-vel. Az itt töltött éjjelek száma tovább emelkedett az 1934. évre vonatkoztatva is, még pedig 49.343-mal. Az itt töltött éjjelek száma tekintetében azonban *az 1935. évi eredmény felülmulja még az 1928. évi kulminációt is.*

Ez a tény bizonyitja, hogy Budapest idegenforgalmi vonzóereje még a mai nehéz időkben is fokozottan teszi meg hatását, ha komoly propagandával és céltudatos munkával megkeressük azokat a lehetőségeket, amelyek idegenforgalmunk emelésére vezetnek.

*

Az idegenforgalmi statisztikában külön figyelmet érdemel a *belső idegenforgalom* alakulása a világháború után. A fenti táblázatban ismertetett idegenforgalomból ugyanis a Budapestre érkező vendégek közül Csonkamagyarország területéről a következő létszámú vendégsereg érkezett:

Csonkamagyarországról Budapestre érkezett személyek száma 1922—1935. között.

Év	Személy
1922	143.408
1923	146.808
1924	121.051
1925	171.139
1926	170.310
1927	166.001
1928	160.015
1929	139.179
1930	125.207
1931	103.720
1932	98.830
1933	90.752
1934	91.656
1935	87.176

Ez a belső idegenforgalom 1922-től 1923-ig emelkedett, 1923-tól 1924-ig csökkent, akkor 1925-ig ismét nagyarányban emelkedett, míg 1925-től kezdve ismét fokozatosan csökkent, *de egy évtized óta még egyetlen egyszer sem érte el az 1935. évi mélypontot.* Az 1925. évi adatokhoz viszonyítva a belföldi idegenforgalom csökkenése: 83.963 személy, tehát az 1935. évi idegenforgalomból *a belföldi vendégeknek több, mint a fele hiányzik* . . . Ez a csökkenő irányzat az 1934. évben megállott és átmeneti árnyalati javulást állapíthattunk meg.

A Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal erre vonatkozólag a következő magyarázatot adja az 1935. évi jelentésében:

»A belföldi vendégek számában rejlő visszaesés okait elsősorban a gazdasági viszonyok romlásában kell megjelölnünk. Időközben azonban egyes nagyobb magyar vidéki városokkal való *közlekedési viszonyai* is oly mértékben javultak, hogy a vidéki közönség a szállodában való megszállás szüksége nélkül látogathatott el egy-egy napra a fővárosba. *Statisztikánk tehát nemcsak azoknak a vendégeknek ittlétéről nem nyujt felvilágosítást, akiknek szállodai szállásra már nem tellett s a magánlakásokban szálltak meg,* (számszerint 75.458 személy, 498.022 napra), *hanem azokról sem, akik egy-egy napon át, reggeltől estig, tartózkodtak Budapesten,* (becslésünk szerint 200.000 személy).

Ha e két belföldi látogató-kategóriát is figyelembe vesszük, akkor Budapesten 1935. évi összes belföldi látogatóinak számát megközelítőleg 362.634 *személyre tehetjük,* ami azt jelenti, hogy Csonka-Magyarország Nagy-Budapesten kívüli részének lakosságából *minden huszadik* (5%) látogatott el 1935-ben az ország fővárosába.«

*

Az *elcsatolt területekről* származó idegenforgalom viszont a következő hullámzó változást mutatja:

Az elcsatolt területekről Budapestre érkező idegenforgalom alakulása 1922—1935. között.

Év	Ausztria	Csehország	Szerbia	Románia	Fiume	Összesen
1922	198	17.746	4.854	13.765	230	35.341
1923	271	17.746	4.111	11.254	236	33.618
1924	261	11.116	3.729	7.944	168	23.218
1925	283	10.474	4.708	8.966	149	24.580
1926	171	11.988	5.840	10.413	169	28.581
1927	199	13.698	6.575	13.808	180	33.460
1928	239	14.197	7.065	16.228	237	37.966
1929	236	14.222	6.425	16.476	223	37.582
1930	223	15.372	4.403	15.656	219	35.873
1931	222	13.464	4.434	11.653	205	29.978
1932	246	14.972	3.833	11.081	215	30.347
1933	227	17.459	2.692	10.455	244	31.067
1934	248	16.415	2.060	10.011	268	29.002
1935	268	17.534	2.774	9.227	295	30.098

A Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal számításai szerint az elcsatolt területekről érkező idegenforgalom alakulása tulajdonképen sokkal kedvezőbb, mert hiszen a számításoknak és a tapasztalatoknak megfelelően *a*

Elinor Glyn angol írónő részére 1931. október havában a Szent Gellértfürdőben rendezett vacsora

magánlakásokban megszállt külföldieknek mintegy 90%-a az elcsatolt területekről érkezik. Ezek javarészének még hozzátartozói, rokonai, barátai élnek Budapesten. Így tehát ezeknek figyelembevételével 1935-ben az elszakított területről érkezett látogatók számát az Idegenforgalmi Hivatal *96.000 személyre becsüli.*

Az 1934. évre vonatkozólag az Idegenforgalmi Hivatal 98.896 személyre becsülte az elcsatolt területről érkezettek számát. A jelentés megállapítja, hogy az ott élő magyarságból az 1935. évben 2·3%, vagyis minden negyvenedik, míg 1934-ben 2·36% jött el Budapestre, holott az 1933. évben ez a szám még valamivel kedvezőbb (2·75%) volt . . .

*

A *távolabbi külföldi idegenforgalom* az 1922. év óta a következőképen alakult :

A távolabbi külföldi idegenforgalom alakulása 1922—1934. között.

Év	Idegenek száma
1922	34.737
1923	37.732
1924	35.451
1925	44.434
1926	48.716
1927	60.409
1928	71.625
1929	73.294
1930	80.376
1931	69.193
1932	63.416
1933	70.869
1934	81.455
1935	102.991

Ebből a számoszlopból látszik, hogy *a távolabbi külföldi idegenforgalom 1922. óta közel háromszorosára emelkedett 1935-ig.* Az idegenforgalmi szempontból legelőnyösebbnek ismert esztendő, a már említett 1928. év, a távolabbi külföldi idegenforgalom szempontjából *nem volt a legelőnyösebb,* mert az idegenek létszáma 1929-ben, 1930-ban, 1934-ben s különösen 1935-ben igen jelentősen felülmulja azt.

A távolabbi külföldi idegenforgalom eddig tehát *az 1935. évben érte el a legmagasabb pontot 102.991* létszámmal.

Örömmel állapítja meg a Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatala, hogy az 1935. év külföldi eredetű forgalma az utóbbi évek javuló irányzatát *teljessé teszi, mert abszolút eredményt jelent nemcsak 1920. óta, hanem akkor is, ha a boldog békeidők megfelelő legjobb eredményeivel próbáljuk összehasonlítani,* mert a nyolcvanas esztendők legkedvezőbb évében, 1885-ben 35.477, a kilenc-

venes évek legjobb esztendejében, 1896-ban 59.159 s a kilencszázas évek ismeretlen adatai után a kilencszáztizes békeévek legjobbjában, 1912-ben 56.140 tényleges külföldi kereste fel Budapestet. *A távolabbi külföldről még soha sem jött annyi vendég Budapestre, mint 1935-ben.*«

*

Az 1928. évhez viszonyítva Bécs vesztesége eléri az 50%-ot és amíg 1928-ban csaknem ötször annyi volt Bécs külföldi látogatója, mint amennyi

Gróf Tisza István emlékére az 1928. évben a Szent Gellért-szálló éttermében tartották meg az évenkint szokásos emlékvacsorát. Ezen az évfordulón az ünnepi emékbeszédet dr. Ravasz László ref. püspök mondotta. A képen vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója gróf Apponyi Alberttel beszélget. A képen látható még: Almássy László, báró Wlassics Gyula, vitéz József kir. herceg, dr. Berzeviczy Albert, gróf Bethlen István és gróf Károlyi Gyula

Budapestnek jutott, 1933-ban ez a látogatási arányszám *a budapesti külföldi vendégek két és félszeresére csökkent.*

A Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatala a következőket állapítja még meg az 1934. évi jelentésében:

»*Összegezve elcsatolt területi és távolabbi külföldi vendégeinkre vonatkozó adatainkat, képet alkothatunk magunknak összes külföldi látogatóink számának évtizedes változásáról* s alapot nyerhetünk arra, hogy ez adatokat egyes külföldi helyek hasonló adataival összemérjük.

Összes külföldi vendégeink érkezése és éjjelezése az elmult években a következőképen alakult :

	Érkezések	Éjjelek		Érkezések	Éjjelek
1924	58.669	210.757	1930	116.249	363.701
1925	69.014	221.328	1931	99.171	307.047
1926	77.297	239.769	1932	93.763	306.097
1927	93.869	286.767	1933	101.936	344.623
1928	109.591	341.210	1934	110.457	384.938
1929	110.876	340.203	1935	133.089	507.159

Amint ezekből a számoszlopokból látszik az érkezők rovatában, *összes külföldi vendégeink száma 1924-től 1930-ig két és félszeresre emelkedett.* Ezt az értékes eredményt az utóbbi évek súlyos gazdasági viszonyai figyelembevételével kell tekintenünk s akkor látjuk tisztán az 1935. évi eredmény szembeszökő javulását.

Az idegenforgalmi statisztikának számadatait *százalékos* arányszámokra bontva, azt állapítjuk meg, hogy a budapesti idegenforgalom a következőképen oszlott meg a Magyarországból jött belföldi és a távolabbi külföldről jött idegenek között :

A Budapestre érkező belföldi és külföldi idegenek megoszlásának aránya.

Év	Magyarországból jött	Külföldről jött
1926	68·81%	31·19%
1927	63·63%	36·37%
1928	59·36%	40·64%
1929	55·67%	44·33%
1930	51·85%	48·15%
1931	51·12%	48·88%
1932	50·80%	49·20%
1933	47·10%	52·90%
1934	45·35%	54·65%
1935	39·57%	60·43%

Ez a táblázat a külföldi idegenek arányszámának *állandó* emelkedését igazolja, egyúttal azonban a Magyarországból jövő, úgynevezett »belső idegenforgalomnak sajnálatos állandó csökkenését is.«

*

A Budapesten eltöltött éjszakák száma tekintetében pedig figyelemmel kell lenni arra, hogy egy-egy esztendő összes idegenforgalmi éjszakái milyen arányban oszlanak meg a belföldi és a külföldi idegenek között. Ezt az alábbi táblázat mutatja :

A Budapesten eltöltött idegenforgalmi éjszakák megoszlásának aránya a belföldiek és külföldiek között 1926—1935.

Év	A Budapesten eltöltött éjszakákból belföldiekre eső arány	külföldiekre eső arány
1926	61·0%	39·0%
1927	56·0%	44·0%
1928	52·0%	48·0%
1929	48·0%	52·0%
1930	43·5%	56·5%
1931	43·0%	57 %
1932	42·0%	58·0%
1933	37·9%	62·1%
1934	36·2%	63·7%
1935	31·2%	68·4%

Ez az összeállítás azt bizonyítja, hogy *külföldi eredetű idegenforgalmunk súlyban és jelentőségben gyarapodik és aránylagosan is egyre fontosabb része az egész idegenforgalomnak.*

*

A fent közölt idegenforgalmi statisztika azonban, miként említettem, csupán a szállókban és a penziókban megszállott idegeneket foglalja magában és természetesen nem terjedhet ki a mai adatgyüjtési rendszer mellett a magánlakásokban megszállott idegenekre ; ezeknek az adatoknak túlnyomó részéről a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal egyáltalában nem, a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal pedig csak közvetve szerezhet tudomást.

Budapest idegenforgalmáról azonban *teljes képet* szerezni csak úgy lehet, ha a magánlakásokban megszállott idegeneket is számításba vesszük. Minthogy ezekről pontos statisztikai adatok nem állnak rendelkezésünkre, a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal *becsléshez* kénytelen folyamodni ebben a tekintetben is. A m. kir. államrendőrség, budapesti bejelentőhivatalának adatai és a tapasztalati megfigyelések alapján végzi el a becslési számításokat, még pedig olymódon, hogy a szállodákban és a penziókban megszállott idegenek számának 90%-át veszi alapul, az átlagos tartózkodási időt pedig 1933-ban 5 éjszakában, 1934-ben 6 éjszakában vette figyelembe.

Az így elvégzett számítások alapján a három utolsó év *teljes budapesti idegenforgalmát* a következőképen összegezhetjük :

Szállókban és penziókban megszállott bel- és külföldi	192.688	vendég	554.934	éjszakára
Magánlakásokban megszállt külföldi[1])	92.495	«	462.475	«
Magánlakásokban megszállt belföldi[1])	81.676	«	408.380	«

[1]) Becslés alapján közölt számadatok.

Az 1934. év *teljes budapesti idegenforgalmát* pedig a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal 1934. évi jelentése szerint a következőképen összegezhetjük:

Szállókban és penziókban megszállt bel- és külföldi	202.113	vendég	604.271 napra
Magánlakásokban megszállt külföldi[1])	77.660	«	465.960 «
Magánlakásokban megszállt belföldi [1])	82.490	«	494.940 «
Belföldi kiránduló megszállás nélkül[1])	220.000	«	220.000 «
Összesen Budapestre érkezett 1934-ben	**582.263**	vendég	**1,685.171** napra

Az 1935. évi *teljes budapesti idegenforgalom* alakulása pedig:

Szállókban és penziókban megszállott bel- és külföldi	220.265	vendég	741.512 napra
Magánlakásokban megszállt külföldi[1])	73.103	«	482.480 «
Magánlakásokban megszállt belföldi[1])	75.458	«	498.022 «
Belföldi kiránduló megszállás nélkül[1])	200.000	«	200.000 «
Összesen érkezett Budapestre 1935-ben	**568.826**	vendég	**1,922.014** napra

*

A Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatala évenkint számításokat végez *a magyar idegenforgalom gazdasági hasznáról*. Addig, amíg a számításoknak az alapját az 1932. évi jelentésében úgy állapította meg, hogy a luxusszállodák vendégeinek napi költését 45 pengőben, az elsőrendű szállodák vendégeinek napi költését 30 pengőben, a másodrendű szállodák vendégeinek napi költését 18 pengőben, a harmadrendű szállodák vendégeinek napi költését 10 pengőben vette figyelembe, ezt az összeget az 1935. esztendőre vonatkozólag már redukálta a közönség fizetőképességének megfelelően 27—18—11·25, illetve 7·20 pengőre. Statisztikai számítások alapján kiszámította ezeknek a költségeknek a napi középarányosát 14·40 pengőben, az összes mellékköltségekkel együtt pedig 28·80 pengőben. Ezeknek a számításoknak az alapján arra az eredményre jutott, hogy *az 1935. évben tisztán csak Budapest idegenforgalma több mint 23 millió pengőt (összesen 23,891.891 pengőt) aktív tételként eredményezett az ország fizetési mérlege javára.*

Egy másik számításnál a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal a vidéki idegenforgalom külföldi eredetű bevételeit 1935-ben 7,906.247 pengőben vette számításba, a magyar főiskolákon tanuló külföldi diákok költekezését pedig 745.200 pengő összegben.

Ezeket is beszámítva, megállapította, hogy *összesen* **32,543.338** *pengőre lehet becsülni azt az összeget, amely egész Magyarország idegenforgalmából aktív tételként esik az 1933. évi magyar fizetési mérlegbe.*

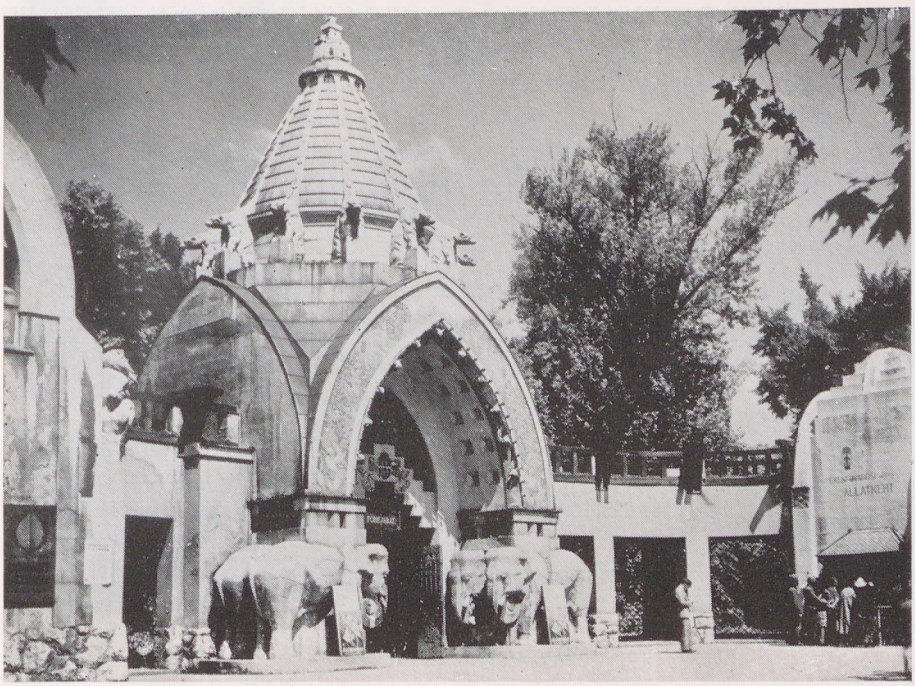
[1]) Becslés alapján közölt számadatok.

A magyar idegenforgalom bevétele tehát valutaszerző értékben a magyar állat-kivitel (53,339.000 P) *és buzakivitel* (52,723.000 P) *után a harmadik helyen áll, ami nagy* nemzetgazdasági eredmény.

*

Hogy az 1935. évi idegenforgalom gazdasági hasznát még jobban értékelhessük, közlöm az erre vonatkozó 1934. évi számítási eredményeket is.

Az 1934. évi idegenforgalom gazdasági hasznának a kiszámításánál a Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatala a luxusszállodák vendégeinek

Budapest székesfőváros Állat- és Növénykertjének bejárata

napi költését 31·50 pengőben, az elsőrendű szállodákét 18 pengőben, a másodrendű szállodákét 11·25 pengőben, a harmadrendű szállodákét pedig 7·20 pengőben vette számítási alapul; vagyis az 1933. évi irányárakat kb. 10%-kal csökkentette. Ennek a számítási alapnak a megállapításában figyelemmel volt az olasz idegenforgalmi statisztika számításaira, amely az idegenek napi költését 1929-ben még 165 lírára, 1934-ben már 108 lírára becsülte. A magánlakásokban megszálló idegenek napi költését 3·60 pengőben, a reggeltől-estig, tehát megszállás nélkül Budapesten tartózkodó utasokét pedig ugyancsak 3·60 pengőben számította.

Ilyen számítási alapok mellett 25,814.439 pengőre becsülte a Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatala azt az összeget, amelyet az 1934. év folyamán a csonkamagyarországi, az elszakított területi és a távolabbi külföldi vendégek hoztak Budapestre.

Az ország fizetési mérlege szempontjából a tisztán külföldi eredetű idegenforgalmi bevétel összegét az egész országra vonatkoztatva, 1934-ben 29,121.262 pengőre becsülte, amely összegben Budapest 21,262.579 pengővel szerepelt.

*

Végül megemlítem még a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara titkárának, dr. *Gyömrei* Sándornak arravonatkozó érdekes kísérleti számításait — amelyek eddig még nem kerültek nyilvánosságra —, hogy *mit jelent a budapesti idegenforgalom az ország mezőgazdasági termékeinek fogyasztás-emelkedése szempontjából?*

Gyömrei a magyar viszonyokra alkalmazza *Strasella*-nak ausztriai átlagszámításait, még pedig azon az alapon, hogy az idejövő idegenek naponta fogyasztanak 30 dkg húst, 50 dkg gyümölcsöt, 0·5 l tejet, 25 dkg lisztet, 10 dkg zsírt, 4 db tojást, 10 dkg cukrot.

Ezeknek az adatoknak a figyelembevételével *megkíséreltem felbecsülni* Budapest, 1933., 1934. és 1935. évi *külső idegenforgalmának* a magyar élelmiszerfogyasztás növekedésében mutatkozó eredményét. Azonban a napi 4 tojás fogyasztást — a beszerzett információk alapján — napi 3 db átlagfogyasztásra voltam kénytelen lecsökkenteni. Ez a számítás hozzávetőlegesen a következő eredményeket mutatja:

Budapest 1933. — 1935. évi külső idegenforgalmának[1]) élelmiszerfogyasztása becslési alapon.

	1933.	1934.	1935.
Szállókban és penziókban megszállott külső idegenek száma	101.936	110.457	133.089
Magánlakásokban megszállott külső idegenek száma	92.495	77.660	73.103
Összesen	**194.431**	**188.117**	**206.192**
Mindkét csoport által itt töltött éjjelek körülbelüli száma	807.000	850.000	990.000

A felbecsült élelmicikk-fogyasztás pedig mennyiségileg részletezve:

	1933.	1934.	1935.
hús	242.100 kg	255.000 kg	297.000 kg
gyümölcs	403.500 «	425.000 «	495.000 «
tej	403.500 l	425.000 l	495.000 l
liszt	201.750 kg	212.500 kg	247.500 kg
zsír	80.700 «	85.000 «	99.000 «
tojás	2,421.000 db	2,550.000 db	2,970.000 db
cukor	80.700 kg	85.000 kg	99.000 kg

*

[1]) Egybevéve az úgynevezett távolabbi és az elcsatolt területi idegenforgalmat, mert a belső idegenforgalom ebben a tekintetben nem jelent új fogyasztóréteget.

Az 1935. évi statisztikai adatokból leszűrhető következtetést ugyancsak *Szendy* Károly polgármesternek a Budapest Piarista Diákszövetségben megtartott előadásából veszem ki:

Budapest ma már a Közép-Európába igyekvő utazóközönségnek egyre divatosabbá váló utazási célpontja, amely évről-évre több idegent vonz magához és a magyar főváros világvárosi szórakozása is, páratlan természeti szépsége és a külföldiek által annyira kedvelt fürdői esztendőről-esztendőre hosszabb időre tudják lekötni az ideérkezett vendégeket.

Budapest székesfőváros Állat- és Növénykertjének mesterséges tava

Az 1935. évben 220.265 idegen látogatott el hozzánk, itt a szállodákban és penziókban 741.512 napig tartózkodott. Ezek a számok az *érkezők* számában 8·25% emelkedést, ellenben a *tartózkodási időben* már 22·70% emelkedést jelentenek az 1934. évi adatokkal szemben. Az idegenek átlagos *tartózkodási* ideje *az 1934. évben még csak 2·99 nap volt*, míg az 1935. évben 3·37-re emelkedett. Külföldi viszonylatban (vagyis a távolabbi külföldről érkezők adatait vizsgálva) az itt töltött átlagos idő viszont már 3·81-re emelkedik. A belföldi vendégek számában mutatkozó csökkenést pedig a külföldi vendégek számának örvendetes emelkedése bőségesen pótolta. A külföldiek érkezése Budapestre 1935-ben 22.632-vel volt több, ami *20·50%-os emelkedést mutat.* A külföldiek által itt töltött napok számában pedig a többlet 122.221, tehát

az 1934. évi adatok figyelembevételével *az emelkedés 31·75%*. Ez a többlet — Szendy Károly polgármester megállapítása szerint — »*csaknem annyi, mint három tavaszi, vagy téli hónap teljes idegenforgalma.*«

Ugyancsak érdekes statisztikai összehasonlításokat találunk a polgármester előadásában, hogy, ha a Budapesthez legközelebb fekvő két középeurópai, idegenforgalmi jelentőségű nagyváros : Bécs és Prága idegenforgalmi adatait hasonlítjuk össze a budapesti adatokkal :

»A bécsi szállodákban 1935-ben 224.475 külföldi 769.767 éjszakát töltött. Ezekben a számokban Bécs tradicionális nagy idegenforgalma még mindig élénken visszatükröződik, azonban a fejlődés tempójában már Budapest idegenforgalmi előretörését látjuk. A bécsi idegenforgalom 1933-ról 1934-re *16%-kal csökkent* a külföldről érkezők, *s 32%-kal* a külföldiek által ott töltött napok számában. Bár az érkezők számában mutatkozó hiány egy 15·7%-os emelkedéssel csaknem kiküszöbölődött, a külföldiek által eltöltött napok száma 1935-ben is csökkent 3·2%-kal. Ez a tény azt eredményezte, hogy a Bécset meglátogató külföldiek átlagos tartózkodási ideje már csak 3·42 nap volt akkor, amikor Budapesten minden egyes külföldi vendég átlagosan 3·81 napot töltött. 1935-ben történt tehát meg először, hogy *az idegenek tartózkodásának átlagos idejét illetőleg Budapest Bécsnel jobb eredményt ért el.*

Prágát 1934-ben 67.754 külföldi látogatta meg. Ez a szám 1935-ben 73.756-ra emelkedett, azonban a prágai idegenforgalom emelkedése : 8·8%, messze elmarad a budapesti külföldi idegenforgalom 20·5%-os emelkedése mögött.

A három középeurópai idegenforgalmi centrum idegenforgalmi fejlődésében mutatkozó eltérő eredmények Budapest idegenforgalmi életrevalóságát igazolják s idegenforgalmunk *további fejlődésére engednek következtetni.*«

Mielőtt tovább mennék, külön kell kiemelnem *a bécsi idegenforgalmi iroda eddigi tevékenységének mérlegét.* Hogy ezt megkaphassuk, meg kell állapítanunk, hogy a Bécsben járt külföldiek számának milyen hányada fordult meg az 1931. és az 1934. esztendőkben Budapesten? Ez az arány minden más adatnál világosabban bizonyítja, hogy a székesfőváros bécsi idegenforgalmi irodája beváltotta a hozzáfűzött reményeket.

Ugyanis a Bécsben megfordult idegenek közül Budapestre is eljöttek :

	1931-ben	1934-ben
Angolok	33·6%-a	57·5%-a
U. S. A.-beliek	37·2%-a	46·4%-a
Németek	21·3%-a	91·8%-a
Franciák	49·8%-a	66·3%-a
Svédek	29·6%-a	50·0%-a
Svájciak	29·6%-a	41·5%-a
Belgák	45·4%-a	54·8%-a
Olaszok	37·8%-a	52·7%-a
Hollandok	32·5%-a	59·3%-a
Csehek	22·4%-a	38·5%-a

Ez a táblázat mutatja, hogy a feltüntetett nemzetbeli vendégek aránysáma a bécsi iroda megalapítását közvetlenül megelőző időktől 1934-ig Budapest javára 9—70%-kal eltolódott s az arány 1935-ben is javult.

A bécsi iroda tevékenységéről *Kovácsházy* Vilmos tanácsnok évenkint beszámol. Az 1935. évi beszámolóban igen érdekes összehasonlítást közöl *a magyar-osztrák szomszédi idegenforgalom* alakulásáról, a hivatalos statisztikai adatok alapján.

	1932	1933	1934	1935
Magyar volt Wienben ...	42.976	42.085	36.737	37.518
Osztrák volt Budapesten .	16.940	22.712	24.741	28.192
Többlet Wien javára	**26.036**	**19.373**	**11.996**	**9.326**

Azonban az *éjjelezést* figyelembevéve, a mérleg 1935-ben Budapest javára billent, amennyiben a szállodák és penziók megbízható adatai szerint, nem számítva a magánlakásokat, ebben az évben az osztrákok budapesti tartózkodása 86.367 éjjelt, míg a magyarok bécsi tartózkodása 84.191 éjjelt tett ki, úgy hogy az eredmény Budapest javára 2176 éjjel többletet mutat.

*

Ezúttal csupán mellékesen, de meg kell említenem, hogy Budapest Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatalának időközben *Milánóban* és Montreuxben is volt idegenforgalmi expoziturája, illetve van idegenforgalmi megbízottja, sőt ezidőszerint hasonló megbízással *New Yorkban* tartózkodik dr. *Károlyi* Sándor, akinek működésétől a székesfőváros idegenforgalmának irányítói szép eredményeket várnak.

X.

Budapest székesfőváros idegenforgalmának jövő alakulása.

Az eddigi adatok világosan bizonyítják, hogy a háború után fellendült nemzetközi idegenforgalomban Budapest székesfővárosnak meg vannak a maga jogos lehetőségei. Ezeket a lehetőségeket csak tovább kell építeni és kihasználni.

Azonban túlzottan vérmes reményeket mégsem szabad táplálni! A legújabban ismét megszigorított valuta és devizapolitikai rendelkezések ismét új gátakat állítanak az idegenforgalom elé. Az a nagy konjunktúra, amely a háború utáni években jellemezte az egész nemzetközi idegenforgalmat, csökkenőben van. Ebben talán nemcsak a gazdasági válságnak és a pénzügyi nehézségeknek van szerepük.

Franciaország idegenforgalmi tényezői is joggal nyugtalankodhatnak, ha ráterelik a közfigyelmet az ottani idegenforgalomnak az utolsó 5 év alatt tapasztalható jelentős csökkenésére.

Az alábbi kimutatást 1935. évi márciusi számában közölte a »Les stations françaises« c. szakfolyóirat, még pedig az Office National du Tourisme hivatalos Bulletin d'Informations-jában, — Franciaország idegenforgalmának alakulásáról. A külföldiek száma Franciaországban a következő volt:

1929-ben	1,911.107
1930-ban	1,667.831
1931-ben	1,542.285
1932-ben	944.353
1933-ban	931.505
1934-ben	779.449

*

Nehéz, nagyon nehéz feladat ilyen nemzetközi jelenségek mellett elérni a külföldi idegenforgalomnak olyan emelkedő irányzatát, mint amilyet Budapest idegenforgalma eredményezett 1933-ban és 1934-ben, szembeállítva például Franciaország idegenforgalmának csökkenésével!

S hogy Budapest ezt mégis elérhette, abban óriási része van a Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatal irányítóinak. Legelsősorban *Kovácsházy* Vilmos tanácsnoknak, a polgármesteri XI. (városgazdasági) ügyosztály vezetőjének a személyes sikere, akinek irányítása mellett az Idegenforgalmi Hivatal igazgatója: *Zilahy* Dezső és dr. *Markos* Béla h. igazgató, valamint dr. *Mátéka* Károly, dr. *Werner* György titkárok és *Dérföldy-Lux* Vilmos, a bécsi iroda vezetője, valamint *Takách* Guidó, a bécsi iroda tisztviselője osztozkodnak a sikerben.

A francia idegenforgalom állandó csökkenése azt mutatja, hogy a tisztán turisztikai idegenforgalom kezd hanyatlani. Budapestnek és Magyarországnak viszont most épen az az előnye bontakozik ki, hogy idegenforgalma egészen más jellegű.

Miként már megállapítottuk Budapestet illetően, a szép városkép iránt érdeklődő turisztikai motivumok után *elsősorban a hasznossági utazások további kiépítése jöhet figyelembe.* Ezen az úton is kell tehát az idegenforgalmi propagandának előrehaladnia és ezen az úton is kell a további fejlődési lehetőségeket biztosítani. Az úgynevezett *célutazások*, vagy *hasznossági utazások* sokkal több biztosítékát adják Budapest idegenforgalma további kialakulásának, mint az úgynevezett turisztikai idegenforgalom, amely — bár szintén erősen fejlődik — de labilisabbnak látszik.

*

Meg kell tehát találnunk a módját annak, hogy Magyarország idegenforgalmát a megmaradt legnagyobb idegenforgalmi értéknek: Budapestnek a segítségével öntudatosan és önállóan emeljük. Ne engedjük magunkat

mások ellenséges külföldi propagandája által kedvezőtlenül megítélni és ne engedjük, hogy velünk a békeidőkhöz hasonlóan kedvezőtlenül, elnyomó tendenciával bánjanak.

A *negativum* mellett azonban igen sok *pozitív teendőnk is van még.* A magyar idegenforgalomnak egyik legsúlyosabb hátráltatója: a szállodakérdés. Budapesten (garniszállók nélkül) összesen 34 szálloda és 46 penzió van, 5600 ággyal. A vidéki szállodák és vendégfogadók 3800 ággyal rendelkeznek, a Balaton-menti összes helységekben összesen van 3400 szoba,

Gyermekek mesedélutánja a Székesfővárosi Állat- és Növénykertben

5400 ággyal, egyéb vidéki fürdőhelyeken pedig összesen 5600 ágy úgy, hogy *Magyarországon mindössze 19.400 ágy áll az idegenforgalom rendelkezésére.* A minőségi bírálatot ezúttal hagyjuk el!

Ez a súlyos kérdés nem oldható meg egyik napról a másikra. A budapesti szállodák és penziók 5600 ágya sem állhat teljes egészében a külföldi idegenek részére, nem beszélve arról, hogy ezeknek a szállodáknak és penzióknak a berendezése bizony csak a legelső osztályú ilyen intézményeknél felelhet meg a Nyugatról ideérkező idegenek igényeinek. Ezeket a szállodaszobákat, illetve ágyakat az állandó szálló és penziólakókon kívül a belső idegenforgalom is erősen igénybe veszi és így valahányszor valamilyen

idegenforgalmi esemény folytán Budapestre nagyobb számban özönlő idegenek ellátásáról kell gondoskodni, ez sokszor igen súlyos feladatok elé állítja az ezzel foglalkozó intézményeket, különösen pedig a Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatalát.

De nem is lehet a szállodákat, illetve a szállodai szobák számát tetszés szerint szaporítani akkor, *amikor nem tudjuk biztosítani azoknak állandó igénybevételét.* Mégis szükség van a kérdésnek alapos reformjára, mert hiszen az idegenforgalom statisztikai adatainak a tanusága szerint *a távolabbi külföldről érkező idegeneknek a száma állandóan előnyösen emelkedik, már pedig ezeknek az idegeneknek az elhelyezése magánlakásokban* — már a nyelvi nehézségek folytán is — *sokkal nehezebb kérdés, mint például a belső idegenforgalom utasainak az elhelyezése.*

Az 1930. évi országos statisztikai adatok szerint *a legalább 10 szobás üzemeket számítva, egész Magyarországon mindössze 383 szálloda van, összesen 11.500 szobával.* (Az előbbi adat nem korlátozódik csak a 10 szobán felüli üzemekre.)

Ezzel szemben *Ausztriában*, Bécsen kívül, *10 olyan város is van, amelyben több a szálloda, mint Budapesten* (Baden, Salzburg, Linz, Ischl, Graz, Innsbruck, Gastein, Mariazell, Gmunden, Wels); Bécsnek magának pedig 208 szállodája van. Ausztriában a penzió és szállodai vendégágyak száma összesen 180.000 és részletesen 900 nagyobb helységről vezetnek állandó idegenforgalmi statisztikát.

Svájcban 500 nagyobb idegenforgalmi helység van és 10 városnak van több szállodája, mint Budapestnek (Genf, Zürich, St. Moritz, Davos, Interlaken, Luzern, Lausanne, Lugano, Locarno, Montreux). Ebben az országban 1900 olyan szálloda és penzió van, amelynek 20 szobánál nagyobb üzeme van és összesen 110.000 vendégággyal rendelkezik.

Olaszországban 3600 nagyobb szálloda és penzió van (20 szobán felül); összesen 200.000 vendégággyal.

Ausztria külföldi idegenforgalma 1933-ig átlag 1,300.000 utas volt, Svájcé 1 millió, Olaszországé 1,500.000 . . .

*

Bizonyos, hogy Magyarországnak — ilyen erős versengés mellett — rendkívül nagy körültekintéssel kell foglalkozni *az idegenforgalmi propaganda* kérdéseivel. De lássuk be, hogy ezeket a milliós számokat Magyarország és Budapest *sohasem tudja elérni.* Épen ezért helyeslem azt a felfogást, amelyet dr. *Medriczky* Andor fektetett le — a magyar idegenforgalmi irodalomban mindenkit megelőzve — 1932-ben a Magyar Nemzetpolitikai Társaságban tartott »Idegenforgalmunk új célkitűzései« című előadásában, hogy *az idegenforgalmi propagandánál elsősorban a kvalitatív idegenforgalomra kell helyezni a súlyt, nem pedig a kvantitatívra.* A kvalitatív idegenforgalomra

törekvő propaganda ugyanis lehetővé teszi az egyes idegeneknek például a *foglalkozási csoportok* szerinti »megdolgozását« és megnyerését, de ezen a téren még óvatosabban és még nagyobb körültekintéssel kell kidomborítani a budapesti és a magyar idegenforgalom hasznossági szempontjait:

»Az ország érdeke azt kívánja, hogy ezentúl ne kizárólag az idegenforgalmi statisztika legyen az idegenforgalmi mérleg alapja, hanem a mennyiségi, quantitatív idegenforgalom mellett gondot kell fordítanunk a minőségi, qualitatív idegenforgalomra. *Nem azokra az átfutó idegenekre kell a fősúlyt helyeznünk, akik egy-két éjszakát töltenek Budapesten, akik csakis autócarból akarják megtekinteni Magyarországot, akik még talán a Fellner által kiszámított 180 pengős átlagkiadást sem hajlandók itt elkölteni,*[1]) *akik csalódottan távoznak innen, mert a Rákóczi-úton nem látnak lobogós ingben és gatyában vágtató csikósokat és a Nemzeti Színház előtt nem főznek a számukra gulyást; akik a kávéházból csalódottan távoznak, mert a cigány nem aranysujtásos pirosnadrágban muzsikál. Az ilyen quantitatív idegenek a statisztikát javíthatják ugyan, de az ország fizetési mérlegét nem annyira!*

A qualitatív jelzőt azonban semmiképen sem értem úgy, mintha kizárólag *a gazdag idegenekkel való foglalkozást jelölném meg új feladatnak*, hanem úgy, hogy az *okos és előrelátó kereskedő figyelmességével egyénileg kell kezelnünk minden idegent.*«

*

1934. évi június hó 10-én a Nemzeti Figyelőben cikket írtam a következő címen: »*Van-e reális alapja a magyar idegenforgalom emelkedésének?*«

Ebben a cikkben a következőket írtam: »Egy előkelő külföldi vendégünk az idegenforgalomról beszélgetve, lekicsinylően állapította meg, hogy az idegenforgalom általában tulajdonképen *semmi jövővel nem kecsegtető divatos áramlat, amit az egyes államok csak azért propagálnak és hangsúlyoznak annyira, mert a gazdasági viszonyok kényszerítése folytán minden más jövedelmi forrásuk lecsökkent és így akarják újra megindítani a nemzetközi gazdasági vérkeringést.* Ezzel a téves felfogással, sajnos, találkoztunk már többször Magyarországban is. De szerencsére, ugyanakkor erősödik az az ellenkező felfogás is, hogy *az idegenforgalomnak emelkedése állandó jellegű lesz* és így Magyarországon is érdemes ezzel a kérdéssel behatóan foglalkozni.

A székesfőváros idegenforgalmi politikáját épen az jellemzi, hogy a költségvetés keretein belül megszabott szűk határok között a bürokratikus nehézkesség minden megnyilvánulása nélkül, a kereskedelmi kötetlenség, közvetlenség, fürgeség és élelmesség szellemét viszi be működésébe, *de kihangsúlyozottan az érdektelenség és az erkölcsi szempontok domináló jegyében.* Ezt a szellemet, ezeket az alapelveket kell egyébként is a magyar idegenfor-

[1]) Hol vannak már az 1934. évi számítási adatok a Fellner Frigyes által kiszámított 180 pengős átlagkiadástól!

galmi tevékenység bázisává megtennünk. *Az idegenforgalom ugyanis olyan jelensége a nemzetközi érintkezésnek, amelyet a formalizmus, a megkötöttség és a bürokratizmus dohossága megölhet, míg áldozatosan és nem annyira a pillanatnyi nyereségért, mint inkább a jövőben várható állandóbb haszonért dolgozva, fel lehet lendíteni.*

Prága idegenforgalma 1932-ről 1933-ra 42·5%-al csökkent, Berlin idegenforgalma 30%-kal, Párizs és Franciaország idegenforgalma 20%-kal, sőt Wien idegenforgalma is 11%-kal. Ezalatt Magyarországon az 1932. évi 93.763 külföldi érkezővel szemben 1933-ban már 101.936 idegen érkezéséről számol be a statisztika. Az emelkedés mindössze csak 8·7% ugyan, de sokkal jelentősebb gazdasági szempontból az átlagos tartózkodási idő emelkedésének arányszáma, amely 12·6%.

Ezeknek a statisztikai adatoknak a felemlítésével nem az a célom, hogy beálljak azok közé, akik az adatok alapján egészen *automatikusan* emelkedő nagy idegenforgalmat akarnak bejósolni és a mutatkozó eredmények láttára hajlandók most már ölbetett kézzel várni a szebb jövőt. Ellenkezőleg: ezek a számok arra indítanak bennünket, hogy ne várjuk passzivitással az idegenforgalom további alakulását, hanem ezek a számok *még több munkára serkentenek bennünket, még több áldozatot követelnek tőlünk, még további szívós kitartást és helyes, leleményes üzleti felfogást. De egyúttal buzdítanak, biztatnak és reményt adnak arra vonatkozólag, hogy Magyarországnak és különösen Budapestnek nemcsak joga, hanem kötelessége is egyre nagyobb intenzitással részt venni a nemzetközi idegenforgalmi kampányban.*

Az idegenforgalom csak azokon a helyeken lesz múló jelenség, múló divat — és ebben téved az az előkelő külföldi úr, akivel a cikkem elején említett beszélgetést folytattam — ahol annak semmi, vagy csak igen kevés reális alapja van. *Meg vagyok győződve arról, hogy a budapesti idegenforgalom sem emelkedett volna a mai súlyos gazdasági viszonyok között, hogyha egyes-egyedül Budapest természeti szépsége, vagy az innen megközelíthető magyar pusztának külföldre is elkerült romantikus hírneve volna az egyetlen vonzóereje.* Mindez azonban csak igen előnyös kísérő jelensége a ténylegesen *hasznot hajtó* idegenforgalmi jelentőségnek.

Ebben a vonatkozásban a *hasznosságot* nemcsak Magyarországra és Budapestre vonatkoztatva kell érteni, hanem főleg Magyarország különböző *idegen vendégeire vonatkoztatva is.* Egy szép fekvésű tájat, vagy egy érdekes idegenforgalmi látnivalót az idegenek órák alatt is megnézhetnek, kigyönyörködhetik magukat benne és *épen az ilyen alapokra támaszkodó idegenforgalom az, amelyik legjobban ki van téve a divat változásainak.*

Magyarországról és Budapestről ma már azt szokás mondani, hogy a nemzetközi idegenforgalomban erősen »*divatba jött*«. Ezt a tényt egyesek örvendező hangsúllyal mondják, mert hiszen ezekből a szavakból egy szebb jövő reménységének kicsendülését vélik hallani. Mások ellenben a fitymáló

lekicsinylés hangsúlyával mondják és ebben a hangsúlyban benne van az is, hogy — mint minden divat — ez is erős változásnak van alávetve.

Én azonban meg vagyok győződve arról, hogy *Magyarországnak és főleg Budapestnek, szerencsére, nem kell már félnie a divat változásaitól és szeszélyeitől.* Az itt töltött átlagidő állandó emelkedése a statisztika csalhatatlan számaival is igazolja, hogy Magyarország és Budapest *nemcsak divatbajött a külföldön, hanem egyre jobban ráébrednek értékére és jelentőségére is.*

Itt utalok arra az új szerepre, amelyet Magyarország és fővárosa földrajzi helyzetének adottságából kiépíthetne magának: a Kelet felé való

A Szent Margitszigeten rendezett nemzetközi atlétikai verseny

orientálódást és a Kelet felé irányuló nagyobb idegenforgalmi propaganda szükségességét. Nyugat felől tekintve: *Magyarország a Balkán és a Közel-Kelet kapuja.* Kelet felől tekintve viszont: *az első nyugati civilizációjú ország, Budapest pedig az első nyugati értelemben vett metropólis.* Voltaképen itt nálunk kellene lebonyolódnia Kelet és Nyugat találkozásának, a különböző kultúrák és gazdasági összeköttetések kicserélődésének . . .«

*

Szendy Károly polgármester — már többször említett előadásában — ugyancsak fontosnak tartja annak a megvizsgálását, hogy *mi vonzza* tulajdonképen a külföldit Budapestre, mi tetszik neki nálunk, mit kell tennünk, hogy idegenforgalmunk továbbra is fejlődjék.

»Olyan nagy témakör ez, hogy egyes részei is külön-külön önálló egészet alkothatnak. A szállókérdés, a fürdők fejlesztése, az idegenvezetés, a nyelvi nehézségek kiküszöbölése — hogy csak néhányat említsek — mind elsőrangú idegenforgalmi kérdés. És életbevágóan fontosak idegenforgalmi szempontból olyan feladatok is, amelyek tulajdonképen egész más körbe tartoznak, megoldásuk azonban az idegenforgalmat is befolyásolja. Ki vonhatná kétségbe például, hogy a vízumpolitika, a közlekedés javítása, gyorsítása, a határvámvizsgálat módja, a külföld felé csatlakozó autóutak kiépítése, nagy hatással vannak az idegenforgalomra?«

Ugyanebben az előadásban a polgármester még foglalkozott az idegenforgalomnak gazdasági jelentőségével is, majd pedig rátért annak *nemzeti és politikai jelentőségére.* Megállapította, hogy a boldog békeidőben csak bosszúságot okozott az, ha a külföld nem ismert, ez csupán nemzeti büszkeségünket, hiúságunkat sértette, de soha nem álmodtuk volna, hogy ezért a tudatlanságért, illetve a külföld felvilágosítása körül tanusított nemtörődömségünkért olyan kegyetlen árat kell majd fizetnünk. A közvetlen megismerést sohasem pótolhatja a holt betű, hanem az idegenforgalom révén biztosítani kell a közvetlen megismerés lehetőségét, mert az idegenforgalom a népek megismerésének legegyenesebb járható útja. »Ma már — mondja a polgármester előadásában — nem csak azok ismernek bennünket, akik itt jártak, hanem azok is, akiknek útjukról beszéltek és az élő szó erejével értesültek arról, hogy *a Duna mellett van egy város és egy ország, amelyik sokat tűrt és szenvedett már a multban, tűr és szenved a jelenben is, de küzd és dolgozik, helyet kér az európai kultúrnemzetek sorában, mert élni akar!*«

És valóban!

Ez a főváros ma talán a legjobban sinyli az összes fővárosok között a világgazdaság válságát, de akárhogyan alakuljanak is a világesemények: *a forgalom, az árukicserélődés szárazföldi és folyami útja Észak, Dél, Nyugat és Kelet között, előreláthatólag, mégis csak Magyarországon és különösképen Budapesten fog átvezetni.* Ideig-óráig kizárhatják Budapestet az ellenséges külpolitikai események és áramlások a világforgalomból, de miként a hegyeknek a lejtését, miként a folyóknak a folyási irányát még a mai kulturális és technikai emelkedettségre jutott és elbizakodásra hajló emberiség sem tudja megváltoztatni, *épenúgy nem lehet a közgazdasági és a természeti törvényekkel ellenkezve, Budapest jelentőségét erőszakosan háttérbe szorítani, vagy éppen semmibevenni.*

*

Ha »Budapest Barátainak Társasága« formailag meg is szünt és a valóságban nem is folytatja a maga működését Budapest megismertetésére és megkedveltetésére, mégis újból és újból hangsúlyozzuk, hogy Budapest barátainak a száma mind jobban és jobban emelkedik.

Legyen szabad ennek a bebizonyítására csak két esetet elmondanom a legutóbbi hónapok eseményeiből. Az 1935. évben Boroszlóból körülbelül

250 dalos jött el Budapestre, hogy itt hangversenyeket tartsanak. Velük együtt jött el Boroszló város főpolgármestere : dr. Hans *Friedrich* is. Amikor a boroszlói főpolgármester tiszteletére a főváros vezetősége vacsorát adott és ott a mi főpolgármesterünk felköszöntötte őt, Boroszló főpolgármestere válaszában többek között azt mondotta, hogy ő csak alig egy napja van Budapesten, iparkodott megnézni ezt a várost és neki az a meggyőződése, hogy *ezt a gyönyörű fővárost a dicső magyar nemzet nagyságának szimbolumára, annak külső kifejezésére alkották meg.*

Ugyancsak nemrégen történt meg, hogy lengyel újságírók voltak a mi kedves vendégeink ; ezek közül az egyik, *Gielzynski* Vitold, a Lengyel Újságírók Egyesületének az alelnöke a hozzájuk intézett üdvözlő szavakra adott válaszában anekdotaszerűen mondta el azt, hogy Budapest főváros vezetőségének egy küldöttsége járt néhány évvel ezelőtt Amerikában ; aránylag elég hosszú ideig voltak a másik világrészben, megnézték Amerika nagyvárosait, visszajövet pedig Londonon és Párison keresztül jöttek. Amikor azután hazaértek, a küldöttség egyik tagja, a főváros vezető-tisztviselőinek egyike, elment sétálni a fővárosban és amikor találkozott egyik ismerősével, az megkérdezte tőle, hogy vajjon mit nézeget itt az utcán? Az illető fővárosi főtisztviselő azt a választ adta, hogy nézegeti a világ legszebb városát. Mindjárt hozzátette a lengyel újságíró, hogy igaza volt neki, mert tényleg ez a világnak egyik legszebb városa és az ő nézete szerint *a jövőben Páris mellett Budapest lesz az a város, ahol a legtöbb idegen fog megfordulni.*

Ezek a mi kedves vendégeink itt jártak nálunk, személyesen nézték meg a mi fővárosunkat és talán illetékesek voltak véleményt mondani. Mindenesetre illetékesebbek voltak, mint az egyik amerikai város polgármestere, aki a Kossuth-szobor leleplezésére odautazott budapesti küldöttséget angol nyelven üdvözölvén, beszéde végén kijelentette, hogy ő járt Európában, sőt Magyarország fővárosában is és kedves meglepetést fog szerezni, mert a küldöttséget saját anyanyelvén fogja üdvözölni, mondván: »*Grüss Gott*«. Ez a mi jó amerikai polgármesterünk ugyanis még a háború előtti időkben járta végig Európát, amikor bizony kevesett udtak Magyarországról és fővárosunkról, ő maga is abban a tévhitben volt, hogy *Magyarországnak is Bécs a fővárosa, Bécsen túl pedig akkor még nem volt semmi, ami kultúrát jelentett volna és amit érdemes lett volna megnézni.*

*

Akármilyen szempontból is nézzük ma a mi fővárosunk jelentőségét, örömmel kell megállapítanunk, hogy ez a mi fővárosunk nagy értéket jelent elsősorban azokra, akik itt élünk és akiket élethivatásunk, foglalkozásunk és minden gondolatunk ideköt ehhez a városhoz ; de nagy értéket jelent azokra nézve is, akik akár az ország területéről, akár külföldről, mint az idegenforgalmi statisztika alanyai, jönnek ide.

XI.

Budapest megismertetése a — budapestiekkel. Az idegenforgalmi propaganda országos irányításának főtényezője: az Országos Idegenforgalmi Hivatal. A többi idegenforgalmi szervek Budapesten.

Budapest mint egy tanulmányozásra érdemes országnak a fővárosa, erősen számításba jöhet mindazok számára, akik ennek a népnek gazdasági, kulturális tevékenységét és jelentőségét ismerve, azt még jobban megismerni és tanulmányozni óhajtják. De ahhoz, hogy Budapest értékeit és nagy jelentőségét másokkal is megismertethessük és annak hasznos következményeit Budapest szempontjából gyümölcsöztethessük, elsősorban is az szükséges, hogy *mi magunk ismerjük meg a mi fővárosunkat, ismerjük meg minden szépségét, ismerjük meg gazdasági és kulturális értékeit.*

Ez a megismerés még egyáltalában nem jelent egyet Budapest egyoldalú, elfogult magasztalásával.

A megismerésnek egy város esetében többféle útja van. Először is, nem szabad a várost csak mint egy bizonyos pillanatban kapott sík vetületet nézni, hanem a kialakulás útjának mélyére kell hatolni, meg kell ismerni azokat a tényezőket, amelyek a mai eredményt kialakították. Azután ki kell emelni ebből az eredményként mutatkozó képből azokat a sajátosságokat, melyek a várost mint egyéniséget jellemzik, melyek nem az egyszerű, tipikus városfejlődés következményei, hanem amelyek Budapesten *épen és egyedül a budapesti kibontakozásnak a sajátosságai.* Ezek a vonások lehetnek leginkább azok, melyek zamatot adnak egy városnak, varázst kölcsönöznek annak, amelyek másutt fel nem találhatók, amelyek tehát csak úgy vonzanak különösen, ha ügyes kézzel elősegítjük ezeknek tudatossá válását és állandósulását. Fel kell kutatnunk a töréseket is, amelyeket a fejlődés vonala mutat, hibákat, amelyeket a rövidlátás, vagy a félreismerés okozott és amelyek kiküszöbölhetők lesznek akkor, mihelyt felmérjük és körülhatároljuk azokat.

Budapestet minden részletében meg kell ismertetni elsősorban a budapestiekkel is. Meg vagyok győződve arról, hogy Budapest megismerése nemcsak érdekes újdonságokkal fog szolgálni, de meglesz az a hasznos következménye is, hogy a budapesti ember, ha — megismeri a maga városának minden szépségét, minden nevezetességét, minden hasznát, — ez a megismerés számára, szebbé, kedvesebbé és kellemesebbé fogja tenni itt az életet; így válik belőle Budapest barátja és mint Budapest igazi jó barátja fokozottabb erővel fog hozzájárulni ahhoz, hogy a mi szeretett fővárosunknak a továbbfejlődését és nagyobbá tételét a maga hatáskörében is minden erejével előmozdítsa. Ezzel szolgálja legjobban az idegenforgalom ügyét is.

*

Ezeknek a szempontoknak a világos felismerésére vall egyébként az idegenforgalom legfőbb irányítására hivatott m. kir. kereskedelemügyi minisztérium államtitkárának *Tormay* Gézának az 1936. évi idegenforgalmi programmra vonatkozó nyilatkozata is. A különleges *couleur local*, helyi íz, helyi zamat, helyi előnyök biztosítása már fontosabb szerephez jut ebben a nyilatkozatban, mint eddig.

Tormay Géza államtitkár nyilatkozata biztató belepillantást enged *a magyar idegenforgalmi politika* jövőjébe és kell, hogy ez a világos célkitűzés optimizmussal töltse el azokat is, akiknek különösen Budapest idegenforgalma fekszik a szívükön. A nyilatkozat így hangzik :

»A hivatalos idegenforgalmi munka anyagi fedezeteit az állami költségvetés teremti meg, de az idegenforgalmi munkában mégis a naptári évhez vagyunk kénytelenek igazodni. Ennek egyik oka az, hogy az idegenforgalmi hivatalos tevékenység anyagi erőforrásaihoz, nemcsak az állam, hanem más erős faktorok is tetemes összegekkel járulnak hozzá, például a MÁV, a székesfőváros, az IBUSZ stb. s ezek hozzájárulása a naptári év után igazodik. De másik fontos ok az, hogy az idegenforgalmi tevékenység folyamatosságát erősen hátráltatná az, hogy épen a naptári év derekán, amikor legerősebben vagyunk benne az idegenforgalmi szezónban, az állami költségvetésbeli változások a munka irányaiban, a feladatok terjedelmében s a feladatok kialakulásának belterjességében változásokat vonnának maguk után. Ezért tehát mi a naptári évhez igazodunk s már most készítjük elő terveinket a jövő 1936. évi idegenforgalom munkájához.

Ezek a tervek elsősorban természetes folytatásai annak a jól bevált *attrakcionális systemának*, amely a mult évi jó esztendő után az idei 1935. évi idegenforgalmunkat tovább fokozodó eredményekkel gazdagította. Az 1934. évi eredményeket *kitűnően világítják meg azok a statisztikai adatok és táblázatok, amelyek Budapest Székesfőváros idegenforgalmi hivatalának idevonatkozó jelentésében, helyesen csoportosítva és feldolgozva*, nyilvánosságra kerültek s amelyek szerint az idegenforgalom a magyar export-tételek között *súlyos bevételi tényezővé nőtte ki magát.*

Ezért tehát az eddigi attrakcionális systemát tovább fejlesztjük. Ennek egyik erős láncszeme a Budapesten, de az országban sok helyen máshol is sikeresen divatba hozott Ünnepi hetek rendszere napról-napra több idegent vonz. Magam is személyes fül- és szemtanuja voltam operánk egyik ilyen ünnepi előadásának, amelyben a földszinti nézőtéren örvendetesen sok idegennyelvű, többnyire angol beszéd jelezte a határainkon túlterjedő érdeklődést.

A jövő évben tehát tovább fogjuk fejleszteni az attrakcionálásnak ezt az ágazatát, mert az idei idegenforgalom valóra váltotta reményeinket s megmutatta, hogy *helyesen megkezdett úton járunk.*

A jövő évben még az eddiginél is nagyobb erővel fogjuk a sportot, mint attrakciós eszközt igénybevenni az idegenforgalmi munkában. Magas

nívón álló sportjaink s az a kitűnő pozició, amelyet a magyar sporttevékenység a nemzetközi sporteseményekben elfoglal, már eddig is kitűnő eredményeket hozott. Ezt intézményesen, de az eddiginél sokkal belterjesebben fogjuk jövőre kifejleszteni. Az Országos Testnevelési Tanáccsal egészen szoros együttműködést óhajtunk megvalósítani, hogy úgy a magyar sport továbbfejlesztésében, mint nemzetközi sporteseményeknek Magyarországban való megszervezése és csoportosításában *dominálo szerepet biztosítsunk* az immár mind nagyobb gazdasági értékű *idegenforgalmi érdekeknek.*

A jövő évben sokkal nagyobb attrakcionális szerepet szánunk *a magyar népművészet értékeinek.* A tapasztalat azt mutatja, hogy a magyar népművészet a külföldiekre rendkívül nagy vonzóerőt gyakorol. Ennek hatása alatt a legutóbbi években *a magyar népművészet az értékeknek olyan tömegét és változatait hozta felszínre, aminőről azelőtt sejtelmünk sem volt.* A brüsszeli világkiállításon a magyar népművészeti ágazatnak óriási sikere volt s ennek eredménye kivitelünk fokozatos fejlődésében kétségtelenül jelentkezni fog.

Szaporítani fogjuk tehát a magyar népművészet kis gyűjteményes házait, a mezőkövesdi mintára s ezeket idegenforgalmi attrakciós célokra be fogjuk állítani. Egyáltalában arra fogunk törekedni, hogy *nemzetközi vonatkozásban* a magyar népművészet elfoglalja azt a helyet, a többi nemzetek népművészeti produktumai között, amely a magyar népművészetben rejlő rendkívüli értékek következtében azt méltán megilleti.

A jövő évben nagy szerepet szánunk a légi túrisztikának, mint idegenforgalmi attrakciónak. Az 1935. évi pünkösdi körrepülés a »Pfingstflug« megmutatta, hogy *a légi turisztika attrakciós erejének beláthatatlan lehetőségei vannak.* Az idei légi turisztikai események a jövő évi eziránvú munkát jól megalapozzák.[1])

A légi turistaság érdekében már eddig is tettünk egyet és mást gyakorlatilag. Így a balatonkiliti repülőtér kitűnően kiállotta a próbát, mert a pünkösdi körrepülés alkalmával egyszerre 45 repülőgép látogatását tudta jól lebonyolítani. Ezen a példán továbbhaladva, keresni fogunk más, idegenforgalmi szempontból értékes repülőtérnek s leszállóhelynek alkalmas területeket s igyekezni fogunk további repülőterek, illetőleg leszállóhelyek megteremtését előmozdítani.

E téren nagyon sokat tudna tenni az idegenforgalom érdekében az üzleti élet, amely, ha akarná, amint ezt behozták már Németországban — felsőbb irányításra — az üzleti utak lebonyolítására *mind nagyobb mértékben használná fel a magánrepülőgépeket.* Nagy kereskedelmi testületeink, például a Baross Szövetség, amelynek tagjai sok külföldi üzletbaráttal állnak összeköttetésben, üzleti tevékenységből kifolyólag, hatékonyan közreműködhetnének abban, hogy *külföldi üzletbarátaik magyarországi üzleti útjaikat repülő-*

[1]) Az 1936. évi úgynevezett pilótapiknik is rendkívüli sikerrel járt.

A Szent Gellért-fürdő hullámfürdője

(Révész—Biró Imre felvétele)

gépekkel bonyolítsák le. Ily módon a magyar légi turisztikai eseményeken kívül a mindjobban sűrűsödő *üzleti magánrepülések* igen eredményes attrakciós hatást fejthetnének ki idegenforgalmunk további fokozása érdekében.«

*

A különleges érdekességet nyujtó exotikumon és a hasznossági szempontokon alapuló idegenforgalom lehetőségeit tanulmányozva, érkezünk el ahhoz a megállapításhoz, hogy *Budapest fürdővárosnak mind nagyobb és nagyobb arányokban való kialakulása mind nagyobb és nagyobb perspektívák elá állítják idegenforgalmunkat.*

Ebben a tekintetben egyébként a Budapesti Központi Gyógyhelyi Bizottság tevékenysége mutatott fel komoly eredményeket. Ezekről már előbb is szóltam, most még hozzáfűzök néhány adatot.

A magyar sajtó 1936. május havában számolt be például azokról a cikkekről, amelyeket az első *amsterdam—budapesti közvetlen légijárat* megnyitásakor a Gyógyhelyi Bizottság meghívására Budapestre repült holland ujságírók irtak több hasábos terjedelemben, magyarországi és budapesti élményeikről.

»*De Tild*« c. amsterdami ujságokban kéthasábos tudósítás szól Budapestről, mint *gyógyhelyről és a zene városáról*, többek között a következőket mondva: »Felejthetetlen emlékeket hoztunk magunkkal. Örökké Budapest után vágyódik az, aki ebben a gyönyörű városban megfordult. Nem feledhetjük soha a magyar bor ízét, a magyarok muzsikáját, a csodálatos gyógyforrásokat, amelyek *joggal teszik Budapestet a világ első fürdővárosává. Magyarország, de főképen Budapest, meleg színekkel tele bódító illatú virágoskert.*«

Az »*Utrecht Nieuws Blad*« c. utrechti lapban bőven illusztrált cikket olvashatunk »*Budapest, a Duna szépséges királynője*« címen, amelyben az ujságíró elragadtatással így módosította a közismert szállóigét: *utazz előbb Budapestre, nézd meg a Duna királynőjét, azután elmehetsz Nápolyba meghalni.*«

A »*De Standard*« című lap így ir: »Lassan ereszkedik le a Kék Duna légi express *a világ legnagyobb fürdőhelye felett* Budapestre, a tündérmesék városára.« Két teljes oldalon ismerteti a magyar főváros szépségét és csodatevő gyógyvizeit.

A »*Het Volk*« című holland ujság megírja, hogy Budapest kétségtelenül a világ egyik legelegánsabb és legmondainebb városa, amellett *a kényelem és a gyógyerejű csodaforrások világmetropolisa is.*«

Ilyen és hasonló nyilatkozatok tömegével találkozunk. Ha bizonyos mértékben redukáljuk is a dícséretet, még mindig büszkék lehetünk arra a hatásra, amit a székesfőváros az idejövő idegenekkel szemben éreztetni tud.

A Budapestre érkező külföldi polgármesterek is szoktak gyakran igen nagy melegséggel nyilatkozni a város szépségeiről.

München város főpolgármestere, *Fiehler* Károly például ezeket mondta : »Barátaimnak és ismerőseimnek a leírása alapján el voltam arra készülve, hogy Budapestet nagyon szép városnak fogom találni, azonban bevallhatom, hogy a magyar fővárosról szerzett benyomásaim messze túlhaladták várakozásomat. Ehhez még hozzájárult az a körülmény, hogy olyan időben érkeztem (1936 május közepén) amikor a természet különösen szép külsőt biztosított ennek a városnak.

Ezek a pompás benyomások még jobban megerősödtek a barátságos fogadtatás által, amelyben Budapest városa engem — feleségemmel együtt — részesített. Az itt töltött napokban a fővárosról meglehetősen tartalmas képet alkothatunk magunknak. Mindenekelőtt szinte elbűvölt bennünket a város pompás fekvése, a Duna folyam mellett. Azonkívül a sok szép kilátás, amelyet a budai hegyekről élvezhettünk . . . Ehhez hozzájönnek még : a remek parkok és mindenekelőtt a sok szép modern fürdő, gyógyforrásaikkal, amelyek Budapestet sokoldalúságában *az összes többi nagyvárosok elé helyezik.*

De a társasági élet, a vidám és idegcsillapító jó hangulat is hozzájárul mindehhez . . .

Budapestről tehát a benyomásom az, hogy *egy szép és nagy város, amelyet a természet különösképen elárasztott ajándékaival, amelyben mindenütt érezni a magas kultúrát, amelynek lakossága mindenkor előzékeny és barátságos; olyan város amelyben az ember a nagyvárosi jelleg ellenére nem érez semmit az ideges sietségből, miként más világvárosokban és valószínűleg ennek is nagy része van abban, hogy az idegenek, akik a számos gyógyforrás és fürdő gyógyító hatásának élvezésére jönnek ide, a jótékony gyógyulást meg is találhatják.*«

*

Ennélfogva, véleményem szerint, *csak tájékozatlan téves felfogás lehet az, amely kétségbevonja a magyar idegenforgalom reális alapjait.* Bizonyos, hogy sokan szeretnek hozzászólni az idegenforgalom kérdéseihez, olyanok is, akik nem fordítanak kellő gondot az egyes jelenségek megfelelő oknyomozó, pragmatikus tanulmányozására. Csak az ilyenek hajlamosak arra, hogy egy kézlegyintéssel intézzék el például azt a több, mint 32·5 millió pengőt, amit a statisztikai számítások szerint az 1935. évi magyar fizetési mérleg aktív tételként könyvelhetett el az egész magyar idegenforgalomból.

*

Budapest kétségtelenül a világ egyik legszebb fekvésű fővárosa. Ezt nemcsak mi, budapestiek állapítjuk meg, hanem az ideérkező idegenek is. De viszont, *ha nem sikerülne a külföldi közvéleménybe belevinni Budapest fürdőváros jelentőségét, valamint Budapestnek, mint a középeurópai ipar és kereskedelem egyik leghivatottabb piacának fontosságát, akkor a budapesti idegenforgalom esetleg tényleg csak a divat futóhomokjára volna felépítve.*

*

Vannak még az idegenforgalommal kapcsolatban egyéb olyan kérdések is, amelyeket bővebben is érdemes volna megtárgyalni, azonban ezeknek a részletes ismertetése már túlhaladná munkám kereteit.

Például eddig a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara által évről-évre megrendezett *Budapesti Nemzetközi Vásárral* és annak idegenforgalmi jelentőségével, valamint az általa elért eredményekkel érdemes volna ezúttal is hosszabban foglalkozni. A Budapesti Nemzetközi Vásár idegenforgalma ugyancsak a hasznossági motívumon alapuló idegenforgalomnak egyik legfontosabb példája. Ez a vásár épúgy, mint az évenkint megtartott Mezőgazdasági Kiállítás és állatvásár, Magyarország közgazdasági jelentőségére tereli a külföld figyelmét.

A Szent István-hét, valamint az azzal kapcsolatos ünnepségek, mint például az immár évek óta rendszeresen ismétlődő Gyöngyös Bokréta előadások viszont, némileg az exotikum pompájával és érdekességével hatnak a külföldiekre.

Talán ki lehetne építeni *a tanulmányi utakat is*. Egészen érdekes volna foglalkozni például a Budapesten tartandó *nyári egyetemek* megrendezésével és ezt megfelelően lehetne propagálni a külföldön: orvosi továbbképző előadások, műszaki, vagy művészeti tanfolyamok stb. által.

Épen így meg kellene részletesen emlékezni arról, hogy a székesfőváros egyébként más uton is törekszik a *belső* és a *külső* idegenforgalmat elősegíteni.

Így például a Székesfővárosi Községi Takarékpénztár ebben az esztendőben külön *utazási osztályt* létesített, hogy ezzel is megkönnyítse a székesfővárosi idegenforgalom lebonyolítását. A kifelé irányuló és a befelé érkező idegenforgalmi eseményekkel kapcsolatban hihetőleg ennek a tisztán székesfővárosi pénzintézetnek is mind nagyobb szerepe lesz, mert hiszen a legmodernebb utazás-technikai felfogással igyekszik a maga számára utazóközönséget toborozni.

*

Végezetül meg kell emlékeznem azokról a szervekről, amelyek a székesfőváros Idegenforgalmi hivatalán és a Gyógyhelyi Bizottságon kívül a magyarországi idegenforgalmat irányítják.

A legfőbb irányító 1928 óta az *Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács* volt, ezt azonban felváltotta csakhamar a magyar kereskedelemügyi minisztérium *idegenforgalmi szakosztálya*, majd pedig 1936 január havától kezdődően megkezdte működését az Országos Idegenforgalmi hivatal, amelyet a magyar kormány *a 11.001/1935. M. E. számú rendeletével* hivott életre s így mint egészen új szervet állított az idegenforgalmi ügyek élére.

A rendelet a következőképen szól:

»A m. kir. minisztérium az idegenforgalom egységes fejlesztése érdekében az idegenforgalmi ügyek ellátására a következő szervezetet állapítja meg és ennek ügykörét az alábbiakban szabályozza.

1. §.

Az idegenforgalmi ügyeket a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi minisztériumban szervezett Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal (az alábbiakban O. M. I. H.) látja el.

2. §.

Az O. M. I. H. élén az elnök áll, akit a minisztertanács hozzájárulásával a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter nevez ki. Két alelnököt és a hivatal egyéb fogalmazási személyzetét a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter létszámszaporítás mellőzésével saját tárcájának, illetőleg az alája rendelt intézményeknek személyzetéből osztja be. Az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács főtitkára és három titkára az O. M. I. H. személyzetébe lép át. A nélkülözhetetlen segédszemélyzetről a hivatal elnöke gondoskodik. A hivatal szervezetét egyébként a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

3. §.

Az O. M. I. H. ügykörébe tartozik az egész úgynevezett vendégforgalom, tehát a külföldről származó szorosabb értelemben vett idegenforgalom mellett a hazai belső turistaforgalom, hétvégi üdülési és hazai nyaralási forgalom is.

Ebben az ügykörében a hivatal:

1. odahat, hogy az idegenforgalommal foglalkozó hatóságok, intézmények, szervezetek és társaságok célkitűzése és működése az erők összefogását eredményezze és feleslegesen párhuzamos munka ne végeztessék;

2. figyelemmel kíséri az idegenforgalom fejlesztésével foglalkozó és a kormány felügyelete alatt álló intézmények idegenforgalmi munkatervét és idegenforgalmi költségvetését és mind a munkaterve, mind a költségvetésekre vonatkozó észrevételeit a felügyeleti jogkört betöltő illetékes m. kir. miniszterrel közli;

3. felügyeletet gyakorol a vármegyék, városok és községek idegenforgalmi működése felett, ezt előmozdítja és ellenőrzi;

4. odahat, hogy az idegenforgalom szempontjából jelentőséggel bíró helyek, gyüjtemények, intézmények, népművészeti termékek és egyéb cikkek az idegenek által könnyen hozzáférhetők és a nemzet kulturális színvonalának bemutatására méltó állapotban legyenek;

5. felügyel arra, hogy az idegenforgalom érdekét szolgáló beruházásokat céljuknak megfelelően végzik-e?

6. gondoskodik arról, hogy a jelentősebb sport- és turisztikai események, kongresszusok, kulturális ünnepségek, kiállítások, vadászati, halászati lehetőségek és általában az idegenforgalmi szempontból jelentős más alkalmak az idegenforgalom fokozását is szolgálják;

7. biztosítja előfeltételeit és lehetőségeit annak, hogy az idegenek a magyar iparművészeti, ipari és háziipari cikkeket minél nagyobb mennyiségben vásárolják ;

8. ellenőrzi a vendéglátóiparnak az idegenforgalom szempontjából kívánatos irányban fejlődését, támogatja idegenforgalmi célokat szolgáló érdekeit ;

9. külföldön a magyarországi idegenforgalom céljait szolgáló propagandamunkát fejt ki, másoknak ilyen munkáját irányítja, a propaganda korszerű eszközeit tanulmányozza és felhasználásukról gondoskodik ;

10. a külföldön idegenforgalmi propagandairodákat állít fel, ellenőrzi és a szükséghez képest áthelyezi, vagy megszünteti azokat ;

11. gondoskodik arról, hogy a külföldi idegenforgalmi szervekkel hatásos együttműködés fejtessék ki ;

12. az idegenforgalom fejlesztését célzó munkatervet és költségelőirányzatot évenkint összeállítja ;

13. véleményt nyilvánít a közlekedési vállalatok menetrendtervezete és az idegenforgalmat érintő intézkedései tárgyában ;

14. idegenforgalmi szempontból ellenőrzi az országban működő utazási irodák és turisztikai propagandairodák működését ;

15. ellenőrzi az idegenvezetők működését, gondoskodik azok képesítéséről és továbbképzéséről ;

16. a szükséghez képest gondoskodik az idegenforgalom céljait szolgáló adatgyüjtésről és annak szakszerű feldolgozásáról ;

17. fejleszti az idegenforgalmi szakoktatást és szakirodalmat.

4. §.

Az idegenforgalom fejlesztésével foglalkozó és a kormány felügyelete alatt álló intézmények kötelesek idegenforgalmi munkatervüket és költségvetésüket az O. M. I. H.-nak bemutatni.

5. §.

Az O. M. I. H.-nak feladatai ellátására a következő anyagi eszközök állanak rendelkezésére :

A m. kir. kereskedelem- és közoktatásügyi minisztérium költségvetésében az idegenforgalom fejlesztése céljára előirányzott összegek, valamint a kivándorlási alap rendeltetésének módosításáról szóló 1934 : XXVI. törvénycikkben megállapított hozzájárulás ;

a m. kir. államvasutak 30-kmnél távolabbi utazásra érvényes menetjegyei után jegyenkint beszedett 2 fillér díjrészletből a m. kir. államvasutak költségvetésében idegenforgalmi célokra előirányzott összeg ;

az IBUSZ Rt. hozzájárulása és egyéb hozzájárulások.

7. §.

A m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszternek idegenforgalmi ügyekben véleményező szerve az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács. A Tanács tagjait 5 év tartamára a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter nevezi ki. A Tanács véleményezése kiterjedt az országos jelentőségű idegenforgalmi munkatervre, valamint az idegenforgalom és belső turisztika forgalom általános jelentőségű kérdéseire. A Tanácsnak az egyes szakminiszterek kiküldöttein, valamint a m. kir. államvasutak kiküldöttjein felül, legfeljebb 30 tagja lehet. A Tanács elnöke az O. M. I. H. elnöke, ki az elnöklés kérdésében akadályoztatása esetében saját hatáskörében intézkedik.

Az O. M. I. H. a Tanács tagjaiból albizottságokat alakíthat és ügykörüket szabályozhatja. Az albizottságokba a Tanács kötelékébe nem tartozó szakemberek is meghívhatók.

8. §.

Az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács tagjainak működésükért díjazás nem jár.

9. §.

Ez a rendelet kihirdetésének napján lép hatályba és hatálybalépésével az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács szervezése tárgyában kiadott 2.580/1928. M. E. és 6.720/ 1931. M. E. számú rendeletek hatályukat vesztik.

Vitéz *Gömbös* Gyula s. k.,
m. kir. miniszterelnök.

*

A fenti rendelettel felállított Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal első elnöke *Tormay* Géza államtitkár lett.

Az Országos Idegenforgalmi Hivatal alelnöke, illetve elnökhelyettese dr. *Válkay* Bertalan min. tanácsos, másodelnöke dr. *Bogsch* Aladár MÁV igazgató.

A hivatal feloszlik: közgazdasági-csoportra, propaganda-csoportra, azonkívül van külön titkársága és a sajtóügyeknek külön előadója.

A közgazdasági csoportban működnek: br. *Brandenstein* Gyula min. titkár, dr. *Rohringer* Endre min. fogalmazó, dr. *Csikay* Pál titkár. A propaganda-csoportban: gr. *Zichy* Nándor igazgató, dr. *Hoór-Tempis* István főmérnök. Ide volt beosztva a legutóbbi időkig, dr. *Czenner* Jenő titkár is, aki azonban azóta londoni kiküldetésben támogatja a magyar idegenforgalom ügyeit. A titkárságot *Kossuth* Lajos Gábor ny. min. oszt. tanácsos vezeti, a sajtóügyi előadó: dr. *Lendvay* Károly, aki mellé *Rónay* Már a van beosztva.

*

Meg kell em'ítenünk a Magyar Országgyűlés Tagjainak Idegenforgalmi Testületét, amelynek rövid neve: *Parlamenti Idegenforgalmi Bizottság.* Ezt *Pekár* Gyula képviselő alakította 1929-ben. Egyaránt vannak képviselőházi és felsőházi tagjai is.

Ugyancsak megemlítem a MÁV idegenforgalmi osztályát, amely dr. *Tüske* Jenő MÁV helyettes igazgató vezetésével működik. Dr. *Tüske* Jenő volt az, aki az úgynevezett filléres vonatok beállításával maradandó érdemeket szerzett az idegenforgalom történetében.

Idegenforgalmi vonatkozásban szerepe van a *Fővárosi Közmunkák Tanácsának* is, azért, mert a Margitsziget, amely Budapest székesfőváros idegenforgalmának igen jelentős tényezője, a Közmunkák Tanácsának a tulajdona.

*

A budapesti idegenforgalom fellendítésében, közvetlenül vagy közvetve működő társadalmi szervezetek a következők:

Budapest Fürdőváros Egyesület, amelynek elnöke vitéz dr. *József Ferenc* kir. herceg, ügyvezetője pedig dr. *Techert* Gyula.

A *Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége*, amelynek elnöke dr. *Némethy* Károly, v. b. t. t., felsőházi tag. Ennek a szövetségnek tagjai: a közlekedési vállalatok, a fürdők, a szállók, a penziók, vidéki városok és törvényhatóságok, továbbá az idegenforgalommal kapcsolatosan érdekelt egyéb szervezetek, testületek és vállalatok.

A Külföldi Magyarok Világkongresszusának állandó szervezeti irodája báró *Perényi* Zsigmond v. b. t. t. koronaőr elnöklete alatt működik és 6 év óta 1500 külföldi magyar egyesülettel tart szoros kapcsolatot. Vezetője: dr. *Nagy* Károly, ny. főkapitányhelyettes.

Az *Országos Balneológiai Egyesület*, amelynek elnöke dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanár, ügyvezető főtitkára dr. *Frank* Miklós. Ennek az egyesületnek a működéséről, különösen Budapest fürdőváros kialakulásával kapcsolatosan bővebben emlékeztem meg.

A Magyar Külügyi Társaság Idegenforgalmi Szakosztályának ügyvezető elnöke *Drasche-Lázár* Alfréd ny. miniszter.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara külön idegenforgalmi szakcsoportot létesített dr. *Madarassy-Beck* Gyula elnöklete és dr. *Gyömrei* Sándor titkár vezetése mellett.

A Baross Szövetség Országos Idegenforgalmi és Fürdőügyi Főcsoportjának elnöke vitéz dr. *József Ferenc* kir. herceg.

Meg kell még említeni a *Budapesti Szállodások és Vendéglősök Ipartestületének szállodai* szakosztályát, amely *Marenchich* Ottó elnöklete és dr. *Stein* Sándor igazgató vezetése mellett intenzíven foglalkozik idegenforgalmi ügyekkel.

Végezetül meg kell említenem még a *Magyar Idegenvezetők Egyesületét*, amelynek elnöke őrgróf *Csáky-Pallavicini* Hyppolit. Miután a m. kir. belügyminiszter 193.600/1934. sz. rendeletével elrendelte, hogy az idegenvezetéssel hivatásszerűen csakis olyanok foglalkozhatnak, akik tanfolyamot végeztek és a sikeres vizsga után a rendőrségtől megfelelő igazolványt kaptak, ennek az egyesületnek a jelentősége is számottevő. 1936 tavaszáig 150 férfi és nő végezte el sikerrel az országos idegenvezetői tanfolyamot.

Fel kellene még részletesebben sorolnom a *magyar városok idegenforgalmi hivatalait*, továbbá az utazási irodákat, ezt azonban kénytelen vagyok mellőzni s így csak a *Magyar Városok Országos Szövetségének idegenforgalmi irodáját* említem meg, amely dr. *Egyed* Ferenc min. tanácsos vezetése mellett a Budapesti Központi Városházán működik.

A sportegyesületek idegenforgalmi szervezetei közül meg kell említenem a *Királyi Magyar Automobil Club* idegenforgalmi osztályát, továbbá a *Magyar Touring Clubot*. Mindkettő a magyar és a nemzetközi automobilizmus szolgálatában állván, teljesíti idegenforgalmi hivatását.

*

Az utazási vállalatok közül elsősorban meg kell említeni az Idegenforgalmi, Beszerzési, Utazási és Szállítási Rt.-ot (IBUSZ-t), amely vitéz *Pesthy-Müller* József ügyv. igazgató és *Bársony* Oszkár vezérigazgató vezetése mellett működik.

A hajózási vállalatok közül Budapesttel kapcsolatosan a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt., valamint az Első Dunagőzhajózási Társaság magyarországi forgalmi igazgatóságát kell megemlítenem.

A menetjegyirodák közül különös jelentősége van a *Waggons Lits-Cook* menetjegyirodának, továbbá elsősorban az egyes napilapok utazási irodáinak: Az Est, Budapesti Hirlap és Függetlenség, Esti Kurir, a Magyar Hirlap, a Magyarság, a Nemzeti Ujság és Új Nemzedék, a 8 órai Ujság, a Pesti Hirlap és az Ujság tartanak fenn külön-külön irodákat.

Egészen speciális rétegben működik és ér el eredményeket a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségének (MEFHOSz) utazási és idegenforgalmi irodája, valamint a Nemzeti Diákszövetség utazási irodája. Vannak még azonkívül más, magánvállalkozásban álló utazási irodák is.

Meg kell még említenem, hogy Olaszország hivatalos idegenforgalmi szervezete az ENIT is tart fenn irodát, azonkívül Ausztria, Csehszlovákia, és Jugoszlávia is.

Egyes magánvállalkozások is szépen virágzanak, mint például a Provincia utazási és jegyiroda, a Transcontinent irodája, valamint a Via fürdőiroda is.

A budapesti Székesfővárosi Községi Takarékpénztár utazási irodájáról már fentebb megemlékeztem.

*

Meg kell említenem azt, hogy 1934-ben megalakult a budapesti »*Idegenforgalmi Ujságírók Szindikátusa*«. Az alakulás célja az volt, hogy a magyar sajtó idegenforgalmi munkatársai együttes erővel támogathassák mindazokat a tényezőket, amelyek hivatott szervei, irányítói és lebonyolítói idegenforgalmunknak.

A szindikátus 1935-ben először bocsátotta ki »*A Magyar Idegenforgalom Évkönyve*« című munkáját, amely a következő 1936. évben is megjelent. Ebben az évkönyvben tájékoztatást nyujt úgyszólván minden olyan szervről, — legyen az hivatalos, társadalmi, vagy kereskedelmi vállalkozás — amely közvetve, vagy közvetlenül a budapesti idegenforgalom fellendítésén fáradozik. Az idevonatkozó adatok hasznos útbaigazítói azoknak, akik tevékenykednek az idegenforgalom területén. Amellett az évkönyv értékes és érdekes cikkeket is tartalmaz. Ezek a tanulmányszerű cikkek telve vannak a legkiválóbb szakemberek új ötleteivel és tanácsaival, úgy, hogy az Idegenforgalmi Ujságírók Szindikátusa kiadásában megjelenő A Magyar Idegenforgalmi Évkönyv nemcsak adatszolgáltatásával, hanem idegenforgalmi vonatkozásban hasznos ötletek felvetésével is értékes szolgálatot tesz az idegenforgalom ügyének.

Külön meg kell említenem, hogy a Szindikátus mind a két eddig megjelent évkönyvében önálló cikkekben is részletesen foglalkozik *Budapest-fürdőváros problémáival.*

*

De nem mulaszthatom el, hogy meg ne emlékezzem a *légiforgalomról*, amely Budapest idegenforgalmának alakulásában évről-évre nagyobb szerephez jut.

Budapest nemzetközi repülőtere ezidőszerint a főváros közvetlen közelében, Mátyásföldön van, azonban a közeljövőben kiépül Budaörsön az új repülőtér is, amelyre a légiforgalom terén még nagyobb hivatás vár.

Hogy a repülőforgalom jelentőségét tisztán felismerhessük, néhány statisztikai adattal vázolom Budapest repülőforgalmának az 1922. és 1935. évek közötti fejlődését.

A Budapestet érintő repülőforgalom alakulása az 1922. és 1935. évek között.

Év	Repülőgép érkezett	Repülőgép indult	Megtett utak hossza km.	Utasok száma	Teherforgalom kg.
1922	264	263	79.100	357	2.648
1923	617	633	169.000	1.589	35.489
1924	825	833	413.000	2.837	117.334
1925	838	851	458.313	2.352	175.253
1926	976	978	496.171	2.718	210.229
1927	1.203	1.311	724.060	4.133	319.166
1928	1.242	1.262	712.061	3.917	165.397
1929	1.266	1.267	680.340	3.365	124.441
1930	1.641	1.644	840.736	5.718	143.879
1931	1.386	1.391	814.559	5.037	148.080
1932	1.085	1.090	626.326	4.798	107.624
1933	1.203	1.209	709.524	5.011	134.323
1934	1.131	1.130	690.712	4.496	98.337
1935	2.980		834.615	12.679	518.531

A repülés tulajdonképen csak a világháború után lett idegenforgalmi tényező. A XIX. század utolsó évtizedében a repülés első hősi áldozata, *Lilienthal* után a XX. század első éveiben az amerikai *Wright* testvérek még katapulta szerkezettel indították el első repülőgépeiket s 1903-ban sikerült motorikus erővel 59 másodpercre a levegőbe emelkedni és 260 métert repülni. Ez után a »siker« után 1906—1910 között különösen a franciák tüntek ki sikereikkel s Blériot 1909-ben a világ diadalkiáltása közben átrepülte a La-Manche csatornát . . .

A mátyásföldi repülőtér évről-évre nagyobb jelentőséghez jut az idegenforgalomban. A felvételen dr. *Usetty* Béla és dr. *Csilléry* András látható

Nálunk az 1910-ben megrendezett »repülőnap« hatására a rákosi mezőkön élte hőskorát a kezdetleges magyar aviatika, amely tehetséges konstruktőrökkel, de a legsúlyosabb anyagi viszonyok között építette ki a magyar repülést. A világháború előtt 1—2 esztendővel felkarolták a honvédelmi szervek is a repülést s így 1914-ben már néhány tucat 1—2 üléses kisteljesítményű repülőgépünk volt. De a háború alatt óriási fejlődést mutatott a repüléstechnika. Németország a háborús években 47.000 repülőgépet, Franciaország és Anglia 118.000 repülőgépet gyártott.

A háború után 1919-ben létrejött párisi légiforgalmi egyezmény alapján indultak meg a kezdetleges légijáratok 1—2 utassal és postai szállítással.

A Népszövetség égisze alatt megalakult Commission Internationale de Navigation Aérienne (CINA) lett a repülőgépek nemzetközi forgalmának első ellenőrző szerve.

A tulajdonképeni légiforgalomba Magyarország csak 1922-ben kapcsolódott be. De a repülőutasoknak 75%-a még ma is a külföldiek sorába tartozik, aminek egyik alapvető oka, hogy nálunk hiányzik a repülés megfelelő propagandája.

Németország 1926-ban, amikor a békeszerződések béklyói alól a kereskedelmi repülés felszabadult, csakhamar vezetőszerephez jutott. Az addig szétszórt német repülőtársaságok *Deutsche Lufthansa* A. G. elnevezés alatt egyesültek és oly sűrű repülőhálózatot építettek ki nemcsak külföldi, hanem belföldi vonatkozásban is, amilyenre azóta sincs példa.

A német útmutatást csakhamar követték a külföldi államok is. Így 1933. szeptember 1-én *Air France* elnevezés alatt egyesültek az addig különálló francia légitársaságok (Air Union, Air Orient, Lignes Farman, Compagnie Générale Aeropostale, Compagnie Internationale de la Navigation Aérienne) és azóta a francia repülőszolgálatot egyedül ez az új egyesülés bonyolítja le.

Már azt megelőzőleg, 1930-ban létesítette a holland királyi légiforgalmi társaság a *Budapestet is érintő* első rendszeres interkontinentális légijáratot Amsterdam—Budapest—Isztanbul—Aleppo—Bagdad—Allahabad—Kalkutta—Bangkok—Szingapore—Batávia között. Ez az útvonal 14.000 km hosszú.

Nem célom a repülés fejlődésével tovább foglalkozni nemzetközi vonatkozásban, csupán a magyar repülés fejlődésére vonatkozólag kívánok még néhány adatot közölni.

A világháború után, 1920 novemberétől 1921 április haváig a *Magyar Aeroforgalmi* Rt. működött, mely Budapest—Szombathely és Budapest—Szeged között igen kezdetleges eszközökkel postai forgalmat bonyolított le, azonban az entente-ellenőrző-bizottság közbelépésére ezt az alakulást fel kellett oszlatni s csak 1922 november 17-én szabadult fel a tilalom alól a magyar repülés. Az első engedélyokiratot gróf *Wilczek* Frigyes kapta, aki megalakította a *Magyar Légiforgalmi Rt.*-ot, a másodikat gróf *Jankovich-Bésán* Endre, aki az *Aeroexpress Rt.*-ot alakította meg a Junkers repülőgépgyár bevonásával. A Magyar Légiforgalmi 6 darab Fokker-géppel, az Aeroexpress 6 darab Junkers-géppel kezdte meg a rendszeres járatokat Budapest—Wien között. Ugyanekkor kapcsolta be Budapestet is a nemzetközi repülőforgalomba a *Franco-Roumaine* légi forgalmi társaság (Paris—Nürnberg—Wien—Budapest—Belgrád—Isztanbul), valamint a *Deutsche Lufthansa* a Berlin—Wien—Budapest csatlakozóvonalba, ez utóbbi üzemközösségbe lépve a Magyar Légiforgalmival. Ez az egyesülés a nemzetközi repülőforgalomban ma már szokásos *légi pool-egyezmény legelső példája.*

Már az 1926. év is változást idézett elő a magyar repülés fejlődéstörténetében. Az Aeroexpress megszűnt, viszont a másik társaság egyre jobban kiépítette üzemét, sőt 1927-ben ugyancsak üzemközösségi egyezményt létesített az *Österreichische Luftverkehrs A.-G.*-val, amely a Budapest—Grác közötti vonalat tartotta fenn. Azonban a Magyar Légiforgalmi Rt. is kénytelen volt 1928-ban felszámolni s ugyanezen név alatt friss tőkével újra megalakult herceg *Hohenlohe* Ferenc elnöklete alatt. A társaság új Fokkergépeket, valamint a Fokker-szabadalom felhasználásával a *Weiss Manfréd Rt.* által gyártott gépekkel építette ki a magyar belső vonalhálózatot is.

Ma már Európa öt leghatalmasabb légiforgalmi társaságának transzkontinentális, sőt a hollandi interkontinentális járatai érintik Budapestet. Bizonyos, hogyha a modern repülőtechnikai és a biztonsági előírásoknak minden tekintetben kielégítő megoldást nyujtó repülőtérhez jut Budapest, akkor a repülőforgalom még jelentékenyebben emelkedni fog. Hiszen Budapest egyre népszerűbb állomása nemcsak a hivatásos, kereskedelmi jellegű repüléseknek, hanem a magánjellegű sportrepüléseknek is, amit bizonyítanak a magánrepülőgépeknek úgylátszik évről-évre rendszeresíthető »pilótapiknikjei« is.

A kereskedelmi jellegű légiforgalom mellett ugyanis a *légiturisztika* is egyre jelentősebb idegenforgalmi tényező. Felismerte ezt az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács is, amely 1933. évi július 25-én tartott ülésén elhatározta, hogy intenzívebben fog foglalkozni vele s 1934-ben, 1935-ben és 1936-ban megrendezte a jólsikerült repülőcsillagtúrákat.

Az a két kereskedelmi légiforgalmi társaság, amely a repülőforgalom terén Budapesten irodát tart fenn: a Magyar Légiforgalmi Rt. és az Air France. Mindkettőnek az alakulásáról már szóltam, ezúttal csupán a jelenlegi helyzetükkel foglalkozom.

A Magyar Légiforgalmi Rt. (MALERT) 1928. óta herceg *Hohenlohe* Ferenc elnöklete, dr. *Apáthy* Jenő és lovag *Wahl* Henrik igazgatása alatt áll. Tagja az International Air Traffic Association-nek, képviseli valamennyi európai légiforgalmi vállalatot. Szorosabb együttműködésben van a Deutsche Lufthansa A.-G.-val, a Koninklijke Luchtvaart Mpij-al, valamint az Österreichische Luftverkehrs A.-G.-val s ezekkel pool-viszonyban látja el a nemzetközi forgalmat. A pool-egyezmény teszi lehetővé, hogy Budapestről Wienen át még a legtávolabbi európai nagyvárosok (Paris, London, Oslo) is reggeltőlestig elérhetők.

A MALERT üzemében egymotoros és kétmotoros Fokkergépek állanak, amelyeknek egyrészét a belföldi ipar készítette el, a hozzátartozó Jupitermotorokkal együtt.

Az *Air France* nevű új francia légiforgalmi alakulást 1933. évi október hó 7-én adta át rendeltetésének a Budapesten is ismert Pierre *Cot* akkori francia légügyi miniszter. Ez az alakulás négy világrészben, 29 államban

és 87 városban tart fenn állandó forgalmat, 39.223 km hosszúságú vonalain. Magyar vonatkozásban legfontosabb vonala a *Fléche d'Orient* (»Kelet Nyila«), amely Bukarest és Paris között Budapest bekapcsolásával egynapos utat, sőt a nyári időben Bukarest—London között is egynapos utat tesz lehetővé. A szárnyvonalak közül bennünket legközelebbről a Varsó—Bukarest vonal érdekel. Az Air France szolgálata postaszállítmányaival lehetővé teszi, hogy például a Budapesten szombaton feladott légipostalevelek szerdán Rio de Janeiroban, csütörtökön Buenos Ayresben, pénteken Santiago di Chileben lehetnek. Repülőparkja ugyancsak modern ; a Budapestet érintő vonalakon *Wibault* és gyorsjáratú *Potez* típusú gépek közlekednek. A budapesti légiforgalomban az 1935. évben az Air France — beleértve az átmenő forgalmat is — 3351 utast, 14.373 kg postát és 133.024 kg árut szállított.

Az Air France központi igazgatósága Parisban székel, míg a budapesti fióktelep igazgatója dr. *Szilber* József, francia igazgatója pedig Daniel *Lefévre*.

*

Amint a nagyjából elősorolt szervek jegyzékéből is látjuk, az idegenforgalmi kérdésekkel épen elég hivatalos, társadalmi, érdekképviseleti, vagy üzleti szerv foglalkozik. De Budapest székesfővárosnak itt is domináló szerep jut.

Szviezsényi Zoltán, a Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottságnak, ügyvezető igazgatója, az Országos Baross Szövetségben tartott egyik idegenforgalmi előadásában azt mondotta, hogy az idegenforgalomban oroszlánrész jut Budapestre. De amikor a székesfőváros az idegenforgalom terén, eddigi tevékenysége eredményeképen, most aratja le a sikert, ebből *az egész országra* nézve is haszon háramlik. Azonban ez természetes. Budapest Nagymagyarországnak köszönheti felvirágzását s *most csak kötelességét teljesíti, amikor a megcsonkított országnak visszaszolgáltatja ezt, a maga áldozatkészségével és önzetlen, nem szűkkeblű idegenforgalmi propagandájával.*

*

Budapest, tényleg, idegenforgalmi szempontból még szép reményekre jogosít. Talán volnának egyes további és alaposabban megvitatható részletkérdések, amelyek a fürdővárosgondolat kultusza mellett még jobban elősegíthetnék az idegenforgalmat, — például több fényt az utcákra (kirakatok megvilágítása stb.), — de ezekre ezúttal kiterjeszkedni nem kívánok, mert tanulmányom tárgya volt elsősorban : *Budapest, mint a gyógyfürdők városa, a gyógyfürdőkkel való gyógykezelés nemzetközi központja s így elsősorban ebből a szempontból kívántam vizsgálni és ismertetni Budapest helyét a nemzetközi idegenforgalomban.*

XXIII. FEJEZET.

A modern orvostudomány felfogása a gyógyvizek hatásáról, különös tekintettel Budapest hévvízforrásaira és gyógyfürdőire.

Mielőtt egyenként ismertetném Budapest gyógyfürdőit, terápiás alkalmazásukra vonatkozólag összefüggően ismertetem ebben a fejezetben a modern orvostudomány felfogását az ásványos- és hévvizek gyógyhatásáról, különös tekintettel Budapest hévvíz-forrásaira és gyógyfürdőire.

I.

Általános tudnivalók a gyógyvizek gyógyhatásáról.

Budapest gyógyfürdőinek és hévforrásainak sorsa, illetve a jövő fejlődés kulcsa az *orvostudomány* kezébe van letéve, azonban a gazdasági jellegű fürdőpolitikát az orvostudomány sem nélkülözheti, csak a kettő közötti szoros együttműködés vezet feltétlenül eredményre.

Ha gyógyfürdőink történetét vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hogy népszerűségük, »divatjuk«, hullámszerűen *hol emelkedik, hol pedig csökken.*

A legvirágzóbb korszak a török hódoltság másfél évszázada alatt volt. Az akkori moszlim-gondolkozás hozta magával a gyakori fürdés szükségességét és a gyakori fürdés *ismételten* jelentkező gyógyító hatásának tisztán tapasztalati, empírikus megállapításával már együtt járt a gyógyforrások gyógyítóerejének propagandája és hírneve. A »hétféle betegségre hasznos« gyógyforrásnál nem keresték az okokat, amelyek a hatást előidézik. Megelégedtek annak a *ténynek* a megállapításával, hogy a fürdő *gyógyít.* A kiszmetmentalitás egyszerűen a Mindenható ajándékának tekintette a gyógyforrást, amelynek csodálatos ereje van, — de az, hogy miképen jön létre ez a csodálatos gyógyhatás, tovább már nem érdekelte a moszlimokat.

Közvetlenül a török hódoltság után már nem elégedtek meg a tiszta *empíriával*, hanem mindenféle *magyarázattal* kísérelték elfogadhatóvá tenni a gyógyforrások gyógyítóhatását, miként ezt pl. az 1733-ból való és *Dillmann* budai polgármester idejében megjelent könyvecske teszi.

A XVIII. század második felében a fürdők kultusza emelkedett, sőt megkezdődött Mária Terézia alatt az ásványos vizek tudományos összeírása, nyilvántartása, ellenőrzése.

A XIX. század elejétől kezdve azonban — eltekintve néhány szakmunkától, mint pl. *Linzbauer*, *Schams* stb. — a nagyközönség már ismét nem sokat törődött a gyógyfürdőkkel, amelyek lassan a tisztálkodási fürdők, sőt egyszerűen a szórakozási, időtöltési lehetőségek nívójára süllyedtek.

A tudományos balneológiának súlyos harcokat kellett vívnia azért, hogy nemcsak a nagyközönség, hanem még az orvosi kar részéről is tapasztalható közönyösséget legyőzze. Igaz, hogy létesültek egymásután hidegvízgyógyintézetek Budapesten is, azonban ezek nem a gyógyvizek kémiai hatását akarták hasznosítani, hanem még sokkal inkább a tisztán *mechanikai* ingerek biológiai eredményeit.

*

Dr. *Pulay* Ervin bécsi orvos azt mondotta egyik előadásában: »A balneológia eredményeivel szemben tanusított kétkedés jórészt az orvostudomány ama korszakából származik, amikor a betegség *kórokozójának* a jelentősége uralkodott. A kórokozó utáni vadászat oly erős volt, hogy gyakran megfelejtkeztek magáról a betegről is. Természetszerűen ez a fajlagos gyógykezelésre törekvő irányzat elhanyagolta az alkattan jelentőségét. Csak az utóbbi években jutott előtérbe a funkcionális jelenségek fontossága és ezáltal az általános gyógymódok iránti érdeklődés.«

*

Az az érdeklődés, amelyre dr. Pulay utal, csak azóta jutott előtérbe, amióta a balneoterápiának sokszor vitatott évszázados empirikus megállapításait — legalább jelentős részben — az újabb tudományos eszközökkel végzett ellenőrző kísérletek útján sikerült elméletileg is alátámasztani. Dr. *Kunszt* János balneoterápiai munkájában utal néhány példára:

»A jódos gyógyvizeknek az érrendszerre és a golyvák egyes fajaira kifejtett kiváló hatását egészen a legújabb időkig azzal az ellenvetéssel tagadták, hogy a gyógyvizek jódja csekély mennyisége miatt nem lehet hatásos. Ma — hála *Chiary* meggyőző kísérleteinek — bebizonyított tény, hogy a jód már 1 : 100.000 higításban is tágítja az ereket s tudjuk azt is, hogy a golyvák egyes alakjait már havi 0·001 gramm jód is gyógyítja, holott a farmakoterápiában a jódkálium adagolása 0·5 gr. Hogy mennyire jogosak voltak az empíria megállapításai, bizonyítja az, hogy a belnaoterápiában évszázadok óta űzött »*mikrojódterápia*« ma már polgárjogot nyert a gyógyítás minden ágában. De épen így sokáig tagadták azt is, hogy a vasas gyógyvizek egyenértékűek lennének más vasadagolással, ma pedig közismert tény, hogy *a gyógyvizek kétvegyértékű vasának van a legnagyobb biológiai aktivitása.*

A balneoterápiában az empiria tehát erősen megelőzi az exact biológiai vizsgálatok kontrolleredményeit. *Az évszázados tapasztalati megállapításokat tényként kell tehát elfogadnunk még akkor is, ha nem támasztják alá meggyőző laboratóriumi vizsgálatok, mert ez nem a balneoterápia hatástalanságának, hanem vizsgáló módszereink elégtelenségének a jele.*«

*

A víznek a gyógyászatban való felhasználásával egyaránt foglalkozik a hidroterápia és a balneoterápia. Míg azonban a hidroterápia legtöbbnyire közömbös összetételű vizet használ s gyógyító célokra a víz fizikai tulajdonságait használja fel, addig a balneoterápia, *a gyógyvizekkel való gyógyítás tudománya* már nem közömbös összetételű vizet használ, tehát a víz kémiai alkotóelemeit is a gyógyítás szolgálatába állítja.

Tudni kell, hogy *az ásványvizek és a gyógyvizek fogalma nem fedi teljesen egymást. Ásványvíznek* tekintendő minden olyan víz, mely a közönséges víztől eltérő mennyiségű oldott alkotórészt vagy gázt tartalmaz, *gyógyvíznek* azonban csak az tekintendő, melyet kémiai és fizikai sajátságai alkalmassá tesznek arra, hogy gyógycélokra felhasználhassuk.

A belneoterápia a gyógyvizeket leginkább fürdő-, ivó- és belélekzőkúra alakjában használja, elvétve azonban öblítéseket is alkalmaz, sőt egyes gyógyvizeket kivételesen injectiók alakjában is felhasznál.

Az egyes alkalmazási módok a víznek esetleg ugyanazon, esetleg azonban más-más hatótényezőit juttatják érvényre.

A gyógyvizek gyógyító hatása általában, bármilyen alakban alkalmazzuk is őket gyógyítás céljaira, különböző tényezőknek az összeműködéséből tevődik össze. A tényezők között vannak olyanok, amelyek úgyszólván minden gyógyvíz hatásában megnyilvánulnak (hőfok és más fizikai tényezők). Ezek az *általánosan ható tényezők*. Viszont vannak olyanok is, amelyek csupán egyes gyógyvizeknek, illetve egyes jobban határolt *gyógyvíz-csoportoknak* alkalmazásánál jutnak kifejezésre (ionok, gázok stb.), amelyeket épen ezért *specifikus hatótényezőknek* nevezünk. Főleg ezek a specifikus hatótényezők különböztetik meg egymástól az egyes ásványvizeket, vagy ásványvízcsoportokat. Maguk a specifikus hatótényezők viszont egyaránt lehetnek fizikai és kémiai tényezők.

A gyógyvizek hatása igen bonyolult, számos tényező együttműködéséből tevődik össze s igen mélyreható reakciókat képes kiváltani a szervezet részéről. Dr. Kunszt szerint: »legyünk tisztában azzal, hogy a gyógyforrások vizével baktériumokat ölni, pathológiás-anatómiai elváltozásokat közvetlenül befolyásolni nem tudunk. A balneoterápia tehát nem specifikus, hanem *közvetett* gyógymód, melynél nem az ivókúrával bevitt, vagy a fürdő vizében oldott anyagoknak, a víz fizikai és fiziko-kémiai tulajdonságainak az egyes megbetegedésekkel szemben kifejtett fajlagos hatásai, *hanem az általuk képviselt energia, az általuk kifejtett ingerhatás a fontos*«.

II.

A gyógyvizekkel végzett fürdőkúra.

Hatása részint *termikus* (hőhatás), részint *kémiai* (az oldott alkotórészek és gázok hatása), részint *mechanikus* (a víz mozgásának ingere) és részint *hidrosztatikus* (a víz súlyának hatása). A gyógyvizekkel végzett fürdőkúra úgy quantitatíve, mint qualitatíve *különbözik* a *közönséges vízű fürdőktől*, hatása igen erélyes, képes megváltoztatni a szervezet *constitutióját* (alkati beállítottságát) s mint ilyen, a fénykezelésekhez hasonlóan és egyedülálló módon *olyankor is képes a szervezetet »áthangolni«, azaz valamely betegségre beállított hibás egyensúlyi helyzetét megbolygatni, amikor más gyógymódok már nem vezetnek eredményre.* Hogy a fürdőkúra lényegileg ezt az eredményt miként éri el, ma még csak főbb vonásaiban ismerjük.

*

Pulay dr. így foglalja össze a fürdők hatását:

»Ha röviden összefoglaljuk a gyógyfürdők hatásmódjának kísérletes klinikai alapjait, így azokat a fürdők általános és speciális hatásában látjuk. Az általános hatás a termikus, a speciális hatás a kémiai faktoron alapszik. Az összhatás megnyilvánul a bőr sóösszetételének megváltoztatásában és a savbázis-egyensúly eltolódásában. A gyógyfürdők tehát befolyásolják a szövetek mineralizációját és ezáltal a vegetatív idegrendszer állapotát és így mindazon szervekét, amelyek vegetatív beidegzés alatt vannak. A fürdőkúra a szöveti anyagcsere átalakulásához vezet.

*

A gyógyfürdők *általános* hatása — dr. *Pulay* szerint — az, hogy az elektrolyt-rendszeren keresztül áthangolják az egész szervezetet, *a legmodernebb therápiai eljárásnak: a kolloid-therápiának nem fajlagos szöveti befolyásolásához hasonlóan.*

A thermikus faktorok, meleg és hideg, egyedül is alkalmasak arra, hogy az anyagcserét lényegesen befolyásolják. A bőrben történő elváltozások és a belső szervek közötti összefüggésre már fentebb is utaltam. Dr. *Pulay* azonban megjegyzi azt is, hogy nem lehet közömbös, vajjon az egyszerű és bonyolult fürdőeljárásokban hideg, vagy forróvizet rendelnek-e az orvosok?

A hideg és meleg fürdők között különbség van a *szöveti vegyhatás* szempontjából is. *Krötz* kísérletei szerint a *hideg* fürdő a szövetekben *acidosist* idéz elő, vagyis savanyítólag hat, míg a melegfürdő a vegyhatást az alkalikus, lúgos irányba tólja el, vagyis *alkalosist* okoz. Ugyanezt a modern

farmakoterápia eléri gyógyszerek adagolásával is (pl. acidosist ér el adrenalinnal és alkalosist pilocarpinnal), azonban azt, hogy a fürdők által elért hatás ezekkel a mesterségesen elérhető eredményekkel *teljesen* azonos volna, ma az orvosok közül már valószínűleg senki sem mondja.

*

Dr. *Simicska* Gábor, a székesfőváros Széchenyi-gyógyfürdőjének vezetőorvosa »*A belső betegségek physikális therápiája*« című munkájában a következőképen foglalja össze a víznek általános élettani hatását az emberi szervezetben:

»A vizet a hőinger hordozójává fizikai tulajdonságai avatják. Jó hővezetőképessége az emberi testfelülettel való érintkezésnél képessé teszi arra, hogy a szervezet melegét gyorsan és jól felvegye és elvezesse, illetve saját hőjét annak átadja. Magas hőkapacitásánál fogva sok meleget képes felvenni és elraktározni anélkül, hogy ezáltal saját hőmérséke lényegesen változna, minek következménye a hőinger egyenletes hatásának a tartóssága. Azok az *élettani hatások*, amelyek a testfelületnek hideg-meleg vízzel való érintkezésekor előállnak, sokoldalúak. Általában a hatás annál nagyobb, minél alacsonyabb vagy magasabb a víz hőmérséke az indifferensnek mondott hőfoktól, mely utóbbi egyénenkint változó módon 33—35 C° körül fekszik. Ugyancsak szerepet játszik a hatás létrejöttében a víz által ért testfelület nagysága, esetlegesen előbb történt hőbehatások és a megszokás.

Meleg fürdők *a bőr ereit kitágítják*, még pedig annál jobban, minél melegebb a víz. Ezzel szemben viszont a test belsejében levő erek *ellentétesen viselkednek*, mint a testfelület erei. Amikor a felületes erek tágulnak, a test belsejében levő erek összeszűkülnek, viszont, ha a bőrerek összehúzódnak, a test belső erei kitágulnak. Ez a régebben megállapított biológiai megfigyelés *az újabb kutatások szerint már nem 100%-osan felel meg az igazságnak.*

Közérzés szempontjából *a hűvös eljárások* frissítő hatásuak, élénkítő hatásuak, a melegek gyengítők, csillapítók, bágyasztók. *Rövid hideg és forró procedurák erősen élénkítő*, sőt egyes egyéneknél izgató hatást váltanak ki.«

Mindaz, amit a víz *általános* élettani hatásáról mondottunk itt, általában minden fajta vízre vonatkozik, amely az emberi testtel érintkezésbe kerül, azonban eltér az általános hatástól annak a víznek a hatása, amelyik akár hő, akár belső ásványi tartalom tekintetében a közömbös, semleges víztől különbözik.

*

A gyógyfürdők *specifikus kémiai hatása* attól függ, vajjon bizonyos anyagok át tudnak-e hatolni a bőrön, vagy sem.

Régebben azt vélték az orvosok, hogy a lipoidokban és vízben oldható anyagok tudnak bejutni a bőrbe. Az utóbbi években azonban kimutatták,

hogy *a bőr általában átjárható ionok és elektrolitok számára*, de az ion-permeabilitás a bőr mindenkori funkcionális állapotától függ. (Dr. Pulay Ervin.)

Gildemeister, *Ebbeke* és *Rein* tapasztalati, kísérleti alapon kimutatták, hogy a *kationok* (nátrium, kálium, calcium, magnesium) épúgy, mint az *aniónok* (szulfátok, foszfátok, chloridok, karbonátok) behatolhatnak a bőrbe, amely úgy viselkedik, mint egy elektronegatív hártya.

A vízben elnyelve tartott *gázok* (emanáció kén), lipoidokban oldódnak, tehát a bőrön át is felszívódnak, azonban a vízből elillanó és a víz színe felett lebegő gázokat a fürdőző *be is lélekzi*. Valószínű, hogy a belélekzett nagyobb mennyiségű gázok hatása van *túlsúlyban*, a bőrön át felszívódott kisebb mennyiségű gáz hatásával szemben, habár valószínű, hogy a bőr faggyújában oldódó és a bőrön át felszívódó *kén* hatása olyan, mint az izmok közé fecskendezett s a reumás megbetegedések kezelésében kiterjedten használt kéninjectióké.

Közönséges fürdőknél a bőrhöz tapadó víz nyom nélkül elpárolog. *Gyógyvíz, vagy tengeri fürdőknél a fürdővíz sói, a víz elpárolgása után is szorosan a bőrhöz tapadva maradnak vissza.* Ezt megfigyelésekkel, kutatásokkal már kimutatták.

Franckenhäuser véleménye szerint a fürdőzés tartama alatt a betegnek testfelületén *sókból álló súlytalan köpeny képződik*, amely csökkenti a bőrnek hő- és vízleadását, ezáltal szabályozza a hőmérsék-ingadozásokat, a bőrnek vérrel való jobb átáramlását és ilymódon a szív tehermentesítését is.

A bőrbe behatoló és a bőrben található idegvégződések szomszédságában elhelyezkedő sókat orvosi szempontból, mint a fürdők után fennmaradó ingerhatások előidézőit kell tekinteni.

*

Az elmondottak nem elégségesek ahhoz, hogy a gyógyvizeknek a szervezetre kifejtett erélyes hatását megmagyarázzák. Végeredményben biztos, hogy a gyógyvizű fürdők a vegetátió idegrendszer közvetítésével igen mélyreható elváltozásokat idéznek elő a szervezetben.

A bőr *vegetatív idegrendszere* tehát nagy szerepet játszik a fürdőhatások kifejtésében. A vegetatív idegrendszer és a belső szekréciós szervek között kapcsolat áll fenn. A mai orvostudomány már tudja, hogy ezeknek a szekréciós szerveknek a fehérje, cukor, zsír, víz, só és purin anyagszerére való hatását *a vegetatív idegrendszer*, tehát a fürdők is befolyásolják.

A fürdőhatásokat végső elemzésükben *a szervezet kémizmusának a vegetatív idegrendszer közvetítésével létrejövő változására vezethetjük vissza.* Ugyanilyen hatásokat idézhetnek elő, de mindenkor más és más irányban, más fizikai tényezők is (sugárzó energiák, elektromosság, stb.), amit könnyen ki lehet mutatni. Azonban a gyógyfürdőkúra útján előidézett összes hatások (nemcsak a kifejezett gyógyítóhatás) mégis egyre nagyobb előnyben részesülnek.

*

Ivókúrázók az Attila-gyógyforrásnál, a Rudasfürdő parkjában

(A Gyógyhelybizottság engedélyével)

A mai balneoterápiai felfogás szerint:

a) az egyszerű, kénes, meszes, szulfátos, vasszulfátos és konyhasós hévvízfürdők elsősorban a krónikus lobos folyamatok (bénulások, izomreuma, idegzsábák) gyógyítására, az izületi és izomideg megbetegedések, csont- és izomsérülések utókezelésére, az izzadmányok felszivatására, azonkívül semleges hőfokban *a funkcionális idegzavaroknál*, valamint tabes és apoplexia utáni állapot kezelésére szolgálnak.

b) A kifejezetten konyhasós fürdők különösen az izzadmányokat tudják mobilizálni, ingerhatásaik folytán, azonkívül kitűnő hatást fejtenek ki skrofulózusnál, angolkórnál, valamint a vérnek, csontvelőnek, lépnek és a májnak megbetegedésénél.

c) A rádioaktív fürdők gyógyjavallatait elsősorban a *köszvényes* megbetegedések és az úgynevezett *reumás megbetegedések képezik*. Ugyancsak használatosak *gyengeségi állapotoknál és kimerültségnél*, mert erős *tonizáló* hatásuk is van. Vérnyomást csökkentő tulajdonságuk sok különböző megbetegedés kezelésére teszi őket alkalmassá.

*

Az idült *lobos* folyamatoknál a megfelelő fürdők hatására *különböző élettani megfigyeléseket lehet végezni*. Például: csökken a vérnek szénsavtartalma és nő az oxigénmennyisége, stb., stb., amelyek bizonyos fokban a közönséges fürdők után is fellépnek ugyan, de nem olyan mértékben, mint az iszap vagy ásványvízfürdők hatására.

A semleges hőfokú *konyhasós fürdők*, rendszeres kúra formájában használva, a beteg szervezetnél *fokozott fehérje-szétesést és fokozott fehérjekiválasztást eredményeznek*, fokozóan hatnak a vesefunkciókra és rendszerint még a vérnyomást is emelik, de a pulzust lassítják. *A kénes vizek* használatánál a kénhidrogénnek, vagy a kénszulfidnak a hatása érvényesül. Minthogy azonban a kénnek a bőrön át kimutatható felszívódása nincsen bebizonyítva, leginkább az inhalálás útján a szervezetbe kerülő kénhydrogén hatásával próbálták megmagyarázni a kénesfürdő kétségtelen gyógyító eredményeit. A porcogókra azonban a gyógyvizek kéntartalma hatással van és *innen magyarázhatók a kénes fürdőknek az izületi megbetegedéseknél ismert jó eredményei*. Sőt kétségtelen az is, hogy a kénesfürdő — a többi fürdőtől eltérően — *bőringert* idéz elő és egyes orvosi felfogások szerint a gáz formájában jelen való kén — bár minimális mennyiségben — *mégis felszívódik a bőrön keresztül*, egy része pedig bekerül a szervezetbe belehelés útján, azonban az ezek által előidézett változásokat részleteiben még nem ismerjük. Mégis kétségtelen minden orvos előtt, hogy *a kénes fürdőknek hosszabb időn át való használata egyáltalában nem közömbös a szervezetre*.

*

Hogyha a gyógyvizeket fürdő alakjában alkalmazzuk, akkor a gyógyhatás azok *fizikai és kémiai sajátosságainak a szervezetre való ismételt behatásából áll elő.* Ha a fürdőt csak egyszer-egyszer alkalmazzuk, akármilyen gyógyvíz legyen, csak annyi élettani hatást vált ki, mint a hasonló hőfokú közönséges fürdő.

A hangsúly azonban a gyógyvizeknél az *ismételt* behatásokon nyugszik, tehát csak ilyen *ismételt* fürdők egy-egy teljes fürdőkúra teszi lehetővé, hogy a fürdővíznek ne csak fizikai tulajdonságai (hőmérséklet és hidrosztatikai nyomás), hanem a gyógyvíznek *sói és gáznemű anyagai is szerephez jussanak.*

Ugyanis az egyszeri fürdés alig hagy valami nyomot a szervezetben, viszont azonban, ha a szervezetet *hosszabb ideig folytonos ingerbehatások érik,* akkor a végeredmény az lehet, hogy *a behatások bizonyos összegeződése következtében élettanilag is érzékelhető változás keletkezhetik. A folytonosan megismétlődő ingerhatásokra különösen a patológikus, beteges állapotú és működésű sejtcsoportok reagálnak és így a szervezet mintegy áthangolódik.*

Az orvosoknak tehát a gyógyvizek alkalmazási lehetősége által kezükbe van adva a beteg szerv és szervezet *befolyásolásának* lehetősége : az általános reakció, a gócreakció felkeltésének módja és mértéke, amit a gyógyfürdők vízhőmérsékletének, kémiai jellegének, a fürdőzések időtartamának és a fürdővétel gyakoriságának megválasztásával, valamint egyéb gyógytényezők figyelembevételével tudnak érvényesíteni.

*

A fürdőterápiával kezelt betegségek bizonyos időszakában felléphet egy *átmeneti rosszabbodás,* amelyet az orvostudomány *termális reakciónak* nevez. Ez a rosszabbodás a termálkúrának legfontosabb időszaka és pontos ismerete, a betegség gyógyulása (prognózis), valamint a kúra további folytatása szempontjából irányadó lehet.

A termál-kúra, orvosi nyelven szólva, *nemcsak bizonyos betegségekre vonatkozólag bír specifikus hatással, hanem az egész szervezetre van hatása* (omnicellularis hatás), a tulajdonképeni támadási pont azonban a szervezetnek legkisebb ellenállási pontja, vagyis az egy, vagy több *beteg góc.*

A termális reakció függ a megbetegedés milyenségétől és okától, a szervezet reakcióképességétől, valamint az alkalmazott gyógytényezőktől. A három tényező közül a legutóbbi tényező tulajdonképen fürdőhelyek szerint is változó. Így például *Gastein* fürdőnek használatánál az esetek 20—25%-ában, *Wildbad* fürdőben 66%-ban, a *Szent Gellért-fürdőben* 65—70 %-ban jelentkezik a gócreakció, vagyis a fürdőkúrának a beteg gócokra való reakciós hatása.

III.

A gyógyvizekkel végzett ivókúra.

Említettem már, hogy a gyógyvizeknek, a fürdőkön kívül, legáltalánosabb alkalmazási módja az *ivókúra.*

Hatása elsősorban kémiai és fizikokémiai (az oldott alkotórészek hatása), másodsorban fizikai (a víz hőfoka, mennyisége). A víz kémiai alkotóelemei közül a katiónok között különösen a calcium, natrium, magnesium, vas, az aniónok közül a chloridok, bicarbonátok, szulfátok, jód és arzén, a gázok közül a rádiumemanáció, kéngázok és szénsav hatásosak.

Az ivókúrákról dr. *Kunszt* a következőket mondja:

»Az ivókúrákban épúgy, mint általában a balneoterápiában is, nem a gyógyvíz kémiai alkotórészeinek az egyes megbetegedésekre kifejtett specifikus hatásával, hanem a kémiai alkotóelemeknek, a víz fizikokémiai és fizikai tulajdonságainak a szervezet egyensúlyára kifejtett hatásával kell számolnunk. A hatás kétirányú. Egyrészt helyi hatást fejtenek ki a vízzel közvetlenül érintkezésben levő nyálkahártyákra, tehát a gyomor- és bélrendszerre, továbbá az ide torkoló mirigyes szervekre, másrészt távolhatást fejtenek ki a szervezetre, mert annak víz- és sóanyagcseréjét erősen képesek befolyásolni.

Az ivókúrák hatása igen bonyolult, sok tényező együttműködéséből összetevődő komplexhatás. Felszívódás előtti, tehát az emésztőrendszerre kifejtett helyi hatásuk magyarázata aránylag még könnyű, felszívódás utáni távolhatásuk magyarázata azonban már sok nehézséggel van összekötve. A hatás előidézésében legfontosabb szerepük van a vízben oldott kémiai anyagoknak és a víz fiziko-kémiai tulajdonságainak, számolnunk kell azonban a megivott víz mennyiségével és hőfokával is.«

A szervezet elektrolit-egyensúlyát és vízháztartását az ivókúrákkal tudjuk közvetlenül befolyásolni. »A szövetnedveknek nagy vízmennyiségekkel való átmosása a terápiában sokkal nagyobb jelentőséggel bír, semmint azt eddig gondoltuk. Hiányos folyadékfelvétel játszik szerepet a kőképződésnél (epekő, vesekő). A krónikus obstipatio sok esete bélrenyheség következménye, amely összefügg azzal, hogy a beteg keveset iszik. Nem lehet eléggé hangsúlyozni ezt a tényezőt, mivel az utóbbi időkben a törekvés a kevés folyadékfelvételre irányul,« — mondja Pulay dr.

*

Ivókúra elrendelésénél elsősorban arra kell vigyázni, hogy a szervezet kiválasztási képessége normális-e. Normálisnak akkor nevezhetjük, ha a bevitt 1—1·5 liter vizet négy, vagy hat óra alatt kiválasztja.

Ez az óvatosság azonban az ivókúra *általános hatására* vonatkozik csupán, amelyet — épúgy, mint a fürdőhatásoknál — meg kell különböz-

A Szent Margitszigeti gyógyfürdő termális medencefürdője

(A Gyógyhelybizottság engedélyével)

tetnünk a *specifikus, kémiai hatásoktól*, amelyek már pl. az epe betegségekkel, vagy az elérni kívánt célokkal vannak szoros kapcsolatban.

Az ásványvizek, mint *kémiai oldatok*, nagy szerephez jutnak a modern orvostudományban. Ión-diszperziós oldatoknak tekinthetjük ezeket, amelyekben katiónok, aniónok, valamint gáznemű anyagok fordulnak elő.

Az ásványvizek élettani hatásainak megértésénél igen nagy szerepe van az elektrolizis tudománynak. A savak, bázisok és a sók oldatait ugyanis a modern tudomány az elektrolitek közé sorolja. Külön hatása van az ásványvizek alkalmazásánál az *osmosisos* nyomásnak is, amelyet azonban orvosi szempontból megmagyarázni ezúttal feleslegesnek tartok, csupán dr. *Simicska* Gábor megállapításai alapján összefoglalásképen említem meg, hogy »*a szervezetbe bevitt ásványvizek olyan kémiai energiát képviselnek, amely a szervezet ion-miliőjének befolyásolásával és a szövetnedvek koncentrációs viszonyainak megváltoztatásával válik hatékonnyá.*«

*

A gócreakció tünetei közül meg kell említeni : a fájdalom fokozódását, amely a fürdőkúra legelején még nem tapasztalható. Mert hiszen a melegkezelések a neuralgiáknál, neuritiszeknél, izom-reumánál, helyi fájdalomcsillapító hatással is bírnak. Ellenben az objektív orvosi szemmel észlelhető *gócreakció a gyulladásos állapotok fokozásával is jár*, amely esetleg olyan erős is lehet, hogy a már krónikus megbetegedés teljesen akut jellegűvé válik.

Meg kell különböztetni a góc-reakciót az általános termális reakciótól, amely például dr. Kunszt közlése szerint a Szent Gellért-fürdő használatánál, esetleg csak a legenyhébb közérzetbeli zavarok alakjában már, 2—3 fürdő használata után észlelhető. *Az általános reakciós tünetek rendszerint megelőzik a gócreakciót és legelőször ideges jelenségekben mutatkoznak.* A betegek nyugtalanok, ingerlékenyek, rosszkedvűek, étvágytalanok lesznek, állandóan fáradtaknak érzik magukat és kimerültségük ellenére sem tudnak aludni.

Az általános ideges reakció kisérője, a fokozódott fejfájás, *sokszor még a góc-reakció beállása előtt következik be.*

Vannak egyes betegségek, amelyeknél a termálkúra *a bőr bizonyos reakciójában* is megnyilvánul.

Csupán a reakció megtörténte után szokott bekövetkezni a gyógyfürdőknek a gyógyító hatása és épen azért utalok erre a jelenségre, hogy *figyelmeztessem a fürdőkúrát megkezdő betegeket az orvosi kezelés és felügyelet fontosságára.*

Dr. *Schulhoz* Ödön legújabb vizsgálatai szerint a fürdőkúra, illetve általában a fizikoterápiás kúra *két élesen elhatárolt részből áll.* A kúra elején a szervezetben gyulladást fokozó anyagok keletkeznek, s ezek következménye a betegség fellángolása, a kúra második részében ezzel szemben gyulladást csökkentő anyagokat termel a szervezet, s ezek következtében indul meg a gyulladások gyógyulása.

Nem célom itt a fürdők különféle alkalmazási módjait részletesen ismertetni, csupán megemlítem, hogy *a modern fürdőterápia a gyógyvizet milyen sok különböző alakban tudja felhasználni.* Minden alkalmazási módnak megvan a maga különleges élettani hatása.

Mindenekelőtt befolyásolja a hatást a fürdők *hőmérséklete.* A fürdőket általában alkalmazzák mint egész fürdőt, félfürdőt, ülőfürdőt, lábfürdőt, karfürdőt. Oxigénnel töltött víztartály segítségével *külön oxigénes* fürdőt, valamint *légbuborék-fürdőt* is készíthetnek. A vízgyógyászatban igen nagy szerepük van a *zuhanyoknak* és a leöntéseknek, amelyek különböző hőmérsékletükkel és különböző alkalmazási módjukkal hatnak. Még zuhanymasszást is szoktak alkalmazni.

Hatástani szempontból ugyancsak fontos a *ledörzsölések, göngyölések* és *borogatások* alkalmazása: a részleges ledörzsölés és az egész test ledörzsölése, azonkívül nedves göngyölés, valamint helyiborogatások, párakötések, jeges borogatások, stb.

Saponintartalmú anyagoknak *habbá* való átalakítása útján készül a neuralgiáknál, elhízásnál, izomreumánál is nagyon használható *habfürdő,* vagy a vizekhez olyan anyagokat keverhetnek, amelyek kémiai tulajdonságuknál fogva izgató hatással vannak a bőrre (transkutan fürdők, fenyőfürdők, diófalevélfürdők, stb.).

Egészen különleges módok vannak a vízgőzzel, a meleg levegővel és sugárzó hővel való gyógykezelésre. Gőzszekrények és villanyfényszekrények is alkalmazást nyernek.

Gyógyhatás tekintetében négy csoportra oszthatjuk fel az ivókúrára használt gyógyvizeket.

Az első csoportba tartozó gyógyvizek segítségével olyan anyagokat viszünk a szervezetbe, amelyek, ha csak átmenetileg is, megváltoztatják — orvosi szakkifejezéssel szólva — a sejtek ión-miliőjét. Ezt a hatást a meszes, alkalikus és konyhasós gyógyvizekkel lehet elérni.

A második csoportba tartozó gyógyvizek hatása legnagyobbrészt osmotikus sajátságaikkal függ össze és ebbe a csoportba a glaubersós, valamint a keserűsós vizeket soroljuk.

A harmadik csoportba tartozó gyógyvizekkel katalizátorokat viszünk a szervezetbe. Ezt a hatást a vasas és valószínűleg a kénes, arzénes, jódos és litiumos vizek segítségével érjük el.

A negyedik csoport vizei viszont sugárzó-energiát képviselnek. Ebbe a csoportba a rádioaktív gyógyvizek tartoznak.

Dr. Kunszt ehhez a saját felosztásához megjegyzi még, hogy a felosztás elhatárolása azért nehéz, mert a gyógyvizek tulajdonképen bonyolult oldatok. Így például a budapesti hévvizek, alaptermészetük szerint, meszes voltuknál fogva, az első csoportba tartoznak, azonban egy részük kénes, illetve rádium-tartalmú, tehát egyidejüleg átmenetet képeznek a harmadik és a negyedik csoportba tartozó vizek felé is.

IV.

A rádium szerepe a balneoterápiában.

Itt érkeztünk el ahhoz a ponthoz, amikor a rádióaktivítás megértetése elől már nem térhetünk ki.

Már többször történt ebben a könyvben említés a budai hévforrások, különösen a Szent Gellérthegyi forráscsoport *rádioaktivitásáról*. Erről kívánok ezúttal bővebben szólni, főleg *Simicska* dr. műve alapján, hogy a rádioaktivitást — különösen az emberi szervezetre való hatásában — megérthessük.

1896-ban *Becquerel* felfedezte, hogy az *urán* érctartalmú sók fekete papíron át képesek voltak hatni a papírba burkolt fényképezőlemezre. Ezeket a Becquerel-sugarakat később más anyagokban is megtalálták. Mme *Curie* és W. *Schmidt* egymástól függetlenül a *thoriumnak* és sóinak hasonló sugárkibocsátó tulajdonságaira jöttek rá.

Később a Curie-házaspárnak sikerült izolálni a *rádiumot* s bevezette a tudományba a rádioaktivitás fogalmát.

Ezidőszerint *42 rádioaktív elemet* ismerünk.

Az új sugarak felfedezésével kapcsolatos problémákat *Rutheford* és *Soddy* hipotézise 1903-ban magyarázta meg. E föltevés szerint az atom pozitív elektromos töltésekből és körülötte a fény sebességét megközelítő sebességgel keringő, negatív töltésű elemi részecskékből áll. Az előbbiek neve: *proton*, az utóbbiaké: *elektron*.

Minden elem atomjában meghatározott számú és az elem kémiai tulajdonságait tökéletesen megszabó pozitív töltés van. A hidrogén atommagjának *egy* pozitív töltése van, a héliuménak *kettő*, a lithiuménak *három*, a nátriumnak *tizenegy*, a higanynak *nyolcvan*, a rádiumnak *nyolcvannyolc* és az urániumnak *kilencvenkettő*.

Rádioaktív anyagoknál az atommagban bomlási folyamatok mennek végbe azáltal, hogy vagy pozitív, vagy negatív töltésű részecskék kiröppennek az atom kötelékéből. Ezek a kiröppenő részek a rádioaktív anyagoknak *α és β jelzésű sugarai*. A *γ jelzésű sugarak* nem az atommagnak ilyen primérjellegű szétesési folyományai, hanem az *α* és *β* részecskék által kiváltott elektromágneses rezgések folyományai, akár a Röntgen-sugarak.

Az *α* sugár a levegőn nehezen hatol át, szilárd anyagon még kevésbbé. A víznek 0·1 $^{m}/_{m}$ rétege már elnyeli. A bőrbe 0·3 $^{m}/_{m}$-nyi mélyen képes behatolni.

A *β* sugár a levegőben 1—2 méternyire is áthalad és a bőrbe 7$^{m}/_{m}$ mélyen tud behatolni.

A *γ* sugár áthatóereje az összes étersugarak között a legnagyobb.

A Császárfürdő női iszapfürdője

(A Gyógyhelybizottság engedélyével)

Ezek közül az említett sugarak közül az α és a β sugarak az anyagon való áthatolásuk közben ionizálják az atomok egész sorát, míg a γ sugár egyetlen atomnak engedi át összes energiáját.

*

A rádioaktív elemeket három csoportba szokás osztályozni:

I. *Uránium*-csoport,
II. *Thorium*-csoport,
III. *Aktinium*-csoport.

Az említetteken kívül rádioaktív elemként ismeretesek: a *kálium* és a *rubidium* is, azonban rádioaktivitásuk csekély.

Az Uránium-csoportba tartozó *uranium I.* az eddig ismert legnagyobb fajsúlyú elem, amely α sugarakat bocsát ki magából. Ebből az uranium I.-ből még közbeeső termék útján keletkezik a *rádium-elem*, ebből pedig α sugárzás kíséretében a belgyógyászati szempontból fontos *rádiumemanáció* és ennek szétesési termékei: a rádium A, B, C stb.

Gyógycélokra nem a rádiumelemet, hanem annak sóit használják.

A rádiumsók közül forgalomban van:

rádiumchlorid,
rádiumbromid,
rádiumcarbonát,

amelyek a vízben könnyen oldódnak, továbbá

rádiumszulfát,

amely viszont a vízben nehezen oldódik.

*

A *rádiumemanáció* a nemesgázok sorába tartozó, színtelen és kémiailag teljesen közömbös gáznemű anyag. Az 1 gr. rádiumelemmel rádioaktív egyensúlyban álló *emanáció* mennyisége csekély: $0{\cdot}63\,^{m}/_{m^3}$, azonban igen nagy a sugárzási ereje és ugyanannyi sugarat bocsát ki, mint az 1 gr. rádium.

A rádiumemanáció gáza —65° C hőmérsékletnél színtelen folyadékká lesz, sőt tovább hűtve, szilárd alakot is ölt.

Vízben elég jól oldódik. Ha a víz +20° C hőmérsékletű, akkor a rádiumemanáció 25%-át a víz veszi fel, 75% pedig a levegőben marad. Ha a víz 40° C, akkor az emanációból már csak 0·16% kerül a vízbe és 99·84% marad a levegőben.

A vér azonos hőmérséklet mellett kétszerannyi rádiumemanációt képes fölvenni, mint a víz.

A rádiumemanációt a rádiumsók vizes oldatából főzéssel, vagy a levegőnek a vizen át való fujtatásával könnyen ki lehet űzni. Az így kivált emanációt inhalálási célokra, vagy vízben újra felfogva, ivókúra céljaira lehet felhasználni.

*

A Thorium-csoporthoz tartozó elemek sok tekintetben az Uranium-csoport elemeivel hasonló tulajdonságokat mutatnak. Első tagjuk a *thorium*, amelynek ötödik szétesési terméke a belgyógyászatban használatos *thorium X*. Ez másodpercek alatt a rádiumemanációhoz hasonló *thoriumemanációvá* bomlik el.

Az Aktinium-csoport a gyógyászatban nem visz szerepet.

*

A rádiumot tehát gyógycélokra alkalmassá a belőle keletkező radiumemanáció teszi. A friss rádium elem csak *egészen kis átütő erejű*, gyógyításra tehát alig felhasználható α sugarakat helyesebben α részecskéket és radiumemanációt termel. A gázalakú emanáció igen lassú ütemben, egészen szokatlan módon, *újra szilárd elemekre*, az úgynevezett másodlagos rádiumelemekre esik szét (rádium A, B, C, D, E, F) s ezek bocsátják ki magukból a nagyobb átütőerejű β s az egészen különleges erejű γ sugarakat.

A rádium, illetve a rádiumsók mennyiségét a gramm törtrészeiben fejezik ki, a gázalakú emanáció mértékegységei: a *Curie* és törtrészei (Millicurie, Mikrocurie), a *Mache* és az *Eman*. A Curie a radiumemanáció mennyiségét (1 Millicurie = 0·001 gr. emanáció), az Eman és a Mache egységek pedig az emanáció koncentrációját fejezik ki: 1 Mache = 3·64 Eman = 0·000364 Millicurie.

*

A föld mélyéből feltörő források, különösen hévíz-források nagyrésze rádiumtartalmú. Ennek a rádioaktivitásnak genezisével könyvem geológiai részében már bővebben foglalkoztam. Már ott megemlítettem Weszelszky Gyula dr. egyetemi tanárnak erre vonatkozó magyarázatát.

A gyógyvizek a rádiumot vagy rádiumemanáció, vagy rádiumsók alakjában tartalmazzák. A rádiumemanációt tartalmazó gyógyvizek emanációjának egy része az előbb említett rádioaktív elemekre bomlik el, s ezek az elemek a szervezetben lerakódnak, s egészen addig, míg lassan ki nem ürülnek, állandó sugárzó dépot-kat alkotnak. A rádiumsókat tartalmazó gyógyvizek a másodlagos rádiumelemeket már készen szállítják a szervezetnek.

*

A rádium sói és a thorium X a szervezetbe való bekerülésük után nem tűnnek el olyan gyorsan, mint a rádiumemanáció. Az első 24 órában a bélen és a veséken át a felvett mennyiségnek kb. a 20%-a távozik el, a többit a szervezet csak fokozatosan adja le. A thorium X hetek mulva, a rádiothor hónapok mulva, míg a színrádium csak évek mulva válik hatástalanná.

Ezért ezekkel az anyagokkal nagy óvatossággal kell bánni és mindig számításba kell venni az utóhatások kifejlődésének a lehetőségeit.

*

Gyógyászati szempontból a gyógyvizeket az erősebb »*rádiumos*« és a gyengébb »*rádioaktív*« vizekre osztjuk fel. A német balneológiai egyesület standardja szerint: rádiumos víznek nevezhető az, melyben literenként 80 Mache egységnyi emanáció, vagy $1 \times 10{\cdot}7$ mg rádiumelem van.

Ilyen gyógyvizet azonban keveset ismerünk: Bagnéres de Luchon 100 M. E., Teplitz 100 M. E., Flinsburg-Oberbrünn 107 M. E., Landeck-Friedrichquelle 120 M. E., Baden-Baden-Büttquelle 125 M. E., Ikeda 187 M. E., Kreuznach 170 M. E., Takayama 281 M. E., Gastein 368 M. E., Ischia 372 M. E., Marutami 828 M. E., Joachimstal 600—1200 M. E., Bormio-Pliniusforrás 1066 M. E., Brambach 2200 M. E., Oberschlemma 1890—4000 M. E.

A magyar gyógyvizek közül idetartozik a Rudas-gyógyfürdő Juventusforrása (2·45×10·7 mg. rádium) és a Szt. Imre fürdő forrása (1·8×10·7 mg. rádium). Míg tehát a külföldi rádiumos gyógyvizek inkább rádiumemanációban, addig a budapesti rádiumos gyógyvizek rádiumokban gazdagok.

Rádioaktív víz már több van. A magyar rádioaktív gyógyvizek a budapesti gyógyforrások közül a Gellérthegyi-forráscsoport, amelynek egyes forrásaiban 10—29·7 M. E. emanáció van. A legrádioaktívabb magyarországi forrás: a gellérthegyalji *Rákóczi*-forrás: 29·72 M. E. emanációval.

Magyarországi rádioaktív források még: Eger 22·5 M. E., a hévvizi termálvíz 15·4 M. E.

A külföldiek közül: Pöstyén 9·5 M. E., Wildbad 10 M. E., Baden bei Wien, Johannesbadquelle 6·88 M. E.

*

A rádioaktív anyagokat a szervezetbe belélegzés, ivás, fürdés, injekciók, vagy rádiumos kötések útján lehet bevinni. Erre a célra szolgálnak: a rádiumemanáció, a vízben oldható rádiumsók, valamint a thorium X vizes oldata, illetve a *rádiothor*, amely a thoriumnak negyedik bomlási terméke.

A rádiumos gyógyvizeket fürdő-, ivó-, belélekzőkúra alakjában használjuk.

Az alkalmazási módok közül *a fürdőkúra hat a legenyhébben.* A *rádiumemanáció* csak egészen elenyésző mennyiségben szívódik fel a bőrön át úgy, hogy gyakorlatilag, a mai megállapítások szerint, csupán az a része hatékony, amely a fürdővíz fölött lebeg és a beteg azt *belélekzi.* A vízben oldott *rádiumsók* azonban már a bőrre reárakodva fejtik ki hatásukat. Éppen ezért az orvosi előírás az, hogy a beteg a fürdő után ne dörzsölje le testét, hanem letakarva száradjon le és a kúrát lehetőleg közönséges vízű fürdővel szakítsa félbe. Egyébként *a rádiumosfürdők alkalmazásánál mindenkor ponosan követni kell az orvosi tanácsokat, mert az alkalmazás teljesen individuális.*

Amint tudjuk, a székesfővárosi Rudasfürdő előtt fakadó és magas szinrádium-tartalmú Juventus-gyógyforrás vizét *közvetlenül bevezetik* a fürdőkádakba, rádiumosfürdők céljaira. Ily módon sikerül ezeket a fürdőket

Juventus rádiumos kádfürdő a Rudas-gyógyfürdőben

(A Gyógyhelybizottság engedélyével)

minimális energiaveszteséggel biztosítani, a beteg pedig a fürdéssel egyidejűleg nemcsak a bőrre lerakodó rádiumsók sugárzásának van kitéve, hanem a fürdés tartama alatt belélegzi a fürdővíz felett lebegő rádiumemanációt is.

A rádioaktív vizekkel végzett *ivókúra* a fürdőkúránál erélyesebb hatású.

Állítólag még erélyesebbé lehet tenni a hatást, ha az ivókúrát étkezés után is végzi a beteg. A legnagyobb adagú vizet reggel szokták a beteggel megitatni. Mivel a rádioaktív vizeknek rádiumemanáció-tartalma csak rövid ideig tart, otthoni kúrát csupán rövid idővel előbb merített rádiumemanációs vízzel lehet végeztetni, azonban a rádiumsókat tartalmazó, u. n. *rádiumos* gyógyvizek már hosszabb időn át is elraktározhatók megfelelő edényekben.

*

Legerélyesebben hat az emanatóriumokban végzett *belélekző gyógymód.* Rendszerint 8—40 Mache egységnyi emanációt szokott tartalmazni literenként az emanatórium levegője. Újból megemlítem, hogy a Rudasfürdőben a Juventus gyógyforrás vizével táplált rádiumos fürdő, bizonyos mértékben *kombinált fürdőnek* is tekinthető, mert hiszen a fürdőző a víz fölött szabadon lebegő emanáció segítségével egyúttal belélekző gyógymódban is részesül.

Ha az emanációt *belélekzés útján* visszük a szervezetbe, akkor az a tüdőn át a vérbe jut. A vér emanáció-tartalma mindaddig változatlan marad, ameddig a levegő emanációtartalma sem változik. A vérkeringés útján az emanáció az egész szervezetet átjárja s mihelyt a levegő emanáció-tartalma megszűnik, akkor a vérben levő emanáció is rohamosan elhagyja a szervezetet a tüdőn át. A szervezetben eloszlott emanációnak 1%-a bomlik szét minden órában.

Természetesen a gyomor-béltraktusba jutó emanáció a vérkeringés segítségével elkerül az egyes szervekbe is. Mihelyt a gyomor-béltraktuson át az utánpótlás megszűnik, a kilélekzett levegővel együtt eltávozik az emanáció is. Azonban a szétesési termékek egy része elraktározódik a szervezetben, még pedig: a csontvelőben, a csontrendszerben, a vérben, a májban és a lépben.

A *thoriumemanáció* a szervezetben, felvétele után, azonnal szétesik.

A rádioaktivitásnak a *gyógyhatása* nagymértékben függ az alkalmazott rádioaktív tényezők minőségétől és mennyiségétől. Az 1910. körüli években túlságosan sokat vártak a rádioaktivitás biológiai és terápiai hatásától. Ezek a vérmes remények nem váltak teljesen valóra. A rádiumos kezelések indikációi és kontraindikációi azonban lassan az empiria és az elmélet segítségével egyre inkább tisztázódtak.

A rádiumemanációt tartalmazó gyógyvizeket egyforma sikerrel lehet használni, akár fürdő-, akár ivó-, akár pedig emanációskúra alakjában. Az emanációból ugyanis a szervezetben keletkező rádioaktív elemek az egyes szervekben beraktározódnak és ott mindaddig, amíg ki nem ürülnek, sugárzó hatást fejtenek ki.

A rádiumsókat gázalakú emanáció nélkül tartalmazó gyógyvizek azonban csak fürdő- és ivókúra alakjában fejthetnek hatást. A vízben oldott rádiumsók ivókúra segítségével bent a szervezetben raktározódnak le, míg fürdőkúra esetén a bőrre rakódnak le és így fejtenek ki sugárzó hatást. A szinrádiumos víz hatása sokkal erélyesebb, mint az a rádiumhatás, amelyet a tisztán emanációt tartalmazó gyógyvizek fejtenek ki.

A rádiumtartalmú gyógyvizekkel végzett bármely kúra *az enyhe rádium-besugárzások közé tartozik.* Egészen másként hat, mintha nagyobb mennyiségű rádiumot helyezünk a testre, vagy valamely testüregbe. Az erélyes rádium-besugárzást az orvosi gyakorlatban bizonyos daganatsejteknek a roncsolására szokták felhasználni, hatásuk tehát *romboló.* Ezzel szemben a gyógyvízkúrákkal végzett rádiumterápiának egészen kis mennyiségű rádium-adagjai *fokozzák az életfolyamatok egész sorát.* Dr. Kunszt orvosi fogalmazása szerint: »a laboratóriumi vizsgálatok kétséget kizárólag állapították meg, hogy a vérképző szervek, az endocrin szervek működését fokozzák, az alapanyagcserét növelik, a purindepôt-kat mobilizálják, tehát a húgysavkiválasztást fokozzák, a patologiásan fokozott vérnyomást csökkentik, a diuresist fokozzák, a sejtnövekedést, illetve sejtregenerációt erőteljesen megindítják, végeredményben izgatják a vegetatív idegrendszert s ezzel a szervezet hibás egyensúlyi helyzetét bolygatják meg.« A rádioaktív és a rádiumos gyógyvizek hatása között nem qualitatív, hanem *quantitatív* különbség van.

V.

A gyógyvizek általános csoportosítása.

Az ásványvizeket fizikai és kémiai tulajdonságaik alapján 10 csoportra lehet felosztani:

1. Egyszerű meleg forrásvizek.
2. Egyszerű szénsavas vizek.
3. Földes ásványvizek.
4. Alkalikus ásványvizek.
5. Konyhasós (jódos) ásványvizek.
6. Glaubersós ásványvizek.
7. Keserűvizek.
8. Vasas ásványvizek.
9. Kénes ásványvizek.
10. Rádiumos ásványvizek.

Ez a felosztás elsősorban gyakorlati szempontok szerint történik és gyakorlati célokat is szolgál, hiszen az említett felosztásban szereplő ásványi tartalom nem kizárólagosan fordul elő egyes ásványvizekben, hanem csak

uralkodó arányban. Mindazonáltal meg kell jegyeznünk, hogy a modern orvostudomány megállapítása szerint *minden ásványvíz biológiai hatás tekintetében egy-egy »individuum sui generis«* s csupán vizsgálati módszereink tökéletlensége s a megfigyelések lehetőségének szűk határai miatt nem tudjuk a határkülönbségeket kimutatni. Ezek a különbségek gyógyhatás tekintetében tehát fennállanak, bár ezek felértékelése — tekintettel arra a sok tényezőre, (éghajlat, táplálkozás, mozgás, pszichikus behatások, stb.) amely az ásványvizeken kívül, valamely gyógyhely karakterisztikumát képezi, — Simicska dr. megállapítása szerint is — sokszor igen nehéz.

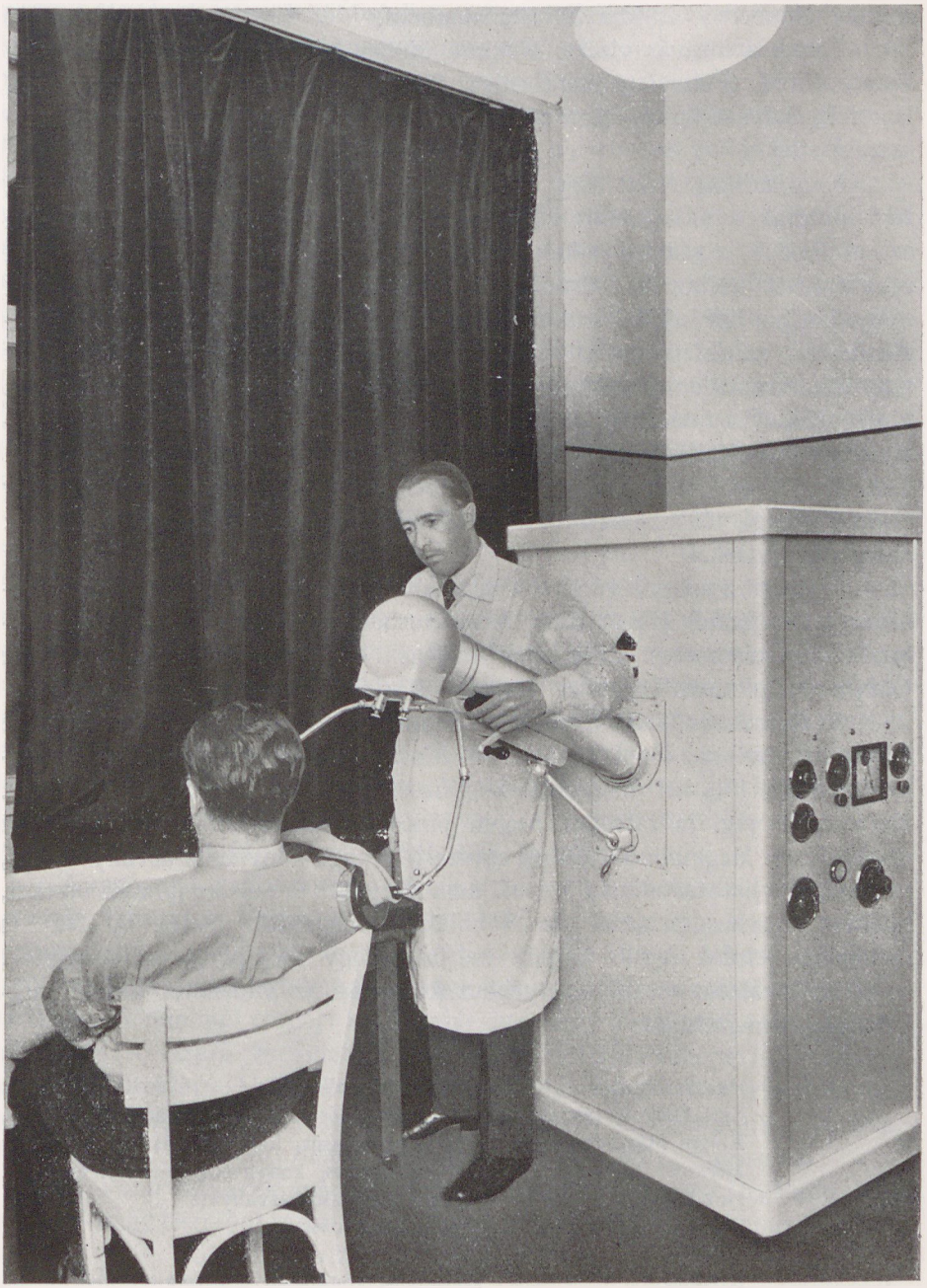
*

Arra való tekintettel, hogy a budapesti gyógyvizek összehasonlításánál szükség van a megfelelő külföldi vizekkel való összehasonlításra is, dr. *Simicska* Gábor munkájából az ásványvizek felosztását a következőkben idézem :

1. *Egyszerű meleg forrásvizek.* Egyszerű meleg forrásvizeknek nevezzük azokat a fürdés céljaira felhasználható meleg (és forró) vizeket, melyek 1 kg.-jában a szilárd alkatrész vagy szénsavtartalom 1 gr.-nál kisebb s amelyek egyéb alkotórészeket (ként, rádiumemanációt) sem tartalmaznak olyan mennyiségben, hogy ezek az illető ásványvíznek különös jelleget kölcsönöznének. Az egyszerű meleg forrásvizek közé sorolt *magas rádiumemanáció tartalmú* vizeket (pl. Gastein), minthogy épen radioaktivitásuk, úgy chemiai, mint biologiai tekintetben kiemeli őket a többi közül, célszerű a rádiumos vizek közé sorolni. Ismertebb egyszerű meleg forrásvizek : Hévíz, *Római-fürdő*, Eger, Esztergom, Neuhaus, Römerbad, Tobelbad, Villach (Ausztria), Wildbad (Németország), Bormio (Olaszország), Bath (Anglia).

2. *Egyszerű szénsavas vizek.* Szabad szénsavban gazdagok s ebből 1 kg. vízmennyiségben 1 gr.-nál többet tartalmaznak, míg szilárd alkatrészeik mennyisége 1 gr.-nál kevesebb. Elkülönítésüket az előbbiektől ezen magas szénsavtartalmuk indokolja, mely a víz külső és belső használatánál specifikus hatásokat fejt ki. Hazánkban nagyobb vízhozamú, egyszerű szénsavas víz Bodajk községben található. A külföldiek közül Bad-Bruckenau, Liebwerda, Apollinaris az ismertebbek.

3. *Földes vizek.* Ebbe a csoportba azokat az ásványvizeket sorozzuk, melyeknél a kationok közül a földfémek (Ca, Mg) ionjai a dominálók, az anionok közül pedig a hydrocarbonát-ionok. Az ezek mellett előforduló halogen- és sulfát-ionok aequivalens mennyisége kb. ugyanolyan, mint a hydrocarbonát-ionoké. A szilárd alkatrészek mennyisége 1 kg. vízben nagyobb mint 1 gr. Ha a szénsavtartalmuk az $1^0/_{00}$-et meghaladja, úgy földes szénsavas ásványvízről beszélünk. A *Na-* és *Cl*-ionok nagyobb mennyisége esetén *földes-konyhasós* (muriatikus), a *Na-* és SO_4-ionok praevalealásánál pedig földes-glaubersós (salinikus) szénsavas ásványvizzel van dolgunk.

Rövidhullámú kezelés a Szent Gellért-gyógyfürdőben

(A Gyógyhelybizottság engedélyével)

Földes hévvizek: *Szt.-Gellért-, Rudas-, Rácfürdő, Hungária-forrás*, mind csekély glaubersó- és konyhasótartalommal.

Földes szénsavas vizek: Kékkút, Mohai Ágnesforrás, Székesfehérvár, Balatonfüred (Ferenc József-forrás: földes-glaubersós-vasas savanyúvíz), Borszék, Salvatorforrás, Contrexeville (Franciaország) Wildungen (Németország) stb.

4. *Alkalikus vizek.* Egy kg.-ban több mint 1 gr. szilárd alkatrészt tartalmaznak s a kationok közül a *Na*, az anionok közül a HCO_3-ion az uralkodók. Szűkebb alkalitásuk pedig meghaladja a 4 milligramm egyenértéket (Hinz és Grünhut). A szűkebb alkalitást úgy kapjuk meg, ha az ásványvíz analizisét feltüntető táblázatból az összes föld-alkali és nehézfém-ionok milligramm-egyenértékét összeadjuk és ezt a hydrocarbonat-ionok milligramm egyenértékéből kivonjuk. Ha az alkalikus vizek szénsavtartalma $1^0/_{00}$-nél nagyobb, úgy alkalikus szénsavas ásványvizeknek mondjuk őket. Ilyenek: Parádi, Csevice (kénes), Bártfa (vasas), Luhi Margit- és Erzsébet-forrás, Giesshübel, Krondorf (Csehország), Neuenahr (Németország), Mont-Dore, Vichy (Franciaország). Az utóbbi három: *meleg* forrásvizek.

Nagyobb mennyiségű Cl-ion-tartalom esetén alkalikus-konyhasós szénsavas vizek jönnek létre: Ems, Assmannshausen (Németország), La Bourboule (Franciaország). Ezek mind melegek. Bártfa (orvosforrás), Selters, Gleichenberg, Luhatschovitz, Málnási Mária és Siculia.

5. *Konyhasós vizek.* Ezek 1 kg-jában a szilárd alkatrészek mennyisége több mint 1 gr., s az ionok közül a Na- és a Cl-ionok az uralkodók. Ha a szénsavtartalom $1^0/_{00}$-nél nagyobb, konyhasós-szénsavas ásványvíz jön létre. Legalább 1 mg. jódtartalom esetén jódos-konyhasós víznek nevezzük az ásványvizet. Megkülönböztetünk egyszerű gyenge konyhasós ásványvizeket, melyek konyhasótartalma 1·5%-nál nem nagyobb, és erős konyhasós vizeket, melyek konyhasótartalma az előbbieknél magasabb (Sole). A Na- és Cl-iónokat kísérő egyéb ionjaik szerint épúgy alcsoportokba oszthatók, mint az alkalikus vizek, amelyekhez különben az átmenetet soknál megtaláljuk. Ismertebbek:

Hajduszoboszló:	jódos-konyhasós hévvíz
Egri Dobó-forrás:	jódos-konyhasós, alkalikus savanyúvíz
Kolopi Mária-forrás:	kénes, konyhasós, keserűsós ásványvíz
Herkules-fürdő forrásai:	föld-muriatikus, konyhasós, kénes hévvíz
Homburg:	földes, konyhasós ásványvíz
Wiesbaden:	konyhasós hévvíz
Nauheim, Kissingen, Soden	szénsavas, konyhasós hévvizek
Aachen:	kénes, konyhasós hévvíz.
Sole-fürdők: Gmunden,	Ischl, Kreuznach, Reichenhall, stb.

6. *Glaubersós vizek.* Az aniónok közül a SO_4-iónok, a kationok közül pedig a Na-iónok vannak többségben, s a szulfát-iónok aequivalens mennyisége a többi összes aniónok aequivalens mennyiségével egyenlő vagy annál nagyobb. A glaubersós vizek ezen csoportjába tartozik a jászkarajenői »Baby« glaubersós víz, a »Mira« glaubersós víz, az alsóalapi és a kolopi Irmakút glaubersós vize. A »Mira« glaubersós víz hipertóniás voltánál s élettani hatásainál fogva átmenetet képez a keserűvizekhez. Azokat a glaubersós vizeket, melyeknek hidrokarbonát- vagy chlor-ión-tartalma a szulfát-ión rovására megnövekedett, ebbe a csoportba sorozzuk még akkor is, ha az első kettő aequivalens mennyisége a szulfát-iónét megközelíti, minthogy gyógyhatásuk elsősorban SO_4-ión-tartalmukhoz kötődik. Ilyen glaubersós-alkalikus-konyhasós vizek a karlsbadi (Mühlbrunnen stb.), marienbadi (Kreuzbrunnen stb.) forrásvizek, ugyancsak ilyenekkel rendelkezik Bertrich (Németország), Elster (Németország), Rohitsch (Ausztria), Tarasp-Schuls (Svájc). Ezek tehát átmenetet képeznek az alkalikus, illetve a konyhasós vizekhez.

7. *Keserűvizek.* Az aniónok közül a szulfátiónok vannak többségben s a szilárd alkatrészek mennyisége 1 kg. vízben az 1 gr.-ot meghaladja. Aszerint, hogy a katiónok közül a Mg-, Na-, avagy a Ca-iónok vannak többségben, igazi keserűvizekről, illetve glaubersós és szulfátos (gipszes) keserűvizekről szólunk. Ha az előbbiek mellett nagyobb mennyiségű konyhasó is előfordul, úgy a konyhasós, glaubersós, konyhasós-szulfátos, illetve konyhasós igazi keserűvizekkel van dolgunk. A Cl-ión-tartalom a szulfát-iónokét messze felülmulhatja anélkül, hogy az ásványvíznek a »keserűvizekre« jellemző élettani hatását s így ezen csoportba való tartozását befolyásolná. (Pl. ilyen a friedrichshalli keserűvíz vagy a szegedi Petőfi-keserűvíz: 10 gr. NaCl, 33 gr. $MgCl_2$, 8·2 gr. $MgSO_4$ 1000 gr. vízben.)

A magyar keserűvizek nagyobbik felénél a katiónok közül a Mg-iónok vannak túlsúlyban s utánuk a Na-iónok következnek úgy, hogy keserűsómennyiségük a glaubersó-mennyiségnél nagyobb. Kisebb felénél a helyzet fordított, a glaubersó-tartalom a Na-iónok túlsúlya miatt magasabb a keserűsótartalomnál. Mindkét csoport közös sajátsága, hogy a magas Cl-ión-tartalomnál fogva a keserű- és glaubersó mellett konyhasótartalmuk is — néhány kivételtől eltekintve 1–2‰ körül mozog. A magyar keserűvizek tehát konyhasós, glaubersós, keserűsós ásványvizek. Ismertebb keserűvizeink: *Apenta, Ferenc József, Hunyadi János,* Herkules, Igmándi, Mira, Pálma stb.

8. *Vasas vizeknek* nevezzük azokat, melyek kg.-ként legalább 0·01 gr. ferro- vagy ferri-iónt tartalmaznak. A vas rendszerint vaskarbonát formájában van jelen. Ha a vasas víz aniónjai közül szulfát-iónok vannak többségben, hidrokarbonát-iónok jelenléte nélkül, vagy ezek csekély mennyiségénél, úgy *vitriolos vízről* van szó. Az olyan ásványvíz, amelyben a vas mellett nagyobb mennyiségű (1·3 mgr. hydroarsenat-iónnak megfelelő) arzén is

van, vasas arzénes ásványvíz. Az arzén rendszerint, mint arzénes sav, arzénsav, vagy arzén-, illetve arzénsavas nátrium szerepel. Vasat terápiás mennyiségben tartalmazó vizekkel találkozunk a szénsavas, földes, alkalikus, konyhasós és a keserűvizek között.

A hazai ásványvizek közül	
a parádi Klarisse-forrás :	vaskarbonátos, szénsavas víz
a parádi Felsőakna vize (nem forrásvíz) :	vitriolos, arzénes, timsós ásványvíz
Görömbölytapolca :	vasas hévvíz
Külföldiek :	
Roncegno, Levico (Olaszország), Srebrenica (Bosnia) :	vitriolos, arzénes ásványvizek
Szliács :	földes, vasas, szénsavas források, melyek között hévvizek is vannak
Buziás :	földes, vasas savanyúvíz
Bártfa (orvosforrás) :	alkalikus, konyhasós, vastartalmú savanyúvíz
Marienbad, Rudolf-forrás :	földes, vasas ásványvíz
Pyrmont (Hauptquelle) } Driburg }	vastartalmú keserűvíz
Homburg-Stahlquelle :	konyhasós, vasas, szénsavas víz.

9. *A kénes vizek* közé soroljuk azokat, amelyek 1 kg.-ban 0·001 gr. kén-iónnak megfelelő mennyiségben tartalmazzák a hidroszulfid-, thioszulfát-iónokat, illetve a kénhidrogént (Hintz és Grünhut). Ugyanúgy, mint ahogy azt a vasas vizeknél láttuk, ként tartalmazó ásványvizekkel találkozunk, az egyszerű meleg, szénsavas, földes, alkalikus, konyhasós stb. ásványvizeknél.

A Lukács-, Császár-, Margitszigeti és Széchenyi-fürdők vize földes-sulfátos, kéntartalmú hévvíz, ugyanígy Pöstyén és Trencsénteplic forrásvize.

Harkány :	gyengén alkalikus, kénes hévvíz
Parádi Csevice :	kénes, alkalikus savanyúvíz
Herkulesfürdő :	föld-muriatikus, konyhasós, kénes hévvíz
Aachen :	kénes, konyhasós, alkalikus hévvíz

10. *Rádiumos vizek.* Az ásványvizek rádium-emanáció tartalmukat azoktól a radioaktív ásványi anyagoktól nyerik, melyek között a föld mélyében haladnak. Olyan ásványvizek, melyek a rádium sóit tartalmazzák s emanációjukat innen nyerik, ritkák. Ivókúra szempontjából, rádiumhatások elérésére ásványvizeket nem használunk. Ezen célra az ásványvizeknél sokkal hatásosabb eljárások állnak rendelkezésünkre. A rádiumos vizek fürdő formájában való használatánál a tapasztalat szerint rádiumos hatásokra akkor számíthatunk, ha az ásványvíz literenkint átlag 150 Mache rádium-emanációt tartalmaz úgy, hogy a normál rádiumos fürdő rádium-emanáció tartalma 30.000 Mache. Természetesen kevesebb rádium-emanációt

Víz, napfény, levegő ...

(Révész—Biró Imre felvétele

tartalmazó fürdők is létrehozhatnak rádium-emanációs hatásokat, ha a forrásvízből elszálló rádium-emanációt a fürdőhelyiségben megfelelő berendezés segítségével összegyüjtve, a páciens a fürdés tartama alatt beleheli.

Nevezetesebb rádiumos ásványvizek:

Baden-Baden: Büttquelle, 23·5° C	82—125	M. (Mache)
Moorquelle, 59·0° C	24	«
Kreuznach: Radium-emanatio-tartalom 1 l. vízben:		
Solquelle I.	170	«
Solquelle II.	56	«
Bäderquelle	24·0	«
Gastein: Grabäckersquelle, 36·3° C	155	«
Elisabeth-stollen, 46·8° C	133	«
Joachimsthal, 105° C	600—1200	«
Bormio: Plinius-forrás	1066	«
Brambach: Wettinquelle, 7·4° C	2270	«
Oberschlemma, legtöbb radium-emanatióval rendelkező forrás tartalmaz	5800	« [1]
Bad-Landeck	2060	«

*

Kisebb rádium-emanációval rendelkeznek:

Rudas-fürdő: Rákóczi-forrás	25·0	M. (Mache)
Mátyás-forrás	14·0	«
Hungária-forrás	16·8	«
Bad-Münster: Georgenquelle	19·7—23·4	«
Szent Gellértfürdő	10·3	«
Pöstyén-fürdő	8·8	«
Császár-fürdő	1·5—2·8	«
Trencsénteplic-fürdő	2·0	«
Wiesbaden: Kochbrunnen	1·2	«
Szent Lukács-fürdő	0·45	«

A rádium-tartalmú forrásokkal rendelkező egyes fürdőhelyek (Baden-Baden, Brambach, Joachimsthal, Kreuznach, Landeck, Wiesbaden, Münster) a hatás fokozására emanatóriumokat is rendeztek be s ivókúrákat is végeztettek (*Szent Gellért-gyógyfürdő*) magas rádium-emanáció-mennyiséget tartalmazó, mesterséges rádiumos vizekkel. Azonkívül egyes fürdőhelyeken (Kreuznach, Oberschlemma, Münster), mint említettük, a forrásvizekből elillanó rádium-emanációt megfelelő módon gyüjtik és a fürdőfülkékbe juttatják, ahol a fürdőző beleheli.

*

[1] **Dr. Simicska fenti összeállítása óta tisztázták az addig egyféleképen nevezett vizek helyes egyöntetű elnevezését, t. i. felosztották a vizeket rádioaktív (gyengébb) és rádiumos (erősebb) hatású vizekre. Ugyancsak azóta mutatták ki, hogy pl. a Juventus-forrás és a Szt. Imre-fürdő forrása is a rádiumos vizek közé tartoznak.**

Dr. Simicska Gábornak fenti felosztási rendszerétől némileg eltérően, dr. *Kunszt* János ugyancsak 10 fő-gyógyvízcsoportot különböztet meg: 1. alkalikus, 2. meszes, 3. vasas, 4. glaubersós, 5. keserűsós, 6. konyhasós, 7. jódos, 8. arzénes, 9. rádiumos és 10. egyszerű gyógyvízeket, ezekhez csatolva a magyar viszonyokra való tekintettel a sziksós tavakat.

»Természetes — mondja *Kunszt* dr. — hogy a csoportok nincsenek egymástól élesen elhatárolva, hanem számos átmenet van köztük.«

VI.

A budapesti gyógyvizek és azok alkalmazási módja.

Amint az elemzési adatokból látható, a főváros területén fakadó hévvizek a mészhidrokarbonátos (földes-meszes) hévvizek közé tartoznak. Jóllehet *alapjellemük* azonos, mégis az egyes források vize között *elég lényegbevágó különbségek vannak.*

A Gellérthegy körül fakadó források erősebben *rádioaktívak*, sőt a Juventus-forrás és a Szt. Imre-fürdő vize *kimondottan rádiumos*, aránylag sok bennük a SO^4-ión, azonban — az *Attila-* és *Juventus* forrásokat kivéve — nem tartalmaznak számottevő mennyiségű kéngázokat.

Ezzel szemben a Józsefhegyi forráscsoport, valamint az összetétele alapján ide sorolható Széchenyi-gyógyfürdő vizének rádioaktivitása *lényegesen alacsonyabb*, kevesebb a SO^4-iónok mennyisége is, de egy-két kivételtől eltekintve, valamennyi forrás számottevő mennyiségű *kéngázt* tartalmaz.

A harmadik csoportba tartoznak az *északi langyosforrások*, melyeknek hőfoka lényegesen alacsonyabb s oldott alkotórészeik mennyisége is lényegesen alacsonyabb.

A budai gyógyvizek *legfontosabb iónjai* és hatásuk a következő (dr. Nemes Jenő György megállapítása szerint):

a) Kalcium, mely épen a budai vizekben található egyenérték %-nyi mennyiségben fejti ki tömítő, gyulladást csökkentő, enyhén összehúzó hatását a kolloidális sejthártyákra, de amellett jótékony hatással van a fagocitákra (falósejtek) és az idegsejtekre, valamint a mészanyagcsereforgalomra, a vérre, a vese, tüdő- és szívbántalmak gyógyulására.

b) *Lithium*, amely már jóval kisebb mennyiségben található, szerepet visz a húgysavas sók oldásában és a köszvényes bántalmak gyógyulását idézi elő.

c) *Nátrium* szabályozza az emberi szervezet vízháztartását.

d) *Magnézium* a bélre, májra és idegrendszerre hat.

e) *Hidrokarbonát* közömbösíti a szervezet kóros savait s így kiváló gyógyhatása van pl. gyomorsavtúltengésnél.

f) *Szulfátok* gátolják a folyadékfelszívódást, így hígan tartják a beleket és fokozzák perisztaltikus mozgásukat; hashajtó, epehólyag- és vizeletürítő, fogyasztó, méregtelenítő, elvonó hatásuk van.

g) *Chlór* az emésztés, nedvtömöttség, szomjúságérzés szabályozója.

A hévvizek *gázai* közül:

a) *széndioxid* étvágy-, emésztőrendszeri és érideginger;

b) *szénhidrogén és karbonilszulfid* (COS) főleg epe-, hashajtó, purin húgyanyagkiválasztó, garat-, tüdő- és béldezinficiens,

c) *rádiumemanáció.*

Dr. Nemes felsorolja még:

az *elektromos-kozmikus hatótényezőket*, amelyek »a meteorikus csapadékból, vagy a föld belsejéből származó ismeretlen tényezők«, valamint

a *katalizátorokat*, amelyekről ezt írja: »olyan, nagyrészt a gyógyvizekben felhozott kolloidális, szabadszemmel épen még látható anyagok, melyek az élettani folyamatokra rendkívül gyorsítólag képesek hatni. Ilyenek: a »nyomokban« előforduló vashidroxidok, kovasavas szemcsék, a nagyfontosságú, kolloidálisan elosztott kén, melyek égési, bontó, fénytani és szövetépítő folyamatok élénkítői.«

*

Tisztában kell lennünk azzal, dr. Kunszt megállapítása szerint, hogy az egyes gyógyvizeknek, gyógyvízcsoportoknak vannak túlságban levő, vagy kis mennyiségű, de *különleges hatású alkotó elemeik*, ezek hatása erőteljesen kiütközik a többi tényező együttes hatásából. Ezeket vizsgálat tárgyává is lehet tenni, illetve összehasonlíthatjuk a jellemző alkotórész elkülönített oldatának hatásával. Ez azonban még nem vet világosságot az egyes gyógyvizek *egyéni sajátságaira*, mert számolnunk kell sok egyéb esetleg elenyésző mennyiségű alkotórész »olygodynemikus« hatásával is. Ezek elkülönítése már lehetetlen, mert egyrészt mennyiségük kicsi, másrészt, mert *számos olyan alkotórészük van a gyógyvizeknek, melyeknek hatását még nem, vagy csak alig ismerjük, s egészen bizonyos, hogy vannak a gyógyvizeknek olyan alkotórészeik is, amelyeket a szokásos analizisek ki sem mutatnak.*

*

Mindezek után arra a kérdésre keresek választ az orvosi irodalomban, hogy *milyen orvosi indikációk vonatkozhatnak a budapesti hévvizekre?*

Erre a kérdésre a választ elsősorban dr. *Pulay* Ervin bécsi professzornak egyik balneotherápiai értekezéséből merítem, aki ezt írta:

»*Budapest fürdővárosnak nincs szüksége arra, hogy egy bizonyos fürdőt szabjon meg egy bizonyos eset számára.* Megvan a gyakorlati lehetősége annak, hogy olyan betegeket, akiknél a kezelés alatt reakciók mutatkoznak, avagy

valamilyen más indikáció szükségessége mutatkozik náluk, Budapesten egy másik gyógyfürdőbe utaljanak.

Ez is egyik legnagyobb előnye annak, hogy Budapest *nem gyógyhely*, hanem *gyógyváros*, nem *fürdőhely*, hanem *fürdőváros*, amely a források, fürdők és ivókúrák egész sorával rendelkezik, mint semmilyen más város a világon. *A fürdőknek sokaságával és sokféleségével rendelkezik*, míg a gyógyhelynek csak a specifikus gyógyfürdője van meg. Ebből a tényből azután a betegre sok kár származhatik az ilyen specifikus gyógyhelyen.

A beteg a specifikus gyógyfürdőhelyen kénytelen végig elvégezni a kúráját, akár használ az, akár nem, akár helyes a kúra alatt a további indikáció, akár nem.

A fürdőzésnek gazdaságilag gyakorlati jelentősége ezen a téren érthető, de orvosilag el kell tekinteni ettől és kétségtelenül meg kell állapítanunk, hogy *a modern balneoterápia elítéli már az úgynevezett gyógyhelyek használatát. Ebben az alapvetően fontos pontban különbözik Budapest a világ minden más gyógyhelyétől.*«

*

Dr. *Benczur* Gyula egyetemi magántanárnak »Az orvosi munka szerepe Budapestnek, mint fürdővárosnak kialakulásában« c. értekezésében a budapesti gyógyforrások orvosi indikációira vonatkozólag a következőket olvashatjuk :

»Kizárólag az orvosok megítélésére tartozik annak megállapítása, hogy *melyek azok a javallatok*, amelyeknek alapján a betegek egy gyógyfürdőt, a mi szempontunkból Budapest gyógyfürdőit, felkeressék. A javallatok fölállításában a vizet elemző vegyész és fizikus megállapításai alapján a tudományosan képzett klinikusnak és a tapasztalt fürdőorvosnak egyaránt részt kell vennie.

Általában helytelenül teszi Budapest és a világ bármely más gyógyfürdőtulajdonosa és intézője, *ha a gyógyfürdő javallatát túlszűkre és ha túltágra állítják fel.* Helytelenül teszi minden fürdőorvos, ha gyógyfürdője vizét egyoldalúan túlértékeli és nem tekinti azt gyógyeszközei bármennyire fontos egyikének, ha nem alkalmazza mellette az orvostudomány mai állása szerint rendelkezésére álló minden gyógymódot. *Csak a helyes gyógyelvek alapján válhat egy gyógyfürdő*, válhat Budapest is, mint azt Korányi Sándor báró professzor egy alkalommal oly szépen kifejezte, *a javallatai körébe tartozó betegségek hivatott gyógyítóközpontjává.*

Ha a javallatokat *túlszűkre* szabjuk, úgy esetleg oly betegségek kezelésében, amelyek ellen haszonnal alkalmaztuk volna fürdőinket, kihasználatlanul hagyjuk azokat és ezáltal kárt okozhatunk a fürdők tulajdonosainak is. Ha viszont *túltágra* állítjuk fel a javallatok körét, úgy lerontjuk azzal a fürdők speciális jellegét.

Ez a hiba *sokkal gyakrabban történik és a fürdő komolyságának a rovására megy*, mert úgy az értelmesebb, műveltebb beteg, mint a gondolkodó orvos szemében csökkenti a gyógyvízbe helyezett bizalmat, ama szuggesztív erőt, melynek megszerzése nélkül még a legjobb vizű fürdőhely sem tud ismertté és látogatottá válni.

Budapest-gyógyfürdő javallatai körét olyképen vélem megállapíthatni, hogy mint a legtöbb értékes vízzel bíró gyógyfürdőnek, a mienknek is *fő és mellék* (másodrendű) *javallatai vannak*. Ily megállapítás mellett nem hagyjuk vizeinket kihasználatlanul és mégis megszerezzük számukra a szükséges és jogos bizalmat.

Budapest gyógyfürdői kétséget kizárólag elsősorban a mozgásszervi betegségek, az úgynevezett reumás betegségek kezelésére alkalmasak. A reumás, izületi, izom és környéki idegbetegségek nagy csoportjába tartozó betegek sikeres gyógykezelésének kell Budapest gyógyfürdőit híresekké és ismertekké tennie. Budapestnek, mint Pöstyénnek és Badennek, híres reuma-gyógyfürdőnek kell lennie hirdető ismertetéseiben.

De azért — még prospektusaiban is — fürdőit több más, főleg *idült lobos bántalom* kezelésére is kell használnunk, az ivóforrásait pedig *a gyomor-bélbántalmak* bizonyos eseteiben, főleg *a vesemedence és hólyag lobos bántalmai, köszvényes anyagcserebetegségek* kezelésében is igénybe fogják venni, amely betegségek tehát a *másodrendű*, de szintén fontos mellékjavallatok csoportját fogják képezni.

Főleg újabb rádiumforrásainál fogva fontosabb javallatai körébe iktathatjuk *az érelmeszesedést és annak következményes bántalmait.*«

*

A budai hévforrásokkal kapcsolatos *ivógyógymódról* rövid történeti visszapillantást is ad dr. *Nemes* Jenő György »Ivókúrák Budapest gyógyforrásainál« címen megjelent népszerűsítő tanulmányában.

Szerinte az első irodalmi nyoma annak, hogy Budán a hévvizeket *itták is*, *Brown* Edward angol orvos könyvében található.

Hegyi Gyula 1880-ban prospektust adott ki a Propeller-szálló udvarában a »Hungária« királynői szobra mellett folydogáló forrásvízről, amelynek lithium- és brómtartalmát még az emsi vizeknél is különbnek nevezi, de mégsem tudott abban az időben a forrás számára nagyobb népszerűséget biztosítani.

Azonban a *Császárfürdőnek* már jóval a szabadságharc előtti idők óta szép ivócsarnoka volt, amelyet a betegek látogattak. A mult század negyvenes éveiben *Madách* Imre is itt keresett gyógyulást. A fővárosi forrásvizek közül épen a Császárfürdő ivóforrásának az analízise volt az első tudományos analízis. Erről a forrásról írta az egykori fürdőorvos 1842-ben, hogy »erregend,

stärkend, auflösend«. Ugyanabban az időben már a Rácfürdő és a Királyfürdő forrásainál is ivókúráztak.

A Margit-szigeti ivókúráról Nemes dr. nem emlékszik meg. Pedig a Margit-szigetnek egy 1883-ból való francianyelvű prospektusa (»Bains de l'ile Marguerite«) erre is alaposan kiterjeszkedik, amikor ezt közli:

»*L'usage intérieur de ces eaux*, joint aux bains, est bienfaisant:

a) dans tous les cas où l'organisme demande un change de matiére accélérée, où l'éloignement subite des parties déjà usées, p. e. dans la goutte;

b) en cas de superflu d'acide urique, contre la gravelle, la pierre néphrétique;

c) dans les cas où l'expiration de la sueur est requise;

d) contre les catarrhes chroniques des organes respiratoires ou urinaires ou ceux de l'estomac, contre l'acrimonie ainsi que contre les spasmes d'estomac et les empéchements de sécrétion de gale.«

A városligeti Artézi-forrásról már ennek a forrásnak a történeti részében is gyakran megemlékeztem, mint a legdivatosabb ivóforrásról.

A Lukács-fürdőben is új ivókutat állítottak 1893-ban.

A Hungária-forrás fölé a főváros 1924-ben díszes ivócsarnokot emelt. 1932-ben pedig, miként azt könyvem más részében már részletesen ismertettem, három forrást fúrtak a Rudasfürdő körül, amelyek közül kettőt, mint ivóforrást adtak át a forgalomnak, még pedig: a kénes Attila-forrást és a rádiumos Juventus-forrást.

A keserűvízforrások közül — sajnos — ma csupán csak az Erzsébetsósfürdőnek van ivókútja.

*

Dr. *Kunszt* János a következőkben foglalja össze a budapesti hévvizekkel végzett ivókúrák gyógyhatását:

»Sikerrel használjuk őket a húgyutak, különösen a vesemedence hurutjainak kezelésében. Hatásuk többirányú. A mész csökkenti a szervezet gyulladásos készségét, amit még fokoz a veséken át kiürülő mésznek a nyálkahártyákra közvetlen érintkezés útján kifejtett lobellenes hatása, továbbá a diuresis erélyes fokozása. A vesemedence hurutjainak gyógyításával csökkentik a kolloid-kristalloid vesekövek kicsapódásának lehetőségét, mert keletkezésükhöz magas kolloidtartalmú vizelet szükséges, aminek egyik alapfeltétele a vesemedence gyulladása. Mivel fokozzák a diuresist, mechanikus úton elősegítik a kis kövek és vesehomok eltávolítását. A belekben lekötik a szulfát- és foszfátgyököket, azaz megakadályozzák a savanyú sók felszívódását, tehát alkalizálják a vizeletet s ezáltal csökken a húgysavas sók kicsapódásának a lehetősége. A vizeletutak hurutjainak kezelésére bármelyik budapesti hévvízforrás vize alkalmas, a húgysav oldódási viszonyait azonban a radióactív források vize segíti elő fokozottabb mértékben.

Jó eredménnyel használhatjuk őket a légutak idült, különösen bő váladékkal járó hurutjainak kezelésére, mert csökkentik a szervezet gyulladásos készségét s a légutak nyálkahártyájának fokozott szekrécióját. Különösen a kéntartalmúak jók erre a célra.

Idült gyomor- és bélhurutok kezelésére is alkalmasak, mert csökkentik a nyálkahártya lobját, a bélmozgásokat, a mirigyek működését s oldják a spasmusokat (csökkentik a vagus izgalmat). A mirigyek működését csökkentő hatásuk miatt hiperaciditás kezelésére használjuk őket, míg a duzzadt nyálkahártyára kifejtett hatásuk miatt hurutos sárgaság, epehólyaggyulladás kezelésére alkalmasak. Különös fontosságuk van az epekőbetegség kezelésénél a rohammentes időszak meghosszabbításában, továbbá a műtét előtt annak előkészítésében s utána a még fennálló hurut gyógyításában.

Igen jó sikerrel használjuk őket a mésznek a szimpatikus idegrendszert izgató és a vagus idegrendszert gátló hatása miatt a vegetatív idegrendszernek funkcionális megbetegedései közül azoknak a kezelésében, melyek a vagus idegrendszer fokozott ingerlékenységére vezethetők vissza. Idetartoznak az allergiás megbetegedések (urticaria, asthma bronchiale, pruritus, szérumbetegség, ideges alapú nátha, szénaláz, exsudatív diathesis, Quncke-féle oedema stb.) továbbá a vagotoniás székrekedés, a gyomor- és bélnedvek ideges alapon fokozott elválasztása, colica mucosa, sőt esetleg az érrendszer görcsei.

A rádiumos források vize szellemileg és testileg kimerült, vérszegény, lábadozó, csökkent erejű, korán elöregedő, klimaxos, arteriosclerotikus, köszvényes betegek kezelésében használhatók fel igen jó sikerrel«.

*

Dr. *Kunszt* János »A budapesti Hungária-, Attila- és Juventus-források ismertetése és orvosi használata« c. értekezésében ezeket írja:

»A rádiumos vizekkel végzett ivó- és fürdőkúra az enyhe rádiumbesugárzások közé tartozik. Hatása — melyet csak vázlatosan ismerünk — az adagolás nagyságától függően változik.

A Hungária- és Attila-forrás vizében levő emanáció és rádiumelem enyhe adagokat képviselnek, *csökkentik az izom- és idegfájdalmakat, nyugtatnak és szabaddá teszik a szervezetben lerakódott húgysavat.*

A Juventus-forrás vizével már nagyobb mennyiségű rádiumelemet viszünk a szervezetbe, ezért a hatása részben már más lesz. *A krónikusabb, idültebb reumás megbetegedésekkel járó fájdalmakat szintén csillapítja, akut, heveny esetekben azonban már fokozhatja azokat. Erőteljesen mobilizálja a húgysavat, nem nyugtat, hanem izgatja a vegetatív idegrendszert, a belső elválasztó szervek és a nemiszervek működését és leszállítja a vérnyomást.* Közös tulajdonságuk, hogy megbolygatják a szervezet egyensúlyi helyzetét s ezzel egyes idült megbetegedéseket, különösen az idült gyulladásokat aktiválni, fellobbantani képesek, mégpedig legerélyesebben a Juventus-forrás vize.

Érgörcsök oldására különös sikerrel használhatjuk fel a Juventus-forrás vizét, mert a benne oldott rádiumsók erélyesen képesek a vérnyomást leszállítani.

A Juventus-forrás vize egészen különleges helyet foglal el a most tárgyalt források között, mert a közepes mennyiségű rádiumemanáción kívül tetemes mennyiségű rádiumelemet is tartalmaz. Nemcsak ivó, hanem fürdő-gyógymód alakjában is sikerrel használható a Rudasfürdőnek erre berendezett osztályán.

A Juventus-forrást nagyobb mennyiségű rádiumsója következtében sikerrel használhatjuk *szellemileg és testileg kimerült, vérszegény, lábbadozó, csökkent nemiképességű, korán öregedő, változás korában levő (klimax), magas vérnyomásban, parkinsonismusban, sklerosis multiplexben, tabesben, viszketéssel járó bőrbajban, reumás, köszvényes bántalmakban, syringomgeliában szenvedő betegek kezelésére, még pedig ivó- és fürdőkúra alakjában egyaránt.*«

*

A reumás megbetegedésekre a budapesti gyógyfürdőkkel kapcsolatban külön kell gondolni, mert hiszen — miként már fentebb is láttuk — a budapesti gyógyfürdők *talán egyetlen egy olyan megbetegedési csoportra vonatkozólag sem jönnek annyira figyelembe, mint épen a reumás megbetegedésekre.* Ezek a megbetegedések a nemzeti értéket jelentékenyen csökkentik, amennyiben igen nagyszámban fordulnak elő és gyakran hosszú időre munkaképtelenséget okoznak.

A reumás megbetegedéseket a mai orvostudomány a következőképen csoportosítja (dr. bilkei Pap Lajos):

A) **Izületi megbetegedések.**

a) *Akut megbetegedések.*

Polyarthritis acuta rheumatica.
Polyarthritis acuta pseudorheumatica.
Hydrops articulorum intermittens.
Arthritis haemophilica.

b) *Szekundér krónikus polyarthritis.*

Primer krónikus polyarthritis.
Polyarthritis psoriatica.
Still-féle betegség.
Spondylitis ankylopoetica.
Arthritis deformans.
Aseptikus csontnekrosisok.
Arthritis urica.
Arthritis alcaptonurica.

B) **Inhüvelyek, izületi tasakok betegségei.**

Polytendovaginitis.
Bursitis.

C) **Izommegbetegedések.**

Myalgia.
Myositis.
Myositis ossificans.

D) **A környéki idegrendszer megbetegedései.**

E) **Polyalgia.**

F) **Csontmegbetegedések.**

Külön kell tehát foglalkoznom a budapesti *hévvizek* szerepével, különös tekintettel *a reumás megbetegedésekre.* A reumás megbetegedéseknek fent közölt átcsoportosítása a reuma-tudomány haladásával még továbbra is folytatódik.

A reumás megbetegedések tüneteit, amelyek részint külső gyulladásokban, részint pedig szubjektív fájdalmas tünetekben nyilvánulnak, *rendszerint fertőzések okozzák.* A túlterhelés, a túlzott munka, a túlzott táplálkozás épúgy elősegítik a betegségek kialakulását, mint a hiányos táplálkozás, a tétlenség és a rossz egészségügyi viszonyok. Ezek azonban csak *másodrendű* szerepet visznek az olyan fertőzés, vagy olyan méreg hatása mellett, amellyel szemben a szervezet túlérzékenységi állapotba jut. *Leggyakrabban egy lappangó gennyes góc idézi elő a reumás megbetegedést, tehát az nem a vérnek a megfertőződése.* A reumás fájás, orvosi szemszögből nézve, gyakran csak a sérült szövetrendszernek figyelmeztető fájdalma, amely elárulja, hogy valahol a szervezetben valamilyen fertőzés lappang, amit — a reuma tüneti kezelése mellett — a kezelőorvosnak meg kell találnia és feltétlenül ki kell irtania.

Rossz fogak, gyanús mandulák, idült féregnyúlványlob, vagy krónikus epehólyaggyulladás azok az esetek, amelyek a reuma-orvosok prakszisában legtöbbször előfordulnak. Ezeknek a gyógyítása terén az általános fürdőkúrák mellett különösen az ultra-rövidhullámos besugárzással történő gyógyításnak van eredménye, mert ez a kezelés a változó hullámhosszal speciális biológiai és bakteriumölő hatást tud kiváltani. Így tehát ezt a kezelést egészen speciálisan lehet alkalmazni, különös figyelemmel a beteg egyéni tulajdonságaira.

A reumatikus megbetegedések akut időszakában elsősorban a gyógyszerek adagolása következik, a második időszakában a fürdő-gyógymódok: a fizikoterápia, a masszázskúrák és a mechanoterápia.

Reumatikus betegségek gyógyításához elkerülhetetlen *az orvosi laboratórium*, mert hiszen a vérsejtek süllyedésének magas foka nagyon sokszor még akkor is fennáll, ha a szubjektív tünetek már megszünnek. Jóllehet a beteg már nem szenved, azért gyógyultnak még nem lehet tekinteni mindaddig, amíg a vérsejtek süllyedése magas.

A reumatikus betegségek gyógyítása terén tehát nem elegendő csupán a reumatizmust olymódon kezelni, hogy a tüneteket időnkint leküzdjük, hanem egészen tervszerűen kell a reumakezelést folytatni. Orvosi szempontból nézve: a budapesti gyógyvizeknek kitűnő gyógyhatása, a reumatikus betegségek kezelése szempontjából minden kétségen kívül fennáll, még ha a helyi hatásoknak, az iszaphatásoknak, valamint az ásványvizek különböző ión-hatásainak a gyógyító erejét pontosan nem is tudják megmérni. (dr. bilkei Pap.)

*

Különös szerepe van a reuma-betegségek gyógyításában a rádiumnak. Miként azt már a budapesti gyógyforrások vizével kapcsolatban többízben említettem, a gyógyvizek közül, különösen a Gellért-hegyi forráscsoport gyógyvizei tartalmaznak nagyobb mennyiségben rádiumot, a Juventus-

forrás és a Szt. Imre-gyógyfürdő vize pedig erősen rádiumos. A rádioaktív gyógyvizek *csillapítják* a reumás ideg- és izomfájdalmakat, *megnyugtatóan* hatnak és kismértékben *szabaddá teszik* a hugysavat is.

A rádium adagolása mindenkor az orvos megítélése szerint változik. Ezt nemcsak azáltal idézhetik elő az orvosok, hogy megállapítják a gyógyítóhatású rádioaktív fürdőknek a számát és időtartamát, hanem sokszor mesterségesen is *töltik a fürdővizet* rádiumemanációval. Az emanációs töltőkészülékben oldhatatlan rádiumsókat helyeznek el és ezáltal a víznek emanáció tartalmát 5.000-től 100.000 Mache határig is lehet emelni.

Egyébként legkiterjedtebben *a természetes rádioaktív és rádiumos vizekkel végzett gyógymódokat használják.*

Általános orvosi szabályként elfogadhatjuk, hogy *minél akutabb a reumatikus megbetegedés, annál közömbösebb hőfokú, rövidebb időtartamú és kevesebb emanációt tartalmazó, ritkábban adott fürdőkkel kezelik azt.* Egy-egy fürdőgyógymód, amelytől az orvosok reumatikus megbetegedéseknél rádiumos gyógyhatást kívánnak, 15—20 fürdőből áll, amelyet naponkint, vagy másodnaponkint adagolnak.

Ha tehát rádiumos fürdőkúra alakjában a rádióaktív budapesti hévforrásoknak ilyen fontos szerep jut a reumás megbetegedések elleni küzdelemben, hatásosan érvényesülhetnek azok *az ivókúra segítségével is.* A »Népegészségügy« 1935. évi 21. számában dr. *Kunszt* János, a Rudas-gyógyfürdő vezető-orvosa közzétette azt az előadását, amelyet az 1935. évi orvosi reumatovábbképző tanfolyamon »Reumás megbetegedések kezelése hévvízi-ivókúrákkal Budapesten« címen tartott.

Ebben az előadásban többek között kijelenti azt, hogy a budapesti hévvizeknek a reumás megbetegedések kezelésében való használhatóságát több szempontból kell eldönteni. Először azt kell megállapítani, hogy vajjon a budapesti hévvizekkel végzett ivókúrák segítségével a reumás megbetegedéseket kísérő, de velük szorosan össze nem függő tüneteket, illetve betegségeket lehet-e befolyásolni, avagy pedig magát a reumás megbetegedést, illetve a vele szorosan összefüggő tüneteket. Az előbbieknek a gyógyítása épp olyan fontos, mint a reumás megbetegedésé, mert hiszen a reumás betegeknek amúgyis megzavart közérzetét, ezek a reumás megbetegedéssel oki kapcsolatban ugyan nem álló egyéb megbetegedések sokszor, kedvezőtlenül befolyásolják.«

Nem szándékozom az egyébként igen értékes előadást részletesebben ismertetni, csupán azt említem meg, hogy a Rudasfürdő vezetőorvosának a tapasztalatai alapján is, *a reumás megbetegedések és az azt kísérő egyéb megbetegedések gyógyítása terén, különösen kisegítő gyógymód gyanánt, igen jó eredménnyel használhatók az erősebben rádioaktív budapesti hévvizekkel végzett ivókúrák is.*

*

A budapesti gyógyforrásoknak tehát a reumaelleni küzdelemben is nagy szerepük van és még inkább lesz a jövőben.

Itt említem meg, hogy már ismételten Budapesten járt Dr. I. van *Breemen* holland egyetemi tanár, aki 1935. április 18-án a budapesti rádióban németül ismertette Budapest gyógyfürdőinek fontosságát ezen a téren.

Ebben a rádióelőadásban mindenekelőtt örömmel állapította meg, hogy Budapesten a reumabetegeken nem sokat kísérleteznek különböző vegyszerekkel, hanem *mindjárt a gyógyfürdőkbe utalják* őket. Szerinte *fürdőkúra nélkül a reuma gyógyítása nem lehet eredményes.*

A holland professzor előadásában idézte Disraelinek, a nagy angol államférfinek szavait, aki kijelentette, hogy *minden kormány legfontosabb ténykedéseinek egyike a népegészség szem előtt tartása.* Hangoztatta, hogy kívánatos volna egy olyan *reumakórház létesítése is, amely a szegényebbsorú lakosság számára is hozzáférhető.*

Kiemelte, hogy a külföldi orvosi reumaegyesületek nagy érdeklődéssel fogják kísérni a Budapesten létesítendő *Reumakutató Intézet* működését és a *Nemzetközi Reumaellenes Liga* nevében a legnagyobb rokonszenvvel üdvözli ennek az intézetnek felállítását. Meggyőződésének adott kifejezést afelett, hogy ha sikerül Budapesten a reumakutatás és a reumakezelés számára *nemzetközi központot* létesíteni, akkor Magyarország felé nemcsak az itt meggyógyuló külföldi betegek örök hálája száll, hanem *az ország ezért a kezdeményezésért kivívja az egész világ elismerését.*

Előadása végén pedig felhívást intézett a világsajtóhoz és kérte az egyes országok nagy sajtóorgánumait, vegyenek részt a reumaellenes küzdelemben és tegyenek ingyenes ágyalapítványt a felállítandó budapesti reumakórház számára.

A holland professzor annyira meg van győződve Budapest-fürdőváros jövőjéről, hogy rádióelőadása alkalmával a vendégkönyvbe írta: »*Budapest muss Weltbäderstadt werden*« (Budapestnek világfürdővé kell lennie). Ez a rövid mondat mindennél jobban bizonyítja, hogy Dr. J. van Breemen hogyan vélekedik a magyar főváros gyógytényezőiről.

*

A reumaellenes küzdelemben azonban Budapestnek még sok tennivalója van hátra.

Dr. *Pulay* Ervin tanár is kijelentette, hogy Budapest akkor lehet csak a világ fürdővárosa, ha a fürdőkúrák terápiás hatására vonatkozólag kiterjedt és részletes vizsgálatokat fognak végezni.

»Ki kell dolgozni valamennyi forrás és fürdő indikációs területét, még pedig exakt alapossággal. Nem elég azt mondani, hogy pl. az egyik rádiumforrás olyan erős, mint Gasteinben. Szükséges a rádium mennyiségét pontosan meghatározni, de még szükségesebb, hogy a hatás intenzitását is megállapítsák, pontos anyagcserevizsgálatok alapján.

Meg kell tudni mondani, hogy a Rudasfürdő használata után a húgysavtartalom ennyivel és ennyivel csökkent.

Ilyen irányban kell megvizsgálni a Szent Gellért-fürdőt, amely rádioaktivitásán kívül nagy szénsav- és kalciumtartalommal rendelkezik.

Az Erzsébet-sósfürdőben különleges keserű- és glaubersós vizet találunk. Ennek a jelentőségét nem szabad alábecsülni a transzmineralizáció bármilyen zavarában.

Sok ilyen irányú speciális tényező vár tisztázásra. Tudományosan megalapozott balneoterápiás vizsgálatokat, határozott indikációkat és azoknak effektusait kell propagálni.

A világ egyik városa sem volna alkalmasabb, mint Budapest, hogy évente itt orvosi továbbképző tanfolyamokat — mint ez Karlsbadban történik — speciális kurzusokat tartsanak.

Végül kívánatos volna a balneoterápiás kutatások és az anyagcseretan számára központi intézetet létesíteni. Egészen biztos, hogy mindezt gyakorlatilag sokkal rövidebb idő alatt lehet megvalósítani, mint azt bárki is gondolná . . .«

*

A budapesti hévvizeknek a reumás megbetegedésekkel kapcsolatos szerepével azért foglalkoztam bővebben, mert ez a szerep talán a legjobban domborodik ki az összes orvosi indikációk közül. A többi olyan megbetegedés, amelyeknek gyógyítása általában a balneoterápia körébe tartozik, másutt is eredményesen gyógyíthatók és ezeken a területeken Budapest legfeljebb *földrajzi* előnyeire hivatkozhat. A reumás megbetegedések sokoldalúsága azonban egyenesen megköveteli azt, hogy *több, különböző vegyi összetételű és hőfokú hévvíz, a legmodernebb és legváltozatosabb más terápiás eljárások, (láp- és iszappakkolások, fény- és más fizikoterápiai eljárások stb.) esetleg a különböző kiváló szakorvosok szaktudása legyen annyira összegyüjtve ugyanazon az egy helyen.* Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a világ többi reumagyógyító fürdőhelyén a gyógyulási lehetőség idények szerint is korlátozva van, — amiről pedig nálunk nincsen és nem lehet szó — akkor mindenki előtt nyilvánvaló lesz Budapestnek *különösképen a reumás megbetegedések elleni küzdelemben kidomborodó nemzetközi jelentőségű szerepe.*

A székesfővárosi gyógyfürdők igazgató-főorvosa dr. bilkei *Pap* Lajos a Magyar Országos Orvosszövetségnek 1935. évi május hó 5-én megtartott XXXVII. kongresszusán »A magyar orvosi kar feladatairól a fürdőügy terén« című előadásában ugyancsak foglalkozott a budapesti gyógyvizek alkalmazásának orvosi indikációival.

Előadásában hangoztatta, hogy az orvostudomány ma már odaállítja a gyógyszertan és a receptírás mellé, — majdnem teljesen egyenlő értékűnek — a villannyal, fénnyel, sugarakkal és a hévvizekkel való gyógyítást. Épen ezért állítja, hogy *azokat az orvosokat, akik nem vesznek tudomást a budapesti gyógy-*

forrásokról, akik nem ismerik a hévvizeknek a gyógyító erejét, vagy azt egyenesen kétségbe vonják, — az orvostudomány már messze maga mögött hagyta.

Az orvosi indikáció megkönnyítésére az előadó összefoglalta a budapesti gyógyforrásoknak a hatását: »Bizonyos esetekben a szervezet csökkent ellenállásának, hibás, vagy hiányos védekező erőinek életrehívása, megújítása, csakis a hévvizek útján, elérhető *mikro-ingerek* útján lehetséges. Csak termális kúrákkal javíthatók, pl. egyidejűleg a vérkeringés motorikus erői, ugyanakkor csökkenteni tudjuk a perifériás ellenállást és nivellálni tudjuk a káros vérelosztást. Idült mozgásszervi megbetegedéseknél, krónikus gyulladásoknál azt a rezorptiv erőt, azt a regeneráló erőt, a hyperaemiának, a fájdalmatlanításnak azt a formáját, azokat a kapillarizáló hatásokat, kénnek, rádioaktivitásnak, vízben oldott sóknak, általános és helyi hőhatásoknak *együttes ingerhatását sem ma, sem a jövőben semmiféle más gyógyeljárással el nem érhetjük*«.

Az előadó követelésképen állította fel azt a kívánalmat, hogy szánjon a magyar orvos a budapesti fürdőknek megismerésére legalább annyi energiát, amennyi energiát, időt és pénzt áldoz egynémelyik orvos évenkint a külföldi gyógyhelyek megismerésére. *Vegye fel a magyar orvos a budapesti hévforrások gyógyító erejét is therápiás fegyverzetébe.* Hassa át a laboratóriumok mélyén kutató magyar elmék tudományos programját *a hévvizek gyógyhatásának további felderítése.* Rendelje a magyar orvos a budapesti fürdőkúrákat és ivókúrákat az idült rheumás, keringési, vagy anyagcsere betegségben szenvedőknek. Rendelje a hévvizek használatát ott, ahol regenerálni, a védekezésben megrekedt szervezetet segíteni, emelni kell, rendelje ott, ahol betegségek lezajlottak, ahol a bőrt edzeni kell, ahol a szervezetet mozgással, fénnyel, termális hatásokkal kell az életre alkalmassá tenni és rendelje a hévvizeket a *prevenciós intézkedéseknél is.*

*

A Magyar Országos Orvosszövetség 1935. év január 1-én kiadott folyóiratában dr. *Sarbó* Artúr, a Szövetség alelnöke, programmként tűzte ki, hogy *a Szövetség kebelében alakuljon meg a fürdőorvosi szakosztály, amely azóta már meg is alakult.* A vezércikkben felvetett gondolatot mások is magukévá tették és a Szövetség XXXVII. kongresszusán, 1935. évi május hó 5-én, a Szövetség felkérésére dr. *Vámossy* Zoltán egyetemi tanár, valamint dr. bilkei *Pap* Lajos előadásokat tartottak *a magyar orvosi kar feladatairól a fürdőügy terén.*

Vámossy Zoltán előadása a fürdőügy időszerűségét igyekezett kidomborítani, míg bilkei *Pap* Lajos, a kérdés mélyére hatolva, részben terápiai, részben pedig orvosgazdasági szempontból igyekezett a kérdést megvilágítani.

Amidőn dr. bilkei *Pap* azt a követelést állította fel a magyar orvosi karral szemben, hogy foglalkozzanak a budapesti gyógyforrások alkalmazásával terápiájukban, ugyanakkor kifejtette azokat az *előnyöket* is, amelyek az

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

orvosi társadalomra várhatnak, ha a gyógyfürdőügy megfelelő mértékben kialakul és kifejlődik. Bizonyos, hogy a fürdővárosprobléma és a gyógyfürdők kifejlődése *szoros összefüggésben áll a magyar fürdőorvosi problémával* és — mivel a fiatal magyar orvosgenerációnak elhelyezése a magyar közéletnek egyik általános problémája, — célszerűnek találom közreiktatni dr. bilkei Pap Lajos előadásának azt a részét is, amely a gyógyfürdők kérdését *orvos-szociális* szempontból világította meg:

»A Budapestre özönlő hazai és külföldi betegek előnyös helyzetet teremtenek a főváros orvoskarára még pedig két, egészen kézenfekvő okból. Az egyik oka az, hogy gyógyfürdőinknek egyrészt *több orvos kell* az egyre növekvő számban jelentkező betegeknek ellátására, másrészt a Budapestre jövő betegek *nemcsak a fürdőszakorvost, de az egyéb szakorvos-kollégákat is foglalkoztatják.* Így például a reuma nem betegség, csak tünet és aki elhozza a maga reuma-problémáját, talán messze földről Budapestre, annak a betegnek az orvos-szakok egész sorával megvannak a vonatkozásai, mert a gyógyítás érdekében a fürdőkezelésen kívül oda kell jutnia a leggyakrabban a beteg mellé a belgyógyásznak, a sebésznek, a gégésznek, a fogorvosnak, az orthopaedistának, az urológusnak, a bőrgyógyásznak, vagy a nőorvosnak is. A fürdő orvosa pedig tartsa kötelességének, hogy *ne csak egy kiváltságos szakorvost foglalkoztasson*, hanem kérje fel együttműködésre az egyes szakok számos, megfelelő képviselőit, megválasztván őket az eset, a beteg és az orvos lénye, személyisége, nyelvtudása és egyéb mérlegelendő okok szerint.

A *fiatal, állásokra törő orvosgeneráció új elhelyezkedési lehetősége nyílik a gyógyfürdőkben* és mindazon orvosi vonatkozású feladatokban, amelyek a Budapest Gyógyfürdőváros kiépítésével együtt járnak. *Ez az a szak, amely még ma is felvevőképes*, sőt meg kell mondanom, el kell árulnom azt a különös tényt, hogy a reumatológia és balneológia a nagy orvosi túltermelés, az egyes szakok túlterhelése dacára is *orvoshiányban szenved.* A közeljövő programmjait, annak megvalósítását, szinte késleltetnünk kell amiatt, hogy ezen a fronton *nincs elég kiváló szakorvos.* Hogyan csináljuk meg a reumakórházat pl., melynek megvalósulása talán csak hónapok kérdése, kellő számú reumaszakorvos hiján? Hogyan lássuk el a vidéknek és a külföldieknek máris meginduló fürdőinkbe özönlését *kellő számú balneológus szakorvos híján?* De kevés a *fizikoterápiához is igazán értő magyar orvos.* Elhihető-e, hogy *alig van magyar orvos, aki masszírozni tud, még kevésbbé olyan, aki masszást tud tanítani?* Ezen a téren egész serege helyezkedhetnék el a fiatal orvosoknak. *Melyik orvosi szak az, amelyik ma invitálni meri a fiatal kollegákat?* Én nyugodt lélekkel merem őket kérni, hogy jöjjenek, tanuljanak és készüljenek elő arra a nagy feladatra, amely Budapest jövő orvosaira vár, hogy a Budapestre fürdőkúrák miatt jövő külföldiek *modern, nyelveket tudó, kulturált, kellő és alapos tudással, gyógyító művészettel és modorral rendelkező orvosi útmutatókra, gyógyítókra lelhessenek.*«

VII.

Befejezés.

Mindazok a szempontok, amelyeket az előadó a magyar orvosok előtt feltárt, minden tekintetben helytállóak. A magam részéről is a legteljesebb mértékben hangoztatom mindig elsősorban a magyar orvosi karral való legszorosabb együttműködés szükségességét. *Minden idegenforgalmi propagandát megelőzően kell elérnünk azt, hogy a budapesti gyógyfürdők elsősorban magyar vendégekkel, magyar betegekkel legyenek zsúfolva és ezért elsősorban a magyar orvosi kar megnyerését tartom a legelső és legfontosabb feladatnak.*

Már többízben kifejtettem könyvem különböző fejezeteiben, hogy az idegenek bizalmát csak úgy tudjuk felkelteni, ha mi magunk tisztában vagyunk a budapesti gyógyfürdők gyógyító erejével és mi magunk vesszük elsősorban igénybe ezeket a gyógytényezőket. Hogyan várhatjuk az idegentől, hogy higyjen a magyar fürdőpropaganda szuggesztív erejében, ha, amikor a költséges propaganda segítségével el is hozzuk őt Budapestre, *az itteni gyógyfürdők konganak az ürességtől és a magyar betegek, reumások és más betegségek sujtottjai érzéketlenül haladnak el páratlan értékű gyógyfürdőink mellett?* Épen ezért teljes mértékben aláírom azokat a kívánságokat, amelyeket a magyar orvostársadalom állít fel a gyógyfürdőkkel szemben, mert, bármennyire tiszteletreméltó propaganda is a külföldi orvosoknak nagy tömegben való idecsábítása, ez csak akkor lesz célravezető, ha *már megelőzőleg, vagy legkésőbb ezzel egyidejűleg megnyertük a magyar orvosi társadalmat is a budapesti gyógyfürdők barátjainak és elsősorban a magyar betegek egészségének a helyreállítására használjuk fel a magyar fürdőket.* A meggyógyult magyar beteg épen olyan jó idegenforgalmi propagandaanyag, mint a meggyógyult külföldi. Sőt, amikor a budapesti gyógyfürdők mellé reumakórházak felállítását tervezzük, *a szükséges beteganyagot sokkal célszerűbben találjuk meg azok között a magyar betegek között, akiket a fürdőorvos, illetve a reumakórház orvosa inkább tud szemmel tartani, betegsége során, vagy pedig gyógyulása után, mintha betegei túlnyomó részben a külföldről kerülnének ide és a sikeres kezelés után a további megfigyelést lehetetlenné téve, eltávoznak külföldre.*

A Gyógyhelyi Bizottság közvetlenül a Magyar Orvosszövetség kongresszusa után a legjelesebb magyar reuma-speciálisták és balneológusok bevonásával 1935. évi június hó 12-től június hó 16-ig *négynapos reumakurzust tartott.* Ennek a kurzusnak nem várt arányban bontakozott ki a sikere, amennyiben *a magyar vidéki és fővárosi orvosok köréből 420 jelentkező volt.* A kurzus tehát biztató eredménnyel végződött és hiszem, hogy ha a fürdőpropaganda-tevékenységet ebben az irányban még tovább fejlesztjük, *a magyar orvosi kar a maga részéről is a budapesti gyógyfürdők leghívebb propagálója lesz.*

*

Mielőtt azonban ezt a fejezetet befejezném, meg kell még említenem néhány idevonatkozó problémát.

Dr. *Kunszt* János »Az ásványvizek orvostudományi értékelése« címen az Országos Balneológiai Egyesület és a Magyarhoni Földtani Társulat hidrológiai szakosztálya által közösen rendezett előadói ülésen tartott előadásában igen érdekes szempontokra hívta fel a figyelmet.

»Nincs orvos, kinek gyakorlatában ne adódnék elő olyan eset, hogy betegének ivó- vagy fürdőkúrát kell rendelnie, azaz meg kell állapítania, hogy betegét melyik fürdőbe küldje, vagy milyen vízzel végeztessen ivókúrát. Hiába veszi azonban kézbe a forrás vizének analízisét, *okosabb abból nem lesz.*

Mivel nem végezhetett különleges balneológiai előtanulmányokat, a forrás összetételét aránylag legjobban megközelítő ión-analízisből a forrás vizének hatását megállapítani nem tudja úgy, hogy a sóanalízishez kell folyamodnia, ez pedig elég önkényesen készül az ión-analízisből s nem nyujt elegendő támpontot a gyógyhatást illetőleg.

Nem veszi hasznát a kémikus által a vegyelemzéshez csatolt »jellemzésnek« sem, mert *a vegyész egészen más szempontból ítéli meg a víz jellemét, mint az orvos.*

Csak néhány példát említek meg: *Than* Károly a balatonfüredi ásványvizet a szulfátos savanyúvizek közé sorolja, ami az orvosi szempontoknak nem felel meg. A »szulfátos« megjelölés ugyanis egyáltalában nem nyujt támpontot a víz hatását illetőleg. Hiszen a mészszulfátos, vasszulfátos, nátrium-, vagy magnéziumszulfátos vizek mind másképen hatnak. A balatonfüredi vizet orvosi szempontból széntartalmú meszes gyógyvíznek kell tekintenünk, mely sok szulfátot tartalmaz s átmenetet képez a vasas vizek felé . . .

A budai hévvizeket egyes elemzők az alkalikus-földes hévvizek közé sorozzák, ami megtévesztő, mert hiszen ivókúra alakjában kifejtett hatásuk magva: *mészhatás* s emellett a két csoport, tehát az alkalikus és a meszes vizek *antagonisták*, aminthogy jellemző iónjaik: a nátrium és calciumiónok is ellentétes hatásúak.

Lehetséges tehát, hogy a kémiai alapon osztályozott ásványvíz orvosi szempontból más csoportba sorolandó, sőt lehetséges az is, hogy valamely víz kémiai szempontból ásványvíznek tekintendő, orvosi szempontból azonban nem; azaz: az ásványvíz fogalma nem mindig fedi a gyógyvíz fogalmát.«

*

Ebben az előadásban ismét felszínre került egy probléma, amit meg kell oldani. Az előadónak igaza van. Feltétlenül helyes volna, ha a gyógyvízelemzésekhez csatolnák a balneológus orvosszakértők felvilágosítását is, vagyis, ha a gyakorlóorvos számára *orvosi nyelvre fordítanánk le* a kémikusnak a nem-szakértők számára többé-kevésbbé érthetetlen adatait.

Ennek megfelelően tehát a kémiai és orvosi szempontokat összeegyeztetve kell csoportosítani a gyógyvizeket olymódon, hogy a csoportosítás az orvosi és a kémiai kívánalmaknak egyaránt megfeleljen. *A gyógyvizeket pedig olyképen kell jellemezni, hogy a balneológiával behatóan nem foglalkozó orvos is el tudjon igazodni a gyógyvizek útvesztőjében s legalább hozzávetőleg meg tudja állapítani, hogy milyen hatást várhat valamely gyógyvíztől.*

*

Még néhány szót kell szólnom *a magyar fürdősök problémájáról.*

A fürdők vezetőinek legfőbb törekvése az, hogy a betegek ellátását *megfelelően képzett személyzetre bízhassák*, mert a jó fürdőnek egyik fontos pillére a jó fürdős-személyzet. Ennek a személyzetnek csak az állandó továbbképzés biztosíthat olyan szilárd tudást, hogy nyugodt lelkiismerettel elvállalhasson — a gyógyfürdő keretén belül — bármilyen beosztást. Épen ezért kötelességszerűen megemlékezem arról, hogy a »Magyar Fürdőalkalmazottak és Úszómesterek Országos Egyesülete« 1935-ben *6 hónapos* fürdős továbbképző-tanfolyamot rendezett 150 hallgatóval. Az itt elhangzott előadások összefoglalásaképen megjelent a »Fürdősök Kézikönyve« is, amelynek megjelenését egyébként a »Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság« áldozatkészsége segített elő. A könyv foglalkozik *bonctannal és élettannal dr. Weeber* János előadásában, *fürdőtannal dr. Kunszt* János előadásában. *A masszásról dr. bilkei Pap* Lajos tartott előadást, *a fürdőegészségtanról, valamint a személyes és környezeti egészségtanról dr. Frölich* Erzsébet, *a bőrápolásról*, valamint arról a kérdésről, hogy *milyen bőrbetegségben szenvedőket tilos a fürdőbe beengedni, dr. Laubál* István, *az első segélynyujtásról, dr. Dacsó* Mihály, néhány egészen különös *gyakorlati fürdés-tudnivalóról, dr. Dányi* Mihály és *Angyal* Márton oktatták ki a fürdősöket. Már ebből a felsorolásból is látszik, hogy erre a kézikönyvre a helyes fürdősképzés érdekében nagy szükség volt.

*

Befejezésképen megemlítem még, hogy a *fürdőkórház, reumakórház létesítése Budapesten* elengedhetetlen föltétele annak, hogy egyrészt a szegényebbsorsú betegek is részesülhessenek balneoterápiás kezelésben, másrészt a beteganyag is változatosabb legyen és minél több publikációs eset növelje az orvosok és a betegek bizalmát Budapest gyógyfürdői iránt.

Nauheimet, Karlsbadot elsősorban orvosai tették világhírűvé, bár más tényezők is hozzájárultak ehhez. Nem tíz és nem húsz év kellett hozzá, hanem több évtized, sőt évszázad is.

Azonban igazat kell adnom abban *Benczúr* Gyula egyetemi tanárnak: gondoskodni kell arról, hogy a »fürdőinkbe kerülő betegek gyógykezelése olyan keretbe jusson, hogy gondosan, szakszerűen, sok részletkérdésre kiterjeszkedve, állandó felügyelet alatt legyenek, hogy ezáltal

olyan betegekké váljanak, mint amilyenek a klinikákon, kórházakban gyűltek össze, akiken és akikkel szerzett orvosi tapasztalatok tudományosan is értékesíthetők«.

Benczur fölveti még azt a gondolatot, hogy az egy nagyobb fürdőkórház helyett lehetne két kisebb fürdőkórházat is létesíteni, még pedig az egyiket az északi, kénesebb forráscsoport, a másikat a déli, rádioaktívabb forráscsoport gyógyhatásainak a tanulmányozására.

*

Végezetül néhány szóban szeretném megállapítani, hogy főleg az orvosok azok, akiknek körében egyre inkább terjed a balneoterápia jobb megbecsülése.

Dr. *Frank* Miklós, az Országos Balneológiai Egyesület főtitkára mondotta egyik előadásában:

»*A balneoterápiának renaissance-át éljük . . .*«

Ha pedig ez igaz, akkor Budapest-fürdőváros jövője biztosítva van az orvosi kar részéről is, a modern orvostudományi felfogás szemszögéből tekintve.

*

Látszólag talán fölösleges is volt, hogy ilyen részletesen foglalkozzam könyvemben a modern orvostudomány felfogásával az ásványvizek és különösen a budai hévvizek gyógyhatásáról. Az orvosi kar általában nem veszi jónéven, ha szakmájába vágó kérdéseket nem orvosok visznek a nyilvánosság elé. Én azonban ebben a tekintetben vállalom a felelősséget. Vállalom egyrészt azért, mert ebben a fejezetben a felhasznált forrásmunkák orvosszerzőinek a véleményét sem meg nem változtattam, sem az ő megállapításaikhoz önálló megjegyzést nem fűztem. De kifejezetten az volt a célom, hogy ha munkám orvosok kezébe kerül, akkor *legalább is felkeltsem érdeklődésüket Budapest-fürdőváros problémája iránt — orvosi szempontból is.* Hiszen könyvemben már többízben hangoztattam, hogy *Budapest-fürdőváros jövője a legszorosabb kapcsolatban áll elsősorban az orvosi kar propagandájával. Különösképen vonatkozik pedig ez a megállapítás a magyar orvosi karra.*

HETEDIK RÉSZ.

XXIV. FEJEZET.

Budapest gyógyfürdői és gyógyforrásai, valamint nem gyógyhatású fürdői.

A budapesti hévforrásfürdőknek ma általánosan elfogadott csoportos feloszlatása — *dr. Kunszt* Jánosnak »A mai Magyarország ásványvizei, fürdői és üdülőtelepei« című munkája is ennek alapján csoportosítja azokat — a következő:

I. Gellérthegyi csoport (Gellért-, Rudas-, Rácfürdők és Hungária-forrás).

II. Józsefhegyi csoport (Király-, Lukács-, Császár-, margitszigeti fürdők).

III. Északi langyos források (Római- és Árpád-fürdők, Kerékcsárdai és Bründl-forrás).

IV. Artézi kutak (Széchenyi-fürdő, Gellért-fürdő és a Rudasfürdő új fúrása).

*

Ebben a munkában azonban célszerűbbnek tartom a budapesti fürdőknek az alábbi három főcsoportra való felosztását:

A) Budapest székesfőváros tulajdonában levő gyógyfürdők és gyógyforrások,

B) a nem hatósági kézben levő gyógyfürdők és gyógyforrások,

C) hatósági, vagy magánkézben levő, nem kimondottan gyógyfürdők.

Az A) csoportba tartoznak:

1. a Rudasfürdő,
2. a városligeti Széchenyi-fürdő,

3. a Szent Gellért-fürdő,
4. a Szent Imre-fürdő (Ráczfürdő),
5. a Székesfővárosi Ásványvízüzem.

A B) csoportba tartoznak:

1. a Szent Lukács-fürdő,
2. a Császárfürdő
3. a Szent Margit-szigeti fürdő, amely tulajdonképen ugyancsak hatósági tulajdonban van, mint a Közmunka Tanács tulajdona, de magánvállalkozás bérli,
4. a Király-fürdő,
5. az Erzsébet-sósfürdő és a körülötte levő keserűvíz-forráscsoport.

*

A C) csoportba tartoznak azok a kisebb források és fürdők, (a Római-fürdő, illetve az óbudai langyosforrások, Dunafürdők, strandfürdők), amelyekkel ezúttal csupán statisztikai szempontból kívánok foglalkozni, mert hiszen ezek is hozzájárulnak Budapest fürdőváros jellegének kidomborításához. Az óbudai langyosforrásokat azonban részletesen is tárgyalom, mert meg vagyok arról győződve, hogy a jövőben újra igazi fürdőélet fejlődik ki azon a területen annál is inkább, mert hiszen a Római fürdő vidékét az 1929. évi XVI. t.-c. alapján hivatalosan is üdülőhellyé nyilvánították.

*

Az egyes fürdőknél, — amennyire ezt még az eddigiek során nem tárgyaltam — mindenekelőtt foglalkozom az illető fürdő eredetével, rövid külön történetével, a fürdőépület jelenlegi állapotával és berendezésével, gyógyvizének geológiai keletkezésével és kémiai analizisével, továbbá gyógyhatásával és forgalmával is.

*

Mielőtt az egyes fürdőkre térnék át, szükségesnek találtam egy összefoglaló táblázatnak a leközlését, mert együttes áttekintést kívántam nyujtani.

A Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhely Bizottság kiadásában nemrég megjelent néhai dr. *Dalmady* Zoltánnak németnyelvű tanulmánya: »Budapest, die grösste Bädersttadt der Welt« címen.

Ebben rendkívül érdekes, *összehasonlító táblázatot* találunk a budapesti ásványos források különböző iónjainak mennyiségéről, ami a balneológus-orvosok számára az egyes gyógyfürdők orvosi értékelésében feltétlenül fontos.

A táblázat a következő:

Ionok	Hévforrások								Keserűforrások		
	Szent Gellért-fürdő	Juventus-forrás	Hungária-forrás	Széchenyi-fürdő	Szent Lukács-fürdő	Császárfürdő	Szent Margit-szigeti fürdő	Szent Imre-fürdő	Hunyadi János	Ferenc József	Apenta
Kalium-ión	27·4 mg	17·2 mg	22·6 mg	24·3 mg	1·2 mg	15·9 mg	42·9 mg	27·4 mg	53·9 mg	3·0 mg	— mg
Natrium-ión	169·9	173·3	174·0	156·2	153·9	159·3	91·6	116·7	7.368·0	7.847·0	5.741·6
Lithium-ión	1·6	0·5	0·4	0·1	0·3	0·6	1·7	—	—	—	—
Calcium-iónok	200·8	196·4	203·6	163·7	155·5	164·8	148·0	207·2	442·6	398·0	528·3
Magnesium-iónok	60·6	59·1	59·6	37·0	38·6	38·8	36·5	49·1	2.843·5	5.462·0	4.957·5
Barium-ión	nyomok	0·2	—	nyomok	—	0·5	—	—	—	—	—
Strontium-ión	2·1	0·5	0·8	4·3	1·4	0·7	4·3	—	—	—	—
Ferro-ión	1·3	1·1	0·6	0·5	0·2	1·5	0·6	2·2	3·6	2·0	5·9
Mangan-ión	0·7	0·4	1·8	0·3	nyomok	0·7	7·1	—	—	—	—
Aluminium-ión	0·4	—	—	nyomok	0·4	—	—	—	—	2·0	—
Chlor-ión	194·0	180·5	176·3	190·2	160·1	174·0	123·3	140·5	699·5	1.308·0	1.134·6
Bróm-ión	0·3	0·5	0·2	—	0·8	—	nyomok	—	—	—	—
Jod-ión	0·01	0·2	0·1	—	0·1	—	nyomok	—	—	—	—
Szulfát-ión	386·6	357·9	373·9	202·1	192·3	169·2	148·1	297·7	26.449·2	36.399·0	30.746·4
Phosphat-ión	1·0	0·2	0·1	0·1	0·2	nyomok	—	—	—	—	—
Bicarbonat-ión	618·9	621·7	644·7	554·7	512·0	609·4	496·1	613·7	405·4	859·0	688·6
Bórsav	1·5	1·2	1·7	3·0	—	1·2	—	—	—	—	—
Kovasav	53·6	39·5	41·5	72·2	25·4	54·3	70·0	34·8	—	10·0	10·0
Összesen	**1.720·7**	**1.650·3**	**1.701·9**	**1.408·7**	**1.242·4**	**1.390·9**	**1.170·2**	**1.489·3**	**38.265·7**	**52.290·0**	**4.3812·9**
Hőmérséklet (C°)	46·8°	46·6°	39·7°	73·9°	60·1°	61·9°	42·6°	43·9°	—	—	—
Rádiumemanáció	37·3	56·6	61·1	3·3	1·6	10·4	1·8	35·7	—	—	—
Rádiumelem	—	242×10^{-12}g	—	—	—	—	—	160×10^{-12}g	—	—	—
Thóriumelem	—	11×10^{-5}g	—	—	—	—	—	44×10^{-5}g	—	—	—
Hydrosulfid ((H^2S))	0·5 mg	—	—	0·7 mg	1·3 mg	—	—	—	—	—	—
Carbonylsulfid (COS)	—	3·4 mg	—	—	—	—	5·0 mg	—	—	—	—
Szénsav	277·2 mg	300·9 mg	242·0 mg	461·3 mg	453·8 mg	231·8 mg	408·7 mg	—	—	—	—

A)

Budapest székesfőváros tulajdonában levő gyógyfürdők és gyógyforrások.

Az eddigi adatokból nyilvánvaló, hogy Budapesten ma maga a székesfőváros a *legnagyobb gyógyfürdő-tulajdonos*, amennyiben négy gyógyfürdő és az ehhez tartozó gyógyforrások vannak a birtokában. A jelenlegi birtokállomány *megszerzésének, illetve felépítésének időrendjében* fogom az egyes gyógyfürdőket, valamint a gyógyforrások kereskedelmi kihasználásra alakított Székesfővárosi Ásványvízüzemet tárgyalni.

Itt meg kell jegyeznem, hogy a gyógyfürdők és az Ásványvízüzem 1932. évi december hó 31-ig külön-külön üzemi igazgatás alatt állottak. Azonban a polgármester — miként már említettem — 1932. évi 199.946/1932—XI. sz. határozatában törvényes joga alapján *egyesítette* ezeket az üzemeket »*Budapest Székesfőváros Gyógyfürdői és Gyógyforrásai*« néven, vagyis teljesen közös igazgatás alá vonta a Szent Gellért-gyógyfürdőt és szállót, a Rudas-gyógyfürdőt, a Széchenyi-gyógyfürdőt és az Ásványvízüzemet. Ez az egyesítés 1933. évi január hó 1-től kezdve lépett életbe. A székesfőváros törvényhatósági bizottságának közgyűlése 1933. évi január hó 18-án 27/1933. kgy. számú határozatával az egyesítéshez *hozzájárult*. Ezt a közgyűlési határozatot a belügyminiszter 78.419/1933. számú leiratával jóváhagyta.

Amikor a székesfőváros a 162/1934. kgy. sz. határozattal elhatározta a Szent Imre- (volt Rác) gyógyfürdő megvásárlását is, illetve amikor 1935. évi május hó 11-én ezt ténylegesen, telekkönyvileg is birtokába vette, természetszerűen *azt szintén a központi igazgatóság igazgatása alá helyezte.*

A »Budapest Székesfőváros Gyógyfürdői és Gyógyforrásai« a székesfővárosnak *önálló vagyonkezelésű üzemei közé tartoznak.*

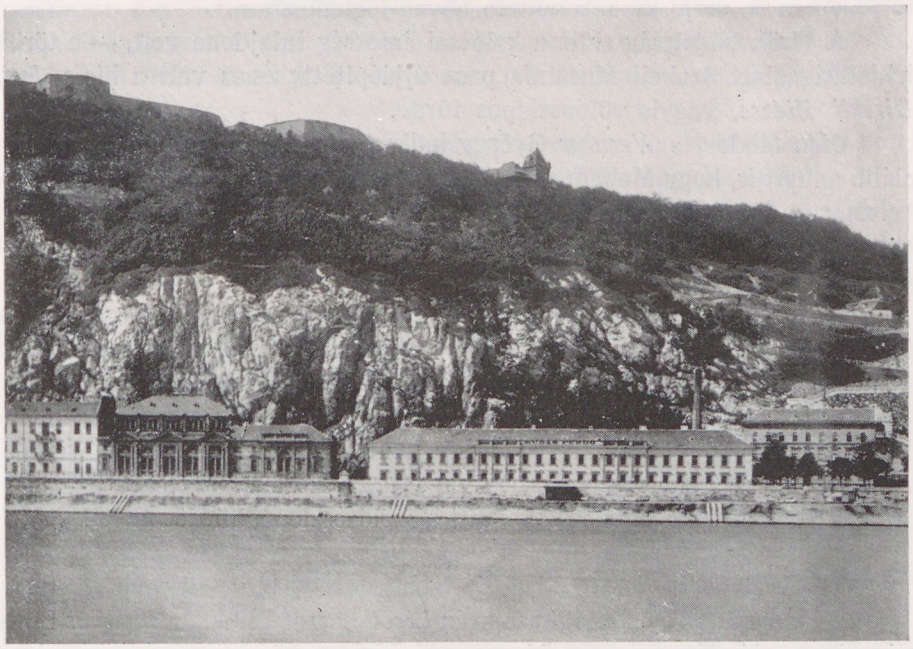
Az egyesített üzem központi igazgatója 1936-ig *Bánlaky* Géza volt, akinek állandó helyettesítését: *Kállay* Sándor látta el. Orvosi vezető: dr. bilkei *Pap* Lajos egyetemi magántanár, igazgató-főorvos.

1936. július 11-én azonban a polgármester 227.352/1936—XI. sz. határozatával megváltoztatta ezt a helyzetet. A határozat kimondotta a következőket:

»A »Budapest fürdőváros« elgondolás megvalósításának előfeltételét képező egységes fürdőprogramm kidolgozására irányuló tevékenység homlokterébe azoknak a feladatoknak megvalósítása van állítva, amelyek a Tabánban építendő gyógyszálló, továbbá a Rudas-, valamint a Szent Imre-fürdők kialakítására és végleges rendezésére vonatkoznak. Ezeknek a nagyfontosságú feladatoknak sikeres előkészítése nagymértékben előmozdítható azzal, *ha az ezekkel a feladatokkal foglalkozó szakember munkaerejének javát az említett*

problémák megvalósításának szentelheti, illetve, ha ettől a munkától egyéb, kevésbbé érdemleges ügyekkel való foglalkozás el nem vonja. Amíg egyrészről tehát szükséges, hogy a most említett nagyfontosságú ügyek zavartalan előkészítése biztosíttassék, másrészről kívánatos, hogy az üzletmenet zavartalansága megóvassék és az üzemvitelben a gazdaságosság fokozottabb követelményei is minél teljesebben érvényesüljenek.«

Ennek az elgondolásnak alapján *Bánlaky* Gézát, a Székesfővárosi Gyógyfürdők és Gyógyforrások Központi igazgatóját az irányítás, felügyelet és

A Rudas-gyógyfürdő az újjáépítés előtti állapotában.

általános vezetés további biztosítása mellett, felmentette az adminisztratív, valamint pénzügyi és gazdasági vonatkozású ügyek konkrét intézésétől, hogy teljes munkaerejét a székesfőváros fürdőire vonatkozó egységes és általános programm részletes kidolgozására fordíthassa, valamint mindazoknak az ügyeknek az előkészítésére, amelyek alkalmasak lesznek arra, hogy Budapest fürdőváros elgondolása minél sikeresebben megvalósítható legyen.

Ugyanez a polgármesteri rendelet a fővárosi gyógyfürdők és gyógyforrások pénzügyi, gazdasági és adminisztratív ügyei közvetlen intézését helyettes központi igazgatói minőségben *Kállay* Sándorra bízza, aki azonban intézkedéseit mindenkor közölni tartozik a központi igazgatóval. Előterjesztéseket

és javaslatokat azonban a megbízás keretei között — amennyiben azok közvetlenül, vagy közvetve gazdasági, illetve pénzügyi vonatkozásúak — továbbra is a központi igazgató tesz.

A központi igazgatóság a Szent Gellért Gyógyfürdő helyiségeiben van elhelyezve (XI., Szent Gellért-tér 1.)

I. A Rudas-gyógyfürdő.

A Rudasfürdő — egykor Bruckbad — történetével az általános fürdőtörténetben is, majd később szintén bőven foglalkoztam.

A török hódoltság előtt a kalocsai érsekség tulajdona volt, — a török hódoltság alatt Szokoli Musztafa pasa újjáépítette és ez volt a híres *Jesil Direkli Ilidzse*, vagyis zöldoszlopos fürdő.

Oláh Miklós és *Wernher* György hallgatnak róla, az utóbbi mégis legalább annyit ír, hogy Mohamed budai pasa az alsófürdőknél is épített derviskolostort; *Stocker* Lőrinc munkájának (Thermographia) VIII. fejezet. 51. oldalán azt olvassuk, hogy egyes öreg rácok elbeszélései szerint ez a derviskolostor a Rudasfürdő mellett állott.

Aasik Mohamed Ben Omar Ben Bajezid helyesen írja meg, hogy a *Gürz Éliás* hegye (a mai Szent Gellért-hegy) alatt levő fürdőt *pesti fürdő* néven ismerték. Ennek oka valószínűleg az, hogy a pestiek már akkor is gyakran látogatták ezt a gyógyfürdőt; talán kevésbbé tisztálkodási szándékból — mert hiszen tisztálkodási fürdő (hamam) a pesti oldalon is volt — mint inkább gyógyulási szándékból, vagy luxus-szórakozás végett.

Brown Edward ugyancsak említi a »zöld oszlopos fürdő« nevet.

*

Buda várának visszahódítása után *Lipót* császár 1696-ban a fürdőt Buda városának ajándékozta. Az ajándékozó okiratot könyvemben más helyen már közöltem.

Ekkor a fürdőt Bürger-Bad, Polgári-fürdő néven ismerték. De *Linzbauer* megírja, hogy mivel 1711-től itt volt Pest és Buda között a repülőhíd, ezért *Bruckbad*-nak nevezték. *Schmall* megjegyzi, hogy 1797-ben nevezik először magyarul Rudasfürdőnek. Az eredeti épületet Buda városa 1799-ben emeltette. Akkor a két medence külön-külön nevet kapott: »József« és »Terézia« fürdőnek nevezték. Az 1810. évi tabáni tűzvész után nagy tatarozás vált szükségessé, de a teljes újjáépítés 1829-ben kezdődött és 1831-ben ért véget. Schmallnak az elnevezésre vonatkozó adatai nem egyeznek Linzbauer idevonatkozó adataival.

A Rudasfürdő mai alakját az 1831. évi átalakítás alkalmával kapta.

Linzbauer munkájának megjelenése idejében egyemeletes négyszögű épület volt, két udvarral, két bejárattal az északi oldalon.

A kis udvarban volt két kőfürdő, az egyiket már Ferenc, a másikat Terézia-fürdőnek hívták s a fürdés 24 krajcárba került. Ezek a fürdők közvetlenül a bejáratnál voltak.

A nyugati oldalon három kőfürdő volt, ugyanezért az árért.

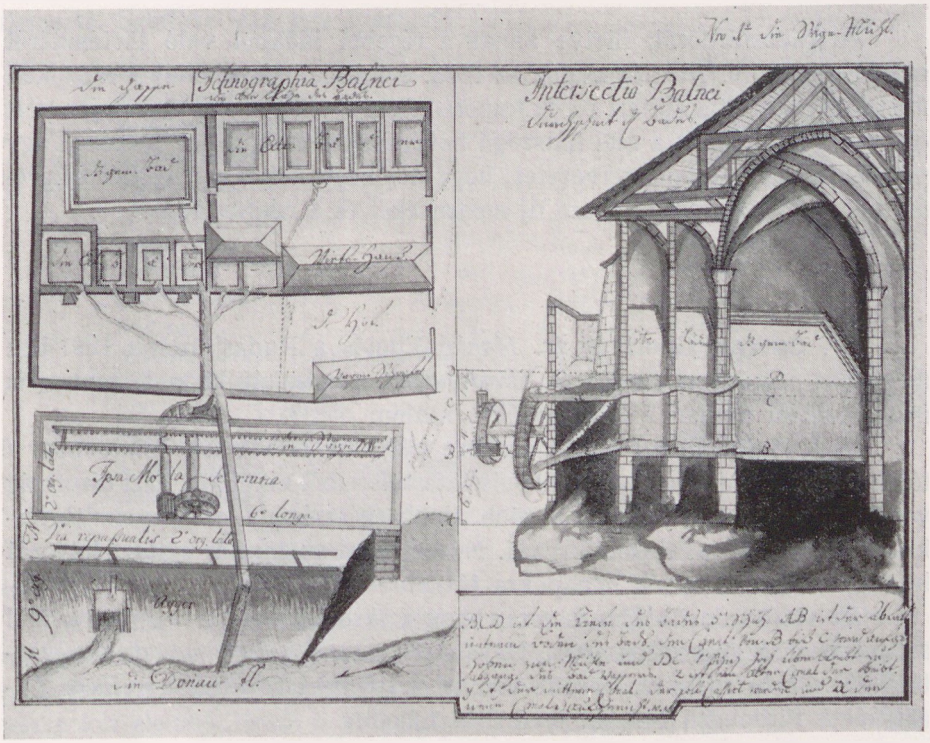
A déli oldal közepén volt a közös fürdő, amelynek az ára 2 krajcár volt s ennek négy sarkán kőfürdő 12 krajcáros árért, míg egy másik kőfürdő, 24 krajcár árért.

Az emeleten a fürdő bérlője lakott.

A nagy udvarban volt egy söntés, azonkívül 31 kádfürdő. Az 1 sz. kádfürdőt Ferdinánd-fürdőnek hívták, előszobája is volt s a fürdés 2 forint 30 krajcárba került. A 7. és 8. sz. fürdők ára 1 forint 30 krajcár volt. Néhány (9) fürdő ára 1 forint, néhányé (10) 45 krajcár, néhányé (8) pedig 30 krajcár volt.

Az emeleten 14 szállószoba, egy étterem és egy billiárdszoba volt. A szálló szobáinak ára 1 forint 30 krajcártól 2 forintig terjedt.

Linzbauer kritikai megjegyzést is fűz a fürdő építéséhez — hat évvel az átalakítás, illetve átépítés után, 1837-ben megjelent könyvében — és

A Rudasfürdő keresztmetszete és alaprajza az 1830-as években, amikor fölös hévvizével egy tervező malmot akart hajtani

megírja, hogy a Rudasfürdő példa arra, »hogy belássuk: egy fürdő felépítésénél az építész és hidraulikus alkalmazása nem elég, hanem igénybe kell venni minden körülmények között egy orvosnak, különösen hatósági orvosnak (»fizikus«) a szakvéleményét«.

*

Hunfalvy már megemlékezik a fürdő kicsinosításáról, *Wachtel* Dávid pedig 1859-ben megjelent munkájában kijelenti, hogy Buda városának ez a fürdője *látogatottság és fölszerelés tekintetében közvetlenül a Császárfürdő után következik.* A bérlője ebben az időben *Berger* Lajos volt, aki több mint 20.000 forint bérösszeget fizetett a városnak. Berger idejében az I. o. kádfürdő 24 krajcár, a II. o. kádfürdő 20 krajcár, a III. o. kádfürdő 12 krajcár volt. A kőfürdő ára 12—15 krajcár között változott.

Wachtel idejében a kevésbbé művelt közönség bámulatának tárgya volt az a mázsányi kőlerakodás, amely a gyüjtőmedencébe folyó vascső alatt képződött a vízből lerakódó ásványi anyagokból.

*

A Rudasfürdőről, illetve annak a régebbi időkből való történetéről más helyen írtam. Itt még utalok az 1883. évi átalakításra, amikor a Szokoli Musztafa pasa által épített török kupolán az eredetileg a kupola tetején volt *egytlen* nyílás helyett a mai hatszögű bevágásokat eszközölték s ezáltal úgy megbontották a kupolaszerkezetet, hogy azt nagy költséggel kellett helyreállítani. Akkor építettek hozzá új medencéket és a népfürdőt is.

*

Dr. *Gerlóczy* Gyula és dr. *Hankó* Vilmos a Rudasfürdőről 1891-ben megjelent »Budapest fürdői és ásványvizei« c. munkájukban bővebben is írtak, ezúttal csupán a következőket közlöm még:

»A Rudasfürdő évi bruttó bevétele közel 100.000 forint. Tulajdonosa a főváros; ügyeit egy, a főváros képviselőtestületeiből kiküldött házi bizottság vezeti, mely a közel jövőben is több újabb egészségügyi és kényelmi intézkedést határozott el foganatosítani. Nevezetesen az emeleti nyitott folyosót be fogja fedetni s a téli hónapokra fűthetővé teszi.

Ez valóban szükséges is arra, hogy a fürdőben lakók, tekintet nélkül az évszakokra *gyógyulhassanak.* Ugyanezt célozza a nagy udvarnak üvegtetővel való befedése is. Tervbe van véve továbbá egy téli úszó-fürdő felállítása a fürdő déli oldalán levő üres telken.«

*

A fedett uszoda 1894-ben tényleg fel is épült.

A fürdő későbbi története már a székesfőváros fürdőépítési politikájának a kialakulásába szervesen kapcsolódik bele s így azt ezúttal mellőzhetem is.

*

Az Erzsébet-híd megépülése előtt a Rudasfürdő mellett állott a Propeller szálloda, amelynek az udvarán fakadt a dús lithium és rádiumtartalmú *Hungária-forrás.*

Erről a Hungária-forrásról a fentemlített Gerlóczy—Hankó-féle balneográfiában a következőket olvassuk:

»E forrás keletkezésére vonatkozó biztos történeti adatokkal nem rendelkezünk; a föltalált romok arra engednek következtetni, hogy e forrás vize *már a törökök idejében használatban volt.*

A Gellért-hegy keleti oldalán lebocsátkozó sziklafal alján, a föld felszínétől számítva ½ méternyi mélységben fakad a Hungária-forrás. A Rudas-fürdővel szemben levő »Propeller« szálló dísztelen udvarának hátsó részén van a Hungáriát személyesítő szobor; alatta állítólag török időkből származó fal szűk nyílásában a forrás, melynek vizét 1880-ban Balló Mátyás elemezte. Szerinte van egy literben:

Calciumcarbonat	0·460000 gm
Magnesiumcarbonat	0·101426 «
Magnesiumsulfat	0·291860 «
Natriumsulfat	0·156758 «
Kaliumsulfat	0·071546 «
Lithiumcarbonat	0·002035 «
Bromkalium	0·002066 «
Jodkalium	0·000019 «
Chlornatrium	0·313151 «
Kovasav	0·026010 «
Aluminiumoxyd (phosphorsavval)	0·001700 «
Szabad és félig kötött szénsav:	
1878. január kezdetén	0·977944 «
1880. november 22-én	0·507854 «

A víz fajsúlya 17·5° C-nál 1·00153.
Hőmérséklete: 33·7° C.

Az elemzési munkálat adataihoz az elemző a következő megjegyzéseket fűzi:

»A Hungária-forrás vize mindezek után kitűnik állandó összetétele és hőmérséklete s aránylag magas bróm és lithium tartalma által. Csak kevés ásványvíz van, amely összes szilárd alkatrészeihez viszonyítva, annyit tartalmaz e két elemből, mint a Hungária-forrás. Azon felül kitűnik e víz nagy kénsavas magnézia és kénsavas nátron tartalma, valamint a sok chlornatrium által, mely benne sok szénsavas mész és szabad szénsav mellett fordul elő.

Gyógyhatása, melyről a legkitűnőbb bel- és külföldi orvosok nagy elismeréssel nyilatkoztak, kétségkívül a főalkotó részeire vezethető vissza.

A Hungária-forrás vizének különös kénes szaga van, mely kétségen kívül bizonyos kénvegyületektől származik. Kénhydrogént és szénoxysulfidot azonban benne mennyilegesen meghatározható mennyiségben eddig nem találtam. Ennek egyik oka az, hogy a forráshoz, mely az említett fal alatt van, közvetetlenül férni nem lehet.

A Hungária-forrás úgy ivásra, mint fürdésre alkalmas, s az orvosi praxisban számos betegségnél megállja helyét. Főként jó eredménynyel használható a víz a lélekző szervek betegségeinél, úgy mint heveny és idült hörghurutoknál, azonkívül csúzos bántalmaknál, a hólyag krónikus hurutjánál. Több orvos tapasztalata szerint a lélekző szervek hurutos betegségeire nézve a világhírű emsi vizzel kiállja a versenyt.«

Az Erzsébet-híd építésekor a Fővárosi Közmunkák Tanácsa kisajátította a szállodaépületet és a forrást, azonban a szállótulajdonos a forrás tulajdonjogáért soká pereskedett a Közmunkák Tanácsával. A Curia ítéletével 1903-ban a pert végérvényesen elveszítette s ekkor a forrást a Közmunkák Tanácsa azzal a kötelezettséggel adta át a fővárosnak, hogy annak vizét a rászoruló szegények ingyen vehessék igénybe.

A Hungária-forrás fölé a főváros a háború után díszes ivócsarnokot épített s a forrás népszerűsége napról-napra növekszik. Csatlakozott hozzá az 1932-ben feltárt és 1933-ban a közönség számára megnyilt Attila- és Juventus-forrás is úgy, hogy most a Rudasfürdő előtti kis parkban igen sok ivókúrát végző ember szokott tartózkodni.

*

A Rudasfürdő *elnevezéssel* ma sincsenek tisztában a kutatók. Szinte szuverén vélemény, hogy az elnevezés magyarázata a Pest és Buda közötti közlekedő komp rúdjával hozható kapcsolatba, vagy, hogy a repülőhídnak, a hajóhídnak valami rúdja volt itt kitűzve.

Egy másik magyarázat a török Jesie direkli ilidzse névből származtatja a zöldoszlopos fürdő nevét, s hajlandó az oszlop és a rúd fogalmát felcserélni.

Néhai dr. *Joanovits* Pál, az ő kedves Budai Notesz című munkájában azonban egészen elfogadható más magyarázattal szolgál.

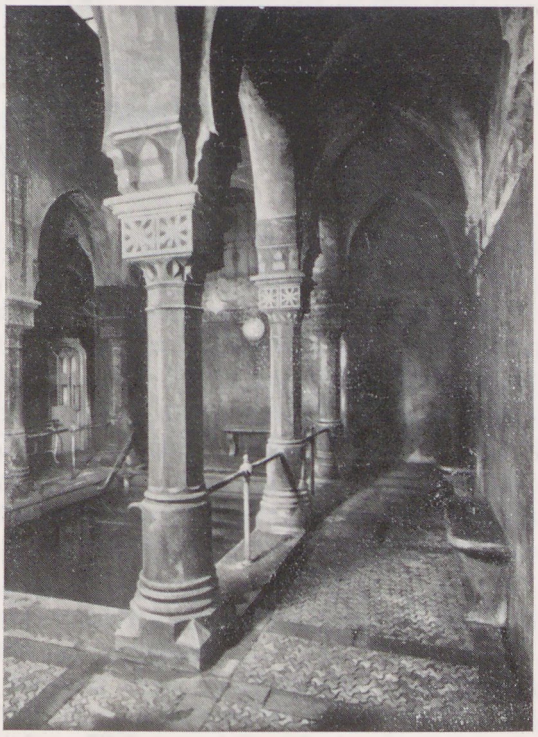
A Rudasfürdőt szerinte Buda visszafoglalása után a tabáni szerbek és bosnyákok Rudna ilidzsének nevezték. Ez a név pedig a délszláv ruda = bánya szóból származhatik. Vagyis megfelel a Mineralbad német elnevezésnek: ásványos fürdő. A »ruda« szó pedig megkapta a magyar -as képzőt s így is lehet visszavezetni a mai elnevezést.

*

Meg kell említenem dr. *Joanovits* Pálnak egyik szép gondolatát is. A török időkben a Szent Gellérthegy neve Éliás-hegye, vagyis Illés-hegye volt. Nem lehetne-e ennek a történelmi tradícióval bíró fürdőnek — a Szent Gellért-, a Szent Imre-, sőt a Szent Lukács-fürdőkéhez hasonlóan — *Joanovits* Pál javaslata szerint esetleg a *Szent Illés-fürdő* nevet adni?

Nem feladatom ilyen kérdésben állást foglalni. A Rudasfürdő neve fenntartásának azonban az én véleményem szerint sincs sok jogosultsága.

Nevet azonban lehetőleg úgy adjunk, hogy abban a tradíciók tisztelete is megnyilvánuljon.

A Rudas-gyógyfürdő hidegmedencéje.

*

A *Rudas-gyógyfürdő forrásairól általában* és a gyógyfürdő mai forgalmáról a következőket kívánom megjegyezni:

Források:

A Rudas-gyógyfürdő régi forrásai a Gellért-hegy oldalában, részben a sziklafal üregeiben, részben a sziklák felett elvonuló úttest alatt fakadnak. A források évszázados foglalásait az utóbbi években átépítették és azok egy részét úgy képezték ki, hogy a forrásvizek feltörése a közönség részére is látható legyen. A forrásfoglaló munkák közben két újabb forrást nyitottak meg. Az 1932. évben a Rudas-gyógyfürdő előtti kis téren mélyfúrás útján ismét két újabb forrást tártak fel és egy további mélyfúrást végeztek a Döbrenteitéri parkban. E szerint a Rudas-gyógyfürdő forráscsoportjához *részben természetes feltörő források, részben fúrás útján feltárt források tartoznak.* A források egy részének vizét a gyógyfürdők céljára használják fel. Ezeket közös tároló medencében gyüjtik össze. Közvetlenül a gőzfürdő nagymedencéjét táplálja a *Gül Baba-forrás* és a rádiumos kádfürdőket a *Juventus-forrás* vize. Ivókúrák céljaira szolgál a *Hungária-forrás*, külön ivócsarnokkal és

1933. év óta az »*Attila*-« és a »*Juventus*«-*forrás*, a gyógyfürdő északi homlokzata előtt kiképzett ivókutakkal.

A »Juventus«-forrás nagyon népszerűvé vált vizének mennyiségét 1936-ban a forrás újabb fúrása által megnövelték. A Hungária-forrás vize, mint természetes ásványos gyógyvíz van forgalomban. A Hungária-forrás, valamint a vele azonos összetételű Árpád-forrás vizét a Rudasfürdő melletti *ásványvízüzem telepén szénsavval telítik* és mint »*Harmatvíz*«, egyik legkedveltebb üdítő vizünk.

*

A Rudas-forráscsoport forrásai a következők:

A) *Természetes források:*

	Átlagos vízhozam 24 óránkint lit.	Hőfok	Rádium eman. emán/lit.
1. Árpád	110.000	42·2	48·2
2. Mátyás király	150.000	42·5	66·06
3. Beatrix	11.000	42·4	70·1
4. Kinizsi	40.000	42·5	66·4
6. Gül Baba (új)	86.000	43·5	67·1
6. Török	60.000	42·4	—
7. Musztafa	10.000	42·8	48·1
8. Rákóczi	120.000	41·0	108·5
9. Névtelen	12.000	—	69·4
10. Hygiea	18.000	—	—
11. Hungária	35.000	40·0	55·6

B) *Furt források:*

12. Attila	280.000	45·0	88·2
13. Juventus	600.000	46·6	56·6[1])
Összesen	**1,580.000** liter		

A természetes források átlagos kiömlési magassága + 6·61 m. g Attila-forrás felszökése + 9·85 m Juventus-forrás felszökése + 10·12 m a Duna 0-pontja felett.

A Rudas-gyógyfürdő forrásai radiumemanáció tartalom tekintetében *nemcsak a budapesti, hanem az összes magyarországi gyógyforrások között első helyen állanak.* E tekintetben különösen a Rákóczi-forrás válik ki 108·5 Eman/lit. emanációval.

A rádiumemanáción kívül, természetesen kisebb mennyiségben szilárd *rádium* és *tóriumvegyületek* is vannak azokban. Különösen kiemelendő a Juventus-forrás színrádiumtartalma: 245×10^{-12}/lit., amely a külföldi elismert rádiumos vizekkel való összehasonlításban is igen figyelemre méltó.

[1]) A rádiumemanáció tartalmat nem kell összetéveszteni a színrádium tartalommal, mert ebben a Juventus-forrás vize a legdúsabb.

A források ugyanúgy, amint a Szent Gellért-gyógyfürdő forrásai, *rádioaktív, hidrokarbonátos és szulfátos hévvizek.* Értékes ivóforrások: a *Hungária*-forrás, a kénhidrogén tartalmú *Attila*-forrás és a színrádiumban és szénoxyszulfidban gazdag *Juventus*-forrás.

A gyógyfürdő fekvése: A fürdő ezidőszerint két épületből áll. A régi főépület magában foglalja a Szokoli Musztafa pasa által épített »Zöld oszlopú« fürdőt. A nagy medencét magában foglaló kupolásterme ugyanaz, melyet még a pasa épített és amely a török hódoltság korából való legértékesebb műemlékünk. Ehhez csatlakozik az 1831. évben felépített és 1883-ban átépített fürdő és szálloda épület.

A fürdőépület mellett, attól egy keskeny átjáró által elválasztva van az 1894-ben épült uszodaépület, amelyben két kisebb (1934-ben megszüntetett) népfürdőosztály is volt.

*

A Rudasfürdővel kapcsolatban meg kell még emlékeznem egy intézkedésről. A fürdő vezetőségének már régen gondot okozott az a körülmény, hogy az eredeti magasabb hőfokú forrásvizeket mivel hűtse le a gyógyfürdőnél szükséges hőmérsékletre. A polgármester 1935-ben határozott véglegesen a Rudas-gyógyfürdő termálvizének olyan hűtési megoldása iránt, amely egyúttal a Rudasfürdő szomszédságában álló Szent Gellért-szobor alatti vízesést — amely nem működott — szintén állandóan vízzel láthatja el. Természetesen, a polgármesteri intézkedés következtében létesített hűtőberendezés csupán ideiglenes jellegűnek tekinthető mindaddig, amíg a Rudasfürdő végleges átalakításának és kibővítésének tervei keresztülvitelre kerülnek.

A polgármester idevonatkozó és 1935. évi július hó 10-én kelt rendeletében többek között a következőképen intézkedett:

»A gyógyfürdők és gyógyforrások központi igazgatóságának jelentése szerint az előzetes tervek és számítások alapján az ideiglenes megoldás körülbelül 33.000 pengő költséget igényel.

A gyógyfürdők és gyógyforrások központi igazgatóságának jelentését tudomásul veszem s a polgármesteri XI. és XIII. ügyosztály együttes javaslatára a termálvíz hűtésére és a vízesésnek vízzel való ellátására vonatkozó megoldást elfogadom, a munkák kivitelezését elvben engedélyezem s annak a gyakorlatban való keresztülvitele iránt külön határozatban fogok intézkedni.

A munkák végrehajtásával a gyógyfürdők és gyógyforrások központi igazgatóját, *Bánlaky* Géza építészmérnököt, felügyeletével pedig *Wossala* Sándor tanácsnokot bízom meg.

Az építésvezetőség kiküldése tekintetében úgy az ideiglenes, mint a végleges berendezés összes munkanemeivel kapcsolatban akként intézkedem, hogy építésvezetőül a gyógyfürdők és gyógyforrások gépészeti berendezései-

vel kapcsolatos ügyeknek irányítóját, *Varga* Lajos műszaki főtanácsost, ellenőrként pedig a polgármesteri XIII. ügyosztályba beosztott *Bánóczy* Béla műszaki tanácsost, akadályoztatása esetére pedig dr. *Pozsonyi* Gábort, ugyancsak a polgármesteri XIII. ügyosztályban szolgálatot teljesítő mérnököt rendelem ki.

A gyógyfürdők és gyógyforrások központi igazgatóságának javaslatára az előzetes tervek alapján az első munkaszakaszban kivitelezendő munkáknál szivattyúberendezésre 2800 pengőt, csővezetékre 4600 pengőt, föld-, kőműves-, elhelyező munkákra 10.000 pengőt, villanyszerelésre 3600 pengőt, előre nem láthatókra és művezetésre 3000 pengőt, összesen 24.000 pengőt engedélyezek.

Tekintettel egyrészt arra, hogy a termálvíz hűtésének kérdése alapos tanulmányokat igényel, másrészt pedig arra, hogy *a vízesésnek az idei Szent István-hetében való működése idegenforgalmi szempontból fontos lenne*, hozzájárulok ahhoz, hogy a kérdés ideiglenes megoldása két munkaszakaszban készüljön el oly módon, hogy az első munkaszakaszban augusztus 15-re a vízesés üzembehelyezésével kapcsolatos munkák készíttessenek el, a nyár után pedig a második munkaszakaszban a munka további része.

Utasítom a gyógyfürdők és gyógyforrások központi igazgatóságát, hogy az első munkaszakaszban kivitelre kerülő munkák pontos kiviteli terveit és költségvetését haladéktalanul dolgozza ki s azokat az építésvezetőség, illetve a polgármesteri XI. ügyosztály, valamint *Wossala* Sándor tanácsnok útján terjessze elő s ennek alapján a vízesés üzembehelyezésével kapcsolatos részét haladéktalanul végezze el.

Utasítom továbbá az igazgatóságot arra is, hogy a második munkaszakaszban, továbbá a végleges megoldásnál kivitelre kerülő munkák részletes kiviteli terveit és költségvetését kellő időben dolgozza ki s az előbbi bekezdés szerint terjessze elő, valamint, hogy a munkálatok minden részére vonatkozólag szükséges hatósági és egyéb engedélyeket a kellő időben maga szerezze be, úgyszintén a Közszállítási Szabályzat és egyéb rendelkezésekkel szemben megszerezhető könnyítéseknek engedélyeztetése céljából az illetékes minisztérium, vagy más hatóságnál járjon el.

Végül utasítom az építésvezetőséget, valamint a gyógyfürdők és gyógyforrások központi igazgatóságát, hogy minden munkaszakasz lezárása után a munkák állásáról és a felmerült költségekről és a további tervekről részletes beszámoló jelentést tegyenek.«

A polgármester intézkedése alapján az illetékes ügyosztályok azonnal megtették az összes szükséges intézkedéseket és az 1935. év Szent István napján este, amikor a Szent Gellérthegy citadellájáról rendezett tűzijáték megtekintésére összegyült a közönség, — a Szent Gellért-szobor talapzata alatt már zuhogott le a vízesés, amelyet zöld fénnyel világítottak meg.

*

A fürdő berendezése:

1. *Gőzfürdő:* 1 nagy medence, 4 kisebb medence, 1 langyos- és 1 hidegmedence. 114 öltöző kabin.

2. *Kilenc rádiumos* kádfürdő, melyeket a közvetlenül bevezetett Juventus-forrás vize táplál olymódon, hogy a víz rádiumemanációjából semmit sem veszít.

3. *Hét porcellán-kádfürdő.*

4. *Három kő- kádfürdő.*

5. *Hét márvány-kádfürdő.*

6. *Úszócsarnok* 246 m² úszómedencével, 100 öltöző kabinnal, 198 öltöző szekrénnyel, napfürdő-terrasszal.

7. *A fürdőhöz tartozó szálló*, ezidőszerint 9 szobával.

Forgalom az utolsó két évben:

	1934	1935
Gőzfürdő	61.426 személy	59.926 személy
Kádfürdők	36.702 «	19.114 «
Népfürdő (jan.—márc.)	5.984 «	12.843 «
Uszoda	109.263 «	96.448 «
Összesen	**213.375** személy	**188.331** személy

Az ivóforrás látogatóinak száma: 1934-ben 964.747 személy, 1935-ben pedig 905.656 személy.

A Rudas-gyógyfürdő orvosi vezetője ezidőszerint: dr. *Kunszt* János.

*

A Rudasfürdő pénzügyi helyzete az utolsó hat esztendőben a következőképen alakult:

Veszteség:	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Igazgatás	52.501	47.602	35.247	36.587	27.929	29.501
Üzemi kiadás	219.200	222.430	160.021	178.046	192.480	200.689
Tartalékolás	—	—	—	13.000	—	—
Vegyesek	29.561	21.324	21.050	15.161	—	—
Adók stb.	21.176	7.093	19.043	14.709	11.762	6.994
Leírások	—	—	—	24.125	18.279	19.531
Községi háztartáshoz való hozzájárulás	20.013	3.353	11.132	—	—	—
Nyereség:						
Fürdő és szálló	312.256	262.791	218.372	196.478	216.188	209.979
Bérlemény	19.504	21.983	20.534	14.951	2.080	2.186
Különfélék	10.691	17.028	7.587	6.957	8.184	7.336
Hiány	—	—	—	63.243	23.998	40.430

*

A Rudasfürdő szolgáltatásainak *rendes árszabása* pedig az 1935. évben tekintet nélkül a különböző kedvezményekre, a következő volt:

Gőzfürdő	1·44 P
Rádiumos kádfürdő	3·08 «
Porcellánfürdő	1·04 «
Márvány kádfürdő	—·82 «
Uszoda kabinnal	1·20 «
Uszoda szekrénnyel	—·80 «
Diathermiás kezelés	4·— «
Hystamin kezelés	4·— «
Kvarc, Sollux stb. kezelés	3·— «

II. A városligeti Széchenyi Artézi-gyógyfürdő.

A székesfőváros *második* fürdője — az egyesítés előtti Pest városának egyetlen fürdője — a városligeti artézi fürdő, amely az 1913-ban bevégzett felépítés alkalmával kapta a *Széchenyi-gyógyfürdő* nevet.

Történetével — amely a XIX. század utolsó negyedében kezdődik — már részletesen foglalkoztam.

Itt csupán utalok arra a kiegészítő építkezésre, amely a világháború után a pesti oldalt is megajándékozta nagyobbszabású strandfürdővel s utalok arra, hogy az 1935. évben fölvett beruházási kölcsön terhére a Széchenyi-gyógyfürdőnél a székesfőváros újabb artézikútfúrást rendelt el. Ezzel az új fúrással egyrészt azt a célt kívánja elérni, hogy *melegvizet* kapjon a fürdőnek vízzel való ellátására s ezáltal kiküszöbölje azt az anomáliának is nevezhető helyeztet, hogy tudniillik Budapesten, a termák, városában az egyik gyógyfürdő számára a természetes hévvíz pótlására, illetve kiegészítésére mesterségesen melegített vizet használjanak.

Másrészt azonban — *a pestszenterzsébeti dús jódos-sósforrásra való utalással*, — azonkívül a Zsigmondy-féle fúrásnak is megegyező tapasztalatára való tekintettel, megkísérelik egy olyan rétegnek a megnyitását, amely hasonlóképen sós és jódos forrással gazdagítaná a székesfőváros hévforrás kincsét.

*

Meg kell még említenem, hogy ugyancsak most látja el a székesfőváros a Széchenyi-gyógyfürdőt a legmodernebb, a balneotherápiát kiegészítő fizikotherápiai felszereléssel is.

A) *Forrás.*

A gyógyfürdőt a Zsigmondy Vilmos által 1868. évi november hó 15-én megkezdett és 1878. évi május hó 15-én befejezett 970·48 m mélységű ártézi-fúrás útján feltárt 73·87 C hőfokú hévforrás vize táplálja. A fúrás

helye az Andrássy-út északkeleti végén, annak tengelyétől északnyugati irányban 1·3 m-re esik. Ezt a pontot félkör alakban az ezredéves emlék veszi körül.

A forrás vízhozama 24 óránként: 720.000 liter.

A forrás jellege: hidrokarbonátos szulfátos hévvíz. Budapest legforróbb termálvize. A forrás vizét eleinte a régi Nádorsziget kis egyemeletes városi épületből átalakított fürdőházban, az Artézi-fürdőben használták fel. Ez a

A Széchenyi-gyógyfürdő termális strandfürdője

fürdőépület még ma is fennáll, a földalatti villamos végállomása mögött. 1913. évi június hó 3-án megnyílt az új Széchenyi-gyógyfürdő.

1926—27. évben épült a két új népfürdő és a stranduszoda.

B) *A fürdő berendezése:*

1. Férfi termálfürdő 4 medence, 151 öltöző kabin.
2. Női termálfürdő 4 medence, 93 öltöző kabin.
3. 14 darab termál szalonfürdő.
4. 34 darab termál kádfürdő részben iszap, hőlég, szénsavas és villamosfürdőkre és vízgyógykezelésre berendezve.
5. Gép-gyógyászat (Zander).

6. Férfi termál népfürdő 3 medence, 300 öltöző szekrény.
7. Női termál népfürdő 3 medence, 300 öltözőszekrény.
8. Strandfürdő, 3 medence, összesen 2000 m² víztükörrel, 589 kabin, 1376 öltözőszekrény.

C) *Forgalom az utolsó két évben:*

	1934.		1935.	
Termálfürdő	94.548	személy	79.354	személy
Termális népfürdő	254.695	«	215.709	«
Kádfürdők	14.139	«	14.900	«
Egyéb gyógymódok	2.446	«	4.550	«
Strandfürdő	108.269	«	139.608	«
Összesen	**474.097**	személy	**454.121**	személy

A Széchenyi-gyógyfürdő vezető-orvosa: dr. *Simicska* Gábor.

*

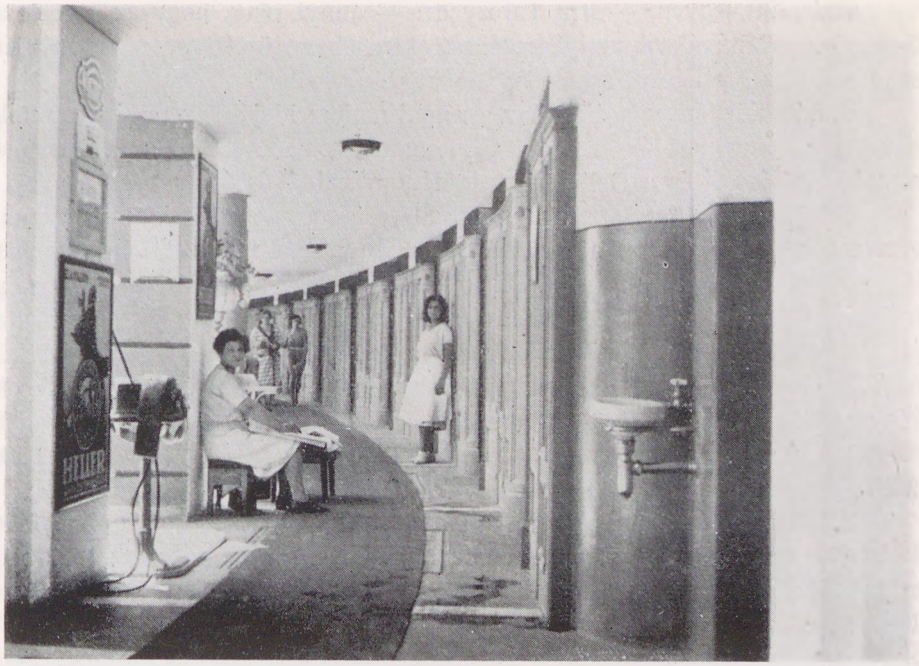
A Széchenyi-gyógyfürdő pénzügyi helyzetét az utolsó hat évben az alábbi kimutatás tárja elénk:

Veszteség:	1930	1931	1932	1933	1934	1935.
Igazgatás	128.126	110.162	100.266	82.110	76.601	66.931
Üzemi kiadás	612.321	567.515	504.170	449.193	480.865	508.977
Kölcsönök kamata	585.444	459.769	427.800	435.642	435.642	447.981
Vegyesek	57.389	46.280	33.530	35.717	—	23.523
Adók, illetékek	31.851	12.190	14.322	16.102	12.642	12.878
Leírások	—	—	—	—	43.931	70.495
Nyereség:						
Fürdő- és ivócsarnok	915.615	735.399	595.031	463.406	471.590	399.295
Bérlemények	33.945	33.813	32.938	25.332	24.353	21.223
Kamatok	2.636	5.284	2.351	1.623	195	126
Különfélék	54.577	—	—	3.384	4.767	39.719
Hiány	1,334.085	421.420	449.768	525.020	602.776	670.423

*

A Széchenyi-gyógyfürdő szolgáltatásainak *rendes árszabása* az 1935. évben — figyelem nélkül a kedvezményekre — a következő:

Gőzfürdő	1·60 P	Iszapgöngyölgetés	2·40 P
Gőzfürdő és uszoda együtt	3·— «	Pótjegy izzasztópakkolásra a fürdőjegyhez	—·70 «
Kádfürdő	1·30 «	Strand-uszoda hétköznap, kabinnal	2·— «
Szalonfürdő	1·60 «	« « hétk. vetk. szekr.	1·20 «
Népfürdői gőzfürdő	—·80 «	« « vasárn. kabinnal	2·50 «
Zander-kezelés	1·— «	« « vasárn. vetk. szekr.	1·50 «
Szénsavas fürdő	3·20 «	« « hétk. ruhafogassal	1·— «
Diathermia-kezelés	6·— «	« « vasárn. «	1·20 «
Villanyfürdő	2·40 «	« « gyermekjegy hétk.	—·40 «
Fényfürdő	2·40 «	« « « vasárn.	—·50 «
Forrólégkezelés	2·40 «		

A Széchenyi-gyógyfürdő kabinfolyosója

III. Szent Gellért-gyógyfürdő és szálló.

Időrendi sorrendben a harmadik gyógyfürdő, amely a székesfőváros, tulajdonába került, a mai Szent Gellért-gyógyfürdő, az egykori Sárosfürdő németül: Blocksbad. Az általános történeti részben ugyan már említettem volt, hogy Budának a törököktől való visszafoglalása után egyidőben (1718—1809) ez a fürdő átmenetileg ugyancsak Buda város tulajdonában volt.

Dr. *Tarczy* Zoltán, a Sárosfürdő egykori orvosa, 1883-ban szintén írt monográfiát a Sárosfürdőről. Ő közli *Thuróczy* krónikája nyomán, hogy a hét magyar vezér átkelése Kelenföldnél, pontosabban a mai Szent Gellért-fürdő tájékán lehetett, mert Thuróczy így jelöli meg a helyet: »in campo secus civitatem Potentianam, ubi nunc villa Kelenföld locata est«. Ha tehát Thuróczy Potentiana néven a mai Promontort érti, akkor az a mező, amelyen a »villa Kelenföld feküdt, azt a rónaságot jelenti, amely a Gellérthegy és Promontor között a Duna hosszában nyúlik el s ez esetben a Thuróczy által említett Kelenföld« a mai Albertfalva területén kereshető. Ha pedig Potentiana néven Tétényt, vagy Adonyt érti, akkor a campus Kelenföld tulajdonképen Tétény—Adony—Hamzsabég és Promontor között levő fensík.

»Bármint legyen, — írja Tarczy dr. — annyi tény, hogy az átkelés a Gellérthegy lábánál, a mai Sárosfürdő közelében történt . . .« Az átkelés után Árpád seregei tovább haladtak és a felhévvizeknél tábort ütöttek.

A Sárosfürdőre vonatkozólag a római malom idejéből semmi nyomunk nincs. Írott emlék ezideig nem maradt fenn arra vonatkozólag, hogy például a rómaiak a József- és a Gellérthegyek hévforrásainál is építkeztek-e?

Schönwiesner Ignác szerint a romaiaknak roppant költséges aquincumi vízvezetékét, szökőkutaikat, fürdőit csupán a ma is létező úgynevezett lőpormalmi langyos források látták el vízzel, izzasztó fürdőikhez pedig melegített vizet használtak. Schönwiesner azt állítja, hogy *a rómaiak sem a józsefhegyi, sem a gellérthegyi hévforrásokat nem ismerhették, mert ezek a rómaiak idejében még nem is léteztek.* Az ő állítása szerint ugyanis ezek a források Kr. u. 455. szeptember 7-én törtek elő a Józsefhegy és a Gellérthegy mélyéből *az aznap dúlt borszasztó földrengés után.* Már pedig a rómaiak uralmának Attila megjelenésével, 451-ben végeszakadt.

Schönwiesnernek ehhez az állításához azonban sok kétség fér. Már *Linzbauer* sem akart hitelt adni neki, mert rámutatott arra, hogy 1822-ben a Józsefhegy lábánál, körülbelül 1000 lépésnyire a Császárfürdőtől, az Irgalmasrend egyik házában *római* kőkoporsót találtak, amely a benne levő csontvázzal együtt zavartalan *vízszintes* helyzetben feküdt a földben. Már pedig ha egy olyan mértékű vulkánikus földrengés rázta volna meg a budai hegyeket, amely a meleg források kitöréséhez szükséges, — akkor, szerinte, aligha maradhatott volna meg ez a koporsó is zavartalan vízszintes helyzetében.

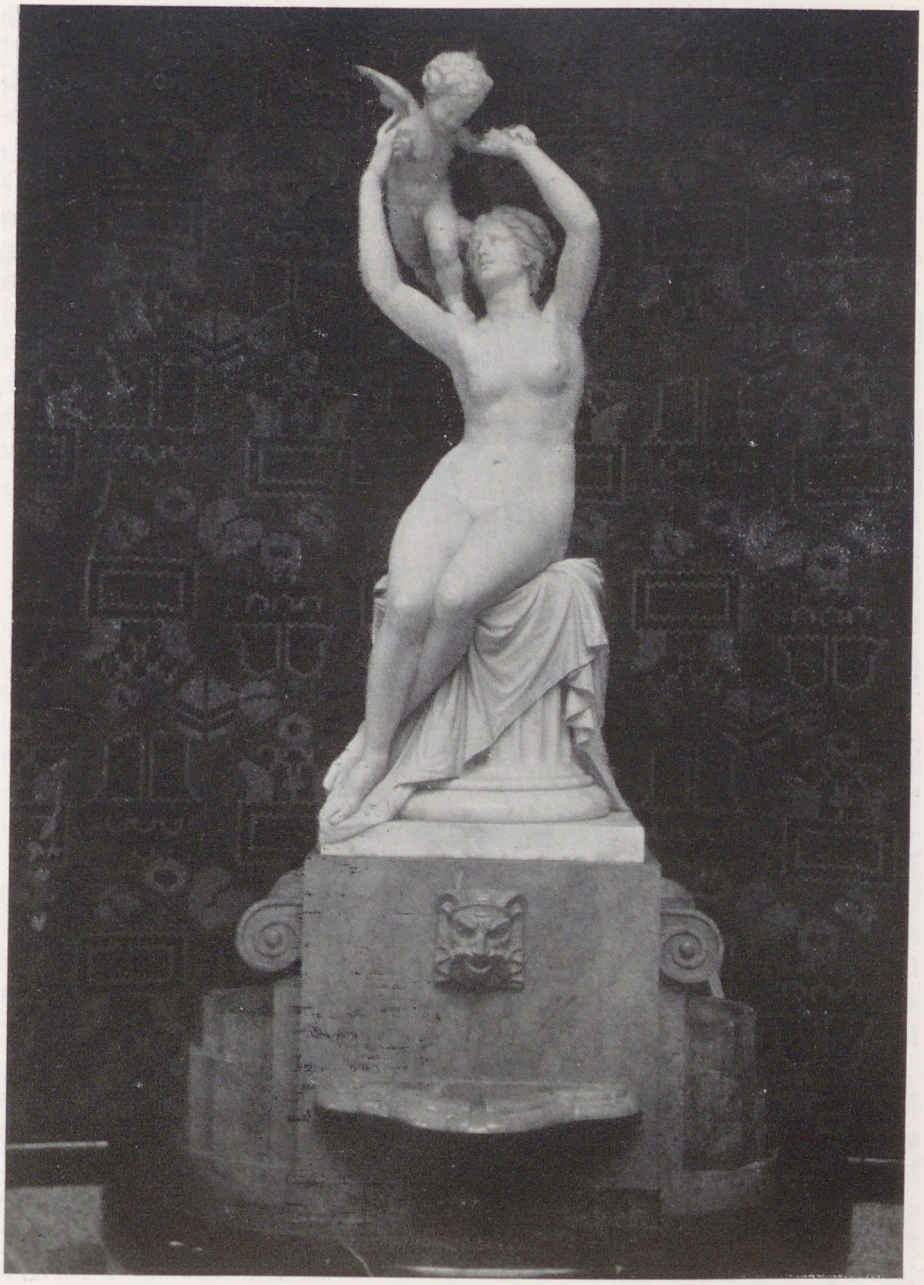
*

Az első, aki a budai fürdőkről — és köztük a Sárosfürdőről is — írt, *Betrandon de la Brocquiére,* 1433-ból. Közlésével már az általános fürdőtörténeti részben foglalkoztam.

Az egykori kútfők szerint 1459-ben a Sárosfürdő helyén állott Szent Erzsébet-falva s ugyanitt lehetett Szent Erzsébet asszony »ispitálya«, amelyről a Margit-legenda is megemlékszik. Ez a kórház lehetett a magva Szent Erzsébet-falvának.

Bonfinius Buda ostromáról (1440) írván, megemlíti, hogy »Óbudára menve, előbb Új Buda külvárost találjuk, mely a meleg vizekhez közel fekszik s felhévvíznek is neveztetik. A déli oldalon a Szent Gellérthegy feletti rész Új, vagy Kis Pestnek, az azon alól fekvő : Szent Erzsébetfalvának, vagy Alhévvíznek neveztetik.«

Oláh Miklós (1464) a Gellérthegy melletti Király-fürdőt (tudniillik a Rácfürdőt, illetve Szent Imre-fürdőt) említve, megemlékezik még más gyógyító forrásokrál is a Szent Gellérthegy tövében, bár nem lehet tudni, hogy a Sárosfürdőt értette-e. »Oláh nem győzi eléggé csodálni — írja Tarczy —

Huszár Adolf: Vénusz és Ámor. — A Szent Gellért-gyógyfürdő fürdőcsarnokában

azt a pazar díszítést, amellyel a budai fürdőépületek Corvinus idejében ellátva voltak, s bár megjegyzi, hogy a Gellérthegy lábánál fakadó melegforrások bizonyos kóralakok ellen milyen jó sikerrel használtatnak, azért lehet gondolni, hogy e fürdőhasználat még nem volt öntudatos s elképzelhetjük, hogy az akkori babonás nép, szemben az orvosi tudomány fejletlenségével, milyen csudahatást tulajdoníthatott mindennemű bajaiban e vizeknek, melyeknek a hegy mélyéből való felbuzogásuk és intenzív melegségük már magában véve természetfelettivel volt határos. Csak a törökök idejében kezdődik a budai hévvizeknek némileg gyógycélokra való használása, amennyiben *Brown* szerint a törökök már különös berendezéssel bírtak lábfürdők számára, azonkívül dörzsöltették, kenették magukat, használták a gőzfürdőket hideg leöntésekkel, voltak száraz légfürdőik, külön kamrákban elhelyezett kőkád fürdőik s végre ők hozták alkalmazásba a kőfürdőket, melyekből nem egy látható ma is a budai fürdőkben. Hogy a Sárosfürdőt is a törökök látták el a szükséges épületekkel, azt bizonyítja a Sárosfürdő közfürdőjének 4—500 embert magába fogadni képes mecsetszerű alakja, mely határozottan török építkezésre vall«.

*

Dr. *Wernher* György 1550-ben megjelent munkájában »Hypomnemation de admirandis Hungariae aquis«, ezeket írja a Sárosfürdőről: »Ugyanott a a szabadban egy, a többinél nagyobb és forróbb fürdő van, mely purgatóriumnak (Fegefeuer) neveztetik, mert valamint a purgatóriumban a bűnösök rossz cselekedeteik különbözősége szerint szigorúbban, vagy enyhébben büntettettnek, úgy ezen fürdő vizének melegsége is különböző. Ha az ember a dunaparti oldalon bemegy, eleinte félhűvös, azután langyos, még beljebb forró, végre kibirhatatlanná válik.«

Aasik Mohamed ben Omar ben Bajezit török író 1596-ban »*Menasir Ol Avarim*« című munkájának a magyarországi melegvizekről szóló fejezetében írja, hogy »a Gürc Éliás legszélsőbb végén buzog fel egy más forrás, *mely a lovak és öszvérek betegségeiben kitűnő hatású*, a felette levő épület a beomláshoz közel áll.«

Ortelius Hieronymus Augustus 1615-ből említi, hogy »a víz a fürdőben folytonosan ömlik, egy sziklából jő, mely felett Blockhaus áll s különösen télen olyan forró, hogy az ember bőrét megveresíti, egyúttal olyan hasznos, hogy hideglelést, rühességet és bélpoklosságot gyógyít«.

Wallsdorf Kristián 1655-ből írja: »a hegy oldalán a Duna mellett van egy fürdő, félig összeroskadva, felette a sziklába vájt nagy üreggel; a víz fölöslege a Dunába folyik, oldalai pedig rundellával vannak bekerítve«.

Brown Eduard 1673-ból említi: »A természettől meleg budai fürdők a világon a legjelesebbeknek tartatnak. Budán nyolc fürdő van, ezek közül az első, mely a Konstantinápolyban vezető úton van, egy téres nagy fürdő,

mely közvetlen a magas, sziklás hegy lábánál buzog fel s Wageweiernek neveztetik s róla a vidéki babonás nép igen sokat tart.«

Hammer említi 1675-ben, hogy »a Gellérthegy aljában, melyet a törökök Karghabairinak neveznek, fekszik a Sárosfürdő vagy Blocksbad«.

A törökök részint Aga fürdőjének, részint Ácsik ilidzsének nevezték. Ugyancsak ismeretes, hogy a török uralom alatt »szűzek fürdője« néven is hívták. Ennek a névnek a fennmaradását igazolja a könyvembe közzétett 1699. évi alaprajz is. Az elnevezés magyarázatául dr. *Vári Szabó* a következőket írja: (ezt a nevet) »azon hagyománnyal hozzák kapcsolatba, miszerint a

Áttekintő kép a Szent Gellért-fürdő hullámfürdőjéről

fürdőben őrizet alatt elrejtve tartott hölgyek laktak, hogy kik lehettek e hölgyek, az agák vagy pasák háremhölgyei? vagy az elrablott és főbb rangúaknak szánt áldozatok? erről hallgat a krónika.« Ezen a magyarázaton kívül azonban dr. *Vári Szabó* bizonyos női funkciózavarok gyógyításával is magyarázza az elnevezést.

Dr. *Toll* Jakab 1687-ből írja: »a külvároson kívül a Szent Gellérthegy lábánál is voltak fürdők, melyek azonban elhagyatva s félig pusztulva vannak«.

Gróf *Marsigli* 1695-ben már csak annyit említ meg a Sárosfürdőről, hogy »*egy összeomlott régi fürdő a Szent Gellérthegy lábánál*«.

A fürdő elhagyatott állapotának magyarázatára jellemző dr. *Stocker* következő megjegyzése: »a Sárosfürdőt a törökök idejében naponként

tapasztalt kitűnő gyógyereje miatt a legtávolabb lakó betegek is seregesen látogatták, *cum tandem* — így folytatja — *de dono Dei gratis dato, lucri causa, male nati curatores, pecuniam exigere soepissent, sicque pauperibus, et vilioris sortis hominibus janua ad thermas praecluderetur, ex improviso corruente aedificio imposterum sepultas fuisse*«.

*

A Sárosfürdőről tehát legnagyobb részben a török időkből maradtak ránk leírások.

Az említett Szent Erzsébetfalva — Kaprinai szerint — Buda egyik kiegészítő városrészét képezte és az *Alhévvíz elnevezés egyedül a Sárosfürdő forrásai, vagy esetleg a már akkor is létezett fürdőépületei után ment át a közhasználatba. Oláh* és *Wernherr* is csak a Sárosfürdőt érthették leírásaikban. A fürdő felett említett magas kőszikla, mint »természetes boltozat« és különösen a *Wallsdorf* által említett *üreges* szikla nem más, mint a mai gellérthegyi Sziklakápolna, az egykori Szent Iván-barlang. Ez inkább megfelel a Wernherr által említett sziklás boltozatnak is, jóllehet az ő leírását egyes írók a Rudas-fürdőre értik.

*

Buda városának a török uralom alól való felszabadítása — 1686 — után a Sárosfürdő épen úgy, mint az összes fürdő is, kincstári tulajdon lett. Azonban, — miként azt már másutt is említettem, I. Lipót császár a Sárosfürdőt a Király-fürdővel együtt, királyi adománylevéllel személyi orvosának, (Leibarzt — egyes írók helytelen fordítása szerint: »testorvosának«) ajándékozta.

Illmer doktor a romok fölé teljesen új épületet emelt. Ennek alaprajza könyvemben megtalálható. Ekkoriban még mindig a Sárosfürdőt *Jungfrauenbad*-nak, vagyis »Szűzek fürdőjének« nevezték.

Illmer doktor halála után — *Miller* közlése szerint — ennek fia és örököse, *Illmer* Károly, 1718-ban eladta a fürdőt Buda városának.

Ilymódon a Sárosfürdő az 1733-ból való — általam másutt tárgyalt — fürdőpropaganda-irat kinyomatásának idejében szintén városi tulajdon volt.

A Sárosfürdőnek erről a városi korszakáról alig van irodalmi feljegyzésünk, pedig elég sokáig, 1809-ig tartott. Még a jó öreg *Linzbauer* sem említ semmi különöset, pedig az ő műve pontos forrásmunka és 1837-ben jelenvén meg, korban is elég közel áll ehhez az időszakhoz. Mindössze csupán annyit említ meg, hogy a város »újra átalakítva« birtokolta a fürdőt egészen addig, amíg Buda városa tanácsi határozattal eladta azt 1809. évi szeptember hó 1-én nyilvános árverésen *Sagits* Istvánnak, aki azonban az időben a tabáni görög nem egyesült vallású község bírája és választott polgára is volt.

Halála után 1812. évi április hó 11-én barátságos egyesség alapján *Sagits* János tulajdonába jutott, majd 1832-ben *Koischor* Szilárd ügyvéd és neje, *Sagits* Zsófia lettek a tulajdonosok.

Ebben az időben a fürdő még csak egy kis, egyemeletes épületből állott, amelyben volt *egy közösfürdő, két kőfürdő, a földszinten 8 fakádas fürdő, az emeleten pedig öt vendég-szoba.* Azonban 1832-ben Koischor a rozzant épület helyébe *tágas, kastélyszerű épületet emelt* és a területhez 2000 négyszögöl új területet is megszerzett. A közösfürdő a sziklába vájt medencével az új épület udvarán, a föld alá süllyedve maradt meg és csupán a magasba emelkedő kupolája tanuskodott a csaknem 500 éves multról. A fürdő mögött »téres kert és sétahely« is létesült. Az új építkezés »nagyszerű tervét boldogult fenséges Nádor József főherceg különös kedvteléssel fogadta és *egyedül az ő magas pártfogásának* lehet köszönni, hogy azt fölépíthette a jelenlegi tulajdonos ; sajnos, hogy azt közbe jött akadály folytán csak félig eszközölhette. Ezen terv szerint a fürdőhelyiség 80 szobából, 60 különfürdőből, a nagy közfürdő fölött gőzfürdő, olvasó és társalgóteremből állott volna« — írja dr. *Vári Szabó.*

*

Linzbauer idejében (1837) a nagy közös népfürdőben a fürdés díja 2 krajcár volt, a két kőfürdőben 24 krajcár, az egyik kőfürdőben 12 krajcár, az emeleti nyolc kádfürdőben 30 krajcár.

A fürdő elhasznált vize a Dunába folyt, egy befalazott medencében beteg lovakat fürdettek.

Linzbauer idejében a forrásvíz hőmérséklete mindössze 37° R volt.

A Sárosfürdő mellett volt még egy katonai kórházi fürdő is, amelynek vezetője Linzbauer idejében dr. *Tschöppern* katonaorvos volt.

*

A Sárosfürdő épülete a XIX. század közepén még csak félig volt kész. Az elnevezésre vonatkozólag *Wachtel* doktor is megjegyzi, hogy a nevét a főgyüjtő medencében képződő iszapról, sárról kapta. A közös fürdőben 200 személy fürödhetett egyszerre. Azonkívül volt még 10 kőfürdő a nagyobbik udvarban és a 5 a kisebbik udvarban. A fürdőhöz tartozott még néhány jól berendezett szoba is a fürdővendégek számára. A Sárosfürdő vizének hőmérséklete 37° R volt és Wachtel megemlíti, hogy a közös fürdőnek kupolaformájú oszlopcsarnokában a levegőnek állandó hőmérséklete 26·4° R, ennélfogva ez a fürdő volna hivatva arra, hogy itt *termális gázfürdőt* rendezzenek be. Megemlíti azt is, hogy az akkori tulajdonos hajlandó volna ezt berendezni, amennyiben az orvosok kívánják.

Molnár János vegyi analizise szerint a Sárosfürdő gyógyvize ásványi tartalom tekintetében messze felülmúlja Buda összes hőforrásait. Wachtel szerint pedig legfontosabb jelentősége van *a termális iszapnak*, amely a Józsefhegy két forrását kivéve, *Budának összes hévfürdőjében megtalálható* ; a Sárosfürdőben azonban egészen különleges minőségben és mennyiségben fordul

elő. Ez az iszap Wachtel szerint piszkosfehér színű és két rétegre osztható. A felső puha, némileg összetartozó kocsonyás anyag, »amely analógnak tekinthető az *albuminnal*, míg az alsó nem egyéb, mint a hely alkotó kőzetének porrá bomlott része, miként azt a mikroszkópi vizsgálatok tanusíthatják.«

Hunfalvy szerint a Sárosfürdőt a XIX. század közepén rendesen csak a szegényebb osztálybeliek és a szomszédos katonai kórház betegei látogatták.

A Wachtel dr. által is említett iszap és »thermoprotein« csak az elhanyagoltság következtében mutatkozó homokolódás, kőkopás és beszennyeződés volt, mert megfelelő tisztítás után eltűnt a »thermotein« és eltűnt az iszap is.

*

A *Gerlóczy* Gyula—*Dulácska* Géza féle 1879. évi leírásban csupán azt olvassuk a Sárosfürdőről, hogy »a Gellérthegy délkeleti meredekjének tövében, a Dunapartra, a tabáni Aldunasor 34. száma alatt fekszik ; vize a sziklaüregekben nyolc forrásból fakad ; a legmelegebb forrásnak vize a Duna vízállásához képest 44°—48° C mérsékletű. A források vízbősége a Dunának 2·8 m magas vízállásánál 2850, annak 3—8 m magas vízállásánál pedig 3800 hektoliter.

Dr. *Tarczy* Zoltán szerint 1883-ban a fürdőépület beosztása következő volt : az emeleten 21 lakószoba betegek számára, az egész épület hosszát átfutó, két végén beüvegezett tágas folyosóval, melyről gyönyörű kilátás nyílott a Dunára s az átellenes Pest palotasoraira. A földszinten volt két porcellán-, 17 kő- és két pléh-kádfürdő, továbbá pénztári és vendéglői helyiségek. Az épület tágas és platánokkal beültetett udvara a »Nagy gyógyudvar« nevet viselte. A földalatti helyiségekhez az úgynevezett »Kis« gyógyudvaron át lehetett jutni, melybe tágas lépcső vezetett le. Ebből a »Kis«-gyógyudvarból, mely a nagy gyógyudvarnál két öllel mélyebben feküdt, balra a konyhába és mellékhelyiségekbe, jobbra pedig a közösfürdőbe és a körülötte fekvő földalatti öt kőfürdőbe lehetett jutni. A nagy közösfürdő felett egészen a kupola csúcsáig kiterjeszkedett a levegő oszlop, mely állandóan 35 R hőmérsékkel bír, s amelyet a közösfürdő forró vize táplált. Az épület mögött egy tágas és jól gondozott kert terült el, mely árnyas fáival és balzsamos levegőjével a betegek és üdülők kedvelt helyéül szolgált s lényegesen előmozdította gyógyulásukat.

*

A Sárosfürdőnek nyolc külön forrása volt. Ezek közül egy, a legmelegebb s iszapban leggazdagabb Tarczy dr. közlése szerint a 40° R hőmérséket jóval meghaladta. Ez a forrás a fürdőépület alatt, a Gellérthegy mélyéből fakadt és az udvaron levő tartalék sziklamedencébe ömlött, ahonnan a földszinti fürdőket szivattyú segélyével látták el vízzel, a fölösleges víz pedig a nagy közösfürdőbe folyt. Valamennyi forrás egyenkint égerfacölöpökkel volt

bekerítve. Ezek a cölöpök egészen meg voltak kövesülve s mindegyik forrás körül három sort képeztek. A sorok közei oltatlan mész, kavics és agyaggal voltak kitömve, oldalaik pedig szurokszerű anyaggal bevonva.

A források vízbőségére vonatkozólag dr. *Vári Szabó* közli, hogy a Duna 8 lábnyi magassága mellett 24 óra alatt 9000, a Duna 10—12 lábnyi magassága mellett 12.000, a Duna 15 lábnyi magassága mellett pedig »kimeríthetetlen mennyiséget szolgáltat s hőfoka az 50 R°-ot megközelíti.«

*

A dr. *Gerlóczy* Gyula és dr. *Hankó* Vilmos-féle, 1891-ben megjelent budapesti balneográfiában az egykori Sárosfürdőről a következőket olvassuk:

»Ott, hol a Szent Gellérthegy emeli fel roppant fejét, a hegynek legvégső délkeleti meredek sziklacsúcsa tövében van a Sárosfürdő gazdag forrása. *Maga a fürdőépület a Duna partjától* mintegy hat méternyi széles országút által van elválasztva. A ház sziklalapra van építve; innen kocsival vagy pedig gyalogutakon könnyen lehet a Gellérthegy ormára feljutni.

E helyen állott *Erzsébetfalva*. A forrás vize sok iszapot vagy sarat választ ki, e nyúlós, nyálkás sártól kapta a fürdő a »Sárosfürdő« elnevezést. Német nevét — Blocksbad — a törökök által a Szent Gellért-templom romjai mellé épített őrháztól, az úgynevezett Blockshaustól nyerte.

A fürdő történetére vonatkozólag csak homályos adatokkal rendelkezünk amennyiben a régibb írók — mint Béla király névtelen jegyzője is — műveikben a budai fürdőkről csak általánosságban tesznek említést. *Bertrandon* (1433), *Bonfin* (1440), *Oláh* (1464), *Wernher* (1550), *Mohamed Ben Omer* (1597) munkáiban már a Sárosfürdőre utaló leírásokkal találkozunk. Egyes írók szerint már a rómaiak idejében ismeretes volt a fürdő, míg mások annak nagy részét a török uralom idejéből származtatják.

Annyi bizonyosnak látszik, hogy Buda visszafoglalása után (1686) a Sárosfürdő az állam tulajdonába ment át, de elhanyagolt állapotban maradt mindaddig, míg I. Leopold császár a fürdőházat testorvosának, wartenbergi dr. *Ilmer* Frigyesnek adományozta, ki a rozzant épület helyébe 1687-ben fürdőszobákkal berendezett csínos épületet állított s általában a fürdőre több gondot fordított. Halála után a fürdő vétel útján Buda város tulajdonába került, 1809-ben pedig nyilvános árverésen a *Sagits*-család vette meg, melynek törvényes leszármazottai maig is birtokukban tartják azt. A fürdő épületét 1832-ben nagyobbították s csinosították; azóta azonban mitsem változtattak rajta, *pedig a fürdőépületnek átalakítása, nagyobbítása a különben igen látogatott fürdő és a közönség érdekében nagyon is kívánatos volna.*

A Sárosfürdőnek *nyolc külön forrása van*, melyek közül a legmelegebb és iszapban leggazdagabb a 40° R hőmérséket jóval meghaladja; a víz a fürdőépület alatt a Gellérthegy mély sziklacsoportjából fakad s innen a

nagy gyógyudvarban levő tartalék sziklamedencébe ömlik, miből szivattyú segélyével a földszinti fürdőket látják el, fölöslegét pedig a nagy közös fürdőbe bocsátják. A források mindegyike cölöpökkel van körülvéve, mely cölöpök elkövesültek és minden forrás körül hármas sort képeznek. A cölöpsorok közei mész, kavics és agyaggal vannak kitöltve. A források nagy mennyiségű vizet produkálnak ; a napi vízmennyiség a Duna alacsony vagy magas vízállása szerint 8000—20.000 köbláb között váltakozik.

A víz kristálytiszta, átlátszó, szín és szagnélküli, kissé sós ízű. A levegőn, nyitott edényben állva, csakhamar zavarossá lesz és fehér korpaszerű üledéket képez ; hideg helyen, zárt edényben tartva, minden csapadék nélkül hosszabb ideig eltartható. Fajsúlya 1·006.

Vizét, úgyszintén iszapját is *Molnár* János vegyelemezte. Szerinte van egy liter forrásvízben :

Kaliumsulfat	0·061	gm
Natriumsulfat	0·368	«
Calciumsulfat	0·131	«
Chlornatrium	0·264	«
Chlormagnesium	0·031	«
Aluminiumphosphat	0·013	«
Mészphosphat	0·009	«
Natriumphosphat	0·014	«
Natrium-lithium phosphat	0·002	«
Mészcarbonat	0·537	«
Magnesiumcarbonat	0·108	«
Vascarbonat	0·005	«
Mangancarbonat	0·007	«
Kovasav	0·010	«
Szerves anyagok	0·010	«
Összesen	**1·580**	gm
Szabad szénsav	11·95	cm^3
Nitrogén	1·10	«

Az iszapban, mely mennyiség és tisztaság tekintetében minden budai forrást fölülmúl, van egy sajátságos alkotó rész, mit Molnár következőleg ír le : »Az iszap egy, a víz felületén úszó és kőfalakra, lépcsőkre tapadó, fehér-szürke, mocskos, nyálkás, sikamlós, nyulékony, enyvhez hasonló váladék, mely két fő alkatrészből áll : a felső lágy kocsonyás gyurma, mely a fehérjéhez hasonlít ; az alsó ellenben nem egyéb, mint a hegynek legfinomabb porrá feloszlott kőzete, mit górcső segélyével be lehet bizonyítani«.

Molnár ezen albumin-féle anyagot minden budai forrásban föltalálta s azt »*thermoprotein*« vagy »*thermotein*« névvel írta le.[1])

[1]) Erről már több ízben említettem, hogy nem alkotórésze a forrásvíznek, hanem szennyeződés következtében keletkezett, mert amióta a forrásvizeket és a fürdőket tisztán kezelik, azóta nem fordul elő.

A Sárosfürdőt a magas hőfokú égvényes hévvizek osztályába lehet sorozni.

A fürdő berendezése nem oly díszes és kényelmes, mint ahogy azt csodás hatású vize megérdemelné. Mint említettük, épülete már meglehetősen régi, mindazonáltal jó karban tartott. Hasonlóképen jó karban vannak fürdői is, melyek egyszerűek ugyan, de tiszták.

Az egyemeletes fürdőépületben 21 lakószoba van fürdővendégek számára. A szobák ára naponkint 80 krajcártól két forint 50 krajcárig váltakozik. Télen jutányosabb.

A fürdőépület folyosói üveggel födöttek, szél és por ellen védettek, miáltal a téli hónapokban is lehetővé van téve a fürdők használata. Az épület tágas udvara »nagy gyógyudvar« nevet visel. Van a fürdőnek szép árnyékos parkja is, csupán bennlakó fürdővendégek üdülésére és használatára fenntartva.

A földszintén van két porcellán, tizenhét kő- és két pléhkádfürdő.

A földalatti helyiségekhez az úgynevezett »kis gyógyudvaron« át juthatni, melybe tágas lépcső vezet. E kis gyógyudvarból jobbra a közös fürdőbe és a körülötte levő öt földalatti kőfürdőbe jutunk.

A nagymedencéjű közös fürdő, *mint törökös kupolája is elárulja*, a török uralom idejéből való. E közös fürdőben a levegő állandóan 35° R meleg. *Sajnálatos, sőt némileg demoralizáló az, hogy a közös fürdőben 20—30 férfi, ugyanannyi nővel együttesen fürdik.*

Fürdőárak: a két porcellán fürdőben 45 krajcár, a márvány-kádfürdőben 30 krajcár, a tágas és tiszta kőfürdőben 20 krajcár s a közös fürdőben személyenkint hat krajcár.

A fürdő nagy forgalmú ; számosan keresik azt fel vidékről is s a kádak csekély száma miatt *gyakran kell várakozniok a látogatóknak.* E bajon a tulajdonosok már a közel jövőben segíteni kívánnak azáltal, hogy az épületet kibővítik s így mintegy 20 új kádfürdőt állítanak föl.

A fürdő a *Ságits*-család tulajdona.

Közlekedés a fürdőhöz igen silány. Beszámítva a vámháztól öt percenkint induló csavargőzösöket, más direkt közlekedés nincs ; *s habár a fürdő nem a főváros tulajdona, a számos beteg látogató érdekében kényszeríthetné a hatóság a Rudasfürdőig közlekedő társaskocsikat a Sárosfürdőig való menetelre.*

A Sárosfürdő kiváló gyógyító hatása leginkább érvényesül *köszvényes és csúzos bántalmaknál.* Akut és krónikus *izületi és izom-rheumatizmus, neuralgiák, lobos folyamatok* után fönmaradó izzadmányok, *izületi merevségek, ankylosis, hüdések, csontbántalmak, görvélyes megbetegedések, a nyálkahártyák hurutos bajai, némely bőrbetegség*, ezek azon bajok, melyekkel leggyakrabban keresik föl a Sárosfürdőt. Nagyon természetes, hogy *e bajok bármelyikénél is sikerrel csak úgy használható a fürdő, ha orvosi tanácsra alkalmaztatik;* sőt egyes esetekben, tekintve a víz magas hőfokát, annak használata határozottan ellenjavult. Így : szervi szívbántalom eseteiben, továbbá az ütőerek athero-

matosus elfajulásainál, pericarditikus izzadmánynál egyáltalán ne használtassék a fürdő. Ne rendeltessék olyanoknál sem, akik gyakorta szenvednek vérköpésben, vagy egyébiránt vérzésre hajlammal bírnak, úgyszintén ne használják azt congestiókban szenvedők sem.

A fürdő orvosa dr. *Vörös* Richárd, jeles szakértelemmel vezeti a betegek gyógykezelését, valamint a fürdő egészségügyét.«

*

A Ferenc József-híd megépítésével kapcsolatban azonban a hídfő budai oldalán igen sok épület esett áldozatul, így a Sárosfürdő is. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa előbb kisajátította, később, miként láttuk, a fővárosnak eladta. A régi közfürdő a föld alatt még ma is látható. A boltozatot egy hatalmas cementoszlop támasztja meg.

*

A székesfőváros nagyszabású építkezéssel 1918-ban megnyitotta az új *Szent Gellért-fürdőt*, melyet később kiegészített a hullámfürdővel és a pezsgőfürdővel.

*

A Szent Gellért-fürdő gyógyszállója — szoros összefüggésben a fürdővel — még a legkényesebb igényeket is kielégíti.

A) *Források:*

A gyógyfürdő 12 forrása egy földalatti kupolás forrásmedence csarnokban fakad.

A források átlagos hőfoka 47° C.

A források vízhozama 24 óránként átlag 2,000.000 liter.

A források felfakadási nívója a Duna 0 pontjához lépest — 1·06 és + 1·12 között van, legnagyobb vízmagasság a forrásmedencében + 3·16 m.

A gyógyvíz jellege: Hidrokarbonátos és szulfátos hévvíz.

Rádiumemanáció tartalma: 37·3 emán/lit.

Ezek a források táplálják a gyógyfürdő összes medence- és különfürdőit.

Az 1926. évben szakértői vélemények alapján abból a célból, hogy a fürdő mellett elhúzódó tektonikai vonal mentén a mélyből feltörő termális víz a hidegebb vizekkel való érintkezése előtt, feltárassék és az így nyerhető 60° C vagy ennél is magasabb hőfokú víz a fürdő és szálló fűtésére felhasználtassék, egy 142·50 m mélységű fúrás készült. A mélyfúrás a várt eredményt

nem hozta meg, mert a feltárt víz hőmérséklete 48° C hőfokú és így fűtésre alkalmas nem volt. A fúrás útján feltárt termálvíz kémiai elemzésének adatai csaknem teljesen megegyeznek a régi források elemzésének adataival.

24 óránkénti vízszolgáltatása 600.000—8000.000 liter volt. Ennek a fúrt forrásnak vizét a fürdő ezidőszerint nem használja fel, azonban az a termálvíz szükséglet értékes tartalékául szolgálhat.

A kút fekvése, a Gellért-tér és Kelenhegyi-út összetorkolásánál, a sziklakápolna alatt, kiválóan alkalmas egy művészi kivitelű ivókút kiképzésére.

A gyógyfürdő fekvése.

A gyógyfürdő főépülete és parkja a Gellért-tér, Kelenhegyi-út és Kemenes-utca által határolt 4178·50 négyszögöl kiterjedésű telket foglalja el. A fürdő későbbi fejlesztése, valamint a gazdasági épületek (kazánház, mosóda, személyzeti lakások, kertészet) elhelyezése céljára, a főváros a Horthy Miklós-út, Kemenes-utca, Mányoki-utca és Orlay-utca által határolt telektömbből megfelelő nagyságú területet szerzett meg.

A gyógyfürdő berendezése.

1. *Férfi termálfürdő:* 3 medencével, 145 nagyrészt pihenő kerevettel ellátott öltözőfülkével.
2. *Női thermálfürdő:* 3 medence, 105 hasonló elrendezésű öltözőfülkével.
3. *Külön iszapkezelés:* 9 fürdővel ellátott kezelőhelyiséggel.
4. *Társas iszapkezelés:* külön férfi- és külön női osztállyal.
5. *32 termál kádfürdő* szénsavas és speciális gyógyszeres fürdőkre berendezve.
6. *Hőlégkezelő osztály.*
7. *Férfi és női vízgyógyintézet.*
8. *Férfi és női napfürdő.*
9. *Mechanoterápia (Zander).*
10. *Inhalatórium és pneumatikus kamra.*
11. *Elektroterápia*, diatermia, Franklinizáció, D'Arsonval, fénykezelések, ultrarövid-hullám kezelések, elektromos fürdők.
12. *Nőgyógyászati kezelések:* négy speciális fürdővel, elektromos és hőkezelések.
13. *Röntgen-osztály:* felvételek és kezelések.
14. *Laboratórium*, anyagcserevizsgálatok, elektrocardiográf.
15. *Fedett uszócsarnok* (pezsgőfürdő) 260 m² területű vízmedencével.
16. *Hullámfürdő* 560 m² területű vízmedence, 286 öltözőkabin, 160 öltözőszekrénnyel.

A gyógyszálló

240 szoba, 340 ággyal, 80 fürdőszoba.

Forgalom az utolsó két évben:

a) *Fürdők:*

	1934	1935
Thermálfürdők	101.049 személy	97.398 személy
Kádfürdők	20.031 «	18.279 «
Iszapkezelés	20.940 «	25.460 «
Vízgyógykezelés	11.938 «	11.902 «
Hullámfürdő és úszócsarnok	89.740 «	126.404 «
Különböző kezelések	21.512 «	25.170 «
Összesen	**265.210** személy	**304.613** személy

b) *Szálló:*

Érkezett vendég:		
belföldi	3.174 személy	2.824 személy
külföldi	8.074 «	9.157 «
Az eltöltött éjjelek száma	73.514	82.101

A Szent Gellért gyógyfürdő vezető-orvosa: dr. bilkei *Pap* Lajos, aki egyúttal a főváros összes fürdőinek is vezető főorvosa.

A Szent Gellért-gyógyfürdő és szálló pénzügyi helyzetét az utolsó hat évben az alábbi kimutatás tárja elénk:

Veszteség:	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Igazgatás	257.199	241.306	200.029	184.576	196.429	210.634
Üzemi kiadás	953.547	818.706	728.219	747.322	955.133	990.111
Tartalékolás	12.000	12.000	20.000	40.000	—	—
Kölcsönkamat	446.140	688.712	683.490	423.603	426.921	440.161
Vegyesek	151.172	150.035	101.328	104.156	—	130.402
Adók, illetékek	64.868	62.679	65.062	63.628	59.980	55.660
Leírások	—	—	17.244	14.408	30.163	107.386
Nyereség:						
Fürdő	759.948	603.100	514.080	421.333	442.841	1,222.641
Szálló	882.249	732.866	607.158	573.430	597.679	
Bérlemények	134.351	131.187	109.684	97.543	91.880	97.247
Kamatok	—	—	—	—	6.920	4.494
Különfélék	110.388	125.243	106.292	95.029	93.793	193.370
Hiány	54.735	381.040	478.158	390.359	435.512	416.601

*

A Szent Gellért-fürdő *szolgáltatásainak rendes árszabása* pedig az 1935. évben — figyelem nélkül a kedvezményekre — a következő:

Termálfürdő	1·60 P	Diatermia kezelés	4·— P
Kádfürdő	1·60 «	Hystamin kezelés	4·— «
Napfürdő	1·20 «	Villanykádfürdő	4·— «
Díszfürdő	3·— «	Kvarc, Sollux stb. lámpa kezelés	3·— «
Habfürdő	4·— «	Galvános vagy farádos áram	3·— «
Iszapgöngyölés külön kabinban	2·50 «	Tonisator, vagy orvosi masszázs	3·— «
Iszapgöngyölés társas helyiségben	2·— «	Zander-kezelés	1·20 «
Helyi forrólég kis készüléken	1·50 «	Nőgyógyászati sós ülőfürdő	2·50 «
Hőlég, nagy szekrényben	3·— «	Hullámfürdő belépő d. e. 1·80 P,d.u.	1·50 «
Szénsavasfürdő pótjegy	1·— «	Hullámfürdő kabin 3 személyre	1·20 «
10 vízgyógyászati kezelés	15·— «	Pezsgőfürdő belépő	1·80 «
Inhaláció	2·— «	Pezsgőfürdő kabin 2 személyre	—·60 «
Pneumatikus kamra	3·20 «	Hullámfürdő szekrény d. e.	—·40 «
Gyógymasszázs tagra	—·80 «	Hullámfürdő szekrény d. u.	—·30 «
Gyógymasszázs egész testre	1·20 «	Pezsgőfürdő szekrény	—·30 «
Rövidhullám kezelés	10·— «		

IV. A Szent Imre-gyógyfürdő (egykori Rácfürdő).

Időrendben az egykori Rácfürdő — 1931. évben kapott új elnevezése szerint Szent Imre-fürdő — a legújabb szerzeménye Budapest székesfővárosnak.

Bertrandon de la Brocquiére 1433-ban azt írja, hogy itt fürdőház állott, Zsigmond királyi palotáján kívül.

Oláh Miklós megírja, hogy ez volt a *királyi fürdő.*

Taferner megemlíti, hogy Mátyás király korában a vár legkülsőbb körfalától boltíves folyosó vezetett a fürdőhöz.

Az eddig említett kútfők közül egyik sem írja le a fürdőt, csak *Brown* említi meg, hogy kupolás fürdő volt.

Buda várának visszafoglalása után, miként azt már megírtam, királyi kézirattal a babiloni *Pergasi* János családjának tulajdonába került. Ezúttal csak azt közlöm még, hogy *Palugyay* Imrének »Buda-Pest szabad királyi városok leírása« címen 1852-ben megjelent munkájában, amellyel egyébként több helyen bővebben is foglalkoztam, a következőképen olvashatjuk Lipót király adománylevelét, amellyel Buda várának 1686. évi visszafoglalása után a fürdőt a babiloniai születésű *Bergasi* Jánosnak adományozta:

»LEOPOLD etc. Getreue Liebe, Vir haben in Gnaden Bewilliget, dass dem Carl Johann Berkazy von Babilonien gegen auf höb, und Cassierung, der Ihme, zu seiner Jährlichen Pension (über die so forthin laufende 200 Gulden) Weithers aussgesezte 400 gulden, de praeterito, so wohl als in futurum dass so genannte Kleine Raitzen Bäädl, in der Ofner Vorstadt und die zu gehör, für Sich, und seine Kinder, Erbaigenthümlich Verliehen und überlassen worden solle. Befehlen Euch demnach gnädigst, dass Ihr solches der

ordnung nach ad notam nehmen, und das Bäädl sambt der zugehör, hierauf dem impretanten, Würcklichen eiraumben und übergeben sollet: allermassen daran Vollzohen wirdt unsser gnädigst entschlossener willen, und Meinung, geben in unsserer Stadt Wienn, den 26-ten Marty, im 1669, Unsserer Reiche des Römisch im 38-ten des Hungarischen im 41-ten und des Böhmischen im 40-ten Jahr. *Leopold* m. p. Seyfridt Christoph Graf *Breiner*. Ad mandatum Electi Domini Imperatoris proprium Johann Wolckhardt Graf von *Lonzin* m. p. Jac. Theo. von *Mayren*«.[1])

*

Pergasi gyermekeiről *Linzbauernél* bővebben olvasunk: Mária Dominika nevű leánya *Gillig* József kerületi komisszárius felesége lett s 1760-ban még a fürdő tulajdonában volt. 1774. évi december hó 22-én azonban ő, Ignác nevű fia és a másik résztulajdonos: báró *Willisek* (?) Franciska, sz. *Duhek* Katalin eladták *Zágler* Márkusznak.

Linzbauer idejében a nagy közös fürdőben a fürdés ára két krajcár, az előszobákkal ellátott kőfürdőkben 1—2 személynek 24 krajcár, a többiben 12 krajcár volt. Az emeleten a bérlő lakása mellett négy kiadó szoba is volt.

A forrás hőmérséklete Linzbauer idejében 38° R volt.

*

Hunfalvy ezt írja a Rácfürdőről: »ez a rácz templom közelében a Gellérthegy éjszaki alján van. Egykor Mátyás király kedvencz fürdője volt, királyi kertjei egész odáig terjedtek, s a fürdő boltozott folyósó által a várpalotával vala kapcsolatban. I. Lipót Berkázy Károly Jánosnak ajándékozta, most Zagler örökösei (Pfisterer) bírják. E fürdőben a közös fürdőn kívül 8 kőfürdő s négy lakszoba van. A víz 36° R meleg.«

*

A Rácfürdőt tehát — miként a történelmi részben is említettem — még Mátyás király építtette ki olyan királyi pompával, hogy sokáig ezt a fürdőt nevezték király-fürdőnek. Azonban XIX. század közepén, amikor dr. *Wachtel* Dávid orvos a Bach-kormány rendeletéből az összes ásványvizeket és hévforrásokat vizsgálta, meglehetősen elhanyagolt állapotban találta ezt a fürdőt, miként meg is jegyezte: »Az egykori fényes pompának ma már csak nagyon kevés nyomát lehet megtalálni, ellenben *annál több piszkot és tisztátalanságot*. Ebben az ízléstelen és ócska épületben öt tükörfürdő volt, előszobával ellátva, 7 tükörfürdő előszoba nélkül, egy közös fürdő és 6 fürdőszoba fa,

[1]) Ez az idézet Palugyay munkájából van átvéve szóról-szóra. Bizonyos azonban, hogy az évszám sajtóhiba, mert az adományozás csakis Budának 1686-ban történt visszafoglalása után volt lehetséges s így az évszám helyesen: 1696 lehet.

valamint cinkkádakkal ellátva. A közös fürdő személyenként 6 krajcárba került és minden további személy 3 krajcárt fizetett. Egy kádfürdő ára 12—20 krajcár volt, egy kőfürdő ára pedig 12 krajcár, azonkívül pedig minden további személy 6 krajcárt fizetett.«

Ebben a fürdőben is megtalálták a *thermoteint*, amelyről sokáig azt hitték, hogy valamilyen értékes alkotóeleme a hévforrások vizének, — mindaddig, amíg az újabb kutatások megállapították, hogy thermotein néven ismeretes anyag nem más, mint tisztátalanság és az elhanyagoltság következménye.

A Rácfürdő tulajdonosa a XIX. század közepén *Pfisterer* Károly volt, a bérlő pedig *Réder* Gyula.

*

A fürdőt 1860-ban *Heinrich* Nep. János orvostudor megvásárolta.

Tetemes költséggel olyan fürdőintézetté alakította át, amely — egy egykorú leírás dícsérő szavai szerint — »dísz, csin kényelem és célszerűség tekintetében mintának vehető s amilyennel a főváros egyetlen hasonló intézete sem mérkőzhetik«.

A »Wiener Medizinische Wochenschrift« 1866. évi május hó 26-i számában a szerkesztő, *Wittelshöfer* írt a Rácfürdőről hosszú és részletes tudósítást, amelynek egyes részeit a magyar lapok, — így a Pesti Napló 1866. évi július hó 13-án megjelent száma is, — leközölte. A »Wiener Medizinische Wochenschrift« cikkének néhány szakaszát — *Radó* Richárd szerkesztő úr szíves közlése és fordítása alapján — az alábbiakban közlöm:

»A Ráczfürdő — mint a Phönix, hamvaiból — pompásabban emelkedett ki, mint valaha volt, gyógyítólag hatva, mint mindig. E tulajdonságát a mostani tulajdonos gyakorlott szemmel felismervén, valóságos gyógyhellyé varázsolta, minő kevés van az államban, s egyetlen sem a gyógyforrásokkal hasonlóan ellátott más országokban.

A pompás és csínos intézet ismertetése legjobb szolgálatot tehet e tekintetben.

A már régebben is fennállott nagy és kis gyógyudvar épületei mellé, melyek megfelelőleg átidomíttattak, Heinrich dr. még két nagy csarnokot építtetett, melyek mind építészeti csin, mind belső szerkezetre nézve meglepően kitűnőek. A kisebb, azelőtt nyílt gyógyudvar, üvegtető alá került s egy kőfürdővel szaporíttatott úgy, hogy most abban *hat kőfürdő van*, melyek mind újra kiigazíttatva, elegendő világossággal láttattak el. A közösfürdő fenn üveges nyílást nyert, hogy világosság és levegője legyen.

A nagy udvar arányos homlokzatot nyert, melynek szárnyai egyemeletesek, míg a közepe kétemeletes és vasrácsozattal van kerítve. A már meglévő hat kőfürdőt és hat kádfürdőt még négy kőfürdővel szaporította az új tulajdonos. A platánokkal árnyazott nagy udvarra szép szökőkutat állított.

Idegen vendégek számára is gondoskodott a szükséges lakszobákról, s az új homloképület első emeletén *24 kényelmesen bútorozott szoba van e célra rendezve. Helyi vendégek* számára is több szobát rendezett be, kényelmes ágyakkal ellátva, hogy a házon kívül lakók — mielőtt kiindulnának — magukat kipihenhessék.

A második emeleten tágas tánc- és társalgóterem van.

A régi épület nyugati részén van a bejárat az újabba, az alsócsarnoknál, mely egészen fedve és télen át fűtve van.

A belső használatra szánt gyógyvíz, a pénztári csarnokban felállított szobor kezében levő kupából folyik ki, e csarnokban orvosi utalványozás mellett *másféle ásványvizeket* is kaphatni.

Az alsó csarnokban 20 kőfürdő és két kettős káddal ellátott fürdő nyílik. Mindenik fürdőnek tiszta és kényelmesen rendezett szobája van, ezek világosság- és légmérséklővel, fecskendőkkel és gőzbevezetővel vannak ellátva; minden szobácskában óra van, mely az órát és percet mutatja, hogy a fürdésre kiszabott időt minden vendég pontosan megtarthassa.

Az első csarnokból kurta lépcsőn a felső kádas fürdőszobák csarnokába jutunk, mely szobák szintén igen csinosan és ízléssel vannak bútorozva, világosak és lakályosak és öntöttvaskádakkal vannak ellátva.

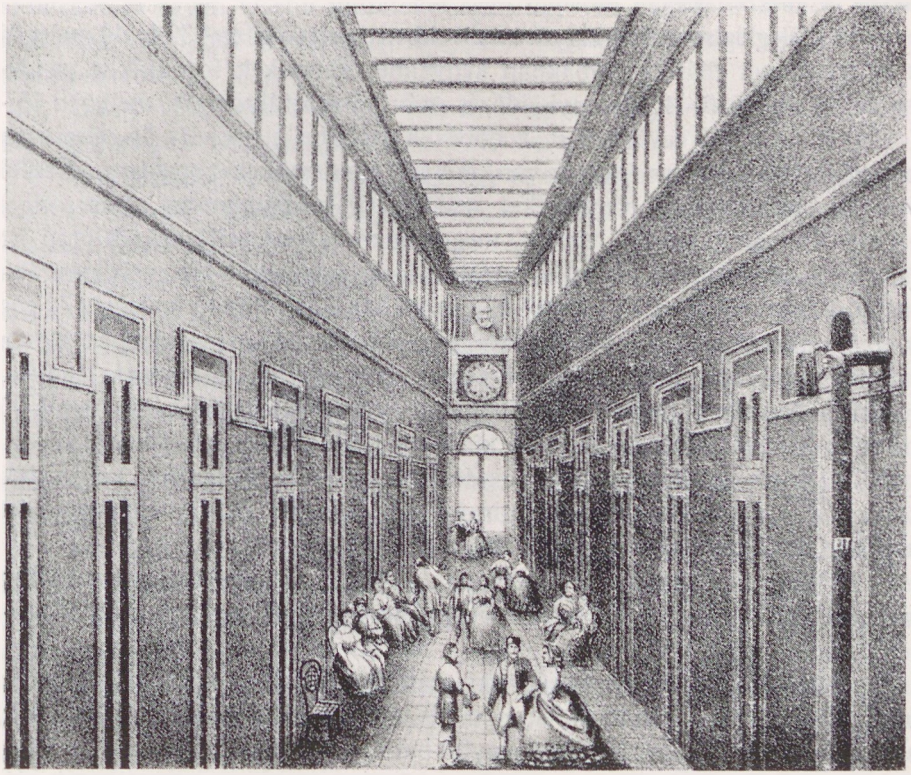
Hogy azonban e művét megkoronázza, a mult év folyamán Heinrich dr. a *Flóra-fürdőt* s ezenkívül a Buda-Pest ritkaságai közé számítandó új *ásvány-gőzfürdőt* építteté fel. Valljuk meg csak minden hímezés-hámozás nélkül, hogy a Flóra-fürdő a legnagyobb székvárosnak is díszére válnék, mely okból minden fürdőintézetnek utánzandó mintául ajánljuk.

A Flóra-fürdő egy kis gyógyudvart képez, melynek közepén csinos szökőkút van díszítésül, Amphitrion szobrával, vizi növényektől környezve, télen át felette üvegtetőzet emelkedik, melyet nyáron át szétbontanak. Köröskörül a legszebb fürdők vannak, fehér carrarai, biggio- és pordenonei márványból. E fürdők mindegyike egy minden kényelemmel ellátott előszobából és egy külön fürdőkamrából áll, mely zuhanyozó készülékkel van ellátva. A világosság halvány öntött üveg ablakokon át szűrődik be, az ajtók vaskeretbe foglalt homályos üvegtáblákból állnak, a talaj kockás aszfaltból, mely szintén gazdaságával gyönyörködteti a szemet.

E nyolc márványfürdőn kívül ugyanezen osztályban hölgyek számára még egy csínosan és kényelmesen berendezett gőzfürdő is van. Miután ez azonban a mindinkább szaporodó látogatók számára már nem elégséges, az intézet fáradhatatlan buzgalmú tulajdonosa ez idén hölgyek számára, ahhoz hasonló nagyságú gőzfürdőt akar építtetni, mely a férfiak számára már fennáll.

Ez utóbbi, tudniillik a már fennálló gőzfürdő, képezi az intézet fénypontját. E fürdőbe a nagy Széchenyi csarnokból jutunk és már első pillanatra pompás látványt nyujt. Először egy díszes terembe jutunk, mely nagy

tükrökkel van ékesítve, a cifra talajt szőnyegek borítják és kényelmes divánok kinálkoznak ülésre. E középponttól jobbra és balra 150 vetkőző nyílik, melyek a legnagyobb kényelemmel vannak ellátva, a fogasokon, díványon, asztalon kívül minden szükségessel, az üveg mosdótáltól le a szivarhamu tartóig és szokatlan nagy terjedelműek. Mindenik vetköző felül rácsozattal van ellátva, melyen át a világosság bejön, az ajtók kívül és belül számmal

A Rácfürdő híres órafolyosója, ahonnan a kád-, márvány- és porcellánfürdők nyíltak

vannak ellátva, szintúgy a kulcs, melyet a lyukán átfűzött zsineggel kötényére kötve hordoz a fürdővendég. A fürdőtermek ajtajáig szőnyegen haladunk mindenütt.

A nagy medencéivel ellátott mór ízlésű terembe vaskeretű nagy üvegajtók közé helyezett kis pitvaron át jutunk, a terem nagy terjedelmű, felülről bőven van világítva. A terem magas kupoláját 16 oszlop tartja, melyek közt négy magas fülke van s ezekben a test kényelméhez mért vörösmárvány s ezek között langyos zuhanyok vannak. A nagy medence a terem közepét foglalja el és tiszta vizén át díszlik a fenék csillagalakokból színesen kirakott

talaja. A medence majdnem 1000 köbláb gyógyvizet tartalmaz, s az építés alkalmával *újra felfedezett Mátyás-forrásból* rövid idő alatt magától megtelik. Ez az egyetlen meleg forrás, melyet Budán emberemlékezet óta felfedeztek, ez az egyedüli jód-tartalmú forrás Budán, melynek 1000-ed részében 0·0030 jódrész találtatik. A medence vizének melegsége 30 fok, Reaumur szerint, a levegő 25 fok, a szellőztetés kitűnő.

A medence teréből kétféle út vezet, egyik a meleg légszobákba, másik a gőzszobákba.

A meleglég szobákat kigyózó csövekben tekergő gőzzel 32 fokig melegíti s kényelemmel ellátott szobákban kényelmes karszékek fogadják a vendégeket, ki innen 5—15 percnyi időzés után pár osztályon át, melyben légfokonként hültebb levegő van, a dörzsölő szobába megy. Itt öt célszerűen berendezett kényelmes fekhely van, melyek mindegyikéhez egy-egy dörzsölő van alkalmazva, ki a vendégeket szakértőleg beszappanozza, ledörzsöli s tetszés s kívánat szerint lekeféli, megnyomkodja, megszíjjazza. Miután itt langyos és hűvös fecskendővel lemosták és lepermetezték volna, a gőzkamrába megy. Ezek egyikében 34—35 fokú, a másikban 37—38 fokú melegség és gőz van. Mindkét kamara világos és tiszta, a padok fekvése fapárnákkal, s ezekben mindig vízbe szíttatott nagy szivaccsal vannak ellátva, részint langyos, részint hideg vizet permetező zuhanyok enyhítik a levegőt s minden 4—5 percben behozott friss forrásvizet kínálnak üditőül a szomjazóknak.

A helyiségeket egymással mindenütt vaskeretű üvegajtók kapcsolják össze s a járatlanokat minden ajtón magyar és német felirat világosítja fel aziránt, minő terem az, mely előtt áll.

Mielőtt a gőzkamrákat odahagyná a vendég, előbb langyos s azután hideg zuhany alá áll és csak azután megy a hűsítő nagy terembe, mely kényelem, csin és ízlés tekintetében ritkítja párját.

E teremben köröskörül símított gránitból rakott és körített medencék vannak alkalmazva, melyeknek pompás keretét tengeri kagylók képezik, s az egyik felett nagyszerű terménykő-barlang, melynek nyílásán át szép, természetes vízesés ömlik le s cseppjei a köveken megtörve permeteznek alá, míg kívülről kellemes zene hangzik le. A medencék közt a falak hosszában különböző mérsékletű és öblű zuhanyok, permetegek, valamint vastag vízszálak, oldalt, felső és alsó löveléssel vonulnak végig, vannak olyanok, melyek kényelmes üléssel kínálkoznak s a ráülőt egyszerre alulról és felülről jövő bő zuhanyok hűtik. E zuhanyok a langyostól kezdve fokonként a leghidegebbig minden fokon át vannak vezetve úgy, hogy a forró gőzből kijőve, a langyos zuhanyon és medencén kezdjük s a hidegen végezzük. Közben a langyosak után úgynevezett *kápolna-fecskendőbe* lép a vendég, mely roppant erővel bir.

Ezt a vendégek tréfásan *vasszűznek* nevezik, mely abban különbözik híres névrokonától, hogy míg a vasszűz keblén éles gyilkokkal ölelte át a

végzetes rostélyra lépőt, addig ez több mint 100 hideg vízsugárral fecskendi a kimondhatatlanul kellemes érzésbe hozott testet. E keresztül-kasul lövellő vízsugarak villogása adott okot a fenti tréfás hasonlításra. (A fordító megjegyzése.)

Miután a test itt tökéletesen ki van hűtve, a törülközőszobába megy a vendég, hol melegített lepedőkkel testét ledörgölik, vászonköpenyt, vászonsüveget és cipőt kap, s innen, ha kell, a műtőterembe megy, hol a tyúkszemeket és egyéb kisebb műtéteket igen ügyesen végzik az e célra alkalmazottak. Hírlapot is talál itt eleget, s olvasásuk mellett kényelmesen szórakozhatik.

Innen vetkőzőjébe megy, hol a divánon kényelmesen megpihenve, mintegy megifjodva hagyja oda a valóban mintafürdőt.

Legfeltűnőbb az egészben, hogy egy ilyen kellemesen végzett és kényelemmel ellátott fürdésért csak 60 krajcárt, sőt előfizetés útján csak 50 krajcárt fizetünk.

Heinrich úr e gőzfürdő szervezésénél külföldön gyüjtött tapasztalatait ritka belátással tudta értékesíteni és ezáltal híre meg van alapítva. Ő mindent jól gondolt ki, minden más gőzfürdőnél előfordult hibát kikerült. Fürdőjében nincsenek sötét helyek, még gőzkamrái is nappali világosságúak s az intézet cselédsége amellett, hogy teljesen elégséges, még kitűnő bánásmódja által is megkedvelteti magát. Ha először jön e fürdőbe, mindeki egy nyomtatott »utasítást« kap, amellett 12 cseléd, kinek szolgálása mellett végzi fürdését, készséges és kimerítő ismertetéssel szolgál az intézetről.

Ha talán kissé hosszabbra terjeszkedtünk ez intézet leírásában, ezt annak kell tulajdonítani, hogy reánk valóban meglepő benyomást tett és hogy valljuk meg, ez intézetről joggal el lehet mondani, hogy *a maga nemében »tökéletes«*.

Heinrich úr az intézet felállítása által nem csak Buda-Pest, de sőt az egész állam elismerését érdemli meg, miután ezen intézetnek az egész birodalomban nincsen párja.

A Buda-Pestre utazó *külföldi orvosok* el ne mulasszák e fürdő meglátogatását, mit különösen a *gyógyintézeti vállalkozóknak* is ajánlunk, ez által csak ismereteiket gazdagítják s így mind maguk, mint vendégeik csak nyerhetnek.«

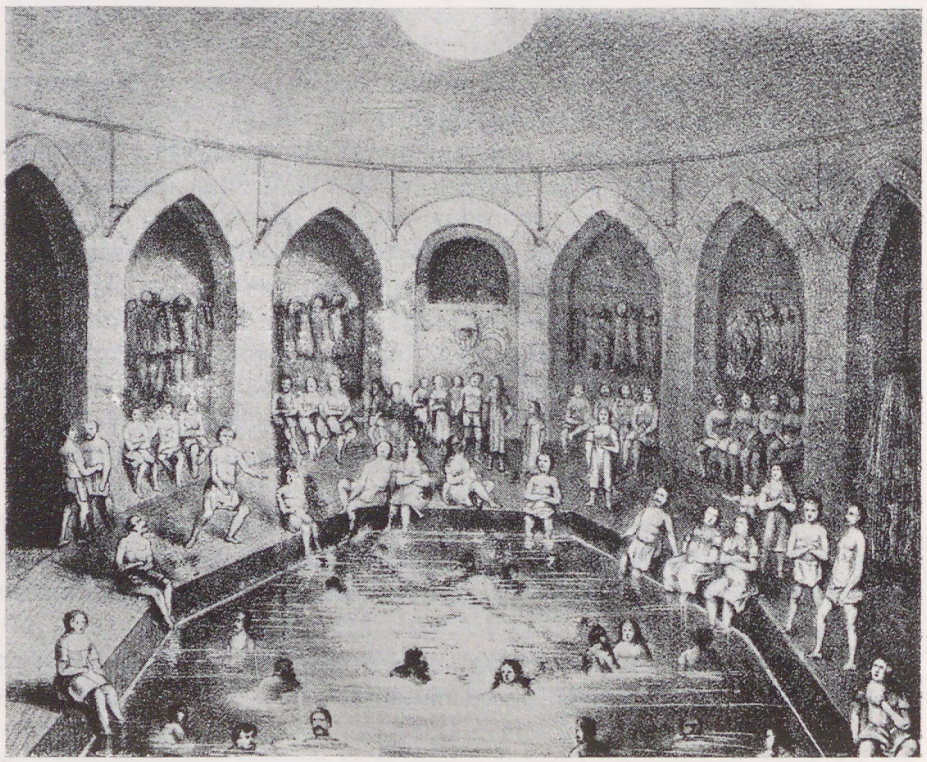
*

A *Gerlóczy—Dulácska*-féle 1879-ben megjelent budapesti monográfiában ezeket olvassuk :

»A gellérthegy-csoportbeli hőforrások abban különböznek a józsefhegy-csoportbeliektől, hogy amazoknak hőmérséklete alacsonyabb, a bennök oldva levő szilárd anyagoknak mennyisége pedig nagyobb, habár ez 100 rész vízre 1·6 részt nem halad meg. A gellérthegycsoportbeli források hydrothiont nem tartalmaznak.

A Rácfürdő a Gellérthegynek északi tövében, a Tabánban, a szerb templom közelében, Hosszú-utca 454. szám alatt fekszik. Vizét két forrás szolgáltatja, a régi forrásnak hőmérséklete 43·5° C, az ujabbé pedig 42·4° C. A régi forrásnak vízbősége 24 óra alatt 24.447 hektoliter. A Rácfürdő dr. *Heinrich* Nep. János tulajdona.

A Rácfürdőben van egy terjedelmes közfürdő, melyek épülete valószínűleg még Corvin Mátyás korából való. A két gőzfürdő, melyek közül a

A Császárfürdő egykori közös medencéje

(Az Ország Tükre c. képes folyóirat 1865. évi évfolyamából)

hölgyek számára való kiváló elegantiával van kiállítva, a főváros egyik nevezetességét képezik. A két gőzfürdőben összesen 400 öltözőszobácska van. Ezenkívül van a Rácfürdőben 35 kő-, 10 porcellán- és 19 vaskádfürdő; a fürdők hideg zuhanyokkal vannak ellátva. A fürdővendégek számára 10 szoba, étterem és kávéház áll rendelkezésre. A közlekedést a Károly-körúton állomásozó csinos omnibuszok tartják fenn.«

*

1891-ben, amikor dr. *Gerlóczy* Gyula és dr. *Hankó* Vilmos »Budapest fürdői és ásványvizei« c. munkájukat kiadták, a Rácfürdőről a következőket olvashatjuk:

»Történetíróink hagyományaiból ítélve, a budai fürdők közt a Rácfürdő építése a legtávolabbi időbe esik. Fénykorát Mátyás király alatt érte el, kinek kedvenc fürdője volt; azért is hívták az ő idejében »Király-fürdő«-nek. Mátyás valóban királyi pompával tartotta fönn a Rácfürdőt s királyi kertjei egész odáig terjedtek; maga a fürdő boltozott folyosó által volt a várpalotával kapcsolatban. Mátyás halála, de különösen a mohácsi vész után a mindent feldúló törökök uralma következett, s habár ezen idő alatt a törökök romboló keze számos műemléket pusztított el, a fürdők tekintetében nem tehető reájuk panasz, sőt általában nagy tiszteletben tartván a fürdőket, azok némileg föl is lendültek. A törökök legyőzetése után I. Leopold császár a fürdőt *Berkázy (Pergassi)* Károly Jánosnak ajándékozta. Az ő örökösei 1774-ben eladták a fürdőt *Zagler* Markusnak, s viszont ennek örököse, illetőleg unokája, *Pfisterer* Károly 1860-ban dr. *Heinrich* N. Jánosnak.

A fürdő igen sokáig igen elhanyagolt állapotban volt, újabban azonban palotaszerű épület áll az egykor dísztelen fürdő helyén.

A Rácfürdő a Gellért-hegy északnyugati lejtőjén, a város többi háza közt fekszik, tőle oldalvást a nem egyesült görögök temploma áll. A forrás a Gellért-hegy északi sziklaoldalának tövéből ered és rendkívül bő víztartalmú; 24 óra alatt 24.447 hektoliter vizet ad. Vizeinek hőmérséklete 43·4° C.

Molnár analyzálta a vizet; szerinte van 1000 részben:

Kaliumsulfat	0·0743 gm	Aluminium phosphat	0·0104 gm
Mészsulfat	0·1688 «	Vascarbonat	0·0044 «
Magnesiumsulfat	0·0176 «	Mangan carbonat	0·0042 «
Natriumsulfat	0·2529 «	Mészcarbonat	0·4225 «
Chlornatrium	0·1866 «	Magnesiumcarbonat	0·2015 «
Chlormagnesium	0·0933 «	Kovasav	0·0191 «
Mészphosphat	0·0075 «	Összesen	**1·4889** gm
Natrium lithiumphosphat	0·0028 «		
Mészsulfit	0·0126 «	Szabad szénsav	4·2 cm³
Natrium phosphat	0·0107 «	Levegő	1·8 cm³
		Fajsúly	1·006 gm

*

A Rácfürdő, sokáig igen elhanyagolt állapotban volt; mígnem azt dr. Heinrich N. János megvette és derekasan rendbehozta. A mai fürdőház a középső részen két emeletes, oldalt lévő szárnyain pedig egy emeletes díszes, palotaszerű épület, mely kényelmes és ízlésre való berendezésével Európa legszebb fürdőintézeteinek egyike gyanánt van elismerve, s *mintául szolgált az újonnan keletkezett hasonló rensszerű bécsi, párizsi és londoni fürdőknek.*

Van a fürdőnek 35 kőfürdője, 14 kádfürdője, egy közös fürdője férfiak és egy nők számára. Ezen közös fürdő egyik nagyobb márványlapján Mátyás

király címere látható, s minthogy a fürdőben, de sőt a fürdő körüli utcákban sem találtak semmi török építkezésre vonatkozó emléket, *föl kell tennünk, hogy a Mátyás király által épített budai fürdőkből egyedül a Rácfürdő maradt meg a maga eredetiségében.*

A fürdő díszét a Heinrich János által 1865-ben épített és pazar kényelemmel fölszerelt két gőzfürdő képezi. Ezek egyike urak, másika nők számára van berendezve. Az urak gőzfürdőjéhez 120, a nők gőzfürdőjéhez 68 csínos kis öltöző tartozik. Mindkét gőzfürdő meleg, langyos és hideg medencékkel van ellátva; vannak gőzkamrái, dörzsölő szobái, s a legkülönfélébb vízzúdítói. A természetes melegségű meleg bassinben a víz 20—30° R hőmérsékletű, ugyanott a levegő hőmérséklete állandóan 22—24°. Naponkint d. u. 4—5 óra közt a nagy medencéből kibocsátják a vizet, s frissel töltik meg, mit azonban, minthogy nagyon meleg, hideg vizzel szokták keverni. Innen az izzasztó helyiségekbe juthatunk és pedig vagy a 20—23° R meleg levegőjű helyiségbe, vagy pedig az úgynevezett gőzkamrákba, melyek egyike 33—34° R, a másika pedig 36—37° R meleg. A gőzkamrákból a dörzsölő kamrákba vezet az út, hol a levegő már csak 28° R. Végül a zuhanyos helyiségben fejezhetjük be a fürdést és külön szárító és fésülködő helyiségben rendbe hozva magunkat, térünk öltöző szobánkba. Az úri gőzfürdőben 60 krajcár, a női gőzfürdőben pedig 70 krajcár fizetendő személyenkint. A külön kád- és kőfürdők ára, berendezésük minősége szerint, 20, 30, 50 krajcár. A közös fürdőben személyenkint hat krajcár fizetendő. Van a fürdőépületben betegek használatára 10 lakószoba, 60 krajcártól egy forintig terjedő napi ár mellett.

A fürdőruhák mosására egy külön gőzmosókonyha áll rendelkezésre. Az egész fürdőépület elektromos világítással s a legnagyobb komforttal van berendezve. Tulajdonosa újabban is több kényelmi szempontból előnyös átalakítást végeztetett s az egész épületet újból javíttatta s csinosíttatta.

A fürdőhöz igen kényelmes a közlekedés; közel esik hozzá a Rudasfürdő csavargőzös állomása s azonkívül *a fürdő külön csínos társaskocsijai* a Deák-térről 10 percenkint közlekednek; bérkocsi állomás is van a fürdő közelében.

A Rácfürdőt leginkább csak *egészségi*, diaetetikus szempontból látogatják, mint olyat, mely a bőr idegeire kellemesen hatva, a bőr működését, a transpiratiót, erélyesebbé teszi és fokozza. Másrészről azonban, mint hévvíz, mindazon jó tulajdonságokkal rendelkezik, melyek a Rácfürdőt a többi budai gyógyfürdőkkel egyenlő gyógyító hatással ruházzák föl. Így nevezetesen *köszvényes és csúzos bántalmaknál, izületi gyulladások után visszamaradt savós izzadmányoknál, a bőr különféle betegségeinél kitűnő hatásúnak bizonyult a Rácfürdő vize.*

A fürdő az ó-moravicai *Heinrich*-család tulajdona, melynek egyik tagja, dr. Heinrich Kálmán egyszersmind a fürdő orvosa.«

Bolemann pedig ezeket írja 1896-ban a Rácfürdőről:

»A Gellérthegy északnyugati oldalán házak közé beszorítva fekszik a Rácfürdő palotaszerű épülete, melynek berendezése mintaszerű és a legkényesebb igényeket is kielégítő. Az épületben van két nagy gőzfürdő (férfiak és nők részére külön-külön), 54 kád- és kőfürdő és két nagy népfürdő, 10 lakószoba.

*

A fürdő későbbi állapotáról nem szükséges részletesebben beszámolnom. Hiszen amikor a székesfőváros megvásárolta, az erre vonatkozó polgármesteri előterjesztés — amelyet részletesen közöltem — mindenre alaposan kiterjeszkedett.

A Heinrich-féle átépítés óta a fürdőt nem modernizálták eléggé s így, most, amikor — miként azt könyvem másik részében megírtam — a székesfőváros tulajdonába került, alighanem lebontásra vár.

A Rácfürdőt 1931-ben, Árpádházi Szent Imre herceg halálának 900 éves évfordulója alkalmából nevezték el Szent Imre-fürdőnek s ma is ezen a néven ismeretes.

Az igazgatóság 1933-ban kiadott egy prospektust, amelyben leírja a fürdő rövid történetét, vizének gyógyhatását és egy érdekes fejezettel végzi a közléseket: »A köpülyözés modern megvilágításban« címmel. A Szent Imre-gyógyfürdőben ugyanis *még ma is lehet köpülyöztetni*, ami a modern higiene minden követelményének megfelelően, fertőtlenített műszerekkel történik.

*

A Szent Imre-gyógyfürdő forrásai.

	Átlagos vízhozam 24 óránkint	Hőfok	Rádiumeman.
1. Nagyforrás	760.000 liter	43·1° C	35·7 Eman./lit.
2. Kisforrás	90.000 «	43·9° C	
Összesen	**850.000** liter		

Források térszintje: Nagyforrás ..... 6·52 m
Kisforrás..... 7·97 «

A források *közepesen rádioaktív hidrokarbonátos szulfátos hévvízek.* A rádiumemanáción kívül *Mache* professzor megállapítása szerint *a vizekben szilárd rádium és tórium vegyületek is vannak.*

A fürdő a Gellért-hegy északi lejtőjének tövében 1102 m² nagyságú területen fekszik.

A fürdő berendezése:

1. Úri gőzfürdő 3 medencével (a forrómedencét közvetlenül a kisforrás vize táplálja) 266 kabin, 10 vetkőzőszekrény.
2. I. oszt. női gőzfürdő, 3 medence, 107 kabin.
3. II. oszt. női gőzfürdő, 3 medence, 84 kabin.
4. 8 darab szalón kádfürdő.
5. 9 darab márvány kádfürdő.
6. 19 darab I. osztályú kő- (kád)fürdő.
7. 8 darab II. osztályú kő- (kád)fürdő.
8. 6 darab II. osztályú kádfürdő.
9. Orvosi kezelőhelyiség villanyos- és fénykezelések részére.

A fürdő öt vendégszobával (szállodai) s ezekben összesen 8 ággyal rendelkezik.

Forgalom az utolsó két évben:

	1934	1935
Gőzfürdők	138.374 személy	128.268 személy
Kádfürdők	57.062 «	52.103 «
Összesen	**195.436** személy	**180.371** személy

Az 1935. évben érvényben volt árszabás pedig a következő:

Elite gőzfürdő	1·24 P
Gőzfürdő	1·04 «
Szalonfürdő	1·66 «
Márványfürdő	1·04 «
I. o. kőfürdő	—·82 «
II. o. kádfürdő	—·50 «
II. o. kőfürdő	—·50 «

*

A Szent Imre-gyógyfürdő 1935. évi zárószámadási eredménye a következő volt:

Veszteség:

Igazgatás	13.389 P
Üzemi költség	86.208 «
Leírás	17.088 «
Adók	6.129 «
Új beszerzések	31.000 «

Nyerség:

Fürdő és szálló	100.453 P
Bérlemények	6.489 «
Különfélék	1.260 «
Hozzájárulás az új beszerzésekhez	31.000 «
Hiány	14.603 «

V. A Székesfővárosi Ásványvízüzem.

Hiányos lenne Budapest-fürdővárosról szóló beszámolóm, ha nem említeném meg részletesen a székesfőváros *ásványvíz-üzemét*, amelyet a törvényhatósági bizottság 1916. évi április 12-én kelt 396/1916. k. gy. határozatával épen abból a célból alapított, hogy a székesfőváros tulajdonában levő gyógyforrásoknak, különösen pedig a Rudasfürdő mellett levő Hungária gyógyforrásnak a vizét közkinccsé tegye. Az alapítást kimondó közgyűlési határozat szerint az ásványvízüzem hivatása a Hungária-forrás vizén kívül a székesfőváros egyéb vizeit is palackozni és forgalomba hozni.

A közgyűlés az említett határozattal egyidejűleg a Székesfővárosi Ásványvízüzem, mint *kereskedelmi célú* vállalat részére rendelkezésre bocsátotta a Szent Gellért-rakpart 1. számú épületét, azonkívül 1916-ban 322.000 korona, 1918. októberében pedig további 62.000 korona, összesen tehát 384.000 korona *kölcsönt* is rendelkezésre bocsátott.

Ezt az összeget a Székesfővárosi Ásványvízüzem oly módon használta fel, hogy gépekre, berendezési tárgyakra és más felszerelésekre 239.602 koronát, az épület megfelelő átalakítására pedig 144.398 koronát fordított.

Az 1919. évben a kapott kölcsönt teljesen visszafizette az üzem és az akkori berendezéssel napi 5000 liter szénsavval telített, ú. n. Harmatvizet hozott forgalomba.

A szükséglet azonban jóval nagyobb lévén, azonkívül a háborús viszonyok között létesített berendezés higiéniai szempontból sem elégítette ki a követelményeket, ennélfogva 1927-ben teljesen modern üzemmé kezdték átalakítani a Székesfővárosi Ásványvízüzem belső berendezését. Az átalakítás 1930-ban fejeződött be és erre a célra a Székesfővárosi Ásványvízüzem 364.659·68 pengőt fordított. Ugyanakkor 189.635·19 pengőt használt fel az emelkedő forgalom miatt a palackállomány emelésére is.

Ez az új üzemi berendezés lehetővé tette, hogy a napi termelést 5000 literről 30.000 literre fokozza, azonkívül az üzem teljesen áttért az autóval való fuvarozásra úgy, hogy a beruházások után az üzemnek 20 teherautója, 7 pótkocsija és 1 személykocsija volt.

A Székesfővárosi Ásványvízüzem ezidőszerint a Budapest Székesfőváros Gyógyfürdői és Gyógyforrásai Központi Igazgatóságának igazgatása alatt áll. Az üzem személyzete ezidőszerint (1935.) a következő:

Adminisztratív vezető	1	Kiszolgáló személyzet	10
Könyvelő	1	Telepfelügyelő	1
Pénztáros	1	Garázsmester	1
Irodai alkalmazott	5	Termelési munkások száma	46
Forrásfelügyelő	1	Szállítómunkások száma	32
Forrásjegykezelő	2		

*

A Székesfővárosi Ásványvízüzem által hasznosított források az Erzsébet-híd budai hídfője alatt helyezkednek el, a Rudasfürdő környékén.

A forrásoknál a Hungária az Attila- és a Juventus-források vizét 8 fillérért szolgáltatja ki az üzem 0·5 literes poharakban, vagy pedig bárkinek, a magával hozott palacokokba mérve, ugyanezért az összegért 1—1 liter gyógyvizet szolgáltat ki. A jegyet előre kell megváltani a Hungária-forrás fedett csarnokában elhelyezett pénztárfülkében, azután leadni a kívánt forrásnál.

A forrásoknál köztisztviselők és fővárosi alkalmazottak általában 50% kedvezményt kapnak, szegénységi bizonyítvány felmutatása esetében pedig bárki ingyenutalványt is kaphat a forrásvizekre.

Meg kell még említenem, hogy a forrásvizeket gyógysóval keverve is lehet kapni. A szükséges keserűsóra szóló utalványt ugyancsak a pénztárnál állítja ki és akár a kiszolgáló személyzet keveri a vízhez, akár hygiénikus csomagolásban el lehet vinni. Egy-egy adag gyógysó mennyisége 5 gramm.

Palackokban a Székesfővárosi Ásványvízüzem részben a szénsavval telített Harmat-vizet hozza forgalomba, viszonteladók útján, részben pedig a Hungária-vizet, amelyet szénsavmentesen, de már magánosoknak is ad el, különösen vidékre szállítva.

A Harmat-víz eladási ára a következőképen változott:

A palack űrtartalma	1930—1933. IX. 30.	1933. X. 1.—1934. XII. 1.	1934. XII. 1-től (zárjel nélkül)[1])
½ liter	0·10 P	0·08 P	0·08 P
1·½ «	0·20 «	0·18 «	0·16 «
2·— «	0·26 «	0·22 »	0·21 «

Az utolsó 15 évben az Ásványvízüzem által eladott palackozott vízmennyiség pedig a következő volt:

A Székesfővárosi Ásványvízüzem által eladott palackozott ásványvízmennyiség alakulása 1920-tól 1934-ig.

Év	Liter	Év	Liter
1920	1,758.870	1928	5,065.967
1921	1,945.516	1929	4,713.428
1922	2,256.805	1930	5,214.146
1923	1,798.638	1931	5,104.737
1924	1,362.604	1932	4,348.026
1925	2,362.771	1933	3,729.513
1926	3,185.895	1934	4,187.878
1927	4,553.526		

A fenti kimutatásban az utolsó 3 esztendőben az előző évekkel szemben bizonyos *csökkenés* mutatkozik. Az üzem vezetősége szerint a csökkenés

[1]) A zárjel a Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság javára az 1934. évi XVII. t.-c. alapján fizetendő illeték igazolására szolgál. A feltüntetett árak illeték nélkül értendők.

oka a gazdasági helyzet fokozatos romlása. Ezért az üzem vezetősége egyelőre nem gondolhat az üzem berendezésének további fejlesztésére, hanem a termelésnek minél racionálisabb módon való megoldásával és a közönség vásárlókedvének fokozásával kívánja az eladási tevékenységet újra intenzívebbé tenni.

*

Érdekes és figyelemreméltó kimutatást közölhetek a Székesfővárosi Ásványvízüzem kezelésében álló gyógyforrások közvetlen bevételeiről. Ezek a bevételek is mutatják ugyan a kedvezőtlen gazdasági körülmények hatását, azonban az utolsó esztendők adata az előbbi évek adataival összehasonlítva már *erősen* javuló tendenciát mutat és remélhető, hogy *a székesfővárosi gyógyforrások gyógyvizével végzett ivókúrák népszerűségének emelése együttal a forrásvizek bevételeinek a fokozását is mihamarabb előidézi.*

A gyógyforrásoknál való közvetlen fogyasztás (ivókúrák) bevételei 1921-től 1934-ig.

Év	Gyógyforrás neve és egyéb bevétel	Bevétel papírkoronában, illetve részletezett bevétel		Bevétel pengőre átszámítva, illetve összes bevétel pengőben
1921	Hungária forrás	158.283·50	korona	= 1.862·16
1922	« «	778.886·50	«	= 2.781·74
1923	« «	22,696.330·—	«	= 6.484·66
1924	« «	374,958.700·—	«	= 24.997·25
1925	« «	1.031,922.600·—	«	= 71.167·08
1926	« «	1.292,191.200·—	«	= 103.375·30
1927	« «	.....		93.271·83
1928	« «	.....		89.964·10
1929	« «	.....		73.626·11
1930	« «	.....		76.687·57
1931	« «	.....		
1932	« «	.....		58.757·24
1933	« «	52.336·53	pengő	
	Attila-forrás	4.116·64	«	
	Juventus forrás.....	3.307·—	«	= 59.760·17
1934	Hungária-forrás	48.110·16	pengő	
	Attila- «	8.861·38	«	
	Juventus- «	10.943·78	«	
	Söeladás	2.134·56	«	
	Kedvezm. jegybevétel	697·90	«	= 70.747·78
1935	Harmatvíz értékesítése....	498.713·—	«	
	Hungária ivócsarnok	46.849·—	«	
	Attila és Juventus források	28.597·—	«	= 574.160

A Székesfővárosi Ásványvízüzem pénzügyi helyzetét az utolsó hat évben mutatja az alábbi összeállítás:

Veszteség:	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Igazgatás	111.967	114.017	89.470	73.932	78.202	64.536
Üzemi	536.466	415.978	376.254	323.578	360.492	319.029
Kamatok	21.968	19.418	10.598	6.807	5.068	8.045
Leírások	—	—	—	1.472	—	15.002
Tartalékalap javára	7.000	45.000	10.000	25.000	11.887	—
Eladási költség	68.853	88.175	74.941	60.156	55.405	101.848
Adók, illetékek	35.945	26.269	45.335	33.505	31.265	53.556
Vagyon értékkülönb.	—	—	—	—	97.429	—
Fölösleg	10.550	18.030	7.718	8.871	—	8.894
Nyereség:						
Források bev.	76.688	68.678	58.557	59.760	70.748	75.446
Harmatvíz	716.262	658.209	555.550	468.382	457.347	498.713
Különfélék	—	—	—	5.180	5.509	12.007
Hiány	—	—	—	—	106.146	—

VI. Budapest székesfőváros gyógyfürdői és gyógyforrásai a székesfőváros 1934. és 1935. évi zárószámadásaiban.

Minthogy a székesfőváros tulajdonában levő gyógyfürdők és gyógyforrások csupán 1933. évi január hó 1. óta állanak egységes igazgatás alatt, röviden vázolni kívánom az 1934. és 1935. évi zárószámadások adatai alapján ennek az önálló vagyonkezelésű székesfővárosi üzemnek az üzletmenetét és vagyoni helyzetét.

A székesfőváros gyógyfürdői és gyógyforrásai minden tekintetben megérzik az általános gazdasági helyzet alakulását. Az 1928—29-es évek fellendülése után az általános gazdasági helyzet állandó rosszabbodása annál is inkább mutatkozott a gyógyfürdőknél, a Szent Gellért-szállónál és az Ásványvízüzemnél is, mert ezek nem elsőrendű életszükségletet elégítenek ki és azonkívül meglehetősen éles versennyel is kellett küzdeniök. A visszaesések szinte zuhanásszerűek voltak és az 1933-ban elért bevételek az öt év előtti bevételekhez képest azoknak a felére csökkentek.

Az 1935. évi zárószámadás megemlíti, hogy a rendes és a rendkívüli leírásokon kívül ezeket az intézményeket 899.675 P 70 f kamatszolgáltatás is terheli a beruházási összegeknek megfelelően és ez okozza részben a községi háztartás terhére jelentkező hiány nagyságát. Az 1936. évben ettől, az üzem teherbíróképességével arányban nem álló kamattehertől a gyógyfürdők és gyógyforrások mentesülnek és némileg kedvezőbb ütletmenet mellett már deficitmentes eredményt is remélhetünk.

Az üzleti eredmények állandó rosszabodása azonban az 1934. esztendőben megállott és a székesfőváros főszámvevője az 1934. évi zárószámadás kísérőjelentésében már kiemelte, hogy: »az elmult esztendő, ha nem is hozta meg a várt fellendülést, de eredményei alapján már remélhetjük, hogy a válság mélypontján túlhaladtunk; úgy a forgalomnál, mint a bevételeknél a visszaesés lényegesen csökkent, sőt már bizonyos mértékű kisebb emelkedést is mutat.«

A Szent Gellért-gyógyfürdőnél a termálfürdők 1934. évi forgalma az 1933. évi 106.954 személlyel szemben lecsökkent 101.049 személyre, ami — 5·5%, a kádfürdők forgalma 21.137-ről lecsökkent 20.031-re, ami —5% csökkenés. Az 1935. évben ez a csökkenés tovább folytatódott, —3·5 és —8·5%-kal. Az iszapkezelés az 1933. évről az 1934. évre vonatkozólag emelkedést mutat: 22.357-ről 20.940-re, ami 7·5% javulásnak felelt meg; ez a javulás 1935-ben folytatódott, amennyiben az iszapkezelések száma: 25.460 volt, tehát újabb 22% javulás. Ellenben az 1933. és 1934. években a vízgyógykezelés 13.104-ről 11.938-ra csökkent, ami 9% csökkenés s ez nem javult az 1935. évben sem. Az 1933. és 1934. évekhez viszonyítva a többi gyógymódok igénybevétele felszaporodott 16.846-ról 21.512-re, sőt 1935-ben 25.270-re és megszaporodott a hullámfürdő forgalma, valamint új tételként a pezsgőfürdő forgalma is, úgy, hogy végeredményben a Szent Gellért-gyógyfürdő forgalma 1933-ban 1934-hez viszonyítva 14·5%-kal, bevétele pedig 8·5%-kal növekedett, míg 1935-ben a forgalom további 15%-kal, a bevétel további 19·7%-kal javult. A hullámfürdőnél 1935-ben a javulás a forgalomban 22%, bevételben 10%, a pezsgőfürdőnél 154% a forgalom és 125% a bevétel növekedése.

A Szent Gellért-szálló 1934. évi forgalma ugyancsak megnövekedett, mégpedig a belföldi vendégek száma 5%-kal, a külföldi vendégek száma 12%-kal, a szálló bevétele pedig 4%-kal. Az 1935. évben a belföldiek száma 11%-kal csökkent, a külföldieké 12·5%-kal emelkedett. Végeredményben a bevétel 16%-kal javult.

A Széchenyéi-gyógyfürdőnél sem az 1934. esztendő, sem pedig az 1935. esztendő nem hozott emelkedést. A termálfürdők forgalma az 1933. évi 99.677-ről lecsökkent 94.548-ra, ami —4·5%; a népfürdők forgalma 266.804-ről lecsökkent 254.695-re, ami —5% csökkenést jelent. Az 1935. évben a csökkenés tovább tartott: a termálfürdőknél 79 354-re (—16%), a népfürdőknél 215.709-re (—15%). A kádfürdők forgalma 13.268-ról 14.139-re emelkedett, tehát 6%-kal növekedett, ez folytatódott 1935-ben további 5%-kal, az egyéb gyógymódok csökkentek 3%-kal, a strandfürdő forgalma pedig 105.486-ról felemelkedett 108.269-re, ami 2·5%-os emelkedésnek felel meg. Végeredményben azonban a Széchenyi-gyógyfürdő az 1934. évben —3% forgalomcsökkenést és —8% bevételi csökkenést mutatott ki.

A Rudas-gyógyfürdő gőzfürdőjében a forgalom 1934-ben 62.824-ről lecsökkent 61.446-ra, ami —2%-ot jelent, ellenben a kádfürdők forgalma 25%-os emelkedést mutat, amennyiben 29.257-ről felszökkent 36.702-re, mégpedig a Juventus-forrás vizének felhasználásával bevezetett rádiumos gyógyfürdők segítségével. Ugyancsak meg kell említenem azt, hogy a kádfürdők bevétele 1934-ben 23.421 pengőről felszökkent 42.632 pengőre, ami 82%-os emelkedést jelent. Úgyszintén emelkedett a Rudas-gyógyfürdő uszodájának a forgalma: 101.943-ról 109.243-ra, ami 7%-os emelkedésnek felel meg. Figyelembe véve ezeket az adatokat: a Rudas-gyógyfürdő bevé-

telei 1934-ben 5·5%-os emelkedést mutatnak. A fürdő forgalma 3%-kal csökkent ugyan, de a székesfőváros főszámvevője ezt a visszaesést — nagyon helyesen — látszólagosnak tünteti fel csupán és azzal magyarázza, hogy ez a kazánház építésének a következménye, ami miatt az év elején a népfürdői osztályokat meg kellett szüntetni. Az 1935. évben azonban visszaesés következett be. Csupán a rádiumos kádfürdők bonyolítottak le 33%-kal nagyobb forgalmat (12.843) és hoztak 27·3%-kal nagyobb bevételt. Végeredményben azonban a Rudas-gyógyfürdő 1935. évi forgalma —11·7%-kal, bevétele —3·2%-kal továbbra is csökkent.

A Szent Imre-gyógyfürdő természetszerűen még nem szerepelhetett a székesfőváros 1934. évi zárószámadásában. Az 1935. évi zárószámadás szerint a gőzfürdők forgalma 128.268, a kádfürdőké pedig 52.103 volt.

A székesfőváros *Ásványvízüzeme* az 1934. évben 11%-os emelkedést mutatott ki az eladott ásványvíz mennyiségét tekintve és az 1935. év is további 9%-os emelkedést hozott. Az ivóforrások pedig az 1934. évre vonatkozólag 33%-os emelkedést mutattak és ez a javulás az 1935. évben további 6·6% emelkedést eredményezett. Az Ásványvízüzem bevétele azonban végeredményben az 1934. évben —10%-os csökkenést mutatott ki, az 1935. évben pedig mindössze 3·6%-os emelkedést, ami azért állott elő, mert a többi ásványvízvállalat igen erős versenyre késztette az üzemet, azonkívül olyan nagymérvű árleszállításra, hogy a Harmatvíz kereskedelmi ára literenkint 10·36 f-re (—7·1%) csökkent.

*

A »Budapest Székesfőváros Gyógyfürdői és Gyógyforrásai« üzeméhez tartozó intézmények leltárát újonnan, az 1934. évi január hó 1-én mutatkozó értéknek megfelelően vették fel. Az avulási kulcsok figyelembevételével 1934. évi december hó 31-én az alábbi vagyonértékek tartoztak az üzemhez.

A Szent Gellért-gyógyfürdő és szálló vagyonértéke:

	Pengő
Üzemi épületek	5,833.906
Gépberendezések	119.763
Egyéb berendezések és felszerelések	328.607
Ingatlanok (telkek)	472.293
Folyamatban levő beruházásokban	200.000
Összesen ...	**6,954.569**

A Széchenyi-gyógyfürdő vagyonértéke:

Üzemi épületek	4,000.186
Gépberendezések	46.290
Egyéb berendezések és felszerelések	47.372
Összesen ...	**4,093.848**

A Rudas-gyógyfürdő vagyonértéke:

	Pengő
Üzemi épületek	1,147.903
Gépberendezések	5.352
Egyéb berendezések és felszerelések	8.997
Összesen ...	**1,162.252**

Az Ásványvízüzem vagyonértéke:

Üzemi épületek	20.462
Gépberendezések	51.778
Egyéb berendezések és felszerelések	34.472
Összesen ...	**106.712**

*

Az 1934. és 1935. évi zárószámadások igen érdekes képet tárnak elénk a Szent Gellért-*szállóba* érkező vendégekről és azoknak megoszlásáról. Ezt érdemesnek tartom bővebben is ismertetni.

A Szent Gellért-szállóba érkező vendégek száma 1934-ben az 1933. évhez képest 10%-kal, a foglalt szobák száma pedig 5%-kal emelkedett. *Az évi foglaltsági átlag ezek szerint 67%-os volt*, ami kielégítőnek volt mondható.

Az 1935. évben az érkezők száma 6·5%, a foglalt szobák száma 10%, a bevételek összege 16% emelkedést mutatott az előző évi eredménnyel szemben. Az átlagos szobafoglaltság is emelkedett 75%-ra, ami *teljes mértékben kielégítő*, még a külföldi szállodák eredményeinek figyelembevétele mellett is.

A külföldről és az elszakított területekről érkezők száma 1934-ben 12%-kal emelkedett és az összes vendégek 72%-át tette ki. Ez az emelkedés az 1935. évben további 6·5%-kal folytatódott. Az idegenforgalmi szempontból jelentősebb államokból érkezők számát, összehasonlítva a korábbi két év eredményével, az alábbi táblázat tünteti fel:

	1932. év	1933. év	1934. év	Változás 1933-ról 1934-re	1935. év	Változás 1934-ről 1935-re
Magyarország (csonka)	3.548	3.021	3.174	+ 5·0%	2.824	— 11%
Anglia	411	769	826	+ 7·5%	975	+ 18%
Ausztria	731	991	1.282	+ 30·0%	1.161	— 10%
Németország	1.118	906	1.261	+ 29·0%	1.429	+ 21%
Cseh anyaország	171	232	317	+ 37·0%	294	— 7%
Cseh elszakított terület	672	769	822	+ 7·0%	893	—
Román anyaország	201	113	169	+ 50·0%	119	— 30%
Román elszakított terület	397	538	446	+ 17·0%	546	+ 22%
Szerb anyaország	76	47	86	+ 82·0%	58	— 30%
Szerb elszakított terület	192	173	187	+ 8·0%	204	+ 10%
Amerikai Egyesült-Államok	1.484	779	495	— 36·0%	934	+ 88%
Svájc	160	387	242	— 39·0%	321	+ 33%
Hollandia	225	252	286	+ 14·0%	327	+ 14%
Olaszország	410	267	391	+ 46·0%	300	— 23%
Svédország	64	98	128	+ 31·0%	227	+ 78%
Norvégia	20	54	87	+ 60·5%	126	+ 41%
Franciaország	215	319	315	— 1·0%	304	— 3%
Dánia	56	56	86	+ 55·0%	101	+ 17%
Lengyelország	92	97	170	+ 75·0%	225	+ 32%
Törökország	19	41	70	+ 54·0%	75	+ 7%
Japán	23	33	79	+ 140·0%	66	— 13%
Finnország	—	16	33	+ 100%	88	+170%
Egyiptom	28	30	30	+ 9%	62	+108%

Az összeállításból kitűnik, hogy az Egyesült-Államokból érkezett vendégeknek száma ismét emelkedett, ugyanígy csaknem az összes többi országokból érkezők száma is. Idegenforgalmunknak nagy része az utóbbi években a nagy agitációval megszervezett csoportos utazások résztvevőiből

került ki, aminek propaganda értéke nem vitatható ugyan, de a Szent Gellért-szálló jövedelmezősége szempontjából nem jelentős. A szállónak elsősorban az úgynevezett *kvalitásos* és különösképen a hosszabb tartózkodású gyógyvendégek jelentenek jövedelmet.

B) *A nem hatósági kézben levő gyógyfürdők Budapesten.*

A már eddig felsorolt és hatósági kézben levő fürdőkön kívül magánkézben is vannak gyógyfürdők Budapesten.

A legrégibbek: a *Császárfürdő*, a *Királyfürdő*, a *Szent Lukács-fürdő*, ámbár a *Római-fürdőt* kellene tulajdonképen a legrégibbnek tartanunk, mert hiszen annak a forrásait ismerték és használták már a rómaiak is ha nem is közvetlenül a helyszínén való fürdésre. Minthogy azonban ma a Római-fürdőben gyógyfürdő nincsen, nem ebben a csoportban foglalkozom vele.

Az újabbak: a XIX. század közepén épült Erzsébet-sósfürdő, valamint a Szent Margitszigeti fürdő.

Ezeket a fürdőket ugyancsak külön-külön kívánom tárgyalni.

I. Császárfürdő.

A Császárfürdő egyike a legrégibb fürdőknek Budapesten. Valószínűleg már a rómaiak aquincumi időszakába nyúlik vissza a története, mert egy felirat, amely Claudius császár idejéből származik, bizonyítja, hogy ismerték az úgynevezett »alsó« és »felső« melegvizeket »aquae calidae superiores et inferiores«. 1832-ben a Császárfürdőtől nem messze egy pince felásása alkalmával találták meg azt a római kőkoporsót, amelyet a Gellért-fürdő történetével kapcsolatban említettünk meg.

Valószínű, hogy *Attila*, később *Nagy Károly* is megtelepedtek ezen a helyen, *Árpád* fejedelem pedig, a Dunán átkelvén, ezeknél a felhévizeknél pihent meg harcai után. A Császárfürdő ugyanis a »felhévvizekhez« tartozik. Egyes történetírók szerint egy 1148-ban kelt oklevélben említett »Forum Geyzae«, vagyis Geyza-Vásárhely is ezen a helyen volt s *II. Géza* királyunkról kapta a nevét. *II. Endre* királynak 1211. évben kelt oklevele az óbudai egyházkerület határaként jelölte ki a Császárfürdő környékén levő hévvizeket. Bertrandon de la *Brocquiére* szintén megemlíti, hogy 1433-ban a Császárfürdő helyén fürdőház állott. *Vadianus* bécsi tanár 1503-ban ugyancsak megemlékezik ezekről a hévizekről, amelyek a mai Császárfürdőt táplálják. »Budán a várfalaktól északnyugatra, a Dunaparthoz közel, egy domb lábánál két igen gazdag forrás ered, melyek egyike kénköves és hideg, másika ellenben oly forró, hogy a bemártott ujj azt nem bírja el, utóbbiban tenyérnyi halak vannak, melyek forró vizében uszkálnak és megfőzetve izetlenek.«

Oláh Miklós esztergomi érsek beszél a »Szentháromság« piacáról, amelyet magyarul Felhévvíznek ismertek s amely híres volt templomáról, valamint pompás fürdőházáról. Megírta, hogy itt 32 fedetlen, csodás hatású, pompás fürdő van, amelyek közül némelyik a Dunaparttól alig 10 lépésnyire van és a parasztok, szőlőművesek fejig bemerülve fürödnek benne. *Istvánffy* épúgy megemlékszik ezekről a Szentháromság templomához közel eső felső fürdőkről, mint id. *Wernher* György orvos, aki a felhévízi forrásokat »közönséges« forrásoknak nevezi.

A török hódoltság idejében ezek a fürdők is fénykorukat élték. *Mohamed* pasa a felhévvízi fürdők mellett elterülő dombon, vagyis a mai Rózsadombon türbét emeltetett, a szentéletű *Gül-Baba* dervisfőnök tiszteletére és *Wernher* tanusága szerint a budai fürdőket, ahol csak tehette, derviszárdákkal, tekkékkel hozta összefüggésbe. *Aasik Mohamed ben Omár ben Bajazit* a következőket írja a felhévvízi fürdőkről:

A Császárfürdő környéke a XIX. század második felében

»Buda város végén van a Veli bég (a mai Császárfürdő gőzfürdője) fürdő. Vize középmelegségű s a forrás mellett 5 malmot hajt. (A mai Császár-malomtó és a Nádorforrás.) E fürdő közelében egy hideg forrás is fakad, mégpedig oly bőséggel, hogy a vize két malmot hajt (a mai Törökforrás). E fürdőnek is vannak öltöző- és fürdőszobái; nagy falazott boltozattal bír, és itt áll a nagy medence, amely körül 16 cella csoportosul és ezekből csapokon keresztül szakadatlanul folyik a víz. Ezeken kívül a város belsejében még két fürdő létezik, mindkettő boltozott öltöző- és fürdőszobákkal van felszerelve, amelyek körül fülkék vannak. Vizük rendkívül forró s a benne való fürdés rossz betegségeket képes meggyógyítani.«

Brown Eduard angol orvos 1697-ben megjelent munkájában megemlékezik Veli bég díszes fürdőjéről, amely a mai Császárfürdő gőzfürdőjének felel meg, azután a *Tachtali* fürdőről, amely a Királyfürdő, valamint a *Barut degirmene*, vagyis lőpormalom melletti fürdőről, amely a mai Szent Lukács-fürdő. A harmadik fürdőnek nevezi — rossz helyesírásával — a szentek fürdőjét, amelyet a dervisek őriztek. Ezt a fürdőt az írók Cuzzoculege néven szokták azóta is említeni, holott, minden valószínűség szerint, csak *Brown* Eduard rossz helyesírásával került így megörökítésre, mert *Kücsük Ilidzsének*, vagyis kis fürdőnek kell nevezni. A Kaplia nevű fürdőről *Brown* megírja, hogy 1669-ben a nagy budai tűzvész idején elpusztult, de a törökök

újra felépítették és ez felel meg a Császárfürdő átalakított mai népfürdőjének. Ennek az elnevezése is helytelen, mert nem Kaplia, hanem Kapali fürdő néven ismerhették a törökök. A Kapali szó ugyanis »zárt« fürdőt jelent. A Veli bég fürdő viszont a Császárfürdő gőzfürdőjének az elődje.

*

Budavár visszafoglalása után gróf *Marsigli* pontos leírásokat és rajzokat készített a törökök idejéből megmaradt épületekről. A Császárfürdő a kincstár birtokába jutott és I. Lipót idejében »Thermae Regiae Majores« néven ismerték. 1687-ben Tollius Jakab utrechti születésű, egyetemi tanár, útleírásában, a Császárfürdőnél még csak egyetlen elhagyott fürdőszobát talált.

A kincstár a Császár- és a Lukács-fürdőt (ennek még nem ez volt a neve) ebben az időben együttesen bérbe adta 333 forint 20 krajcár évi bérösszegért, *Ecker* János budai polgárnak. De a fürdő nagyon elhanyagolt állapotban maradt mindaddig, amíg 1702-ben Ecker János örökáron megvásárolta. Ebben az időben a Császárfürdő már 4 fürdőszobából állott.

A Császárfürdő vízét dr. *Stocker* 1721-ben elemezte és közzé is tette »Thermographia Budensis« című munkájában. *Cranz* 1772-ben, *Oesterreicher* pedig 1781-ben vizsgálta, amikor a fürdő már Ecker János örököseinek a tulajdonában volt.

A Helytartótanács felszólítására 1804-ben gyakorló orvosokból álló bizottság vizsgálta meg a Császárfürdő gyógyforrását. Ez a bizottság, — amelynek tagjai voltak: *Schrandt*, *Brandt*, *Winterl* és *Kitaibel* professzorok, valamint *Pfisterer* és *Cseh-Szombathy* gyakorló orvosok — latin nyelvű jelentést készített a forrásról. A kiküldött orvosi bizottság jelentésének címe: »De aqua Soteria Thermarium Budensium Quae Caesareae Dicuntur«.

*

Az orvosi jelentés után 1806-ban *Marczibányi* István kir. tanácsos vásárolta meg a Császárfürdőt és jótékony adományként a budai Irgalmas Rendnek adományozta. A kapu fölé pedig magyar nyelven a következő felírást vésette vörös márványlapra: »*Az ápolatlan betegeknek szenteltetett* 1806.«

Marcibányi István és felesége végrendeletét, amelynek egy latin nyelvű másolt példánya a Székesfővárosi Levéltárban van, az alábbiakban közlöm, dr. *Kovács* Lajos allevéltáros magyar fordításában:

»*Az oszthatatlan Szentháromságnak, Atyának. Fiunak és Szentléleknek nevében, akinek dicséret, tisztelet és dicsőség mindörökkön örökké. Ámen.*

Alulírottak jelen levelük során mindazoknak, akiket illet, emlékezetül adjuk: Jól emlékezve Krisztus Urunk, a mi legszentebb Megváltónk szavaira, midőn Lukács evangélista 6. fejezete, 36. verse szerint azt mondja. »Legyetek könyörületesek, miként a ti Atyátok is könyörületes«; ettől az isteni szózattól indíttatva ezen Buda fővárosban szegény betegek intézetét alapitjuk meg és állitjuk föl a következő módon.

1. *Az eltartandó betegek örök ellátására és az ezek számához mért és szükséges, az Istenes Szent Jánosról nevezett tisztelendő irgalmasrendi testvérek számára a most újonnan, a folyó évi március hó 12-én 72.000 forintért vett ugynevezett Császárfürdőt örökös adományul átengedjük és átadjuk a nagyon tisztelendő Ridiger Mátyás atyának, az említett rend tartományi főnökének és általa az egész rendnek azon kikötéssel, hogy ezen fürdő jövedelméből oly számú beteg és szerzetes tartassék el, amennyit el lehet tartani. Nehogy azonban ezen fejezetből utólagosan különféle kérdések keletkezhessenek, minden betegágyra évi 100 forint, az egyes szerzetesekre pedig évi 200 forint rendeltetik. Továbbá, hogy a betegekre kellően gondot lehessen viselni, a nagyon tisztelendő tartományfőnök atyával való megegyezés alapján minden 10 ágyra egy szerzetest állapitunk meg.*

2. *Tartozni fognak ezek a betegek az Istenes Szent János rend szabályzata szerint a most szerencsésen uralkodó felséges apostoli császár és királyunk, legkegyelmesebb urunk hosszu életéért és dicsőséges kormányzásáért és az egész felséges ausztriai ház épségéért és értünk, mig isteni jóságból élünk, mint élőkért, halálunk után pedig lelkünk üdvéért Isten mérhetetlen könyörületességét kérni és a szokott könyörgésekhez az itt következő imádságokat csatolni* (a latin szövegű végrendelet eredeti magyarságával):

»*Irgalomnak és kegyelemnek ki merithetetlen kut feje, mindenható Ur Isten! Te hozad porig és hamuik le alázott töredelmes Szivel járulunk kérvén Szent Felségedet: hogy a mi Jótévőnket, ate Szolgádat Istvánt és Szolgálodat Mariát kegyelmeidnek ereivel minden lelki s'testi veszéljektől oltalmazd, vezérjed Öket a Te Szent parantsolatidnak ősvényén, végre a Te Szent Szionodban Szentséges szinrül szinre való látásodra Öket Kegyelmessen jutast.*

Rokomusait, Nemzedségüket, Házaikat, valamind Jacob Pátriarcha Házát malaztidnak hármatyával álgyad meg.

Örökös Királjunkat és az egész Házát kegyelmeidnek atyával védelmezed, küldi nékie Mengyei Széketbül böltseségedet; Kegyelmessen: hogy az allatta való Népeket szendségel és érgasságal Kormányozhassa.

Édes Házánkat békességel, bő adományiddal boldogitsad, engedi kegyelmessen, hogy egyezett szével és lélekel a Te Szent nevedet áldhassuk és dütsőithessük.

Mind ezeket engedj Kegyelmessen a'mi megválto Jesus Kristusnak kinyáért, Szentséges Szent vére hullassáért és hálláért, ki Tevéled és a Szent Lélekkel él és Uralkodik mindöröki Amen.«

3. *Minthogy szilárd elvként leszögeztük lelkünkben azt, hogy alapitványunk betegeinek ne csak a teste, hanem a lelke is gondoztassék, ezért az előrebocsátott cél elérésére az előbb emlitett pontban foglalt szerzeteseken kivül és azokon felül ezennel a fentebb megjelölt adományból még egy ezen szent rendi atyáról gondoskodunk alapitványszerüen jelen levelünk által, akinek kötelessége lesz a) a betegeket, mihelyt ezen kórházba fölvétettek, a szent gyónáshoz e szent rend szabályzata szerint előkésziteni, igaz bünbánatra és fájdalomérzetre ösztönözni őket, elkövetett büneik fölött, a haldoklókat vigasztalni; b) mindennap misét*

tartani alapitványunk kórházában, hetenként pedig három misét szolgáltatni értünk, mig életben vagyunk mint élőkért, halálunk után pedig lelkünk üdvéért és minden nap félórán át a tartományi főnök előírása szerint lelki olvasmányt olvasni a betegeknek; c) vasár- és ünnepnapokon az anyaszentegyház által rendelt szent leckét és evangéliumot a főtisztelendő Coffine atya által szerkesztett magyarázatokkal felolvasni a betegeknek, hogy ily módon a betegek lelkei lelki táplálékot nyerjenek, a könyörületesség Atyjának, a mindenható Istennek pedig hálákat adjanak és áldják az ő legszentebb nevét.

4. *Nehogy az idők folyamán a mi és Buda város alapítványának igazgatása között különféle kérdések és félreértések keletkezzenek, kifejezetten akarjuk, hogy a mi alapítványunk külön igazgattassék és a betegek külön szobákban tartassanak, halálunk után a betegek jegyzékében az év folyamán felvett betegek száma külön tüntettessék fel: mely számban vétettek fel betegek a mi alapitásunkra, hányan bocsáttattak el a kórházból, hányan haltak meg és még hányat tartottak bent? A számadásokat pedig a bevételekről és kiadásokról év végével e kórház főnöke utján be kell mutatni a magas magyar királyi helytartótanácsnak.*

5. *Az ezen kórházba felveendő betegekre nézve a bemutatás jogát magamnak és igen szeretett feleségemnek, halálunk után pedig Marczibányi családomban a majorátus örökösének teljes és kizárólagos joggal fenntartom, aki az életben tetszése szerint másra is átruházhatja.*

6. *Abban az esetben, ha az Istenes Szent János rendet megszüntetnék, vagy ezek a szerzetesek megszünnének betegeket gondozni, vagy pedig hatósági intézkedés folytán nem engednék, hogy e szerzetesek ilyen alapítványt birjanak, az előrebocsátott esetekben ezen Császárfürdő visszakövetelésének joga családomat fogja illetni, mindamellett azon kikötéssel, hogy családom beleegyezésével azt, vagy annak megfelelő értéket újból hasonló szent és kegyes célokra fordítsák, miként*

7. *ha az idők folyamán ezen fürdőnek az igazgatása terhessé válnék és a nagyon tisztelendő atya, az akkori tartományi főnök rendjének elöljáróival a fürdőt megfelelő áron el akarná adni, ebben az esetben családom beleegyezésével, a családnak a fürdőhöz való jogelsőbbsége minden esetben megmaradván, ezt a fürdőt szabad lesz eladni, mégis azzal a kikötéssel hogy ha az ezért befolyó tőkét valamely szabad királyi városnál el lehet helyezni és megfelelően biztosítani ; ezt a gondoskodást a közvetlen megelőző paragrafus esetére is kiterjesztve.*

8. *Míg én és igen szeretett feleségem Isten kegyelméből élünk, a magunk számára egyrendbeli fürdőt és két szobát tartunk fenn (ha netán a szükség kivánná), halálunk után pedig a Marczibányi családomnak és a Maitinyi ágnak, az elhalt néhai méltóságos Maithényi Károly úr, ő legszentebb felsége udvari tanácsosa és a hétszemélyes tábla tagja leszármazottainak lesz joga szabadon, felváltva használni e fürdőt és a két szobát, ezen alapitásunk örök emlékezetére.*

Egyébként lelkiismeretbeli kötelesség terhe alatt meghagyjuk, hogy e fürdő jövedelme ne fordittassék más célra, mint amit megállapitottunk. Végül ha szük-

ségesek volnának ujitások, azok a nagyon tisztelendő tartományfőnök atya és a rend elöljáróinak kifejezett akaratával foganatosittassanak és takarékosan felhasznált költségekkel végeztessenek, nehogy ebből az alkalomból megrövidülést érezzenek a betegek.

Egyebekben a kizárólag Isten szeretetéből fakadt említett alapítványunkat az irgalmasság atyjának, az örök Istennek ajánljuk Jézus Krisztus legszentebb Üdvözitönk által, hogy Jézus Krisztusnak legszentebb véréért, amely a kereszt oltárán a mi üdvösségünkért folyott, ez alapítványunkat örök dicsőségére emelésére legkegyelmesebben elfogadni méltóztassék, hogy ezáltal nemcsak alapítványunk betegei, hanem minden élőlény Isten örök nevét dicsérje és őt áldja örökkön örökké. Ámen.

Kelt Budán 1806. október 15.

puchói Marczybányi István s. k.,
puchói Marczybányi Istvánné
született
kesseleököi Maithenyi Mária s. k.,

P. H.

Riedinger Máté testvér s. k.,
az Istenes Szent János rend tartományfőnöke és vizitátora.

Valser Maternus testvér s. k.,
a definitórium jegyzője és a tartomány titkárja.

P. H.

*

Ebben az időben a Császárfürdő még szerény kis fürdő volt, ahogy *Szathmáry* Imre dr. 1881-ben kelt monografiájában megírja, »mindössze« egy közös, 3 török, 7 kettős kád, 19 kőfürdője volt, valamint 33 lakószobája, jobbadán a mostani kis gyógyudvar helyén. Ez a kis gyógyudvar az egész intézet magvának, jegecesedő pontjának tekinthető, mely köré a többi rész apránkint épült föl. 1837-ben 17 kádfürdője, 12 kőfürdője, 4 török kőfürdője, ezenkívül Nádor-fürdője és közfürdője s 56 szobája volt. 1842-ben építették a nagy gyógyudvart, két melléképülettel, 100 lakó és 85 fürdőszobával, ami összesen 340.000 forintba került.

Az egykori »Kapli« (zárt) fürdő felhasználása és átalakítása gőzfürdővé az 1860. évre vezethető vissza. A márványfürdők, valamint a női és férfi uszoda is ezidőben készültek.

Mindezek az újítások már a bérbevevő *Berger* testvérek vállalkozásának köszönhetők. A török fürdőket *Herz* építtette. Itt kell megemlítenünk, hogy *a Császárfürdő gőzfürdője egyike volt az első budapesti gőzfürdőknek, mert hiszen csak 1853-ban* nyitották meg a Kereszt-utcában a legelső magyar gőzfürdőt.

A Császárfürdő vizét többen analizálták: 1839-ben dr. *Sigmund*, 1851-ben *Molnár* János, 1856-ban *Pohl* tanár, 1890-ben és 1893-ban *Hankó* Vilmos elemezte, 1912-ben pedig dr. *Weszelszky* Gyula meghatározta a források rádioaktivitását is és 1918-ban *Hankó* Vilmos újabb elemzést készített.

A Császárfürdő ívókútjának a hőmérsékletéről nagyon különböző megállapítások vannak. *Oesterreicher* 1781-ben 40°-os hőmérsékletet említ. *Tognio* tanár 1829-ben 61°-únak találta, *Schmiedl* 1857-ben 56·88°, 1858-ban 58·12°, *Molnár* pedig 1851-ben 61·2° C-nak találta.

*

Dr. *Edvi-Illés* 1843-ban megjelent monográfiájában (»A budai hévizek, különösen a Császárfürdő s gyógyintézetei legújabb alakulásukban«) a következőket írja a fürdő akkori állapotáról:

»Gyógyvizeinkhez évenkint számosan gyülekező vendégek kényelmét egyfelől, másfelől pedig az imént említett épületek régi modorú, kisszerű alakját s a nagyszerű célnak már meg nem felelőt tekintve, elhatározá az irgalmas atyák Conventje az újonnan 1843. évtől kezdve *Kőnig* Mihály úrnak bérbeadandó gyógyintézetek helyére ízlést és kényelmet egyiránt kielégítő épületeket emeltetni. Mi célra honunk első hírű építészét *Hild*-et bizá meg a terv kidolgozásával, miszerint mind a nagy udvar négy oldala, mind pedig a kisebb udvar épületei is alapjukból egészen újonnan emeltetnének fel. És megkezdettek a munkálatok 1841-ik év őszével s oly gyorsan folytattattak, hogy a következő, 1842-ik év tavaszán már a nagy udvar alsóbb Duna felőli (a gyógykutat magában foglaló) fele bevégeztetett; 1843-ik év tavaszáig pedig a nyugati magasabb udvarterep épületei — egy emeletre — nemkülönben a kisebb udvar épülete — két emeletre — felépíttettek, miszerint a nagy udvar jelenleg egészen új építménnyel lőn, dicsőleg, bekerítve.

Tekintvén már a Császárfürdőt a Duna partjáról vagy az országút felől, külről egy hosszudad négyszögű, emeletes, új stylben rakott épületet mutat, melynek egyszerű sima falain, a részek egyenmértéke s maga az egyszerűség mesterkéletlen alakja tetszenek; belépvén a nyugati kapun a magas udvarterepre, nagyszerűen, s kellemesen meglepő a félkört képező gyógyudvar épülete, oszloprendének szép sorával, mi jelenleg is mélyebben fekszik, s a gyógykutat s fürdőket foglalván magában, erről gyógyudvar név alatt ismertetik. Ezen alsóbb félkör szilárd oszlopzatán belül, földszint úgy, mint az emeleten, nyilt folyosó folyik körül, melyről részint a lakszobákba, részint a fürdőkbe nyilnak ajtók.

A gyógyudvar épületében léteznek földszint a tükör- vagyis kőfürdők, kisded előszobával s elég tágas vörös márványmedencével és pedig a nyugat-északi félben számszerint 12, a keletiben 14, mikhez járul még a nyugati oldalon a többiek sorában egy (eredetileg) törökfürdő, minek fenlétező két társához a kertbe vezető folyosóról balra levívő lépcsőzeten juthatni, hol azok jobbra és balra benyilnak. E kívül szinte a félkörben földszint van a nagy udvari pénztár és a nagyhírű gyógykútfő is.

Mind az északi, mind a keleti sarkon szoros folyosó vezet ki az udvarról a Dunához, kettős (egyik üveges) ajtó által elzáratva. A nyugati oldalon

A Császárfürdő egy 1865. évi rajz nyomán. Sem az arányok, sem a részletek nem mindenben felelnek meg a valóságnak

keskenyebb csiga-, a keletin pedig szélesebb s tágas lépcső vezet fel az emeletbe, utóbbi a gyógykút közelében. Az emeletben szinte oszlopos folyosóról nyílik az épület dunai homlokzata közepén egy kisebbszerű terem, melyből a Dunára néző erkélyre, három üveges nyilamon léphetnek ki . . .

Az emeletben létezik az ét- és táncterem. Jelenleg a magasabb udvarterepen nem állomásoznak kocsik, hanem átjárnak a Fekete Sas udvarába, honnét, mikor kell, visszaszólíttatnak. A társaság-kocsik szinte onnét első harangszóra visszajárnak a nagyudvarra ; a másodikra felrakosznak az utasok ; a harmadik indulóra szól. E magosb udvarterep közepéről széles lépcsőzet vezet alá a gyógyudvarterepre, mely jelenleg még fákkal nincsen

beültetve s talán jobb volna, ha azok elmaradnának s helyettük a kert tágíttatnék s míveltetnék.

A kisebb udvar épülete, a terep minősége miatt, két emeletre lőn emelve, s benne egymást szelő hosszú folyosókról az emeletben 44 lakszoba, földszint pedig 4 kétkádas és 6 közönségesb tükörfürdő létezik. Ugyane kisebb udvarból léphetni be a török időkből bántatlanul reánk maradt, nevezetes nagyszerű közfürdőbe (Allgemeines Bad).

A nyugati épülethomlokzattal szemközt, az országút túlsó szélén álló Fekete Sas című vendégfogadó szinte díszes modorban újra, egy emeletre felépíttetett, s a Császárfürdő épületei méltó kiegészítő részét képezi; a fürdővendégek szállásolására kényelmes és csinos, összesen 23 lakszobával kínálkozik, nem különben a vendégek kocsijaik s lovaik számára tágas szinekkel s (mintegy 60 lóra való) ólakkal el van látva . . .

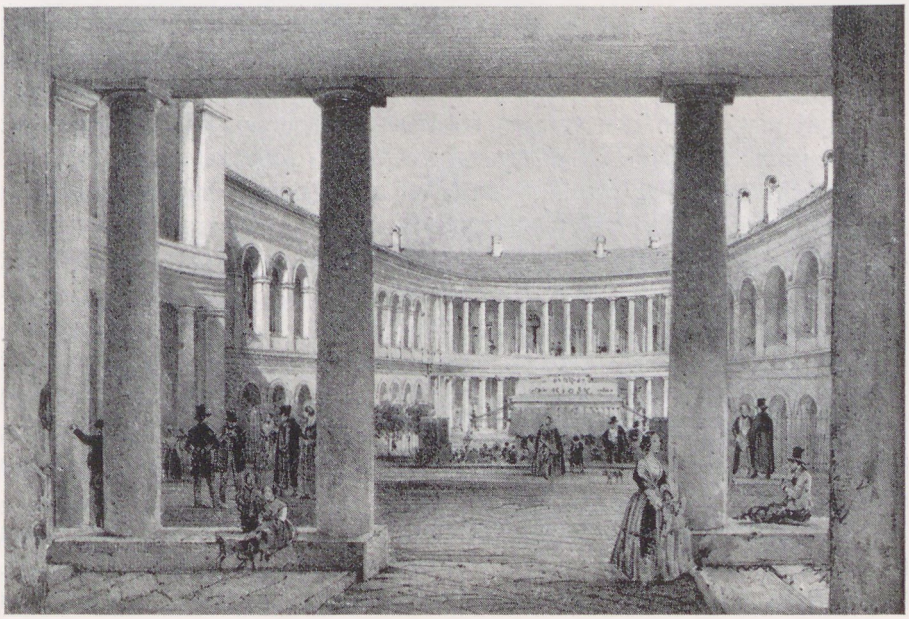
Az építkezés alkalmával a nagy udvar feltöltetvén, a földszinti folyosók színe néhány fokkal még magasabbra emeltetvén, — a szoros négyszögű boltozat mélyére mintegy 12, igen keskeny lépcső vezetett alá, melynek szabadterében — a két vaskos vízmerő lányt kivéve, alig vala négy embernek helye; mi okozá, hogy a vízre vágyók a lépcsőkön kéntettek állani s innét nyujtván s fogadván el töltött poharukat, vasrostélyzat hiányozván a lépcsők szélein, mindenkor lezuhanási veszélyben forogtak volt . . .

E viszonyok kellemetlen hatását növelé azon balesemény is, miszerint a legnépesebb időszakban az ivókút víze rögtön, mennyisége, hévsége, íze és szaga tekintetében — minden ivók ezt bizonyítván — csökkenni látszott. A tulajdonosok s a szorgos bérlő ezen javítandók, a forrás öblébe faszivattyúcsövet állítottak be, mintegy a mélyebb rétegekből merítendők fel a hatályosabb vizet, de ekkor meg a cső s az ebből kivezető vas-csive még kellemetlenebb izet s illatot adván; azonkívül még a zavarás által gáztartalmától is nagy részből megfosztván azt, nem hogy ezáltal célt értek volna, de csak csekélyebb rosszhoz nagyobbat szereztek. E zavar kitünteté a fürdőigazgatók e szakbani járatlanságát, egyszersmind egy vagy több rendes, fürdőorvos hiányát sajnosan érezteté a közönséggel, mely ez alkalommal, bizodalmat vesztve a forrás iránt — majdnem érdemletlen rossz hírbe hozá azt, egy véletlen, nem állandó s hamar elváltozó és hely, időviszonyok s általános kosmikus befolyásból eredt körülmény következtében.«

*

Dr. *Edvi-Illés* megemlékezik még arról, hogy a fehérítő rét (Bleicher-Wiese) délnyugati szögletében is van egy ciszterna, amelyben 48° R hévvíz gyűlik össze és ezt földalatti csatornán vezetik a Királyfürdőbe. Továbbá megemlékezik még a nagy halastóról, amelyről már *Istvánffy* is írt: »E tavat mérhetetlen mélységű két kútfő tölti meg szüntelen; egyik téglaboltozatú, függőleges, bizonytalan mélységű üregből egy másodperc alatt 14 négyszög-

lábnyi vizet ömleszt, — mi egy órában 1680 lábot tesz — a másik az előbbihez közel, délkeletről nyugat feléi irányban, a hegybe emberkéz által vágott 2½ öl magos és 2½ láb széles üregből jön ; s mind ketten egyesülvén, a Császármalom kerekeit hajtják. Nevezetesen azon tünemény, miszerint 1832-ben kezdett építések alkalmával leeresztetvén a tó víze, ugyanazon időben minden itt létező kútfők ömlései megcsökkentek, mit *Stoker* is észlelt s a leeresztés által a hegy mélyébeni nyomás megszüntetéséből kívánt magyarázni. *Linzbauer* megjegyzi, hogy ugyanekkor a Rác- és Rudasfürdő vizei is, nem különben a Császárfürdő ívókútforrása, szokott magosságokról

A Császárfürdő belső udvarának képe, a XIX. század közepén

(Rochbock metszete után)

(Libelle) alá süllyedtek volt. A Nagyváradról *Kitaibel* professzor által ide átültetett nymphaea thermális (egyptomi vízi rózsa) maig is szépen tenyészik e vízben. A tóban élő halakról már a legrégibb írók emlékeznek, bár mai napig sem bizonyos, mily osztályba tartozók.«

*

Érdekes megállapításokat olvashatunk *Edvi-Illés* munkájában a Császárfürdő vízének gyógyhatásával kapcsolatban :

»Szükséges azonban még, hogy több évi tapasztalatok, némely bajok s e vizeknek azok elleni hatása fölé, tisztább világot terjesszenek s némely

homály fedte titkot felderítsenek. Ezt pedig csak úgy érhetni el, ha először is részint a budapesti kir. orvos-egyesület s az orvosi kar terjedelmes praxist üző tagjai, részint a megyei physikus és egyéb a vidéken gyakorló orvos urak bölcs belátásuk szerint, ide illő betegeket — *rövid, pontosan és hűn szerkesztett kórrajzokkal kísérve* — e vizekhez utasítani továbbra is szíveskedendnek; másfelől pedig gyógyulás kedvéért ide sereglő betegek *a fürdőben gyakorló orvosokkal, bajaikat s ennek velük hozott rajzát közleni el nem mulasztják* s vagy ezek, vagy más nagyhírű pesti orvos *tanácsa szerint* használandják e vizeket, s javulásuk vagy netalán rosszabbulásuk, vagy sikerült helyreállításuk esetében itt töltött napjaikról, s a reájuk lett behatásról, távozásuk előtt *ugyanazoknak számot is adandnak;* mi hogy valóban megtörténjék, ezennel kit-kit felszólítani bátorkodunk, mire egyébként a fürdőtulajdonos is, vendégei elfogadásakor, figyelmeztetni kötelességének fogja tartani.«

Saját orvosi tanácsai egészen részletesek, azonban, mint érdekességet kell megemlítenünk, hogy a *tüdővészesek számára is tanácsolta a Császárfürdő vízének használatát.* Már ekkor ráterelődött a figyelem a köszvényesekre és reumásokra. Erre vonatkozólag a következőket írja: »Ide soroljuk a köszvény chronikus lefolyású faját s az ebből származott s elkeményedett — az izülések szabad mozgathatását gátoló, sőt összehúzódásokra alkalmat nyujtó — lerakodásokat. Javítván az emésztés munkálatát, megrontván a savanyképzést, a *köszvényt gyökerén támadják meg;* s olvasztván a lerakott anyagokat s azokat a serkentett körforgásba hozván s a hugy- és a bőrgőzölgési utakon kivezetvén, végkép kiírtják a sokakat kínzó, s alakukból kivetkeztető kórt, hévizeink: ital, bennük fürdés s az ásványos iszap okszeres orvosi tanács szerinti alkalmazása által.

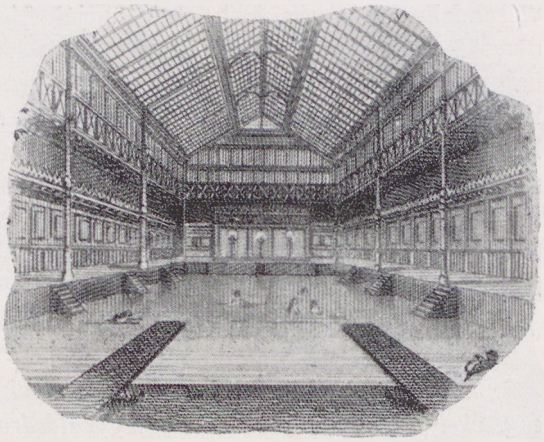
E helyen említendő a rheuma is, mint mely némileg talán lényére nézve atyafias lévén a köszvénnyel, szinte javulásnak indul a Császárfürdőkben. Néhány éven által már teljes erőmből iparkodtam *az ásványos iszap bekenését* s vele borogatásokat uralkodóbb divatba hozni; de bármint meg legyek is győződve annak sok reményt igérő hatásáról, eddig nem vala terjedelmes alkalom, rögzött kóresetekben sükerét észlelhetnem. Sajnos egyébként, hogy *az itteni orvosok nem sürgetik annak gyakorabb alkalmazását,* mi által tisztába hozhatnók, s meghatározhatnók egyes esetekre jótékony erejét. Hogy könyebb fokozatú rheumás betegek évenkint ide jövén, 6—7 heti fürdés és ivás után javulva térnek vissza: azt egyedül talán a bőr szabadabb gőzölgésének helyreállításából, értelmezhetnénk, mely munkálat a hévizek kül- s belalkalmazata által igen is hatalmasan előmozdíttatik.«

A gyógyhatásokról *Edvi-Illés* általában óvatosan nyilatkozik és szerinte a fürdő- vagy ivógyógymód meghatározáshoz »a betegség ésszerű felfogása s felismerése s általában az orvos lángesze kívántatik.«

»Mennyi ideig tartózkodjék kiki fürdőben, azt az orvos fogja, mindenik esetben eldönteni. Elsőbb napokban minden esetre elég leend egy óranegyed,

utóbb ½—¾ óra untig elég, nehogy amúgy is talán bágyadt betegünk reá nagy erőcsüggedést érezzen. Kik kőfürdőket vesznek, jól teszik, mert tagjaikat azokban szabadabban mozgathatják, mi ajánlandó s nagyobb víztömegben létezvén, jobban behatolhatnak a gyógyrészecskék a bőrön által a test belsejébe. Kik erőtlenebbek, kádba fektethetik magukat; de még azok is ehhez folyamodhatnak, kik nem lehetvén elsők a kőfürdőben, mások után fürdeni undorodnak, mi néha, lassú s csekély levén a víz le s kifolyása, valóban sokaktól óhajtatik, de nem tehetnek róla.

A fürdőből kiszállván, rövid nyugalomra vonulhat a beteg, mi rendesen jól esik; majd még mintegy 8—10 óra közt az ivókút lépcsőihez járulhat, hol — mi még pium desiderium — egyenlő mérték szerint készült s 5—6 obonyt foglaló üvegpoharát nem sétálgatva, lassan s talán óranegyedek folytában hörpülve, hanem egypár huzamban, azon melegen — *ne kihülve, miáltal a víz már hatályából tetemesen vesztett* — ürítse ki, mire a kertben egy óranegyedig sétálván, — tetszés szerint választott derült társaságban — megint viszonozza adagát, aszerint, mint az fürdőorvosa által neki meghagyatva volt. Kezdetben a fönt kitett tartalmú poharakat kétszer elég leend üríteni; harmad-, negyednapon már két pohárral emelhetni azoknak számát úgy, hogy ha sikeresen akarunk hatni bajainkra, bármik legyenek azok, véleményünk s tapasztalataink szerint, naponkint 4—8 pohárra is felhivatni az ivást. Kik nem fürdenek naponkint, azok korábban, éhgyomorral, reggeli 6—7 óra között ürítgethetik poharaikat s azután reggelizhetnek, azt, mi bajukkal is leginkább összeegyező. Ki délután is fürdik, az 6 óra tájban legjobban véghez viendi azt.«

A Császárfürdő fedett női uszodája a XIX. század vége felé

*

Érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy dr. *Edvi-Illés* külön foglalkozott az *iszapfürdők* jelentőségével is, amire vonatkozólag a következőket mondja: »Mi pedig nézetem szerint oly méltatlanul elhanyagoltatott: *az, az ásványos sár, vagy iszap alkalmazása.* A hévvizek szilárd létrészeinek ülepedéséből származván, hihetőleg — bár eddig vegykémlet alá nem

vétetett — szintazon részekből álló s hasonló hatással bír, mint amazok. Ide járul e sárnak enyves minőségű anyaggal szövetkezése, miáltal az sikamlóssá és kenetszerűvé változik, mi a bőrre bedörzsölését hathatósan előmozdítja. E kénes sár ugyan a Császárfürdőben nem oly tetemes mennyiségben lelhető, mint a Sárosfürdőben, azonban mi ott nem lenne elegendő, azt megrendelhetnők eminnét s így e miatt sem szenvedne gyógymódunk hátramaradást. A halastóban is, úgy vélem, meglehetős tömegben találtatik s innét is lehetne azt meríttetni. Alkalmazandók azt, lehető legforóbban dörzsöljék be egyes tagjaikra vagy egész testökre s aztán lemosván azt, utána dörzsöljék száraz flanérral a beteg tagot.

Kiknek lábaikon ül a baj, azok edénybe tett s hévvízzel vegyített híg, forró sárba tartogathatják azokat, a hülő tömeget hozzá töltendő hévvízzel felmelengetvén. Ezt folytathatják ½—1 óra hosszatt s reá flanérral dörzsölhetik a tagot. E gyógymód üdvös hatását az újabb kor annyira elismeré már, hogy többnyire minden jól rendezett hévvizeknél a cura egyrészét teszik az okszerüleg alkalmazott sárborogatások, vagy kenések. Példák ösztönöznek e sárnak hőajánlására, főkép sömör-, rühfajtákban, rosszul heggedt sebhelyekeni érzékenység és kellemetlen feszültség s merevedtség, időjárási változásokkal járó fájdalmak, továbbá zúzások következtében lerakódások s oszlani nem akaró, makacs daganatok esetében ; sőt talán bénulásokban is megkísérthetnők azt.«

*

Edvi-Illés rámutatott *a forró hévvizekből a fürdőtermekbe felszálló és ezeket megtöltő páráknak a gyógyhatására is*, amely a hévvizek természetes eredménye és amelyről már a törökök is tudták, hogy mennyire hasznos, mert hiszen »testüket megdörzsölve és hidegvízzel leöntve fel- és alásétáltak.«

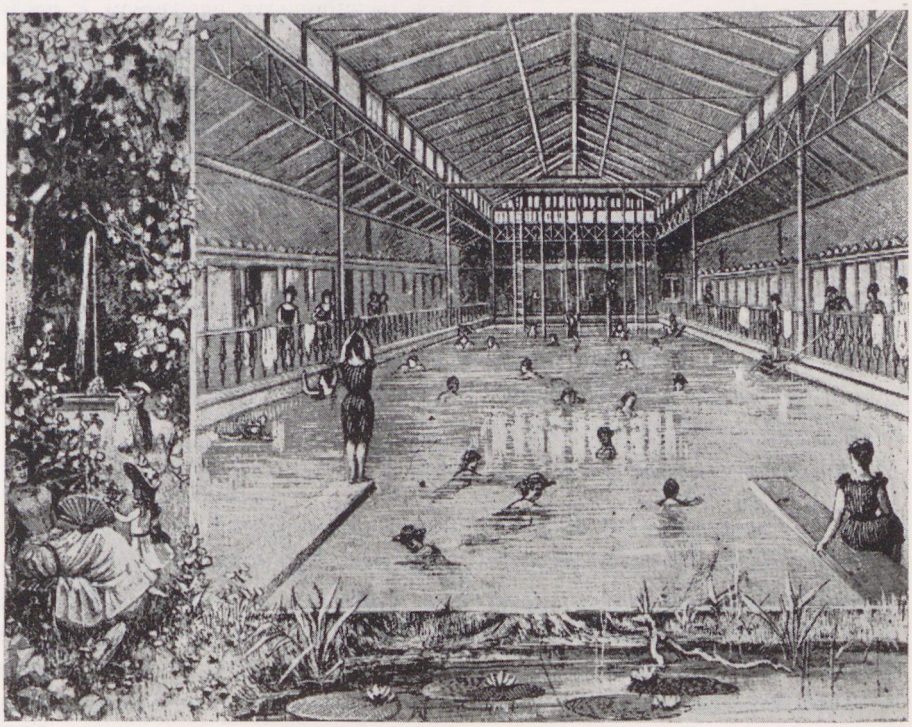
Edvi-Illés orvosi jótanácsai közül meg kell még említenünk azokat az általános tanácsokat, amelyeket a fürdőben tartózkodó betegeknek adott, »A fürdőkben tartózkodás ideje alatt, szükség, hogy lelkiismeretesen orvosa rendelései szerint éljen s minden kihágásoktól őrizkedjék a beteg. Ételben, italban, szerelemben kerülendi a csapongást, mi fájdalom, fürdőintézetekben oly gyakran történik, minthogy javulása érzetében elbízottá lesz a gyarló ember. E hajlékok küszöbein le kell ráznia a honn gyötrött szenvedélyek s lelki indulatok bilincseit ; aggasztó gondok és nyugtalanság, a testnek kívánságai legyenek messze száműzve innét. Inkább vídám kedély, kedves barátok, jó ismerősök s egészséges fürdővendégek társasága, remény és bizalom a sükerben kísérjék minden léptein a csüggedő beteget. Mi sem gátolja a hévizek sükeres hatását annyira, mint a rendetlen életmód, s csak számtalan panaszra nyujt alkalmat, mit a beteg — magát örömest ki-

mentve — vizeinknek tulajdonít s gonosz hírt terjeszt az egyébként számtalanokon üdvösnek tapasztalt s nagy költséggel ápolt intézetekre.

Est balneum sanctuarium quoddam,
magno honore dignum.«

*

Mint történelmi érdekességet, meg kell ezúttal még említenünk azt a képet, amelyet Edvi-Illés közel 100 esztendővel ezelőtt megrajzolt *Buda-*

A Császárfürdő fedett női uszodája a mult század végén

(Egykorú rajz)

pest fürdőváros előnyeiről, különösen a Császárfürdővel kapcsolatban. Ezt azért tartom fontosnak, mert a modern balneológusokkal egyetértően már ő is rámutatott arra, hogy Budapest fürdőváros különleges értékét *éppen az a körülmény adja meg, hogy a betegek a gyógyítótényezőkben egy olyan modern várossal kapcsolatosan részesülhetnek, amely nem elhagyott hely, hanem a legkölönbözőbb szórakozásokra nyujt alkalmat.*

»A Császárfürdőbe az eljutás könnyű és kellemes. A fürdő mellett futó Dunát naponként hasogatják a füstölgő gőzösök s kényelem közt szállítják ki azt utast Budapest regényes vidékére. Pestről reggeli 5 órától fogva egész

esti 9 óráig — taval 5 — jelenleg 7, csinos és tágas, szüntelen fel-alá járó, társaság-kocsi, felettébb csekély díjért — 10 ezüst kr. — elég gyorsan átviszik a pestieket a hévvizek márványmedencéihez. E kényelem okozza szinte, hogy idegen vendégeink közül többen, állandóul, Pesten szállásolnak s csak reggelenkint rándulnak át a forrásokhoz. Ellenben a fürdőben lakók közül, kiket a nagy városi zaj és fény gyönyörködtet, délutáni üres idejükben Budáról átszállonghatnak Pest népesebb utcáira, ligetébe — hol a hidegvíz-gyógyintézet, dr. Pólya magány-őrültek intézete s az épülőben levő Herminakápolna érdekesek, — színházaiba, nemzeti múzeumba sat. hol naponként még növekedő élvezet vár reájok.

A fürdőkben nyaranként tartani szokott s az új épületben nagyszerűleg tartandó, táncvigalmak s zenészeti társas egybejövetelek; más részről a regényes vidék, a közel szomszédos, folyamkarok közé szorult Margitsziget zöld lombjai, zengő csattogányai, mezői s tekervényes virágszerte sétányai, távolabb a Zugliget meredek bércei, forrásai, s víg zenétől zajló vendéglői, a Svábhegy, a szép Juhászné s a nála nyaraló pesti hölgyek válogatott koszoruja sat. mind megannyi gyönyörök forrásai, mik a lelket magos röptekre késztik s a szivet örömélvezetekkel töltik el.

De Buda regényes természetscenáit tollam nem képes illőleg rajzolni; e müért ügyesbnek jutand a dics; ez alkalommal megnyugszom abban, hogy rövid szóban figyelmeztetém a fürdővendéget a tájak élvezetire, mikben hogy derült kedéllyel résztvehessen, szívből óhajtom!«

*

1847-ben *Frankel* is kiadott egy rendkívül érdekes tanulmányt német nyelven a következő címen: »*Das Ofner Kaiserbad in historischer, technischer und medizinischer Hinsicht*«, mint a gyógyulást keresők segédkönyvét. Ennek a könyvnek olyan sikere volt, hogy 1853-ban már második, bővített és javított kiadásban jelent meg. Ebben közölte 15 esztendős pontos megfigyeléseinek eredményeit is és megállapította, hogy *nagyon sok olyan fürdővendég, különösen az alsóbb néposztályokból, akiknek az orvosuk a Császárfürdőt ajánlották, mérték és cél nélkül fürdik és tart ivókúrát minden dietetikus előírás és elővigyázat elhanyagolásával, többet ártva ezáltal maguknak, mint használva.*

A Császárfürdőt a szabadságharc után a vállalkozó szelleméről ismert *Szekrényessy* József vette bérbe, utána pedig 1857 óta *Herz* Vilmos, aki az Irgalmas Rendnek évi 35.000 forint bérösszeget fizetett s egyúttal a fürdőorvosi teendőket is ellátta. Az ő bérbetének ideje alatt a fürdő csinosodott s *Wachtel* 1859-ben ezt írja: »nemcsak az idegenek, hanem még a két fővárosnak a lakosai is rendkívül gyakran látogatják a fürdőt, részben gyógyítási célból, részben csupán testi tisztálkodás végett.«

A 60-as évek elején a *Berger* testvérek bérelték ki a Császárfürdőt és nekik köszönhető a pompás höldy- és férfi uszoda, valamint az ásványos gőzfürdő felállítása.

*

1859-ben dr. *Herz* Vilmos 90 oldalas németnyelvű munkát írt a Császárfürdőről, amely a következő címen jelent meg: »Die Heilquellen des Kaiserbades zu Ofen.« Ebben még alaposabb tudományos magyarázatot ad a Császárfürdő forrásainak és gyógyhatásának. A különleges gyógyhatásokat illetően a következő összefoglalást közli:

»*Spezielle Wirkung.*

Die Organe oder Systeme, welche in ihren verschiedenen Erkrankungen Anzeigen zum Gebrauch unserer Bäder sind:

1. *Die Organe und Nervensysteme der Haut* die allgemeine Dekke sowohl, als die Schleimhaut und ihre Fortsetzungen.

2. *Die seriösen* und insbesondere die *fibrösen Membraner.*

3. *Das Lymphdrüsen und Gefässsystem.* Mit Ausnahme einiger akut entzündlichen Prozesse, auf welche wir bereits oben erwähnt, der Gebrauch einer so kräftigen Therme, wie das Ofner Kaiserbad, nur schädlich einwirken könnte, gibt es kaum eine Erkrankung in diesem so weiten und wichtigem Gebiete, welche *nicht bei zweckmässiger Anwendung der genannten Bäder, wenn nicht Heilung, so doch Linderung erführe.*

Die wichtigsten unter den angedeuteten Krankheiten sind:

a) Chronische *Hautkrankheiten* aller Art, vom einfachen Eczem, bis zu dem hartnäckigen, aller Behandlung spottenden lupösen Infiltrationen und Geschwüren.

b) Chronische *Schleimflüsse* mit Erschlaffung der Schleimhäute, vorzüglich *Sexualsysteme* beider Geschlechter.

c) Chronischer Rheumatismus und die gichtischen Erkrankungen.

d) Die Scrophulose in allen ihren verschiedenen Varietäten und mit ihren mannigfachen Folgekrankheiten.«

Ezenkívül pontos tanácsokat ad a fürdő használatára vonatkozólag is és egészen részletes fürdőtervet (Kurplan) tesz közzé. Külön kiemeli a Császárfürdő előnyei közül azt, hogy *jóllehet, legcélszerűbb a nyári hónapokat igénybevenni, azonban a Császárfürdő berendezése megengedi azt, hogy a téli időkben is használják.*

Frankel munkája 1862-ben *harmadik* kiadásban is megjelent. Ennek a kiadásnak az előszavában megjegyzi, hogy »a második kiadás óta újabb 9 esztendő telt el és sok minden megváltozott, de a Császárfürdő melegforrásainak a gyógyitóereje ugyanaz maradt, mint volt évszázadokkal előbb.«

Közölte a Császárfüdő használatának az árait az 1862. évből:

Szobaárak májustól szeptember végéig 60 kr.-tól 3 forintig,

október 1-től naponta 50 krajcár.

Fürdő ára májustól szeptember végéig, déli 12 óráig 5 kr.-tól 1 fr.-ig, délután 5 kr.-tól 20 kr.-ig.

Október 1-től a délutáni árak vannak érvényben.

Megírja, hogy a gőzfürdő 50, az úszótó 200, a női uszoda 100, a népfürdő 200 személyt képes egyszerre befogadni fürdésre.

Könyvében 48 oldalon tárgyalja a *gyógyeseteket*, a gyógymód rövid ismertetésével és közli a kiváló eredményeket.

Ellenben *Edvi-Illés* már említett tuberkulótikus ajánlásával szemben határozottan megállapítja, hogy *a fürdő ártalmas a tuberkulótikus betegség, a tüdő- és sorvadásos betegségek, szívbetegségek és skorbut esetében.*

*

Rendkívül érdekes képet fest az akkori pesti társadalmi életről *Frankel* leírása, amelyet a maga kedvességével érdemesnek tartok ezen a helyen szóról-szóra leközölni, noha a leírásban igen elevenen emlékeztet *Edvi-Illés* ugyancsak ismertetett leírására:

»Fürdőink különfélesége és forrásaink hőfokának változatossága a fürdővendégek számára rendkívül előnyös helyzetet jelent, de — amint alább látni fogjuk — az itteni tartózkodás *még többirányú más előnnyel* is jár; olyanokkal, *amellyel más gyógyfürdő nem rendelkezik.*

A fürdővendég gőzhajót, vagy vasutat használhat ideutaztában, tehát a leggyorsabb, legkényelmesebb és legkellemesebb módon jöhet.

Ha meglátogatta a *pesti vásárt* és elintézte üzleti ügyeit, az üzleti gondoktól megszabadulva, jó hangulatban, derűs kedvvel végezheti el fürdőkúráját; ha pedig először a fürdőkúrát használja, hogy fájdalmaitól megszabaduljon, megerősödve, megújult egészséggel annál több kedvvel foghat vásári és üzleti ügyei elintézéséhez.

Ha valami előre nem látható véletlen úgy hozza, hogy valahol azonnal meg kell jelennie, *az államvasút, vagy a Déli-vasút* (Orientbahn(?)) bárhova gyorsan elröpíti. Rendelvényeit, megbízásait, tudósításait a táviró útján bármely irányban szétküldheti, tudakozásaira gyors választ kaphat.

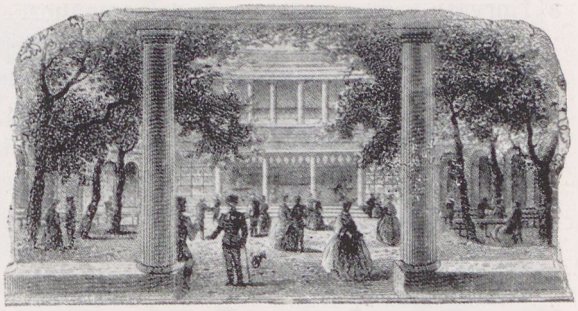
A nagyváros minden kellemét élvezheti anélkül, hogy ez fürdőkúráját akadályozná. Pest szép utain és terein sétálva hiába keres olyan házakat, amik más városokban az épületek tömegét alkotják, bámulatára ilyent keveset talál, mert Pest városát nagyrészt paloták sora alkotja; az egyébként még kifogástalan házakat is lebontják, hogy *helyükbe úgyszólván estétől-reggelig* egy új palotát varázsoljanak. Ezt bizonyítják a Színház- és József-térnél emelkedő új paloták is.

A város közepén gyönyörű *angol parkba* jut. Megnézheti a német-színházat, majd elmehet a Nemzeti Színházba, más alkalommal a Thalia-színházba, ismét máskor a nyári színházba, vagy cirkuszba.

Megtekintheti az országos múzeumot (Landesmuseum), az állandó képkiállítást, az ipari-, kertészeti- és virágkiállítást, esetleg az egyetemet és még sok más érdemes látnivalót.

Most azonban egy hűsítő limonádé mellett pihenni szeretne. Nézzük csak! — kiált fel, hol van egy kávéház, amilyent már más városokban találtam. Az üdítő italt Pesten tündérpalotákban, vagy enyhén szólva királyi dísztermekben kapom; bársony, damaszt duzzad mindenütt, tükörrel borított falak, karrarai márvány, gazdag aranyozás, kínai csészék, finommű kristálypoharak és ezüst evőkészletek mindenütt. Úgy van, ahogy mondtam, bizonyára tündérpalotában, vagy királyi termekben vagyok, mert az a tünemény ott, aki trónján ülve pazar bőkezüséggel minden jelenlevő számára édességet (cukrot) készít kicsiny ezüst edénybe, bizonyára vagy angyal, vagy legalább is egy szépséges hercegnő lehet.

Most egy négyfogatú, nyitott társaskocsi kényelmes ülésébe veti magát és kirándul a városligetbe, élvezettel szívja az angol kertek, árnyas fasorok és csalitok ózondús levegőjét, szívesen iszik valamelyik vendéglő árnyas fái alatt, zenét hallgatva, egy pohár sört, körülcsónakázza a kis tavat, majd a kocsik, a lovasok és a viháncoló néptömeg lármájától elvonulva, a körhintánál, vagy a pávák szigetén (Pfaueninsel) kipiheni magát. Innen az államvasúti pályaudvarhoz megy és nincs ideje annak nagyságát és szépségét kellőképen megcsodálni, mert a jelzőharang hangja már hívja egy kis kőbányai kirándulásra. Tizenöt percen belül odaér, ahol is válogathat a minden rendű és rangú emberek társaságában, mágnástól iparosig és parasztig. Cigányzenét hallgat, megcsodálja a sörgyárakat, melyek Európában a legnagyobbak közé tartoznak és a sziklába vájt, valóban bámulásra méltó katakombákat; végül várakozásaiban nem csalódva, kielégítve utazik vissza.

A Császárfürdő gyógyudvara a XIX. század második felében

Legkényelmesebben a helyi hajóval, vagy társaskocsival térhetne most vissza ideiglenes otthonába, a Császárfürdőbe, de gyalogszerrel akarja kitapasztalni a Lánchidat, *ezt a világcsodát, mely Pestet és Budát egy várossá, az államvasutat és a Déli vasutat egy vasúti vonallá kapcsolja egybe.* Mielőtt azonban a Lánchídra tenné lábát, leköti csodálatát a hatalmas rakodópart és a tárházak és ha még mindig nem elég a látnivalóból, szinte kifárasztja szemét *a partnál párjával álló fellobogózott óriás gőzösök sora.*

Ember mivoltának büszke tudata tölti el, míg a híd hatalmas ívén, melyet a teremtő agyban született és emberi munkájával valósággá lett, egy hatalmas folyam közepén a mélybe megingathatatlanul beágyazott

gránitpillérek tartanak, az egyik partról a másikra Budára halad át. Mindkét oldalán két hatalmas oroszlán pihen fenséges nyugalommal gránittalapzatán, mint jelképe az erőnek és bátorságnak.

Budának, a királyi városnak a tiszteletet parancsoló erődítései és a büszke királyi palota már messziről barátságosan intettek feléje.

Átérve, balkézről, a múzsák egy új templomát, a budai magyar népszínházat pillantja meg, melyet ugyan ósdi falak öveznek, de azért benne a múzsák méltó helyet találtak; jobbkézről azonban több új palotaszerű épület — köztük legszebb a budai takarékpénztár — emelkedik és alkot egy új utcát, melyet a legnagyobb magyar emlékezetére *Széchenyi-utcának* neveztek el.

De mi ez a mély barlang, elől hatalmas kőkapuzattal, melynek mélyén világosság látszik? Hát persze! ez az alagút, mely a vár alatt átvezet a Krisztinavárosba és a Délivasúthoz. Ha ezen a pompás alagúton átmegyünk, a Horváth-kertbe érünk a budai arénához.

Ha pedig a terraszokkal illatos akácfasorokkal és pihenőhelyekkel szegélyezett Elyps előtti új úton kapaszkodunk a Várba, hogy az ottani látnivalókat — királyi palotát, a fegyvertárat, a Várszínházat stb. — szemügyre vegyük, a bástyasétányról a legszebb kilátásban lehet részünk.

Ha azonban a fürdővendég nagyobb gyönyörűséget talál a természetben, úgy napról-napra más és más, kellemesnél-kellemesebb kirándulásokat tehet, hiszen a kedves budai hegyvidék, melyet a világot látott emberek magyar Svájcnak neveznek, e tekintetben semmi kívánnivalót nem hagy, minden szépséget feltár, amit csak a természet és az emberi munka együtthatása létrehozhat. Csak néhány helyet nevezek meg. Ezek: a Laszlovszky-major, a Zugliget, a Svábhegy, a Ferenchalom, a Lipótmező, a Kamaraerdő, stb. Ezeknek a leírása nagyon sok helyet foglalna itt el, erre a feladatra csak egy igazi költő tolla lenne méltó.«

*

Hunfalvy János »Buda fürdőhelyei«-ről 1859-ben közzétett leírásában ezeket írja a »Császárfürdőről:

»Az Országút-külvárosban, a Józsefhegy (Szemlőhegy) alján van. E tájon a hegyek csaknem egészen a Duna partjáig nyúlnak, odább megint hátravonulnak, tág völgyet képezve, mellyet Óbuda foglal el. A Császárfürdő forrásait hihetőleg már a rómaiak ismerték és használták; a régi magyarok felhévvíznek nevezték. A keresztes barátok bírták. Mátyás király alatt az itteni fürdők kicsinosíttattak. A törökök, kik csaknem minden mást elpusztítottak, a meleg fürdőket nemcsak nem rontották el, hanem még pompásabban építék fel s különös szeretettel ápolák. Mohammed pasa (budai helytartó 1543—48.) a mostani Császárfürdő közelében zárdákat rakatott a török szerzetesek számára. A Császárfürdő helyén Kaplia fürdője volt, nyolcz-

szegű épület, mellynek közepén jeles fördő vala ; azután Velibég fördője, melly a legszebb és legjelesebb vala.

Tágas előszobából ment az ember a fördő belsejébe, mellyet öt kupola ékesített, ezek közül a nagy kerek fördő felett emelkedő középső kupola különös szépséggel vala épitve. A többi négy kupola külön fördők fölött emelkedett a négy sarkon. A középső nagy kupolát 12 oszlop hordá. Musztafa pasa több malmot is építtete s az összes épitményeket kőfallal kerítteté. Mindezen török épitményekből már csak kevés maradványt látunk. Csak a Császármalom, mellynek kerekeit a fördő kifolyó meleg vize hajtja, mielőtt

A Császárfürdő a XIX. század végén; a park felőli homlokzat

(Fényképfelvétel)

a Dunába ömlenék, emlékeztet még kerek tornyaival a hajdani török erődre. A mostani fördőhely éjszaki szárnyában levő közfördő hihetőleg a hajdani Kapliafördő maradványa. Ezen kívül még két más török fördő van.

Buda felszabadulása után a kincstári igazgatóság e fördőt *valami Ecker Jánosnak adá bérbe ;* 1702-ben pedig eladá neki. Azután másmás bírta, végre 1802-ben Marczibányi István vette meg s az irgalmas barátoknak ajándékozá kórházuk fenntartására. Ezóta a szerzetesek bírják. Több ízben megtoldották a régi kis épületet, végre husz és nehány év előtt egészen újból épiték föl. Ez új épület ugyan nem nagyon kitűnő, de egymás fölé rakott oszlopfolyosói, mellyek a mélyebben fekvő tágas udvart tojásdad alakban környezik, kellemes benyomást tesznek.

Jelenleg a Császárfördőben 27 kőfördő, 13 kettős fördő, 3 török fördő, 64 szoba a fördővendégek számára s egy étterem van. 1857 január 1-je óta dr. Herz bírja haszonbérbe. Herz ígéri, hogy olly gyógyhellyé teszi majd, mint a kor igényei s még mindig kevéssé méltányolt gyógyereje megkívánják. Névszerint idegen betegek számára külön gyógyintézetet állított, hogy azok folyvást orvosi ápolás és felügyelés alatt lehessenek. A Császárfördő tőszomszédjában 12 forrás van, mellyek bősége és hőmérséke különböző ; 3 forrásnak hideg, iható, kettőnek langy (20° R) s hétnek hő vize van. Ez utóbbiakból hatot csak fördésre, egyet pedig ivásra is használnak. *A szomszéd fehérítő telken még 2 langy, 1 meleg s 7 hőforrás van, mellyek nem használtatnak.* A legmelegebb források vize 46—50° R.

Nyáron a Császárfördő, kivált ünnepen és vasárnapon, gyülhelyül szolgál az egészségeseknek is, kik a testvérvárosokbul az egész vagy félóránkint induló gőzösön vagy társas kocsin kirándulnak. Az udvar kipallózott része a tánczterem, az udvarhoz csatlakozó kert a sétahely.

Mindjárt a Józsefhegy alatt, a Császárfördővel átellenben, csinos épület van, mellynek 94 szobája szintén a fördői vendégek számára rendeltetett.

Mindjárt a Császárfördőn túl, Budaújlak kezdődik. Itt szembeötlik *Werther* Frigyes gyárépülete, ebben *orosz gőzfürdő és malátafördő van.*

A Józsefhegy és szomszéd magaslatok szőllőkkel takarvák. Ha a Császárfördő mellett levő halastótul kezdve a felvonuló ösvényt követjük, csakhamar dombra jutunk, melyet a törökök *szenvedés dombjának* neveztek. Itt a szőllők közepette török síremlék van. Ez szilárd kövekbül rakott nyolczszegletű épület, mellyet Mohammed pasa Gülbaba (rózsaatya) nevű jámbor dervis emlékére rakatott. E síremléket még jelenleg is látogatják kegyes hívők, nemcsak Törökországbul, hanem Arábia- és Siriábul is. Belül különböző tárgyakat, kardot, gyilkot, zászlót, stb. látni a falakon. *Kulcsa a budai városi hatóságnál van.*

E török szent sírtól nem messze magasabb dombon, a Rézmálon vagy Kalváriahegyen a keresztények szent sirkápolnája áll. Bájos kilátás esik innen a testvérvárosokra.«

*

A Császárfürdő a XIX. század közepén feltétlenül az első helyet foglalta el az összes budai fürdők között. Ott díszlett a kapuján a felírás : »*Császárfürdői kéjhely.*«.

Dr. *Wachtel* Dávid már többször említett munkájában szintén visszapillantást vetett a fürdő történetére és utalt arra, hogy a Császárfürdő már jóval Krisztus születése előtti időkre vezethető vissza. A későbbi időkben a Császárfürdő helyén állott Szentháromságfalva és egyháza. A fürdőt a törökök is szorgalmasan használták. Buda visszafoglalása után a fürdő a

Császármalommal, a Lukácsfürdővel és mindazzal, ami ezekhez tartozott, az állam tulajdona lett. 1702-ben *Ecker* János vette bérbe, majd később megvásárolta. Ecker János fia, *Ecker* János Mihály budai tanácsos még 1760-ban is birtokolta a fürdőt.

Wachtel a *Linzbauer*-féle ismertetést mellőzte és a Császárfürdő forrásait újból csoportosította. Hivatkozott a már ismert vegyészi megállapításokra is. *Sigmund* analizise szerint a fürdő az alkálikus glaubersós hévizekhez tartozik, míg *Molnár* János analizise alapján a *Chalicotheothermákhoz.*

Wachtel megemlékezik arról, hogy a *Molnár*-féle analizis Császárfürdő vizében is megtalálta a thermoproteint. Utalt arra, hogy *Anglada* nevű tudós a Pireneusok kénes forrásaiban fölfedezett egy anyagot, amelyet az akkori orvosi irodalom *glairine* néven ismert meg. Molnár a Rudasfürdőben és később Buda összes fürdőiben fölfedezett egy attól vegyi szempontból némileg különböző, azonban fizikailag azzal azonos természetű alkotóanyagot és ezt *mint a budai források ősanyagát vette figyelembe*, elnevezvén *thermoproteinnek*, avagy rövidítve *thermoteinnek.*

Erről az anyagról a későbbi szerzők is megemlékeznek, azonban már említettem, hogy a modernebb orvosi kutatások megfejtették a thermotein rejtélyét és dr. *Kunszt* János meg is említi, hogy az nem egyéb, mint beszennyeződés, amely szerves eredetű és többnyire az évszázadokon át eléggé nem tisztított porózus kőmedencék *tisztátalansági terméke.*

Wachtel idejében a Császárfürdő árai a következők voltak: a közösfürdőben személyenként 2 krajcár, a kőfürdőben 10—15 krajcár, de hogyha egészen friss vízzel telítik a medencét, akkor 40 krajcár. A kádfürdő 20 krajcár, a török tussolással 20 krajcár, az iszapfürdő 20 krajcár, a használt fehérneműkért pedig 3—4—6 krajcárt számítottak fel.

A helyi gőzös, amely a Császárfürdőt az egyes városrészekkel összekötötte, óránként közlekedett, azonkívül a fürdő bérlője 8 omnibusz kocsit tartott, amely 32 lóval bonyolította le a forgalmat.

*

A Császárfürdőnek ebből az idejéből nincs ugyan teljes forgalmi kimutatás, de *dr. Wachtel* annyit közöl, hogy 1857-ben január 1-től július 15-ig a közös fürdőben 25.600, a kád- és kőfürdőben 43.500 vendéget szolgáltak ki, azonkívül 1600 ingyenes fürdőt vettek igénybe.

A fürdőidény alatt népzenészek zenekara működött a fürdővendégek mulattatására, helyenkint »nagy fénnyel és sok tapintattal rendezett bál szokott tartatni«, sőt olykor-olykor zenekíséret mellett sétacsónakázás is van.

A hatvanas években oly nagy hírnévre emelkedett »Császárfürdői bált« minden szerdán tartották. De különösen híresek voltak a Császárfürdőben rendezett *Anna-bálok.*

1863-ban megjelent *Balázs* Frigyes szerkesztésében a »Császárfürdői Album«, amelynek a célját a szerkesztő abban jelöli meg, hogy saját élményeinek maradandó emlékét képezi, de másfelől a legszükségesebb tudnivalókkel ellátva biztos kalauzul szolgáljon a fürdővendégeknek.

Megemlíti a fürdőalbum, hogy reggel 7 órától este 9 óráig az Angol Királyné-szállodától minden félórában gőzösök indultak, a Magyar királyszállodától pedig omnibuszok.

Ebben az albumban *Pete* Zsigmond orvostudor, a fürdő igazgató-orvosa, igen érdekes tudományos rajzot közölt a Császár-fürdőről és a használatban volt fürdőket a következőképen csoportosította:

1. *Kő- vagy tükörfürdők* 1—3 személyre. Ezek meleg és hűvös ásványvízvezetékekkel vannak ellátva, azért is a fürdő hőfokát kívánalom szerint módosíthatni; a fürdők egy része hideg zuhanyokkal is fel van szerelve A kőfürdők száma 58.

2. *Kádfürdők.* Emeleten a lakszobák mellett 21 fürdőszobában 36 horganykád létezik; továbbá van 26 fürdőszoba 28 márványkáddal, összesen: 64 kád.

3. *Gőzfürdő.* Egy a törököktől fennmaradt nagyszerű építmény, az úgynevezett Veli Bég fürdője van e célra berendezve, mely nagyszerűségére nézve a birodalomban páratlan. Itt a gőzön kívül 35 R. fokú hévizet tartalmazó tágas kőmeder létezik, mellette két kisebb langyos tükörfürdő 24 R. fokú vízzel, számos különféle hideg és langyos zuhanyokkal, hűtőkádakkal és 50 vetkezési benyílóval.

4. *Fedett női uszoda* 24 fokú ásványvízzel, 60 vetkezési benyílóval és hideg zuhannyal ellátva.

5. *Besátorozott uszoda* férfiak számára, 22—24 R. fokú ásványvízzel, hideg zuhanyokkal és 124 vetkezési benyílóval.

6. *Iszapfürdők,* melyek hévízzel föleresztett ásványiszapból készíttetnek.

7. *Malátafürdők* vagy egyéb gyógyszeres fürdők készítésére szintén berendezett fürdőszobák léteznek.

Gyógyjavalatok. A Császárfürdő kiválólag javalva van: 1. az idült csúz különféle alakjaiban. 2. köszvény ellen, különösen ha ez a külbőr hiányos működésén alapszik. 3. idült bőrbetegségek ellen. 4. görvély és angolkórban. 5. gyulladások után hátramaradt daganatok, keményedések, ízmeredések és az ezekből eredő idegbajok, minő hüdöttség, sajgások, görcs vagy érzelmetlenség ellen, stb.

A hűvös fürdők az uszodákban testedzők és erősítők, különösen táplálati hiánynál, súlyos kórok után, vagy kifejlődési gyengeségnél fölötte hatályosak.«

*

Pete dr.-nak a dolgozatában már egyenesen azt olvassuk, hogy a Császárfürdő »*Európa számtalan hasonnemű helye közt most is egyik legjelentékenyebb helyet foglalja el s fekvése, forrásainak roppant bősége, vizeinek csodaszerű gyógyereje s a főváros helyzete miatt hivatva van ennek legkitünőbbje és leglátogatottabbjává lenni.*« Megírja azt is, hogy a fürdővendégek száma *a főváros közönségén* kívül 6—7000 egyénre megy, »*kik közt a legtávolabbi országokból, sőt sokszor Amerika s más világrészekből is vannak huzamosabb ideig itt tartózkodó vendégbetegek.*«

A fürdőalbumban olvassuk, hogy a hajóközlekedést abban az időben a »Szolnok« és »Győr« nevű gőzösök bonyolították le. A gőzösökön az első hely 13 krajcár, a II. hely 10 krajcár. A minden negyedórában közlekedő társaskocsikon egy személy a hídpénzzel együtt 12 krajcárt fizetett. Közli egyúttal az album a fürdői árszabást, amely a következő:

Gőzfürdő	60	kr.,	kocsival	80	kr.
Kőfürdő	30	«	«	50	«
Törökfürdő	30	«	«	50	«
Márványkád	50	«	«	70	«
Női uszoda	40	«	«	60	«
Úri uszoda	30	«	«	50	«
Maláta	—	fr.		80	«
Iszap	—	«		80	«
Szállított	2	«		—	«
Úszni tanításért, 1 óra	—	«		30	«
Lepedő	—	«		15	«
Törülő-ruha	—	«		10	«

*

Bergerék után az Irgalmas Szerzet néhány évig házilag kezelte a fürdőt, de 1867-ben célszerűbbnek találta újra bérbeadni évi 42.000 forintért. »*Weisz és Hirschler* uraknak«. 1864-ben pedig kinevezték fürdőorvossá dr *Patrubány* Gergelyt. Itt kell megemlítenünk, hogy az új bérlők nagyobb mennyiségű *ingyen fürdőjegyet is osztogattak a szegények részére és kiváltképen a szabadságharc volt honvédjeit látták el ilyen jegyekkel.*

*

Az újonnan kinevezett fürdőorvos dr. *Patrubány* Gergely egyetemi magántanár 1866-ban az »*Ungarische Medizinische Chirurgische Presse*« második évfolymában orvosi közléseket tett közzé »*Heilresultate aus dem Ofner Kaiserbade*« cím alatt.

Ebben az értekezésben leírja a fürdőt és megemlíti, hogy van az eddig már ismert fürdőkön kívül egy új *inhalálóterem* is. Az ivókúrára a fürdőben hazai és külföldi ásványvizeket, továbbá tejet és savót tartanak. A gyógyszálló konyhája orvosi felügyelet alatt áll.

Az orvosi eredményekkel kapcsolatban megjegyzi dr. *Patrubány*, hogy *az egész betegforgalmat lehetetlen orvosi szempontból nyilvántartani*, mert hiszen a betegek nagy része a háziorvosok rendelése alatt áll és vagy egyáltalában nem, vagy csak kivételesen kerül a fürdőorvos elé. Igen sok beteg

orvosi tanács nélkül használja a fürdőt és rendesen csak akkor jön már a fürdőorvoshoz, ha saját célszerűtlen kúramódja következtében *állapota rosszabbodik.* Még azok a betegek is ambuláns orvosi kezelésben részesülnek, akik a fürdőből való eltávozásuk után az eredményt nem közlik az orvossal. Épen azért nem is közöl statisztikát, csupán az általa biztosan észlelt eseteket közli, összesen 170 betegről, kb. 30 oldalon.

*

A 70-es években *Rotureau* a francia kormány megbízásából bejárta Európa összes előkelő gyógyhelyeit és 3 terjedelmes kötetben tett jelentést a kormánynak, »Des principales eaux de l'Europe« címen. Ebben, miként dr. *Szathmáry* Imrének 1881-ben megjelent monográfiájában olvashatjuk, a Császárfürdő közfürdőjéről igen dícsérően ír, különösen annak célszerű berendezését emeli ki, hogy tudniillik *a fürdőző a folyósótól kezdve több előtermen át fokozatosan emelkedő hőmérsékbe jut, mielőtt a hévvízterembe* (Tepidarium) *lépne.* Erről a hévvízteremről pedig külön dícsérően emlékezik meg és kiemeli az antik műépítés összhangzó arányait. Tudniillik ez a gőzfürdő a török korszakból maradt vissza, mint az egykori »Kaplia« fürdő. Rotureau erről a következő lelkes szavakban számol be: »Une coupole élégante et hardie surmonte la piscine et il est impossible de ne pas admirer . . . cette antique architecture.«

*

Szathmáry közli azt is, hogy a Császárfürdő gazdasági épülete mellett fekvő halastó nemcsak a Lukács- és Császárfürdők forrásával van összefüggésben, hanem befolyása van még a Gellért-hegyi forráscsoport vizeire is. Ezt az állítását fenntartja még *Heinrichnek* »Das Raitzenbad in Ofen« című 1873-ban megjelent munkájának állításával szemben is, mert hiszen *Stocker* 1721-ből említi ezt a tüneményt, sőt 1819-ben is észlelték, amikor a Rudasfürdő víztükre a halastó lecsapolása után 47 centiméterrel apadt, 1832-ben pedig Linzbauer is szemtanúja volt ennek és 1858-ban szintén újból megfigyelték.

*

1891-ben dr. *Gerlóczy* Zsigmond és dr. *Hankó* Vilmos »Budapest fürdői és ásványvizei« című tanulmányukban közlik a Császár-fürdőre vonatkozó vizsgálati eredményeket. Megemlítik, hogy a Császárfürdőnek 8 meleg, 1 langyos és 1 hideg forrása van. »A Szamár-forrás hőmérséklete 64·75° C., a Kápolna-forrásé 61·1 C., az Ivó-forrásé 59·5° C,. a Nádor-forrásé 61·25° C., a gőzfürdő 3 forrásáé 58·75—60° C., a Török-forrásé 28·2 C. A felsorolt források vízgazdagsága naponkint 117.000 hektoliter, holott a többi budai fürdőé (Sáros-, Rudas-, Rácz-, Király, Lukács-fürdő) együttvéve csak mintegy 63.243 hektoliter; ebből látható, hogy a Császárfürdő egymaga több meleg forrásvízzel rendelkezik, mint az elősorolt budai fürdők együttvéve.«

*

A fent említett könyvnek megjelenése idejében a Császárfürdő a szerzők szerint még *Budapest legnagyobb fürdőtelepe volt* és a következő részekre oszlott :

1. a török időkből származó gőzfürdő, amelynek ásványvíz-medencéjében 50 ember fürödhetett egyszerre,

2. a női és férfiosztályra elkülönített iszapfürdő 20 izzasztó kabinnal és 24 öltözőszobával, amelyben a víz hőmérséklete állandó 40°, az iszapé 43—44°,

3. a női ásványvíz-úszófürdő 360 m², 80 díszesen berendezett vetközőfülkével, zuhanykamrával és amelynek folytonosan megújuló vizét a 27·5° hőmérsékletű Török-forrás szolgáltatja. A medence tornaeszközökkel is el van látva. Azt írják a szerzők, hogy »ezen uszoda, mely a Császár-fürdőnek méltó büszkesége, nagyságát, berendezésének célszerűségét, elegantiáját illetőleg *Európában páratlanul áll*«,

4. férfi úszófürdő óriási 1860 m² területű ásványvízmedence, »a kontinens legnagyobb ásványvíz úszófürdője« 120 vetközőfülkével, tornaeszközökkel és ugróemelvényekkel.

A férfiuszoda nyitott volt, míg a női uszoda fedett.

A felsoroltakon kívül volt még 22 tükörfürdő (37—40° C.), 18 törökfürdő (27·5° C.), 8 porcellán, 7 fehér, 28 vörös márvány- és 20 cink-kádfürdő, amelyet mind természetes hőfokú ásványvízforrások táplálnak.

*

Hankó ebben a könyvében részletesen is közölte a császárfürdői Ivó- és Kápolna-forrás kémiai összetételét, valamint *Pohl* tanárnak 1856-ból a császárfürdői Török-forrásra vonatkozólag közzétett kémiai összetételét az alábbiakban :

A Császárfürdő Ivó- és Kápolnaforrásának kémiai összetétele.

(Dr. Hankó Vilmos elemzése 1890.)

	Ivóforrás	Kápolnaforrás
Calciumbicarbonat	0·3474	0·3650
Calciumsulfat	0·2507	0·2783
Magnesiumbicarbonat	0·2348	0·1831
Chlornatrium	0·2293	0·2794
Natriumbicarbonat	0·1022	0·0752
Chlorkalium	0·0494	0·0764
Manganbicarbonat	0·0064	0·0019
Vasbicarbonat	0·0041	0·0263
Lithiumbicarbonat	0·0029	0·0106
Káliumsulfat	—	0·0004
Kovasav	0·0047	0·0544
A szilárd részek összege	1·2319	1·3500
Szabad szénsav	0·3221	0·3215
Carbonitsulfid	0·00032	0·00062
A víz fajsúlya	1·00149	1·00150
A víz hőmérséklete	59.5° C·	61·1° C.

A Császárfürdői Török-forrás kémiai összetétele.
(Pohl elemzése 1856.)

Káliumsulfat	0·00884
Nátriumsulfat	0·12558
Lithiumsulfat	0·02566
Chlorammonium	0·00143
Lithium	0·03844
Magnesium	0·02204
Aluminium phosphat	0·00202
Vasbicarbonat	0·00051
Magnesiumbicarbonat	0·17373
Calciumbicarbonat	0·35846
Kovasav	0·01608
Szerves anyagok	0·06238
Összesen	**0·83517**
Szabad szénsav	0·17718
Kénhidrogén	Nyomokban
Hőmérséklete	28·2° C.

Mindezekből megállapítja Hankó, hogy *a Császárfürdő vizei meszes kénes hőforrások és hőmérsékletük 24—64° C. között van.*

A vizek gyógyhatására vonatkozólag a szerzők megjegyzik, hogy a langyos török fürdőket és ásványvíz úszófürdőket, mint általános zsongító és erősítő eszközöket szokták alkalmazni, a meleg, sőt forró kád- és kőfürdőket, a gőz és iszapfürdőket kitünő eredménnyel használják az izmok, izületek, ideghüvelyek csúzos bántalmai, csúzos, köszvényes izületi lerakodások, zsugorodások és merevségek, bőrfekélyek, csontszú, görvélyes és bujakóros bántalmak ellen. Az ivóforrás vizének belső használata mellett jó eredményt érnek el különösen a gyomor-, bél- és lélekzőszervek hurutjánál.

A fürdőárakat is közlik ebből (1891.) az esztendőből.

A gőz-, iszap-, I. oszt. kő-, porcellán- fehérmárványkádfürdőjegy ára 50 krajcár, a vörösmárvány- és I. oszt. kádfürdőjegy ára 40 krajcár, a II. oszt. kő-, II. oszt, kád- és törökfürdőjegyek ára 30 krajcár, a női uszodajegy ára 40 krajcár, a férfiuszodajegy ára 30 krajcár, a népfürdőjegy ára 5 krajcár.

Itt jegyzem meg, hogy a Császárfürdőnek gyógyfürdő jellegét a belügyminisztérium már 1893-ban elismerte.

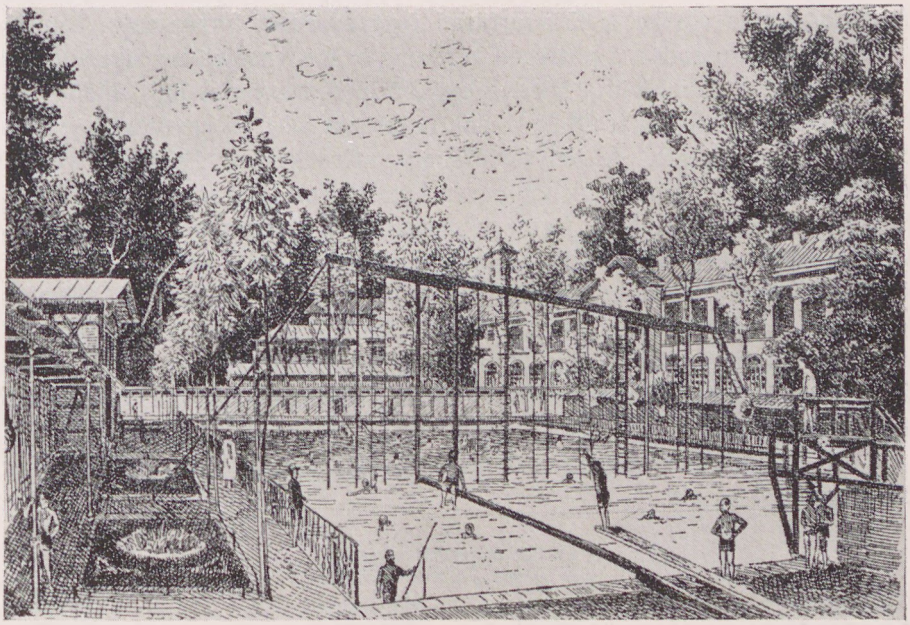
*

A Császárfürdőnek hatalmas irodalmát tovább követni nem tartjuk szükségesnek, hiszen igen sokan foglalkoztak ezzel a fürdővel. De külön meg kell említenünk *Mádai* Lajos gépészmérnöknek 1927-ben »A Császárfürdő monográfiája« címen megjelent kiváló tanulmányát, amelynek adatait felhasználtam.

Ebben az értekezésben bő és érthető *geológiai ismertetést* is közöl a Császárfürdőről. Az egyes források hőfok-differenciáit illetően megjegyzi, hogy ez attól függ, vajjon a felszálló hévvíz a felszínre törve több vagy kevesebb hidegvízzel keveredik.

*

Dr. *Kunszt* János »A mai Magyarország ásványvizei, fürdői és üdülőtelepei« című 1928-ban megjelent munkájában a Császárfürdőről is olvashat-

A Császárfürdő férfiuszodája a XIX. század végén

tunk részletes leírást. Mádai és Kunszt adatait összeegyeztetve, közöljük az alábbi adatokat:

A Császárfürdő Budapest legbővebb vizű fürdője, mert hiszen a hévforrások napi vízmennyisége 11,700.000 liter, a hidegforrásé pedig 1,728.000 liter. A hévforrások száma: 8. Ezek a következők: *1 Török-forrás, 2. Szent István-forrás, 3. Gazdasági udvari-forrás, 4. Ivó-forrás, 5. Szent Antal-forráscsoport, 6. Fülke-forrás, 7. Nádor-forrás, 8. Mária-forrás*, azonkívül van egy *9-ik hidegforrás: a Józsefhegyi keserű-forrás.* Ezek közül az Ivó-forrást ivókúrára, a többit fürdőkúra céljaira használják.

Mádai az egyes forrásokról a következőket közli:

I. »*A Török-forrás* (régi neve Amazon-forrás) a kápolnaépület folyósója alatt, az úgynevezett zúgmedence-forrásból fakad.

Ha a kapu alját képező bejárati folyosón levő két márványlap egyiket felemeljük és a lépcsőkön lefelé haladunk, úgy egy 5 méter hosszú, 1·80 méter széles, 2·5 méter magas falazott aknába jutunk. Az akna jobboldalán két U-alakúra kiképzett nyíláson át fakad a forrásvíz, amely az akna baloldalán levő két U-alakú nyíláson át távozik a Zsigmond-utcán fektetett csatornán keresztül.

Az akna oldalának egyik U-alakú nyílásából a 29 és 21 fokos, míg a másik U-alakú nyílásból csupán 29 fokos forrás fakad. A 21 fokos forrás vízmennyisége alig 10%-a a 29 fokúnak. *A kettő elegye képezi a Török-forrást.* A Török-forrás egyike a Császárfürdő leggazdagabb forrásának. Táplálja a férfi és a női uszodát, a gőzfürdő két langyos medencéjét, az összes fürdők langyos vizét; azonkívül a felesleg egy 3·5 lóerős turbinát hajt. Hőmérsékletét 1856-ban *Pohl* tanár 28·2° C.-nak határozta meg, ki egyúttal a víz első elemzését is végezte. A helytartótanács mérnökeinek 1851-ben végzett mérése alapján a Török- vagy régi nevén Amazon-forrás 24 óra alatt 10,739.832 liter vizet szolgáltatott. A forrás vízhozama az általam végzett 190 mérés középértékét véve alapul, 11.230 m², azaz 11,230.000 liter 24 óránkint, amely vízmennyiség a gravitációs erő útján kerül a fogyasztási helyekre, kivéve a padláson elhelyezett víztartókat, ahová szivattyúval nyomják fel.

Az általam mért hőfok 26—29° C. között ingadozott és átlagosan 27·5° C.-ra vehető. A Török-forrás vizének rádiumemanációtartalma 1·05 × 10·6 mill. Curie.«

I. *A Török-forrásvizének kémiai összetétele.* Elemezte *Hankó* Vilmos dr. 1918-ban.

I.

a) *Elektropozitív iónok.*

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Calcium-ión	0·1154 gr	Ferro-ión	0·0028 gr
Magnesium-ión	0·0317 «	Mangano-ión	0·0022 «
Nátrium-ión	0·0267 «	Aluminium-ión	0·0006 «
Kálium-ión	0·0040 «	Lithium-ión	0·0002 «

b) *Elektronegatív iónok.*

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Hydrocarbonat-ión	0·3907 gr	Kovasav (meta)	0·0128 gr
Sulfat-ión	0·1116 «	Szabad kéndioxid	0·1716 «
Chlor-ión	0·0432 «	Szénoxisulfid	0·0008 «

Hőmérséklet ..... 27·1° C.

II.

Az iónok sókká alakítva.

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Calciumhydrocarbonat	0·2843 gr	Nátrium-hydrocarbonat	0·0040 gr
Magn.-hydrocarbonat	0·1928 «	Aluminiumsulfat	0·0036 «
Calciumsulfat	0·1538 «	Lithium-hydrocarbonat	0·0019 «
Nátriumchlorid	0·0652 «	Szilárd részek összesen	0·7419 «
Vashydrocarbonat	0·0089 «	Szabad széndioxid	0·1716 «
Mangan-hydrocarbonat	0·0070 «	Szénoxisulfid	0·0008 «

Hőmérséklet ..... 27·1° C.

*

II. A *Szent István-forrás* (régi neve »kénes hévforrás«) a Zsigmond-utca túlsó oldalán, a kápolnaépület alapfala mellett fakad. A gravitáció útján folyik az úttesten fektetett csővezetéken keresztül a fogyasztás helyére.

A helytartótanács mérnökei által 1851-ben megmért 24 óra alatti vízhozama 94.763 liter és hőfoka 60° C volt. Az általam mért hőfok 58—62° C között ingadozott és átlagosan 60·5° C-ra vehető, vízhozama pedig 51·84 m³, azaz 51.840 liter 24 óra alatt.

A forrás rádiumemanáció-tartalma 0·92 × 10·6 mill Curie. A forrás vizének kémiai összetétele dr. *Hankó* Vilmos 1918-ban kelt elemzése alapján:

I.

a) *Elektropozitiv iónok.*

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Calcium-ión	0·1640 gr	Ferro-ión	0·0030 gr
Nátrium-ión	0·1144 «	Mangano-ión	0·0024 «
Magnesium-ión	0·0317 «	Stroncium-ión	0·0022 «
Kálium-ión	0·0124 «	Aluminium-ión	0·0008 «
Lithium-ión	0·0008 gr		

b) *Elektronegatív iónok.*

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Hydrocarbonat-ión	0·4500 gr	Kovasav (meta)	0·0526 gr
Sulfat-ión	0·2016 «	Szabad széndioxid	0·3229 «
Chlor-ión	0·1775 «	Szénoxisulfid	0·0010 «
Hőmérséklet	58·6° C.		

II.

Az iónok sókká alakítva:

	1000 gr. vízben		1000 gr. vízben
Calcium-hydrocarb.	0·3353 gr	Stroncium-sulfat	0·0046 gr
Natrium-chlorid	0·2740 «	Aluminium-sulfat	0·0050 «
Calcium-sulfat	0·2762 «	Lithium-hydrocarb.	0·0077 «
Magn.-hydrocarb.	0·1928 «	Kovasav (meta)	0·0526 «
Kalium-chlorid	0·0236 «	Szilárd részek össz.	**1.2134** gr
Natrium-hydrocarb.	0·0244 «	Szabad széndioxid.	0·3229 «
Vashydrocarb.	0·0095 «	Szénoxisulfid	0·0010 «
Mangan-hydrocarb.	0·0077 «	A víz hőmérséklete	58·6° C

III. Az *Ivógyógyforrás* a nagy gyógyudvar déli folyosójának csarnokában fakad. Felülről kőlépcsőkön lehet a csarnokba lemenni, amelynek fenekén négyszögletű vaslappal fedve, található az *Ivóforrás* és mellette, vörös márványkávával foglalva, az *Ivókút. Az Ivóforrás a Császárfürdőnek hévízben leggazdagabb forrása.*

A forrás hőfoka átlagosan 58·5° C-nak vehető és szélső értékeit 57—59·5° C hőfokúnak mértem.

A forrás vízhozama az 1851-ben végzett helytartótanácsi mérnököknek megállapítása szerint 315.878 liter 24 óránkint és hőfoka 59·87° C volt

Az általam végzett mérések középértéke 881·28 m³, azaz 881.280 litert ad 24 óra alatt a forrás.

A víz úgy a forrásban, mint a kútban, oly tiszta, színtelen, hogy a 3·20 m mély fenékre látni. A forrás-akna és a kút alul csővezeték útján szabadon közlekedik egymással. A víz a forrásaknába nyuló 125 mm belső átmérőjű vascsőből álló szívóvezetéken át kerül a fogyasztás helyére. Az Ivóforrás víztükrének felszínéről számos gázbuborék száll fel, mely szénsav és kevés kénhydrogén elegyéből áll. A víz kénhydrogénszagú.

Hőmérséklete: *Tognio* 1829-ben 61° C-nak találta; *Schmidl* 1857 novemberében 56·88° C, 1858 március 22-én pedig 58·12° C (ez a mérés a halastó lecsapolása után történt); míg 1858 április 6-án 57·75° C volt; *Molnár* 1851-ben 61·2° C-t mért.

A forrás mai hőfoka, méréseim alapján, átlagosan 58·5° C-ra vehető és szélső értékei 57—59·5° C.

Az Ivóforrás rádiumemanáció-tartalma 0·58 × 10·6 mill Curie.

Dr. *Hankó* Vilmos 1918-ban végzett elemzése értelmében kémiai összetétele:

I.

a) *Elektropozitív-iónok:*

	1000 gr. vízben		1000 gr. vízben
Calcium-ión	0·1260 gr	Mangano-ión	0·0028 gr
Natrium-ión	0·1200 «	Ferro-ión	0·0024 «
Magnesium-ión	0·0361 «	Stroncium-ión	0·0018 «
Kalium-ión	0·0165 «	Lithium-ión	0·0008 «
aluminium-ión	0·0004 gr		

b) *Elektronegatív-iónok:*

	1000 gr. vízben		1000 gr. vízben
Hydrocarb.-ión	0·4017 gr	Kovasav (meta)	0·0420 gr
Sulfat-ión	0·1800 «	Szabad széndioxid	0·2904 «
Chlor-ión	0·1775 «	Szénoxisulfid	0·0020 «
A víz hőmérséklete	59·30r C		

II.

Az iónok sókká alakítva:

	1000 gr. vízben		1000 gr. vízben
Calcium-hydrocarb.	0·2134 gr	Lithium-hydrocarb.	0·0077 gr
Magn.-hydrocarb.	0·2196 «	Stroncium-sulfat	0·0036 «
Calcium-sulfat	0·2494 «	Aluminium-sulfat	0·0025 «
Natrium-chlorid	0·2677 «	Kovasav (meta)	0·0420 «
Kalcium-chlorid	0·0315 «	Szilárd részek össz.	**1.1080** «
Natrium-hydrocarb.	0·0540 «	Szabad széndioxid	0·2904 «
Mangan-hydrocarb.	0·0090 «	Szénoxisulfid	0·0020 «
Vas-hydrocarb.	0·0076 «	A víz hőmérséklete	59·3° C

IV. A *Szent Antal-forráscsoport.* A mosónők által használt mosókút, később Szamárforrás, mai nevén : Szent Antal-forráscsoport. A forráscsoport négy forrásból ered. A két négyszögletű forrásakna egyike az I. forrást tartalmazó, 5·4 m mély s ebbe a 150 mm belső átmérőjű szívócső csonkja merül, míg a mellette levő II. forrást elfoglaló akna 4·4 m mély. Alul mindkét négyszögletes akna össze van kötve egymással. A két körkeresztszelvényű akna közül a III. forrást magában foglaló 5 m, a másik a IV. forrást felölelő akna pedig 5·10 m mélységű és mindkettő alul szabadon közlekedhetik.

A Császárfürdő uszodája ma

Az 5·10 m mélységű aknába a 100 mm belső átmérőjű vascsőből való szívóvezeték csonkja merül.

A négyszögletes foglalatú forrás és a körkörösfoglalatú két forrás aknái alul szintén össze vannak egymással kötve, úgyhogy a víz mind a négy aknában szabadon közlekedhetik.

A víz mind a négy forrásban, illetve falazott aknában, tiszta és színtelen. Hőmérséklete, az általam végzett mérések alapján, a négy forrás hőmérsékletétől függően, 58—62·5° C szélső értékek között ingadozik és átlagosan 60·8° C-ra vehető.

A forrás vízhozama 1851-ben a helytartótanács mérnökeinek mérése alapján, 789.700 liter 24 óránkint. Saját méréseim középértéke alapján a 24 óra hozama 758·88 m³, azaz 758.880 liter. A forrás rádiumemanáció-tartalma 0·55 × 10·6 mill Curie.

Dr. *Hankó* Vilmos 1918-ban végzett vegyelemzése szerint a kémiai összetétele:

I.

a) *Elektropozitiv iónok:*

	1000 gr. vízben		1000 gr. vízben
Natrium-ión	0·1224 gr	Ferro-ión	0·0030 gr
Calcium-ión	0·1187 «	Mangano-ión	0·0028 «
Magnesium-ión	0·0367 «	Stroncium-ión	0·0028 «
Kalium-ión	0·0122 «	Aluminium-ión	0·0008 «
Lithium-ión	0·0006 gr		

b) *Elektronegatiy iónok:*

	1000 gr. vízben		1000 gr. vízben
Hydrocarbonat-ión	0·3861 gr	Kovasav (meta)	0·0551 gr
Sulfat-ión	0·1788 «	Szabad széndioxid	0·3652 «
Chlor-ión	0·1775 «	Szénoxisulfid	0·0170 «
A víz hőmérséklete	60·1° C.		

II.

Az iónok sókká alakítva.

	1000 gr. vízben		1000 gr. vízben
Natriumchlorid	0·2742 gr	Lithium-hydrocarbonat	0·0068 gr
Calciumsulfat	0·2443 «	Stroncium-sulfat	0·0041 «
Magnesium-hydrocarbonat	0·2232 «	Aluminium-sulfat	0·0050 «
Calcium-hydrocarbonat	0·1899 «	Kovasav (meta)	0·0551 «
Natrium-hydrocarbonat	0·0533 «	Szilárd részek összesen	**1·0967** «
Kaliumchlorid	0·0233 «	Szabad széndixoid	0·3652 «
Vas-hydrocarbonat	0·0095 «	Szénoxisulfid	0·0170 «
Mangan-hydrocarbonat	0·0090 «	A víz hőmérséklete	60·1° C.

*

V. *Mária-forrás.* A régi nevén iszapforrásnak, később kazánforrásnak, ma pedig Mária-forrásnak nevezett hévforrás a fürdőépület Duna-homlokzatán levő bejárat és a gépház közti szakaszon, közvetlenül az épület falazata mellett, mintegy 7·2 m mélyen a föld színe alatt fakad.

A forrásaknába két szívócső szívócsonkja nyúlik, amelyen keresztül a felgyülemlett víz elszivatik.

A forrás vízhozama, végzett méréseim alapján, 24 óra alatt 391·68 köbméter, azaz 391.680 liter. Hőfoka 50—55·5° C, maximális ingadozás mellett, — középértékben 52·5° C-ra vehető.

A Mária-forrás kémiai összetétele dr. *Hankó* Vilmos vegyelemzése alapján:

I.

a) *Elektropozitív iónok.*

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Calcium-ión	0·1474 gr	Ferro-ión	0·0023 gr
Natrium-ión	0·0977 «	Mangano-ión	0·0019 «
Magnesium-ión	0·0358 «	Lithium-ión	0·0005 «
Kalium-ión	0·0038 «	Aluminium-ión	0·0002 «

b) *Elektronegatív iónok.*

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Hydrocarbonat-ión	0·4536 gr	Kovasav (meta)	0·0430 gr
Sulfat-ión	0·1680 «	Szabad széndioxid	0·1049 «
Chlor-ión	0·1421 «	Szénoxisulfid	0·0001 «

Hőmérséklet ..... 51·4° C.

II.

Az iónok sókká alakítva.

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Calcium-hydrocarbonat	0·3153 gr	Mangan-hydrocarbonat	0·0057 gr
Calciumsulfat	0·2366 «	Aluminium-sulfat	0·0011 «
Magnesium-hydrocarbonat	0·2182 «	Lithium-hydrocarbonat	0·0039 «
Natriumchlorid	0·0083 «	Kovasav (meta)	0·0430 «
Kaliumchlorid	0·0073 «	Szabad széndioxid	0·1049 «
Vashydrocarbonat	0·0074 «	Szénoxisulfid	0·0001 «

Hőmérséklet ..... 51·5° C.

A forrás rádiumemanáció tartalma 0·78×10·6 mill Curie.

VI. *Nádorforrás. Linzbauer* szerint azelőtt malomkerékforrásnak, ma pedig Nádornak nevezett forrás a gépház, illetve a kazánház alatt fekszik. A forrás 70×70×60 cm alapterületű, háromszögalakú és ma a Császárfürdő *legszegényebb vízhozamú* üzemben levő forrása.

A forrás vízhozama, végzett méréseim alapján, 24 óra alatt 90·78 köbméter, azaz 90.780 liter.

Az 1851. évben a helytartótanács mérnökeinek vizsgálata alapján 24 órai teljesítménye 631.755 liter volt.

Hőfoka méréseim alapján 52—55·5° C maximális ingadozás mellett, átlagosan 54° C-ra tehető.

A forrás rádiumemanáció-tartalma 0·88×16·6 mill Curie.

Dr. *Hankó* Vilmos 1918-ban végzett vegyelemzése szerint kémiai összetétele :

I.

a) *Elektropozitív iónok.*

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Calcium-ión	0·1475 gr	Ferro-ión	0·0023 gr
Natrium-ión	0·0978 «	Mangano-ión	0·0018 «
Magnesium-ión	0·0359 «	Lithium-ión	0·0004 «
Kalium-ión	0·0038 «	Aluminium-ión	0·0002 «

b) *Elektronegatív iónok.*

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Hydrocarbonat-ión	0·4536 gr	Kovasav (meta)	0·0429 gr
Sulfat-ión	0·1680 «	Szabad Széndioxid	0·1049 «
Chlor-ión	0·1420 «	Szénoxisulfid	0·0001 «
Hőmérséklet	49·8° C.		

II.

Az iónok sókká átalakítva.

	1000 gr vízben		1000 gr vízben
Calcium-hydrocarbonat	0·3154 gr	Mangan-hydrocarbonat	0·0057 gr
Calciumsulfat	0·2367 «	Aluminiumsulfat	0·0011 «
Magnesium-hydrocarbonat	0·2183 «	Lithium-hydrocarbonat	0·0038 «
Natriumchlorid	0·2283 «	Kovasav (meta)	0·0429 «
Natrium-hydrocarbonat	0·0295 «	Szilárd részek összesen	**1.0962** «
Kaliumchlorid	0·0072 «	Szabad széndioxid	0·1049 «
Vashydrocarbonat	0·0073 «	Szénoxisulfid	0·0001 «
Hőmérséklet	49·8° C.		

*

VII. *Fülkeforrás.* A gőzfürdő fülkéjében fekvő fülkeforrás, melynek eredete ismeretlen, 58° C hőfokú és magától folyó vize a gőzfürdő nagy melegmedencéjét, annak fenekén át táplálja.

Vízhozama 24 óra alatt 26 m³, azaz 26.000 liter.

VIII. *A gazdasági udvarban levő félhévvízforrás.* Ez valószínűleg a régi elnevezésű *józsefhegyi langyos-forrás*, mely a föld színéből 3·5 m mélyen, közvetlenül a dolomitból fakad. Hőfoka 21° C, órai vízhozama 259·2 m³, azaz 259.200 liter. Teteje márványlappal van elzárva.

IX. *Keserűforrás.* Közvetlenül a Józsefhegy keleti lejtőjén fakad. 13° C hőfokú, 24 órai vízhozama 17·28 m³, azaz 17.280 liter.«

*

Mádai monografiájának fenti kimutatásaiból látható, hogy ásványi anyagokban *a Szent István-forrás vize a leggazdagabb* és a *Törökforrásé a legszegényebb.* Tisztaság dolgában az *Ivókút* vize áll a legelső helyen. A Császárfürdő vizei a Bécs melletti Baden vizeihez hasonlók.

Mádai közzéteszi dr. *Weszelszky* Gyulának a Császárfürdő forrásaira vonatkozólag közzétett két táblázatát is, amelyek közül az első *súlyrészekben* van kifejezve, a második táblázat pedig a szilárd alkotórészek aequivalens százalékait tünteti fel.

I. Józsefhegyi csoport. (Császárfürdő forrásai.)

	Maximum	Minimum
Calcium	2.2780	0·58509
Magnézium	0·3852	0·28505
Kálium	0·4020	0·03963
Nátrium	1·4750	0·40681
Lithium	0·00326	0·00312
Vas	0·08274	0·0016
Mangan	0·01986	4·1553
Hydrocarbonat	6·7720	0·0095
Chlorid	1·6262	1·1217
Sulfat	1.9667	1·1217
Silikat	0·5440	0·0470
Kénhydrogén	0·0062	—
Szabad kénsav	1·7718	1·6990
Szilárd alkatrészek összege	**23.810**	**8.3520**
Rádiumemanáció	10·5 emán.	3·6 emán.
Víz hőfoka	63° C.	25·8° C.

II. Aequivalens százalékok. Józsefhegyi csoport.
(Császárfürdő forrásai).

	Maximum	Minimum		Maximum	Minimum
Ca ½	54·03	47·97	Mn	0·35	—
Na	33·39	19·18	Li	0·51	0·22
Mg ½	25·82	11·90	CO 3	73·84	53·04
K	4·89	1·11	C 1	27·56	0·29
Fe ½	0·46	0·06	SO ½	25·33	18·62

*

Mádai tudományos megfigyelései és kísérletei, valamint számításai alapján a Császárfürdőre vonatkozólag a következő megállapításokat teszi:

»A Császárfürdő, Török-, Szent István-, Ívó-, Szent Antal-, Mária- és Nádor-hévforrásainak hőmérséklete a napi, havi és évi hőfokingadozások kicsiny mérve folytán állandónak vehető. A 3 évi és 8 hónapi *átlagos* hőmérsékletek rendre a következők: a Törökforrás vizénél 27·5° C, a Szent István-forrás vizénél 59·84° C, az Ívóforrásnál 58·5° C, a Szent Antal-forrásnál 60·7° C, a Nádorforrásnál 53·6° C, a Mária-forrásnál 53° C.

A Császárfürdő Török-, Szent István-, Ívó-, Szent Antal-, Mária- és Nádor-hévforrásainak vízhozama a fürdőüzem szempontjából *biztosítottnak* tekinthető; a vízhozam változása a fürdő üzemét semmiképen sem befolyásolja, tekintve azt, hogy *a fürdőüzem által felhasznált vízmennyiség a források termelte vízmennyiségnek tört részét teszi.* A 3 év és 8 hónap folyamán eszközölt vízmennyiségmérések szerint a források átlagos évi közepes vízszállítása 13.221 m³ naponta, amelytől a legkisebb átlagos évi közepes vízszállítás 5·8%-kal tér el, a legnagyobb pedig 6·6%-kal.«

*

A Császárfürdő mai épületcsoportjára vonatkozólag a következő leírást olvassuk *Mádai* munkájában:

»A Császárfürdő épületcsoportja a következő részekre oszlik:

a központi vagy főépületre a kerti épülettel,
a gazdasági épületre,
a kápolnaépületre,
a 7 holdnyi kertre és a dunai parkrészletre a zenepavillonnal.

A Császárfürdő egyemeletes főépülete, melyben a lakó- és fürdőhelyiségek legnagyobb része van elhelyezve, hosszával közvetlenül a Duna partán a pesti oldalra néz, míg a budai oldalra eső része (a Zsigmond-utcai homlokzat) a Józsefhegy keleti tövében fekszik. A vendégszobák bolthajtásos építkezésűek és vastagfalúak, úgyhogy nyáron a legnagyobb melegben is kellemes a bennük való tartózkodás, télen pedig melegtartók. Ezen említett főépület az összes alant felsorolt fürdőket tartalmazza; részei tehát

a) *a közös gőzfürdő*, melynek részei a 130 vetkezőfülkén kívül:

a nagy tükörmedence 38° C, víze, melyet a Szent István-forrás felül, míg a fülkeforrás alul állandóan táplál;

a langyos vízmedence 30° C vízzel, amelyet a Szent Antal- és a Törökforrás külön-külön csövön állandóan táplál;

a hűvös medence 25° C vízzel, melyet a Törökforrás vize zuhany alakjában állandóan táplál;

a gőzkamra, sugárcsővel és zuhannyal;

a zuhanyok folyosója, melyen különböző módon elrendezett zuhanyok ontják a szükségnek megfelelően elrendezett vizet;

a masszírozók, szárítók és testápolást nyujtók, valamint fodrászhelyiségek;

az emeleti pihenőcsarnok, nyugágyakkal;

b) *a női iszapfürdő* (35 fülkével és 11 vetkezőfülkével), melynek részei pedig:

a nagy meleg medence iszappal, 39° C hőfokkal;

a kisebb tükörmedence a lehűtésre;

A Császárfürdő gyógyudvara

különböző zuhanyok, masszírozópadok, iszapburkolóhelyiségek, földszinti pihenő nyugágyakkal;

c) *a férfiiszapfürdő* (38 fülkével és 13 vetkezőszekrénnyel), elrendezésre nézve nagyjában a női iszapfürdővel egyező;

d) *4 külön iszapfürdő* egy-egy személy részére iszap- és hűtőfürdővel és zuhannyal;

e) *a női népfürdő* (36 vetkezőszekrénnyel), melynek részei:

a nagy meleg tükörmedence,

a nagy langyos tükörmedence megfelelő számú zuhannyal;

f) *az I. osztályú földszinti porcellánfürdők* állománya:

9 darab külön fürdő zuhannyal és pihenővel;

g) *az I. osztályú földszinti kőfürdő vagy vörösmárványfürdő* állománya:

10 darab különfürdő zuhannyal és pihenővel;

h) *a II. osztályú törökfürdők* állománya:

11 darab külön fürdővel, zuhannyal és pihenővel;

i) *a II. osztályú fayence-fürdő*, a kerti épületben, a következő állománnyal;

12 darab különfürdő zuhannyal és pihenővel;

k) *a szalonfürdők* csoportja az I. emeleten:

8 darab szalonfürdő-medencével, zuhannyal és pihenővel,

1 darab szénsavfürdővel,

1 darab villanyfürdővel;

l) *a fedett női uszoda* 98 fülkével és napfürdővel felszerelve;

m) *a nyitott férfi és női strandfürdő* 2500 kabinnal és 3000 vetkezőszekrénnyel, 50 m hosszú, 25 m széles, 1·2 és 4·4 m mélységű, 28° C thermális vízzel töltött betonmedencével.«

*

A szálló berendezése, mely a főépületben és a kápolnaépületben van elhelyezve, 120 darab egy- és kétágyas szobából áll, a szükséges berendezésekkel, még pedig:

portásfülkével, társalgóteremmel, orvosi rendelővel, két nagy étteremmel, fedett terrasszal a nagy gyógyudvarban, ivókúttal az ivókúra végzéséhez szolgáló csarnokkal, a barokk-stilusú nagy gyógyudvar a zenepavillonnal, a dunaparti sétány vendéglővel és zenepavillonnal. A szálló 120 darab szobájának nagyrésze a főépületben, kisebbik része a Zsigmond-utcában álló kápolnaépületben van elhelyezve.

A gazdasági épület a tisztviselői személyzet lakosztályait foglalja magában.

A 7 holdnyi kert és a dunai parkrészlet a zenepavillonnal, valamint a nagy gyógyudvar, mint kellemes tartózkodási hely, a közönség szórakoztatására szolgál.

*

Weszelszky Gyula professzor a Császárfürdő ivóforrása rádiumtartalmát 1·59 Mache-ben állapította meg.

Az Országos Balneológiai Egyesület 1933. évi ismertető füzetében megállapítja, hogy *a Császárfürdő tökéletesen pótolja Pöstyént, Badent, Baden-Badent, Wiesbadent, Aachent és Trencsénteplicet.*

*

Az Irgalmasrend képviseletében a Császárfürdő igazgatósága 1935. évi április hó 18-án délután mutatta be a budapesti gyógyintézmények és a sajtó képviselőinek a Császárfürdő *számtalan irányú, különböző fürdőlehetőségeket és gyógyítást nyujtó* intézményei mellett legújabb, pompás és Európaszerte ritkaságszámba menő létesítményét: *az új iszapfürdőt*, amely a fővárosnak ebben a nagymultú és legrégibb gyógyfürdőjében méltó módon egészíti ki a tizenegy bővizű és értékes forrás gyógytényezőit.

A Császárfürdő kellemes csarnokában a megjelenteket a fürdő vezetősége fogadta, amelynek képviseletében *Hencz* Dezső alapítványi titkár ismertette az ősi, budai fürdő történetét és évszázadokon át való fejlődését. Adatok felsorakoztatásával mutatott rá arra, hogy az *Irgalmasrend*, — amely modern nagy kórházat is fenntart, a fővárosban és a vidéken is — *lépésről-lépésre haladva és az új korok követelményeit mindenkor megérezve, mint valósította meg azokat a reformokat*, amelyek időről-időre Európa egyik legelsőhirű és gyógyhatású helyévé avatták a Császártfürdőt s *amelynek most az iszapfürdő újjáépítésével ismét jelentős alkotással gyarapodtak.* Megállapította, hogy a *Marczibányi*-féle alapítványnak minden fillérnyi jövedelmét *önzetlenül kórházának altruista és egyészségügyi, szociális céljaira fordítja az Irgalmasrend* s a rend célja, a fürdővezetőséggel együtt, hogy az új intézménnyel is a közegészségügy, a *nagy, széles néptömegek egészségügyének és védelmének előbbrevitelét*, valamint a külföldi, gyógyhelyeket kereső betegeknek *fővárosunkba való irányítását és vonzását szolgálja.*

Ezután bemutatták a megjelenteknek az *új iszapfürdőt*,a mely dr. *Gáspárdy* Géza főorvos vezetése alatt reggel hat órától este hétig egyfolytában nyitva áll, külön a férfiaknak és a nőknek. Az új osztály — amely a főépület keleti, művésziesen kiképzett traktusában, a földszinten létesült és *egyszerre száz személy rendelkezésére* áll — gyógyvizét a hatvánhárom fokos és eléggé még mindig ki nem használt *Mária*-forrásból nyeri. Működésben van *a két új ivókút is:* az új Szent Antal- és Mária-források vizével, amelyek reumatikus bántalmaknál és gyomor-, valamint vesemegbetegedéseknél nyujtanak gyógyulást.

Az új iszapfürdő *a modern balneológia tökéletes alkotása* és bemutatásáért dr. *Csia* Sándor, MÁV igazgató-főorvos fejezte ki elismerését a fürdő vezetősége iránt.

*

Összefoglalva a Császárfürdőről mondottakat, a következő áttekintést nyerjük :

a) *Források:*

	Vízhozam 24 óránként lit.	Hőfok
1. Török-forrás	11,230.000	28·5° C
2. Szent István-forrás	51.840	61·0° C
3. Gazdasági udvari-forrás	259.200	21·0° C
4. Józsefhegyi keserűforrás	17.280	13·0° C
5. Istenes Szent János-ivógyógyforrás	881.280	59·0° C
6. Szent Antal forráscsoport	758.880	63·0° C
7. Szent Imre-fülke-forrás	26.000	58·0° C
8. Nádor-forrás	90.780	54·0° C
9. Mária-forrás	391.680	55·0° C
Összesen	**13,706.940**	

Az 1., 2., 3., 4. források a Józsefhegy alján, az 5., 6., 7., 8. és 9. források a Császárfürdő épületében, illetve annak parkjában fakadnak.

A források jellege. Szulfátos hidrokarbonátos hévvizek, csekélyebb (5—9 emán/lit.) radioaktivitással.

b) *A fürdő épületei.*

A fürdők és lakószobák legnagyobb része az egyemeletes főépületben van, melynek keleti homlokzata a Dunára, nyugati a Zsigmond-utcára néz. Az épület által körülzárt zenepavillonos nagy gyógyudvar néhány évtized előtt még a főváros kedvelt üdülőhelye volt. A főépületen kívül a fürdőhöz tartozik még a kerti épület és kápolna-épület, melyben vendégszobák vannak elhelyezve, valamint a gazdasági épület.

c) *A fürdő berendezése:*

1. Gőzfürdő, 3 medencével, 130 öltöző fülkével.
2. Női iszapfürdő, 2 medencével, 70 fülkével és 16 vetkőzőfülkével.
3. Férfi iszapfürdő, 2 medence, 68 fülke, 10 vetkőzőszekrény.
4. Négy külön iszapfürdő.
5. 9 darab elsőosztályú porcellánfürdő.
6. 10 darab különfürdő (kőfürdő).
7. 11 darab II. osztályú különfürdő (törökfürdő).

8. 10 darab szalonfürdő (ezek közül egy darab: szénsavfürdővel, egy darab: villamosfürdővel).

9. Sósfürdő.

10. Fedett uszoda 179 öltözőfülkével, 10 vetkőzőszekrénnyel,

11. Nyitott férfi és női strandfürdő (versenyuszoda) 50 m hosszú, 25 m széles, 1250 m² felületű vízmedencével, 455 kabinnal és 741 vetkőzőszekrénnyel.

A fentemlített berendezések mellett még a következő gyógyberendezéseket találjuk: iszapgöngyölések, higiénikusan felszerelt két ívókút, hőlégkezelés, hidroterápia, napfürdő, mechanoterápia, diétás-konyha. Van azonkívül társalgó, hegyi sétány, dunaparti park, nyáron hangversenyek stb.

A fürdőhöz tartozó szálló 120 szobájának nagyrésze a főépületben, kisebbik része a Zsigmond-utcában lévő kápolnaépületben van elhelyezve. A szobákból fűtött folyosó vezet a fürdőkhöz.

A fürdőt a belügyminisztérium felügyelete alatt a budapesti Irgalmas Rend házilag kezeli. Fürdőorvos: dr. *Gáspárdy* Géza.

A fürdők árai:

Gőz- és iszapfürdő	1·20 P
I. o. kádfürdő	1·20 «
Törökfürdő	—·40 «
Külön iszap- és szalonfürdő	1·30 «
Villamos- és szénsavasfürdő	2·40 «
Massage	—·50 «
Iszapgöngyölés	—·80 «
Zanderkezelés	—·80 «
Uszodajegy	—·80 «

A lakás és ellátás árai: Június 1. — augusztus 31-ike között a szobák ára 3·50 pengőtől 11 pengőig. A nyári idényen kívül 3 pengőtől 10 pengőig. Fűtés: napi 1·50 pengő. A nemrég bevezetett *átalánykezelés* 20 napos kedvezményes penzióval szeptember hó 1. és május hó 31-ike között kétágyas szobában személyenként 180 pengő, egyágyasban 200 pengő. A nyári időszakban 220—250 pengő.

*

Forgalom az 1934. és 1935. évben:

	1934.	1935.
Termál gőzfürdő és népfürdő ...	64.349 személy	53.117 személy
Kádfürdők ...	72.629 «	71.313 «
Egyéb fürdők (iszap) ...	96.053 «	120.212 «
Úszócsarnok és szabaduszoda ...	116.775 «	116.675 «
Összesen ...	**349.806** személy	**361.317** személy

*

II. Szent Lukács-fürdő.

Budapest magánkézben levő fürdői közül ma a *legmodernebb berendezéssel és balneoterápiai felszereléssel* kétségtelenül *a Szent Lukács-fürdő van ellátva.*

Dr. *Dulácska* Gézának 1882-ben a Lukács-fürdőről írt monográfiája szerint »soha még fürdő több viszontagságon nem ment át, mint a Lukács-fürdő.«

Valószinű, hogy a Geyza-Vásárhely (Forum Geyzae) a mai Szent Lukács-fürdő tájékán volt. A törökök idejében *Musztafa* pasa, Budának 12-ik helytartója építette állítólag azt a malmot, amely a Szent Lukácsfürdő télen át is zavartalanul bugyogó forrásvizeinek erejével működött, 80 garatra járt, élelmet és puskaport őrölt. Ez volt az a *Barutcháne ilidzseszi*, amelyet a török hódoltság korabeli írók annyira emlegettek.

Budának a török uralom alól való felszabadítása után 1687. március 3-án kelt királyi rendelet *kincstári vagyonnak* nyilvánította az összes fürdőket; így a józsefhegyi hegycsoporthoz tartozó Császár- és Lukács-fürdő területén fakadó forrásokat »*Thermae Maiores Regiae*« néven jelölte meg. Ezeknek a felső királyi hévvizeknek *északi* részét elválasztották a déli résztől. A felső részt 1702-ben Ecker János sebész vette meg 8500 forintért és itt alapította a Császárfürdőt.

A Lukács-fürdő ebben az időben szinte hamupipőke szerepet játszott, pedig a török hódoltság idején ez az *erős timsótartalmú fürdő, mint úri gőzfürdő volt ismeretes* és a timsós medencének falai, valamint kupolája még a mult században is, legalább romjaiban fennállott. A török dicsőségből nem maradt vissza semmi, csak a négytornyú *Császármalom*, amely elnevezés a Barutcháne nyomaira mutat.

Haruckern János budai polgárnak a kincstártól a XVIII. század elején 20.000 forint követelése volt és így arra kérte a királyt, hogy *követelésének kiegyenlítése fejében adja át neki a királyi felső hévvizeknek ezt az alsó telepét, amelynek vizét a malmokon kívül akkor csak vászonfehérítésre használtak és az elnevezése is Bleicher-bad volt.* A király azonban azon a véleményen volt, hogy ez a *Császármalom többet ér*, mint a Haruckern-féle követelés és élelmezési szempontból az állam nem nélkülözheti. Így Haruckernt a császármalom helyett, valamint készpénzfizetés helyett *többszázezer holdra terjedő birtokkal elégítette ki.* A Császármalmokban télen is zavartalanul őrölhető liszt a hadsereg ellátására kellett.

Amint látjuk, már régen felismerték ugyan a Császármalom vizeinek kiváló értékét, de *annyira elhanyagolták*, hogy gaz, iszap és hínár lepte el a sok és üdvös forrást, úgyhogy azok közül később egyetlen egy sem maradt használatban. Annyira elfelejtették ezeket a forrásokat, hogy *még a XIX. század elején sem igen olvashattunk róluk még a legkiválóbb monográfiákban sem.*

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Még *Linzbauer* 1837-ben megjelent »Die Áarmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen« című munkájában sem érdemesíti komolyabb ismertetésre a mai Lukács-fürdő vizeit.

*

Palugyay Imre 1852-ben megjelent munkájában mindössze ennyit olvashatunk a Lukácsfürdőről: »A császárfürdő tőszomszéd közelében levő malom udvarában van az úgynevezett *Lukáts-fürdő*, mellynek felette csekély számú kádjai leginkább a vidékről érkező földmívelők által szokott gyógyul használtatni«.

*

A Lukács-fürdő elnevezését illetően két felfogás vitatkozik. Az egyik szerint »*lukas*« fürdőnek nevezték, a másik szerint a vizében foglalt és fehérítésre használt *lúgos* tartalmat fejezték ki svábosan »lugas« elnevezéssel. Dr. *Kúnos* Ignác egyetemi tanár hozzám intézett levelében közli, hogy a török időkben a fürdő neve: *csukor-hamam* volt, a csukor szó pedig gödröt jelent. Ezért nevezték a németek *Loch-bad* néven, ebből lett a magyar *lukas-fürdő* név. Dr. *Dulácska* Géza 1882-ben a Lukács-fürdőről írt monográfiájában is megállapítja, hogy szócserélés által kapta a Lukács-fürdő nevet is. Pedig dr. *Palugyay* Imre 1852-ben megjelent leírásában is ismeri az úgynevezett »Lukáts-fürdőt.«

Joanovits Pál többször említett »Budai Notesz« c. kedves füzetében az elnevezésre vonatkozólag annyit említ, hogy a fürdő egy *Lukász* nevű családé volt s a nép »lyukas« fürdőnek nevezte. A »Szent Lukács-fürdő« elnevezést pedig *Palotai* Rezső, a részvénytársaság volt vezérigazgatója kezdte használni.

*

Dr. *Molnár* János 1858-ban a »császári királyi egyetemi nyomda« kiadásában megjelent munkájában szintén foglalkozik a Lukácsfürdő elnevezésével és megállapítja, hogy az a rómaiak korában Aquincum egy része volt, az ősmagyarok idejében: Felhévvíz (a Forum Geyzae nevet nem is említi), a török időkben: Barut degrimene (helyesebben deyirmene) azaz puskapormalom-fürdő, a török hódoltság után: császármalom-fürdő, a későbbi időkben: Bleicherwiesenbad (vászonfehérítőmezei fürdő), később: *Lukerbad* még később: *Lukasbad* volt.

*

Hunfalvy 1859-ben csupán röviden említi meg a Lukácsfürdőt, mellékesen, a császárfürdői leírásban: »A Császármalom udvarában az újabban szintén kicsinosított Lukátsfördő van, mellyet azonban rendesen csak az alsóbb rendűek látogatnak.«

Ugyanabban az évben dr. *Wachtel* Dávid már részletesebben is foglalkozik az elhanyagolt Lukácsfürdővel. Megírja azt is, hogy »a Lukács-fürdő

forrásainak a területe *koronauradalom* volt, épen úgy, mint a mellette fekvő Császármalom és az óbudai, valamint a visegrádi koronauradalmi igazgatóság hatáskörébe tartozott, illetőleg a budai kerületi pénzigazgatóság igazgatta. 1857-ben egy óbudai molnármesternek bérbe adták. Mindazideig a területet a legnagyobb mértékben elhanyagolták. *Legelőször ez a bérlő kezdett az üres telken parkot létesíteni és mérsékelt számban fürdőhelyiségeket építeni.*

A Lukácsfürdő területének északi határa a Császárfürdő, nyugati határa az országút és az úgynevezett Császármalmi tó, délről az országúti külvárosnak a házai, keletről pedig a Duna, amelyet egy fal választ el«.

*

Dr. Wachtel Dávid könyve megjelenésének idejében a Lukácsfürdő még csak jelentéktelen épületből állott, amelyben alig egynéhány fürdőkabint és tükörfürdőt találtak a fürdőzők. De 11 hévforrásának a nevét Wachtel gondosan felsorolta és közölte, hogy *Molnár* János pesti gyógyszerész az egyik ívóforrás vizét vegyileg elemezte.

A források Wachtel-féle felsorolásánál én is a német elnevezéseket közlöm az alábbiakban :

a) Albrechtsquelle,	hőmérséklete	24° R,	bősége	1.000	kőbláb
b) Wilhelmsquelle,	«	39° R,	«	1.500	«
c) Karlsquelle,	«	48° R,	«	120.000	«
d) Elvirens Sprudelquelle,	«	48° R,	«	120.000	«
e) Marienquelle, a török fürdő részére	«	23° R,	«	120.000	«
f) Luckerquelle,	«	40° R,			
g) Alaunquelle,	«	28° R,	bősége	3.000	kőbláb
h) Bogenquelle,	«	23° R,	«	300.000	«
i) Spaltquelle,	«	23° R,	«	400.000	«

Ezek után említi Wachtel *k)* jelzés alatt a még be nem fejezett új fürdőbassint és *l)* alatt az iszapfürdőt.

A Lukács-fürdő vizét dr. *Gerlóczy* Gyula és dr. *Dulácska* Géza 1879-ben *Budapest és környékéről* megjelent monográfiájának adatai szerint is *11 forrás szolgáltatja,* amelyek közül 8 forrásnak a vizét *Molnár* János már 1859-ben, tehát *dr. Wachtel* Dávid könyvének megjelenési évében elemezte.

*

A Lukács-fürdő területét a régi Ország-út két részre osztotta. Az Országúttól a József-hegy tövéig terjedő részében egy *terjedelmes vízmedence van,* amelyet állítólag 1568-ban maga Musztafa építtetett még. Ezt a tavat *halastónak* nevezték. *Kitaibel* Pál, a kiváló magyar hidrográfus a Nagyvárad melletti hévforrások vizét elvezető Pece patakból, az ottani hévforrásokból átplántált a vízbe »*Nymphaea Thermalis*« nevű virágfajt és egy halfajtát, azonban ez a halfajta kipusztult, míg a vizirózsák ma is tenyésznek.

Az említett *Gerlóczy-Dulácska*-féle monográfia szerint 1879-ben *a vizirózsák nem voltak ott találhatók.* Erre nézve *Szabó* József geológiai tanulmánya ad felvilágosítást, aki megírja, hogy 1865-ben dr. *Heinrich*, mint a Lukács-fürdő akkori bérlője, a tavat uszodává akarta átalakítani és *ezt a ritka értékes növényt, amelynek tanulmányozására még külföldi botanikusok is zarándokoltak a Lukács-fürdő tavához, kitépette.*

Ez a halastó egészen különös szerepet visz a józsefhegyi forráscsoport forrásainak az életében. Többízben lecsapolták és *ugyanakkor elapadtak a közeli hévforrások is.* 1858. március 11-én ugyancsak leeresztették a tóból a vizet és ugyanakkor a Császárfürdő nagy medencéje, valamint a Lukács-fürdő utcai medencéje is egészen üres lett, sőt még a távoli Rudasfürdő víztükre is 8 hüvelykkel apadt. A lecsapolás megszüntetése után *a tó felszíne emelkedni kezdett,* a Császárfürdő langyos forrásai eleinte 38—40° R hőségben újra megindultak s amikor a medence megtelt vízzel, visszanyerték eredeti 22—24° R melegüket.

A Szent Lukács-fürdő iszapkabinja a XIX. század vége felé

*

Új korszak következett be a Lukács-fürdő történetében 1884-ben, amikor *Palotai* Fülöp 350.000 forintért megvette a kincstártól a Lukács-fürdőt, amelyet addig a kincstár csupán bérlet alakjában értékesített.

Palotai igen nagy tőkét fektetett a Lukács-fürdőbe; építkezések, beruházások korszaka következett, a fürdők kezelését átalakították a kor igényeinek megfelelően és olyan hatalmas arányokat öltött a fejlődés, hogy *1893-ban a Lukács-fürdőt részvénytársasággá alakították át.* Az új részvénytársaság újból felépítette a régi iszapfürdőt, új gyógyszállót építtetett, népgőzfürdőt és modern vízgyógyászati osztályt állított fel, átépítette az uszodákat stb. stb.

*

A Lukácsfürdő és a Császárfürdő előtt húzódik a Zsigmond-utca, amely összeköti Óbudát a főváros belsejével. A Zsigmond-utca, az egykori Országút kettéosztja, miként már említettem, a Lukácsfürdőt is. Az óbudai gyárak hatalmas kocsiforgalmat támasztanak ezen a főútvonalon, azonkívül erre járnak újabban a Bécs—Budapest között közlekedő autók és az autobuszok is.

A malom-tó az egykori halastó egyrésze benyúlik a Zsigmond-utcába, amely az utcatestből emiatt kb. 40 m. hosszúságú és 7 m. szélességű területet foglalt le úgy, hogy ezen a helyen állandó forgalmi zavarok támadtak.

Már 1882. február 15-én készített a főváros mérnöki hivatala olyan tervezeteket, amelyek ezt a nehézséget megoldhatnák, azonban a megoldás módja felett a vélemények eltérők voltak, azonkívül a felmerülő költségek is megnehezítették a megoldás megvalósulását.

Az 1885. évi országos kiállítás ezt az ügyet is dülőre jutatta, amikor is a főváros mérnöki hivatala kétféle megoldást ajánlott. Az első megoldás szerint kb. 1000 köbméter iszap, kavics és palatörmelék kiemelésével, valamint 35 drb. betonlapra állított és csak gyengén megalapozott oszlopon nyugvó téglaboltozatokkal tervezte a tónak a szabályozási vonaltól a Zsigmond-utcába benyúló részének befödését medenceszerűen. A másik ajánlott megoldás értelmében a szabályozási vonal helyén támasztófalat terveztek és innen a Zsigmond-utcáig terjedő tórészt be akarták tölteni. Ezt az utóbbi megoldást a fürdőtelep tulajdonosai nem engedték végrehajtani.

A fővároshoz közelebb eső tórész elrekesztésére szolgáló zárófal építéskor a tavat le kellett csapolni. Ugyanekkor *a tó nyugati oldalán bűvízű új forrás fakadt*, az elzárt részben a víz tükre leapadt és ennek következtében a munkálatokat beszüntették.

1890-ben már kétféle tervet ajánlottak a fürdőtulajdonosok a végrehajtásra. A tó áthidalását egy közbeeső oszloppal és kettősnyílású rácsos tóval tervezték, a másik terv az előbbihez hasonló szerkezetű, egynyílásos megoldással hidalta volna át a tavat.

1891-ben a fővárosi mérnöki hivatal *természetes lejtőjű kőtöltést tervezett* a kérdéses tórésznek a betöltéséhez, azonkívül a tóból kivezető 3 csatornát cölöpsorokkal kívánta meghosszabbítani. De ez a terv sem valósulhatott meg, mert *a tavat egészen le kellett volna csapolni és az iszapot szárazon, vagy kotrás útján kellett volna eltávolítani*. Mindkét esetben elkerülhetetlenné vált volna a fürdő forrásviszonyainak teljes megzavarása, ami miatt a fürdőtulajdonosok ennek a tervnek a megvalósítását is ellenezték, mert hiszen ez a megoldás a fürdők használatát érzékenyen sújtotta volna.

Olyan megoldást kellett tehát keresni, hogy *a tórész áthidalásakor a tavat ne kelljen egészében lecsapolni*, továbbá, hogy a tó vizéből minél kevesebbet kelljen elvonni és végül, hogy a már eddig talált és esetleg még felfakadó *forrásokat* s a vízviszonyokat meg ne zavarják, meg ne bolygassák.

A Fővárosi Közmunkák Tanácsa ezeknek az elveknek a szemmeltartásával készített több tervet. A munkálatoknak a végrehajtását a Millenniumi Kiállítás is sürgette úgy, hogy 1895 október 5-én hozzá is fogtak a tó áthidalásához.

Az utcai új közcsatornának a megépítése alkalmával *az építőárokba betóduló forrásvíz ellen kellett állandóan védekezni* és csak azután foghattak hozzá a tényleges áthidaláshoz. *Az így kiszélesített Zsigmond-utca* 1896. *tavaszára készült el* és ennek egyik jelentékeny szakasza a tó felett épített kőhídon terül el.

Ebben az időben alaposan megvizsgálták a tavat *próbafúrások útján is.* Megállapították, hogy a tó vizének legnagyobb mélysége 2 m és a meder legfelső rétege ugyancsak 2 m vastag lágy iszapból áll, amely alatt szintén körülbelül 2 m vastag szilárdabb agyagos márgás iszap terül el úgy, hogy az a vélemény alakult ki, hogy az a mészkősziklaalap, amely a József-hegyről ferde síkban húzódik a Duna felé, az iszap a tónál 6 m-re van a víz szine alatt.

A tó az utca felőli oldalon teljesen el van falazva és víz csupán a vízlevezető csatornákon át folyhat le. Amikor a tónak már előbb is megvolt falazatát lebontották, kitűnt, hogy ez a kőfal egészen a sziklaalapig nyúlik le, sőt még egy második kőfalra is akadtak. A tóba annak déli oldalán egy sziklahasadékot a beomlástól és bedugulástól beboltozott fal védi. Valószínű, hogy a sziklaalapot azért találták meg olyan mélyen, mert ott a forrás vizének ősrégi lefolyó árka lehetett.

Ezeknél a munkálatoknál a víz szinét 70—80 m-el le kellett süllyeszteni Ebből a célból függőleges aknát építettek, amelyen át a tó vize a levezető csatornába zuhogott. 1896 február 20-án történt a megcsapolás, aminek következtében 2 nap alatt a tó tükre 175 cm-t apadt, 2 m másodpercenkinti sebességgel, egészen március 12-ig. *Tehát 21 napon át körülbelül 1 millió köbméter vízmennyiség ömlött a Dunába.*

A földmüvelésügyi miniszter 1896 február 27-én erre leiratot intézett a székesfőváros tanácsához, amelyben helyt adott a Marczibányi-féle Császárfürdői alapítvány felügyelőbizottsága panaszának és megállapította, hogy *a tó vizének lesüllyesztése következtében a Császárfürdő vize elapadt.* A leiratra a főváros megállapította, hogy a munkálatok végrehajtását a Fővárosi Közmunkák Tanácsa saját kezelésében a teljes garanciák elvállalása mellett foganatosította, de a székesfőváros a munkálatok lebonyolításába különösképen semmiképen nem folyt be.

A belügyminiszter ugyanebben a tárgyban szintén leiratot intézett a fővároshoz, amelyre a székesfőváros tanácsa felterjesztést készített és ebben arra kérte a belügyminisztert, utasítsa a Közmunkák Tanácsát, hogy a Lukács-fürdői tó beboltozásának további munkálatait a Császárfürdő és a többi budai forrásvizek veszélyeztetése nélkül hajtsa végre.

A Lukács-fürdő r.-t. ugyanebben az időben új *kutakat* is furatott a főváros engedélyével, ami időbelileg egybeesett a tó lecsapolási munkálataival. A Császárfürdő vizében bekövetkezett változások hatására azonban a belügyminiszter óhajtása szerint a kútfúrásokat ideiglenesen beszüntették, hogy megállapíthassák, vajjon a Császárfürdő gondnoksága által panaszolt káros hatás oka *tényleg* a kútfúrásokban, vagy pedig a tó vizének ugyanabban az időben végzett lecsapolásában keresendő.

A Fővárosi Közmunkák Tanácsának az áthidalásról készített évi jelentése megemlékezik arról, hogy az átboltozás idejében a fürdők »némi kellemetlenséget szenvedtek« és ennek következtében a fürdőintézetek üzemi kiadásuk kárpótlását kérték a Fővárosi Közmunkák Tanácsától. Ilyen módon a Lukács-fürdő malomtavának az áthidalása a következő összegekbe került :

1. A tóban eszközölt próbafúrások költsége	1.250	forint
2. A tó beboltozása és a falkerítés építése	75.811	«
3. A Zsigmond-utca rendezése	54.473	«
4. A Lukács- és Császárfürdő kártalanítása	2.916	«
5. Művezetés	500	«

Összesen majdnem 135.000 forintot emészett fel ez a munka, amelyre pedig előzőleg 142.500 forintot irányoztak elő úgy, hogy bizonyos megtakarítás mutatkozott. (Dr. *Zubriczky* József közlése.)

*

Az iszap-tó forrásain kívül ma 7 nagyobb forrást ismerünk a Lukács-fürdő területén. Ezek a következők :

1. *Buzogó-forrás.* Ennek vizét 1927-ben *Schulek* Elemér, az Országos Közegészségügyi Intézet fővegyésze vizsgálta és szerinte 1000 gramm vízben a következő alkatrészek találhatók :

Kationok.		Milligramm egyenért. %	*Anionok.*		Milligramm egyenért. %
K	0·0122 gr.	1·73	HCO_3	0·5120 gr.	46·36
Na	0·1539 «	36·98	So_4	0·1923 «	22·13
Li	0·0003 «	0·21	PO_4	0·0002 «	0·03
H_4N	0·0006 «	0·17	Cl	0·1601 «	31·43
Mg	0·0386 «	17·55	Br	0·0008 «	0·05
Ca	0·1555 «	42·88	J	0·0001 «	—
Sr	0·0014 «	0·19			**100·000**
Fe	0·0002 «	0·03			
Al	0·0004 «	0·26	*Kovasav*	0·4538	gr
Mn	0·00001 «	—	$H_2 Si O_3$	0·0254	«
		100·00	$H_2 S$	0·0013	«
			Összesen	**1·70911**	gr.

Főleg calcium és hydrocarbonat iónokat és kénhydrogént tartalmaz, tehát *kéntartalmú földes-meszes hévvíz*, sok Na, SO_4 és Cl-ión tartalommal. Hőmérséke 60·1 C°.

2. *A Lukács-forrás*, amelyet ivókúra céljaira használnak. Vizét 1927-ben dr. *Szilágyi* Gyula elemezte. A Lukács-forrás vizében (1000 gramm) a következő alkatrészek találhatók az iónok és sók analiziséből átszámítva :

a) *Ionok.*		b) *Sók.*	
Calcium	0·15594 gr.	Calciumhydrocarbonat	0·530222 gr.
Magnesium	0·04475 «	Magnesiumhydrocarbonat	0·175400 «
Lithium	0·00024 «	Magnesiumsulfat	0·035040 «
Hydrocarbonat	0·54518 «	Magnesiumchlorid	0·032750 «
Sulfat	0·02795 «	Lithiumchlorid	0·001254 «
Chlor	0·08587 «	Calciumchlorid	0·085240 «
Jod	0·00003 «	Összesen	**1·323893** gr.
		Szabad szénsav	0·453800 «
		Carbonsulfid	—
		A víz hőmérséklete	34·7° C

3. *Régi ivóforrás*, amelyet azelőtt ivókúrára, most fürdőkúrára használnak. Ennek vizét 1904-ben dr. *Hankó* Vilmos analizálta. Az analizis szerint 1000 gramm vízben van :

a) *Iónok.*		b) *Sók.*	
Calcium	0·1418 gr.	Calciumhydrocarbonat	0·2620 gr.
Magnesium	0·0352 «	Magnesiumhydrocarbonat	0·2141 «
Lithium	0·0005 «	Lithiumhydrocarbonat	0·0048 «
Natrium	0·1361 «	Vashydrocarbonát	0·0044 «
Kalium	0·0072 «	Manganhydrocarbonat	0·0022 «
Mangan	0·0007 «	Natriumhydrocarbonat	0·0675 «
Vas	0·0014 «	Calciumsulfat	0·2622 «
Kénsavmaradék	0·1851 «	Kalciumchlorid	0·0137 «
Hydrocarbonat	0·4337 «	Natriumchlorid	0·2992 «
Chlor	0·1881 «	Kovasav	0·0387 «
		Összesen	**1·1688** gr.
		Szabad szénsav	0·4204 «
		Carbonysulfid	0·0012 «
		A víz hőmérséklete	62·12° C

4. *A Kristály-forrás*, amelynek vizét szénsavval telítve Kristályvíz név alatt hozzák forgalomba. Ezt a vizet dr. *Hankó* Vilmos 1905-ben vizsgálta meg ; szerinte 1000 gramm vízben található :

Kationok.		Milligramm egyenért. %
Ca	0·11828 gr.	53·46
Mg	0·04311 «	32·15
Na	0·03369 «	12·87
K	0·00384 «	0·89
Fe	0·00075 «	0·24
Mn	0·00018 «	0·05
Al	0·00018 «	0·19
Li	0·00012 «	0·15
		100·00

Aniónok.		
HCO_3	0·43883 gr.	64·57
SO_4	0·11334 «	21·18
Cl	0·05625 «	14·25
Kovasav	0·02164 «	
	0·83021 gr.	**100·00**

Az iónok sókká alakítva.	
Calciumhydrocarbonat	0·28941 gr.
Magnesiumhydrocarbonat	0·26067 «
Calciumsulfat	0·15920 «
Natriumchlorid	0·08568 «
Kaliumchlorid	0·00733 «
Vashydrocarbonat	0·00238 «
Magnesiumchlorid	0·00103 «
Lithiumhydrocarbonat	0·00116 «
Aluminiumsulfit	0·00114 «
Manganhydrocarbonat	0·00057 «
Kovasav (meta)	0·02164 «
Összesen	**0·83021** gr.
Szabad széndioxyd	0·17100 gr.
A víz hőmérséklete	25·54° C

A Kristály-forrás egyike a legkevésbé tömény forrásoknak. Szilárd alkatrészei az egy grammon alul maradnak ugyan, de azért *mégis joggal sorolhatjuk a földes, meszes hévízek közé*, mert — dr. Kunszt János megállapítása szerint — kalcium és hidrokarbonát-ión, sőt még magnesium mennyisége is eléri azt a határt, amennyit megkövetelünk az ilyen ásványvizektől.

5. *Timsós forrás*, ami a gőzfürdő egyik medencéjét látja el vízzel. Ennek vizét 1905-ben dr. *Hankó* Vilmos elemezte és szerinte a vízben a következő alkatrészek fordulnak elő :

a) *Iónok.*	
Calcium	0·12669 gr.
Magnesium	0·03989 «
Lithium	0·00020 «
Natrium	0·07747 «
Kalium	0·00460 «
Mangan	0·00050 «
Vas	0·00309 «
Aluminium	0·00028 «
Hydrocarbonat	0·41623 «
Sulfat	0·16412 «
Chlor	0·10756 «
Hydroxyd	0·00052 «

b) *Sók.*	
Calciumhydrocarbonat	0·26163 gr.
Magnesiumhydrocarbonat	0·23968 «
Lithiumhydrocarbonat	0·00194 «
Vashydrocarbonat	0·00985 «
Manganhydrocarbonat	0·00160 «
Natriumhydrocarbonat	0·02746 «
Calciumsulfat	0·21046 «
Kaliumsulfat	0·01024 «
Natriumchlorid	0·17550 «
Aluminiumhydroxyd	0·00080 «
Barium-Strontium	nyomok
Kovasav	0·02721 «
Összesen	**0·96637** gr.
Szabad szénsav	0·42700 «
A víz hőmérséklete	34·7 C°

6. *Tó-forrás*, amely a halastóban fakad és az uszodát táplálja. Ennek vizét ugyancsak *Hankó* Vilmos 1905-ben elemezte és szerinte 1000 gramm vízben van :

a) *Iónok.*

Calcium	0·10025 gr.
Magnesium	0·03837 «
Lithium	0·00010 «
Natrium	0·02146 «
Kalium	0·00491 «
Mangan	0·00020 «
Hydrocarbonat	0·34426 «
Sulfat	0·11034 «
Chlor	0·04599 «

b) *Sók.*

Calciumhydrocarbonat	0·21910 gr.
Magnesiumhydrocarbonat	0·21346 «
Lithiumhydrocarbonat	0·00097 gr.
Vashydrocarbonat	0·00095 «
Manganhydrocarbonat	0·00064 «
Calciumsulfat	0·15640 «
Magnesiumchlorid	0·01152 «
Kaliumchlorid	0·00936 «
Natriumchlorid	0·05443 «
Phosphorsav	nyomok
Kovasav	0·01971 «
Összesen	**0·68654** gr.
Szabad szénsav	0·29240 «
Carbonysulfid	—
A víz hőmérséklete	27·7 C°

7. *A török-forrás*, amely az uszodát táplálja, de vize — dr. Kunszt János monográfiája szerint — még nincs vegyelemezve.

*

A Lukács-fürdő forrásvizének *rádiumemanáció tartalma csekély*, — miként a többi józsefhegyi forrásoké is, — 0·45 Mache.

*

Az analizisekből kitűnik, hogy a Lukács-fürdő valamennyi forrásában *bőven találunk* magnesium stb. iónokat, sőt a Buzogó, Kristály-, Timsós és Tó-források vizében még *szulfát iónokat is.* Ilyen módon a Buzogó- és a Régi ívó-forrás vize *kéntartalmú földes hévvíz, a többi forrás vize pedig földes, meszes hévvíz.*

*

A fürdőnek egyik nevezetessége az a többször említett *iszaptó*, melynek területén dr. *Bossányi* Béla, a Szent Lukács-fürdő volt főorvosának 1905-ben megjelent monográfiájában közölt adatok szerint, *17 kisebb-nagyobb hasonló összetételű de különböző hőmérsékletű forrás fakad.*

Dr. Kunszt »A mai Magyarország ásványvizei, fürdői és üdülőtelepei« című munkájának megállapítása szerint a 38 m hosszú és 18 m széles iszaptóban a Buzogó-forráson kívül 14 nagyobb és számtalan kisebb forrás fakad. A tóban található sok iszap egyrésze a víztől felpuhított talaj elmorzsolódásából származik, másik része pedig oda szállított dunai iszap.

Az iszaptó átlagos hőmérséklete — dr. *Bossányi* 1905-ből származó monográfiája szerint — 40° C, dr. *Kunszt* adatai szerint pedig a tóban mérhető legalacsonyabb hőmérséklet 27° C.

*

A Lukácsfürdő iszap-tavának iszapját górcsövileg dr. *Hankó* Vilmos vizsgálta meg és benne fínom moskovit és biotit pikkelyeket, amfibol és angit kristályokat, továbbá éles kvarcszemeket talált.

Ugyanezt az iszapot 1927-ben dr. *Szilágyi* Gyula műegyetemi tanár is megvizsgálta, akinek megállapítása a következő:

CO_2	12·98%
SiO_2	47·34%
Fe_2O_3	7·61%
Al_2O_3	14·02%
CaO	10·30%
MgO	0·78%
Fajsúly 15 C° mellett	2·7030
Víztartalma	6·20%
Megrostált iszap homokja	15·6%
Agyagos része	84·4%

*

Dr. Rausch Zoltán 1928-ban hőszigetelő ládácskában megmérte a Szent Lukács-fürdő iszapjának *hőleadás-menetét* és a vízzel kevert iszaprészecskék *süllyedési sebességét*. Ennek a vizsgálatnak az eredménye szerint a *hőleadás*:

Kezdetnél	55·5° C
30 perc után	51·5° «
60 « «	45·0° «
120 « «	36·5° «

Természetesen a hőszigetelő ládácskában való hőmérséklet-mérés és a begöngyöléseknél alkalmazott iszap hőfokának süllyedése között bizonyos *különbség* van, amennyiben a begöngyöléseknél az iszap hőfokának csökkenése a test révén való hőelvonás következtében sokkal gyorsabb, úgyhogy 48—50 fokról már 30 perc alatt 39—40 fokra szokott csökkenni.

Az iszaprészecskék *süllyedési* sebességéről dr. *Rausch* Zoltán pedig a következő eredményeket állapította meg:

10 perc alatt	23 mm
20 « «	26 «
30 « «	27 «
40—60 « «	28 «

*

A Lukácsfürdő vizeinek *gyógyhatásáról* kimerítően először dr. *Dulácska* Géza 1882-ben megjelent monográfiájában olvashatunk. Hangsúlyozta azt, hogy a Lukács-fürdő különböző és hőfokra nézve nagy határok között mozgó forrásai igen tág teret nyujtanak az orvosnak, hogy azokat különböző beteg-

ségeknél alkalmazhassa. Kijelentette azt is, hogy »*nincs azon javallat, amelynek a Lukácsfürdő 11 különböző hőfokú s mert természetes, tehát mindig állandó fokú vize mellett eleget nem lehetne tenni.*«

Dr. *Dulácska* a Kis-Vöslau nevű forrásról beszél legelsősorban, amely a fürdőnek legkevésbé meleg-forrása (a mai Kristály-forrás). Megállapítja, hogy ennek a gyógyhatása megegyezik azzal a hatással, amelyet a 18—25° R közötti vízben való fürdéstől várnak. Ha egészséges egyén lép be ebbe a fürdőbe, nem is érzi a víz hidegségét, azonban használat után bágyadt, álmos lesz, érverése lassú, lágy. A beteges egyénre a víz elég termikus izgatást fejt ki és megnyugtató hatással van. Ez a fürdő akut esetekben leszállítja a test hőmérsékletét, levezeti az ideg-izgatottságot, amellett lobellenes hatást fejt ki. Épen ezért kívánja, hogy *csak orvosi felügyelet mellett lehessen használni betegeknek a Kis-Vöslau lobellenes és szedatív hatású vizét.*

Dulácska beszél az ivóforrások, fürdők és főleg az iszapfürdő különböző gyógyhatásairól is. Megmelíti, hogy a Lukácsfürdő, mint más kénes fürdők, *domináló szerepet visz a bőrbajok gyógyítása terén.*

Már *Dulácska* is megemlíti, hogy a budai hévízben s különösen a Lukács-fürdő lerakodásaiban *aranyként* is ki tudtak mutatni.

Dulácska megjegyzi, hogy »ha nem is tartjuk a Lukács-fürdőt s vele a többi kénes fürdőt csodás gyógyerejűnek, de azt bőrbajokban, elmélet és saját tapasztalás után is,... felette jónak tartom más javallatszerinti belső gyógykezelés mellett.«

A budai hévizeket a középkorban, miként már többízben említettem, a súlyosabb bőrbetegségek gyógyítására is használták. Így például a lepra- és a szifiliszbetegek nagyon sokszor fordultak meg a budai hévvíz-fürdőkben.

Dulácska Géza már bizonyos rezervált álláspontot foglal el a szifilisszel szemben. A »bujasenyv« gyógyítására vonatkozólag megemlíti ugyan, hogy a kénes vizeket régtől fogva úgy tekintették, mint a lappangó bujasenyv kémszerét, amivel *Braun* szerint mindazon hideg s meleg befolyás, amely megmásítja a szifiliszes betegek anyagcseréjét, feltárja a lappangó jelenségeket. *Dulácska* a szekundér és a terciér szifiliszes betegeknél az antiluetikus gyógymód mellett sikeresen rendelte a kénesvíz ivását és a kénes fürdőket, amelyek különösen a gyógyszervek által elgyengített betegek felerősítésére is szolgáltak.

A betegségek harmadik csoportja, amelyeknél *Dulácska* a Lukács-fürdő kénes vizeinek használatát előnyösnek találta : a máj és lép betegségei, mert hiszen a kénhydrogénnek a verő-ér rendszerre való hatását már akkor is ismerték.

Rendkívül nagy figyelmet fordított dr. *Dulácska* a Lukács-fürdő vízének ivókúra alakjában való használatára is. Megállapította, hogy a víz a bélcsatornába jutva és onnan a vérben felszívatva feltűnő hatással van a mirigyes képletekben lefolyó folyamatokra. Ezeknek a működését fokozta az

ivókúra, úgyhogy az egész test felfrissült. Májbajok, sárgaság, epekövek és a mirigyek bajainak gyógyítására tehát *már nem szükséges — Dulácska* megállapítása szerint — *külföldre menni*, mert hiszen a Lukács-fürdő ivókúrája épen olyan mértékben képes az epekiválasztást és a máj anyagcseréjének fokozását előmozdítani, mint bármely más külföldi hévíz.

Külön nevezetességnek tünteti fel *Dulácska* monográfiája az *iszapfürdőt*, amely a budai hévízek között megjelenésére és hatására nézve is unicum számba megy. Három olyan bajt sorol fel, amelyekben a Lukács-fürdő iszapfürdőjének hatását páratlannak tapasztalta:

a) idült izületi loboknál, köszvénynél,
b) megkeményedett májnál és lépnél,
c) a méh lobos daganatainál.

Erre vonatkozólag *Dulácskának* közvetlen tapasztalatai nem voltak ugyan, ellenben hivatkozik néhai *Szauer* professzorra, *aki a Lukács-fürdő iszapját a nők méhbajai gyógyítására még a klinikákra is puttonyokban hozta, annyira jó hatásúnak tartotta.*

*

A Szent Lukács-fürdő már régen felismerte azt a kiváló helyzeti előnyt, amellyel a legtöbb külföldi fürdőhellyel szemben bír, hogy t. i. *az évszakoktól a fürdőzési szezon teljesen független.* Igen érdekes propaganda-füzetet adott ki a Lukács-fürdő igazgatósága még 1892-ben a következő címen: »*A téli kúra reumatikus bajok, csúz, köszvény, ellen a Szent Lukács-fürdőben Budapesten.*«

Ez a propaganda-füzet hivatkozik arra, hogy a téli kúra bevezetése olyan újítás, amelyet *már kezdete óta hálával ismert fel a szenvedő közönség és évről-évre nagyobb tért hódít.* A téli kúra bevezetése *hadüzenet volt az ellen a régi és elterjedt balhit ellen, hogy a meleg fürdő-kúrákat csakis az enyhe nyári hónapok folyamán lehet eszközölni.*

Megállapítja a füzet szerzője, dr. *Bossányi* Béla, hogy ez az előítélet valószínűleg onnan származik, hogy a hideg évszak alatt alkalmas gyógyfürdők nem álltak a betegek rendelkezésére, mert hiszen a melegforrások legnagyobb része hegyes, a forgalomtól gyakran nagyon félreeső rideg vidéken fakad, ahol télen a közlekedés és a tartózkodás egyaránt kellemetlen úgy, hogy etekintetben sokszor legyőzhetetlen akadályok merülnek fel.

A közönség annyira beleélte magát ebbe a körülménybe, hogy orvosától már nem is vette rossznéven, ha köszvényben, vagy reumában, vagy isiásban szenvedő betegének az orvos azt mondotta: »*Várjon türelemmel a tavaszig, akkor majd elmegy az enyhítő fürdőbe...*«

Sokszor egészen akut sokizületi lob, vagy más hasonló fájdalmas betegségek gyógyítása halasztódott addig, amíg a tél véget ért és megnyilnak a gyógyfürdők. Pedig a legtöbb betegség olyan, hogy ha akut időszakban kerül gyógykezelés alá, inkább hajlik a gyógyulásra, mint amikor már króni-

kussá vált. Épen ezért a Szent Lukács-fürdőben »minden intézkedés megtétetett, hogy a legzordabb időjárás se legyen képes akadályt gördíteni a kezelés elé.«

A brosürában közölte az igazgatóság dr. *Oláh* Gyula közegészségügyi felügyelőnek a téli fürdőzésről írott érdekes cikkét, amely a nagyközönség számára magyarázza meg a téli kúra jelentőségét. Rámutatott ebben arra, hogy »*ép a téli betegségek fellépésénél milyen fontos a gyógykezelésnek minél sürgősebb megkezdése.*« Csakhogy a mai gyógyfürdőink legnagyobb részében az őszi napok beálltával megszűnik a forgalom, bezárják az intézet helyiségeit, elbocsátják a szolgaszemélyzetet és teljességgel nincsenek berendezve arra, hogy betegeket a téli hónapokban is elfogadhassanak. Azon gyógyfürdő pedig, amelyik erre nincs berendezve, valóban úgy a beteg érdekében, valamint az intézet jó hírneve szempontjából helyesen cselekszik, ha az úgynevezett téli évadot meg sem kezdi.

Mint *külön érdekességet* említi meg a szerző, hosszabb tanulmányának a végén, hogy a Szent Lukács-fürdő szállójának a folyosói épúgy, mint szobái, (1892-ben!) *gőzfűtéssel vannak berendezve.*

Dr. Hochstein az 1891—92. téli idény betegeiről közölt néhány esetet, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy a Lukács-fürdő téli kúrája iránt a közönség és az orvosi társadalom bizalmát felkeltsék. Megállapította, hogy »mindazon kóros állapotok, amelyek ellen fürdőnk javalva van, télen ép oly sikerrel voltak kezelhetők, mint más évad alatt. Egy esetben sem tapasztaltam, hogy súlyosabb hülés, vagy hülésen alapuló más betegség fellépett volna, semmi esetre sem fordulnak elő nagyobbszámú hülések, mint nyáron.«

*

Bossányi dr. 1905-ben megjelent tanulmányában megállapította azt, hogy »*helytelen dolog egyszerű elméleti gondolkodás alapján azt mondani, hogy valamely fürdő ezen, vagy azon az alapon használ*, hanem meg kell figyelni a fürdőben megforduló betegek gyógyulását és *a fürdő hatékonysága a lelkiismeretes megfigyelés útján határozandó meg* a különböző betegségekkel szemben. Ilyen módon az orvosok könnyen találnak megfelelő fürdőt betegeik számára, a fürdők pedig, miután oda az illető gyógyfürdő által biztosan gyógyítható szenvedők fordulnak, sikereik alapján fokozott bizalmat ébresztenek a közönség körében.«

Bossányi 1905-ben számos gyógyeredményt is tett közzé, amelyeket a következőképen csoportosított:

a) Csúzos (reumatikus) bántalmak; izomcsúz, izületi csúz.

b) Az idegrendszer bántalmai; az idegzsábák ülő idegzsábái, ideglob (neuritisz) és a központi idegrendszer bántalmai.

c) Külső sérülések behatásai.

d) Köszvény.

e) Vérkeringési szervek bántalmai.
f) Hasiszervek bántalmai.
g) Különböző bőrbetegségek.
h) Szifilitikus bántalmak.

Különös súlyt helyez *Bossányi* is az *ivókúrára*, amelyet egyre szélesebb alapokon fejlesztenek ki a Lukácsfürdőben. Megállapította, hogy a gyomor és a belekre elsősorban a bevitt ásványvíz hőfoka, másodsorban pedig a vízben oldott légnemű anyagok és sók, esetleg a még külön hozzátett karlsbadi só, vagy ketted-szénsavas nátron hatnak azáltal, hogy *növelik a nyákhártyák víztartalmát, élénkítik a nedvkeringést és módosítják a kiválasztást, valamint fokozzák a belek perisztaltikus mozgását.*

Vérdúsabb lesz a máj, az epe bővebben és hígabban folyik és a vese is nagyobb tevékenységre serkentődik. Egyszóval: *a Lukács-fürdő ivóforrása fokozólag hat az anyagcserére és jó eredménnyel használható a belek hurutja, alhasi vérpangás, máj, vérbajok és húgysavas megbetegedések esetén.*

Ugyancsak jó az ivókúra krónikus fémmérgezések (higany, ólom) ellen, különösen ha fürdőkkel hozzák kapcsolatba.

*

A Szent Lukács-fürdő Nagyszállodája és a Thermál-szálloda, modern lakószobáival a Dunára néző kitünő kilátással, a nagy fürdőparkkal és központi melegvízfűtéssel, villamosvilágítással, nagy étteremmel, nyitott vendéglővel a dunai terraszon *Budapest legszebb gyógyfürdői közé tartozik.*

A fürdőigazgatóság prospektusában felsorolja a fürdő előnyeit és például — a téli kúrának az állandó hangsúlyozása mellett — *az iszapfürdő* használatáról a betegek bizalmának megnyerése végett kifejezetten azt írja, hogy *az iszaptó fenekén fakadó termálvizet közvetlenül használják gyógycélokra, anélkül, hogy az tartályokon vagy csővezetéken menne keresztül, tehát a beteg magában a forrásban fürdik.*

A Szent Lukács-fürdő berendezését különösen az utolsó 10—15 esztendőben teljesen modernizálták és *önálló klinikai osztályt, illetve reumakórházat is rendeztek be.* Azonkívül egyik nevezetessége a fürdőnek, hogy fúrás által nyert hévvizével immár másfél évtizede fűti az épületet és a szállót.

A Szent Lukács-fürdő *kiválóan tudja pótolni a külföldi hévvízfürdőket,* amilyenek például Aachen, Baden bei Wien, Baden-Baden, Leukerbad, Abano, Battaglia, Pöstyén, Herkulesfürdő, Buziás, Stubnya, Trencsénteplicz, Wildbad, Wiesbaden stb.

Ma a Lukács-fürdő *iszapfürdőjéhez* van 250 vetkőző kabin, ezenkívül van 52 vetközőkabinnal ellátott *iszappakkoló* helyiség, 32 kabinos kádfürdője, 210 kabinos *gőzfürdője,* 115 kabinos *hőlégosztálya,* villany és fénytherápiás osztálya, *szénsavas fürdői, Zander-terme,* 475 kabinos női és férfi- *uszodája,*

napfürdője, Röntgen terme, orvosi és *kémiai* laboratóriuma, *diétás* konyhája, azonkívül a legutolsó időkben fürdőszanatóriuma (reuma-kórháza).

A vendégek ellátásáról a Nagyszálló és a Thermál-szálló 80 szobával gondoskodik, amelyek központi fűtéssel, telefonnal, gyógyteremmel és társalgókkal vannak ellátva.

*

Áttekintve az elmondottakat, a Szent Lukács-fürdő belső berendezéséről az alábbi képet kapjuk:

Források:

a) *Meleg források:*

	Hőfok	Mennyiség
1. Buzogó-forrás	60·1° C	
és az emellett az iszaptóban felfakadó 16 kisebb, hasonló összetételű, de különböző hőfokú forrás átlagos	40·0° C	2,600.000 lit.
2. Szent Lukács-forrás	64·0° C	1,420.000 «
3. Iszaptó-források	50—51° C	880.000 «
4. Régi ivóforrás	56·0° C	92.000 «

b) *Langyos források:*

5. Timsós-forrás	34·0° C	130.000 lit.
6. Malomtó-forrás	23·0° C	2,800.000 «
7. Török-forrás (a gyógyudvarban)	25·5° C	nincs mérve
8. Kristály-forrás	24·0° C	120.000 lit.

A buzogó forráscsoport az iszapfürdőül szolgáló medencében, a Lukács-forrás a fürdő előtti parkban, a régi Ivó-forrás a Termál-szálloda földszintjén, a Timsós-forrás az úttest alatt, a Tó-forrás (régebben: Boltozott-forrás) a Duna 0 pontja fölött 5·60 m magasságban a József-hegy lábánál egy hasadékból fakad. A Török-forrás (régebben Törökfürdő-forrás) feltörési helye a gyógyparkban van és a Kristály-forrás 3·6 m magasságban a Duna 0 pontja felett a turbina mellett a fürdő területének nyugati határán jut felszínre. *A Lukács-forrás szolgáltatja az épületek természetes melegvíz fűtéséhez szükséges magas hőfokú vizet.*

A meleg források kéntartalmú hidrokarbonátos hévvizek, csekélyebb rádiumemanációval: 2—3 emán/lit. A fürdőt 1884-ben *Palotai* Fülöp 700.000 koronáért vette meg a kincstártól és annak kiépítése ebben az időben kezdődött meg; 1893-ban részvénytársasággá alakították át. Ekkor építették fel újból az iszapfürdőt és a Termál szállodát. 1934-ben létesült a fürdőkórház-osztály. A fürdő tulajdonosa és kezelője a Szent Lukács-gyógyfürdő r.-t.

A fürdő berendezése :

1. Társas iszapfürdő a tóban.
2. Külön iszapkabinok.
3. Iszapkezelő férfi osztály.
4. Iszapkezelő női osztály.
5. Gőzfürdő.
6. Kénes-kádfürdő.
7. Népfürdő.
8. Női gyógyvízuszoda.
9. Férfi gyógyvízuszoda.

A felsoroltakon kívül még a következő gyógyberendezéseket említjük : szénsavas fürdők, enterocleaner (bélfürdő), elektroterápia, fényterápia, gyógymasszázs, mechanoterápia, nap- és légfürdők, Röntgen, orvosi laboratórium, diétás-konyha.

Van a Szent Lukácsfürdőnek *klinikai reumaosztálya is.*

A fürdők árai :

Iszapfürdő	1·60 P
Iszapgöngyölés	2·40 «
«	3·40 «
Szénsavas fürdő	2·40 «
Szalonfürdő	1·60 «
Kádfürdő	1·60 «
Gőzfürdő	1·60 «
Uszoda	0·80 «

A lakás és ellátás árai :

Egyágyas szoba	5— 8 P
Kétágyas szoba	9—15 «
Napi penzió	5 «
A klinikai reumaosztályon :	
Nyolcágyas szobában	7·42 P
Hatágyas szobában	7·95 «
Háromágyas szobában	9·01 «

Ez utóbbi árakban a teljes ellátás, orvosi kezelés, fürdők és az ápolás díjai is bent foglaltatnak.

A fürdő orvosai : dr. *Dányi* Mihály és dr. *Gerő* Ármin főorvosok, dr. *Szénásy* József nőgyógyász főorvos, dr. *Csillag* Vera osztályos orvos.

*

A Kristály-forrás vize szénsavval telítve, mint »Kristályvíz« kerül forgalomba.

A fürdő forgalma volt az 1934. és 1935. évben :

	1934.		1935.	
Gőzfürdő	67.525	személy	45.161	személy
Kádfürdők	25.317	«	29.194	«
Egyéb fürdők (iszap)	211.333	«	224.247	«
Uszodák	115.518	«	137.773	«
Összesen	**419.693**	személy	**436.375**	személy

III. Szent Margit-sziget és gyógyfürdője.

A Szent Margit-sziget első történetével már Aquincummal kapcsolatban foglalkoztunk. A későbbi időkben a sziget, minden valószínűség szerint, királyi vadaskert maradt. Egyik értekezésemben (»Budapesti parkok és sétahelyek« Városi Szemle 1934.) ugyancsak részletesebben foglalkoztam a Szent Margit-sziget történetével. Az ott közölt adatokat néhány más adattal kiegészítve itt ismertetem :

Bél Mátyás szerint a szigetet, mivel a királyok udvari embereikkel gyakran itt tartózkodtak, közönségesen *Urszigetnek* nevezték, a hivatalos okmányokban pedig *Insula Budensis* néven is ismeretes. IV. Béla királynak 1255-ben kiadott oklevelében a következő mondat olvasható : »insedit non sine anstinctu, ut credimus, divino regio cordi nostro, ut prope Castrum ipsum in Insula a Danubii (Insula Leporum) religioni satis, congrua, Monasterium ad honorem gloriosae Genitricis Dei et Virginis Mariae, inquo Deo devotae Virgines Regi Regum Virginis filio famularentur, construi fecerimus et filiam nonstram Dominam Margaretam in ipso coenobio posuimus, Deo quoad vivet et gloriosae Virgini servituram.« Magyarul a következőképen hangzik ez a mondat : »Szívünkön feküdt, úgy hisszük, isteni sugallatból, hogy *maga a királyi vár mellett, a Duna szigetjében, a Nyulak-szigetében a szerzetes életre igen alkalmas helyen*, a dicsőséges Szüz Isten-anyjának tiszteletére zárdát építettünk, melyben az áhitatos szüzek a királyok-királyának, a Szűz fiának szolgálnának, s melybe leányunkat, Margit asszonyt is elhelyeztük, hogy ott, míg él, Istennek és a dicsőséges Szűznek szolgáljon.«

Van egy másik állítólagosan 1249-ből származó oklevél, amely szerint IV. Béla ezt a szigetet mindenestül a premontrei rendnek adományozta. Azonban ennek az oklevélnek csupán 1273. évi másolata ismeretes, a felhévvizi Trinitárius zárda perjelének azzal az igazolásával, hogy Béla király adománylevele — *nem hamis*. Ezt a zavart nem sikerült tisztázni, csupán az a tény ismeretes, hogy a Domonkosrendi apácák betelepülésekor a Johanniták-nak, a premontreieknek és a ferencrendi klarisszáknak is volt ott telepük.

A Bél Mátyásnál olvasható okiratból *Ort* G. György — 1865-ben Kassán megjelent monográfiája szerint — arra következtet, hogy a Domonkos apácák zárdáját megelőzően is *már állott a Nyulak szigetén a királyi vár* és az nemcsak vadászlak és nem csupán nyári lak, hanem rendes vár lehetett. IV. Béla több királyi okmányt keltezett a szigetről, számos országos rendelkezést is itt adott ki. Ilyen módon a Szent Margit-sziget a magyar történelemben elég szerephez jutott. IV. Béla 1270. május 3-án, 64 éves korában, Mária királyné, Anna leánya, püspökök és országnagyok jelenlétében a Szent Margit-szigeti várban halt meg ; holttestét innen vitték Esztergomba.

*

A Margit-szigetet többször öntötte el a Duna. Feljegyzések vannak, hogy 1268-ban a víz az apácák udvarára is benyomult. Marcell atya, a Domonkos rend tartományi főnöke épen akkor látogatta meg az apácákat, amikor másodszor is hirtelen kiöntött a Duna úgy, hogy Marcell atya az udvaron levő farakásra kényszerült menekülni a víz elől. Ebben a korszakban játszódik le *Gárdonyi* Géza halhatatlan regényének »Az Isten rabjai«-nak meséje.

*

A török hódoltság idejében Szolimán török szultán 1526. szeptember havában a Margit-szigeten át hidat veretett a Dunán, amit azonban a folyam szétszaggatott. *Schams* szerint a török pasák lótelepnek használták a szigetet, amelyet — szerinte — már előbb feldultak és méneseiket ezen az elkerített helyen tartották. Egyébként a törökök a szigetet *Kiz-adaszi*, Leánysziget néven ismerték.

*

Budavárának 1686. évi ostroma idején *a sziget kórháznak volt berendezve* és a sebesülteket sátrakban és barakkokban ápolták. A szigetről 2 híd vezetett: Buda és Pest felé. Valószínű, hogy a sebesültek ápolásánál már a sziget hévforrásainak is szerepük lehetett.

*

Pest vármegye 1727-ben bemutatta a m. kir. helytartótanácsnak a pilisi járás helyeinek hivatalos összeírását, hol is a Szent Margit-szigetre vonatkozólag a következőket olvassuk: »A nyulak szigetét jelenleg a budai Klára apácák bírják, *egészen néptelen, nem is igen lakható*; a Duna közepén hosszában 918 ölnyire terjed, középett 148, két csúcsa felől pedig 37 ölnél nem szélesebb. Hat helyen különféle épületromok látszanak. Kettőből kitűnik, hogy templomok voltak; egynek falai nagyrészt most is állanak, a másik omladékaiból ismerhető meg. Három düledék körül jókora téren négyszögletű falkerítés maradványai láthatók, hajdan kertek lehettek, egynek közepén az elrombolt kút szemlélhető.

Egyébiránt miféle épületek lehettek e romok, azt a falak maradványaiból meghatározni nem lehet. Az sem tudatik, kik voltak hajdan e sziget lakosai.«

II. József császár, amikor eltörölte a szerzetesrendeket, a Margit-szigeti apácák összes birtokait az akkor létesített vallásalapítványhoz csatolta. A szigeti élet azonban egyáltalában nem virágzott ebben az időben, hanem csak mint a piliscsabai uradalom függeléke, szerepelt. Bél Mátyás megírja azt is, hogy a szigetnek buja fűtermelő földjét kaszálónak használták és utolsó bérlője, aki egy *Mayer* nevezetű óbudai lakos volt, abba 1782. után szőlőt is ültetett.

Az 1790. évben megtartott pozsonyi országgyűlésen Lipót király negyedik fiát, *Sándor főherceget* választották az ország nádorává és egy királyi

rendelet *évi 500 forint használati díj ellenében a Margit-szigetet mulatóhelyül jelölte ki neki.* 1796-ban Sándor főherceg halála után *József főherceg* lett a nádor, aki a szigetet pompás parkká alakította át. A sziget neve ekkor *Nádorsziget* volt. Ekkor még kis vízálláskor gyalogszerrel is át lehetett menni a szigettől északra húzódó homokzátonyra, a már említett Fürdőszigetre, ahol még 1820 körül is állott egy Badehäusel. Ennek romjait az 1860-as évek elején *Bél* Mátyás is megemlítette. Az 1838. évi árvíz pusztítása sem csökkentette a nádor áldozatkészégét és arra törekedett, hogy a sziget királyi adomány útján az ő tulajdonába menjen. *István nádor* és később *József nádor* voltak azok, akik a szigetet mai virágzásához hozzásegítették.

Az 1838. évi árvíz teljesen tönkretette mindazt a sok fáradságot és áldozatot, amelyet *József főherceg* országnádor a Margit-sziget szabályozásába és kertjének kiképzésébe beleölt. Az árvíz teljesen kivetette formájából a szigetet és felszínét egészen átidomította. A Margit-szigeten a fürdő előtt *másfél öl magasan állott a víz* és nemcsak a fürdőt, hanem a magasabban fekvő vendéglőt is elöntötte. Körülbelül 40 ember is szorult a szigetre, akik mind az alsó vendéglőbe menekültek és ott a földszinti helyiségekben helyezték el a szigeti vendéglős teheneit is.

1838. március 26-án — miként *Őrinek* említett munkájában olvassuk — kiszállottak »a fővárosi fő- és alpolgármesterek, főkapitány, építészek, az állandó árvízbizottmánynak több tagja és számos mérnök«, hogy az árvíz által elpusztított Margitszigeten szemlét tartsanak és megvizsgálják az okozott károkat. Bennünket ebből a hatósági szemléből csupán az az egy adat érdekel, hogy a hivatalos megállapítás szerint a régi fürdőház aránylag keveset szenvedett az árvíz alkalmával. Az árvíz hozta napvilágra a szigeti *romokat* is és a nádor kisebb ásatásokat rendelt el. *Hermina* főhercegnő *József* nádor felesége, még azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy a kis fürdősziget hévforrásait körülfoglaltatja, beboltoztatja és oda fürdőházat építtet. Ezt a tervet azonban már nem valósíthatta meg s azóta feledésbe ment.

*

A sziget mostani fürdőépülete helyén állott valamikor az *esztergomi érsekek régi vára.* Ennek a romjai között találtak is egy római emlékkövet. *Ifj. Kubinyi* Ferenc két római sírkőről írt, amelyeket a szigeten találtak ; felmerült tehát az a következtetés, hogy itt a rómaiak idejében temető volt.

Az 1838. évi árvíz után végeztetett nagyobb ásatások során mintegy 20 sírt találtak a szigeten, amelyekben mindenféle nagyságú tűket, ékszereket, dúsan aranyozott bronz hajcsattokat stb. találtak. Az egyik sírban fegyverdarabot, sarkantyút és pénzdarabot is találtak, amiből arra következtettek az archeológusok, hogy az valamelyik görög harcos sírja lehetett. Azonkívül az egykori templom hajójában, a kövezet alatt, nem külön sírokban ugyan,

hanem egymás mellé sűrűn fektetve, *több százra menő csontvázra akadtak, csonka tagokkal és összevagdalt koponyákkal.*

Mindezek a sírok minden valószínűség szerint *pogány sírok* voltak és *Törs* Kálmánnak a Margit-szigetről 1872-ben megjelent monográfiája felveti azt a gondolatot, hogy *a keresztény magyarok, talán vallásos propaganda céljából, éppen a pogány szertartásos helyre építették Mária egyházát.*

Rómer Flóris határozottan tagadja, hogy a szigeten római temetkezési hely lehetett volna, mert hiszen a rómaiak nem kerestek csendes berkeket halottaik számára, hanem *inkább a nagyon forgalmas közlekedési utak mellé temetkeztek.* A szigeten talált kövekről azt gondolja, hogy az építkezések alkalmával odaszállított építőkövek lehettek. A temető körüli holttestekről pedig Rómer azt a véleményét fejti ki, hogy azok *keresztény sírok.*

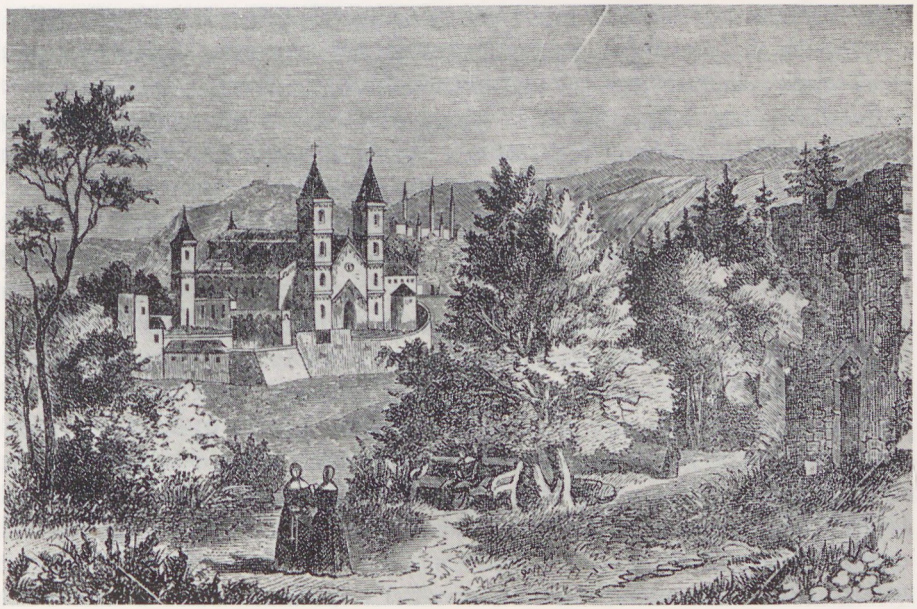
*

Hunfalvy János 1859-ben az alábbi rövid leírásban foglalja össze »Budapest és környéke« című munkájában azt, amit a »Márgit szigete« felől abban az időben még érdemes volt tudni:

»Márgit szigetén több zárdán kívül két kastély és falú is állott. A mohácsi csata után a barátok és apácák ott hagyták a szigetet s ereklyéikkel együtt más távolabb klastromokba menekültek. Szent Márgit tetemeit elébb Körmöndbe, azután Nagyszombatba vitték. A Máriakolostor megmaradt

A Szent Margitsziget romjai a XIX. században

A szentmargitszigeti Boldogasszony-egyház és zárda

(Egy XVI. századbeli kép után.)

apáczái a pozsonyi Klára zárdában leltek menhelyet. Midőn azért 1714-ben a Klára apáczák Budára költözködének, II. Mátyás király régibb adománya következtében Márgit szigetét ők kapták s 1772-ben történt eltöröltetésökig valósággal bírák. Ekkor a sziget a vallási alapítványokhoz csatoltaték, utóbb pedig József főherczeg és nádor birtokába került. A dicsőült nádor fölséges kertté varázsolta a szigetet, mellynek hajdani 4 zárdáját és 2 kastélyát még számos omladvány tanusítja. Körüskörül régi kőfalak maradványai látszanak, keleti oldala közepén a Mária-kolostor és egyház romjai láthatók, ezekhez nem messze bokrok között a dömések volt zárdájának némi maradványai rejlenek. A főherczegi nyaraló mellett az egykori prémontréi, a kertészlak mellett hihetőleg a minoritazárda maradványai vannak.

A főherczeg csinos nyári palotája a hajdani templom romjaihoz van épitve. E templom csúcsívű ablakai most a földet érintik, ebből következtethetjük, hogy *a sziget hajdan legalább egy öllel alacsonyabb volt.* A nyári palota körül s az egész szigeten szerte-szét gyönyörű plátán és hársfacsoportok, rózsadombok, gyümölcsösök és rétek terülnek, kis szöllő, zöldségkert és majorság is van rajta ; partjai körös-körül magas fákkal vannak beültetve, mellyek csak helylyel közzel engednek átpillantást. *Kár, hogy legújabb időben az ültetvények nem ápoltatnak azon gonddal, mint a boldogult nádor idejében.*«

*

Törs Kálmán említett munkájában a szigetről még a következőket írja :

»S ha meggondoljuk, hogy *ott, hol most a Lipótváros legszebb házsorai emelkednek, néhány évtized előtt csolnakon vadkacsázni jártak az urak a nádasba*, hogy a Beleznay-házról azt írják, hogy az Pest *vidékén* van, a Széchenyi István *a nemzeti színházat nem akarta a kerepesi útra építtetni*, mert ez nagyon »*messze*« volt a várostól, ha meggondoljuk, hogy Pest nemrégen még csak a belvárosból, ez alig néhány utcából, az utca pedig alacsony rozzant kunyhókból állott, melyek közt az akkor nagyszerűeknek látszó nehány uri kastély most szerényen meghúzza magát s elbuvik törpesége tudatában a hatalmas újabb épületek között : akkor önkénytelenül eszünkbe jut, hogy a természet ily pazar áldásai és a honfiaknak országokat és városokat naggyá tevő szent akaratja csodákat művelnek még ott is, ahol amazoknak kifejlődését és ennek érvényre emelkedését még oly nagy akadályok s oly rendkívüli csapások gátolják is, mint gátolták Buda-Pest felvirágozását egész a legújabb időkig.

A Duna szabályozást és a fővárosnak egyesítését célzó munkálatok terve szerint ugyanis a Margit-sziget déli végét meg fogják hosszabbítani, *úgyhogy ez a pesti északi és a budai vaspályák indóházait összekötendő vasúti híd egyik oszlopának támpontját képezendi.* Ez épület, amint a tervből kitetszik, méltó társa lesz a lánchídnak. *Közepén felül fognak elrobogni a gőzvonatok, két oldalt egyéb járművek, míg alább, mint valami függő erkély, a gyalogjárók számára épített járda fogja szegélyezni Pestről, Budáról, a szigetre szolgáló gyönyörű lépcsőzettel.* Ez által a szigettel való közlekedés, mely most egyedül a hajókra szorítkozik, nagyban könnyebbülni fog, de a sziget egyúttal nagyrészt elveszti azt a páratlan szép kilátást, mely innen a két főváros legszebb részének panorámájára nyílik.«

Meg kell említenünk, hogy a szigetnek a déli végében egy kis parallel sziget feküdt, amelyről ugyancsak *Törs* Kálmán a következőket közli :

»Jobbfelől kissé korlátolva van a kilátás egy kisebb sziget által, melyet a Margit-szigettől csak egy keskeny és sekély csatorna választ el. E sziget sűrűn be van nőve a vizes talajt szerető fákkal. Épen ellentéte a kultivált Margit-szigetnek, *mert ezen még kertész ásója, favágó baltája nem hagyott nyomot, tán mióta fennáll.* E sziget most Buda városáé, de a Margit-sziget igazgatósága bérli évi 600 forintért nem azért, mintha hasznot hajtana, mert a szigetről a lekaszált fűvön kívül úgy sincs egyéb haszon : de az okból, hogy az illetéktelen látogatóktól, kik ez oldalról ladikon, egy szál deszkán, vagy az elválasztó csatornát egyszerűen átlábolva, könnyen átjöhetnének, a bemenetelt elzárja.

Ha e csatorna alsó végét erős cölöpökre támaszkodó gáttal elrekesztenék, *a Duna maga hordaná meg kaviccsal*, iszappal s *nehány év alatt a két sziget egyesítve lehetne.* De Buda városa nem szívesen válik meg a szigettől, melynek pedig vajmi kevés hasznát veszi. A föntebb említett Dunaszabályozás azonban alkalmasint segíteni fog a bajon, egyesíti a két szigetet, mely esetben aztán az »*allodium*« fölötte alkalmas lesz egy kis tehenészet felállítására a

Margit-szigetbeli vendégek számára, üvegházaknak, melegágyaknak stb., hogy a plántákat és csemetéket ne legyen szükség messze földről idehordani.«

Az általa bejósolt szigetegyesítés azóta meg is történt és a sziget teste annyira egységes, hogy senki sem gondol arra, hogy alig néhány évtizeddel ezelőtt még két, egymástól független részből állott.

*

Törs Kálmán munkájában a sziget hévforrásairól a következőket olvassuk:

»Az óbudai gőzhajóállomással szemben, benn a Duna medrében a császárfürdői természetes forrásokhoz minden tekintetben hasonló melegforrásokkal bír a sziget. A budaiak nem kevesebb, mint hét ily forrást emlegetnek s rendkívül alacsony vízállás mellett most is látni diónagyságú buborékokban felbugyogni a melegvizet. Már *Bél Mátyás* is megemlékezik róluk, következőleg írván: »a templomon felül valami 200 lépésnyire a folyam szélén Buda felől melegvizek forrása van, mely, ha a folyóból felbugyogni nem tud is, mégis meleg gőzt bocsát ki, világos jelül, hogy ott amaz üdvös erek csergedeznek s akár a budai forrásoktól, akár máshonnan származzanak, bámulatot érdemel a hőség nagy ereje, mely oly tömeg hideg vizet keresztül hatni képes.

Tél idején gyakran látni a felpárolgó gőzt 12—15 öl átmérőjű téren a légben csüggeni, alatta a felolvadt jéggel, ahol a Duna befagyni nem tudott.

Hermine, Anhalt-Bernburg-Schamburgi hercegnő, József nádor második neje, e forrásokat *védfallal akarta körülvétetni* s föléjük pompás fürdőházat emeltetni. Már a tervek is készen voltak, de a hercegnő bekövetkezett halála meghiúsítá e tervek kivitelét.« (Radványi »Margit-sziget története« 134. l.)

Ezelőtt néhány évvel, midőn a szigetre már kiváló gondot kezdtek fordítani, a sziget igazgatósága e helyen járván, a nagyon megapadt víz kavicsa közt több helyütt látta e meleg források nyomait, hol a felbugyogó víz a kavicsot megnedvesíté. Kísérleteket tétetett hőmérővel, mely az ily helyeken 8 R. fokkal magasabb állást mutatott, mint egyébütt.

Így fogamzott meg az artézi kút terve, melyet ugyanazon a helyen csak mintegy kísérletképen elkezdett furatni, de mely kísérlet annyira sikerült, hogy most már befejezéshez közel áll az artézi szökőkutak magába záró épület, mely a felső fürdőházat csodás hatású vizével oly bőven látja el.«

*

Ezt az artézi kutat, miként már említettem, *Zsigmondy* Vilmos tényleg elkészítette.

Zsigmondy 1866. december 21-én fogott hozzá a fúráshoz és 1867. március 13-án fejezte azt be. 1868. július havában egy újabb fúrást is megkísérelt a szigeten, azonban 1873. december havában 260·58 méter mélységnél *(állítólag az időközben bekövetkezett gazdasági pangás miatt ezt a fúrást)* abbahagyták.

A Margit-szigeti hévvizet először *Hauer* Károly lovag analizálta és észleleteit a »Verhandlungen der K. K. Geol. Reichsanstalt« 1867. évi évfolyamában közölte. Egy Zsigmondyhoz intézett magánlevelében pedig a következő elismerő szavakat intézte hozzá: »Ich muss sagen, dass der Eindruck, den Ihre, im hohen Grade interessante Erbohrung einer Springtherme auf mich hervorgebracht hat, ein gewaltiger war: mir erscheint das Ganze, als eine geglückte Unternehmung von grosser Tragweite, und die Thatsache wie der Schöpfer sind wohl darüber noch nicht in dem Maasse gewürdigt worden, als es ein solcher wissenschaftlicher wie praktischer Triumf verdient. Allerdings ist die Sache noch zu neu, um erwarten zu können, das Verständniss dafür habe sich schon in weiteren Schichten Bahn brechen können.«

Hauer ekkor a bécsi Földtani Intézet igazgatója volt és dícsérő elismerése a magyar tudós iránt annál érdekesebb.

*

Zsigmondy a városligeti fúrásról készített jelentésében röviden megemlékezik a Margit-szigetről is, amelyről beszámolót is készített. Ebből a beszámolóból a következő részt kívánom közölni:

»A kútnak összes mélysége 118·53 méter, s az átfúrt rétegsorozat felülről lefelé a következő:

1. Iszap és homok	4·74 m.
2. Kavics, eleintén homokos s kisebb darabokból, később mindinkább nagyobb darabokból, végre tojás- és ökölnagyságú hömpölyökből álló	3·79 «
3. Szilárd tályag, nagyobbrészt sötétszürke szinű, helyenkint azonban sárgás szinezettel is, melyben 3·16 m vastagságú mészmárgarétegek fordulnak elő	105·26 «
4. Igen kemény mészmárga mészpátjegecekkel és pyrittel	4·74 «
Összesen	**118·53 m.**

A kútból hatalmas erővel kiömlő víz tiszta, szintelen, s hőfoka 11 év óta állandóan 43·8° C. A kifolyó víz rövid idő alatt minden tárgyat, mellyel érintkezésbe jő, kéreggel von be.

A kéreg piszkos, fehér, mészpát keménységű, réteges tömegeket alkot, melyek a Gellérthegytől elkezdve Pomázig, tehát a budai hegyek keleti lejtjének tövében előforduló hatalmas mésztufalerakodmánnyal mindenben megegyeznek.

A Margit-szigeti artézi kút fúrása körül tett észleletek a következő reflexiókra szolgáltattak alkalmat:

a Margit-szigeti fúrás eredménye *várakozásomnak meg nem felelt*, miután azon felállított tételemet: hogy a fúrás által nyerendő felszálló víz a budai hévforrások körül eddig észlelt legmagasabb hőfokkal bírnak, nem igazolta. Mindamellett tételem helyes volta feletti meggyőződésem szilárdan fennállott.

Fentebbi tételeimben csak egyetlen, hévvizet szolgáltató víztartóról teszek említést, holott a fúrás által *négy ilynemű víztartó csapoltatott meg.* Míg a legfelsőből kiömlő víznek hőfoka csak 17·5° C volt, a másodiknak vize már 20° C, a harmadiké 33·7 C fokra s a legalsóé végre 43·8 C fokra emelkedett, a hőfok növekedésével egyszersmind a vízmennyiség is szaporodván.

A Margit-szigeti fúrás alapján jutottunk pedig annak tudomására, hogy *a kiscelli agyagban több hévízzel telt víztartó létezvén, a mélyebben fekvő mindig nagyobb mennyiségű s magasabb hőfokú vizet tartalmaz.*«

*

A főherceg, aki a halhatatlan emlékű magyar építőművészt, *Ibl* Miklóst bízta meg a fürdő pompás épületének megépítésével, 1869. május 14-én, pünkösd vasárnapja előtti pénteken mutatta be az új fürdőt és a szigetet az előkelőségeknek. Az egykori hírlapjelentések szerint »azt sem tudták, hogy mit bámuljanak inkább : az épülő vendéglőt és az Ybl által alkotott nagyszerű fürdőépületet, avagy a kertész művészetét a négy-öt öles fák ültetésében.«

Dr. *Joanovits* Pál többször említett »Budai Notesz« c. művecskéje azt is megállapítja, hogy a szigeti pompás fürdőépületet a közönség nem igen vette igénybe. — »A budai és pesti spiszek inkább jártak a dohos Sárosfürdőbe, vagy a Rácfürdő barlangszerű kőfürdőibe, ahol a vizet sohasem eresztették le s a »tükörfürdőnek« is csak túlfolyása volt. Az emberek akkor mintha féltek volna a díszesebb és tisztább higienikus fürdőktől és inkább fürödtek — ha már kellett — ablaktalan, sötét, viaszosvászonhuzatú kanapékkal ellátott zúghelyeken« — rója meg tréfásan az akkori polgárok felfogását a szerző.

*

Végtelenül kedves leírást közöl még *Törs* Kálmán a szigetről, amely jellemző annak 1872. évi állapotára :

»*Utazás a vasúton.*

Úgy bizony, vasúton. Mert ennek a kis darab földnek itt vasútja is van. Van annak mindene, amit a modern felfogás és civilizáció a kényelem fogalmától megkíván.

Van két kikötője, a sziget alsó és felső végén, minden félórai közlekedéssel.

Van postahivatala, amely szállítja a vendégek leveleit és a hírlapokat.

Van vízvezetéke — mint már említők — mely az egész szigetet behálózza.

Van külön szolgabírája, a szükséges asszisztenciával.

Van gázvilágítása, mely meghosszabbítja a nappalt, ha a közönség hosszabb nappalt kíván s mely a világosság terjesztését nem bízza egyedül a holdvilág jóakaratára, mint egynémely civilizált város.

Van távirdája, vasút mentében, mely a vonatok indulását jelzi s megőríz a közlekedést gátló és veszélyes karambolok ellen, ahogy az összeütközéseket műnyelven elnevezni szokás.

És van vasútja. Egyszóval valóságos szervezett kis állam, külön határokkal ; melynek még törvényhozása is van, amiről a fák sudarára ragasztott figyelmeztetések tesznek tanubizonyságot.

No ez a vasút, ez sokban különbözik ugyan az Atlanti- és a Csendes-Oceánt összekötő pacific-vasúttól, de a szigetbeli közönség közlekedési igényeinek kielégítésére tökéletesen elég.

Öt csinosan szerkesztett nyári kocsi, nyilt ernyővel, 16 üléssel folyton közlekedik a budai part mentén az alsó vendéglő és a felső kikötő között. *Egy-egy erős virgonc ló úgy röpíti az embert a sima vágányon, mint akármely kisebbszerű lokomotív.*

A svájci alakra épült kocsiszín mellett, melyhez közel dohánybódé is áll a férfiközönség azon igényeinek kielégítésére, mik közvetítő hidat képeznek az anyagi és szellemi igények között, a vasúti kocsira felülve, a leggyönyörűbb fa- és bokorcsoportozatok között vezet el utunk . . .«

*

Dr. Gerlóczy Zsigmond és *dr. Hankó* Vilmos »Budapest fürdő- és ásványvizei« című 1891-ben megjelent munkájában a szigetről megírják, hogy abban az időben ½ óránkint közlekedő hajóval lehetett azt elérni. Az alsó végétől lóvonatú vasút haladt a sziget felső végéig, mely még sokáig megmaradt, mint a régi romantikus Budapest egyik legkedvesebb maradványa.

A sziget vegetációjáról megemlíthetjük, hogy hársak, tölgyek, fekete kőrisfák, olajfák, gesztenyék, platánok, örökzöldfenyő csoportok, rózsaligetek vannak, majd különböző virágágyak.

A sziget felső vége felé haladva, mondja ez a kis könyv, utunk a dicső emlékű József nádor által épített főhercegi nyaraló mellett vezet el. A nyaraló falai összeolvadnak a premontrei prépostság festői romjaival. Az épület előtt virágdíszükben pompás tulipán-fákat és egy hétágú óriási platánfát találunk. Ez utóbbit József nádor 1828-ban sajátkezüleg ültette ide. Az itt díszlő arab gummi ákác a legszebb európai példány.

A híres margitszigeti tölgyektől jobbra vannak a Boldog-asszony egykori templomának romjai, a sziget északi végén pedig a fürdőház kupolája ragyog felénk.«

A Zsigmondy által fúrt melegforrás vizének egy részét a Margit-szigeti fürdőben használják fel. Ez a pompás palotaszerű fürdőépület külsejére nézve inkább templomhoz hasonlít,[1]) melynek tornyai merész hajlású kupolává borulnak össze. Az épület balszárnyában az 1891. évi leírás szerint 21 kád-

[1]) Ybl Miklós tervezése.

fürdő van, a másik szárnyában összesen 36 kő, márvány, porcellán és tükörfürdő. A vízgyógyászat mellé villamos-fürdőket is rendeztek be, még pedig *Barda* dr. rendszere alapján.

A Szent Margit-szigeten 1891-ben 300 kényelmesszoba állott a vendégek rendelkezésére.

*

A Margit-szigeti fürdőről írja *Boleman* 1896-ban:

»A Duna közepén Buda és Pest között fekszik a 122 hold kiterjedésű Margit-sziget, mely a legszebb park a fővárosban. Északi részén az 1868-ik évben Zsigmondy artézi-kutat fúrt, mely nagymennyiségben ontja a 43·20° C kénes hévizet. A forrás fölé emelt épület belső részében van a félköralakú ívócsarnok, úgyszintén a belégzési terem; az épület lapos, kőkarzatos tetejéről — tágas csőben felvezetve — ömlik alá zuhataggá alakulva a Dunába a felesleges hévíz.

A forrás közelében van a díszes palotaszerű »Margit-fürdő« épülete, nagy csinnal és kényelemmel berendezve. E fürdőházban 52 kő-, porcellán-, márványfürdőmedence áll a fürdőzők rendelkezésére. Minden fürdőfülkének nagy kényelemmel berendezett öltözködő előszobája van és úgy ezek, mint az összes folyosók légfűtéssel vannak ellátva. A fürdőház közelében van a »Kis szálloda« 50 vendégszobával, a »Nagy szálloda« 120 szobával, a vendéglő, étkező-, tánc- és billiárd-termekkel, két nyaraló és a tehenészet. Közelben van a hidegvízgyógymódintézet, Kneipp rendszere szerint berendezve és a keleti oldalon a Duna partján az uszoda. Az egész sziget nagy gonddal ápolt műkert, melynek virágos pázsitjai, árnyas terei, sétaútjai, tölgyes erdeje, rózsaberkei világra szóló hírre tettek szert. A sziget közepén sűrű erdő közepette láthatók Boldogasszony templomának romjai, lentebb a »premontrei prépostság« romjainak közelében áll a főhercegi nyaraló és a sziget déli csúcsán az alsó vendégfogadó. A déli csúcsot az északival lovaspálya köti össze.

Than Károly az 1879-ik évben analizálta a hévvizet; szerinte van egy literben:

Mészsulfat	0·21087 gr.	Natriumsilikát	0·06008 gr.
Strontiumsulfat	0·00092 «	Kaliumjodid	0·00008 «
Natriumchlorid	0·13794 «	Kaliumbromid	0·00006 «
Kalium «	0·08267 «	Összesen ...	**0·88566 gr.**
Mészcarbonium	0·22588 «		
Magnesiumchlorid	0·13041 «	Szabad szénsav	201 cc.
Natrium «	0·03456 «	Félig kötött szénsav	92·8 c. c.
Mangan «	0·00144 «	Carbonylsulfid	1·72 c. c.
Lithiumcarbonát	0·00078 «	Hőmérséklet	43·3° C.

A Margitsziget nemcsak mint kénes hévvizű fürdő, de mint klimatikus üdülőhely is kiváló jelentőséggel bír.

A sziget és fürdőhely József főherceg tulajdona és házilag kezeltetik.«

Than Károly fent közölt analizise óta 1922-ben *Emszt* Kálmán is megvizsgálta a margitszigeti gyógyvizet és vizsgálatának eredménye szerint 1000 gramm vízben a következő alkatrészeket találta :

Kationok.		Milligramm egyenérték %	*Anionok :*		Milligramm egyenérték %
K	0·0429 gr.	7·14	Cl	0·1233 gr.	22·39
Na	0·0916 «	25·66	HCO_3	0·4961 «	52·38
Li	0·0017 «	0·14	SO_4	0·1481 «	19·85
Ca	0·1480 «	47·56	J	nyomok	—
Mg	0·0365 «	19·31	Br	nyomok	—
Sr	0·0043 «	0·05	H_2SiO_3	0·385 gr.	5·38
Mn	0·0071 «	0·14		Összesen ...	**100·00**
	Összesen ...	**100·00**			

Az iónok a szokásos módon sókká csoportosítva :

Kaliumchlorid	0·0817 gr.	Oldott részek összege	1·5468 gr.
Natriumchlorid	0·1390 «	Szabad szénsav	0·4087 «
Natriumhydrocarbonat	0·0649 «	Carbonysulfid	0·005 «
Lithiumhydrocarbonat	0·0016 «	Fajsúly	1·005 «
Calciumhydrocarbonat	0·3492 «	Hőmérséklet	42·6 C°
Magnesiumhydrocarbonat	0·2195 «		
Manganhydrocarbonat	0·0022 «		
Calciumsulfat	0·2092 «		
Strontiumsulfat	0·0008 «		
Kovasav	0·0700 «		
Összesen ...	**1.1381 gr.**		

A margitszigeti forrásvíz rádiumemanáció tartalma *Weszelszky* Gyula mérése szerint 0·50 Mache. A napi vízmennyiség a talaj felszínén mérve 80.000 kb. (*Dr. Kunszt* adatai szerint.)

*

Az analizisek szerint tehát *a Margit-szigeti vizet a kéntartalmú földes, meszes hévvizek közé sorozhatjuk.*

Becsey Antal adatszolgáltatása szerint a vízmennyiség naponta 2,600.000 litert tesz ki. *Bánlaky* Géza adatai szerint viszont a napi vízhozam 4,500.000 liter.

Dr. Vámossy Zoltán klimatikus szempontból a Szent Margit-szigetről a következőket írja 1929-ben :

»A legnemesebb francia renaissance stílusban épült a 9200 hektár kiterjedésű Szent Margit-sziget ősi parkjában, magános előkelőségben, mentesen a főváros zajától, az 52 kabinos Szent Margitszigeti gyógyfürdő (42·5° C). Az uralkodó szelet a sziget partját őrző százados fák fogják fel. Közvetlen

mellette épült a 140 szobás gyógyszálló, melynek déli végében van az 1926-ban épült 60 szobás szanatórium. Illő távolságban (500 méterre) van a sziget nyugati oldalán a világ legszebb és legnagyobb termális strandfürdője vendéglővel, 4200 vetkőzőhellyel, 15.000 m² homokterülettel, 7.700 m² víztükörrel, mit a 43° C hévíz fölöslege táplál s ami egy 38—40° C kisebb fürdő és egy 24° C nagyobb úszómedencére van osztva. Van ezenkívül szökőkutas hideg (16° C) medence, Dunauszoda, napfürdőzőhely stb. Egy meleg nyári napon itt 6000 ember is fürdik, ami valóban szórakoztató, színes, tarka látvány.

A sziget, amin egy jó óra alatt lehet csak végigsétálni, kertkultúra szempontjából ritka nevezetesség, ápolt gyeptérségeivel, pazar virágágyaival és dendritikai nevezetességeivel. Már évtizedek óta otthona az előkelő sportoknak: itt van a »Magyar Athletikai Club« háza, sport- és footbalpályája, a magyarországi »Lawn-tennis Club« háza és pályái, itt létesült a Dunából feltöltött területen a »lovaspolo mérkőzések« nagyszerű, 45.000 m² kiterjedésű gyepe, az »Országos Galamblövő Egyesület« clubháza és lőtere s a sziget lombos partján az evezős egyesületek úszó clubházai tapadnak, kik itt szokták rendezni országos és internationalis regattájukat. Ide tervezik a legmodernebb 2400 m² vízfelületű fedett versenyuszodát is, hol világhíres úszósportunkat tovább fejleszthetjük. A sziget por- és füstmentes, télen-nyáron egyaránt jól megközelíthető gyalog, villamoson és autobuszokon. Mind máig megállta a merész vállalkozók és csábító tervek ostromát és nem létesült itt játékbank, noha arra alkalmasabb hely: egy keleti főváros szívében, ily gyönyörű izolációban talán nincs is Európában: de mi nem akarunk vagyoni összeomlás, erkölcsi züllés és könnyelműen eldobott ifjú életek árán idegenforgalmat. Mi használni akarunk az emberiségnek hévforrásainkkal s nem megrabolni, ha egészségére áldozni jött ide közénk.«

Ez a nyilatkozat azért is érdekes, mert érinti Margit-sziget további fejlesztésének egyik sokszor hangoztatott lehetőségét a játékbank engedélyt is. Erre a kérdésre ezúttal nem akarok kiterjedni.

*

A Szent Margit-szigetet mindenkor nagyon szerették az írók és a költők. A magyar költészetben igen sok vers foglalkozik a Margitsziget szépségével. Majdnem mindenki ismeri *Arany* János kedves versét, amelynek a címe: »A tölgyek alatt«. Sőt felhasználta a Margitsziget hangulatát híres Toldi trilógiájában is, ide temetvén el Rozgonyi Piroskát. Ismerjük *Gyulai* Pálnak a »Margit szigetén« című költeményét, valamint *Rudnyánszky* Gyulának ugyancsak »A Margitszigeten« című versét. *Kiss* József is írt a szigetről, — a modern költészet halhatatlanja, *Ady* Endre pedig a magyar fátummal súlyosbított visszavonulás témáját dolgozta fel »Szent Margit legendája« című versében.

Nagy büszkeséggel kell azonban megemlékeznünk a magyar születésű világhírű természettudósról: Raoul H. *Francé*-ról, aki »Az ember és a mindenség« című kötetében a természettudós szemével emlékezik meg a Margitsziget természeti szépségeiről, különösen a hévforrás vízesésével kapcsolatban: »Gyakran üldögéltem a Margitsziget e vízesése mellett, amely, ha óvatlanul belenyúltam, fájdalmasan megégette kezemet. Gyönyörködtem a vízesés szikladarabjainak malachitzöld és bronzbarna szinpompájában és nem tudtam szabadulni attól a titokzatos érzéstől, hogy ebben a csaknem forrásban levő vízben is van élet. Mert hogy van, azt még abból az időből tudtam, amikor nagyítóüvegemmel ismételten végigsétáltam a hévvizes ligetben. Buja növényi élet pompázott ebben a forró fazékban. Kékeszöld, csavarosan tekerődző fonalak apró kigyók módjára kusztak benne. Ametisztkék, türkiszöld apró növények dús párnákban tömörültek, parányi, gyémántos hajócskák vitorláztak köztük, tele aranymagvakkal. Üdén, frissen, fürgén mozogtak, örültek az életnek ebben a párolgó, gőzölgő hőforrásban.

Jól tudtam, hogy nem ez a hévvizi moszatok egyetlen termőhelye, mégis belemerültem tanulmányozásukba és rájöttem, hogy mihelyt hűvösebb vagy hideg vízbe kerültek, csakhamar elhaltak«.

*

A Margitszigetet 1909. január 1-én, az előző évben megszavazott törvény alapján, átvette a Fővárosi Közmunkák Tanácsa kezelésében működő Fővárosi Pénzalap, *füvészkert céljaira*. De a füvészkertet a talajviszonyok és egyéb okok miatt nem helyezték át a Margitszigetre. A Margitsziget 1912-ig a Közmunka Tanács házi kezelésében volt, ekkor pedig egy, főleg külföldi tőkecsoportokból álló részvénytársaság, a *Szent Margitsziget Rt.* kapott koncessziót a kihasználásra. Ennek a részvénytársaságnak a részvénytöbbsége többizben *Schiffer* Miksa kezében volt, akitől a Közmunka Tanács magához váltotta a részvényeket és így ma már az összes részvény a Közmunka Tanács tulajdona. A Szent Margitsziget Rt. bérli még az óbudai hajógyári sziget egy részét, ahova istállókat és más olyan épületeket helyezett, amelyek a Margitsziget szépségét veszélyeztették. Mint érdekességet említem meg, hogy 1914-ben, egy vihar alkalmával kidőlt öreg körtefa gyökerei között megtalálták Szent Margit zárdájának teljesen ép harangját is.

Ma a *Palatinus-park Rt.* bérli a részvénytársaságtól a Nagyszállót, a gyógyfürdőt, a kisebb szállodákat, az igazgatósági épületet, amelyet szintén szállodává alakított át, a felső vendéglőt, a csárdát, stb. A sziget pedig egyre szépül, felépült a régi teplomnak a mása, a romok között rózsaligetek, pompás sétautak húzódnak, lovaspólópálya, teniszpálya stb. létesült, úgyhogy ma még inkább földi paradicsomnak tekintik.

*

Az első margitszigeti *strandfürdőt*, amely a szabadban való fürdés, a világháború utáni sportfellendülés következtében a Duna partján 1919—1920-ban épült, a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) tulajdona volt. Ez a strandfürdő még meglehetősen rendezetlen parton, kezdetleges felszereléssel igyekezett megfelelni az igényeknek. Azonban a tökéletlen felszerelés miatt sok vízbefulladás és egyéb szerencsétlenség is történt, ezért a rendőrség *betiltotta*. De mivel a strandfürdőre már nagy szükség volt, ezért *Schiffer* Miksa megépítette a mai margitszigeti strandfürdőt, amely 1921 augusztusában nyílt meg. A fürdő medencéit a Szent Margitsziget termálforrása táplálja. A három medencének (meleg, hideg és úszómedence) összes vízfelülete 6500 négyzetméter. Azonkívül a fürdőhöz tartozik egy dunai uszoda, 500 négyzetméter víztükörrel.

A strandfürdő jelenlegi berendezése a következő:

4 személyes kabin	200 db
szekrények kabinokban	600 «
szekrényes öltözőben	2.800 «

A strandfürdő mellett másik nevezetessége a Szent Margitszigetnek a *Nemzeti Sportuszoda*, amely télen is használható, kiváló fedett uszoda.

Hajós Alfréd műépítész, — aki az athéni első olimpiászon az úszás világbajnoka lett — építette fel a Szent Margitsziget fedett uszodáját. Ez a fedett uszoda annyira büszkesége a magyar építészetnek, hogy megérdemli a bővebb ismertetést. Éppen ezért röviden közlöm a leírását, amelyet *Hajós* műépítész írt saját munkájáról a »Tér és Forma« című építészeti folyóiratban.

»A margitszigeti versenyuszoda újszerű építészeti problémája és az a miliő, amelybe a hatalmas arányú épület került, arra késztette a tervezőt, hogy új formákat és színeket alkalmazzon; egyfelől, hogy az épület a Duna hatalmas arányai mellett el ne törpüljön, másfelől, hogy az évszázados fák körvonalait el ne nyomja.

Az úszócsarnok hatalmas arányai a külső kiképzés nagyvonalúságát kívánták, amely a dunai fronton ugyan hatásosnak bizonyulna, de a háttért alkotó növényzet harmónikus hatását letiporná. A belső tér követelményeit, annak terjedelmét megváltoztatni nem lehetett, hiszen nemcsak hatalmas medence építéséről, hanem cca 3000 főnyi nézőközönség befogadására alkalmas nézőtérről is gondoskodni kellett! A külső kiképzést tehát csak terraszos megoldásokkal, a tömegnek vízszintes és függélyes irányban csoportosításával lehetett megoldani, a homlokzatokat pedig nemcsak rendeltetésüknek, hanem különféle diszpoziciójuknak megfelelőkké kellett formálni.

Így a margitszigeti uszoda négy frontjának: négy különféle képe van!

A főbejárat magán viseli a nagy tömegek befogadását váró előcsarnok jellegzetes külső képét, természetesen a modern szerkezeteknek megfelelő,

csak azok által lehetséges mai formákkal. A Duna felől vasbetonpilléres árkádok kemény vonalai tükröződnek vissza a folyó vizében, az Óbuda felé néző homlokzat erős plasztikája nemcsak a mögötte levő helyiségek jellegét tükrözteti vissza, hanem a vihartörő szerepét játssza a kemény északnyugati szelek rohamával szemben. A sziget felőli homlokzat leegyszerűsített plasztikája szerényen meghúzódik a margitszigeti évszázados fák buja, eleven környezetében.

De nemcsak a formák, hanem az épület színének megválasztásában is tökéletes harmóniát kívántam létesíteni, amikor kívül az eozin-szerű csillogású barnás-szürke, külföldön annyira elterjedt klinkertéglát alkalmaztam, amely fínom pasztellszínével harmonikusan illeszkedik be a zöld háttérbe. Ott, ahol szükségesnek találtam, a nagy felületek megosztását kőpárkányok és kőpillérek segítségével oldottam meg, egyébként a szerkezeti vonalak és tömegek árulják el azon helyiségek rendeltetését, amelyek az egyes épületrészek különböző formájú kialakulását vonták maguk után.

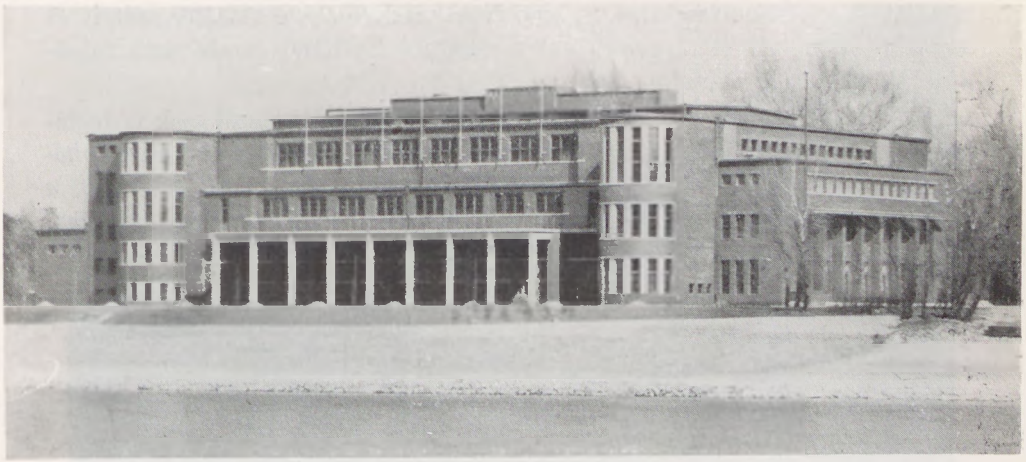
A versenyuszoda belső csarnokának újszerű és a belépőre frappáns hatású képét a rendeltetés és a konstrukció szükségszerű és harmónikus kialakítása teremtette meg.

A margitszigeti fedettuszoda — a külföldön ismert uszodáktól eltérőleg— nemcsak a fürdőzés igényeit szolgálja, hanem versenyek esetén hatalmas nézőközönség befogadására is alkalmas, tehát nemcsak uszoda, hanem úgyszólván színház, amelynek nézőterén azonban nem frakkos és estélyiruhás nézőközönség szemléli a művészi élvezet sztoikus nyugalmával az előtte folyó eseményeket, hanem a sportversenyek nyugtalan vérű, elfogult, soviniszta közönsége, amelynek türelmetlensége és fegyelmezetlensége a terv kialakítására is befolyással volt.

A nézőtér befogadóképessége 3000 főnyi, melyből 1200 ülőhely, és 1800 állóhely formájában áll rendelkezésre.

Az előcsarnokból széles lépcsőkön lehet feljutni az emeletre, ahonnan folyosó vezet a tribünhely felsőbb szintjére. Ez az elrendezés megfelel annak a bevált gyakorlatnak, hogy a közönség először a tribün legmagasabb pontjára jut és onnan lefelé haladva, foglalja el helyét és így nem zavarja a már helyüket elfoglalt közönség kilátását. A tribünök alatt két emeletsorban vannak a fürdőközönség és a sportegyesületek öltözői, jobboldalt a férfiaké, baloldalt a nőké. Borbély-, fodrászterem, masszázs, zuhanyozó, tisztálkodó helyiségek egészítik ki azokat.

Maga az úszómedence $18 \times 33{\cdot}3$ méter alapterületű, ami a medencét 500 méterig tartó versenyzések esetén, rekordok hitelesítésére is alkalmassá teszi, mélysége 1·90 m-től 3·70 m-ig terjed és így vizipoló-versenyek megtartására elsőrendűen megfelelő. A nagymedencében csak úszni tudó fürdőzők szállhatnak be, az úszni nem tudók és gyermekek részére az állóhely-tribün alatt egy 16 méter hosszú, kisebb sekély-medence áll rendelkezésre.

A margitszigeti Nemzeti Úszócsarnok

Az úszócsarnok világítása a lehető legtökéletesebb. Minden oldalról magasfekvésű oldal-ablakokon ömlik be a nappali fény és napsugár, este pedig 22.000 gyertyafény teremt ragyogó világosságot.

A margitszigeti versenyuszoda tervezésében a sportszerű rész igen kis hányadot képvisel, mert az úszópályák nagysága, az ugrótorony konstrukciója adott tényező s csupán a versenyrendezés megkönnyítése céljából igénybevett eszközökön lehet változtatni. A legnagyobb probléma az arénaszerűen épített nézőtérhez vezető forgalom megoldása és a kiürítésnek gyors problémája. Ugyancsak súlyos probléma a fűtés és szellőzés kérdésének megoldása, minthogy a fürdőruhás és teljesen felöltözött közönség igényeinek kielégítéséről van szó s nem utolsó helyen szerepel a konstrukció kérdése. A 31 m fesztávolságú, csarnokot átívelő konstrukciónak biztos bázisra volt szüksége, hogy a 10 év előtt még a Duna medrét képező kavicstalajon álló kényes vasbeton-konstrukción repedések vagy eltolódások ne mutatkozzanak. A vasbetonszerkesztő mérnökökön kívül a különleges konstruktőrök legkiválóbb képviselőit kellett igénybevennem, hogy a fedett versenyuszoda hő- és elektrotechnikai szempontból is tökéletesen sikerüljön s üzem közben hibák elő ne álljanak.«

Az uszoda felépítésénél a legnagyobb technikai nehézségeket az a körülmény okozta, hogy még a világháború idején is ezen a területen széles Duna-öböl volt, amelyet a szigeti partvonal szabályozása alkalmából úgy tüntettek el, hogy 4 éven keresztül kotort Duna-anyaggal töltötték fel a területet.

Az uszoda vasbeton-konstrukciójának megtervezése előtt talajvizsgálatokat, talaj-próbaterheléseket kellett végezni, továbbá megmérni a talaj-besüllyedést és a vízszintes elmozdulásokat. Az így kapott eredmények

alapján a vasbeton-szerkezet is különleges technikai alkotásnak számít és ebből a szempontból tárgyalta azt a »Magyar Építőművészet« című folyóirat 1931. évi 1. száma.

A fedettuszoda egyébként felkeltette a külföldi technikusok érdeklődését is. *Eddig 3 német, 1 angol, 2 francia, 1 amerikai, 1 japán és 3 olasz építőművészeti és szaklapban jelent meg ennek az értékes építménynek a leírása, a newyorki műegyetemen pedig a rendes tantervben szerepel a fedettuszoda építészeti, szerkezeti és gépészeti ismertetése.*

A margitszigeti Nemzeti Sportuszoda nézőtere

A Nemzeti Sportuszoda napozó terrasza

A legújabb adatok szerint a *Szent Margit-szigeti gyógyfürdő*, amelynek épületében jelenleg 48 fürdőkabin van, részben szénsavas és gyógyszeres célokra, valamint iszap-kezelésekre berendezve, még szoros kapcsolatban van a Palatinus szanatóriummal, amelynek 40 szobája van, 64 ággyal, továbbá 31 termálvizű fürdőszobája, hydroterápiás, elektroterápiás és gyógytorna osztállyal, azonkívül a Palatinus-nagyszállóval, amelynek 161 szobája van, 253 személlyel és 41 fürdőszobával, valamint a Hotel Margarétával (43 szoba, 58 ágy, 2 fürdőszoba), Hotel Dáhliával (52 szoba, 74 ágy, 2 fürdőszoba) és a Villa Flórával (10 szoba, 20 ágy). A gyógyfürdő tartozékaival tehát összesen 306 vendégszoba áll rendelkezésre 460 ággyal.

Gyógyberendezések : 1. Gyógyfürdő termális kád- és medencefürdőkkel, iszapgöngyölés, szénsavas fürdők, gyógyszeres fürdők. 2. Vízgyógyintézet. 3. Szanatórium 80 ággyal, villany- és hőlégkezeléssel, iszapkezeléssel, diathermia, fénykezelés, Röntgen- és vegyi laboratóriummal, külön szívosztállyal. Gyógytorna, gyógymassage. Diétás konyha cukor-, gyomor-, bél-

és vesebetegek részére. Fogyókúrák, valamint kozmetikai és regeneráló sebészet. 4. A termálvízzel táplált fövényfürdő. 5. Fedett uszoda. 6. Ivócsarnok. (A kénes hévvízzel és Hunyadi János-keserűvízzel végzett ivókúrák részére). 7. Terrain-kúrák. 8. Nap- és légfürdők.

Gyógyjavaslatok: A fürdőkúra izomreuma, izületi gyulladások, idegzsába, ideggyulladás, köszvény, inhüvelygyulladás, az epeutak és női nemiszervek idült gyulladásainak, sérülések maradványainak, bénulásoknak, a szív- és érrendszer bántalmainak a kezelésében fontos. A vízgyógyintézet és a fövenyfürdő idegesség, ideggyengeség, kimerültség kezelésére alkalmas. A különböző kezelések kombinációja pedig öregségi jelenségek kezelésére (regeneratio) alkalmasak. A gyógyvízzel végzett ivókúra a gyomor, belek, epeutak, légutak hurutjainak kezelésére szolgál. A gyógyvizet szénsavval telitve »Palatinus« víz név alatt hozza forgalomba a Szent Margitszigeti Ásványvízüzem R.-T., amely 1934-ben 2,300.000 liter Palatinusvizet adott el.

*

A szobák árai változók. Penzióval egybekötve a Palatinusban 16—32 pengő, a Dáhliában 12—15 pengő, a Margarétában 13·50—19 pengő, a napi penzió háromszori étkezéssel értendő.

Egyébként a szigeten éttermek, cukrászdák, tejcsarnok, sportpályák (tenisz, atlétika, póló) galamblövészet van.

*

A *Szent Margitsziget-gyógyfürdő* jelenlegi adatai — részben összefoglalva az eddigieket — a következők:

A Margitsziget és a pesti part között a Duna szabályozásakor eltávolított fürdőszigeten 40° C hőfokú források fakadtak (a római korban épült fürdő alapjai.) A fürdőket jelenleg tápláló Artézi-forrás 1866. évi december hó 21-től 1867. évi május hó 13-ika között *Zsigmondy* Vilmos tárta fel József főherceg megbízásából.

A fúrás mélysége 118·5 m. A víz hőfoka: 43·7° C, vízszolgáltatása a Duna 0 pontja fölött +13·52 m magasságban levő kiömlőnél mérve, 24 óránkint átlagosan 3,120.000 liter.

A gyógyvíz jellege: hidrokarbonátos-szulfátos hévvíz, kevés rádiumemanációval: 2 Emán/l.

A sziget déli részén, a MAC sportpálya és Klubház közötti területen az 1935. évben végzett mélyfúrás 310·71 m mélységből 24 óránkint 5,040.000 liter, 69° C hőfokú vizet szolgáltat. Az újabb fúrás vizének felhasználása előtt a Császárfürdő és a Szent Lukács-fürdő forrásainál ellenőrzőméréseket végeznek. Ennek a gyógyvíznek a jellege azonos a felsőszigeti gyógyvíz jellegével.

*

A gyógyfürdő épületét *Ybl* Miklós tervezte. Berendezése 48 fürdőkabin, termálfürdőkre, részben szénsavas és gyógyszeres fürdőkre, valamint iszapkezelésre berendezve.

A gyógyfürdőhöz tartozik :

a)	Palatinus Szanatórium 40 szoba, 64 ággyal, 31 termálvizű fürdőszobával, hidrotherapiás, elektrotherapiás és gyógytorna osztállyal.						
b)	Palatinus nagyszálló	200	szoba	278	ágy	96	fürdőszoba
c)	Hotel Margareta	50	«	76	«	4	«
d)	Hotel Dahlia	60	«	96	«	2	«
e)	Villa Flóra	10	«	18	«	2	

A fürdő tulajdonosa : a Fővárosi Közmunkák Tanácsa.

A gyógyfürdő, szanatórium szállodák bérlője : Palatinus Park Rt.

A gyógyfürdő orvosai : igazgatófőorvos dr. *Groó* Béla, szanatóriumi főorvos dr. *Basch* Imre.

A gyógyfürdő személyforgalma volt 1934-ben *18.527 személy*, 1935-ben *23.687 személy*. A szálló személyforgalma 1934-ben : 2462 belföldi, 1339 külföldi (összesen 3801), 1935-ben pedig 1685 belföldi és 3198 külföldi (összesen 4883) személy.

A Szent Margitsziget az 1929. évi XVI. t.-c. értelmében *gyógyhellyé* van minősítve, míg maga a fürdő továbbra is megkapta a *gyógyfürdő jelleget.*

Élénk fürdőélet a margitszigeti Nemzeti Sportuszoda belsejében

IV. A Király-fürdő, amelynek egykor gyógyfürdő jellege volt.

A budai gyógyfürdők közül kisebb jelentősége van ma már a Király-fürdőnek. Ennek megvásárlására a világháború után ugyancsak tettek ajánlatot a székesfővároshoz, de eredménytelenül. A Királyfürdő valamikor neves gyógyfürdő volt, de mai tulajdonosa állítólag egyelőre még nem törekszik arra, hogy az 1929. évi XVI. t.-c. alapján hivatalosan is megkapja a gyógyfürdő jelleget. Ezidőszerint forrásvizének ásvány- és gyógyvízjellegének az elismertetését kérte. Mégis ebben a csoportban tárgyalom, mert hiszen a Lukácsfürdő telkén fakadó hévforrása kétségtelenül gyógyító hatású és ha a mai tulajdonos nem is szándékozik magára vállalni a gyógyfürdővel járó terheket a bizonytalannak látott előnyért, — Budapest-Fürdőváros ezt a történelmileg is nevezetes, bár jelenleg mellőzött gyógytényezőt nem tagadhatja meg.

A királyfürdőt tévesen vélik Buda legrégibb fürdőjének, mert hiszen eredetét csakis a fürdőkedvelő törököknek köszönheti. Állítólag Kara Musztafa pasa építtette 1560 körül. Ez az adat azonban tévedés, mert ilyen nevű pasa abban az időben nem volt Budán. Vagy *Szokoli Musztafa* pasa lehetett az építtető (1566—1578 között), vagy utóda: *Kara Ovejsz* pasa (1578—1580 között). Egyes írók szerint sem az *Oláh*, sem a *Wernher* által említett *Spitalbad*, vagyis kórházfürdő nem vonatkozik rá.

Buda visszafoglalása után I. Lipót császár ezt a fürdőt is dr. wartenbergi *Illmer* Frigyes orvosnak adományozta, a Sárosfürdővel együtt. Illmer fia, Károly, 1703. évi szeptember hó 2-án eladta *Pfeffershofen* bárónak, akinek az özvegye, született *Magni* Olimpia Katalin grófnő 1718-ban eladta *Aigner* Leonhardnak. A nyolc kőfürdővel, a törökmedencével és két mellékmedencével épült fürdő 1721-ben még földszintes volt.

Buda város telekkönyvének adatai szerint 1768-ban *Birisits* Mihály, 1796-ban *König* Ferenc volt a fürdő tulajdonosa. Halála után két fia: Károly és Mihály örökölték, majd ez utóbbi, fivérét kielégítve, egyedüli tulajdonos lett.

1826-ban a fürdőt az új tulajdonos átalakíttatta és *Linzbauer* idejében (1837.) a következő volt a fürdő állapota:

az északi oldalon volt a közös fürdő, ára három krajcár, a négy kőfürdőben 10, 12 és hat krajcár, az emeleten tíz lakószoba igen olcsó árért, a nyugati oldalon három lakószoba konyhával napi három forint 30 krajcárért. A török kőfürdőkbe az utcáról lehetett bejutni s a fürdés 10 krajcárba került. Öt rézkádban a fürdés egy forint, fakádban 30 krajcár volt, majd 10 lakószoba is volt egy forint 15, illetve egy forint napi áron. Két vörös márványból készült és előszobával ellátott luxusfürdő (»Palatinalbad« és »Ferdinandsbad«) használata egy forint volt.

A fürdőknek átmenetileg Sprenger-Bad néven való megjelölése Linzbauer szerint nem magyarázható teljes biztonsággal. *Schams* azt írja, hogy a

fürdő sokáig volt a Sprenger család birtokában. Linzbauer errevonatkozó nyomokat nem talált, ellenben megemlít egy másik magyarázatot, hogy tudniillik volt egy szökőkútja a fürdőnek: Springbrunnen, s innen maradhatott a Sprenger-Bad elnevezés.

A Királyfürdő név azonban kétségtelenül a *Königsbad* fürdő elnevezés fordítása s eredete a König család nevével van összefüggésben. Igazolja ezt *Hunfalvy*-nak 1859-ben közölt alábbi rövid ismertetése:

»A Királyfürdő, a Viziváros éjszaki végin van. A törökök idejében rendesen tachatali- vagy pesti fürdőnek neveztetett, s Mohammed pasa Jahjaogli, Buda harmadik oszman helytartója építteté boltozatát. A törökök elvonulta után egy ideig Kórodafürdőnek, utóbb Sprengerfürdőnek nevezteték, mivel a Sprenger család bírta. Most a König család bírja s azért König- vagy magyarosan Királyfürdőnek nevezik. Mostani épülete 1826-ban készült el. Két udvara van; a nagyobbik udvaron az ívókúton kívül 4 kőfürdő, mellyel mind a török idejéből valók, s 10 lakszoba van; a kisebb udvaron szintén a török korbul való közfürdő, azután 4 kőfürdő s 13 lakszoba van. E fürdő forrása ugyancsak a Józsefhegy tövén fakad s ott 48° R meleg; 1000 öl hosszú kőcsatornán a fürdőbe vezettetik, itt már csak 34—36° R«.

A Királyfürdő török félholdas épülete

(Magyar István felvétele)

*

Ugyanebben az évben megjelent munkájában dr. *Wachtel* megemlíti, hogy a Királyfürdőt valamikor *purgatóriumnak* nevezték, állitólag vizének magas hőmérséklete miatt. Minthogy azonban a fürdő hőmérsékletét több budai hévforrás erősen meghaladja, *Wachtel* véleménye szerint *sokkal természetesebb indokolása a purgatórium elnevezésnek az, hogy ezt a fürdőt inkább tisztasági fürdőnek használták.*

Dr. *Kunszt* János »A mai Magyarország ásványvizei, fürdői és üdülőtelepei« (1928.) c. munkájában megemlíti, hogy a Királyfürdő vizét még *Oesterreicher* analizálta és a következő ásványi alkatrészeket találta 16 uncia vízben:

Kénsavas nátron	213·—	grán
Szénsavas magnesium	0·21	«
Chlornátrium	0·83	«
Chlormagnesium	0·55	«
Szénsavas mész	134·—	«
Kénsavas mész	0·28	«
Kovasav	0·27	«
Kivonatanyagok	0·01	«
Szénsav	9·15	cc
Oxygén	0·80	«

Az analizisből, — bármilyen régi is — megállapítható, hogy a Királyfürdő forrásvize a földes-meszes hévvizek közé tartozik, de gyógyfürdő jellege már *Kunszt* dr. könyvének megjelenése idejében sem volt.

A fürdőárak a következők voltak 1928-ban : kádfürdő 2 pengő — 2·20 pengő, gőzfürdő 1·80 pengő.

*

1879-ben *Gerlóczy* Gyula és *Dulácska* Géza budapesti monografiájában a Királyfürdőről csak ennyit olvasunk :

»A Királyfürdő a vizivárosi felső Fő-utca 243. száma alatt fekszik ; nem annyira gyógyfürdőként, *mint inkább tisztasági fürdőként használtatik.* Vizét földalatti vezetéken a 664 m távolban levő Lukács-fürdő udvarából kapja. A víznek hőmérséklete 43·75° C. Tulajdonosa : *Menkes* Manó. Bérlő kezeli. A fürdő orvosa : dr. *Eulenberg* Sándor. A Királyfürdőben van egy közös népfürdő, 19 kőfürdő és 13 kádfürdő. A fürdővendégek számára kilenc szoba áll rendelkezésre.«

1891-ben pedig dr. *Gerlóczy* Zsigmond és dr. *Hankó* Vilmos balneológráfiája a következőket írja :

»A Királyfürdő a II. kerületben, a Fő-utca és a Kórház-utca sarkán levő ódon épületben van. 43·75° C hőmérsékletű vizét egy 664 méter hosszú földalatti vascsövön át a Lukács-fürdőből kapja. Itt van a Fő-utcára nyíló alsó kapu közelében a Királyfürdő forrása.

A Királyfürdő a török hódoltság korából maradt reánk. Minden valószínűség szerint *Szokoli Mustafa* török helytartó építette 1560-ban. Eleinte *Purgatóriumnak hívták*, mert két kisebb forrásának vize annyira meleg volt, hogy a tojás megfőtt benne. Később *kórház-fürdőnek* nevezték, míg a németek Sprenger-Bad néven ismerték. *Walsdorf* Keresztély 1664-ben kiadott német útleírásában azt állítja róla, hogy udvara közepén márvány szökőkút állott s arról nevezték el Sprenger-Badnak (Madarassy L.).«

Amikor a Királyfürdő dr. *Vándor* Jakab budapesti gyakorló orvos és *Mandl* I. Ignác fővárosi háztulajdonos birtokába jutott, nagy átalakulásokon ment keresztül. Az új birtokosok a fürdőszobákat

kényelmes butorokkal, pompás márványkádakkal látták el, a gőzfürdőt, a hidegvízgyógyintézetet a tudomány legújabb vívmányainak megfelelően szerelték fel, ezenkívül a fürdőépületben kényelmes vendégszobákat rendeztek be.

A fürdővendégek rendelkezésére álló gyógyító tényezők a következők:

1. Egy újonnan épített díszes gőzfürdő, különböző hőmérsékletű vízzel telt kényelmes medencékkel, zuhanyokkal. A kupolás medencék a török világ maradványai.

2. Öt első, négy másodosztályú kőfürdő, a medencék vörös- és fehérmárványlapokkal vannak kirakva.

3. Hat első osztályú márvány-, hat másodosztályú zink-kádfürdő.

4. Három nagy törökfürdő; a terjedelmes medencék vize 21° R-ravan lehűtve.

5. Egy nagyobb és egy kisebb népfürdő.

6. Egy a tudomány minden követelését kielégítő hidegvízgyógyító intézet.

A Királyfürdő pihenőhelyisége

(Magyar István felvétele)

A fürdés ára az első osztályú kő- és kádfürdőben személyenkint 40 krajcár, a másodosztályúban 25 krajcár. Első osztályú kettős kádfürdő 60 krajcár, első osztályú törökfürdő 40 krajcár. Gőzfürdő 50 krajcár. Közösfürdő öt krajcár. A vízgyógyító intézet használata 60 krajcár. A szobák ára napjára egy forint.

A fővárossal az összeköttetést a Pálffy-téri társaskocsik, a Fazekas-téri propellerek, a lánchídfői, a Károly-kaszárnya—Zugligeti közúti vaspálya közvetíti.

Fürdőorvos: dr. *Vándor* Jakab.

*

A mai helyzetet a következő áttekintő leírás tartalmazza:

Forrás: A fürdőnek külön forrása nincs, hanem vizét a Szent Lukács-fürdő-csoporthoz tartozó, a fürdő Zsigmond-utca bejárata mellett fekvő Király-forrásból nyeri.

A Király-forrás 52° C hőfokú hydrocarbonatus sulfatos hévíz. A forrás aknafenék + 3·79, a szívóvezeték nívója a forrásnál + 5·20, napi vízszolgáltatás a Királyfürdő részére körülbelül 200.000 liter.

A Királyfürdő forrása a Józsefhegy lábánál eredt. A víz egészen 1935-ig csak a gravitációs vezeték segítségével folyt a fürdőbe, de 1935-ben a Zsigmond-utca 23. sz. házban épült szivattyúkamrában felszerelt szivattyúberendezés segítségével a forrásvíz motorikus szívás és nyomás útján, lényegesen nagyobb mennyiségben jut a Királyfürdő épületében levő és ugyancsak 1935-ben létesített gyüjtőmedencébe. Ebből a török medence és mellékmedencéi túlfolyás útján töltődnek, míg a kádfürdők a padlástérben elhelyezett tartályokból kapják vizüket. A forrás tulajdonjoga telekkönyvileg bejegyzett *szolgalmon* alapszik.

A forrásvizét legújabban dr. *Emszt* Kálmán ny. kísérletügyi főigazgató elemezte.

A fürdő épülete.

A fürdő a II. ker., Fő-utca 82., 84., 86. sz. telken van. A fürdő legrégibb része az állítólag Sokoli Mustafa által 1560 körül épült törökfürdő, a jelenlegi gőzfürdő kupolás melegmedence csarnoka és annak egyik toldaléka (gőzkamrák). Ezek az épületrészek úgyszólván teljesen eredeti állapotban vannak és *műemlék jellegűek*. E körül csoportosulnak a fürdőépület négy különböző korszakban épített részei.

Berendezések.

1. Gőzfürdő 3 medencével, 188 öltözőkabinnal.

2. Kádfürdők: 6 szalón kád- és 6 szalón kőfürdő, valamint 4 fayance kádfürdő; 18 márvány kád- és 20 kőfürdő.

A fürdőt jó eredménnyel használják köszvény, csúz, bőr- és csontbetegségeknél, fémmérgezéseknél, máj-, lép-, méh- és húgyhólyagbántalmaknál, valamint a forrásvizet *ivókúrák* alapjában gyomorhurut és alhasi pangások ellen. A betegek különböző *forrástermékekkel* vegyítve is használják a vizet.

A fürdő tulajdonosa: Királyfürdő Rt. az üzemet saját kezelésében vezeti.

Fürdőárak:

Gőzfürdő	1·80 P
Szalonfürdő	2·— «
Fayencefürdő	1·30 «
I. o. kőfürdő	1·30 «

V. Az Erzsébet-gyógyfürdő és a budai keserűvizek.
(Erzsébet-sósfürdő, illetve legújabb nevén: Erzsébet királyné gyógyfürdő.)

Az Erzsébet-sósfürdő forrása a legrégibb a budai keserűvízforrások között. Felfedezése 1853-ban a véletlennek köszönhető.

Schleisz György budai polgár volt a tulajdonosa annak a földterületnek, amelyen a jelenlegi sósfürdő áll. Az általa termelt zöldségek öntözésére kutat akart ásatni, mert már nem volt elég az a víz, amit addig egy gödörből merített. A kutat 3 és ½ öl mélységre ásva, abban dús forrásra bukkant, de a víz sós-keserű ízű volt. Reménykedett, hogy a folytonos kimerítés következtében majd a víznek az íze meg fog javulni és ezért azzal öntözte a földjét. Később egy katonatiszt haladt arra, ki megszomjazott és vizet kért. Mikor ivott a vízből, figyelmeztette a tulajdonost, hogy a kút vize ásványvíz. Rövid idő mulva egy nő ugyancsak megízlelte a vizet és azt mondotta, hogy az hasonlít a püllnai forráshoz. Ajánlotta a tulajdonosnak, hogy vizsgáltassa meg szakértőkkel.

Schleisz György tényleg felkereste *Unger* budai gyógyszerészt, akit megbízott a vizsgálattal. Unger azonnal felismerte a keserűvíz értékét, egyezségre lépett a föld tulajdonosával, Schleisszel és még 1853-ban lerakták a forrás lelőhelyén a fürdő alapköveit. Eleinte *Hildegard-forrásnak* nevezték azt el.

1854-ben a területet már egészen Unger gyógyszerész vette birtokába és 1865-ben bekövetkezett haláláig igen sokat tett ennek kihasználása érdekében. A Hildegard elnevezést a királyné tiszteletére lefelsőbb engedéllyel változtatták át *Erzsébet-forrásra.*

Az Erzsébet-forrás felfedezése előtt még csak nem is gyanították, hogy azon a területen keserűvíz lehetséges. A felfedezés nagy feltűnést okozott és *érthető, hogy a környéken levő összes telektulajdonosok azonnal keresni kezdtek keserűvizeket.* Több esetben sikerrel jártak ezek a kutatások, azonban az Erzsébet-forrás jó hírnevét sokáig megőrizte.

*

Az Erzsébet-forrás vizét 1853-ban Unger gyógyszerész először dr. *Radtenbacher* bécsi egyetemi tanár útján vegyelemeztette, a magyar dr. *Saly* Mór ugyancsak végzett chemiai analizist.

*

Az Erzsébet-sósfürdőről 1877-ben dr. *Bruck* Jakab rendelőorvos tanulmányt írt. Szerinte a fürdő épülete 40 káddal bírt, azonkívül volt benne ivócsarnok, igazgatósági helyiség, töltőkamra és gépház. A Sósfürdő épületéhez tartozott még egy *emeletes svájci ház* és három kisebb *földszintes épület* 40 vendégszobával, orvosi és társalgó teremmel, valamint kápolnával.

*

1879-ből a *Gerlóczy* Gyula és *Dulácska* Géza-féle monografia a következőket írja az Erzsébet-sósfürdő állapotáról:

»A lágymányosi csoportban fekszik az *Erzsébet-fürdő*, ennek összesen hat forrása van, melynek vízbősége 24 óra alatt mintegy 227 hektoliter, a víz itt nemcsak ivásra, hanem fürdőül is használtatik.

Az Erzsébet-fürdőnek jelenlegi tulajdonosa egy *társulat*, bérlője és kezelője: *Schwarz* J. B., a fürdő orvosa: dr. *Brück* Miksa.

A kényelemmel ellátott gyógyhelyen 40 kádfürdő van; a fürdővendégek számára a fürdőházban és a melléképületekben összesen 40 szoba, társalgóterem és étterem áll rendelkezésre.

A várossal való közlekedést a József-téren állomásozó társaskocsik és a fürdő bérkocsija közvetítik.

A lágymányosi többi keserűforrás tulajdonosai: *Mattoni* és *Wille*, kik a vizeket *budai király-keserűvíz* közös cím alatt hozzák kereskedésbe.

Az őrmezői csoportban a Petőfi-forrás tulajdonosa *Burger* A., a Rákóczi-forrásé *Loser* testvérek, Árpád-forrásé *Strassenreiter* Ignác, a Ferenc József-forrásé pedig *Hirschler* Mór.

A Dobogó-csoport forrásainak tulajdonosa: *Saxlehner Ignác.*«

*

Unger gyógyszerész halála után a fürdő egy *társaság kezébe jutott*, azonban nagyobb fejlődés csak akkor következett be, amikor 1881-ben a fürdő ugyancsak *Mattoni* Henrik császári tanácsos birtokába került. Mattoni volt az, aki a Karlsbad melletti Giesshübel-forrást újjá teremtette és olyan kedveltté tudta tenni, hogy évente hat millió üveget forgalmazott. Mattoni *Ybl* Miklós tervei szerint bővítette ki az Erzsébet-sósfürdő régi fürdőházát két új szárnnyal, új lakóházat, társalkodótermet, gépházat és új vendéglőt építtetett, megnagyobbíttatta a parkot, új keserűvíz kutakat ásatott és amellett *édesvíz-vezetéket* is létesített. A fürdőhöz csatolta az 1876. óta az ő birtokában volt Király-keserűvízforrások területét is.

*

Az Erzsébet-sósfürdőnek nyolc forrásáról ugyancsak dr. *Bruck* Jakab 1891-ben a Közegészségügyi Szemlében »*Mattoni Erzsébet-sósfürdője*« címen értekezést tett közzé, amelyben kifejti az Erzsébet-sósfürdő jelentőségét. Különlegessége az, hogy míg másutt a keserűforrásokat csakis palackokba töltve bocsátják forgalomba, *addig az Erzsébet-sósfürdő az egyedüli hely, ahol rendszeres gyógykúra céljaira akár ivás, akár pedig fürdő alakjában közvetlenül a forrásból használhatják.* Megállapítja, hogy sikerrel használhatók a forrásvizek mindazokban az esetekben, amelyekben a nagyhírű *marienbadi* fürdőt használják: tehát általános elhízás, alhasi bántalmak, májbajok, idült székrekedés és különösképen pedig női bajok esetében.

Dr. *Bruck* Jakab 1894-ben dr. *Preysz* Kornél szerkesztésében megjelent »Fürdőirodalmi Könyvtár« sorozatban egy újabb értekezést tett közzé az Erzsébet-sósfürdő és keserűvíz forrásokról, természettudományi és orvosi szempontból. Ebben megírta, hogy amikor az Erzsébet-forrást felfedezték, elsősorban az orvosok, geológusok és vegyészek rándultak oda, akik tudományos szempontból érdeklődtek, vizsgálgatták a vizet és átkutatták a talajt. A tudós látogatók után a kíváncsiak nagy tömege következett, különösen amikor a keserűvizet már sikerrel használták. Kórházakban is kiváló szakvéleményt adtak róla. Igen sokan kezdték a keserűvizet a helyszínen fogyasztani.

Bruck megírja, hogy rövid idő mulva az előbbi zöldséges kert helyén már fiatal új parkot létesítettek, amelynek közepében új fürdőház épült, ivócsarnokkal, továbbá vendéglő és a gyógyvendégek számára szolgáló lakóház. Időközben a gyógyhely területén több kutat is ástak.

*

Összefoglalásképen leközlöm dr. *Gerlóczy* Zsigmond és dr. *Hankó* Vilmos »Budapest fürdői és ásványvizei« címen 1891-ben megjelent balneográfiai kézikönyv leírását a budai keserűvizekről, *Mattoni* Erzsébet-sósfürdőjéről, valamint a többi keserűvíz-kut akkori állapotáról, a keserűvizek forgalombahozataláról stb.

A könyv a következőket írja:

»— *A budai keserűvizek.*

A Gellért-hegy déli lejtőjétől egész Promontorig elterülő földdarabot világhírűvé tették az abból felbuzogó keserűvíz-források.

Az első keserűvíz-forrást (Erzsébet-forrás) egy Schleiss nevű budai földműves véletlenül fedezte fel 1853-ban kútásás alkalmával. A keserűvizek fontosságát felismervén, azóta a kutak száma jelentékenyen szaporodott. Ma számba vehető konkurrens híjával a budai keserűvizek uralják a világpiacot. Hazánk e vizével szélesebb körben lett ismertté, mint tokaji borával.

A budai keserűvizek az említett földterület 3 részén fordulnak elő; *Lágymányoson, az őrmezői síkon* és a *Dobogó alatt levő lapályon.*

A *Lágymányos* közepén felfakadó források: az *Erzsébet-forrás* és az *Erzsébet-sósfürdő többi forrása*: ezeken kívül a *Deák Ferenc, Szent István, Heinrich, Széchenyi, Hildegard, Hunyadi Mátyás* források. Ezek mind egy telepen, *Mattoni* fürdő- és ásványvíz-telepén vannak. Itt buzog fel még az *Aeskulap-forrás* is, mely egy angol-társaság tulajdonát képezi.

A *dobogói-források*, melyek *Saxlehner András* birtokában vannak, »*Hunyadi János keserűvíz*« név alatt kerülnek a kereskedésbe.

Az *őrmezői síkon* levő források a következők: *Rákóczi-*, *Ferenc József-*, *Viktoria-*, *Rákóczi György-*, *Hunyadi László-* és *Árpád-forrás.*

A budai keserűvizek az Erzsébet-forrást és a szomszédos forrásokat kivéve helyi alkalmazásban nem részesülnek. Az Erzsébet-forrás körül azonban virágzó fürdőtelep keletkezett: az *Erzsébet-sósfürdő*, melyben az Erzsébet- és a szomszédos 7 forrás vizének gyógyítóerejét külsőleg is érvényesítik.

Mattoni Erzsébet-sósfürdője.

Mélyen elrejtve a budai hegyek között, ott, hol az ősz Gellért-hegynek emelkednek magas sziklafalai, a hegyektől félkör alakban körülövezett kelenföldi síkon fekszik az Erzsébet-sósfürdő.

A hegyekről mosolygó szőlők, zöldelő erdők, a síkságról hímes virágokkal ékes mezők tekintenek a telepbe. A Duna felől az ifjú Budapest fejleszti bámulatos gyorsasággal igéző pompáját; zűrzavaros robaja ide hallatszik. Az erdők buja zöldje, a viruló szőlők kedves bájt adnak a virágokkal díszített illatos síkság képének.

Maga a fürdőtelep egy pompás park árnyékos sétahelyekkel, illatos virágágyakkal, ízléses facsoportokkal, kitűnő keserűvíz-forrásokkal, díszesen körülvett és befedett kútakkal, fürdő-, lakó- és gépházakkal, gyönyörű villákkal, elegáns vendéglőkkel. Ezen épületek meglehetős szétszórtan feküsznek a parkban. E tekintetben is előnyösen különbözik az Erzsébet-fürdő a legtöbb világfürdőtől, melyekben — akár csak egy kis városban — ház ház mellett áll. Az épületekre árnyékos fák lombsátora borul, a földet ifju zöldben pompázó bársony gyep takarja, mely mint óriás szőnyeg tarka virágokkal van kihímezve.

A fürdő levegője tiszta, portól mentes, balzsamos, vize kitűnő összetételű; predesztinálva van arra, hogy gyógyító-, üdülő és nyári tartózkodási hely legyen.

A keserűvizeket rendszerint a piacról szerzi be az ember. Az Erzsébet-sósfürdő az egyetlen hely, hol a keserűvíz a forrásnál magánál használható, ott, hol erejének teljességében felbuzog. Itt a keserűvizet nem csak isszák, de fürödnek is benne.

A fürdőtelep középpontja a *fürdőház.* Díszes emeletes épület ez, az emeleten minden kényelemmel felszerelt vendégszobákkal, a földszinten 65 márvány-, cink- és rézkádakkal ellátott, kitűnően berendezett *fürdőszobával.* Ezen fürdőszobák felszerelésüket, berendezésük célszerüségét, eleganciájukat illetőleg ritkitják párjukat. Itt van a pompás *ivócsarnok* is; alatta az *Erzsébet-forrás.*

A fürdőkhöz a vizet az Erzsébet-forráson kivül még 7, ezzel meglehetősen hasonló összetételű forrás szolgáltatja. Ivásra a fürdőtelepen

az Erzsébet-forrás vizét használják. A vizet emelőgép vezeti a kristályüvegből készült víztartóba, honnan csapon bocsátják a kúrát használók poharaikba.

A villák, lakóházak, csinosak, szép fekvésűek, a szobák egészségesek s minden megkivántató kényelmet nyujtanak s e mellett olcsók. A vendéglők a kor igényeinek megfelelők, s berendezés dolgában egész nagyvárosi színvonalon állanak. A szolgálat, ellátás, konyha az igazgatóság szigorú ellenőrzése alatt áll. Nagy érdeme a vendéglőknek, hogy bennük oly izletesen és választékosan lehet étkezni, mint a főváros legjobb éttermeiben.

Ha a fürdőházban a fürdők berendezését, a lakószobákat s azok felszerelését, a vendéglőket s azokban az ellátást, a forrásokat s azoknál a víz kezelését tekintjük: az Erzsébet-sósfürdő egy par excellence mintafürdő benyomását teszi reánk, melyet mintául vehet bármely hazai és külföldi fürdőtulajdonos. De nem is lehet ez másképp, a hol Mattoni Henrik a fürdőtulajdonos, Kahn a fürdőigazgató, s dr. Bruck Jakab a fürdőorvos.

A Mattoni-féle Erzsébet-sósfürdő fürdőépülete a XIX. század vége felé

A villákban, a fürdő- és lakóházakban — nem tekintve a társalkodó és olvasótermeket — hetven és egy nehány pompásan berendezett lakószoba áll a vendégek rendelkezésére. E szám a fürdő rohamos emelkedésének megfelelőleg évről-évre emelkedik.

Az épületeket, fürdőket, kutakat a legnagyobb gonddal fenntartott utak, pompás sétahelyek kötik össze. Az utak szélesek, s akként vannak készítve és gondozva, hogy eső után is sár nélkül járhat rajtuk az ember. Kedvezőtlen időben a sétát a nagy kényelemmel berendezett fedett sétahelyen végzik a vendégek.

Az útakat fák, s tarka virágokkal himzett pázsitszőnyegek szegélyezik. Az útak beleolvadnak a legszebb sétautakba, a melyeknek fái összeboruló ágaikkal árnyékos folyosót alkotnak. Az utak szélén lépten-nyomon kényelmes padok hivják pihenésre az arra sétálót.

Az Erzsébet-forrás chemiai összetétele.
(Nendtwich Károly dr. elemzése. 1854.)

Calciumbicarbonat	0·400
Magnesiumbicarbonat	0·330
Kaliumsulfat	0·160
Natriumsulfat	14·180
Magnesiumsulfat	8·040
Calciumsulfat	1·230
Aluminiumoxyd	0·080
Kovasav	0·040
Összesen	**26·290**
Hőmérséklet	9° C
Fajsúly	1·0143

Az Erzsébet-forrás vizét, úgyszintén a többi budai keserűvizet a következő bajok ellen használják sikerrel: székrekedés, makacs székszorulás, alhasi- és általános vérbőségnél, aranyérnél, a máj működési zavarainál, lépbajoknál, elhízásnál, köszvényes bántalmaknál, idegbajoknál stb.

Fürdők alakjában használva a keserűvizek akként hatnak, mint a sósvizek. Az Erzsébet-fürdő vize külsőleg használva jótékony hatásúnak bizonyult: csúzos és köszvényes bántalmaknál, az alhasi bántalmak egész sorozatánál, általános elhízás esetében, idegbetegségeknél s mindezek fölött a női ivarszervek betegségeinél. Különösen a női bajokban szenvedők keresik fel nagy előszeretettel e helyet. Méltán számítják tehát az »Erzsébet fürdőt« a női fürdők sorába. Sok ezer nő áldja, magasztalja kitűnő vizét, mert sok ezernek adta vissza elvesztett egészségét.

A szobák árai azok fekvése és nagysága szerint a következők: egy szoba egy ággyal hetenkint 6 frttól 15 frtig. Egy szoba két ággyal hetenkint 14 frttól felfelé.

A mi a fürdők árát illeti, egy szalonfürdő ruhával 1 frt 50 kr; egy I. oszt. fürdő 1 frt; egy II. oszt. fürdő 70 kr.

A fürdő orvosa *dr. Bruck Jakab*, a kitünő női orvos, kinek nagy része van abban, hogy a fürdő rövid idő alatt a mai magas kulturális nivóra emelkedett.

A Mattoni-féle keserűvizek.

Mattoni lágymányosi keserűvíz-telepén az Erzsébet-forráson és szomszédjain kívül még a következő források vannak: Szent István, Deák Ferenc, Heinrich, Hunyadi Mátyás I., Széchenyi, Hildegarde, Hunyadi Mátyás II. Ezen források vize egyesítve *Budai Király-keserűvíz* név alatt kerül kereskedésbe. A *Hunyadi Mátyás*, *Deák Ferenc*, *Széchenyi István*, *Szt. István* és *Erzsébet-források* vize külön-külön is kapható. A víz töltés-, dugaszolásmódja, a palackok kiállítása mintaszerű. A palackokat valamennyi budai keserűvíz töltésére Csehországból szállítják.

A Mattoni-féle keserűvizek chemiai összetétele:

A forrás neve Az elemző neve	Szent István Hauer 1878.	Deák Ferenc Hauer 1878.	Heinrich Hauer 1878.	Hunyadi I. Hauer 1878.	Széchenyi Hauer 1878.	Hildegard Hauer 1878.	Hunyadi II. Bernáth 1884.
Kaliumsulfat	—	0·284	—	0·0255	—	—	—
Natriumsulfat	14·1052	17·532	16·0487	15·9474	9·5968	8·2159	17·001
Magnesiumsulfat ..	17·7773	17·759	9·9914	10·1371	9·9722	5·2157	27·765
Calciumsulfat	0·6979	0·460	1·4220	0·9832	1·0797	1·7843	0·575
Chlornatrium	2·5669	2·524	1·6876	0·9819	0·9641	1·1061	4·284
Natriumcarbonat ..	6·7688	1·765	3·9572	0·2815	1·9584	1·7212	2·651
Natriumbicarbonat	0·3130	0·835	1·5249	0·1612	0·7105	1·4291	—
Calciumbicarbonat .	—	0·093	0·1326	0·3439	—	0·4429	—
Magnesiumbicarbonat	—	0·006	—	0·0049	—	0·2909	—
Vasbicarbonat	—	—	—	0·1207	—	—	0·0004
Kovasav	0·0106	0·185	0·0079	0·0052	—	0·0139	0·150
Összesen	**42·2397**	**41·043**	**34·7763**	**28·9925**	**24·2817**	**20·2200**	**52·4264**
Hőmérséklet...	—	7·9° C	10·5° C	—	8° C	7·5° C	13·1° C
Fajsuly	1·0348	1·0345	1·0269	1·0269	1·0217	1·0160	1·0471

Az Aeskulap-forrás.

Az Aeskulap-forrás egy angol társaság (The Aesculap Bitter Water Comp. Limited London) birtokában van. Vizét Molnár János 1878-ban elemezte.

Az Aeskulap-forrás chemiai összetétele:

Kaliumsulfat	0·0104
Ammoniumsulfat	0·0061
Natriumsulfat	13·9063
Magnesiumsulfat	17·2805
Calciumsulfat	2·0788
Chlornatrium	2·9047
Natriumcarbonat	0·9989
Vascarbonat	0·0097
Mangancarbonat	0·0429
Aluminiumoxid	0·0349
Kovasav	0·0092
Összesen	**37·2824**
Hőmérsékler.....	7·3° C
Fajsuly	1·03514

Az őrmezői keserűvíz-források.

Az őrmezői völgy Budapesttől 4 kilométer távolra, a kelenföldi állomás közvetlen közelében van. A részben szőlőhegyektől környezett szép völgyben több forrás-telep van, melyek közül különösen a *Rákóczi-*, *Ferenc József* és a *Viktoria*-telepek válnak ki. Mindhárom igen keresett, kitűnő minőségű gyógyvizet szolgáltat.

Az őrmezői keserűvizek chemiai összetétele:

Viktoria-források

A forrás neve:	Ferenc J.	I.	II. (Attila-víz)	III.	Hunyai L.	Árpád	Rákóczi
A tulajdonos neve:	Hirschler		Ungar		Comp. gen. d'eaux mine- rales	Strassen- reiter	Apolli- naris tár- saság
Az elemző neve:	Fehling 1882. Baló Mátyás 1878.	Balló 1877. 1873.	Wohl 1878.			Molnár	
Kaliumsulfat	0·007	0·3105	33·5176	0·2668	0·1592	0·0191	0·0976
Natriumsulfat	23·189	20·9540		28·7813	22·7810	18·6546	21·1964
Magnesiumsulfat	24·785	32·3800	24·1900	18·7700	24·2065	18·0655	25·3448
Calciumsulfat	1·353	1·6020	1·6163	1·7979	1·6292	—	7·0660
Chlornatrium	—	2·2431	1·7159	1·6050	—	1·5820	2·7530
Chlormagnesium	1·756	—	—	—	1·5466	—	—
Jodnatrium	—	—	—	—	—	—	0·0006
Bromnatrium	—	—	—	—	—	—	0·0078
Lithium sulfat	—	—	—	—	—	—	0·1989
Aluminiumphosphat	—	—	—	—	—	—	0·0306
Natriumbicarbonat	1·186	—	—	—	0·6740	0·8620	—
Natriumcarbonat	—	0·4980	—	0·3078	—	0·9865	0·0293
Calciumcarbonat	—	—	—	—	—	0·0058	0·1224
Vascarbonat	—	—	—	—	0·0026	0·0058	0·0488
Vasoxyd	0·005	—	—	—	—	—	—
Aluminiumoxyd	0·005	0·0229	—	0·0087	0·0140	0·0155	—
Kovasav	0·010	0·0444	—	0·0286	0·0584	0·0145	0·0560
Összesen	**52·295**	**58·0594**	**61·6128**	**51·5661**	**51·0715**	**39·4388**	**56·952**
Szab. és félig köt. szén	0·419	0·3889	—	0·1358	0·4101	0·0050	0·105
Fajsúly	1·051	1·0536	1·0554	1·0463	1·040	1·0399	1·0524
Hőmérséklet	16° C	12° C	12° C	14° C	9° C	9° C	12° C

A folyó évben az »Ungar Ignác és fia« cég *»budai Rákóczi György keserűvíz«* név alatt új keserűvizet bocsátott forgalomba. A víz ép oly értékes keserűvíz, ép oly kitűnően van kezelve, mint Ungar minden keserűvize.

A Rákóczi György keserűvíz chemiai összetétele:

(Balló Mátyás elemzése. 1889.)

Magnesiumsulfat	28·3242
Natriumsulfat	15·2500
Calciumsulfat	1·3736
Chlornatrium	2·1231
Más alkotórészek	0·5971
Összesen	**47·9680**
Fajsúly	1·04632

Hunyadi László keserűvíz-kivonat. A Hunyadi László keserűvíz besűrítve, mint keserűvíz-kivonat bádogdobozokban kerül a kereskedésbe. Ezen kivonat a víznek minden alkotórészét változatlan állapotban tartalmazza.

A Viktoria-fürdősót a Viktoria keserűvízből lepárologtatás útján kapják. A fürdősó a víznek minden alkotórészét könnyen oldható poralakban tartalmazza ; az ebből készített fürdő a budai sósfürdők összes jó tulajdonságával bír nemcsak, hanem azon előnye is van, hogy az az orvosi rendelethez képest tetszés szerint tömöríthető.

A budai Viktoria-fürdősó chemiai összetétele.

Roscoe elemzése.

Magnesiumsulfat	43·54%
Natriumsulfat	23·25%
Calciumsulfat	4·52%
Kaliumsulfat	0·21%
Chlornatrium	2·78%
Natriumcarbonat	1·89%
Kristályvíz	23·79%
Összesen	99·94%

Saxlehner »Hunyadi János« keserűvíz-forrása.

A dobogói völgyben, délről a dobogói domb és a kamarai erdő, északról pedig a vadászhalom és a Péterhegy által körített tágas síkon vannak azon források, amelyek a Saxlehner András czég tulajdonát képezik és a melyeknek vizét »Hunyadi János keserűvíz« elnevezés alatt hozzák kereskedelembe.

A füstölgő kémények, az óriási raktárépületek, töltőházak, a csinos munkáslakások, a nyüzsgő munkásrajok, a telepet át- meg átszelő vasúti sínek, a raktárból kirohanó vonatok egy futó tekintetre is egy hatalmas ipartelep benyomását teszik az emberre.

Egy termékeivel egész világrészeket felölelő ipartelep ez valóban bűbájos keretbe foglalva. Ott az ősz Gellért-hegy bizarr sziklafalaival, amott a szelíd lejtőjű dobogói domb, emitt meg a Sashegy aranygerezdes szőlősoraival. Ennek a terméke a tűze, íze, aromája által híres »Sashegyi« melylyel a telep tulajdonosa jelentékenyen hozzájárult a magyar bor világhírének emeléséhez. A hegyeken, dombokon mint valami távoli menydörgés moraja zúg át az ifjú fővárosnak a világszép Budapestnek életrajza.

A Saxlehner-féle telep mintegy 2 száz holdra menő területet képez, melyen festői rendben sorakoznak egymás mellet a villák, a hivatalnok- és munkás-lakások, a raktárépületek s töltőházak, meg a keserüvizet szolgáló kutak.

Általános a tapasztalat, hogy a keserűvíz-kutak hosszabb használata után a víz keserű- és glaubersó-tartalma csökkenő s ehhez képest a víz is jelentékenyen higul. Ezt tudva, a dobogói keserűvíz-telep tulajdonosa néhai *Saxlehner András* telepén hetven és egynéhány kutat ásatott ; ezeknek egy része használatban van, míg a másik pihen, pihen addig,

míg ismét visszakapja előbbi sűrűségét. Ilyen eljárás mellett lehetséges csak azután, hogy a piacra bocsátott víz összetétele csak igen szűk határok között változik.

Az 1887- és 1888-dik évben a forgalomba hozott ásványvizekkel foglalkozván, a keserűvizek vizsgálata rendén arra az eredményre jöttem, hogy azok szilárd alkotó részeinek, valamint magnesium és kénsavtartalmának mennyisége sok esetben lényegesen eltér a források elemzésében feltüntetett eredménytől. Ugyanazon vízből különböző időszakban vásárolt vízmennyiség elemzési adatai között is lényeges volt az eltérés. Jól esik kijelentenem, hogy a keserűvizek sorában — beleértve a külföldi keserűvizeket (Pülna, Saidschütz) is — a Saxlehner-féle az az ásványvíz, a melynek legállandóbb az összetétele, teljesen megfelelő a vignettán olvasható elemzés adatainak. (Dr. Hankó V.)

A budai keserűvizek a natrium és magnesium-sulfatokat különböző arányban tartalmazzák, a talaj minősége szerint. A natron-földpátot nagyobb mennyiségben tartalmazó talajból felfakadó víz több natriumsulfatot tartalmaz, mint az olyan, mely a dolomitban gazdagabból származik ; emebben a keserűsó van túlsúlyban. E körülmény azonban nem befolyásolja a víz gyógyítóértékét, valamint az sem, hogy 40, vagy 50% szilárd alkotórészt tartalmaz-e a víz. Fődolog, hogy a víz kezelése okszerű, s a kereskedésbe bocsátott víz összetétele bizonyos concentratio mellett lehetőleg állandó legyen, valamely ásványvíz forgalmi értéke ugyanis nem annyira összetételén, mint specialis jellegén, hirnevén és azon bizalmon alapszik, melyet a forrástulajdonos az általa forgalomba hozott ásványvízzel magának kivívott.

A kútaknákból a vizet hatalmas gőzszivattyúk a töltőházban elhelyezett Saxlehner szabadalmát képező rendkívül elmés töltő-készülékbe vezetik, a melyből a lefolyó-csövek alá helyezett palaczkokba kerül. A töltőgép munkaképessége a csodával határos ; egy nap leforgása alatt 100 ezer palack megtöltésére is képes.

Nemcsak a töltés, de a dugaszolás, kapszulával ellátás is mechanikai úton történik. A kezelés egyetlen phasisában sem jut emberi kéz a vízzel érintkezésbe.

A víz töltésére kizárólag új palackokat használnak. Ezen intézkedés hygienikus szempontból rendkívül nagyfontosságú ; méltó reá, hogy világszerte méltánylásra és követésre találjon. Az üres palackokból egy milliónál több van minden időben raktáron. A palackok kimosása egy kitűnő szerkezetű mosókészülékben történik. E készüléket a gépház nagy gőzgépje látja el vízzel. E készülék is Saxlehner szabadalma.

A palaczkokat bedugaszolva, vignettával, kapszulával ellátva a nagyszabású raktári helyiségbe szállítják ; innen vasúti sínek indulnak ki, melyek a telepet direkt összeköttetésbe hozzák a kelenföldi állomással, illetőleg a magyar államvasutak vonalaival.

A palackok szállítása faládákban történik, melyek a forrástelephez tartozó műhelyben készülnek. A palackok csomagolására szükséges szalmatokokat a Saxlehner-cég váci gyárában készítik.

Az óriási, majdnem 200 épületből álló telep tűzbiztonsága felett a telep kitűnően szervezett tűzoltókara őrködik.

Pompás látvány, midőn estefelé kigyúlnak a telep villamos lámpái s a munkások kavargó tarka sokasága, a rakodó szekerek, vasúti kocsik, a robogó vonatok ezüstös fényben zsibongnak szemeink előtt. Ki mindezt látja, lehetetlen, hogy a legteljesebb elismeréssel ne adózzék Saxlehner András emlékének, ki a hatalmas telepet megalkotá, s a magyar névnek és iparnak az óceánon túl is becsületet szerzett. Örvendetes, hogy amit az apa oly magas fokra emelt: az üzlet tekintélyét, a cég világhírét a fiúk nagy szakértelemmel, kitartó munkássággal, fáradthatlan tevékenységgel még fokozzák. A cég ma már állandóan 600 munkáskezet foglalkoztat, évenkint 5—6 millió palack vizet küld szét a világ minden részére, századok munkája árán millióknak nyujt gyógyító-orvosságot az egészség és élet ezen forrásaiból.

A Mattoni-féle Erzsébet-sósfürdő lakóháza a XIX. század vége felé

Saxlehner keserűvize: a »Hunyadi János keserűvíz« világszerte ismeretes orvosság, a legkisebb magyar faluban ép oly ismeretes, mint Párisban, Londonban, Berlinben, Pétervárott, Konstantinápolyban, Kalkuttában, Alexandriában, New-Yorkban, St.-Franciscoban, Rio de Janeiroban vagy Sidneyben.

A víz mintaszerű, realis kezelése, kiszolgálása, a tulajdonosok szakértelme, fáradhatatlan tevékenysége, áldozatkészsége, alapította meg a víznek hírnevét.

Ezen tényezőkben van a talizmán, a mely a vizet világra szóló gyógyszerré és kereskedelmi czikké tette. Ezekben van titka a milliókra menő palackforgalomnak és nem a Hunyadi névben, melyet talán azért vett fel egyik-másik forrástulajdonos, hogy az hozza meg a forgalmat.

Saxlehner Hunyadi János-keserűvizének chemiai összetétele.

1000 s. d. vízben.

	Bunsen szerint 1873.	Ludwig szerint 1885.
Kaliumsulfat	0·1206	0·1704 gm
Natriumsulfat	22·5514	23·1116 «
Magnesiumsulfat	22·3500	17·8455 «
Chlornatrium	1·7048	1·7482 «
Natriumbicarbonat	0·6760	— «
Calciumbicarbonat	0·79	1·4495 «
Strontiumbicarbonat	0·0270	— «
Vasbicarbonat	0·0006	Nyom. «
Calciumsulfat	—	0·1582 «
Strontiumsulfat	—	0·0090 «
Kovasav	0·0106	0·0127 «
	48·2377	**44·5051** gm

A Hunyadi János keserűvizet az 1870. év nyarán a nagyhírű Liebig is elemezte ; szerinte »a víz tartalma keserű- és glaubersó tekintetében minden egyéb ismert keserű-forrást fölülmúl. Hatása a kitűnő összetételnek megfelelő.« Bunsen, minden időknek e legnagyobb chemikusa, a víz értékét illetőleg Liebiggel teljesen egyetért. Nagy előnye ezen víznek az is, hogy összetétele évek során nem változik ; Ludwig elemzésének tanusága szerint a Hunyadi János keserűvíz 12 esztendő alatt egészében, alkotórészeiben alig változott valamit.

A víz gyógyító értékét illetőleg az orvosi tudomány legelső coripheusai, Európa leghíresebb orvosai nyilatkoztak. A sok száz nyilatkozat közül ide iktatok egyet, Spiegelberg dr. egészségügyi tanácsos (Boroszló) véleményét : »Szívesen bizonyítom, hogy a keserűvizek között egyet sem találtam, mely oly gyors, egyenletes hatású s fájdalommentes lett volna, mint a Hunyadi János-forrás vize. Egyiket sem lehet oly huzamosan minden hátrány nélkül használni, mint ezt. Mióta ismerem, azóta más keserűvizet nem rendelek.«

*

Az Erzsébet királyné gyógyfürdő a 19.540/1902. sz. belügyminiszter rendelettel kapta meg a gyógyfürdői jelleget s ezt az 1929. évi XVI. t.-c. alapján megerősítették ; mai helyzetéről a következő áttekintő képet közlöm :

Tulajdonos: Erzsébet Gyógyfürdő és Forrásvállalat Rt. XI., Tétényi-út 12—16.

A gyógyfürdő *keserűvíz-gyógykutainak* száma : 30. Jelentősebbek a következők :

	Koncentráció 1 liter vízben
Erzsébet-forrás	24·460 grm
Szent István-forrás	42·240 «
Deák-forrás	41·043 «
Henrich-forrás	34·776 «
Hunyadi I. forrás	28·992 «
Széchenyi-forrás	24·282 «
Hideg-forrás	20·220 «
Hunyadi II. forrás	52·426 «

Az Erzsébet-sósfürdő gyógyparkja

A források napi vízmennyisége 192.000 liter. A fürdő *tizenhat* hold parkban fekszik. Ezenkívül a fürdőhöz körülbelül 30 katasztrális hold terület tartozik ahol a kutak egy része van.

Az Országos Balneológiai Egyesület 1935. évi évkönyvének adatai szerint a gyógyfürdőhöz csupán 16 keserűvíz-kút tartozik, amelyeknek vizét 1934-ben az Orsz. m. kir. Chemiai Intézet vizsgálta meg és a következő összetételt állapította meg 1000 gr vízre vonatkoztatva :

Kationok :			*Anionok :*		
Natrium ion	7·5773	51·3	Sulfat ion	27·8990	88·6
Magnesium ion	3·5214	45·0	Hydrocarbonat ion	1·0468	4·1
Calcium ion	0·4916	3·3	Chlor ion	1·7069	7·3
Ferro ion	0·0056	—	Kovasav	0·0160	—
Kalium ion	0·0860	0·4	Összesen	42·3506	

Berendezése :

1. 63 darab kádfürdő, részben a szénsavfürdőkre és iszapkezelésre berendezve.

2. Társas sósfürdőmedence (pezsgőfürdő) 96 m² víztükörrel.

3. Strandfürdő 350 m² vízfelülettel, 104 kabin, 96 öltözőszekrénnyel.

A gyógyberendezések közé sorolhatjuk még a következőket : inhalatórium, gyógymasszázs, ivókúra, fénykezelések, napfürdő, diétáskonyha stb.

Az Erzsébet-gyógyfürdő glaubersós fürdőinek összes forgalma a következő volt :

1933-ban	16.039	személy
1934-ben	23.392	«
1935-ben	27.943	«
1935 első felében	20.158	«

A strandfürdő forgalma évente 14—18.000.

A gyógyfürdőhöz tartozó szállodában és három lakóépületben van 65 szoba 86 ággyal.

Budapesti keserűvíz-vállalatok.

A budai keserűvizek gyógyszerkincsünk értékes részei és felfedeztetésük óta nemzetközi hírnévre tettek szert. Összetételük miatt rendkívül alkalmasak a bélműködés szabályozására, hatásuk kíméletes és még hosszabb használat után sem vezetnek megszokáshoz.

Ezek a keserűvizek nem természetes fakadásúak, hanem ásott kutakban gyülnek össze. Már a keserűvizek keletkezésének magyarázatánál említettem, hogy az egyes keserűvízkutak különböző összetételű vizet tartalmaznak s az összetétel is változik külső körülményektől (csapadékmennyiség, párolgás stb.). Ezért a kutak vizeit előbb nagy medencékben gyüjtik össze és a töltőházba, megfelelő pontos keverés után, már állandó sómennyiséget tartalmazó keserűvíz kerül. A fürdőtörvény is számolt ezekkel a változó lehetőségekkel és ezért nem is ragaszkodik ahhoz, hogy a keserűvizek összetételének a palack címkéjén való feltüntetése kötelező legyen.

A mai Budapest területén ezidőszerint *három* keserűvíz vállalat működik:

1. Apenta-keserűvíz,

amely Budán az Őrmezőn fakad, nagymennyiségű keserűsót és glaubersót tartalmaz ; palackozva kerül forgalomba.

Tulajdonosa az *Apenta r.-t.*

2. Ferenc József-keserűvíz,

amely ugyancsak az Őrmezőn fakad s ugyancsak keserűsót, valamint glaubersót tartalmaz ; szintén palackozva kerül forgalomba.

Tulajdonosa : *Hirschler* Mór.

3. Hunyady János gyógykeserűvíz,

amely Budapest budai oldalának délnyugati részén fakad. A keserűvízkút-terület 80 kat. hold.

A világháború előtt a Hunyadi János keserűvizet úgyszólván az egész világon ismerték. Összetétele több mint 70 év óta állandó. A forrásvizet a

chémia legnagyobb tekintélyei: *Liebig, Frezenius, Bunsen, Ludwig* stb. vegyelemezték. Ezidőszerint a keserűvíztelep közvetlenül a budapesti Pázmány Péter kir. magyar Tudományegyetem Közegészségtani Intézetének állandó felügyelete alatt áll. Az utóbbi időben a gyógykeserűvízből lepárlás útján nyert természetes sók, valamint ezekből a sókból préselt tabletták is forgalomba kerülnek.

Tulajdonosa: *Saxlehner* András cég.

*

1933-ban a *Saxlehner*-cég, a *Hunyadi János* keserűvízforrások tulajdonosa, a fővárosnak ajánlatot tett a vállalat, illetve a keserűvízforrás-telep és az ahhoz tartozó egyéb telkek átadására.

Annakidején *Borvendég* Ferenc alpolgármester tárgyalt ebben az ügyben Saxlehnerékkel és bár elhárította e nagy komplexum megvásárlását, *a dolog mégis nagyon érdekelte* és behatóan foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy mi okozta e világhírű cég exportjának összezsugorodását. *Saxlehnerék* a legnagyobb őszinteséggel tárták fel a helyzetet, okmányokkal igazolták, hogy *a béke éveiben hétmillió pengőre rúgott a keserűvíz exportjuk* és főleg a kereskedelmi szerződések hiányában látták annak okát, hogy forgalmuk külföldi viszonylatban jelentős csökkenést mutatott.

A főváros érdemben nem foglalkozott az ajánlattal, részben, mert nem akart újabb közüzemet létrehozni, másrészt *a tizenkétmillió pengős vételár is visszariasztotta a tárgyalások fonalának a felvételétől.*

Később újabb ajánlatot nyujtottak be *Saxlehnerék*, amelyben már *jelentékenyen csökkentették vállalatuk komplexumának vételárát* és a főváros újból *megfontolás tárgyává tette a vállalat esetleges megvásárlását.* Azonban a döntés Saxlehnerékre kedvezőtlen volt, s így a *város ezúttal sem vásárolta meg a felajánlott keserűvíztelepet.*

C) *Budapest nem kimondott gyógyfürdői és gyógyforrásai.*

Az előző két részben tárgyaltam Budapest gyógyfürdőit és gyógyforrásait, ezúttal foglalkozni kívánok részben azokkal a hévforrásokkal, amelyek az 1929. évi XVI. t.-c. alapján *nem kérték, vagy nem kapták meg a gyógyfürdő jelleget*, továbbá azokkal a fürdőkkel, amelyek nem tartoznak a kifejezetten gyógyfürdők közé. Ezeknek a felsorolására pedig szükség van, mert enélkül a Budapest-fürdővárosról alkotott kép hiányos volna.

*

Mindenekelőtt foglalkozom *a Duna mentén felfakadó alacsonyabb hőfokú hévvizekkel* és a Római-fürdővel, azután a *budai Mária-forrással*, majd a főváros tulajdonában levő, *nem gyógyító hatású, hanem közegészségügyi*,

szociális célú fürdőkkel (népfürdőkkel), végül pedig felsorolom a magántulajdonban levő nem gyógyjellegű nyilvános fürdőket, népfürdőket, strandfürdőket és Dunauszodákat Budapest területén, illetve a közvetlen környéken.

Ki kell emelnem már itt a *Svábhegyi szanatóriumot és annak strandfürdőjét.* A Svábhegy Budapest egyetlen éghajlati gyógyhelyévé van minősítve az 1929. évi XVI. t.-c. alapján. Ez a minősítés annál is inkább figyelemreméltó, mert hiszen a mai csonka Magyarország területén alig egy-két hely kapta meg a fürdőtörvény értelmében az éghajlati gyógyhely jelleget. A Svábhegyen épült szanatórium pedig a fürdő-törvény értelmében *klimatikus gyógyhellyé* van minősítve. A szanatórium északi oldala szubalpin, déli oldala pedig sokkal melegebb éghajlatot biztosít lakóinak. Igen nagy forgalmat bonyolít le a szanatórium *strandfürdője*, amely azonban csupán vízvezetéki vizet használ s a vízmedencét pázsitszőnyeg veszi körül homok helyett.

A Római-fürdővel kapcsolatban megemlítem, hogy a Nova Rt. 1930. év körül nagyszabású beruházásokat kívánt eszközölni a Római-fürdőben, hogy ezáltal annak látogatottságát emelje. Kár, hogy a beruházásokat nem tudták végrehajtani, de — miként már másutt is hangsúlyoztam — véleményem szerint *a Római-fürdő szerepe Budapest-fürdőváros életében a közeljövőben csak növekedhetik*, különösen azóta, amióta a Helyiérdekű Vasutak a székesfőváros tulajdonába mentek át és így a Római-fürdő megközelíthetősége — a székesfőváros közlekedési politikája alakulásának megfelelően — a közeljövőben minden valószínűség szerint javulni fog.

I. A dunamenti alacsonyabb hőfokú hévvizek és a Római-fürdő.

Kétségtelen, hogy nem tartozik a kimondott gyógyfürdők közé a Római fürdő. Mégis kénytelen vagyok bővebben foglalkozni vele, mert viszont nem sorolhatjuk a közönségesvizű strand-uszodák közé sem. Még az 1929. évi XVI. t.-c. alapján is hivatalosan *üdülőhelynek* minősítették a Római-fürdőt. Annál kevésbbé hagyhatnám részletesebb tárgyalás nélkül, mert hiszen Budapest *termális vonalának legészakibb forrásai* tartoznak a Római-fürdő forráscsoportjához, Ezek már — miként említettem — alacsonyabb hőfokúak : 21·5—22·5° C.

Az egyébként rég ismeretes forrásokkal önálló tanulmányban foglalkozott dr. *Frohner* Román 1912-ben »A Budapest-környéki alacsonyabb hőfokú hévvizek rádioaktivitásáról« címen megjelent munkájában. A Római-fürdőről a következőket írja :

»A források a Duna jobb oldalán, a Szentendrei-út mellett feküsznek s nagyobb tavat képeznek. A tó több nyulványt képez. Két levezető csatornával bír, melyek déli irányban ismét egyesülnek és a vasúti töltésnél levő *Krempl*-féle malom gyüjtőmedencéjét táplálják. A tó hossza északdéli irány-

ban 129 méter, legnagyobb szélessége keletnyugati irányban pedig 62 m. E medencében összesen 13 langyos forrás fakad.

Ezeken kívül van egy, mely a tótól kissé távolabb keleti irányban *Bulgár-forrás* néven ismeretes (régi *Gesundheits-Bründl*) és kis medencét alkot, melynek lefolyása szintén déli irányban egyesül a tó levezetőcsatornáival.

Zsigmondy Vilmos szerint a víz a hőforrások felett 2·85 m-rel emeltetett úgy, hogy szintje 11·54 m-rel fekszik a Duna 0-pontja felett. Ugyane szerző szerint azelőtt még legalább két méterrel lehetett magasabb, mint az a római vízvezetéki maradványokból kitűnik. Ebből szerinte arra lehet következtetni: »miszerint azon víztartó szintjének, mely Buda és Óbuda összes forrásait táplálja, legalább is 13·43 m-rel a Duna s eszerint 4·9 m-rel a Lukácsfürdői tó szintje felett kell feküdnie.«

»A Római-fürdő-forráscsoport környékének földtani viszonyaira vonatkozólag érdekes adatokul szolgálnak azon fúrások, — írja *Frohner* — melyeket 1903 tavaszán *a főváros megbízásából Vogler N. mérnök végzett* és mely fúrási szelvények *Ringer* forrástulajdonos úr szíves közlése útján jutottak birtokomba. Ilynemű fúrást ezen környéken *négy helyütt* végeztek, a Duna és a szentendrei h. é. vasút töltése közt elterülő vonalon, a római-fürdő tavától kissé délre.

A fúrlyukak geológiai szelvényét feltüntető táblázat szerint a fúró körülbelül a következő rétegeken haladt át: fekete turján, sárga agyaghomok és kőtörmelékkel, szürke és sárga puha agyag, melyre nagyobb szélességű kavicsréteg következett, keverve éles homokkal és végül kemény agyagmárga. A negyedik fúrlyuknál a Duna 0-pontjától számítva 5·60 méternyi mélységben bazaltkőre akadt a fúró, mely goromba kavicsrétegtől elválasztva, mindjárt a két agyagmárga felett fekszik. A hőrmérsékletmérésekből látható, hogy az utóbbi a Dunától távolodván 14°—17°-ig növekedett. A legmélyebb fúrás 16 méterrel a IV. fúrlyuknál történt, elérvén a kemény kékes agyagmárgát. Ezen fúrási szelvények részletesebb tárgyalására a későbbiekben szándékszom ismét visszatérni.

A források vízbősége *Ringer* forrástulajdonos úr szíves közlései szerint 24 óránkint 40.000—50.000 hl-re tehető. *Zsigmondy* Vilmos felemlíti, hogy *a kerékmalmi római fürdői források* által szolgáltatott és 24 óra alatt a Dunába folyó vízmennyiség 152.000 hl.

Ami a források hőfokát illeti, arra vonatkozólag Zsigmondy 1878-ban a következőket írja: ...»a harmadik csoport forrásai, melyek mostkori lerakódmányokból fakadnak ki, majdnem egyenlő hőfokkal bírnak, a lőpormalmi források középhőfoka ugyanis 26·3°, a kerékmalmi pedig 25° C lévén, de kibugyogásuk pontjain az egyes források 20—26·3° C között váltakoznak.

Hőmérsékletméréseimet három ízben is megismételtem, úgymint 1911. június hónapban, továbbá ugyanez év októberében és végül 1912. január

hónapjában. Ezen mérések eredményeként meg kell említenem, hogy az egyes foréások hőfokát, noha kisebb mértékben, de mégis különbözőnek találtam, a két legszélső adat között 1·35° C különbség lévén. Egy és ugyanazon forrásra nézve a hőmérséklet állandónak bizonyult, noha az egyik mérésemet június hónapban + 28° C-nyi, a januárit pedig —14° C-nyi légköri hőmérséklet mellett végeztem. Az utóbbi mérések, amint az a táblázatból kitűnik, kis különbséget mutatnak fel, ami abban leli magyarázatát, hogy a hőmérő nem volt mindig azonos helyzetben lesüllyeszthető és így a nem foglalt forrásoknál több-kevesebb környezeti vízzel jöhetett érintkezésbe, mely körülmény azután ezen kis különbségeket eredményezte.

Zsigmondy ezen adataira nézve meg kell jegyeznem, hogy *valószínűleg tévedésen alapulhatnak*, mivel elképzelhetőnek nem tartom, hogy a források vize 34 év alatt ily tetemesen veszített volna hőfokából. Ezen föltevésemet bizonyítja, hogy *Szabó* József a »Budapest és környéke geológiai tekintetben« című, 1879-ben megjelent dolgozatában azt mondja, hogy az óbudai és cillaghegyi langyos források átlagos hőmérséklete 20·5° C. Ezt bizonyítja továbbá, hogy Szabó szerint a csillaghegyi forrásokat *Kerner* három hónapon át vizsgálva állandóan 22·75° C-nak találta és azok hőmérséklete ma is körülbelül ugyanannyi. Az én és *Kerner* mérései között mutatkozó 0·25° C-nyi különbséget csak azon körülménynek tulajdonítom, hogy a források kibugyogási helye közvetlenül ma már meg sem közelíthető.«

Ugyancsak *Frohner* analizálta a Római-fürdő tavának a vizét, amely szerinte a következő elemeket tartalmazza :

1000 gramm vízben van :

Ca	=	0·102502 gm
Mg	=	0·044021 «
K	=	0·005679 «
Na	=	0·00795 «
SO^4	=	0·06894 «
SiO^2	=	0·013868 «
Sr, Li	=	nyomokban.

Összes szilárd alkatrészek 0·4061 gm.

Egyúttal megjegyzi még *Frohner*, hogy »gázok a forrásból seholsem törnek elő, a víz színe kékes, tisztán átlátszó. A források valamennyien a tó fenekén fakadnak, kisebb-nagyobb mélyedésekben. Fakadási helyük igen jól látható, mivel az előretörő víz fehéren csillogó mészdara-felhőcskéket hány fel a tó fenekéről. Az egyik közülük, mely egyike a legbővebb vizűeknek, valóságos kis kráterben fekszik, melynek mélysége a víz színétől számítva három méter körül van. A források kiömlésüknél homokot, mészszemcséket és kagylóhéjakat raknak le. A forrás szája körül fekete iszaplerakódásokat észleltem.«

*

Bár földrajzilag már egyáltalában nem tartozik Budapest területéhez, mégis meg kell említenem a *csillaghegyi forráscsoportot, az Árpád-forrás csoportot*, valamint a főváros határán fekvő *kerékmalmi* forrást. Ugyanis az általános geológiai részben már említettem, hogy a Duna mentén haladó termális vonal — *Schafarzik* Ferenc megállapítása szerint — nem végződik a székesfőváros határánál, hanem észak felé távolabb húzódik s az ottani források tulajdonképen ugyancsak összefüggésben vannak a budai hévforrásokkal. Ezekről a *Frohner*-féle tanulmányban a következő olvasható:

Csillaghegyi forráscsoport.

»E források *Békásmegyer község határain belül*, a Csillaghegy tövében fakadnak. Az egyik forrást Csillaghegyi forrás néven üdítővíz céljaira palackolják. Közvetlenül közelében a hegy tövében két forrás fakad és *Árpád-forrás* néven egy régi malom helyében épült uszoda vizét táplálják.

Már 1858-ban *Szabó* József megemlékezik e forrásokról és a mostani Árpád-forrásról a következőket írja: ... »az egyik hely, hol egy mostkori mésztufaképződésnek kell véghezmenni, Óbuda felett a lőpormalom rónája. Ezen a rónán több, a mészhegyekből eredő forrás terül el és ingoványos helyeket képez. Egyike ezen forrásoknak az, mely a békásmegyeri (Krotendorf) csínos malmot hajtja. E víz nummulit-mészből fakad, kijövén egy közel négy öl mélységű kis tavat tölt meg, melyben mennyisége egész éven át egyenlő, valamint hőfoka is. Dr. *Kerner* ezt három hónapig változatlanul 22·75° C-nak találta; ugyancsak szerinte magassága a tenger felett 419·9 párizsi láb.

Ez a víz tiszta, íze földes, vegybontva még nincs, de annyit mondhatni, hogy szénsavas meszet nagy mennyiségben tart feloldva. Ez a malomkerékre rárakódik és annyira meggyűl, hogyha időnkint nem tisztítanák, a kerék végkép akadályozva lenne forgásában. Minden négy-öt évben lefeszítenek a lapátokról egypár újjnyi tufakérget, melyet a víz ily rövid ideig tartó érintkezés alatt rak reá. A víz a mésztartalom legnagyobb részével tovasiet s azt mindenesetre elbocsátja magától, az ingoványos rónán tufaréteget képezvén.

A csillaghegyi forrás fakadási helye emlékkővel elzárt, mesterségesen foglalt medencében van. *Ezen forrást állítólag már a régi rómaiak is ismerték* és ivóvizül használva a közeli Aquincumba vezették.

A forrás medencéjét vascső köti össze a tőle néhány méternyire levő gyüjtőaknával, ahonnan a vizet palackolás céljaira egy magasabb tartályba szivattyúzzák. Régebben, mielőtt ezen forrás becsét megismerték volna, úgy látszik kertek öntözésére használták, amint az a következő feljegyzésből kitűnik: Békásmegyeren a malom mellett van egy forrás, melynek vizét egy kertbe vezetik öntözésre.

A forrás vizét dr. *Szilágyi* Gyula 1906-ban vegyelemezte és szerinte a forrás vizének összetétele a következő:

1000 gramm vízben van:

KCl	=	0·0156 gm
NaCl	=	0·0258 «
Na_2SO_4	=	0·1509 «
$NaHCO_3$	=	0·00118 «
$Ca\ (HCO_3)_2$	=	0·3402 «
$Mg\ (HCO_3)_2$	=	0·2102 «
$Fe\ (HCO_3)_2$	=	0·0222 «
SiO_2	=	0·0176 «
Az oldott sók összege	=	**0·7943** gm
Szabad széndioxid CO_2	=	0·1769 «

A forrás hőmérséklete közvetlenül a kibugyogás helyén 20° C, a mellette levő gyüjtőaknában pedig 17·8° C.

Gázok fejlődése itt sem volt észlelhető, sőt a forrás kibugyogása sem látható, mert ez csöndesen szivódik át egy homokrétegen.

Az Árpád-forráscsoport.

E forráscsoport két forrásból áll, melyek közül az egyik az uszoda északnyugati oldalán, a hegy tövében fakad, míg a másik az uszoda délkeleti részén, a kaviccsal fedett medence fenekén tör elő. Egyikhez sem lehetett közvetlenül hozzáférni, mivel a domboldalból fakadót nagy kőtömbökkel torlaszolták el, a másik pedig az ottaniak állítása szerint hat méternyire a kavicsréteg alatt fakad. A csatorna pedig, melyet a forrás magának ezen takarón keresztül tört, beiszaposodott és betemetődött úgy, hogy csak három méternyire tudtam egy vasrúd segélyével közeledni a fakadás helyéhez. E forrás helyén körülbelül öt négyzetméternyi területen mindenütt gázelőtöréseket észleltem. A másik forrás gázokat nem hozott napvilágra. Az ottaniak állítása szerint az uszoda medencéjében a domboldal mentén azelőtt még számos forrás fakadt, de ezeket az uszoda tatarozása közben cementfallal zárták el úgy, hogy előtörési helyüket megtalálni nem sikerült.

A források hőfokát 22·5° C-nak találtam. *Rádiumaktivitása* ezen két forrásnak merőben igen különböző volt, mert míg a domboldalból fakadó és gázokat nem tartalmazó forrásvíz literenkint 0·3339 milligr. Ra. sec. tartalommal bírt, addig a fenékről előtörő és gázokat magával ragadó forrás 0·0222 milligr. Ra. sec. tartalmú rádiumaktivitást mutatott fel. Hogy a kavics között fakadó forrás kisebb rádiumaktivitással bír, ez abban leli magyarázatát, hogy a forrásból egyszersmind gázok is törnek elő, mely gázok tudvalevőleg az emanációt magukkal ragadják és így a vizsgálatnak alávetett víz csak csekély

mértékben tartalmazhatta az utóbbit. Ez év januárjában sikerült ezen gázokból egy litert üvegtekében összegyüjtenem, melyet azután rádiumaktiv vizsgálatnak vetettem alá és ekkor kitűnt, hogy *az emanácio legnagyobb része tényleg* a gázokban volt, mivel ezen gáz rádiumaktivitása 0·2909 Ra. sec.-nak felelt meg.

Kerékmalmi forrás.

A Vörösvári-út mentén, közvetlenül a főváros határán fekszik; egy forrása van, mely egy 4—5 méter mély és körülbelül ilyen széles és hosszú gyüjtőmedence fenekén fakad. Vizét malom hajtására használják. Eme forrás is régen ismeretes, ami a következő feljegyzésből tűnik ki ». . . kerékkorcsma a vörösvári út mentén, falazott medencéből fakad. Egy malmot hajt. Hőfoka 20—22° C. A szilárd részek összege (100.000 részben) 48—63 gr. Hőmérsékletét 20° C-nak találtam, rádiumaktivitása pedig, amint a táblázatból kivehető, igen csekély.«

*

Frohner Román érdekes közlései tehát szintén igazolják, hogy az északi alacsonyabb hőfokú hévvizek kihasználása ugyancsak hozzátartozik Budapest fürdőváros tudatos fürdőpolitikai programmjához s így nem lehet ezeket a forrásokat egyszerűen a tisztasági strandfürdők csoportjába sorolni.

De megerősíti ezt a véleményemet egy másik szakértőnek a tanulmánya is.

Ugyanis a Hidrológiai Közlöny 1932. évi kötetében dr. *Schreier* Ferenc foglalkozott *a Római-fürdő forrásaival* és azokról az »Adatok a Buda-pilisi hegység Nagykevély hegycsoportjának hidrológiai viszonyaihoz« címen értekezést irt.

Schreier az általa tárgyalt hegycsoportot földtani felépítésben a felsőtriász képződményekre települt eocén és oligocén képződményekre vezeti vissza. Ezeket azonban nagyrészben szemünk elől eltakarja a negyedkori kavics, homok, lősz és különböző mállási produktumok. Vízrekesztőként pedig a kiscelli agyag és különböző márgarétegek szerepelnek.

Schreier a székesfőváros határán kívül eső békásmegyeri Kálváriadombon levő Attila-fürdőnél és a csillaghegyi Árpád-fürdő közelében a talajvíznek erősen a felszín alá való sülyedését állapította meg.

A langyos hévforrások közelében fekvő kutak hőmérséklete erős ingadozásoknak van alávetve.

Schafarzik Ferenc az »Északi langyos források« külön csoportjába sorolja az óbudai Kerékcsárda-forrást, a római forrást, a tavat a Római-fürdőnél, továbbá az Árpád-fürdő forrásait Csillaghegyen és az Attila-forrást Békásmegyeren. Ilymódon Schafarzik — miként azt már említettem — *a budai dunamenti termális vonalat kitágítja a székesfőváros határán túlra is.*

Ezek a hévvizek ugyancsak a geológiai kialakulás folyamán húzódtak vissza a mai úgynevezett termális vonalra.

Hajdanában ezek a hévforrások is nemcsak a mai peremi törésvonalon haladtak, hanem, ugyancsak Schafarzik tanulmánya szerint, (»Visszapillantás a budai hévforrások fejlődéstörténetére.«) *mint poszt*-vulkánikus jelenségek törtek fel az apróra összetöredezett hegységben. A hévvizek kialakulásában nemcsak meteorikus eredetű vizek játszanak szerepet, hanem az úgynevezett juvenilis-vizek is, amit bizonyít az, hogy lithium és kénhidrogen is található bennük.

*

Schreier a következőket közli ezekről a vizekről:

»A területünkön fakadó langyosvizű forrásokat valószínűleg már az ősember is felkereste, hiszen nyomait megtaláljuk a szomszédos hegyekben. A kelták első településéről, Ak-ink-ről már van tudomásunk, melyre a Kr. u. I. század végén a rómaiak Aquincumja települt. A rómaiak, ahol csak tehették, a melegvizek közelében telepedtek le, ahol pompás köz- és magánfürdőket létesítettek, sőt a vizet az Árpád- és Római-forrásoktól bevezették a mai Óbuda helyére is, egy 2300 m hosszú, szigorúan déli irányú aquaeductussal.

Attila pogány csapatai után a magyarok első keresztény temploma és később a keresztesvitézek első zárdája is ezen a vidéken épült. Területünk forrásai úgy, mint a többi budai forrás, mindig az állam tulajdonát képezte és csak a török uralom bukása után került magánosok birtokába.

Területünk sziklaforrásai három körletben törnek fel, a Római-fürdő, a csillaghegyi Árpád-fürdő és a békásmegyeri Attila-fürdő rendeződtek be ezeken a pontokon. Ezeket a fürdőket a helyi és budapesti lakosság tömegesen keresi fel, mint üdülő- és szórakozóhelyet, *de mint komoly gyógyhelyet is. Gyógyhatásukat nemcsak a fizikai és kémiai sajátságuk igazolja, hanem — ami igen fontos — a hosszú tapasztalat is. Gyógyhatásuk belső ivókúránál, de még inkább külsőleg, fürdők alakjában jelentkezik.* Ezeknél a földes-meszes, rádiumtartalmú hévvizeknél az oldott ásványi alkatrészek, a gázok és a víz hőfoka külön-külön és együttesen fejtik ki gyógyhatásukat. *Frohner* Román táblázatos összeállítással igazolja, hogy vizeink rádiumemanáció tartalma alapján *a leghíresebb külföldi forrásokkal is felveszik a versenyt.* (Teplitz, Schönau, Goldenegg, Fischau stb.) Hurutos és csúzos bántalmaknál, lobos izzadmányoknál, bőrbajoknál sikeresen alkalmazzák. A fürdőidény május elejétől október elejéig tart.

A Római-Fürdő Részvénytársaság a *Ringer*-család birtokát képezi, a Szentendrei országút mentén, közel 20.000 m² területen. Számos apró forrása egy tómedencét tölt meg, melynek fenekén a források bugyborékolva, apró kráterekből törnek fel az iszapon keresztül. *Vagy 20 ilyen kisebb-nagyobb*

forrást lehet így összeszámolni, kitisztítva, foglalva azonban egyik sincs s így a kisebb források feltörési helye változik. Frohner Román 13 forrást sorol fel.

A tó felszíne a Duna 0-pontja (96·69 m. t. sz. f.) felett 11·54 m-re fekszik. A tó két egymást keresztező hegyszerkezeti törésvonal felett áll, hossza északdéli irányban 129 m, kelet-nyugati irányban 62 m, a víz mélysége 1·20—3 m között változik. A tó fenekét kénes mésztufa, úgynevezett kénmáj fedi. Az egész medence három óra alatt telik meg vízzel, amiből napi vízmennyiségét 15—16 millió literre becsülik, Szabó József szerint azonban 1877-ben napi vízmennyisége csak 10 millió liter lenne.

A források hőmérséklete 21·5—22·75° C között változik. A 22° C hőmérsékletnél melegebb hévvizek rádióaktivitása átlag 0·30 milligr. Ra. sec. az ennél hidegebbek már kevesebbet tartalmaznak A rádiumemanáció-tartalom 0·1674 és 0·5016 miligr. Ra. sec. között ingadozik. A víz elektromos ellenállása 443·5—451·75 Ohm².

A tó vizét *Frohner* Román vette kémiai analizis alá 1911-ben, a következő eredménnyel :

1000 gramm vízben van :

Ca	= 0·10250	grm
K	= 0·00567	«
Na	= 0·00795	«
SO_4	= 0·06894	«
SiO_2	= 0·01386	
SrLi	= nyomok	
Mg	= 0·04402	«

A Római-fürdő gázanalizését gyüjtötte : dr. *Rozlozsnik* Pál főgeológus. Vegyelemezte 1932. évi november hó 11-én *Szelényi* Tibor. A gáz nem ég, de lángba tartva fellobban.

Összes szilárd alkatrész 0·4061 g. A hidrokarbonát (HCO_3) mennyisége nincs meghatározva, a szilárd alkatrészek mennyisége után ítélve 15—0·16 gramm lehet.

A források vizét a tó fölé épített uszodában használják. *A fürdő berendezése nagyon szegényes, a minimális forgalmat is alig tudja kielégíteni.* Mindössze 85 fakabin áll a fürdőzők rendelkezésére, pedig tiszta vize és ligetes környezete miatt kedvelt fürdőhely. A mai felszerelés csak a helyi szükségletnek felel meg. Elegendő, tiszta vízmennyisége miatt már Buda vízellátásával kapcsolatban is szóba került, már régóta tervbe vették egy nagyobb fürdő létesítését is, a kivitel azonban húzódik.

Hivatalosan gyógyvíznek nincs minősítve, külön védőterülete sincs. A terület tulajdonképen beleesik a Szent Margitsziget gyógyforrásainak külső védőterületébe.

A tó vizét két zsilipezett csatorna vezeti le, egyrészt az Aranyárokba, másrészt közvetlenül a Dunába. Ennek a csatornának a vize hajtotta régebben a három híres lőpormalmot, a Krempel-, Klingelmaier- és Illés-féle malmokat. A tóvizétől alig 30 lépésnyire egy különálló kis forrás bugyog fel, mely *Bulgár-forrás, vagy Gesundheits-Bründl* néven ismeretes. Vize a tó csatornáival egyesülve folyik le.

1903. tavaszán a Székesfőváros megbízásából *Vogler* N. mérnök öt, egyenkint 12—16 m-es fúrást mélyesztett a források közelében, keletnyugati vonalon, a Dunától a Szentendrei-útig. A fúró mindenütt a holocén mocsári agyagok alatt, a pleisztocén dunahordalékon haladt keresztül és befutott a kiscelli agyagba. A fúrólyukakban mért talajvíz hőmérséklete a Dunától távolodva és a forrásokhoz közeledve 14° C-ról felemelkedett 17° C-ig a szétszivárgó hévvíz felmelegítő hatását igazolva. A fúrások részletes szelvényét Frohner Román publikálta, ezek alapján szerkesztettem meg a Római-fürdő környékének földtani szelvényét.

A Csillaghegyi Árpád-fürdő Részvénytársaság strandfürdője *Gerő* Árpád tulajdonát képezi. Ez területünknek legmodernebben berendezett strandfürdője, 58.000 m² területen.

Szabó József már 1858-ban megemlékszik ezekről a forrásokról. Akkor a kifolyó víz egy kis 1·3 m mély tóban gyült össze, melynek hőfoka *Kerner* három hónapi mérése szerint 22·75° C volt. A lefolyó víz egy kis malmot hajtott, amit egy egyszerű fürdőmedencében fogtak fel.

1919-ben a régi falazott medence helyett három nagy betonmedencét építettek, a kavicsrétegben szétfolyó és részben eldugult forrásokat kitisztították, foglalták. *Itt épült Magyarország első hullámfürdője.* Vizét palackozva és szénsavval telítve, mint üdítővizet is forgalomba hozzák.

A vízmennyiséget *öt forrás* szolgáltatja. Az 1858-ban fennállott »Országos Építészeti Igazgatóság« becslése szerint napi vízhozama öt millió liter volt. *Szabó* József itt csak napi 2,100.000 litert becsült. Gerő Árpád fürdőigazgató szerint az I. sz. kesonba foglalt forrás vízhozama percenkint 2300 liter, a 2. sz. forrás az 1929. év tavaszán létesült fúrás 0·80 m-ben 1500 liter percenkinti vízhozammal, az 5. sz. forrásé, melyet az ásványvízüzemnél használnak 200 liter vizet szolgáltat percenkint, míg a 3. sz. Csillaghegyi-forrás és a 4. sz. Attila-forrás vizét jelenleg nem használják fel.

1929. évi augusztusában az 1. sz. Keson-forrás hőmérsékletét 22·5° C-nak mértem, a napi maximális hőingadozása 0·4° C. Jelenleg csak ennek a forrásnak a vizét emelik át villanyerővel a medencébe. Az egyes medencékbe 800, 1000, illetve 1500 m³ vizet szoktak leereszteni, melynek hőmérséklete 17·8° C. Egyszerre 15.000 ember fér el ebben a strandfürdőben, 750 fürdőkabin és 1300 szekrény áll a közönség rendelkezésére, saját vízvezetékkel és szállodával rendelkezik.

A fent nevezett öt forrás közül kettő (az Árpád-források) a nagy fürdőmedence két oldalán fakad. A keleti forrást *Zsigmondy* Béla mérnök szakszerűen kesonba foglalta, a nyugati azonban csak provizorikusan foglalt körülbelül 3×3 méteres deszkázott aknával. Ezen a két forráson kívül a fürdőmedence fenekén még számos apróbb forrás volt észlelhető, a források kitisztításával azonban ezek is a forrásokba koncentrálódtak.

Ugyancsak *Zsigmondy* Béla vezette az 1929. év tavaszán létesült új fúrási munkálatokat, amikor 109·90 m mélységig hatoltak le a dachstein-mészkőig.

Az üdítővíznek használt »Csillaghegyi forrás« vizét *Szilágyi* Gyula vizsgálta 1906-ban, aki a következőket találta:

1000 gramm vízben van:

KCl	= 0·0156	gm
NACl	= 0·0258	«
Na_2SO_4	= 0·1509	«
$NaHCO_3$	= 0·00128	«
$Ca\ (HCO_3)_2$	= 0·3402	«
$Mg\ (HCO_3)_2$	= 0·2102	«
$Fe\ (HCO_3)_2$	= 0·0222	«
SiO_2	= 0·0176	«
Oldott sók összege	= **0·7943**	gm
Szabad szénsav	= 0·1769	«

Ebből az analizisből számítva az iónok a következőkép oszlanak meg:

Aniónok:		Milli mol.	Milligramm egyenérték	Milligramm egyenérték %
Cl	0·0230 gm	0·649	0·649	6·42
SO_4	0·1020 «	1·062	2·124	21·02
HCO_3	0·4474 «	7·333	7·333	71·56
				100·00
Kationok:				
K	0·0082 grm	0·209	0·209	2·07
Na	0·0594 «	2·577	2·577	25·48
Ca	0·0841 «	2·097	4·194	41·52
Mg	0·0350 «	1·437	2·874	28·45
Fe	0·0070 «	0·125	0·125	2·48
				100·00

A víz rádiumemanáció tartalma *Frohner* Román szerint 0·1674—0·5016 milligramm Rac. sec.

Az új fúrásból fakadó vizet dr. *Emszt* Kálmán vetette kémiai analizis alá a következő eredménnyel:

Kationok		1000 gramm vízben van Milli mol.	Millival	Millival. %
K	0·0016 grm	0·041	0·041	0·45
Na	0·0155 «	0·675	0·675	7·49
Li	nyomok			
Ca	0·0997 grm	2·488	4·976	55·22
Mg	0·0404 «	1·660	3·320	36·84
			9·012	**100·00**
Aniónok:				
Cl	0·0093 grm	0·262	0·262	2·91
HCO_3	0·4661 «	7·641	7·642	84·80
Br	Nyomok			
SO_2	0·0553 grm	0·554	1·108	12·29
$H^2S_2O_3$	0·0172 «			
			9·012	**100·00**
összesen	0·7031 grm	13·543		
szabad CO^2	0·1221	0·276		
Összesen	**0·8252** grm	**13·819**		

A forrás hőmérséklete 23·2° C a kifolyásnál.

A forrás hőmérséklete 96 m mélységben 23·50° C. Ugyanakkor a levegő hőmérséklete 16° C. A víz fajsúlya 1·0005, 25° C-nál. A víz elektromos vezetőképessége 18° C-nál 0·00065 cm. A vízben oldott anyagok ozmózis nyomása 0·32 Atm. Fagyáspontcsökkenése 0·027° C. Vízmennyiség 600 liter percenkint.

Az »*Árpád-forrás*« kémiai összetételét *Hankó* Vilmos vizsgálta 1922-ben a következő eredménnyel:

Kationok:		1000 gramm vízben van: Milli mol	Millival.	Millival. %
Ca	0·09647 gm	2·408	4·816	52·79
Mg	0·04183 «	1·719	3·438	37·69
Na	0·01530 «	0·665	0·665	7·29
K	0·00214 «	0·055	0·55	0·61
Fe	0·00143 «	0·025	0·050	0·55
Sr	0·00182 «	0·021	0·042	0·46
Mn	0·00036 «	0·006	0·012	0·13
Al	0·00022 «	0·009	0·027	0·29
Li	0·00012 «	0·017	0·017	0·19
				100·00
Aniónok:				
HCO_3	0·45971 gm	7·536	7·536	82·13
SO_4	0·05469 «	0·579	1·158	12·52
Cl	0·01775 «	0·501	0·501	5·35
H_2SiO_3	0·01061 «	—	—	—
				100·00

Szabad CO_2 = 0·22823 gm.
Kimutatható volt még Ba és HSO_4 ión.
Mőmérséklet 23° C.

Radiumemanáció-tartalma *Frohner* Román szerint 0·3339—0·0222 milligramm Ra. se. közé esik.«

*

Látjuk, tehát, hogy a fúrás lényegében ugyanazt a víztartó medencét csapolja meg, amiből a többi forrás is fakad és úgy hőmérséklete, mint kémiai összetétele alig mutat valami eltérést. 1906., 1922. és 1929. évekből áll kémiai analizis rendelkezésünkre, melyek szintén azt mutatják, hogy ezek a forráscsoportok sem időbeli, sem térbeli változást nem szenvedtek.

Dalmady Zoltán 1922. évi orvosi véleményében — amelyet a gyógyfürdőnek minősítés céljából szerkesztett — oda nyilatkozott, hogy *a geológiai előfordulás és kémiai összetétel alapján a gyógyítás céljait eredményesen szolgálhatja, de palackozva legfeljebb mint »üdítővíz« kerülhet forgalomba.* »Ily természetű vizet fürdőkúrák alakjában csúzos, köszvényes betegségben szenvedők, valamint idegbajosak, idegesek, astheniások sikeresen szokták használni, minek tanubizonysága az, hogy a hasonló összetételű és természetű források mellett *úgy itthon, mint a külföldön, gyógyfürdőnek minősített telepek alakultak.*«

*

A harmadik fürdőtelep a *békásmegyeri Attila-strandfürdő*, a régi *Bründl*, tulajdonosa a *Zuhrmühl* család. Ezt a fürdőt csak 1920-ban létesítették, vizét régebben öntözésre, majd mosódában használták. A víz az orbitoidás mészkő hasadékaiból fakad és talán 260 m mélységből, a kiscelli agyag vetősíkján tör a felszínre. *Schafarzik* Ferenc mérése szerint napi 939.600 liter a víz mennyisége, a rossz foglalás és elszivárgás miatt azonban valamivel többre számíthatunk. Hőfoka 18—19° C között ingadozik. A forrás a felszín alatt 60 cm-ig el lett csövezve és innen dinamóval emelik át a vizet a két fürdőmedencébe. A forrás foglalása még csak provizórikus. Az egyszerűen berendezett strandfürdőben 40 kabin áll rendelkezésre, ami a helyi szükségletet sem fedezi. Lefolyó vizét a szomszédos téglagyár üzeme is használja.

*

Ugyancsak *Schreier* tanulmányában olvassuk, hogy az említett melegforrásokon kívül ezen a területen még nagy vízenergia is rejlik a föld belsejében, amely részint mint melegtermelő energiatartalék, részint mint gyógyvíz jöhetne számításba.

Újabb vízcsapolás szempontjából Schreier a feltűnően alacsony csillaghegyi *geothermikus gradiensre* utalt, amely C°-kint 5·61 m és így azt említi, hogy »szerencsésen telepített 300—400 m mélységű mélyesztett fúrással 50—60° C hőmérsékű hővízmennyiségre is lehet számítani, ami nemcsak fürdőcélokra szolgálhat, hanem mint energiaforrás és fűtőerő is számításba jöhet.«

*

A fent említett óbudai langyos hőmérsékű vizek közül még csupán *a római fürdővel* kívánok részletesebben foglalkozni, mert ez fekszik a székesfőváros határán belül.

A Római-fürdőről dr. *Gerlóczy* Gyula és dr. *Dulácska* Géza 1879-ben megjelent monográfiájában *még egyáltalában nem találunk semmiféle említést*, sőt a Fővárosi Statisztikai Hivatalnak ugyanebből az évből származó és ebben a tanulmányban közzétett fürdőstatisztikájában sem szerepel semmiféle adat.

Ellenben dr. *Gerlóczy* Zsigmond és dr. *Hankó* Vilmos »Budapest fürdői és ásványvizei« című, 1891-ben megjelent tanulmányában már a következőket találjuk :

»Budától nem messze, az aquincumi ásatások területére esik a Római-fürdő. Mai elnevezésével tulajdonképen nem egyéb, mint *természetes forrásvízzel ellátott uszófürdő.*«

A történeti megjegyzések után a fürdők akkori állapotáról a következőket olvassuk :

»A régi római fürdőket meleg vízzel ellátó úgynevezett »öt forrástó« a fürdőtelep nagy árnyékos parkjának közepén fekszik, s mintegy másfél holdnyi területet foglal el. A forrástó fenekén 15—20 nagyobb tölcsér látható, amelyekből a kristálytiszta forrásvíz nagy bőséggel buzog föl. Az összes források megközelítő számítások szerint naponta mintegy 160.000 hektoliter vizet adnak. A forrástóban összegyülemlett víz zsilipen keresztül 12 méter átmérőjű vizikerékre esve, egy öt lóerejű dinamógépet hoz mozgásba, amellyel 5000 normálgyertya erősségű villamos fényt állítanak elő. Ilyen módon esténkint az egész fürdőtelep elektromos fényárban úszik.

A forrás vize 22° R hőmérsékletű. Pontos vegyi elemzés alá még nem vették ; *Lengyel* Béla egyetemi tanár vizsgálata szerint a forrás vize legközelebb áll a Császárfürdő és Lukács-fürdő vizéhez.

A Római-fürdő tulajdonképen két uszófürdőből áll, külön osztályokkal nők és férfiak számára. A két uszófürdő magában a forrástóban van ; a víz a tó fenekétől földszínéig folytonos áramlásban lévén, s a tó állandó kifolyással birván, vize mindig kristálytiszta, mint a tószéli virág kelyhén rengő harmatcsepp. Az uszodák fenekén természetes fekete iszap van.

A telep ezidőszerint lakásokkal kellőleg ellátva még nincsen. Van ugyan a park közepén egy emeletes nagy épület, amelyben az éttermek és pihenő helyiségek vannak elhelyezve, mégis az állandó nyári lakások vagy fürdőszálloda hiánya fölötte érezhető. E bajon a fürdő tulajdonosa *Ringer* Jakab már a közel jövőben segíteni fog, amennyiben lépéseket tett aziránt, hogy a római-fürdő telepéből nyaralók építésére alkalmas területek hasíttassanak ki.

Ha e terve sikerül, akkor a római-fürdő a főváros pompás nyaraló helyévé válhatik, s a forrás megint szolgálna ugyanúgy a budapestieknek, mint évszázadokkal ezelőtt Aquincum lakóinak. Remélhető, hogy az illetékes körök figyelmét sem fogja kikerülni ezen a főváros közvetlen közelségében fekvő és úgy fekvésénél, mint kiváló gyógyító hatású vizénél fogva nagybecsű fürdőtelep.

Ami a fürdővíz használatát illeti, az nem csupán mint kellemes hőmérsékletű uszodavíz jöhet tekintetbe, hanem kémiai összetételénél fogva sikerrel használható mindazon betegségeknél, amelyeknél a Császárfürdő és Lukácsfürdő gyógyvizei kitűnő hatásúaknak bizonyultak. Így nevezetesen hurutos és csúzos bántalmaknál, lobos izzadmányoknál, bőrbajoknál stb.

Az uszodában fürdésért személyenkint 20 krajcárt fizetnek. *A helyi érdekű vasút óbudai állomásán váltott menettérti jegy fürdőjeggyel egybekötve csak 30 krajcárba kerül.*

A közlekedés a szentendrei helyiérdekű vasúttal történik, mely az óbudai főtérről naponta többször indul s alig 20 perc alatt ér a Római-fürdő állomáshoz.«

*

Dr. *Kunszt* János »A mai Magyarország ásványvizei, fürdői és üdülőtelepei« címen 1928-ban megjelent munkájában az északi langyos hévvíz forrásokról a következőket olvassuk:

»A főváros és Békásmegyer község közt sok langyosvizű hévvízforrás fakad. Régebben az volt a felfogás, hogy azért langyosak, mert sok talajvízzel keveredtek, különben olyan volna a hőfokuk, mint a fővárosi meleg hévizeké. Az újabb vizsgálatok szerint ez téves következtetés volt, mert *nemhogy őket hűtenék le a talajvizek*, hanem, amint a források szomszédságában eszközölt próbafúrások mutatják, a *hévvízforrások vize melegíti fel kisfokban a talajvizeket.* Langyos hőmérsékletüknek oka az, hogy nem fakadnak oly mélyből, mint a fővárosi források. Több szintből fakadnak, amit bizonyít, hogy egymáshoz közel fakadó források közt elég nagy hőmérsékkülönbségek mutatkoznak. Ez különben a fővárosi forrásoknál is tapasztalható, úgy a Lukács-, mint a Császárfürdőnek vannak forró s langyos forrásai, melyek egymás mellett fakadnak.«

A Római-fürdőről Kunszt a következőket írja:

»A Duna jobbpartján, a Szentendre felé vezető út mentén, közel Aquincumhoz fekszik. 13 forrása tavat alkot, a Bulgár-forrás (Bründl) pedig a tavon kívül fakad. Napi vízbőségük 4,000.000 liter, hőmérsékletük 21·5—22·75° C.

A HCO_2 mennyisége nincs meghatározva, a szilárd alkatrészek mennyisége után ítélve 0·15—0·16 gm lehet. *Egyszerű hévíz.* Vizét a tó fölé épített uszodában használják.«

Az Országos Balneológiai Egyesület 1935. évi fürdőismertetőjében a Római-fürdőről csupán a következőket olvassuk:

»A Szentendre felé vezető út mentén ősi parkban, Aquincum közvetlen szomszédságában fekszik. Budapest—Pálffy-térről a HÉV-vel, vagy hajóval érhető el.

13 hévvízforrása van. Hőmérsékletük 22—26° C, napi vízmennyiségük 18.000 m³. *A mészhidrokarbonátos hévvizek közé tartoznak.*

A hévvízforrások vize tóban gyűlik össze s ide van építve az uszoda (160 kabin, 200 vetköző). Étterem. Tulajdonosa: Római-Fürdő Rt.«

Az Országos Magyar Weekend Egyesület kiadásában megjelent »Az utas könyve« a római-fürdőről ezt tartalmazza: »a Duna jobbpartján a Szentendre felé vezető út mentén fekszik. Pálffy-térről induló helyiérdekű villamossal 25 perc alatt érhető el, Rákospalota—Újpestről pedig a sűrű időközökben induló MÁV szerelvényeken. Hajóállomása 15 percre van. Termálvizes tavában, mely árnyas ligetben fekszik, uszoda van berendezve. Kedvelt kiránduló s nyaralóhely, vendéglővel.«

II. A budai Mária-forrás és egyéb budapesti források. Néhány szó a pesterzsébeti jódos-sósforrásról.

Az elismert gyógyfürdők és a langyos hévforrásokkal táplált római-fürdő után foglalkozni kívánok még azokkal a fürdőkkel, amelyek — bár nem kifejezetten gyógyítóerejüek — *mégis hozzájárulnak Budapest-fürdőváros jellegének kidomborításához.*

Természetesen részletesebben már nem kívánok ezekkel foglalkozni, csupán felemlítem, a rendelkezésre álló statisztikai adatokkal együtt.

*

Mielőtt azonban ezekre a fürdőkre rátérnék, a kevésbbé ismert budai források között meg kell emlékeznem a *budai Mária-forrásról is*, amely ugyanannak a dr. *Reiner* Ede orvosnak a tulajdonát képezi, aki a »Budapest-fürdőváros« jelszót a székesfőváros törvényhatósági közgyűlésén a köztudatba belevitte.

Dr. *Reiner* Ede a XVII. Országos Balneológiai Kongresszuson számolt be a budai Mária forrás történetéről és gyógyhatásáról, s a víznek alkáli-nitrát tartalmáról. Előadta, hogy *már régen keresett olyan forrást a budai területen, amely átmeneti forrásnak legyen tekinthető a keserűvizek felé s így pótolhassa a marienbadi vizeket.* A közgyűlésen elhangzott felszólalása után a forrás-tulajdonosok tömegesen keresték fel őt és egy *Felber* nevezetű óbudai polgár is jelentkezett nála dr. *Hankó* Vilmos tanár analizisével. Dr. *Reiner* Ede ki is ment a III. ker., Ürömi-utca 56. számú házhoz, amelynek pincéjében egy forrásból, illetőleg kútból vizet merített.

Még aznap írt dr. *Müller* Kálmán egyetemi tanár, kórházigazgatónak arról, hogy Budán a Szemlőhegy tövében a marienbadi Kreuzbrunnhoz hasonló forrást talált és kérte, hogy az ásványvizet a kórházban próbáltassa ki. Müller tanár felkérte dr. *Ángyán* Béla egyetemi tanárt a kisérletezésre, aki a Szent Rókus-kórházban osztályos orvos volt. Utána dr. *Bókay* János

egyetemi tanár is kipróbálta az ásványvizet, a Stefánia gyermekkórházban, dr. *Friedrich* Vilmos a munkásbetegpénztár beteg anyagán; dr. *Tauszk* Ferenc egyetemi tanár pedig a székesfőváros jobbparti szegényházában.

1901-ben a Budai Mária-forrás vizét *Láng* Miksa műegyetemi tanársegéd analizálta s az elemzés eredménye szerint a Than-féle osztályozás alapján *a szulfátos savanyú vizek csoportjába tartozó forrásnak ismerték el*, amely csoportba a *franzensbadi* és *marienbadi* vizek is tartoznak. Dr. *Hankó* Vilmos egyetemi tanár 1902-ben a Mária forrásvizet újra analizálta és a következő eredményeket találta:

1000 gramm vízben talált:

Magnesium sulfat	1·9140 gm	Mangán bicarbonát	0·0022 gm
Natriumsulfat	0·5555 «	Lithiumchlorid	0·0006 «
Natriumchlorid	1·0625 «	Aluminiumoxid	0·0111 «
Natriumbicarbonat	0·3440 «	Kovasav	0·0195 «
Calciumbicarbonat	0·8590 «	Vas	nyomok
Calciumchlorid	1·4319 «	Szilárd részek összege	**6·3286** gm
Káliumchlorid	0·1283 «	Szabad széndioxid	152·3 cc.

A forrás a belügyminisztertől megkapta a gyógyforrás-jelleget is.

Időközben a Budai Mária-forrás gazdát cserélt és több évi tárgyalás után dr. *Reiner* Ede megvásárolta családtagjai segítségével, nehogy az általa oly kitűnőnek bizonyult forrás vize a Sárosfürdőéhez hasonlóan a Dunafolyam hullámsírjába vesszen. A gyógyforrást a zárt levegőjű pincéből az udvarra telepítették ki, *Schafarzik* Ferenc műegyetemi tanár szakvéleménye alapján és ellenőrzése mellett. 1906. június 9-én a III. ker. elöljáróság — a vegyészeti és bakteriológiai intézet véleménye alapján — a víznek forgalomba való hozatalát engedélyezte és június 28-án dr. *Fülepp* Kálmán főpolgármester számos országgyűlési képviselő és más előkelő közönség jelenlétében ünnepélyesen fel is avatta.

A Budai Mária-forrás nátrium-nitrátot tartalmaz, amelyhez hasonlót addig csak külföldi vizekben találtak, hazai ásványvizekben még nem, jóllehet a nátrium-nitrát kitűnő gyógyértékét az orvosok igen jól ismerik. A budapesti orvosprofesszorok és igen sok magánorvos is adott a Mária forrásról orvosi véleményt, amelyet dr. *Reiner* Ede fentemlített előadásában ugyancsak ismertetett.

*

Azok az ásványos források, különösen hévforrások, amelyekről eddig szóltam, egyáltalában nem merítik ki Budapest ásványvízkincseinek *teljes ismeretét*. Kétségtelen, hogy a székesfőváros területén a multban igen sok helyen akadtak olyan forrásvízkincsekre, amelyeket azóta elfelejtettek. Ma is gyakran előfordul, hogy építkezésnél, csatornázásnál *hévforrások* buzognak fel a földből. Természetesen ezeknek a forrásoknak a jelentkezése legtöbbször

csak bosszuságot okoz, különösen a magánépíttetőknek és igyekeznek sietve betömni azokat, mert megzavarja eredeti tervük keresztülvitelét, vagy pedig vegyi alkotórészeik romboló hatása miatt kénytelenek más, ellentállóbb anyagot használni.

Igen érdekes összeállítást olvashatunk ezekről a forrásokról dr. *Englánderné Brüll* Klára »Történeti adatok Magyarország eltűnt forrásairól« című füzetében, amely az Országos Balneológiai Egyesület kongresszusán, 1933. április 29-én ilyen címen tartott előadását tartalmazza :

»A Duna budai oldalának régi forrásai sokkal dúsabb és érdekesebb anyagot nyujtanak. Óbudán volt egy fürdő, melynek hollétét ma már megállapítani nem tudjuk, *a királynő fürdője*, melyet az óbudai clarissa-apácák 1367-ben kaptak ajándékul s két évvel később megkapták hozzá azt a kőházat, mely a fürdő közelében volt s eredetileg gyógyszertár céljaira épült. Eredtek valaha hévvizek *a kiscelli magaslaton is* és voltak langyos források a régi lőpormalomtól alig 30 lépésnyire, 10—12 m-rel a Duna színe fölött, sok mezőn. Voltak melegforrások a budai Dunaparton, a termák egyenes vonalában, a Bomba-tér és a Lánchíd között is.

Hogy Buda hegyvidéke is valósággal alá van aknázva meleg- és egyéb gyógyvizekkel, azt sejtetik azok az adatok, melyek hol régi leírásokban fordulnak elő, hol pedig újságcikkekben, apró kis hírekben látták meg a napvilágot. Így pl. *Häufler* 1854-ben Budapestről írott könyvében írja, jogy *a Ferenchalmon, a ma vízszegény Zugliget fölött, Hild építész villájának kertjében kénes víz fakadt.* Elpusztult a remetehegyi vaskút és eltűnt a régi szarvastelepi fürdő kénesmeleg forrása is. A telep egész elrendezése *fürdőberendezésre vall* és 35 év előtti bérlője még emlékezett is a fürdőre, melynek kazánja és vascsövei még hosszú ideig ott hevertek egy sarokban, megrozsdásodva. A telepen levő három kút is vastartalmú volt. Az Angolkisasszonyok templomával szemben, az Áldásy-féle telek egy része állandóan nedvesebb volt. *A környék lakossága még ma is itt sejti a Szarvas-telep melegforrását*, vagy annak valamelyik erét s megerősíti ezt a hiedelmet az, hogy *Szakáll* Lukács pasaréti építőmester egyik munkása ezen a környéken, pincejavítás közben, melegforrásra talált, amit azonban mestere azonnal betömetett s a munkást másfelé küldte dolgozni. Az építőmester fürdőt szeretett volna a forrás fölé építeni, vagy szép összegért eladni a forrás helyének ismeretét. (V. ö. : Budai Napló, 1928. április 29. és dec. 23. számait).

Valamivel beljebb, a város felé, a Kútvölgyi-úton, a vizivárosi temető fölött, a közelmultban csatornaépítés közben *forrás szökött fel a földből*, melynek vize annyira *sós* volt, hogy a munkát vezető mérnökök nem merték a betóncsövekbe bevezetni, mert féltek, hogy tönkreteszi azokat. *Erre a főváros azt a megoldást választotta, hogy betömette a forrást.* Melegforrás bukkant fel a Széna-téri jégpálya északi sarkában is, a víz itt be sem fagyott, s az egylet kénytelen volt a pályának ezt a sarkát elkeríttetni.

Következő adatomnál tényekről nem számolhatok be, de azért nem kevésbbé érdekes ez sem. Vannak emberek, kiknek különös érzékük van vízerek felkutatására s ezek közül már feltűnően sokan állították, hogy a Krisztina-téren, nem is nagyon mélyen a föld felszíne alatt, valamilyen különösen erős, magasfokú hőforrásnak kell lennie . . .«

Dr. Engländerné közlései mindenesetre azt igazolják, aminek könyvemben többször is kifejezést adtam, hogy Budapest forráskincseit még csak kis részében ismerjük és lehet, hogy évről-évre újabb és újabb meglepetés vár azokra, akik Budapest-Fürdőváros megteremtésére hivatottak. Hiszen könnyen lehet, hogy az óbudai híd építésekor az egykori Fürdősziget forrásait is újra életretámasztják . . .

III. A főváros tulajdonában levő nem gyógyító hatású fürdők (népfürdők és Dunafürdők).

A székesfőváros fürdőpolitikája — amint láttuk — kétirányú. Ez a két irány az utóbbi esztendők során úgy alakult ki, hogy *egymástól teljesen függetlenül halad.* A gyógyfürdőpolitikát már ismerjük és tudjuk, hogy ezt főleg az ehhez fűződő nagy *közgazdasági* érdekek dominálják.

A másik irány: *a szociálpolitikai, illetve a közegészségügyi célokat szolgáló fürdők,* vagyis a népfürdők és a Dunafürdők. Ezek elsősorban a szegényebb néprétegek fürdési igényeinek kielégítését szolgálják.

1911-ben a főváros felépítette a *VI., Palotai-úton* levő kislakásos telepén a Palotai-úti kádfürdőt, 8 kád és 6 zuhanyfürdővel. A Palotai-úti fürdőnek a bevételét a főváros az 1934. évre 1800 pengőben, az 1935. évre 2400 pengőben irányozta elő, még pedig azon az alapon, hogy 6000 kádfürdőt vett számításba 40 fillérjével. Az 1934. évi zárószámadás adatai szerint ugyanis a fürdőben eladtak 6900 db 40 filléres kádjegyet és 200 db 20 filléres zuhanyjegyet. Ez a számítás helyesnek bizonyult s így kedvezőbb volt az eredmény az előirányzatnál, mert eladásra került 1935-ben 6564 db 40 filléres kádjegy és 268 db 20 filléres zuhanyjegy.

Ugyancsak népfürdőt épített a főváros az 1930. évben *IX., Dandár-utcában* (a 791/1928. kgy. számú közgyűlési határozat alapján). Ebben a népfürdőben 24 kádfürdő és egy uszoda van. Az építési költségek összesen 568.400 pengőt tettek ki.

Ennél a fürdőnél a főváros az 1934. évre fürdődíjakból 40.326 pengő bevételt irányzott elő, holott az 1933. évi zárószámadás eredményei szerint mindössze csak 32.476 pengő folyt be. Erre való tekintettel az 1935. évre már 6000 pengővel kevesebbet, tehát csupán 34.326 pengő bevételt irányozott elő a főváros.

Ennél a fürdőnél az 1934. évi bevétel a következőképen alakult a fürdődíjakból (tekintet nélkül az egyéb bevételekre):

40.885	drb	gőzfürdőjegy	0·50	P-vel	20.442·50 P
13.979	«	kádjegy, ruhával	0·70	«	9.785·30 «
10.056	«	kádjegy, ruha nélkül	0·50	«	5.028·— «
1.680	«	kád- és gőzfürdő füzetjegy	0·40	«	672·— «
659	«	gyermekjegy	0·30	«	197·70 «
177	«	lepedőjegy	0·20	«	35·40 «
549	«	törülközőjegy	0·10	«	54·90 «
				Összesen	**36.215·80 P**

Az 1935. évi bevétel azonban mindössze 35.059 pengő 30 fillért tett ki, tehát némi csökkenést mutat.

Az 1933. évi zárószámadás eredményeképen a hiány a VI., Palotai-úti népfürdőnél	3.388 P
az 1934. évi költségvetés szerint	11.969 «
az 1935. évi költségvetés szerint	8.769 «
A IX. ker., Dandár-utcai népfürdőnél az 1933. évi zárszámadás eredménye szerint a hiány	47.444 «
az 1934. évre megállapított költségvetés szerint	53.992 «
míg az 1935. évre megállapított költségvetés szerint	42.814 «

Az 1934. évi zárószámadás azonban a székesfőváros népfürdőinél mégis kedvezőbb eredményt mutathat fel. Ugyanis az 1934. évi költségvetés szerint előirányzott (minden tételt figyelembe véve) összesen 79.419 pengő hiánnyal szemben a valóságos hiány 49.712 pengő 24 fillér volt, vagyis 29.706 pengő 76 fillérrel kevesebb. Ez részben az igénybevétel megnövekedésével, részben a kiadások megszorításával állott elő. Ugyancsak az előirányzatnál kedvezőbb az 1935. évi zárószámadásban megállapított eredmény, amit azonban nem a fürdők látogatottságának emelkedése, hanem a kiadások megszorítása idézett elő. Ez a *kedvezőbb* eredmény is csak árnyalati. Különösen kedvezőtlen lesz a jövő évi mérleg azért, mert az 1936. évi költségvetésben a főváros 32.000 pengőt irányzott elő a Dandár-utcai népfürdő átalakítására.

A főváros tehát *mind a két népfürdőre erősen ráfizet.*

Ezeknek a népfürdőknek a sorsa megérdemelné, hogy azokkal kissé bővebben foglalkozzunk. A székesfővárost kétségtelenül elsősorban a szociális szempontok vezették akkor, amikor ezeket az egyáltalán nem lukratív népfürdőket létesítette. Ma is vállalja az üzemi hiányok pótlását, gondoskodik a fürdők fenntartásáról és zavartalan működéséről és jóllehet mind a két népfürdő helyének a megválasztásában a főváros oly óvatosan járt el, hogy a megfelelő fürdőközönség lehetőségéről is gondoskodott, (vagyis olyan helyeken építette fel azokat, ahol kevés a fürdőszobás lakások száma), a fürdők jövedelmezősége mégis állandóan a várakozáson alul maradt. *Ez azonban nem von le semmit abból a megállapításból, hogy a székesfőváros népfürdőinek fenntartása elsőrendű közegészségügyi és szociális érdek.*

*

Budapest-Fürdővárosról nem beszélhetünk anélkül, hogy ne hívjuk fel a figyelmet ezekre a kevéssé látogatott, de a higiénia, a közegészségügy szempontjából kiválóan megépített és felszerelt népfürdőkre is. *A főváros lakossága azonban ezideig nem értékeli kellőképen a népfürdők használatát, amit bizonyít a látogatottság csekély mértéke.* Ilymódon tehát bármennyire fontos szerepet szántak ezeknek a népfürdőknek, a székesfőváros közegészségügyi viszonyai terén, további szaporításuk csak azzal a biztos tudattal történhetnék, ha a főváros magára vállalná a fenntartási költség és a bevételi lehetőségek között szinte stabilizálódott, állandósult hiányokat is.

Talán az egységes és erőteljes fürdőpropaganda, amely ugyan elsősorban a budapesti gyógyfürdők gyógyító erejére fekteti a fősúlyt, éreztetni tudja a maga közvetett jóhatását a székesfőváros *népfürdőinek* látogatottságára is. Ezek igazán csekély költséggel teszik lehetővé, hogy a lakosságnak az a rétege, amelyik nem lakik fürdőszobával ellátott lakásokban, az olcsó fürdés által az egészségügyi követelményeknek is eleget tehessen.

*

Az Erzsébet- és Ferenc József-híd közötti pesti Dunaparton 1922-ben *női Dunafürdő*, 1925-ben pedig *férfi Dunafürdő* létesült. A női fürdőben 111 kabin és 184 szekrény, a férfi fürdőben pedig 227 kabin és 221 szekrény van.

Ezeknek a Dunafürdőknek a forgalma a meleg nyári hónapokban — mert hiszen a Dunafürdők csakis akkor állanak a nagyközönség rendelkezésére — eddig minden esztendőben felesleggel zárult, még pedig 1933-ban 6619 pengő, 1934-ben 21.882 pengő; az 1935. évi költségvetés előirányzata szerint 9675 pengő fölösleget vettek számításba.

*

Vannak a fővárosnak *ingyenes Dunafürdői is*, még pedig a Szent Gellért-rakparton, az óbudai hajógyári parton és a Dráva-utcai Dunaparton. Ezeknél *bevétel egyáltalán nincs* és ilyen módon a kiadásokat a fürdők nem fedezhetik. A kiadások összege: 1933-ban 15.865 pengő, 1934-ben 23.445 pengő, az 1935. évi költségvetés szerint 19.235 pengő.

Külön kell még megemlítenem *a lágymányosi téli kikötőben 1928-ban létesült úgynevezett kelenföldi ingyenes dunai strandfürdőt*, amelynek 1500 szekrénye van. A nyári hónapokban egyike a legkedveltebb ingyenes dunai strandfürdőknek. Természetesen bevétel ennél a fürdőnél sincs és ilymódon ugyancsak a főváros viseli ennek a fürdőnek összes személyi és dologi kiadásait. Ezek a kiadások az utolsó években a következőképen alakultak: az 1933. évben 5490, az 1934. évben 11.895, míg az 1935. évi költségvetés szerint 10.645 pengő.

XXV. FEJEZET.

Befejezés.

Budapest-fürdőváros . . . Budapest, a gyógyfürdők városa . . . Budapest a reumások Mekkája . . . Budapest, a nemzetközi reumaellenes küzdelem központja . . .

Ezek mind szép jelszavak, de tartalmat kell beléjük önteni!

És ezt a tartalmat: *a megismerés adhatja csupán!*

A *megismerés* eredménye: *a bizalom* és főleg: *az önbizalom!*

Tudás és önbizalom nélkül a fenti jelszavakat sem valósíthatjuk meg soha!

Könyvemben minden oldalról foglalkozni kívántam Budapest-fürdőváros kérdéseivel, előfeltételeivel, történetével. Különösen nagy súlyt helyeztem arra, hogy a fürdőpolitikai célkitűzések kialakulását végigvezessem a polgárság képviseletében: az autonómia szerveiben. Hogyan alakult ki ez az eleinte félve hangoztatott gondolat egyetemes erejű, programmot jelentő jelszóvá!

Foglalkoztam az orvostudomány mai felfogásával is a balneoterápia renaissance-ával. Itt-ott a szkepszissel, a kételkedéssel is találkoznunk kellett.

Könyvem tulajdonképen az eddig rendelkezésre álló szétszórt adatoknak rendszeres összegyüjtése, komoly, tudós embereknek a budapesti fürdőkkel kapcsolatos megnyilatkozásai, véleményadása. Célja az, hogy aki Budapest-fürdőváros eszméjével komolyan kíván foglalkozni, találjon valami elfogadható, szilárd alapot elgondolásainak mérlegelésénél. Ne kelljen tévelyegnie, ne induljon el helytelen utakon, hanem az eddig feltárt tényeken és eredményeken keresztül juthasson el új gondolatokhoz, új tervekhez és azokat Budapest-fürdőváros mielőbbi kialakulása érdekében igyekezzék helyesen megvalósítani.

Elismerem, hogy még az orvostudományban sem lehet minden kétséget kizáró és nem vitatható merev dogma a balneoterápia s így Budapest-fürdőváros sem!

Azonban az orvostudomány, a vegyészeti tudomány évről-évre fejlődik, változik. A tisztán farmakológiai terápia mellett egyre jobban tért hódítanak az egyéb terápiák.

De még azok az orvosok is, akik a farmakoterápiára és a fizikoterápiára helyezik a fősúlyt, — mintha lassan ismét visszatérnének a balneoterápiához . . .

A tudomány nem abszolút értékű, még a budapesti hévforrások megítélésében sem. Sokáig csak az empiriára támaszkodtak és a gyógyhatások magyarázatával adósok maradtak az orvosok. A biológia, a kémia, a fizika évről-évre új felfedezésekre jön rá. Ami ma megdönthetetlen igazságnak látszik, holnap esetleg talán meginoghat.

A budapesti hévforrásokkal kapcsolatosan is erre kell gondolnunk. Egy azonban ma már minden kétséget kizáróan igazolva van és bizonyos: *a gyógyítóhatás*. De ez is egyéni s még ebben sem lehet általánosítani. Hiába próbálták azonban a legpontosabb kémiai analízisek ismeretében elérni ugyanazokat a hatásokat *mesterséges ásványvizekkel*. A legpontosabb vegyelemzésű ásványvizek mesterséges összeállítása nem idézi elő mindig ugyanazt az eredményt, mint a természetes ásványvíz.

Ebben a tekintetben hivatkozhatom dr. *Weszelszky* Gyula egyetemi tanárnak arra a beszédére, amelyet a Magyarhoni Földtani Hidrológiai Szakosztálya 1934. évi évzáró ülésén elnöki minőségében elmondott és amelyet különös értéke miatt tartok érdemesnek arra, hogy leközöljem.

Dr. *Weszelszky* Gyula Budapest gyógyítóerejű hévforrásainak kiváló ismerője, aki páratlan szaktudásával és jóindulatú szaktanácsaival, — akár a székesfővárosi autonómia keretein belül, akár az autonómián kívül állva — mindenkor készséggel támogatta Budapest fürdővárossá való fejlesztésének törekvéseit.

*

Fentemlített elnöki megnyitóbeszédében Budapest gyógyforrásaival a következőképen foglalkozott:

»Mélyen tisztelt Évzáró Ülés! Ha folyóiratunk[1]) eddigi évfolyamait átnézzük, feltűnik, hogy az utóbbi években *nincs a közlönyünknek olyan száma, melyben ne volna a székesfővárosunk hidrológiai viszonyával foglalkozó közlemény*, amelyek közül a legtöbb a budapesti gyógyforrásokkal foglalkozik.

A budapesti gyógyforrások kérdése most a Tabán rendezésével kapcsolatosan *különösen időszerűvé vált*. Ez alkalomból tervbe vett kutatások meglehetős anyagot fognak szolgáltatni a jövendő évfolyamainknak.

Igen sokat foglalkoztak, — velünk párhuzamosan, de más szempontokból — a *budapesti fürdők fejlesztésével;* így az Országos Balneológiai Egyesület és Budapest Fürdőváros Egyesület. Az itt elhangzott előadások és viták tárgyát főként az képezte, hogy *miért nem fejlődött e gyógyforrások közül a külföldiekhez hasonló világfürdő*. Sokan, sokféle szempontból világították már

[1]) Az említett folyóirat a »Hidrológiai Közlöny«, melynek cikkeivel könyvemnek különösen geológiai fejezetében igen sokszor foglalkoztam.

meg e kérdést, de úgy érzem, hogy *senki sem talált úgy elevenére* e kérdésnek, mint *Kovácsházy* Vilmos székesfővárosi tanácsnok úr a »*Hogyan lehet Budapest világfürdő*« címen előadott és a »Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége« kiadásában megjelent értékezésében. E széles látókörrel és nagy ecsetvonásokkal megrajzolt képet akarom én itt a szakember részletességével kiegészíteni.

Azért választottam a mai alkalmat e célra, mert az e helyről elhangzottak csak anyanyelvünkön jelennek meg; itt csak a magunkat érdeklő dolgokról magunkhoz szólunk.

Kovácsházy tanácsnok úr Budapest és Karlsbad fürdőélete fejlődésének szembeállítását használja fel mondanivalója megvilágítására. Ebben is követni fogom példáját és rá fogok mutatni, hogy részben az osztrák és magyar gondolkodási mód, az osztrák és magyar életmód különbségében rejlik az oka annak, hogy az osztrákok sokkal jobban tudták értékesíteni természeti gyógykincsünket, mint mi. Igaz, hogy Karlsbad ma cseh fennhatóság alatt áll, de Karlsbad ma is a Szudéta-németek birtokában van és a régi Ausztria tette azzá, ami.

Az osztrákokat az óriási hegyek, melyek között élnek, állandóan figyelmeztetik azokra *a gigantikus természeti erőkre*, melyek azokat létrehozták és a vízzel, hóval, jéggel és sziklákkal való állandó küzdelmük arra inti őket, hogy *milyen törpe az ember a természet erejével szemben.* De megtanulták azt is, hogy kitartó küzdelem és a tudás a természet erőit és azok eredményét hasznukra tudják fordítani. Gyógyító forrásaikban is *természeti erők termékeit* és az azokkal elért eredményekben a természeti erők hatását látják és *jóllehet sehol annyit és oly kitartóan nem vizsgálták azokat, a hatásosaknak ismert gyógyvizeiket még ma is állandóan vizsgálják* azon meggyőződéssel, hogy azokban még mindig rejlik valami, ami a mi tudásunk előtt még el van rejtve.

Ezzel szemben *nálunk sokan vannak, akik az ásványos vizeket egyszerű, egyensúlyban levő ismert hőmérsékletű oldatoknak tekintik;* hatásukra kizárólag azok *hőmérsékletéből* és a bennük kimutatott *alkotórészek mennyiségéből* következtetnek. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy *mesterségesen előállított hasonló összetételű oldat legfeljebb csak gyenge pótléka lehet* a természetes ásványvíznek, ezért feltevésüket azzal egészítik ki, hogy a gyógyfürdőben tartózkodó beteg *új környezetében ki van szakítva* a mindennapos életéből, a mindennapos gondja közül. Hozzájárulna ehhez szerintük a gyógyforrások *szuggesztív ereje*, de főként a nagyobb gyógyfürdőkben az orvosoknak hosszú idő alatt kifejlődött *specializált tudása* volna a főtényezője a gyógyfürdőkben elért hatásoknak.

Kétségtelen tény, hogy ezekben az állításokban sok igazság van, de egyáltalán *nem tudom magam azokkal teljesen azonosítani* és a mi a fő, ez a beállítás akaratlanul is károsan befolyásolja a magyar fürdők fejlődését.

Hogy állításomat igazoljam, nézzük csak a fenti tételek egyes pontjait.

A hétvégi utazások mutatják legjobban, hogy milyen szüksége van a pihenni kívánó testnek arra, hogy az ember magát a mindennapi környezetéből kiszakítsa. Természetes tehát, hogy a gyógyulását kereső ember is, ha tollával nem tudja egyúttal hivatala vagy hivatása gondját is otthagyni, úgy, ha megteheti, keresse gyógyulását ott, ahol apró-cseprő gondjai már nem tudnak utánajönni és *mindenesetre hatásosabb az ivókúra, ha azt megfelelő séta és pihenés, nem pedig a hivatalba szaladás követi.*

Kétségtelen tény, hogy *szuggesztióval rendkívüli hatásokat lehet elérni*, de kétségessé válik valamilyen gyógyszer szuggeráló hatása, ha a beteg tudomására jut, hogy az orvos nem is annyira a gyógyszer, mint inkább annak szuggeráló hatásában bízik.

Hogy féligmeddig akaratlanul is milyen mértékben tudják az osztrákok a forrásaikba vetett szuggesztív hatásokat fokozni illetve, *hogy mennyire bíznak maguk is azok gyógyító erejében*, egy kirívó példával tudom igazolni. A világ egy elhagyott zugában, lenn az olasz-osztrák határon fekszik a Gail patak felső völgyében az úgynevezett Lesach-völgyben *St. Lorenzon* község. Nem messze innen egy kis mellékvölgyben bővizű forrás fakad, amely bár meglehetősen kemény, bő mésztartalmú, de igen jó ivóvizet szolgáltat. E források mellé a bennlakók egy kis kápolnát és egy kis kazánnal és két-három fürdőkáddal felszerelt fürdőházat építettek maguknak. A fürdőt, miután a víz bő mésztartalma következtében mésztufát rak le és az épület ezen a tufán áll, *Tuffbadnak* nevezik s a vízről, noha annak hőmérséklete nem magasabb, mint a budapesti vízvezetéki víz nyári hőmérséklete, de magasabb mint annak a vidéknek évi átlagos középhőmérséklete, ezenkívül a víz kevés gipszet tartalmaz oldva, azt írják, hogy *kéntartalmú termálvíz.* Egy alkalommal az ottani körorvossal beszélgetve szóba került a forrás is, amire az a legőszintébb meggyőződés hangján megjegyezte : »Ez a forrás a Baden—Gastein-i termálvonal folytatásába esik« vagyis az a víz termálvíz, tehát gyógyítóerejű.

Fokozva látjuk ugyanezt a nagy osztrák fürdőkben. *Gasteinben külön vegyészeti laboratórium van berendezve*, ahol a vizet állandóan vizsgálják. De vizsgálják ezeket és úgyszólván évente olvasunk ezekről szóló közleményeket amelyek a bécsi vagy más egyetemek laboratóriumaiból kerültek ki. *A gasteini források nagyobbrésze az elhagyott bányaaknákban fakad.* Ezek le vannak zárva, de ki van írva, hogy *a hét mely napjain, milyen időben lehet a forrásokat szakszerű magyarázatot adó vezetőkkel megtekinteni* és a fürdővendég a legkülönbözőbb igényeket kielégítő leírásokat talál, amelyek a fürdő történetével, a forrásokkal, a látnivalókkal stb foglalkoznak.

Karlsbadban egy kémikus és egy úgynevezett fürdőtechnikus-geológus kutatja állandóan a forrásokat és kötetekre rúg a Karlsbadról szóló tudományos közlemények száma. A legutóbbi ottlétemkor a fürdő vegyésze a különböző for-

rások vizeinek hidrogén-ión koncentrációját feltüntető adatait mutatta meg azzal a megjegyzéssel, hogy »Íme ezek is mutatják, hogy mennyire nincs igazuk azoknak, akik azt állítják, hogy Karlsbad különböző forrásainak vize, eltekintve hőfokuktól, csak lényegtelenül különböznek egymástól.«

Hogy mennyire tudják itt, részben szándékosan, részben akaratlanul is a szuggesztív hatást fokozni, azt csak az ítélheti meg, aki hosszabb ideig tartózkodik Karlsbadban. A patakmenti sétány egy sziklafalán *egész sereg márványtáblát találunk*, amelyeken a legkülönbözőbb nyelveken, köztük magyarul is, prózában vagy versben *hálájukat fejezik ki olyanok*, kiknek a víz gyógyulást vagy enyhülést hozott. A karlsbadi orvos sohasem ad határozott utasítást a betegének, hanem azt mondja, hogy ezzel a leggyengébb, vagy kevésbbé erős vízzel kezeljük és majd meg fogjuk látni, hogy hogyan kell tovább mennünk. Gyakran halljuk, hogy valaki a Sprudelnél elájult, mert orvosi engedély ellenére itta annak vizét és a beszéd tárgya, bárkivel találkozunk, munduntalan a forrásokra terül.

Én akkor tartózkodtam hosszabb ideig ott, amikor Karlsbadtól légvonalban 10 kilométernyi távolságban egy bányaüregbe a karlsbadihoz hasonló melegvíz tört be. Ez a körülmény a karlsbadiakat egészen megzavarta. *Mindenki azt figyelte, nem fogy-e a források vize és valóságos közösség alakult ki a bennlakók és a fürdővendégek között. Az egyik fél a jólétét, a másik fél az egészségét féltette a források elvesztétől.*

Mint az elmondottakból láthatjuk, Ausztriában és egyáltalában a külföldön mindent elkövetnek, hogy *a gyógyforrások szuggesztív erejét lehetőleg fokozzák*, ami annál inkább sikerült nekik, mert maguk is hiszik, hogy a gyógyvízben nem ugyan a babonás Brunnengeist lakozik, de hogy azokban *a már ismerteken kívül még ismeretlen gyógyító tényezők rejtőznek*. Hogy e felfogás nem alaptalan, arra jellemző a *gasteini* vizek esete. Még ezelőtt 30—35 évvel annyit tudtunk a gasteini vizekről, hogy eltekintve attól, hogy magasabb hőmérsékletűek, azok ismert összetétele lényegesen nem különbözik a Duna vize összetételétől és jóllehet a fürdőigazgatóság mindent elkövetett, *nem lehetett azokban a melegvízen kívül olyan ható tényezőket találni, amellyel az azokkal elért gyógyító eredményeket magyarázni lehetett.* Csak amikor *a rádiumot* felfedezték, derült ki a gasteini vizekről először, hogy ezekben *jól kimutatható mennyiségű rádiumemanáció van oldva* és utána, hogy ez az alkotórész a rendesnél nagyobb mennyiségben mindazon vizekben megtalálható, amelyek az úgynevezett reumás bántalmaknál hatékonyak. Igaz ugyan, hogy az azóta megejtett vizsgálatok azt mutatják, hogy *mesterségesen adagolt jóval nagyobb mennyiségű rádiumemanációval nem tudták azt a hatást elérni, amit a vízzel elértek*, de közismert tény, hogy *nem mindig a mennyiség a fontos és hogy a legtöbb esetben nem lehet a gyógyfürdőn elért eredményeket egyetlen egy tényezőtől várni.*

Közismert dolog az is, hogy a táplálkozáshoz szénhidrát, fehérje és zsír szükséges. Sokat vitatták, hogy ezeket mikor milyen arányban kívánja meg a

szervezet és csak újabban derült ki, hogy ha csak ezeket kapja, úgy elpusztul, hogy ezeken kívül vitamin is szükséges és hogy ebből nem az a fontos, hogy mennyi, hanem az, hogy milyen.

A rádiumról is azt tudjuk, hogy kis mennyisége élénkítőleg hat a szervezetre, míg nagy mennyisége pusztítja a sejteket. Némiképen hasonló az eset a jóddal. Régóta tudjuk, hogy a golyvát és az azzal járó kórt, részben a táplálék jódhiánya okozza és csak újabban mutatták ki, hogy *csak rendkívül csekély mennyiségű jód adagolása hat előnyösen*, nagyobb mennyiségben adagolva káros lehet.

Ezelőtt 25—30 éve behatóbban foglalkoztam a budapesti hévforrásokkal. Az erről tartott beszámolómban leírtam, hogy a Gellért-fürdő forrásmedencéjében az idő alatt, amikor a Gellért-fürdő még megépítve nem volt, viszont a régi Sárosfürdő már lebontatott, az időközben nem használt, Dunába folyó forrásvízből *tekintélyes mennyiségű aragonit rakódott le.* Ez az aragonit arzént és rezet tartalmaz, jeléül annak, hogy *a Gellért-fürdő forrásainak vize, igen csekély, a rendesen használt eljárásokkal ki nem mutatható mennyiségű arzént és rezet tartalmaz oldva.* Hasonlóképen kimutattam, hogy a Császár-fürdő forrásainak iszapjában *réz* található. Nem emlékszem, hogy bárki is e közlésemet figyelembe vette volna ; ez feledésbe ment és most *külföldről kapjuk a hírt, amely felhívja figyelmünket az egyes ásványos vizekben oldott végtelen csekély mennyiségű nehézfémek, főként a réz élettani hatására.*

Nem szabad végül elfelejtenünk, hogy a hévvizek igen nagy mélységből kerülnek a föld színére. *Minél nagyobb a mélység, annál nagyobb a nyomás.* A hőmérséklet, a nyomás és a vízben oldott gázok azon tényezők, amelyek a víznek oldóképességét befolyásolják. *Más viszonyok uralkodnak tehát a nagy mélységben, mint a föld felszínén.* A nagy mélységből feltörő vízben oldott alkotórészek nincsenek úgy, mint a mesterségesen előállított oldatok alkotórészei, egyensúlyban. A felszínre került régi elhagyott hévforrások járatain, falait mindig megbontva és köztük a vízből kiválott idegen alkotórészeket találunk, jeléül annak, hogy a vízből, amint felfelé haladó útjában a viszonyok változtak, az egyes oldott alkotórészek kiváltak, viszont mások a környező kőzetekből feloldódtak. A napvilágra lépő hévvíznél sokkal gyorsabb változások mennek végbe, mint a járatokban lassan és zártan szivárgó víznél. A pohárba, vagy kádba kerülő víz hirtelenebbül szabadul fel a nyomás alól és rögtön hülni kezd. *Legelőször a gázok szabadulnak ki abból, majd az oldott szilárd alkotórészek is részben kiválnak, részben átcsoportosulnak. Lehetetlen, hogy e változás az annyira érzékeny szervezetre hatástalan legyen.*

E változások hatásának tanulmányozása is már folyamatban van. *Mindenesetre számolnunk kell már most is e körülménnyel és arra kell törekednünk, hogy a víz minél gyorsabban és minél közvetlenebbül kerüljön a forrásból a fürdőbe vagy a pohárba.*

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Itt e rövid kis megnyitómban rá akartam mutatni, hogy *az ásványos vizekről szóló ismereteink még korántsem lezártak.* Még sok, nagyon sok kutatni valónk akad e téren. Természetes, hogy ezek hatása elsősorban *élettani* kérdés, tehát a tanulmányozásuk elsősorban *orvosi* feladat, de igen sok olyan kérdés van még, *amelyet a kémikusnak, a geológusnak és a mérnöknek kell megoldani. Budapest eddig elhanyagolt hévforrásai kezdenek közérdeklődés tárgyai lenni. Abban a reményben, hogy ez nem marad szalmaláng és hogy ez irányban is sikerül a külföldön már serényen folyó tudományos munkába bekapcsolódva újat alkotnunk, az évzáró ülést megnyitom.*«

*

A tudós megnyilatkozása után lássuk *a szakorvos* véleményét!

A székesfővárosi gyógyfürdők jövőjét orvosi szempontból dr. bilkei *Pap* Lajos egyetemi magántanár, a Székesfővárosi Gyógyfürdők és Gyógyforrások igazgató-főorvosa, a következő sorokban igyekezett megvilágítani:

»Ez a könyv, amely a székesfővárosi gyógyfürdők történetét tárgyalja és leírását adja, élő bizonysága annak, hogy a főváros területén fakadó gyógyforrások gyógyítóhatása minden kétségen felül megvan. Már abban az időben, amikor még a modern orvostudomány nem állapította meg a gyógyfürdőkkel való kezelésnek a hatásmódját, mikor még nem tudta senki, hogy ezekben a thermális vizekben milyen regeneráló erő van, mikor még nem volt ismeretes, hogy ezek a vizek hogyan hatnak a környi vérkeringésre, beteg szövetekre és nem tudta senki, hogy ezekben a vizekben milyen sók vannak, milyen a vizekben feltörő kénnek, rádióaktívitásnak hatása az emberi szervezetre, ezekhez a fürdőkhöz a beteg emberek százai, ezrei zarándokoltak. Azt látjuk, hogy ezek a források megállították útjukban a rómaiakat, irányt szabtak a letelepüléseknek, a csodatevő források ide vonzották közel s távolabb a nehezen mozgó, szaggató fájással teli betegeket. Ezeknek a forrásoknak gyógyhatását bizonyítja az a sok adat, ami a régi, budai fürdőkultúráról lassankint elénk tárul, továbbá azok a fürdőintézmények, amelyek a források körül lassan kialakultak.

Amikor a mult században a fejlődő orvostudomány is lassan felismerte és orvosi nyelven kifejezésre is tudta juttatni egyes betegségek gyógyításában a balneológiai értékeket, egymásután épültek fel forrásaink köré a fürdők, a gyógyszállók, hogy a betegek, betegségek mindinkább növekvő igényeinek megfelelhessenek, hogy a nehezen mozgó, elgyengült reumás betegek fürdőkúrái a források fölé épült gyógyszállók által biztosítva legyenek. A modern balneológiának nem kell szégyelnie azt, hogy a gyógyvizekkel való gyógyítás valamikor empiria volt, hogy az orvostudomány elleste a betegtől a forrásvizeknek a gyógyhatását, mert hiszen igazolni tudta, hogy az az ősi ösztönös vágy, amely a reumás beteget a meleg ásványvizek felé húzta és hajtotta, a termálvizek gyógyhatásának tudományos megállapítása útján beigazolást nyert.

Nemcsak a hévvizekkel vagyunk így az orvostudományban, hanem gyógyszerkincsünk, gyógyítóeljárásaink igen nagy része olyan időkből származik, amikor a betegségek valódi lényegét nem ismertük, amikor még bakteriumokról, komoly kórtani, sőt kórbonctani ismeretekről szó sem volt és a gyakorlat, a tapasztalat mégis ösztönösen eljutott a helyes gyógyításhoz. És hiába fejlődik rohamléptekkel az orvostudomány, hiába tudunk egy-egy injekcióval, gyógyszerrel, vagy bárhol alkalmazható fizikoterápiás eljárásokkal csodálatos gyógyeredményeket elérni, a fürdőkúrákkal való gyógyítást sem ma, sem a jövőben semmiféle más gyógyeljárással pótolni nem tudjuk.

Nem lehet célunk ehelyütt hévvizeink gyógyhatását ismertetni. A magyar tudományos balneológia részben már elvégezte, részben legközelebbi feladatának tartja a budapesti hévvizek gyógyító hatásmechanizmusának pontos kiderítését. Bizonyos az, hogy *nem egységes hatásokról van szó* és vannak még olyan megfoghatatlan hatások is hévvizeinknek fürdő- és ivókúra formájában való igénybevételénél, melyeknek horderejét egyelőre mérni nem tudjuk, bár előnyeit nap-nap után látjuk. A beteg a fürdőhelyeken környezetét megváltoztatja, rendszerint kedvezőbb higienikus és ápolási viszonyok közé kerül, leggyakrabban magasabb életstandardon él, a hétköznapok fizikai fáradtsága és szellemi megterhelése nélkül. Táplálkozása célszerű, mozgása rendszeresebb, kiadósabb, esetleg többet van szabadban, fényben, levegőn. Ha mindezen körülményekhez hozzávesszük még, hogy az egyes gyógyhelyeken az orvos állandó jelenléte s az ezzel kapcsolatos lelkihatások folytán a gyógyulási tendencia nagyobb, úgy megértjük jobban az egyes elhúzódó betegségek gyors javulását.

Ezért semmiképen sem lehet egy fürdőhely gyógyhatását tisztán a víz kémiai összetételéből, hőfokából megállapítani. Ezért dönti el a beteg sorsát a hasonló rendeltetésű forrásvizek közül az, hogy ott hogyan bánnak vele, hogyan kezelik és milyen felkészültséggel, szaktudással és gyógyítóerőkkel rendelkezik az orvos. Ezért fontos, hogy a beteg fürdőkúrája alkalmából kézben és pedig erős és jó orvosi kézben legyen és otthon legyen. Ezért a fürdőkre épült gyógyszállók vezetésének, berendezésének, személyzetének megfelelő lelkülettel, szaktudással, a krónikus betegre való beállítottsággal kell bírnia. Ugyanez áll a fürdő személyzetére, a portástól elkezdve a legprimitívebb munkát végző takarítószemélyzetig. A gyógyfürdőkben és a gyógyszállókban csak egy szempont érvényesülhet és ez a beteg kényelme, jó érzése, nyugalma, a gyógytényezőknek tisztán, higienikusan és az orvosi előírásoknak megfelelően való nyujtása. A fürdőkúrákhoz csendes, tiszta helyiségek, tisztakezű és tisztalelkű, rátermett, képzett fürdősszemélyzet kell. A beteggel bánni kell tudni a fürdő területén orvosnak, orvosi segédszemélyzetnek és fürdősnek egyaránt. A gyógyfürdőkben és gyógyszállókban betegek gyógyításáról lévén szó, orvosi irányításra van

szükség, mely elsősorban a beteg érdekeit nézi és nem tűri a bántó, zavaró lármát, hangos zenét. Ennek a betegnek az érdekeit kell, hogy szolgálja diéták formájában a gyógyszálló konyhája is.

Amikor így vázlatosan felállítottam azokat a követelményeket, amelyek egy jó gyógyfürdőnek alapját képezik, szemügyre kívánom venni a székesfővárosi gyógyfürdők jelen helyzetét, elsősorban orvosi szempontból. Milyenek a székesfőváros gyógyforrásai, milyen berendezésűek ezen források fölé épült fürdőintézményei, a szállók, a vezetés szelleme, kielégítő-e az ott folytatódó orvosi munka, milyen nívót képviselnek a fürdőben dolgozó fürdősök.

A székesfőváros gyógyforrásai az Erzsébet-híd körül feltárt új forrásokkal együtt most már alkalmasak arra, hogy a reumás megbetegedéseknek minden válfaját megfelelő balneoterápiában részeltessük, hogy a fürdőkúrákban kellő kénhatást, rádiumemanációs hatást és sóhatást juttathassunk a szervezetbe, a víz hőhatásán kívül, úgy a fürdő-, mint az ivókúrák formájában. A tervbevett tabáni fúrások ezen vizekben foglalt gyógytényezők mennyiségeiben hozhatnak előnyösebbeknek látszó változást, a vizekben foglalt kénnek, rádioaktivitásnak, vagy sóknak még nagyobb mennyiségével, de orvosi szempontból nézve nagyobb hőfokra, több oldott sóra és egyéb alkatrészre reumás betegségek gyógyításánál, a szervezet ellenállóerejének felfokozásánál, vérkeringési zavaroknál, korai arteriosclerosisnál és egyéb kopási tüneteknél alig van szükség.

Ha meleg forrás kell, akkor ott van a Széchenyi-fürdő forró kénes forrása, amely Európának talán második legmelegebb hévvize. A tabáni fúrásoknál is sokkal izgatóbb és érdekesebb a geológusok véleménye a Széchenyi-fürdő közelében tervbevett és mulhatatlanul szükséges fúrásokról, ahol jódos és konyhasós vizek is remélhetők. Ilyen összetételű, egyáltalán ritka gyógyvizeknek fellelése természetesen új irányokat szabhatna a Széchenyi-fürdő jövőjének, gyógyjavallatainak kibővülése révén.

A székesfőváros gyógyvizei tehát teljesek és alkalmasak a kolopi iszappal együtt a reumásbetegségek, anyagcserebetegségek, vérkeringési betegségek és zavarok kezelésére.

Meg kell mondanunk egészen objektíven azt, hogy ilyen összetételű, ilyen gyógyhatású vizek a kontinensen másutt is nagy számban vannak. A székesfővárosi hévvizek egyedülállását és egészen különleges rendeltetését gyógyhatásukon kívül abban látom, hogy Budapesten vannak, hogy itt közöttünk, alattunk fakadnak, hogy az ország szívében, a fővárosban, utcáink, aszfaltunk és a városra néző budai hegyeink alatt egy ilyen hatalmas, kimeríthetetlen hévvíz-rezervoárban, melynek feltörő nyílásai a mi forrásaink, egyetemeink, klinikáink, múzeumaink, hangversenytermeink, színházaink között, Dunánk mellett fakadnak. Ez a különleges, egyedülálló helyzeti energiája forrásainknak elkötelez, irányt szab ennek a városnak.

Örömmel és elismeréssel kell megállapítanunk azt, hogy abba a fejlődő folyamatba, mely a budapesti hévvizek fölé fürdőket emelt, a székesfőváros vezetősége az elmult években impozáns módon kapcsolódott bele épen a Gellért-fürdő és a Széchenyi-fürdő megépítésével. Ez a két nagyszerű alkotás nemcsak a magyar mérnöki és műszaki elmék nagy szimbóluma, de kifejezésre jut bennük teljes mértékben az alattuk fakadó hévvizeknek komoly értékelése. A Széchenyi-fürdő megépítése nemcsak kívül és belül szép, nemes és nagyvonalú, de azt fürdőtechnikai szempontból is legsikerültebb gyógyfürdőnknek tartom. Hiánya: szűkös kiegészítő fizikális felszerelése és a fürdőtörvény értelmében gyógyjellegét veszélyeztető fekvő, fürdőkúrázó betegek elhelyezhetésének hiánya. A monumentális Gellért-fürdő gyógyberendezése teljesnek mondható, bár fürdőinek elhelyezése, főként kombinált kúráknál és a fürdőkhöz kapcsolódó mechanikus kezelések szempontjából, nem ideális. Kifogásolható jelenleg még túldimenzionált gyógyszállójának túlságosan mondain jellege és hangja. A Rudasfürdő átépítés előtt áll úgy, hogy arra megjegyzést nem teszünk.

Szükségesnek látszik tehát, hogy a székesfőváros gyógyfürdői a betegek, a betegségek szempontjából gyógytényezőkkel kiegészíttessenek, fekvő betegek befogadására alkalmasabbakká váljanak, szellemben, rendszerben átformálódjanak. Ez az orvosi munka a székesfőváros legfőbb vezetőinek kívánságára és támogatásával most van folyamatban. És csak hálával gondolhatunk arra a nagy megértésre, erkölcsi és anyagi segítségre, amellyel a főváros és a gyógyfürdők jelen vezetősége fürdőorvosi karának minden megfelelő elgondolását a gyógyfürdők fejlesztése érdekében honorálja.

Ma már ismeretesek azok a tervek, amelyek alapján a Rudasfürdő átépül, gyógyszállót kap, gyógytényezői iszappakkolással kibővülnek, az ivócsarnokok megnagyobbodnak, téli kúrák számára alkalmassá válnak. A forgalom elzárásával a Dunaparton a fürdő előtt park nyílik és Budapest egy látványossággal, egy komoly gyógytényezővel közelebb jut Budapest-Fürdőváros gondolatának megvalósításához.

Mikor így Budapest fürdőinek jelenén megyünk végig gondolatban, megakadunk a Tabánon, melynek lábánál a Szent Imre herceg-fürdő fekszik. Aki bentjárt mostanában ebben a fürdőben, szívesebben fogja továbbra is használni a Rácfürdő nevet, mert gyógyvizeinek elismert értéke dacára is ez a fürdő kétségbeejtő és helyenkint szégyenteljes állapotban van. A székesfőváros, mint új fürdőtulajdonos, nem tűrheti az ottani primitív viszonyokat és döntenie kell hamarosan ezen fürdő sorsáról. Én lelkiszemem előtt egy hatalmas stílusban a hegyoldalhoz illeszkedő, nemesvonalú épületet látok, amelyen magyar zászló leng és rajta aranybetűs felírás: »*Clinica balneologica.*« Ez a székesfővárosnak az egyetemhez kapcsolódó fürdő- és reumakórháza, reumakutató intézete, amelybe messzi idegenből orvosok jönnek, balneoterápiát, reumagyógyítást tanulni. Ebben az épületben lesz a forráskutató

intézet, egy balneológiai kutató intézet, amely regisztrálja, számontartja, ellenőrzi a székesfőváros földalatti kincseit, itt tanul, fejlődik és képzi magát a magyar fiatal orvosgeneráció, hogy a budapesti hévvizekkel gyógyítható betegségek megismerésében a velük folytatott tudományos kutatásban világhírűvé váljék. Itt képződik ki az a segédszemélyzet, amely a betegek speciális kezeléseihez, a fény, a villany, a mechanikus kezelésekhez szükséges, melyek a fürdőkúrákat kiegészítik. Itt lesz a fürdősiskola, mely megoldja végérvényesen a fürdősképzés sokat emlegetett kérdését.

A tabáni hegyoldalon épülhet majd luxusszálló, idecsábíthatja szépségével, kényelmével, rádioaktív hévvizeivel a gazdag külföldit, elvégezhetjük a székesfőváros jelenlegi remek fürdőépületein belül a szükséges kiegészítő munkálatokat, orvosi szempontból átgyúrhatjuk, tökéletesíthetjük a kezelési módokat, építhetünk fürdőszanatóriumokat, ivócsarnokokat. A székesfőváros fürdőinek jövendőjét orvosi szempontból csak azzal a fürdőkórházzal, azzal a reumakórházzal, azzal a »*Clinica balneologica*« látomásnak megvalósulásával tekinthetem biztosítottnak.

A székesfőváros fürdőinek jövendőjét csak a magyar orvos és a fürdőinkben gyógyult beteg biztosíthatja. A jelen magyar orvosi kar megnyerése hazafias és tudományos szempontból fürdőink számára nem lehetetlen feladat. De nem tekintheti fürdőinket magáénak az az orvos, aki csak a fürdőbe küldi betegét és nem maga a kezelőorvosa betegének, mert nem tudja, nem érti a gyógyfürdőkkel való kezelést. Amikor majd a gyógyfürdők rendelése olyan vizsgatárgy lesz az egyetemen, mint a receptírás, akkor számíthatunk csak igazán arra, hogy gyógyfürdőink fejlődnek, mert betegekkel lesznek teli. Az orvosképzésnek ez a módja pedig csak speciális kórházi rendszerű intézmény útján lehetséges. Ezt az áldozatot véleményem szerint a fővárosnak kell meghoznia és nem szabad kiadni a kezéből a reumakórházat, a fürdőkórház megépítését. Így válik teljessé az a fürdőprogram, amely Budapestből az egész világon elismert fürdővárost akar alkotni. Így tudjuk majd dokumentálni azt a hazai közönségnek, hogy fürdőinket még nagyobb számmal látogassa, hogy külföldre csak egészen kivételes és indokolt esetben menjen fürdőkúrára, mert itthon tökéletesen és teljesen berendezett gyógyfürdőket és főként jó, világszerte elismert fürdőorvosokat talál.

Végezetül szólanunk kell gyógyfürdőinkről, idegenforgalmi és gazdasági szempontból. Elmondottuk már százszor, mindannyian egymásnak, hogy Budapest-Fürdőváros milyen egyedülálló az egész világon azáltal, hogy a mi értékes, kivételes gyógyhatású forrásaink metropolisunkban vannak. Az idegenforgalomnak olyan attrakciók kellenek, amelyek a külföldi vándort idekötik, itt tartják hetekig körünkben. Az Isteni Gondviselésnek egy egész különös ajándéka e szempontból a budapesti hévvizek attraktív ereje. Csak tőlünk függ, hogy miképen tudjuk ezeket a kincseket gyümölcsöztetni. Minél sötétebb a magyar jövendő, minél inkább ráeszmélünk

nyomoruságunkra, elhagyatottságunkra, annál inkább mélyül bennünk az a meggyőződés, hogy a magyar sors és magyar jövendő összefügg valamiképen a székesfőváros gyógyforrásaival és gyógyfürdőivel és azzal a fürdőpolitikával, amit a közel jövőben folytatni fogunk. Ha van kiút ebből a körülzártságból és elhagyatottságból, úgy ezek az örökké buzogó források mutatják azt nekünk. Utolsó filléreinkből is ki kell építenünk a Budapest-Fürdővárost. Ide kell hoznunk, ide kell kényszerítenünk vizeink gyógyhatásával, fürdőink technikai berendezéseivel, fürdősszemélyzetünk kiválóságával, de elsősorban a magyar balneológus, a magyar reumatológus, a magyar fürdőszakorvos tudásával, szívével, a külföldnek fürdőkúrára induló betegeit, hogy itt meggyógyítsuk őket, hogy kigyógyítsuk őket rólunk táplált minden tévhitükből, hogy megnyerjük őket a magyar szellem, a magyar kultúra és a magyar igazság számára.

Ebbe a gyógyító, ebbe a gazdasági, ebbe a nemzeti munkába kívánjuk a székesfőváros gyógyfürdőit és gyógyforrásait beállítani, azokat erre a nagy feladatra mindenképen alkalmasakká tenni. Ez a munka, ez a hivatás a székesfővárosi gyógyfürdők jövendőjének biztos, igaz és megingathatatlan záloga.«

*

Budapest-fürdőváros jelszóból tehát a tudós és az orvos véleménye alapján lehet, sőt *kell* valóságot teremteni! A várospolitikusoknak és a közgazdászoknak, valamint az idegenforgalmi kérdések szakértőinek a véleményével könyvemben lépten-nyomon találkoztunk. Azzal a körülménnyel azonban tisztában kell lennünk, hogy *Budapest fürdőinek rentabilitása csak akkor van biztosítva, ha különösképen mint gyógyítójellegű fürdők válnak népszerűvé.* A nyilvános tisztasági fürdők jelentősége alaposan lecsökkent egy olyan nagyvárosban, amelyben 1900-ban még csak *22.973 fürdőszoba volt*, de 1934-ben a magánlakások fürdőszobáinak száma *felszökött 98.597-re* Ezért kell Budapest-fürdőváros gondolatát elsősorban és mindenekfölött a *gyógyfürdőkre, gyógyforrásokra* hangsúlyozni, áthangolni.

Ez a gondolat egyre népszerűbb. Nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is. A vidék, az ország jól tudja, hogy azt a jólétet, amit Budapest-fürdőváros jelenteni fog, ha megvalósul, ki fogja sugározni a vidékre, az országra is.

Kell, hogy minden komolyan gondolkozó magyar embert magával ragadjon ez a gondolat a csonkaország határain belül!

Sőt azon túl is! Sőt — tengeren, óceánon túl is!

Annyifelé szóródott szét a mi nemzetünk, hogy ma már nem lehet semmiféle magyar programmot országhatárok közé szorítani!. Azt magukénak érzik a szülőföldjüktől távol élő, elszakadt magyarok is!

És hogy a Budapest-fürdőváros gondolatnak hány névtelen apostola él a külföldi magyarság soraiban, arra bizonyságot tesz az a megható szeretettől sugalmazott levél, amelyet 1934. évi november havában kaptam s alább szóról-szóra közlök.

A levél új gondolatot pendít meg, amely szép és nemes. A megvalósíthatóságról e pillanatban ne essék szó.

Hiszen még nagyon sok új gondolatra, új teremtő erőre van szüksége annak a programnak, amit kifejez *Budapest-fürdőváros!*

Csak néhányra kívánnék rámutatni!

Mindenekelőtt: *a Nagy-Budapest gondolatot a fürdőváros vonatkozában is kiterjeszteni* például Csillaghegy—Békásmegyer tájékára, vagy a páratlan gyógyhatású Pestszenterzsébet jódos-sósforrást is bekapcsolni ebbe az érdekszférába és a közös propagandába . . .

Belül pedig: minél előbb végrehajtani a szükséges intézkedéseket.

Igazuk van azoknak, akik kritika alá vonják a Budapest-fürdőváros gondolatot azzal az érveléssel, hogy egy ország fővárosa egyéb értékeit nem rendelheti alá a fürdőváros érdekeknek. De ebben a kérdésben meg *kell*, tehát meg lehet találni a leghelyesebb megoldást! Igazuk van azoknak is, akik jobb szeretnék e helyett a jelszó helyett például azt propagálni, hogy »Budapest a gyógyfürdők városa«, vagy más, ehhez hasonlót.

De nem a jelszó a fontos, hanem a lényeg! *Nem a jelszót kell csupán propagálni, hanem a lényeget — szolgálni!*

*

Addig azonban még sok-sok *mellékkérdést* kell alaposan rendezni, ami mind összefügg a fürdőváros érdekeivel. Ezekre szándékosan nem akartam bővebben kitérni, mert célom nem a *programm* körvonalazása volt, hanem annak az anyagnak az összegyüjtése, amelyből a *programm* magától adódik.

*

Budapest levegője . . . Óriási fontosságú volna a levegő tisztátalanságait erélyes közbelépéssel megszüntetni, vagy legalább is csökkenteni! Addig, amíg oly rengeteg korom és mérges égési termékek szennyezik be Budapest levegőjét, igen nehéz feladata van a propagandának.

Műszaki szakemberek véleménye szerint ezt a szennyezettséget közigazgatási intézkedéssel is jelentős mértékben lehet lecsökkenteni.

*

Budapest szálloda- és penzióipara . . . Rengeteg tennivaló van ezen a téren. Luxusszállónk kevés van, egy kisebbfajta belső, vagy külső idegenforgalmi megmozduláskor alig lehet szobát kapni, — mennyiségileg is nehézségek vannak — minőségi kifogásokról ne is szóljunk.

Viszont: az év nagyrészében a rendelkezésre álló szobák nincsenek kellőképen kihasználva, ami a szálloda- és penzióipar rentabilitása végett oly fontos volna . . .

*

De itt nem is annyira a rideg pontokba foglalt pozitív programm a fontos többé, hanem inkább a megértő szeretetnek olyan foka Budapest-fürdőváros iránt, mint amilyet az alábbi levél is mutat:

»*New-York, 1934. November végén.*

Méltóságos Uram!

»Jól tudom, hogy Ön rendkívül el van foglalva s ha mégis zavarom, kegyeskedjék megbocsátani egy *az élettől már búcsúzkodó öreg magyarnak*, de akinek otthon van a lelke s az minden gondolata és hő vágya, hogy szegény megnyomorított hazánk csak azért is — zum Trutz — viruljon s fővárosa egyre jobbhírű, népszerűbb legyen az örvendetesen szaporodó külföldi látogatók előtt.

Méltóságod nem is hiszi, hogy a Budapesten megfordult amerikaiak, — mozisztárok, írók, művészek, szenátorok stb. *nagy* serege — mily áradozva beszélnek Budapest vonzóerőiről, a »Dunapálotá«-ról, a hullámfürdőről, a nagyszerű magyar konyháról, az állat- és terményvásárról, főleg azonban arról, hogy Budapest mily csodás fürdőváros s a meleg gyógyforrások lehetővé teszik, hogy a külföldi beteg télen is »fürdőhelyen« lehessen s amellett civilizált módon szórakozzék is. S ezzel — kegyes engedelmével — menjünk mindjárt in medias res.

Ha a Vérmező megmásíthatatlanul le van már foglalva valami célra, akkor ezt a levelet ne is tessék tovább olvasni, de ha még mindig abban az állapotban van, amelyben elutazásom (1910.) előtt volt, akkor kegyeskedjék pár percet áldozni az én szerény mondandóimnak.

Budapest csak mint fürdőváros lehet igazán világhírű és páratlan a maga nemében; csak mint ilyen gyakorolna igazán egyre fokozódó vonzóerőt a minden nációbeli túristákra. Nem értek a vízmérnökséghez, lehet hogy az ideám bolond, vagy technikailag kivihetetlen, de nem lehetne-e az egész Vérmezőt fél métertől kezdve kétméterig fokozatosan kiásni, lemélyíteni, a medrét kicementezni s a buda-lágymányosi forrásvizek feleslegét belevezetni? Hiszen a Lágymányost akárhol megfúrják, mindenütt omlik a melegvíz. Esetleg a Duna vizével keverni. A vizet nagy vezetékcsövek vagy a mező felső végére koncentrálnák, vagy 4—5 helyen ömlesztenék a mederbe. Az 1885-iki országos iparkiállításon a Gépcsarnokban egy szivattyú három méter szélességben ontotta a vizet, hozván valahonnan s elvezetvén valahova. Épen nem lenne technikai probléma a Vérmező kiásandó medrét tele ereszteni, s a Dunába levezetni, hogy a fürdővíz mindig friss maradjon. Esetleg mérsékelt hullámverést lehetne produkálni az egész tóban.

Ez unikum lenne, oly fürdőtó lenne *bent* a városban, hogy nagyobb híre lenne a mostani hullámfürdőnél, amelyről sajnos, csak újságból tudok, a néhanapján kezembe kerülő otthoni lapokból.

Szabad részleteznem ezt az ideát? A fürdőt alacsony vas- vagy kőhíddal hosszában ketté lehetne osztani, sétálóhelynek, fedett csarnokkal. A víz természetesen átfolyhatna a híd alatt. A tó egyik fele férfi-, a másik

fele női fürdő lenne. Mivel a külföldiek fényes, modern dolgokhoz vannak szokva, a fürdő partjait végig modernül kellene »kiképezni«, olvasó-, játék-, hidegbuffet- stb. helyiségekkel, trafikkal, társalgóval, svédgimnasztikával, borbélyteremmel, beauty parlorral stb. ellátni.

Most jön amihez nem értek. Rentábilis lenne-e ez a mi drága fővárosunknak? A felsorolt helyiségek bérletéből, a fürdőjegyekből bejönne-e annyi, hogy fedezné a nagy technikai költséget? Bár azt hiszem, hogy nyáron nem százával, de ezrével látogatnák. És ha a főváros egy fillért se nyerne, nem lenne-e érdemes megcsinálni abból a nagy célból, hogy egy ügyes külföldi propagandával fokozott idegenforgalom kerülő úton sok pénzt hozna a főváros kereskedőinek, iparosainak, vendéglőseinek, a közlekedési vállalatoknak és egyéb sok mindennek.

A Vérmező-fürdőnek, mint fürdőnek természetesen csak nyáron lenne szerepe, de télen, amikor a szivattyúkat elállítanák, a víz befagyna s oly ideális jégpálya lenne *nemzetközi* korcsolyaversenyekre s vitorlás szánokra, amilyen se St. Moritzban, se Davosban nincs. És nagyon sok fővárosi is menne oda, mert mégis csak más korcsolyázás esnék ott, mint a túlzsúfolt városligeti pályán.

Én olyasmiről álmodozom, hogy nyári szórakozást tekintve, a súlypont Pestről át fog billenni Budára, mert ebből — eltekintve a már meglevő fürdőktől — európai hírű vonzóerő lehetne, s ennek hatásaképp a Vár s a Déli vasút közötti tér mindenütt átalakulna és sok pesti oda menne lakni. Álmaim közé tartozik: a Vérmező-fürdőtől — ha másképp nem, hát kisajátítás által — széles, modern út vezetne a közeli Városmajorhoz, amelyet modern szórakozóhellyé lehetne átalakítani, a Városmajortól pedig modern, kényelmes összeköttetés a Svábhegyhez, a fogaskerekű által.

Ha a fürdőidea megvalósítható, akkor az alagút bejáratánál kellene kezdeni, a Lánchíd felé eső barna oszlopokat fehér műmárvánnyal bevonni, a homlokzatra 3—4 nyelvű felírást helyezni, mely jelezné, hogy az alagút túlsó végén mi vár a turistákra. Az alagút rendkívül primitív belsejét mindenképen át kellene alakítani s pazar világítással ellátni, hogy megszűnjék kripta-jellege. Ha drága lenne, oly fehér metlachi lapokkal kiteremtettézni, mint Rómában a Quirinál alatti alagút van, legalább fehérre kellene stuccózni vagy mizni.

Ha az ideám nem idea hanem szamárság, akkor Méltóságod bosszus gesztusa úgyis a papirkosárba dobja, de ha van benne valami jó, akkor kegyeskedjék áttenni az illető fővárosi szakhivatalhoz véleményezés végett, a nevem elhagyásával. Mert az idea a fontos s nem a név. What's in a name? Kegyes elnézést a háborgatásért.

Méltóságos alpolgármester úrnak
igazán nagy tisztelettel
alázatos szolgája

Yartin József

Kell-e nagyobb bizonyíték a Budapest-fürdőváros gondolat átütő erejére? Jó *Yartin* József, »az élettől már búcsúzkodó« amerikás magyar testvérünk, — íme, ez a feleletem erre a megható levélre: átadom gondolatát a nyilvánosságnak, az utódoknak. De külön kell megköszönnöm Budapest-fürdőváros barátai nevében azt a szeretetet, amellyel negyedévszázad távlatából is még olyan szoros lelki kapcsolatban maradt hazánk fővárosával.

*

Budapestnek — »zum Trutz« miként *Yartin* József írta — élnie és virulnia kell! Addig, amíg ilyen szeretettel karolják fel sorsát, mint ahogy a fent idézett levél írója teszi, hinnünk és bíznunk kell szebb jövőjében. *S ennek a szebb jövőnek egyik legfontosabb biztosítéka* Budapest szempontjából az, *amit a ma már közkeletű és divatba jött jelszó vetít a világ négy tájéka felé:*

Budapest — világfürdőváros.

TARTALOMJEGYZÉK.

ÖTÖDIK RÉSZ.

XIX. FEJEZET.

Oldal

A tudatos idegenforgalmi és fürdőpolitika kialakulása a székesfővárosi autonómia szerveiben a világháború után 3

XX. FEJEZET.

A világháború utáni idegenforgalmi és fürdőpolitikai propagandatevékenység kiterjesztése a magyar társadalom minden rétegére 85

XXI. FEJEZET.

Az 1929. évi fürdőtörvény, annak végrehajtási utasításai. A Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság (Kurkommisszió) megalakulása, programmja és első ténykedései 142

I. A fürdőtörvény előzményei 142
II. Az 1929. évi fürdőtörvény ismertetése 151
III. A fürdőtörvény 1931. évi, úgynevezett első végrehajtási utasítása 170
IV. Az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság 178
V. A fürdőtörvény életbeléptetése Budapest székesfőváros területére 185
VI. A Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság (Kurkommisszió) megalakítása és első ténykedései 195

HATODIK RÉSZ.

XXII. FEJEZET.

Budapest székesfőváros helye az idegenforgalomban 211

I. Általános bevezetés ; Budapest megismerése 211
II. Az idegenforgalom kifejlődése 225
III. Budapest székesfőváros első tevékenysége az idegenforgalom érdekében 238
IV. Az idegenforgalom kérdése a világháború előtt külföldön és Magyarországon 248
V. A Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal megalakítása és annak előzményei 260
VI. A nemzetközi idegenforgalmi fellendülés és a székesfővárosi idegenforgalmi politika irányítása a világháború után 285
VII. Budapest idegenforgalmának alakulása a világháború után 295
VIII. Az 1935. év idegenforgalmi eseményei Budapesten 311

Oldal

IX. Statisztikai adatok Budapest idegenforgalmáról a világháború után 322
X. Budapest székesfőváros idegenforgalmának jövő alakulása 335
XI. Budapest megismertetése a — budapestiekkel. Az idegenforgalmi propaganda országos irányításának főtényezője: az Országos Idegenforgalmi Hivatal. A többi idegenforgalmi szervek Budapesten 344

XXIII. FEJEZET.

A modern orvostudomány felfogása a gyógyvizek hatásáról, különös tekintettel Budapest hévvízforrásaira és gyógyfürdőire 361

I. Általános tudnivalók a gyógyvizek gyógyhatásáról 361
II. A gyógyvizekkel végzett fürdőkúra 364
III. A gyógyvizekkel végzett ivókúra 370
IV. A rádium szerepe a balneoterápiában 374
V. A gyógyvizek általános csoportosítása 381
VI. A budapesti gyógyvizek és azok alkalmazási módja 389
VII. Befejezés 402

HETEDIK RÉSZ.

XXIV. FEJEZET.

Budapest gyógyfürdői és gyógyforrásai, valamint nem gyógyhatású fürdői 407

A) *Budapest székesfőváros tulajdonában levő gyógyfürdők és gyógyforrások* .. 410

I. A Rudas-gyógyfürdő 412
II. A városligeti Széchenyi Artézi-gyógyfürdő 422
III. Szent Gellért-gyógyfürdő és szálló 425
IV. A Szent Imre-gyógyfürdő (egykori Rácfürdő) 439
V. A Székesfővárosi Ásványvízüzem 451
VI. Budapest székesfőváros gyógyfürdői és gyógyforrásai a székesfőváros 1934. és 1935. évi zárószámadásaiban. 454

B) *A nem hatósági kézben levő gyógyfürdők Budapesten* 458

I. Császárfürdő 458
II. Szent Lukács-fürdő 500
III. Szent Margit-sziget és gyógyfürdője 517
IV. A Király-fürdő, amelynek egykor gyógyfürdő jellege volt 538
V. Az Erzsébet-gyógyfürdő és a budai keserűvizek. (Erzsébet-sósfürdő, illetve legújabb néven: Erzsébet királyné-gyógyfürdő 543

Budapesti keserűvíz vállalatok 556

C) *Budapest nem kimondott gyógyfürdői és gyógyforrásai* 557

I. A dunamenti alacsonyabb hőfokú hévvizek és a Római-fürdő 558
II. A budai Mária-forrás és egyéb budapesti források. Nehány szó a pestszenterzsébeti jódos-sósforrásról 572
III. A főváros tulajdonában levő nem gyógyító hatású fürdők (népfürdők és Dunafürdők) 575

XXV. FEJEZET.

Befejezés 578

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 55329/1951. sz.

Felelős kiadó: dr. Illyefalvi I. Lajos.